T.C.

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

PARÇALANMIŞ AİLE ÇOCUK İLİŞKİSİNİN SEBEP OLDUĞU SOSYAL PROBLEMLER (MALATYA UYGULAMASI)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN: Doç. Dr. Abdullah KORKMAZ

HAZIRLAYAN: Ünal ŞENTÜRK

MALATYA-2006

"Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne"

İş bu çalışma, jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalında **DOKTORA TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Vahap SAĞ

Üye : Prof. Dr. H.Bayram KAÇMAZOĞLU

Üye : Doç. Dr. Abdullah KORKMAZ

Üye : Doç. Dr. Abit BULUT

Üye : Yrd. Doç. Dr. Yaşar KAYA

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

…./…../2006

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Yaşanılmakta olan yirmi birinci yüzyılda hızı artan ekonomik, sosyal ve siyasal değişimler, toplumların tamamını farklı oranlarda etkisi altına almaktadır. Modernleşmenin şekillendirdiği sanayileşme ve kentleşme, hızlı değişim ve dönüşümü yapılandırmaktadır. Bu süreçleri ortaya çıkaran dinamikler, toplumsal yapı unsurlarının tümünü etkilemektedir. Tüm yapı unsurları ile etkileşim halinde olan aile, kendini bu değişim ve dönüşümler içinde bulmaktadır. Yaşanılanlara bağlı olarak, toplumun temel birimi olan ailenin yapı ve işleyişinde büyük farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

Dünyadaki diğer toplumlara paralel olarak Türkiye de bu değişim sürecini ve beraberinde şekillenen oluşumları yaşamaktadır. Türkiye, hızla cemaat yapısından sıyrılarak cemiyet yaşantısına geçmektedir. Birinci grupların samimi, yüz yüze ilişkilerin yerine ikinci grupların gayri şahsi ilişkileri hakim olurken, komşuluk, hısım ve akrabalık ilişkilerinde de bir gerileme gözlemlenmektedir. Geleneksel yaşam içindeki dayanışma duygusu ve sosyal kontrol mekanizması etki alanını yitirmektedir. İçinde yaşayan üye sayısının azalmasıyla aile küçülmekte; eğitim öğretim ve iş nedeniyle aileden uzaklaşmalar görülmektedir. Aldığı eğitime bağlı olarak kadın çalışma hayatına girmektedir. Kentlerde iş bulma ve işinde başarılı olmanın zorluğu nedeniyle evlenme ve çocuk edinme yaşı yükselmektedir. Birçok etmenin yanında feminist hareketlerin de etkisiyle ayrı yaşama ve evlilik dışı birlikte yaşama alışkanlıklarında bir artış gerçekleşmektedir. Kitle iletişim araçlarının artan oranda toplumsal hayata müdahalesi ve etkisi yanında küreselleşme olgusuyla çok farklı yaşam alışkanlıkları; norm ve değer ölçüleri ortaya çıkmaktadır. Çok farklı kural ve değerlerin bir aradalığı, onun etkisine giren toplum üyelerinde bir şaşkınlık yaratmaktadır. Bunların yanında tüketim, gelişmenin en temel göstergesi olarak sunulmaktadır. İnsanlara tükettikçe gelişip mutlu olacakları, diğerlerinden bir farkı olacağı fikri aşılanmaktadır. Bunu gerçekleştiremeyenler veya gerçekleştirme de zorlananlar mutsuz olmaktadır. Mutsuzlaşan insanlar şiddete ve kötü alışkanlıklara baş vurmaktadır. Böylece aile içi şiddet, ayrılma ve boşanma olgularında gözle görülür bir artış ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın ortaya çıkmasında desteklerini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Abdullah KORKMAZ başta olmak üzere, tüm bölüm hocalarıma teşekkürlerimi belirtmek isterim. Araştırmanın uygulama alanındaki okulların müdürleri, müdür yardımcıları ve rehber öğretmenlerine çok teşekkür ederim. Hayatımın her alanında olduğu gibi, bu çalışmanın başından beri beni destekleyen sevgili eşime sonsuz teşekkür ederim.

KISALTMALAR

A.A.K.: Aile Araştırma Kurumu

A.A.K.B.: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı

A.B.D.: Amerika Birleşik Devletleri

A.g.e.: Adı geçen eser

A.g.m.: Adı geçen makale

Çev.: Çeviren

Der.: Derleyen

Df: Degree Freedom (serbestlik derecesi)

DİE.: Devlet İstatistik Enstitüsü

D.P.T.: Devlet Planlama Teşkilatı

Edit.: Editör

Ens.Enstitü

Fak.: Fakültesi

Haz.: Hazırlayan

Ltd.Şti.: Limited Şirketi

Mat.: Matbaa

M.E.B.: Milli Eğitim Bakanlığı

s.: Sayfa

S.B.F.: Siyasal Bilgiler Fakültesi

T.C.: Türkiye Cumhuriyeti

T.İ.K.: Türkiye İstatistik Kurumu

U.S.A.: United States of America (İng.)

Üniv.: Üniversite

Yay.: Yayınevi/ Yayıncılık

Y.K.Y.: Yapı Kredi yayınları

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ………..I
KISALTMALAR……..I
İÇİNDEKİLER……..III
TABLOLAR……..VI
GİRİŞ……1
1. Araştırmanın Önemi……..3
2. Araştırmanın Konu ve Amacı…….....4
3. Araştırmanın Varsayım ve Alt Varsayımları…….4
3.1. Araştırmanın Varsayımları…….4
3.2. Araştırmanın Alt Varsayımları……...4
4. Araştırmanın Yöntemi……...5
4.1. Araştırmanın Modeli……..5
4.2. Evren……..5
4.3. Örneklem……6
4.4.Bilgi Toplama Araçları, Ölçme Araçlarının Hazırlanması ve Geliştirilmesi..7
4.5. Ölçme Araçlarının Uygulanması ve Verilerin Toplanması……9
4.6. Verilerin Analizi…….9
5. Araştırma Alanı Hakkında Genel Bilgiler……...10
BÖLÜM I
ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ
1. Aile ve Evlilikle İlgili Kavramların İzahı……12
1.1. Aile Tanımları……..12
1.2. Aile Tipleri……...14
1.2.1. Geniş Aile……14
1.2.2. Çekirdek Aile……..18
1.2.3. Geçiş Ailesi…….20
2. Evlilik…….25
3. Evlilikte Uyumu Etkileyen Faktörler……..25
3.1. Sosyal ve Ekonomik Faktörler…….28
3.2. Kültür Faktörü……..30
3.3. Eğitim Faktörü…….31
3.4. Yaş Faktörü……..33

3.5. Aile İçi İletişim Faktörü……...35

4. Ailenin Toplumsal Yapı İçerisindeki Yeri ve Önemi……40

4.1. Toplumsal Yapı……...40

4.2. Ailenin Fonksiyonları…….....42

4.2.1. Eğitim Fonksiyonu……...43

4.2.2. Sosyalleş(tir)me Fonksiyonu……...46

4.2.3. Ekonomik Fonksiyonu…….....55

4.2.4. Sosyal Psikolojik Fonksiyonu…….56

4.2.5. Biyolojik Fonksiyonu……..59

5. Ailede Parçalanma ve Parçalanma Şekilleri……....59

5.1. Ölüm……..59

5.2. Ayrılma……..60

5.3. Boşanma……....60

5.3.1. Dünyada Boşanma……..62

5.3.2. Türkiye'de Boşanma……...64

5.3.3. Malatya'da Boşanma……..70

6. Ailede Bir Parçalanma Şekli Olarak Boşanma ve Boşanmaya Etki Eden Faktörler……72

6.1. Modernleşme, Sanayileşme ve Kentleşmenin Boşanmaya Etkisi……...74

6.1.1. Modernleşme ve Aile……75

6.1.2. Sanayileşme ve Aile……..86

6.1.3. Kentleşme ve Aile…….93

6.2. Kadının Çalışma Hayatına Katılımı ve Aile……..100

6.3. Kadın Hareketleri (Feminizm) ve Aile……..106

6.4. Postmodernleşme ve Aile……..110

6.5. Ekonomik Kriz ve Aile……..119

6.6. Aile İçi Şiddet……123

6.7. Kitle İletişim Araçları ve Aile……131

BÖLÜM II

AİLEDEKİ PARÇALANMANIN ÇOCUK BAĞLAMINDA SEBEP OLDUĞU SOSYAL PROBLEMLER

1. Sosyal Olgu Olarak Sosyal Problem…….137

2. Çocuğun Eğitimdeki Başarısızlığı…….141

3. Ruh Sağlığı Problemleri…….150

3.1. İçe Kapanıklık……153
3.2. Düşük Benlik Saygısı……163
3.3. Depresyon……..171
3.4. Mazoşist Tutum ve Davranışlar……184
3.5. Korkulu Rüya Görme……....188
4. Sosyal Uyumsuzluk (Antisosyal Davranışlar)……..193
5. Saldırganlık ve Şiddet……207
5.1. Saldırganlık……207
5.2. Şiddet……223
6. Suç ve Çocuk Suçluluğu……233
6.1. Suç……233
6.2. Çocuk Suçluluğu……...235
7. İntihar……258
8. Anomi ve Yabancılaşma……....272
8.1. Anomi……272
8.2. Yabancılaşma……274
9. Alkol, Uyuşturucu ve Sigara Bağımlılığı……287
9.1. Alkol……..287
9.2. Uyuşturucu……293
9.3. Sigara……298
10. Çalışan Çocuk veya Çocuk İşçiliği……300
11. Gelecek Tasarımı: İdeal Eş ve Ebeveyn……306
SONUÇ……...318
EK: Anket Soruları.....346
BİBLİYOĞRAFYA……..355

TABLOLAR

Tablo 1: Ailenin parçalanması ile ailenin eğitim fonksiyonu arasındaki ilişkisi s. 46

Tablo 2: Ailenin parçalanması ile sosyalleşme arasındaki ilişki s. 52

Tablo 3: Dünyadaki boşanma oranı s. 63

Tablo 4: Malatya'daki Boşanma Oranları s. 70

Tablo 5: Ailenin parçalanması sırasında yakın çevrenin yardımı s. 79

Tablo 6: İşten geç gelme ile boşanma arasındaki ilişki s. 93

Tablo 7: Boşanma ile akrabalık arasındaki ilişki s. 100

Tablo 8: Kadının çalışması ile boşanma arasındaki ilişki s. 103

Tablo 9: Ekonomik problem ile boşanma arasındaki ilişki s. 122

Tablo 10: Aile içi şiddet ile boşanma arasındaki ilişki s. 131

Tablo 11: En çok izlenen dizi film s. 134

Tablo 12: Ailenin parçalanması ile çocuğun eğitimdeki başarısızlığı arasındaki ilişki s. 143

Tablo 13: Ebeveynin çocukla ilgilenmesi ile çocuğun eğitimdeki başarısı arasındaki ilişki s. 145

Tablo 14: İçinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile okul başarısı arasındaki ilişki

s. 148

Tablo 15: Cinsiyet ile okul başarısı arasındaki ilişki s. 150

Tablo 16: Ailenin parçalanması ile çocuğun kişiliği arasındaki ilişki s. 157

Tablo 17: İçinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile çocuğun kişiliği arasındaki ilişki s. 159

Tablo 18: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun kişiliği arasındaki ilişki s. 161

Tablo 19: Cinsiyet ile çocuğun kişiliği arasındaki ilişki s. 163

Tablo 20: Anne babanın çocuğu sevdiğini hissettirmesi ile çocuğun kendini başarılı görme arasındaki ilişki s. 166

Tablo 21: İçinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile kendini başarılı bulma arasındaki ilişki s. 168

Tablo 22: Ailenin parçalanması ile çocuğun kendini başarılı bulması arasındaki ilişki s. 169

Tablo 23: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun kendini başarılı görmesi arasındaki ilişki s. 170

Tablo 24: Cinsiyet ile kendini başarılı bulma arasındaki ilişki s. 171

Tablo 25: Ailenin parçalanması ile mutlu olma arasındaki ilişki s. 175

Tablo: 26 Ailenin Parçalanması ile çocuğun kendini zevk ve eğlencelerden mahrum etme arasındaki ilişki s. 176

Tablo 27: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun mutlu olması arasındaki ilişki s. 177

Tablo 28: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun kendini zevk ve eğlencelerden mahrum etme davranışı arasındaki ilişki s. 178

Tablo 29: İçinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile mutlu olma arasındaki ilişki

s. 181

Tablo 30: İçinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile kendini zevk ve eğlencelerden mahrum etme arasındaki ilişki s. 182

Tablo 31: Yaş ile mutlu olma arasındaki ilişki s. 183

Tablo: 32 Yaş ile çocuğun kendini tüm zevk ve eğlencelerden mahrum bırakma davranışı arasındaki ilişki s. 184

Tablo 33: Ailenin parçalanması ile çocuğun kendine eziyet etme davranışı arasındaki ilişki s. 186

Tablo 34: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun kendine eziyet etme davranışı arasındaki ilişki s. 187

Tablo 35: İçinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile çocuğun kendine eziyet etme davranışı arasındaki ilişki s. 188

Tablo 36: Ailenin parçalanması ile çocuğun korkulu rüya görme arasındaki ilişki

s . 190

Tablo 37: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun korkulu rüya görmesi arasındaki ilişki s. 191

Tablo 38: İçinde Yaşanılan aile ortamının niteliği ile çocuğun korkulu rüya görmesi arasındaki ilişki s. 192

Tablo 39: Ailenin parçalanması ile çocuğun hatalarını ve eksikliklerini biriyle paylaşma davranışı arasındaki ilişki s. 198

Tablo 40: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun hata ve eksikliklerini biriyle paylaşma davranışı arasındaki ilişki s. 199

Tablo 41: İçinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile çocuğun hata ve eksiklerini biriyle paylaşma davranışı arasındaki ilişki s. 200

Tablo 42: Ailenin parçalanması ile çocuğun okul rehberlik hizmetlerinden faydalanması arasındaki ilişki s. 202

Tablo 43: Ailenin parçalanması ile çocuğun davranışlarında diğer insanların duygu ve düşüncelerini dikkate alması arasındaki ilişki s. 204

Tablo 44: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun davranışlarında diğer insanların duygu ve düşüncelerini dikkate alma arasındaki ilişki s. 205

Tablo 45: Yaş ile çocuğun davranışlarında diğer insanların duygu ve düşüncelerini dikkate alma arasındaki ilişki s. 206

Tablo 46: Cinsiyet ile çocuğun davranışlarında diğer insanların duygu ve düşüncelerini dikkate alma arasındaki ilişki s. 207

Tablo 47: Ailenin parçalanması ile çocuğun kaba kuvvet kullanma eğilimi arasındaki ilişki s. 213

Tablo 48: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun kaba kuvvet kullanma eğilimi arasındaki İlişki s. 214

Tablo 49: İçinde yaşanılan aile ortamı ile çocuğun kaba kuvvet kullanma eğilimi arasındaki ilişki s. 219

Tablo 50: Cinsiyet ile çocuğun kaba kuvvet kullanma eğilimi arasındaki ilişki s. 220

Tablo 51: Yaş ile çocuğun kaba kuvvet kullanma eğilimi arasındaki ilişki s. 223

Tablo 52: Ailenin parçalanması ile çocuğun şiddete maruz kalması arasındaki ilişki

s. 226

Tablo 53: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun şiddete maruz kalması arasındaki ilişki s. 227

Tablo 54: Babanın anneye şiddet uygulaması ile anne babanın çocuğa şiddet uygulaması arasındaki ilişki s. 228

Tablo 55: En çok izlenen televizyon dizisi s. 232

Tablo 56: Ailenin parçalanması ile çocuğun okul idaresinden ceza alması arasındaki ilişki s. 246

Tablo 57: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun okul idaresinden uyarı ve ceza alması arasındaki ilişki s. 247

Tablo 58: İçinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile çocuğun okul idaresinden uyarı ve ceza alması arasındaki ilişki s. 248

Tablo 59: Cinsiyet ile çocuğun okul idaresinden ceza alması arasındaki ilişki s. 249

Tablo 60: Yaş ile çocuğun okul idaresinden ceza alması arasındaki ilişki s. 250

Tablo 61: Ailenin parçalanması ile çocuğun evden kaçması arasındaki ilişki s. 252

Tablo 62: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun evden kaçması arasındaki ilişki

s. 253

Tablo 63: İçinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile çocuğun evden kaçması arasındaki ilişki s. 254

Tablo 64:Cinsiyet ile çocuğun evden kaçması arasındaki ilişki s. 255

Tablo 65: Yaş ile çocuğun evden kaçması arasındaki ilişki s. 256

Tablo 66: Ailenin parçalanması ile çocuğun intihar etme eğilimi arasındaki ilişki

s. 267

Tablo 67: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun intihar eğilimi arasındaki ilişki

s. 268

Tablo 68: İçinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile çocuğun intihar eğilimi arasındaki ilişki s. 270

Tablo 69: Dünyaya geldiğine pişman olmakla intihar eğilimi arasındaki ilişki s. 271

Tablo 70: Yakın akrabada intihar görülmesi ile çocuğun intihar eğilimi arasındaki ilişki s. 272

Tablo 71: Ailenin parçalanması ile çocuğun gelecekten beklentisi arasındaki ilişki s.280

Tablo 72: Ailenin parçalanması ile çocuğun hayatta başarılı olma sırrına ait düşüncesi arasındaki ilişki s. 281

Tablo 73: Ailenin parçalanma şekli ile çocukların hayatta başarılı olmaya ait düşünceleri arasındaki ilişki s. 282

Tablo 74: Ailenin parçalanması ile çocuğun kendi geleceği hakkındaki düşüncesi arasındaki ilişki s. 284

Tablo 75: Ailenin parçalanması ile çocuğun Türkiye'nin geleceği hakkındaki düşüncesi arasındaki ilişki s. 286

Tablo 76: Ailenin parçalanması ile çocuğun dünyanın geleceğine ait düşüncesi arasındaki ilişki s. 287

Tablo 77: Ailenin parçalanması ile çocuğun alkol kullanması arasındaki ilişki s. 291

Tablo 78: İçinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile çocuğun alkol kullanması arasındaki ilişki s. 292

Tablo 79: Ailede alkol kullanılması ile çocuğun alkol kullanması arasındaki ilişki

s. 292

Tablo 80: Ailenin parçalanması ile çocuğun uyuşturucu madde kullanması arasındaki ilişki s. 295

Tablo 81: Ailenin parçalanması ile çocuğun uyuşturucu kullanan arkadaşa sahip olması arasındaki ilişki s. 297

Tablo 82: İçinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile çocuğun sigara alışkanlığı arasındaki ilişki s. 299

Tablo 83: Ailede sigara içenlerin varlığı ile çocuğun sigara içmesi arasındaki ilişki s.300

Tablo 84: Ailenin parçalanması ile çocuğun çalışması arasındaki ilişki s. 302

Tablo 85: Cinsiyet ile çocuğun çalışması arasında ilişki s. 303

Tablo 86: Ailenin parçalanma ile eş olma hakkındaki düşüncesi arasındaki ilişki

s. 309

Tablo 87: Ailenin parçalanması ile çocuğun "ideal eş" tanımı arasındaki ilişki s. 312

Tablo 88: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun "ideal eş" tanımı arasındaki ilişki

s. 313

Tablo 89: İçinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile çocuğun "ideal eş" tanımı arasındaki ilişki s. 314

Tablo 90: Ailenin parçalanması ile çocuğun "ideal anne" tanımı arasındaki ilişki

s. 316

Tablo 91: Ailenin parçalanması ile çocuğun "ideal baba" tanımı arasındaki ilişki

s. 317

Social Problems Caused by Broken Family-Children Relationships
(An application in Malatya region)

Ünal Şentürk
İnönü Universty

ABSTRACT

Family, the oldest institute in the history, fulfills some functions which are vitally important for the society. Renewing the population, being an economic unit, transferring culture, educating and preparing the children for the society are among these functions. A child gets his/her education, becomes socialized and acquire a healthy identity best in a family environment. The breakup of the family due to either deaths or divorces affects the children negatively. With the breakup of the family, the education and socialization process of the children ceases and prevents him/her from being a healthy adult. Therefore, the breakup of the family causes some social problems for the children.

Driven by these considerations, this study consists of two parts. In the first part of the study, theoretical information about the family and factors causing the breakup of family has been presented. In the second part, the findings obtained from the application have been assessed. The application involves totally 560 children, of whom 280 have a broken family and the other 280 have a united family.

PARÇALANMIŞ AİLE ÇOCUK İLİŞKİSİNİN SEBEP OLDUĞU SOSYAL PROBLEMLER (MALATYA UYGULAMASI)

Ünal ŞENTÜRK
İnönü Üniversitesi

ÖZET

Tarihin en eski kurumu olan aile, toplum için büyük önem taşıyan fonksiyonlar yerine getirmektedir. Nüfusu yenileme, ekonomik bir birim olma, kültür aktarma, çocuğu eğitme ve sosyal hayata hazırlama bu fonksiyonlar arasındadır. Çocuk, en iyi şekilde aile ortamında eğitim almakta, sosyalleşmekte ve sağlıklı bir kişilik kazanmaktadır. Ailenin ölüm ve boşanma yoluyla parçalanması, ilgi ve desteğe en fazla ihtiyacı olan çocuğu olumsuz etkilemektedir. Ailenin parçalanmasıyla, çocuğun eğitim ve sosyalleşme süreci kesintiye uğramakta; sağlıklı bir yetişkin olması engellenmektedir. Dolayısıyla, ailenin parçalanması, çocuğun bazı sosyal problemler yaşamasına neden olmaktadır.

Bu düşüncelerden hareket eden araştırma, iki bölümden meydana gelmektedir. Araştırmanın birinci bölümünde, aile kavramına ait teorik bilgiler verilerek, parçalanmaya neden olan faktörlere yer verilmiştir. İkinci bölümde ise, uygulamadan elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Uygulamaya 280 parçalanmış aile çocuğu, 280 de tüm aileye sahip çocuk olmak üzere toplam 560 çocuk dahil edilmiştir.

GİRİŞ

Anne, baba ve çocuklardan oluşan her aile, daha geniş ve karmaşık bir sistem olan toplumun işleyen bir parçası olarak değerlendirilir. Parça bütün ilişkisine dayalı olan bu yapıyla aile, çeşitli destekler için topluma gereksinim duyduğu gibi, toplum üyesi her birey de ihtiyaçlarının karşılanması için aileye yönelir. Toplumun küçük bir parçası olan ailenin başarısı, onu oluşturan üyelerinin ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılamasına, daha doğrusu ondan beklenen fonksiyonları yerine getirmesine bağlıdır. Farklı nedenlere bağlı olarak ailenin, kendi üyelerinin ihtiyaçlarını karşılayamaması, onun patolojik bir hal olmasına neden olur. Ailenin bir takım faktörlerin etkisiyle parçalanması, onun fonksiyonlarını yerine getirmekte zorlanmasını beraberinde getirir. Bozulan aile veya sağlıklı yürütülemeyen aile içi ilişkiler, toplumun geneline olumsuzluk olarak yansır. Ailenin bozulduğu toplumların, uzun yaşama imkânı azalır. Bunu, insan ve toplum açısından ailenin yerine getirdiği önemli fonksiyonlar ve düzene soktuğu yaşantı düzenekleri sağlar. Anne, baba ve çocuklardan oluşan aile, üyeler arasında ekonomik, sosyal ve kültürel bir bağ oluşturarak, kişilerin bu anlamdaki tüm ihtiyaçlarını karşılıksız olarak ve en iyi şekilde karşılamaktadır. Toplumun devamını sağlayan aile, çocuğun sosyal hayata hazırlandığı, kültür naklinin gerçekleştirildiği ve toplumun önceliklerine göre kişilik kazandığı en temel birim olmaktadır. Aile, çocuğun maddi ve manevi tüm gereksinimlerini karşılayarak onun fiziksel, zihinsel ve ruhsal gelişimini desteklemektedir. Kişilere, bir bütünün parçası olma duygusu kazandıran aile, üyelerine sorumluluk aşılayarak bireysellikten kurtarmaktadır. Fakat, ailenin parçalanması, başta çocuk olmak üzere eşleri ve sonuç olarak toplumu olumsuz etkilemektedir.

Ölüm ve boşanmayla ailenin parçalanması; çocuğu toplumsal hayata hazırlama, onu fiziksel, zihinsel ve ruhsal açıdan sağlıklı bir yetişkin haline getirme, toplumun arzu ettiği kişilik yapısı kazandırma ve içinde yaşadığı toplumun önceliklerini dikkate alarak yaşama olasılıklarını ortadan kaldırmaktadır. Bozulan veya parçalan bir yuvanın en mutsuz üyeleri hiç kuşkusuz çocuklar olmaktadır. Çocuğun dünyası, annesine olan bağlılık ve babasına olan güven ve hayranlığın doğurduğu bir rahatlık ve mutluluk içinde oluşmakta ve gelişmektedir. Anne babanın varlığı ve bunlar arasındaki iyi iletişime dayalı gelişen ilişki, çocuğun fiziksel ve zihinsel yeteneklerinin gelişmesini sağlamaktadır. Kendini rahat ve güvenli bir aile ortamında hissedebilen çocuk, sosyal ve kültürel alanda başarılı olarak, yaşamın olumsuzlukları karşısında güçlü olabilir. Böylece, suç, şiddet, yalnızlık, umutsuzluk, mutsuzluk ve intihar gibi anomik

durumlardan uzak kalabilir. Ancak, ailenin parçalanması, çocuğun bir takım sosyal problemler yaşamasına zemin hazırlamaktadır. Ailenin üzerine aldığı görev ve sorumlulukları yerine getirmesi anlamına gelen fonksiyonlarındaki aksama, çocuğun problemli bir hayat sürmesine neden olmaktadır.

Bu düşünceler üzerine temellendirilen çalışmada, teorik bilgi ile uygulama sonuçları bir arada değerlendirilerek; konu bütünlüğünün sağlanması amaç edinilmiştir. Çalışma, iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümde aile kavramı tanımlanmış ve içinde yaşayan nüfus esas alınarak üç aile tipi belirlenmiştir. Bunlar; geniş aile, çekirdek aile ve geçiş ailesidir. Daha sonra evlilik olgusu kavramsal olarak açıklanarak, evlilikte uyumu etkileyen faktörler belirlenmiştir. Ailenin sosyal yapı içindeki yeri ve önemine değinilmiş ve ailenin fonksiyonları açıklanmıştır. Ölüm, boşanma ve ayrı yaşama şeklinde olan ailenin parçalanma türleri hakkında bilgi verilmiştir. Dünyada, Türkiye'de ve Malatya'daki boşanma olaylarına ilişkin istatistiği ve genel bilgiler verilerek boşanmanın sosyal ve kültürel yönü öne çıkarılmıştır. Birinci bölümün son ana başlığında, ailede bir parçalanma şekli olan boşanmaya etki eden faktörler üzerinde durulmuştur. Burada modernleşme, sanayileşme, kentleşme, kadının çalışma hayatına katılımı, kadın hareketleri veya feminizm, postmodernizm, ekonomik kriz, aile içi şiddet ve kitle iletişim araçlarının aileye etkisi tartışılmıştır. Boşanmaya etki ettiği öne sürülen bu faktörlerin, toplumsal ilişkilere nasıl yansıdığı üzerinde durulduktan sonra aile yaşamına etkileri hakkında ayrıntılı bilgi verilmiş ve çalışmanın birinci bölümü tamamlanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, ailedeki parçalanmanın çocuk açısından ortaya çıkardığı sosyal problemler irdelenmiştir. Sosyal problem kavramı tanımlandıktan sonra, ailenin parçalanması ile çocuğun eğitimdeki başarısızlığı, ruh sağlığı problemleri, antisosyal davranışları, saldırganlık ve şiddet eğilimi, suç; alkol, sigara ve uyuşturucu bağımlığı ve gelecek tasarımı konuları ilişkilendirilmiştir. Bu konu başlıkları altında çalışmanın varsayımları test edilmiş, konu ile ilgili daha önce yapılmış uygulamalı çalışma sonuçlarıyla araştırma sonuçları karşılaştırılmıştır.

1. Araştırmanın Önemi

Dünya'da, Türkiye'de ve araştırma alanı olan Malatya'da son zamanlarda boşanma oranı sürekli artmaktadır. Artış eğilimi gösteren boşanma olgusu, toplumun her kesiminde farklı şekillerde bir kaygı yaratmaktadır. Boşanmaya paralel olarak şahsa ve mala yönelik işlenen suçlarda 18 yaş ve altı suçlu çocukların sayısı her geçen gün artmaktadır.[1] Dolayısıyla, suç işleme yaşı her geçen süre içinde düşmektedir. Bununla birlikte tribün terörü gibi şiddet olaylarında; tiner, bally ve benzeri uyuşturucu bağımlılığında 18 yaş ve altı çocukların sayısı giderek artmaktadır. Gün geçtikçe daha çok işitilen "sokak çocukları", "çocuk işçiliği", "çocuk ihmal ve istismarı" gibi kavram ve olgular, çocuklarla ilgili problemlerin varlığına işaret etmektedir. Yaşanan ve gözlemlenen problemlere bağlı olarak çocuk, tarihte ilk kez kendisinden korkulan bir varlık konumuna gelmiş bulunmaktadır. Bu gibi "anomik" durumlar, çocuk ve çocuk aile ilişkisine yönelik çalışmaların önemini artırmaktadır.

Ailenin parçalanması ve olumsuz aile koşullarının, çocuk bağlamında ortaya çıkardığı sosyal problemleri tespit etmek amacı taşıyan araştırma, doğrudan sosyal problemlerle ilişkilidir. Başka bir ifadeyle, araştırma, parçalanmış veya olumsuz koşulları olan çocukların yaşadığı güncel sosyal problemler üzerine inşâ edilmiştir. Böylece, toplumsal hayata olduğu kadar bilime de bir ölçüde katkıda bulunulmuş olmaktadır. Nitekim yaşanılan problemler üzerinde yapılan her çalışmanın, bilim ve bilginin ilerlemesine katkı sağladığı düşünülür.[2] Bununla birlikte, bilimin varlık sebebi, sosyal ihtiyaçtır. Sosyal problem, konu açısından bir rahatsızlık, tıkanmışlık ve şikayeti dillendirdiği, yine konu açısından bir ihtiyacın haberciliğini üstlendiği için, bilimin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla, güncel sosyal problemlerle ilgili çalışmalar, hem bir ihtiyacı karşılamasından hem de bilime sağladığı katkıdan dolayı büyük önem taşımaktadır. Yapılmakta olan araştırma bu açıdan da bir öneme sahiptir.

Aile hem bir sosyal grup veya örgüt olmasından, hem de bir sosyal yapı unsuru veya kurum olmasından dolayı toplum açısından birçok fonksiyonu yerine getirmektedir. Yerine getirdiği fonksiyonlar açısından, ailenin toplumda yeri ve önemi tartışmasız büyük olmaktadır. Ailenin toplum açısından taşıdığı değer, üzerinde yapılan çalışmanın da önemini artırmaktadır.

---

[1] 4892 Sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu Gereğince Ulaşılan Emniyet Genel Müdürlüğü Kaynakları
[2] Popper, K. R.: **Daha İyi Bir Dünya Arayışı**, (Çev.: İ. Aka), Y.K.Y., İstanbul, 2001, s. 80.

2. Araştırmanın Konusu ve Amacı

"Parçalanmış aile çocuk ilişkisinin sebep olduğu sosyal problemler: Malatya uygulaması" konulu araştırma, ailedeki parçalanmanın çocuğun geleceğini nasıl ve ne yönde etkilediğini belirlemek amacını taşımaktadır. Ailenin ölüm ve boşanma yoluyla parçalanması, başta çocuk olmak üzere eşleri ve toplumu yakından etkilemektedir. Ailedeki parçalanma ve olumsuzluklardan fiziksel, ruhsal ve biyolojik özelliklerinden dolayı, en çok çocuk etkilenmektedir. Bu etkinin nasıl ve ne şekilde meydana geldiğini analiz etmek, araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Araştırma, Malatya'da boşanma ve eşlerden birinin ölümü sonucu ailenin parçalanmasının ve olumsuz aile koşullarının, çocuk ve onun hayatı üzerindeki etkilerini tespit etmek için yapılmıştır.

3. Araştırmanın Varsayımları ve Alt Varsayımları

3.1. Araştırmanın Varsayımları

1. Olumsuz aile ortamı, çocuğun bazı sosyal problemler yaşamasına neden olmaktadır.

2. Ailenin parçalanması, çocuğun bazı sosyal problemler yaşaması sonucunu doğurmaktadır.

3. Çocuğun bazı sosyal problemler yaşamasında ailenin parçalanması kadar, parçalanmanın şekli (ölüm, boşanma ve ayrı yaşama) etkili olmaktadır.

3.2. Araştırmanın Alt Varsayımları

1. Ailenin parçalanması ve olumsuz aile ortamı, çocuğun eğitimdeki başarısını düşürmektedir.

2. Ailenin parçalanması ve olumsuz aile ortamı, çocuğun ruh sağlığını bozmaktadır.

3. Ailenin parçalanması ve olumsuz aile ortamı, çocukta sosyal uyumsuzluk yaratarak çocuğun antisosyal tutum ve davranışları benimsemesine neden olmaktadır.

4. Ailenin parçalanması ve olumsuz aile ortamı, çocuğun şiddet ve saldırgan eğilimli olmasına neden olmaktadır.

5. Ailenin parçalanması ve olumsuz aile ortamı, çocuğun suç işlemesine zemin oluşturmaktadır.

6. Ailenin parçalanması ve olumsuz aile ortamı, çocukta psikolojik sorunlar yaratarak çocuğun intihar eğilimli olmasına neden olmaktadır.

7. Ailenin parçalanması ve olumsuz aile ortamı, çocuğun "anomi ve yabancılaşma" yaşamasına neden olmaktadır.

8. Ailenin parçalanması ve olumsuz aile ortamı, çocuğun sigara, alkol ve uyuşturucuya bağımlı olmasına zemin hazırlamaktadır.

9. Ailenin parçalanması ve olumsuz aile ortamı, çocuğu çalışmaya zorlayarak çocuğun ihmal ve istismar edilmesine neden olmaktadır.

10. Ailenin parçalanması ve olumsuz aile ortamı, çocuğun ideal eş ve ebeveyn tanımını etkilemektedir.

4- Araştırmanın Yöntemi

4.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma tasvir edici ve açıklayıcı bir alan araştırmasıdır. Tasvir edici araştırmada, ilgilenilen konu ya da olgu, detaylı olarak tasvir edilir. Başka bir ifadeyle "ne oldu" sorusuna cevap aranır. Burada varsayım veya hipotez kullanılmaz. Açıklayıcı araştırmada ise amaç, "neden" ve "nasıl" sorularına cevap aramaktır. Bu tür araştırmalar genelde tasvir edici ve keşfedici araştırma bulgularından yararlanır ve olayların niçin bu şekilde ortaya çıktığını açıklamaya çalışır.[3] Çalışmada aile, ailenin parçalanmasına etki eden faktörler ve ailedeki parçalanmanın çocuk üzerindeki sonuçlarına ilişkin bilgiler verilirken tasvir edici araştırma türünden ve varsayımlara ilişkin çapraz tablo sonuçları verilirken (neden nasıl sorularına cevap vererek) de açıklayıcı araştırma türünden faydalanılmıştır.

4.2. Evren

Araştırmanın evrenini, Malatya İli Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı merkez ilköğretim ve ortaöğretim okullarının son sınıflarındaki parçalanmış aile çocukları oluşturmaktadır. Bu konuda Malatya'da daha önce bir çalışma yapılmadığı ve konuyla ilgili istatistik veri olmadığı için evren tespitinde ilk önce bir güçlükle karşılaşılmıştır. Ancak, daha sonra Milli Eğitim Müdürlüğü aracılığıyla okullara bu konuyla ilgili bir yazı yazılarak sayı netleştirilmiştir. Yazışmalar ile elde ettiğimiz evren büyüklüğü 1029'dur. Daha açık bir ifadeyle, 2004-2005 eğitim-öğretim yılı içinde, merkeze bağlı ilköğretim ve ortaöğretim okullarının son sınıflarında 1029 tane ebeveynleri boşanmış, ebeveynlerinden biri veya ikisi ölmüş ve ebeveynlerden birisi evi terke etmiş çocuk bulunmaktadır. 1029 parçalanmış aile çocuğunun 610'nu ilköğretim son sınıfta (8.sınıf) ve 419'u ise, ortaöğretim son sınıfta (11.sınıf)dır.

---

[3] Özcan, Y. Z.; Özbay, Ö. : "Sosyolojide Yöntem", **Sosyolojiye Giriş**, (Edit.: İ. Sezal), Martı Yay., Ankara, 2002, s. 71.

4.3. Örneklem

1029 olarak belirlenen evrenden, % 95 güven düzeyi ve + - 5 göz yumulabilir yanılgı payı [4] hesaplamasıyla 280 parçalanmış aile çocuğu örneklem için belirlenmiştir. Ancak, ailedeki parçalanma ve içinde yaşanılan aile ortamının, çocuğun yaşadığı/yaşayacağı sosyal problem üzerindeki gerçek etkiyi ortaya çıkarmak için anne babasıyla birlikte yaşayan 280 çocuktan meydana gelen mukayese grubu oluşturulmuştur. Dolayısıyla, 280'ni "deney grubu" ve 280'ni de "kontrol grubu" olmak üzere toplam 560 öğrenciye anket uygulanmıştır. 560 olan örneklemin 273'ü kız, 287'si erkektir. 280 parçalanmış aile çocuğundan 164'ü annesiyle birlikte, 36'si babasıyla birlikte, 20'si yurtta, 49'u akrabalarıyla ve 11'i de abla ve ağabeyleriyle yaşamaktadır.

Bir araştırmada, karşılaştırma yapabilmek için oluşturulan kontrol grubu, "deneyleme" tekniği altında değerlendirilmektedir. Deneyleme tekniği, daha çok değişkenler arasında bir ilişkiyi araştırmak veya bir varsayımı test etmek amacıyla başvurulan bir metottur. Bu amaçla, araştırmacı tarafından oluşturulan kontrol grubu, araştırmanın ana bağımsız değişkeninin ortaya çıkaracağı sonucu belirlemede büyük bir rol oynamaktadır.[5] Kontrol grubunun kullanılmaması halinde, araştırıcı, bağımlı değişkende gözlediği değişmelerin bağımsız değişkenin işe karışmadığı koşullarda ortaya çıkıp çıkmayacağından kuşku duyabilmektedir. Dolayısıyla bu teknik, bağımsız değişkenin araştırmadaki etkisini test etmek ve çıkan sonuçları sağlamlaştırmak açısından büyük önem taşımaktadır. Bu yöntem kullanılırken kontrol grubuyla deney grubunun her yönden denk olması gerekmektedir. Bunun amacı, bağımlı değişkende beliren değişmeler nedeniyle iki küme arasında gözlenecek ayrımın, salt bağımsız değişkene bağlanabileceği yolunda güven duyabilmektir.[6] Bu düşünceyle, anket uygulanacak parçalanmış aile çocukları ile bütün aileye sahip çocuklar aynı sınıftan seçilmiştir.

Evrenin belirlenmesinden sonra okulların ekonomik ve sosyal durumları yanında, konuyu ilgilendiren öğrenci sayılarının yoğunluğu, dikkate alınarak örnekleme alınacak okullar kararlaştırılmıştır. Dolayısıyla, kota usulü örneklem kullanılmıştır. Kota örneklemesinde, anket uygulanacak örnekleme bazı sınırlamalar getirilir. Örneklem, bu sınırlamalarla daha önceden belirlenmiş olur.[7] Kota örneklemesiyle seçilen okullar içinde ilköğretimlerden; Gazi İlköğretim, Atatürk İlköğretim ve Fatih

---

[4] Sencer, M. : **Toplumbilimlerinde Yöntem**, Beta Yay., İstanbul, 1989, s. 609.
[5] Aziz, A. : **Araştırma Yöntemleri- Teknikleri ve İletişim**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1994, s. 88-90.
[6] Sencer, M. : A.g.e., s. 85-86.
[7] Bİlgiseven, A. K. : **Sosyal Bilimler Metodolojisi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 235.

İlköğretim okulları üst ekonomik ve sosyal tabakayı; Cumhuriyet İlköğretim, Mustafa Necati İlköğretim, Mustafa Kemal Atatürk İlköğretim, Hidayet İlköğretim, Kemal Özalper İlköğretim okulları orta ekonomik ve sosyal tabayı; Milli Eğitim Vakfı İlköğretim, 30 Ağustos İlköğretim, Selçuklu İlköğretim, Yeşiltepe Ahmet Parlak İlköğretim, Karakavak İlköğretim ve Battalgazi Yatılı İlköğretim Okulu ise alt ekonomik ve sosyal tabakayı temsil etmektedir. Ortaöğretim okullarından ise 20 Mayıs Vakfı Turgut Özal Lisesi, Hacı Hüseyin Kölük Lisesi, üst ekonomik ve sosyal tabakayı; Cumhuriyet Lisesi, Hacı Ahmet Akıncı Lisesi, Atatürk Kız Lisesi, Anadolu Kız Meslek Lisesi, orta ekonomik ve sosyal tabakayı; Yunus Emre Endüstri Meslek Lisesi, Kubilay Lisesi ise alt ekonomik ve sosyal tabakayı temsilen örnekleme alınmıştır. Dolayısıyla, örnekleme alınan okul sayısı 14 ilköğretim ve 8 ortaöğretim okulu olmak üzere toplam 22'dir.

4.4. Bilgi Toplama Araçları, Ölçme Araçlarının Hazırlanması ve Geliştirilmesi

Araştırmada, birden fazla "araştırma tekniği" bir arada kullanılmıştır. Araştırmalarda birden fazla bilgi toplama araçlarının kullanılması, hem bir kaynağın sağlayabileceğinden daha fazla ve zengin bilgi elde edinilmesini, hem de bir "araştırma tekniği"nin olası yanlış verilerini diğeriyle test ederek daha doğru sonuçların ortaya çıkmasını mümkün kılmaktadır. Bu düşünceden hareketle araştırmada, literatürden elde edilen teorik bilgilerin test edilmesi için hazırlanan soru kağıdının uygulandığı anket tekniği yanında, odak (focus) grup görüşmesi yapılmış ve anlatı tekniği içinde çocuklardan "aile ve gelecek tasarımı" konulu kompozisyon yazdırılmıştır. Araştırmadan elde edilecek bilgileri zenginleştirmek ve sağlamlaştırmak için nitel araştırma yöntemlerinden "doküman incelemesi" ile çocukların gözlem dosyaları incelenmiştir.

75'i kapalı uçlu, 6'sı açık uçlu ve 14'ü da yarı kapalı uçlu olmak üzere toplam 95 sorudan oluşan soru kağıdının hazırlanmasında, araştırmanın konu başlıkları ve varsayımları belirleyici olmuştur. Örnekleme uygulanılan soru kağıdının hazırlanmasında Türkiye'de bu konuyla ilgili olduğu düşünülen teorik ve uygulamalı çalışmalardan faydalanılmıştır.

Odak (focus) grup görüşmesinde, araştırmacı görüşmeye konu olan kişilere konu başlıkları altında öğrenmek istenilen sorular yöneltmektedir. Araştırmacının grup içinde ortaya çıkan "doğal etkileşimi" kaydettiği grup görüşmesinde, sorular önceden

hazırlandığı gibi görüşme esnasında da belirlenebilmektedir.[8] Bilgiseven'in "merkezileştirilmiş mülakat" olarak ifade ettiği bu teknik, daha iyi ve derinlemesine bilgi elde etmeyi sağladığı gibi, araştırmacının dikkatinden kaçan veya araştırıcının daha önce dikkat etmediği bir noktadan bazı önemli etkenlerin varlığını tespit etmesine imkân tanımaktadır.[9] Bu bağlamda, araştırmada bu teknikten yararlanma, araştırmacıya daha zengin ve sağlam bilgi toplama imkânı vermektedir.

Bununla birlikte, soru kağıdının uygulanmasıyla her zaman arzu edilen bilgi elde edilmeyebilir. Bu nedenle bilginin zenginleşmesi için yazılı ve görsel dokümanların incelenmesi iyi sonuçlar elde edilmesini sağlar.[10] Nitel araştırmalarda doküman incelemesi, doğrudan görüşme ve gözlemin yapılamadığı veya araştırmanın geçerliliğini artırmak amacıyla, görüşme ve gözlem yöntemlerinin yanı sıra, çalışılan araştırma problemiyle ilişkili yazı ve görsel materyaller de araştırmaya dahil edilir.[11] Yapılan çalışmada da, araştırmadaki bazı bilgileri güçlendirmek amacıyla parçalanmış aile çocuklarının gözlem dosyaları sınıf öğretmenlerinden temin edilerek incelenmiş ve araştırma verileri içinde kullanılmıştır.

Nitel araştırma tekniği içerisinde değerlendirilen "anlatı"da, standartlaştırılmış sorular değil, araştırılacak konu ile ilgili öznel düşünceler yer almaktadır. Görüşme yapılacak kişinin düşüncelerini serbest bir şekilde kaleme alması ilkesine dayanan anlatılar, eylemsel ilişkilerin, gizlenen ve gözden kaçan noktaların görülebilir bir özellik kazanmasına imkân vermektedir. Bu teknikte, görüşmeye katılanlardan yaşamlarında iz bırakan önemli bir olay, bir ders veya tecrübelerini anlatmaları istenmektedir. Araştırıcı, önemli bir noktanın kaybolmaması için anlatı süresince müdahalede bulunmamaktadır.[12] Bu tekniğe bağlı olarak, öğrencilerden aile yaşantılarına ve geleceğe ilişkin görüşlerini içeren kompozisyon yazdırılmıştır. Öğrenciler, bir ders süresi içinde, konu ile ilgili düşüncelerini, kendilerine verilen kağıda yazarak teslim etmişlerdir.

Bunların dışında, özellikle "Malatya'da boşanma" başlıklı bölümünde daha çok kullanılmak üzere, Malatya barosuna bağlı dört avukat ile boşanma davaları hakkında

---

[8] Özcan, Y. Z.; Özbay, Ö. : A.g.m., s.79.
[9] Bilgiseven, A. K. : A.g.e., s. 229.
[10] Yukarıda a.g.e., s. 240.
[11] Yıldırım, A.; Şimşek, H. : **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1999, s. 140.
[12] Mayring, P. : **Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş**, (Çev.: A. Gümüş-M. S. Durgun), Baki Kitabevi, Adana, 2000, s. 61.

görüşme yapılarak boşanma nedenleri, davayı açan taraf ve boşanan insan profili hakkında bilgi edinilmiştir.

4.5. Ölçme Araçlarının Uygulanması ve Verilerin Toplanması

Örnekleme alınmasına karar verilen okulların müdür, baş müdür yardımcısı ve özellikle rehber öğretmenleriyle iletişim kurularak, örnekleme alınacak öğrencilerin belirlenmesi ve bunlara anket uygulaması sağlanmıştır.

Örnekleme alınan 280'ni deney grubu ve 280'ni de kontrol grubu olmak üzere toplam 560 öğrenci aynı sınıflardan alınmıştır. Rehber ve sınıf öğretmenleri tarafından belirlenen parçalanmış aileye sahip öğrenciler ile aynı sınıftaki kontrol grubunu oluşturan öğrenciler, aynı anda çağrılmış ve okulun durumuna göre kütüphane, laboratuar veya rehber öğretmenin odası anket uygulama alanı olarak kullanılmıştır. Anket uygulamasından kısa bir süre sonra, öğrencilerle bir sohbet ortamı yaratılarak mülakat yapılmıştır. Mülakatta araştırma için önemli görülen konu başlıkları üzerinde derinlemesine bilgi alınması amaçlanmış ve bu sağlanmıştır. Anket ve mülakat uygulamasından önce araştırmanın amacı, içeriği hakkında bilgi verilmiş, soruların bazıları üzerinde açıklama yapılmıştır.

Soru kağıdı ve odak görüşmelerinin uygulaması nisan 2005 tarihinde başlamış ve yaklaşık olarak yirmi beş iş günü sürmüştür. Kompozisyon yazdırma işlemi ise, soru kağıdı ve odak grup görüşmesi tamamlandıktan sonra yapılmıştır. Kompozisyon konusu, yapılan anket ve odak grup görüşme uygulamalarından elde edilen gözlem dikkate alınarak seçilmiştir.

4.6. Verilerin Analizi

Uygulanan anketler, SPSS for Windows İstatistik Programı kullanılarak değerlendirilmeye alınmıştır. Araştırmada, araştırmanın amacına uygun görülen bağımsız değişkenler, ailenin parçalanması, ailenin parçalanma şekli, içinde yaşanılan aile ortamı, cinsiyet ve yaş olarak belirlenmiştir. Anketten elde edilen veriler, Khi-kare (x^2) testi ile değerlendirilmiştir.

Khi-kare (x^2) testi ile, uygulamadan elde edilen sonuçların (gözlenen frekans) teorik sonuçlarla (beklenen frekans) ne kadar uyum sağladığı araştırılmaktadır. Başka bir ifadeyle Khi-kare, karşılaştırılan değişkenler arası ilişkiyi ölçmek ve bulmak için kullanılan bir testtir.[13] Bu test, değişkenler arasında bir ilişkinin bulunmadığı

[13] Gökçe B.: **Toplumsal Bilimlerde Araştırma**, Savaş Yay., Ankara, 1992, s. 163.

varsayımsal bir durumla, gözlenen dağılımı karşılaştırma temeline dayanır.[14] Dolayısıyla çapraz tabloların alt kısmında verilen x^2 değeri, gözlemlenen ve beklenen değerler arasındaki ilişkiyi ifade eder.[15] Tabloların altlarında verilen ve serbestlik derecesi olarak ifade edilen df değeri, birer eksiltilen satır ve sütun sayısının çarpımıyla elde edilmektedir.[16] Yine tabloların altında verilen p değeri, istatistiksel işlem sonucunda elde edilen sayısal sonucun, güven düzeyi ve göz yumulabilir hata payı karşısındaki konumunu gösterir. P değerinin 0.05'den yani göz yumulabilir hata payından küçük olması, tablonun istastistik olarak anlamlı olduğunu gösterir. Bir başka ifadeyle, p değeri 0.05'den küçük olan tablo, karşılaştırdığı değişkenler arasında istatistik açıdan bir ilişkinin olduğunu gösterir.

5. Araştırma Alanı Hakkında Genel Bilgiler

Araştırmanın uygulama alanı olan Malatya ili, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Fırat Havzası'nın Yukarı Fırat bölümünde yer almaktadır. 37^0 $54^/$ ve 39^0 $03^/$ kuzey enlemleriyle 38^0 $45^/$ ve 39^0 $08^/$ doğu boylamları arasında kalan Malatya'da, il merkezinin yükseltisi 900 metredir. İl en yakın komşusu olan Elazığ'a 101 Km, en uzak komşusu Erzincan'a 364 Km mesafededir.[17]

1927 yılında 305.785 olan il nüfusu, 2000 yılında 853.658' e ulaşmıştır. Malatya bu nüfus büyüklüğüyle, 81 il içinde, 24. sırada yer almaktadır. 1927 yılında, % 15.2 olan şehirde yaşayan nüfusun payı, sürekli artış göstererek 2000 yılında % 58.5 düzeyine çıkmıştır. DİE tarafından 1995-2000 dönemi baz alınarak yapılan tespite göre, Malatya'nın aldığı göç 49.192; verdiği göç 66.015 kişi olup, net verilen göç ise 16.823 kişi düzeyindedir. Malatya'da ortalama hane halkı büyüklüğü azalma eğilimi göstermektedir. 1955 yılında ilin ortalama hane halkı büyüklüğü, yaklaşık 6 kişi iken; 2000 yılında bu 5.4 kişiye düşmüştür. Medeni durumu "evli" olan nüfus, tüm yerleşim yerlerinde en fazla paya sahiptir. İlçe merkezlerinde evli olan nüfusun oranı % 56 iken, il merkezinde bu oran % 57 ve köylerde ise % 58'dir.[18] 2000 nüfus sayımına göre 853.658 olan nüfusun 499.713'ü kentte ve 353.945'i köyde yaşamaktadır. 163.718 olan toplam hane sayısı içinde en büyük oranı 5 ve daha fazla nüfusa sahip haneler oluşturmaktadır. 5 ve daha fazla nüfusa sahip hane sayısı 95.628, 4 nüfusa sahip hane sayısı 29.734, 3 nüfusa sahip hane sayısı 18.689, 2 nüfusa sahip hane sayısı 14.514 iken;

---

[14] Sencer M. : A.g.e., s. 595.
[15] Bailey K. D. : **Methods of Social Researh**, The Free Pres, New York, 1982, s. 406-407.
[16] Gökçe, B. : A.g.e., s. 164.
[17] **Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yönleriyle Malatya**, Malatya Valiliği Yayını, Aralık 2004, s. 23, 32.
[18] Yukarıda a.g.e., s. 83, 93, 96.

tek kişilik hane sayısı 5.153'tür.[19] Dolayısıyla, nüfus büyüklüğü esasına göre Malatya'da kalabalık veya geniş aile oranı, daha fazla dikkat çekmektedir.

2000 yılında 4601 evlenme ve 364 boşanma; 2001 yılında 4140 evlenme ve 422 boşanma; 2002 yılında 5133 evlenme ve 475 boşanma gerçekleşirken 2003 yılında 5677 evlenme ve 502 boşanma gerçekleşmiştir.[20]

İl genelinde okuma yazma bilenlerin oranı %85 olup, cinsiyetler arasında önemli bir fark gözlenmektedir. Bu oran erkek nüfus için %93 iken, kadın nüfus için %78'dir. İl merkezinde okuma yazma oranı ise %89'dur. 2003-2004 öğretim yılında İl genelinde 634 ilköğretim okulu, 42 genel lise, 3 Anadolu Lisesi, 1 Fen Lisesi, 1 Anadolu Öğretmen Lisesi, 2 Genel Özel lise, 11 Teknik Erkek Lisesi ve 5 Kız Teknik lisesi bulunmaktadır. Toplam İlköğretim öğrenci sayısı 116.360 iken, toplam ortaöğretim öğrenci sayısı 35.256'dır.[21]

1999-2000 verilerine göre Malatya'nın gelişme hızı 41.5'tir. Cari fiyatlar esasına göre, kişi başına düşen milli gelir Türkiye ortalaması 2847 dolar iken; Malatya'da bu oran 1711 dolar şeklindedir. 2001 yılında kişi başına düşen milli gelir Türkiye ortalaması 2146 iken; bu oran Malatya'da 1429'dur.[22] Malatya'da yaygın geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Ancak yakın zamanlarda yapılan birinci ve ikinci organize sanayi, ilde sanayi sektörünün canlanmasını ve buna bağlı olarak da sanayide istihdam edilen nüfusun artmasını sağlamaktadır.

---

[19] www.die.gov.tr. (12.12.2005)
[20] www.die.gov.tr. (12.12.2005)
[21] **Malatya İl Milli Eğitim Müdürlüğü Kaynakları.**
[22] www.tik.gov.tr (07.01.2006)

BÖLÜM I

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1. Aile ve Evlilikle İlgili Kavramların İzahı

1.1 Aile Tanımları

Aile, insanın tek başına yetersizlik duygusunu yaşamaya başladığı andan itibaren, farklı iki cinsin bir araya gelerek kurduğu tarihin en eski kurumudur.[23] Biyolojik, psikolojik ve sosyal gereksinimlerin karşılanmasına yönelik oluşturulan ve eşitlik ilkesine dayalı olarak üyelerinin ortak birçok noktada paylaşımlarının sağlanıldığı bir birliktelik[24] olan aile, çocuk açısından, sosyal yaşama katılmak için hazırlıkların yapıldığı ve deneyimlerin kazanıldığı bir ortam; yetişkinler açısından ise mutluluğun hâkim olduğu, şiddetli gerilim ve sıkıntılar karşısında dayanışmanın en iyi şekilde elde edildiği bir sığınma yeri anlamlarını ifade etmektedir.[25] Toplumdan topluma ve zamandan zamana değişen bir forma sahip olan ailenin, en geçerli tanımlamasını Murdock yapmaktadır. Murdock, aileyi her iki cinsiyetin yeniden üretildiği, ekonomik dayanışmanın, çocuk yetiştirmenin en iyi şekilde sağlandığı ve eşler arasındaki cinsel beraberliğin toplum tarafından onaylandığı bir grup olarak tanımlamaktadır.[26] Bu şekildeki bir tanımlama, ailenin evrensel bir sosyal grup veya kurum olma niteliğini ortaya çıkarmaktadır.

Nitekim, aile tarih boyunca insan neslinin çoğaldığı, dünyaya gelen bireyin topluma hazırlanma ve kazandırılma sürecinin ilk ve en etkili şekilde gerçekleştiği; eşler, anne baba ve çocuklar arasında saygı ve sevginin hâkim olduğu ilişkilerin en iyi şekilde meydana geldiği sosyal bir kurum[27] olmuştur. Sosyal yapının temel taşlarından olan aile, sosyal tarihteki bütün değişimlere kendini uydurabilmiş ve yerine getirdiği fonksiyonlarla kendini koruyabilmiş bir kurumdur.[28] Toplumsal yaşamın ana unsurlarından olan aile, anne- baba- çocuklar ve tarafların kan akrabalıklarından

---

[23] Budak, G. : "Endüstrileşme Süreci İçinde Ailenin Yeri ve Önemi", **I. Aile Şurası,** A.A.K.Yay., Ankara, 1990, s.195.
[24] Aral, N. : "Boşanmış ve Boşanmamış Ebeveynlerin Çocuklarının Depresyon Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma", **Toplum ve Sosyal Hizmet**, Hacettepe Üniv. Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yay., Sayı:1, Ankara, Ekim - 2000, s.19.
[25] Karataş, K. : "Toplumsal Değişme ve Aile", **Toplum ve Sosyal Hizmet**, Hacettepe Üniv. Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu. Yay., Sayı: 2, Ankara, Nisan - 2001, s.90.
[26] Jones, C. L. ; Tepperman, L. ; Wilson, S. : **The Futures Of The Family**, Prentice Hall, New Jersey, U.S.A. 1995, s. 3.
[27] Ozankaya, Ö. : **Toplumbilim,** Tekin Yay., İstanbul, 1986, s. 281.
[28] Eröz, M. : **İktisat Sosyolojisine Başlangıç**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1982, s.64.

meydana gelen ekonomik ve toplumsal bir birliktir. Ekonomik ve toplumsal bir kurum veya birlik olma özelliğini, üzerine almış olduğu görev ve sorumluluklardan kazanan ailenin, toplumsal kurumlar içinde yaşamsal niteliği birinci sırayı almaktadır. Zira, toplumun her üyesi, çevresiyle ilk teması bu ortamda gerçekleştirirken, çocuk toplum ile bağlarını ilk burada kurmaktadır.[29] Ailenin sürekliliğinin sağlanması ve varlığının korunması açısından, duygusal ilişkilerin sağlıklı bir biçimde kurulması ve sosyalleşme sürecinin dengeli olması önemli bir konu olmaktadır.[30] Sosyalleşmesini bu ortamda yaşayarak gerçekleştiren çocuk, ilerleyen zaman içinde içgüdüleri ve kendine dönük beklentilerinden sıyrılarak, ilişki ağını genişletmektedir. Böylece bireysellikten kurtularak giderek toplumsal bir varlık olmaya başlamaktadır. Çocuğa bu imkânı, içinde yaşadığı aile tanımaktadır.

Toplum ile birey arasındaki bağı ve ilişkiyi birinci planda gerçekleştiren bir kurum[31] olan aile, ortak ikâmetgah, ekonomik iş bölümü ve üreme süreci ile karakterize edilmektedir. Her iki cinse ait olan ailede, toplum tarafından kabul gören bir birliktelik bulunmaktadır. Bu birlikteliğin bir sonucu olarak da, toplumun devamlılığını sağlayacak olan çocuklar meydana gelmektedir.[32] Dolayısıyla, aile karşılıklı farklı cinsiyetteki yetişkinler kadar, onların birlikteliğinden doğan çocuğu çağrıştırmaktadır.

Kısaca özetlenecek olursa aile, biyolojik ilişkiler sonucu insan neslinin devamlılığını sağlayan, sosyalleşme sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin kurallara bağlandığı, üyelerinin ekonomik ve psiko-sosyal ihtiyaçlarının karşılıksız olarak karşılandığı ve bu özelliklerinden dolayı da biyolojik, psikolojik, toplumsal ve ekonomik yönleri olan bir birim [33]olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu şekilde tanımlanan ailenin farklı kültür, sosyal değer ve ilişki düzenine bağlı olarak şekillenen farklı tipleri bulunmaktadır. Her toplum kendi değer, kültür ve yapı özelliğine göre şekillendirdiği bir aile tipi ortaya çıkarmaktadır.[34] Nitekim aile, biyolojik ve ekonomik olduğu kadar sosyal ve kültürel bir birimdir. Her kültür veya toplum, kimin kiminle evlenebileceğini, nasıl evleneceğini ve nerede kimlerle oturacağını, çocukları kimin ve nasıl yetiştireceğini, aile reisinin kim olacağını, kadın ve erkeğin karşılıklı hak, ödev ve yetkilerini, mirasın nasıl ve kimler arasında

---

[29] Gökçe, B. : **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar**, Savaş Yay., Ankara, 1996, s. 155.
[30] Sayın, Ö. : **Aile Sosyolojisi**, Ege Üniv. Edebiyat Fak. Yay. No: 57, İzmir, 1990, s. 26.
[31] **Türk Aile Yapısı Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, D.P.T., Ankara, 1989, s. 2.
[32] Saran, N. : **Antropoloji**, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 301.
[33] Sayın, Ö. **: Sosyolojiye Giriş**, Üniversite Kitapları, İzmir, 1994, s. 185.
[34] Bağlı, M. ; Sev'er, A. : "Tabulaştırılan/Tabulaşan Kurumun(Ailenin) Kurbanlık Edilme Pratiği: Levirat ve Sorarat", **Aile ve Toplum**, Yıl:7, Cilt:2, Sayı:8, A.A.K.B.Yay., Ankara, Ocak-Mart 2005, s. 10.

paylaşılacağını, çeşitli örf ve adetlerle normlaştırmak suretiyle kurumsallaşmıştır.[35] Böylece zaman, mekan, kültür ve coğrafyaya göre farklılık gösteren aile tipleri oluşmuştur.

1.2. Aile Tipleri

Ailenin ilk ortaya çıkışından günümüze kadar geçirdiği değişim göz önüne alındığında; tek bir aile tipinden ziyade birbirinden farklı özellikleri taşıyan aile tiplerinin olduğu göze çarpmaktadır. Nitekim antropoloji, etnoloji ve etnografya araştırma sonuçları farklı zaman, mekan ve toplumlarda gözlemlenen çok farklı aile tiplerinin varlığını ortaya çıkarmıştır. Bu gerçekten hareketle yapılan aile tipi sınıflandırmalarında, farklı değişkenler dikkate alınmaktadır. Aile içindeki yetke ve egemenliğin türü, evlenme şekilleri ve akrabalık sistemleri, evli çiftlerin yerleşim yeri ve şekli,[36] hanede yaşayan nüfus miktarı, aile sınıflandırmalarında ilk akla gelen değişkenlerdir. Tüm değişkenleri dikkate alarak kapsayıcı bir aile tanımlamasının yapılmasındaki güçlük, konu uzmanlarını aile tiplerini belirlerken biri birinden farklı değişkenleri dikkate almaya zorlamaktadır. Ancak, bu noktada tek ve en kabul göreni tercih etmek, bir taraftan konu üzerindeki kavram kargaşalığını ortadan kaldırırken, diğer taraftan da konunun daha net kavranmasını sağlamaktadır.

Aile sınıflandırması yaparken, hanede yaşayan nüfus miktarı değişkeni en çok tercih edilmekte ve kabul görmektedir. Hanede yaşayan nüfus dikkate alındığında, "geniş aile", "çekirdek aile" ve "geçiş aile" olmak üzere üç aile tipi belirlemek mümkün olmaktadır.

1.2.1. Geniş Aile

Geleneksel, büyük, birleşik, eski veya kök aile olarak da ifade edilen geniş aile, daha çok kırsal alanda yaşayanların oluşturduğu, tarımsal üretimin yapıldığı, akrabalık bağlarının kuvvetli, aile adının büyük önem taşıdığı, yaşlı erkeğin veya erkeklerin aile sorumluluğunu üstlendiği, gelenek, görenek ve adetlerin etkin olduğu aile tipini ifade etmektedir.[37]

Her toplumda yeme, içme, giyinme ve barınma gibi zorunlu biyolojik ihtiyaçların giderilme şekli, o toplumun doğal çevresi, teknolojik ve ekonomik durumu, hâkim olan gelenek, görenek ve adetler tarafından belirlenmektedir.[38] Uygulamadaki ve yaşayıştaki bu farklılık, içinde yaşanılan toplumun farklı imkân ve koşullarından ileri

---

[35] Tolan, B. : **Toplum Bilimlerine Giriş**, Murat Yay., Ankara, 1996, s. 216.
[36] Tolan, B. : A.g.e. s. 216.
[37] Gökçe,B. : A.g.e., s. 159.
[38] Kıray, M. B. : **Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme**, Bağlam Yay., İstanbul, 1999, s. 77.

gelmektedir. İnsanların ihtiyaçlarını karşılarken oluşturdukları farklılık konusunda, yaşanan yerleşim yeri, sonucu etkileyebilmektedir. Geniş aile ile kırsal yerleşim yeri özellikleri arasındaki benzerliğin arkasında bu gerçeklik bulunmaktadır. Dolayısıyla geniş aile, daha çok kırsal alanda görüldüğü için kırsal yerleşim yeri özellikleri ve aile içi kararlarda baba otoritesinin hâkim olması nedeniyle de babaerkil aile yapı özelliklerini birlikte taşımaktadır.

Geniş ailenin en önemli özelliği, içinde barındırdığı nüfusun kalabalık olmasıdır. Evlenen oğullar, eşleri ve çocukları yanı sıra anne ve babadan oluşan geleneksel geniş aile, oldukça kalabalık bir nüfusu içinde barındırır. Birkaç kuşağın birlikte yaşadığı geniş aile, daha çok kırsal alanda görülmektedir. Türkiye'de 2400 ergen üzerinde yapılan araştırmadan elde edilen bulgu, geniş ailenin kırsal alanda, kentte olduğundan daha fazla görüldüğü düşüncesini güçlendirmektedir. Bu araştırmada elde edilen sonuca göre geniş ailenin %8,8'i kent doğumlularda, %24,4'ü ise köy ve kasaba doğumlularda görülmektedir. Yine bu araştırma sonucuna göre, hanede yaşayanların sayısı kırda, kenttekinden fazladır. Araştırmada hanelerinde 7 kişi yaşadığını söyleyenlerin %10,4'ü kentte, %15,7'si kırda'dır. Hanelerinde 8 kişi yaşadığını söylerin %5,5'i kentte, %9,3'ü kırda ve hanelerinde 9 ve daha fazla kişi yaşadığını söyleyenlerin %5,8'i kentte ve % 18'i ise kırda oturmaktadır.[39] Benzer sonuçlar D.P.T.'nin yaptığı ve Türkiye genelini kapsayan araştırmada da çıkmıştır. Araştırmaya göre, Türkiye'de ortalama hane halkı büyüklüğü 4.75 iken bu oran kırsalda 5.39, kentte ise 4.27 şeklindedir.[40] Dolayısıyla daha çok kırsal alanda görülme ve kalabalık bir nüfus profiline sahip olma, geniş ailenin ayırıcı bir özelliği olarak belirmektedir.

Kalabalık nüfus barındırma özelliği taşıyan geniş ailenin kırda daha yaygın olması, hâkim ekonomi ile doğrudan ilişkilidir. Tarım ve tarıma dayalı üretim, kırsal alanın tek ekonomik faaliyetidir. Teknoloji alanında yaşanan önemli değişimlere rağmen, tarım kırsal alanın en önemli geçim kaynağıdır. Tarımın hâkim geçim kaynağı olması, aileler arasındaki güçlü dayanışma ve desteği koruyarak, geniş aileye ait özelliklerin kırsal alanda daha çok görülmesini sağlamaktadır. Kırsal alanda yaşayanların büyük bir bölümünün aynı üretim alanında çalışmaları,[41] insanlar arasında güçlü doğal bir bağın oluşmasını beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte, tarıma dayalı ekonomik üretim, sanayiden daha fazla insan emeğine gereksinim duymakta ve

---

[39] **Türk Ailesinde Adolesanların Sorunları**: A.A.K.B.Yay. Bilim Serisi: 100, Ankara, 1997, s. 113-118.
[40] **Türk Aile Yapısı Araştırması**, D.P.T., Ankara, 1993, s. 48.
[41] Kongar, E. : **21. Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi., İstanbul, 1999, s. 588.

daha fazla insan istihdam etmektedir. Bu ise, tarımın geçim kaynağı olduğu kırsal alanda, kalabalık nüfusa sahip geniş ailelerin şekillenmesine neden olmaktadır.

Ailenin ekonomik bir birim olma niteliği, birkaç kuşağın bir arada yaşadığı geniş ailenin başka bir özelliğini oluşturur.[42] Geniş ailede üretim ve tüketimin; gelir ve giderin ortaklığı söz konusudur. Gelir, gider ve mülkiyetin ortaklaşa olduğu, aynı ev ve sofranın paylaşıldığı geniş aile, büyük ölçüde ataerkil otoriteye ve baba soyuna dayalıdır. Oturma yeri, baba evidir. Bu tür aile yaşantısının temel olduğu kültürlerde evlenme yaşı küçüktür. Eş seçimi, ailenin büyükleri tarafından gerçekleştirilmektedir.[43] Otoritenin kazanılması ve kullanılmasında cinsiyet ve yaş iki önemli değişkendir.[44] Aileyi ilgilendiren konularda karar vericiler, genellikle erkekler ve yaşlılardır. Bu aile şeklinin daha çok görüldüğü toplumlarda ekonomik üretim, aile ölçüsünde yapılmaktadır. İşbölümü ve uzmanlaşma düzeyinin düşük olduğu üretimde, kullanılan teknoloji oldukça basittir. Üretimde insan gücü önemli olduğu için nüfusun, özellikle erkek nüfusun fazlalığı arzulanmaktadır. Erkek çocuk, babanın işini devam ettirmek durumundadır ve evlendiğinde de baba evinde kalarak ilerleyen sürede birçok görev ve sorumluluğu devralmaktadır. Baba oğul arasındaki iş devri nedeniyle, sosyal ve coğrafi hareketlilik oldukça sınırlı kalmaktadır. Sosyal kontrolün oldukça güçlü olduğu geleneksel aile içinde, üyelerin sağlanan tüm olanaklardan yararlanma düzeyi birbirine yakındır. Üyeler arasında ayrım en çok cinsiyet ve yaş konusunda gerçekleşir. Ayrımın cinsiyet ve yaş temelinde gerçekleşiyor oluşu, bireyin yeteneği ve çabasıyla durumunu değiştirme ve düzeltme yolunu kapamaktadır.[45] Nitekim, erkeğin hakimiyetinin devam ettirilmesi açısından babaerkil sistemine sahip biri, babası öldüğünde, babasının sahip olduğu ekonomik ve sosyal pozisyonu devir alarak onları devam ettirebilmektedir.[46] Bu sistemin tersine çevrilmesi veya değiştirilmesi ise birtakım güçlükler gerektirmekte ve zaman almaktadır.

Geleneksel geniş ailede, fazla emek harcayarak üretimi artırmaya çalışılmaktadır. Ailenin kendi dirliği ve düzeni, aile üyelerinin tarımda çalışma etkinlikleri ve sayılarının çokluğuyla yakından ilişkilidir. Evin erkek çocuğunun evlenmesiyle eve gelinin gelme zamanı, bu anlamda en verimli dönem olmaktadır.

---

[42] Sayres, W. : "What Is A Family Anyway?", **Marriage And Family In a Changing Society**, (Edit.: James M. Henslin), The Free Press, U.S.A., 1992, s. 24-25.
[43] Bilen, M. : **Sağlıklı İnsan İlişkileri,** Armoni Ltd., Ankara, Tarihsiz, s. 86.
[44] David, P. : **Sociology**, The State University of New Jersey, 1982, s. 353.
[45] Karataş, K. : A.g.m., s. 93.
[46] Jones, C. L. ; Tepperman, L. ; Wilson, S. : A.g.e., s.23-24.

Çünkü bu aile düzeninde, herkes kendi yaş, cinsiyet ve gücü ölçüsünde bir üretim faaliyetini gerçekleştirmektedir. Yeni evlenecek eşlerden doğacak olan çocuk ise, kendi hareketlerini kontrol edebilecek yaşa gelince üretim faaliyetine katılmaktadır. Çocuğun öğreneceği her şey aile içinde, iş başında aile üyelerinin diğer üyeleri tarafından özel bir ilgi olmadan öğretilmektedir. Bu aile düzenine sahip toplumlarda varolan değerler de, bu ilişkinin devamını sağlamaya yardımcı olmaktadır. Bu değerler sisteminde, ne kadar çok çocuk olursa o kadar iyi bir durum oluşturulmuş olmaktadır. Bu aile tipinde, çocuğun bağımlılık yaşı da oldukça önemlidir. Kişinin tüketici olduğu dönemin sona erdiği yaşı ifade eden bağımlılık yaşı, sanayileşmiş ülkelerdeki aile tiplerinde çok yüksek iken tarım toplumlarında daha çok görülen geniş ailede ise, daha aşağıdadır.[47] Bunun yanı sıra kırsal geniş aile üyelerinde psikolojik, sosyal ve ekonomik açıdan kendi kendine yetinme söz konusudur. Bu alanlarda yoğun dayanışma, ev içi üretim, cinsiyete ve yaşa dayalı şekillenen hiyerarşi ve bu hiyerarşinin etkili olduğu sosyal kontrol bulunmaktadır. Birbirine yüksek oranda bağımlılık ve değişime karşı yavaş uyum gösterme, kırsaldaki geniş ailenin öne çıkan diğer özelliklerini vermektedir. Bu ailelerde, hâkim geçim kaynağıyla da yakından ilişkili olarak, evlilik yaşı küçük olmaktadır. Kırsal ailede evlenme yaşı, kente göre daha küçüktür. D.P.T'nin Türkiye genelinde yirmi bin haneyi kapsayan araştırmaya sonucuna göre kırda 20 yaş ve altında evlenenlerin oranı kente göre fazla iken, 20 yaş üzerinde olup ilk evliliklerini yapan nüfusun payı kentte artmaktadır.[48] Evlenme yaşı düşük olan kırsal ailede, evlenme kararı ve eş tercihi konuları, aile büyükleri ve içinde yaşanılan grup tarafından belirlenmektedir. Evlendirilecek kişilere birbirini seçme ve kabul etme olanağı tanınmayan bir mekanizmanın işletildiği bu aile tipinde, söz sahibi aile büyükleridir. Gençlere, aile büyükleri tarafından hazırlanan ve karar verilen evliliği yürütmek düşmektedir.[49]

Birkaç kuşağın bir arada yaşamasına bağlı olarak kalabalık bir nüfusu içinde barındıran, babanın ev içi kararlarda etkin olduğu, sosyal değişmenin ve hareketliliğin sınırlı gerçekleştiği ve daha çok kırsal alanda gözlemlenen geleneksel geniş aile şekli, sanayileşme aşamasına kadar yaygınlığını sürdürmüştür.[50] Yapısal fonksiyonel yaklaşımın elde ettiği sonuca göre, tarımsal üretimin yoğun yaşandığı toplumsal

---

[47] Kıray, M. : A.g.e., s. 187-189.
[48] D.P.T. : A.g.e., s. 38.
[49] Gökçe, B. : "Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım", **Aile Yazıları 4**, (Der.: B. Dikeçligil,- A. Çiğdem), A.A.K.Yay., 5/4, Ankara, 1991, s. 386.
[50] Sayın, Ö. : A.g.e., s.187.

aşamada oldukça fonksiyonel olan geniş aile, sanayinin gelişmesiyle fonksiyon kaybına uğramıştır. Bunun sonucunda da sanayileşmeyle geniş aile yerini, küçük aile tipi içerisinde değerlendirilen çekirdek aileye bırakmıştır.[51] Dolayısıyla, sanayileşme ve kentleşme süreçlerinin birlikte ortaya çıkardığı koşullar, daha önce çok az görülen çekirdek ailenin yaygınlaşmasına neden olmuştur.

1.2.2. Çekirdek Aile

En genel özellikleri itibariyle çekirdek aile, kentsel alanda yaşayan, hane halkı sayısı nispeten sınırlı, daha çok sanayi, ticaret veya hizmetler sektöründe çalışanların oluşturduğu, akrabalık bağlarının geniş aile tipine nazaran zayıfladığı, karar alma mekanizmasının aile üyeler arasında dağıldığı, gelenek, görenek ve adetlerinin önemini yitirmeye başladığı, sosyal kontrol mekanizmasının etkilerinin azaldığı bir aile tipidir. Çekirdek aile modernleşme, sanayileşme ve kentleşme süreçlerinin sonucunda ortaya çıktığı veya yaygınlaştığı için bu süreçlerin yapı özelliklerini taşımaktadır.

Kent, kendine ait özelliklerinin bir sonucu olarak köyden farklı nitelikleri olan bir aile yapısını ortaya çıkarmaktadır. Modernleşme ve sanayileşmenin somutlaştığı mekân olan kent, bu süreçlerin bir takım sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini içinde yaşatmaktadır. Bireyselleşme, rasyonelleşme, işbölümü ve uzmanlaşma sonucunda kente özgü bir yaşam tarzı şekillenmektedir. Bu yaşam tarzı, kendini en iyi şekilde ailede göstermektedir. Değişen ve dönüşen yaşam tarzı, aile içi ilişkileri doğrudan etkisi altına almaktadır. Ekonomik ve sosyal değişimlere paralel olarak yaygınlık kazanan çekirdek aile, bireye girişimcilik yanında sosyal ve coğrafi hareketlilik tanıyacak özelliklere sahiptir. Eş, meslek, barınılacak mekân ve sahip olunacak çocuk sayısı konusunda kişi kendi karar ve tercihleriyle baş başadır. Günümüzün en yaygın aile tipi olan çekirdek aile, geniş aile ile karşılaştırıldığında bir çok fonksiyon kaybına uğramıştır.[52] Sanayileşmenin ve ücretli iş olanaklarının yaygınlaşması sonucunda daha çok görülmeye başlayan çekirdek ailede[53], aile üretim birimi olmaktan çıkmıştır. Aile içindeki bireyler, pek çok açıdan bağımsızlaşmıştır. Yaşantıyla ilgili kararlarda bireyin tercihleri, etkili olmaktadır. Evlenme yaşı görece yükselmekte ve bu konuda temel ölçüt, kişinin geçimini sağlayacak olgunluğa gelmesi, yani geçerli bir meslek edinmesidir. Ailelerin kurulmasında, akraba yakınlığından

---

[51] Kongar, E. : **İzmir'de Kentsel Aile**, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, A-3, Ankara, 1972, s. 20-21.
[52] Kızılçelik, S. ; Erjem, Y. : **Açıklamalı Sosyoloji Terimleri Sözlüğü**, Emre Mat., Konya, 1992, s.89.
[53] Duben, A. : **Kent, Aile, Tarih**, (Çev.: L. Şimşek), İletişim Yay., İstanbul, 2002, s. 76.

ziyade başka değişkenler tercihi etkilemektedir. Sanayileşmenin nitelikli, eğitilmiş ve hareketli bir iş gücüne ihtiyacından ötürü, eğitim ailenin denetiminden çıkmıştır. Aile çocuğun eğitimine, yaşlı ve hastaların bakımına yönelik fonksiyonlarını yeni oluşturulan kurumlara devredilmiştir.[54] Eğitim fonksiyonunu örgün eğitimin verildiği okullarla, yaşlı bakımını huzurevleriyle ve hasta bakımını hastanelerle birlikte yürüten veya onlarla paylaşan çekirdek aile, çocuğu hayata hazırlama ve onu sosyalleştirme fonksiyonlarını en etkin şekilde yürütmektedir.

En genel anlamda anne baba ve evlenememiş çocuklardan oluşan aile şekli olarak tanımlanan çekirdek ailede, her bireyin söz hakkı ve kendi kararlarını rahatça alma durumları vardır. Aileye katılan her yeni kişi alacağı eğitim, yürüteceği meslek, evleneceği eş ve oturacağı eve kadar bir çok konuda kendi tercihlerini yapabilmektedir.[55] Bu durum sosyal hareketlilik için gerekli alt yapıyı hazırlamaktadır. Nitekim çekirdek aile, tabakalar arası aşağı ve yukarı hareketi mümkün kılacak niteliklere sahiptir. Çekirdek ailenin her yeni üyesi olan çocuk, toplumdaki güç, statü ve konumunu bireysel olarak kendi kendine kazanmaktadır. Aile, bu noktada geçmişe nazaran çok etkili olamamaktadır. Verilmiş statüden çok, kazanılmış statü etkili olmaktadır. Genç çocuğun yaşam çizgisini, aileden bağımsızlığına bağlı gerçekleşen durumlar belirlemektedir. Akrabalık ilişkilerinin nispeten azaldığı çekirdek ailede, kadın ve erkeğin imkânları yapısal sistem içindeki farklı konumlarına paralel olarak ayrı olmaktadır. Bu konuda alınan eğitim ve çalışma önemlidir.[56] Bu yüzden William Goode, çocuk ve eşler açısından sorumluluğun kişinin kendisine verildiği çekirdek ailenin, bireyselleşmeye imkân tanıdığını ileri sürmektedir.[57]

Murdock, çekirdek aile ile ilgili düşüncelerini aktarırken, bu sistem ile eşler arasında ekonomik dayanışma ve işbölümünün etkinliğinden bahsetmektedir. Kadın ve erkek, evlilikle kurdukları ailede, demokratik bağlamda cinsiyete dayalı bir iş bölümü ortaya çıkarmaktadırlar. Aile içinde günlük kullanılan mal ve hizmetler, bu işbölümü aracılığıyla devamlılığını sağlamaktadır. Oluşturulan bu sistem ile eşler, diğer aile türlerine nazaran, daha bağımsız ve özerk olmaktadırlar. Bu aile tipinde yaşayan eşlerin daha rahat davranma, karar alma, bireysel yaşama ve gelecekle ilgili planlarını yaparken

---

[54] Karataş, K. : A.g.m., s. 94.
[55] Bilen, M. : A.g.e., s. 85.
[56] Harris, C.C. : **The Family An Introduction**,, George Allen And Unwin Ltd., London, 1972, s. 122-123.
[57] Sayres, W. : A.g.m., s. 26.

kendi beklentilerine göre tercihler yapma gibi imkânları bulunmaktadır.[58] Buna bağlı olarak aile içindeki otorite, başta eşler olmak üzere üyeler arasında paylaştırılmaktadır. Daha önce olmadığı kadar kadının ev içi kararlarda etkinliği söz konusudur. Bunu kadının aldığı eğitim ve dışarıda gelir getiren bir işe sahip olması sağlamaktadır. Ekonomik bağımsızlığı kazanan kadın, hayatın her alanında kendini ifade edebildiği, özgür iradesini kullanabildiği ve rahat davranabildiği gibi aile içi ilişkilerde de bunları uygulama fırsatı bulmaktadır. Kırsal alana kıyasla azalan sosyal kontrol ile aile üyeleri daha rahat davranma imkânı bulmaktadır. Kırsal alanda etkili olan sosyal kontrol ise, kentte oluşturulan toplumsal kurumlar tarafından, farklı kalıplar içinde gerçekleşmektedir.[59] Geniş ailenin daha çok görüldüğü kırsal alandaki cinsiyet ve yaş gibi değişken çekirdek ailenin daha çok görüldüğü kentte önemini kaybetmektedir.

Evlilik kararının ve evlenilecek kişilerin daha çok kişilere bırakıldığı kentlerde, evlilik yaşı nispeten yükselmektedir. Erkekler için 28 olan ortalama evlenme yaşı kadınlarda 24 şeklindedir. Kentte bir iş bulmak için gerekli olan uzun öğrenim yılları, çekirdek ailedeki yetişkinin evlenmesini geciktirmekte ya da evlenme yaşını yükseltmektedir. Yine tarımdan farklı iş alanları olan kent, evlenecek bireye ailesinden ayrı gelir kaynağı sağlamaktadır. Bu anlamda, kentteki çekirdek aile üyesinin ekonomik anlamda da bağımsızlığı söz konusu olmaktadır. Ancak bu durum, farklı toplum ve kültürlerin uygulamalarına tabi olabilmektedir. Örneğin Türkiye'de, genç çift evlenme esnasında ve sonra birçok alanda desteklenmektedir. Ülkemize has bir özellik bu yaklaşımla, gençlerin evleri kız ve erkeğin ailesi tarafından döşenmekte; hatta bu konuda bir paylaşım söz konusu olmaktadır. Kız tarafı mutfak ve yatak odasına ait eşyaları alırken, erkek tarafı oturma ve misafir odasına ait eşyaları almaktadır. Ailelerin desteği, gençleri evlendirdikten sonra da yeni doğan çocuğa bakmak şeklinde devam etmektedir.[60]

1.2.3.Geçiş Ailesi

En genel anlamda geçiş ailesi, geleneksel geniş aile ile çekirdek aile özelliklerini birlikte bünyesinde taşıyan aile tipi olarak tanımlanmaktadır.[61] Geniş aile ile çekirdek aile özelliklerinin bir araya getirilerek işletildiği geçiş ailesi, toprağa bağlı üretimden

---

[58] Harris, C.C. : A.g.e., s. 95-97.
[59] Gökçe, B. : "Toplumsal Değişim Sürecinde "Gecekondu Ailesi"", **Aile Kurultayı** 16-18 Kasım 1994, A.A.K.Yay., Ankara, 1995, s. 137.
[60] Kongar, E. : A.g.e., s. 594.
[61] Gökçe, Birsen: A.g.e., s. 161.

sanayileşmiş bir üretime doğru hızlı bir geçişin olduğu, nüfusun hızla arttığı, toplumsal yapı, yaşam biçimi ve içeriğinin hızla değiştiği toplumlarda oluşan aile tipini ifade etmektedir.[62]

Hızlı değişen ve gelişmekte olan toplumların doğal özelliği olarak, birkaç süreç eş zamanlı olarak yaşanmaktadır. Hızlı sanayileşme ve modernleşmenin yaşanıldığı toplumlarda ikili bir yapı özelliği göze çarpmaktadır[63]. Toplumun sahip oldukları özelliklerden dolayı, belirli bir kısmı yaşanan sürece uyum sağlarken, uyum sağlama güç ve imkânını elinde bulunduramayan kesim, geleneksel yaşantısına veya eski/mevcut yaşam tarzına devam etmektedir. Böylece, ikili bir yapı göze çarpmaktadır. Bu durumu M.B.Kıray, yapı değişikliği ve sosyal değişme ilişkisiyle açıklamaktadır. Ona göre, sosyal değişme derece derece meydana gelmektedir. Belirli bir dereceden sonra, bunun bütünü bir yapı değişikliği olarak ortaya şekillenmektedir. Değişimin zamanla belirmesi, toplumda bazı özelliklerin derece bazılarının da yapı farklılığı halinde görünmesine neden olmaktadır. Değişmeye neden olan unsurun güçlü etkisiyle bir taraftan tam yerleşmiş özellikler, diğer taraftan da değişme halindeki özelliklerin bir arada olduğu bir ikili yapı bulunmaktadır. Bu şekilde bir değişmenin olduğu toplumda her iki durumun da özelliklerinin görüldüğü bir geçiş niteliği dikkati çekmektedir.[64] Geleneksel geniş aile ile modern çekirdek ailenin özelliklerini birlikte taşıyan geçiş ailesinin şekillenmesinin arkasında bu gerçeklik yatmaktadır. Geçiş ailesinin ülkemizdeki karşılığı gecekondu ailesidir.

Ekonomik kaynakları kendi doğal nüfus artışının isteklerini karşılamakta güçlük çeken gelişmekte olan ülkelerin kentleri, hızlı nüfus hareketleriyle karşılaştığında hizmet vermekte zorlanmaktadır. Bunların başında konut ve alt yapı hizmetleri gelmektedir. Kente göç yoluyla katılan düşük gelir grubu içinde yer alan kırsal kökenli göçmenler, kentte barınma ihtiyaçlarını merkezden uzak, yerleşime açılmamış alanda plansız ve izinsiz yaptıkları "gecekondu"ları inşâ ederek karşılamaktadırlar. 1960 yıllarından başlayarak hızlı kentleşme sonucunda ülke gündemine giren gecekondu[65], günümüzde kentlerin bir gerçeği olarak karşımıza çıkmaktadır.

---

[62] Gül, G.: "Aile ve Evlilik", **Evlilik Okulu**, (Edit.: H. Yavuzer), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 16.
[63] Topçuoğlu, H. : "Çeşitli Toplum ve Kültür Tipleri ve Boşanma Nedenleri", **Aile Yazıları 4**, (Der.: B. Dikeçligil- A. Çiğdem), A.A.K.Yay., 5/4, Ankara, 1991, s. 332.
[64] Kıray, M. B. : A.g.e., s. 94-95.
[65] Tatlıdil, E. : "Kentle Bütünleşmenin Bir Yolu: Gecekondulaşma", **Sosyoloji Dergisi,** Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay., Sayı: 1, İzmir, 1987, s. 45.

Gelişmiş ülkelerde kır ile kent arasında yaşam farklılığı yok denecek kadar az iken, gelişmekte olan ülkelerde bu fark önemli boyuttadır.[66] Nüfusun büyük bir kısmı kırsal kesimdeki küçük yerleşim birimlerinde yaşayan toplumlarda, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yaşam açısından kır ile kent arasında büyük fark bulunmaktadır. Uzmanlaşmanın olmadığı, küçük aile işletmelerinde gerçekleşen tarımsal üretimin, kapalı ekonominin, yüz yüze ilişkilerin, hissedilir sosyal kontrolün, sınırlı hareketlerin, geleneksel tutum ve davranışların ve yavaş değişmelerin hakim olduğu kırsal alan ile daha çok sanayi ve hizmetler sektörünün, ikincil ilişkilerin, azalan sosyal kontrolün, artan hareketliliğin, farklılaşan tutum ve davranışların ve hızlı değişimlerin hakim olduğu kentler arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Dolayısıyla kırsal alandan gelen nüfusun, kente gelip yerleşmesi, ona uyması veya onunla bütünleşmesi oldukça uzun zaman ve çaba gerektirmektedir. Göç yoluyla kente gelerek yerleşmek istediğinde olan kırsal kesim nüfusunun gecekondularda barınarak, hem kırın hem de kentin ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamına uyum sağlaması ve bu ikili yapıyı benimsemesi doğal karşılanmaktadır. Dolayısıyla, gecekondularda hem kır hem de kente ait özellikler birlikte yaşamaktadır.

Gecekondularda gözlemlenen bu ikili yapı özelliği, ailelere de yansımaktadır. Geleneksel geniş aile ve çekirdek aile özelliklerini bir arada taşıyan geçiş ailesi, en iyi şekilde ülkemizde gecekondularda görülmektedir. Ne tam anlamıyla kentlerde hâkim olan çekirdek ailenin, ne de kırsal alanlarda yaygın olan geniş ailenin özelliklerini tam anlamıyla taşıyan geçiş ailesi, hem çekirdek ailenin hem de geniş ailenin özelliklerini bünyesinde taşımaktadır. Kırsal yerleşim alanının alışkanlık, tutum ve değer yargılarının etkilerinden tamamıyla uzaklaşamama ve yeni yerleşilen yere tam anlamıyla uyum sağlayamama, gecekondularda ikili bir yapı özelliği taşıyan geçiş ailesinin oluşmasına neden olmaktadır.

Genel açıklamaları verilen gecekondu ailesinde evlenme yaşı, kırsal ailedekinin az üstündedir. Başlık önemini korumakla birlikte eskisi veya kırsal alandaki kadar yaygın değildir. Dini nikâhın yerini resmi nikâh almış gözükse de, dini gerekler yerine getirilmektedir. Gecekondu ailesinin temel özelliklerinden bir diğeri ise, akrabalık ilişkilerinin azalmış görünmesidir. Genellikle, geniş ölçüde akrabalarına dayanan kırsal aile, gecekondularda kısmen kopmaya yüz tutmuştur. Akrabalarıyla para ve hizmet alışverişinde bulunma kırsala nazaran azalmıştır. Bu yüzden de, büyük zorluklarla

[66] Tatlıdil, E. : A.g.m., s. 46.

hayatı sürdürmek söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte, gecekondu ailelerinin çoğunda köye geri dönme isteği yoktur. Bu isteksizliğin nedeni büyük ölçüde, kent yaşamına sağlanan uyum ve ileriye dönük beklentilerdir. Çünkü, ailelerin belli bir bölümü, köyde günlük yaşantılarını sürdürmekte zorlandıkları için buralara göç etmişlerdir. Bütün bu yaşanılanlar ve değişimler sırasında gecekondu ailesi, geride bıraktığı köyü ile birlikte geleneksel değerlerini, önemli ölçüde terk etmiş, ancak geldiği yeni çevrenin sanayiye dayalı kentsel değerler sistemini de benimseyecek ve ona uyum sağlayacak zamanı henüz elde edememiştir.[67] Bu yüzden ne kente ne de köye ait olan bir yapı özelliği göze çarpmaktadır.

Gecekondunun bu özelliliği aile demografik yapısında da dikkati çekmektedir. Gerek ailedeki kişi sayısı, gerekse evlilik yaş ortalamaları bu konuda verilecek önemli verileri oluşturmaktadır. D.P.T. verilerine göre ortalama hane halkı büyüklüğü kırsal alanda 5.57, kentlerde 4.61 ve ülke ortalaması 5.21 iken gecekondularda bu oran 5.40'dır. Batı Anadolu'da düşük olan hane halkı ortalaması, Doğu ve Güneydoğuya gidildikçe yükselmektedir. Gecekondularda yaş ortalaması ise 27.4 şeklindedir. Dolayısıyla gecekondular, genç bir nüfus profiline sahiptir.[68]

Türkiye'de gecekonduları, bazı ülkelerdekinin aksine tamamen sefalet ve suç mekânları olmaktan koruyan bazı özellikler bulunmaktadır. Bunda güçlü dayanışmanın hâkim olduğu geniş ailenin etkisi büyük olmaktadır. Köyden kente göç eden insanlar, bu dayanışma sayesinde ev sahibi olmakta, işportacılık, kapıcılık, inşaat işçiliği gibi gündelik işlerle gelir elde etmekte ve köyde kalan akrabaları ile bağlarını koruyarak, kentte tutunmayı başarmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, geleneksel yapı ve aile dayanışmalarını kaybetmeyen gecekonduda yaşayan insan, kente uyum sağlamanın yollarını kendiliğinden oluşturmaktadır.[69] Bunlarla birlikte, mevlitler, düğün ve sünnet merasimleri, hemşehri ve akrabalar arasında hasta ve taziye ziyaretleri, gecekondu yapımında izlenen "imece" benzeri dayanışma örnekleri yeni yerleşilen bu yerde kişiye yalnız olmadığı duygusunu kazandırmaktadır. Böylece memleketinden ve toprağından kopmanın verdiği sıkıntı yanında yeni yerleşilen yere uyumsuzluğun yarattığı psikolojik çöküntü, kısmen giderilmektedir.[70] Ayrıca, yetişkin çocuklar, tahsil sebebiyle ayrılma hariç, evlenene kadar aileleriyle birlikte yaşamaya devam etmektedir. Bu iktisâdi

---

[67] Kongar, E. : A.g.e., s. 590-591.
[68] Gökçe, B. : A.g.e., s. 163.
[69] Çağlar, Ü. : "Tüketim Harcamaları ve Aile", **Ekonomik Hesaplarda Bir Birim Olarak Aile,** A.A.K. Yayını No: 112, Ankara, 1998, s. 128.
[70] Turinay, N. : **Değişen Toplum ve Aile,** Akdağ Yay., Ankara, 1996, s. 37.

bakımdan ciddi bir dayanışmayı zorlamaktadır. Bu bağlılık nedeniyle, çocukların öğrenimleri sırasında ailelerin büyük katkıları olmaktadır.[71] Bu özellik de, çocukların doğrudan kontrolünü sağlamaktadır.

Evrensel değişimle, toplumun sosyal ve kültürel yapısındaki süreklilik birlikte yaşamaktadır. Değişimleri her ne kadar dış dinamikler başlatsa da, onu anlamlılaştıran ve toplumsal açıdan somutlaştıran iç dinamiklerdir. Değişim ancak, kendine uygun yer ve zaman bulduğunda gerçekleşmektedir. Modernleşme, sanayileşme ve kentleşme süreçleri dünyanın bir çok toplumunda çekirdek aileyi yaratmakta ise de, ülkemizde aynı durum ortaya çıkmamaktadır. Çünkü ülkemizin tarihten gelen ve azalsa da devam eden toplulukçu kültürel yapısı ve dayanışma olgusu bulunmaktadır. Bu da çekirdek aileyi Türkiye'deki şekli olan "bağımlı çekirdek" şekline dönüştürmektedir.

Ülkemizde aile, şekil açısından çekirdek aileye dönüşüyor gibi gözükse de, yapı ve özellik olarak geleneksel geniş aile varlığını sürdürmektedir. Başka bir ifadeyle ülkemizde geleneksel geniş aile, özelliklerini çekirdek aile içerisinde sürdürmektedir. Nitekim, bütün modernleşme, sanayileşme ve kentleşme eğilimlerine rağmen güçlü akrabalık bağları eski önemini korumakta, yeni evlenen çiftler evlilik esnasında ve sonrasında maddi ve manevi yönden desteklenme ve çalışan annelerin çocuk bakımları evin büyükleri tarafından yürütülmektedir. Bu bağlamda çekirdek aile, toplumuzda genelde norm olarak kabul edilip benimsenirken, güçlü akrabalık ilişkileriyle de desteklenmektedir. Aile döngüsü içinde evlenme, doğum, ölüm, hastalık ve ayrılık gibi durumlarda aile üyeleri geçici geniş aile şekline geçerek ilişkilerini devam ettirmektedir.[72] Geleneksel geniş aileye ait özelliklerin çekirdek aile içinde etkisini sürdürmesinde, ülkemizde gerçek anlamda kurumsallaşmanın gerçekleşmemiş olması ve toplumun kendine özgü tarihsel, toplumsal ve kültürel özellikleri etkili olmaktadır.

Sözü edilen özelliğin bir sonucu olarak, Türkiye ve benzer kültürel özelliklere sahip ülke ve toplumlarda, aile içi ve sosyal ilişkilerde, bağlılık ve bağımlılık önemli bir "değer" olmayı hâlâ sürdürmektedir. Çekirdek aile yapısına doğru bir değişme gözlemlense de, kişiler arası ilişkilerde bu "değer"ler belirleyici olmaktadır. Örneğin; yaşlı anne ve babalar, kendi geçim kaynakları olsa bile evlatlarıyla birlikte veya onlara yakın yerde oturmayı tercih etmektedirler. Evlatları da onları huzurevlerine göndermeyi "ayıp" olarak karşılanmaktadır. Maddi yatırımlar yaşlı anne ve babadan daha çok çocuklar için yapılsa da, kuşaklar arası yoğun duygusal bağlar değişmeden

[71] Çağlar, Ü. : A.g.m., s. 130.
[72] Kasapoğlu, A. : "Aile-Birey -Toplum", **I. Aile Şurası**, A.A.K.Yay., Ankara, 1990, s. 52-54.

korunmaktadır. Anne ve babalar, yaşlansa da, görev ve sorumlulukları kabul edilerek ailenin parçası olarak değerlendirilmektedir. Yaşlanan ebeveynler, aile içinde fonksiyonları oldukları için kendilerini bir kenara itilmiş hissetmemektedirler. Böylece, aile içi dikey ilişkilerde, kuşakların birbirinden kopması değil, sürekli duygusal yakınlık ve bağlılık söz konusu olmaktadır.[73] Bunlara bağlı olarak da geleneksel geniş aile ve çekirdek aileye ait özellikler, birbiriyle uyum içinde varlığını korumaktadır.

2. Evlilik

En genel anlamda evlilik ekonomik, sosyal, kültürel, psikolojik ve biyolojik amaçlar doğrultusunda karşı iki cinsin yasalara uymak şartıyla, aile kurmak ve çocuk sahibi olmak için yaptığı bir anlaşma ve dayanışma olarak tanımlanmaktadır.[74] Sosyal bir varlık olan insanın en temel ihtiyaçlarından biri, diğer insanlarla birlikte yaşamaktır. Duygularını sosyal ilişki halindeyken fark eden birey, farklı davranış biçimlerini yaşadıkları olaylara uygun birer tepki olarak geliştirmektedir. İnsanın karşı cinsle olan ilişkisi de bu çerçevede oluşmaktadır. Bu anlamdaki beraberliklerin, daha kabul gören ve toplum tarafından onaylanan bir hâle gelebilmesi için, yetişkinlerin, beraberliklerini evlilik kurallarıyla onaylatmaları gerekmektedir.[75] Böylece, iki kişiye ait ve dolayısıyla bireysel bir olay olduğu düşünülen evlilik, toplumsal bir nitelik kazanmaktadır. Toplum evlilik noktasında etkisini, eş seçiminde ve evlilikte uyumu etkileyen faktörler olarak göstermektedir.

3. Evlilikte Uyumu Etkileyen Faktörler

Eş seçimi, sınırlı insan yaşamındaki en önemli kararlardan birini oluşturmaktadır. Kişi, geri kalan yaşamını, vereceği bu kararla birlikte birçok yönden olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Evlilik ilişkisi, insanın yaşam süresinin yarıdan fazlasını, hatta bazen üçte ikisine ulaşan bir süreyi kapsadığı için son derece hayati olmaktadır. Önemli ve zor olan eş seçimi kararı, bir o kadar da karmaşık bir süreçtir. Bu kararla birlikte, kişi bundan sonraki yaşamını kiminle sürdüreceğine, kiminle yol alıp gelişip değişeceğine, nasıl bir yaşam standardı oluşturacağına karar verdiği kadar, çocukları için nasıl bir ebeveyn seçeceğini de kararlaştırmış olmaktadır.[76]

---

[73] Kağıtçıbaşı, Ç. : **İnsan-Aile-Kültür**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990, s. 58.
[74] İbrahimoğlu, D. : **Evlilikte Doğru Seçim Ailede Mutluluk**, Hayat Yay., İstanbul, 2004, s. 19-21.
[75] Özabacı, N. : "Evlilik Öncesi İlişkiler", **Evlilik Okulu**, (Edit.: H. Yavuzer), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 39.
[76] Şenel, G., H. : "Eş Seçimi Kararı", **Evlilik Okulu,** (Edit.: H. Yavuzer), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 53.

Bu nedenle büyük bir sorumluluk altına giren birey, bir çok şeyi dikkate almak zorunda kalmaktadır.

Evliliği, karşı cinsiyetteki iki yabancının, farklı değer, kültür ve yaşam alışkanlıklarını bir araya getirerek oluşturdukları yeni ve özel bir yapı olarak tanımlamak mümkündür. Bu özel ve karmaşık yapıda, bireylerin birbiriyle uyumlu ve sorunsuz bir yaşantı sürmeleri beklenmektedir. Ancak iki farklı aile öyküsünden gelen kişilerin birlikteliğin sorunsuz olması aslında çok da kolay olmamaktadır. Nitekim, bireylerin çocukluk günlerinden bu yana benimsedikleri kendi değer yargıları, öncelikleri ve yaşam alışkanlıkları bulunmaktadır. Çocukluktan bu yana gelişen tutum ve davranışların evliliğin hemen arifesinde değişmesi mümkün değildir. Ve bunlar, aslında evliliğin, sadece iki insanın bir araya gelmesinin dışında daha farklı dinamiklerin işlediği gerçekliğini gün ışığına çıkarmaktadır.[77] Nitekim kişinin eş seçimi, birçok faktörün etkisi altındadır. Toplumun beklentileri, yerleşik ve yapılandırılmış sosyal düzen, alışılmış değer ve normlar, kişinin eş seçiminde veya evliliğinde oldukça büyük öneme sahiptir. Bu faktörler, genel anlamda normlar, sosyal ve ekonomik durum, fiziksel ve ruhsal özellikler şeklinde özetlenmektedir. Evlenecek yetişkin kişi, bu faktörleri dikkate almak ve kendinden önce belirlenmiş kalıp davranışlarını uygulamak durumundadır.[78] Bu bağlamda, evlenme yaşına gelmiş bir yetişkin, kendisinin veya yakınlarının belirlediği ölçülere sahip bir eş seçmektedir. Bu, evlenecek yetişkinin evleneceği eşte bir takım özelliklerin olmasını istemesi anlamına gelmektedir. Eşte aranacak özellikler, kişiden kişiye, toplumdan topluma ve zamandan zamana bir takım farklılıklar göstermektedir.[79]

Galin ve Brommer'in ifade ettiği gibi bazı uzmanlara göre, bireyler eş seçerken kendi bireysel ihtiyaçlarını tamamlayacak kişileri tercih etmektedir. Bununla beraber, araştırmalar, bir çok insanın kendisiyle aynı davranış, ilgi ve değerleri paylaşan, benzer sosyo-ekonomik düzeyden gelen bireyleri seçtiklerini göstermektedir.[80] Birbirlerini daha iyi anlayan ve tanıyan insanların, birbirleriyle daha iyi geçinip mutlu bir ilişkiyi uzun süre götürecekleri düşünülmektedir. Çünkü, evlenecek yetişkinlerin kişisel özelliklerini, hayattan ve evlilikten beklentilerini önceden bilmesi ve bu konuda anlaşması, karşılaşacak problemlerin giderilmesinde işleri kolaylaştırmaktadır.[81]

---

[77] Ateş, R. : "Evlilikte İlk Yıllar, Çatışmalar ve "Güç" Kavramı", **Evlilik Okulu**, s. 67.
[78] Harris, C.C. : A.g.e., s. 152-154.
[79] Kephart, W. M. : A.g.e., s. 237.
[80] İçmen, E. : "Aile Yaşam Döngüsü", **Evlilik Okulu**, s. 23.
[81] Adler, A. : **İnsanı Tanıma Sanatı**, (Çev.: K. Şipal), Say Yay., İstanbul, 2002, s. 29.

Ailenin oluşumunu sağlayan temel unsur, erkek ve kadının meydana getirdiği birlikteliğe yasal bir nitelik kazandıran evliliktir. Evlilikte mutlu, sağlıklı ve uyumlu bir ilişkinin başarılması, en az onun meydana gelişi kadar önemli olmaktadır.

Her ne şekilde gelişirse gelişsin, eşler birbirlerini ne kadar yakından tanırsa tanısın, eşlerin evlilik öncelikleri ne kadar birbirine uyarsa uysun, evliliğin ilk yılları güçlüklerle dolu geçmektedir. Yeni eşlerin, birbirleri kadar akrabalarını tanıyarak onlara uyum sağlamaları ve evliliğe ait yeni rolleri benimsenmeleri hep bu döneme rastlamaktadır. Yeni kurulan evin sorumluluğunu almak ve ailenin gelir gider bütçesini ayarlamak, evliliğin ilk yıllarında yoğun yaşanılan durumlardır. Bunların hepsi, giriş dönemindeki evliliği doğrudan etkilemektedir. Aslında bu yıllardan başlamak üzere evlilikte sağlanacak mutluluk ve uyum konusunda üzerinde anlaşılan bir formül bulunmamaktadır. Çünkü her çiftin şimdiye kadarki yaşantısından edindiği birbirinden farklı evlilik öncelikleri ve doğruları bulunmaktadır. Ancak yine de, mutlu bir aile geçmişine sahip; yaş, eğitim, kültür, ekonomik ve sosyal bakımdan birbirine yakın; ebeveynlerinin eş seçimini onayladığı; ruhsal ve fiziksel açıdan evliliğe hazır olan; askerlik ve öğrenim gibi engelleri ortadan kaldıran ve çocuk yapma zamanını iyi ayarlayan eşlerin veya bu özelliklerin büyük bir kısmını taşıyan evliliklerin mutlu ve uyumlu olma ihtimali daha fazla olmaktadır. Konuyla ilgili uygulamalı araştırmalar bu varsayımları doğrulamaktadır.

Bu araştırmalardan bir tanesi, Çiğdem Arıkan'ın yaptığı araştırmadır. Arıkan'ın yaptığı araştırma sonuçları yukarıdaki varsayımları doğrular niteliktedir. Halkın boşanma riski doğurabilecek evlilikler hakkındaki tutumlarını ölçen bu araştırmanın sonucuna göre, evlilikleri boşanma tehlikesiyle karşı karşıya getiren durumlar şunlardır: 1-Eşlerin yetişme tarzlarının birbirinden çok farklı olması (%74.4), 2-eşlerin çocuk denecek kadar küçük yaşta evlenmeleri (%64.4), 3-eşlerin dini inançlarının birbirinden çok farklı olması (%62.8), 4-eşlerin eğitim durumlarının birbirinden farklı olması (%53.4), 5- eşlerin aile büyüklerinin istememesine karşın evlenilmesi (%45.8), 6-eşler arasında yaş farkının olması (%37.2), 7-eşler arasında ekonomik farklılıkların olması (%36.2), 8- eşlerin evlilikten önce cinsel ilişki yaşamış olması (%34), 9- eşlerin farklı milletten olması (%28.2).[82] Türkiye özelindeki bu araştırma ve dünyanın farklı ülkelerindeki farklı araştırma sonuçları göstermektedir ki; yaş, eğitim, gelir, kültür, yerleşim yeri ve meslek olarak birbirine yakın özellik taşıyan eşlerin oluşturduğu ve bu

[82] Arıkan, Ç. : **Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması**, A.A.K.Yay, Ankara, 1996, s. 64.

özelliklerinden dolayı da "denk evlilik" olarak ifade edilen evliliklerin, uyumlu ve mutlu olma olasılıkları daha fazla olmaktadır. Çünkü, sıralan bu benzer veya ortak özellikler, eşlere, yaşamın onların önüne çıkaracağı sorunlar karşısında daha dayanıklı olmalarını ve olumsuzluk durumlarında ilişkilerini yıpranmaktan korumalarını sağlamaktadır.[83] Dolayısıyla, iki kişi arasında olduğu düşünülen evlilik ve bu evlilikteki uyum, bazı faktörlerin etkisi altındadır. Evlilikte uyumu etkileyen faktörlere, aşağıda geniş bir şekilde yer verilmektedir.

3.1. Sosyal ve Ekonomik Faktörler

Eşlerin, evlenmeden önce belli bir ekonomik güce sahip olması, evlilikte uyum sağlama açısından arzulanan bir durumdur. Evlilik birlikteliğinin yürütülebilmesi için, eşlerin kimseye ihtiyaç duymayacak ölçüde düzene koyulmuş bir gelir ve bu geliri sağlayacak geçerli bir mesleğe sahip olması gerekir. Gelir ve mesleğin olmayışı beslenme, barınma, temizlik, eğitim ve sağlık gibi temel ihtiyaçların karşılanmasını tehlikeye sokarak, eşler arasında doğabilecek geçimsizliğe temel hazırlar.

Günümüzde, eğitimsiz veya düşük eğitimli bireylerin, düşük gelir grubunda olma ihtimali bulunmaktadır. Diğer yandan eğitimsiz veya düşük eğitimli olma, aynı zamanda ekonomik ve sosyal güvenceden yoksun olabilmeye neden olmaktadır. Yine düşük eğitime bağlı olarak, düşük veya düzensiz geliri olan işlerde çalışması, kişinin yaşamını devam ettirebilmek için yakın akrabalardan ekonomik destek ihtiyacını doğurmaktadır. Yakın akrabalardan yapılan yardım, bu akrabaların yeni çiftlerin yaşantı ve kararlarına müdahalesini beraberinde getirmektedir.[84] Yakın akrabaların sık müdahaleleri ise, eşler arasında problem konusu olarak evlilikte uyumu bozmaktadır.

Bunlardan ayrı olarak kişinin çalışması ve bir meslek sahibi olması, sadece evini geçindirmesi ve bir sosyal güvenlik kaynağı elde etmesini sağlamamaktadır. İnsanın çalışması ve üretmesi, bunların yanı sıra, bütün iç güdü ve dürtülerinin doyumunu mümkün kılarak, yaşantıdan keyif ve doyum alınmasını sağlamaktadır. Yaşam boyu insanların istediğini elde etmesi, düşündüğünü ve tasarladığını gerçekleştirmesi ancak çalışarak ve öz veride bulunarak elde edilmektedir. Çalışmak, insana yaşamını sürdürülmesi için maddi kazanç sağlarken, diğer yandan da kişiliği geliştirerek, onun bir takım sosyal doyumunu karşılamaktadır.[85] Bu olumlu durumlar ise, evlilikte uyum ve mutluluk olarak kendini ifade etmektedir.

---

[83] Collange, C. : **Boşanma Salgını**, (Çev.: S. Aktan), Doruk Yay., Ankara, 1997, s. 50.
[84] Arıkan, Ç. : A.g.e., s. 68-70.
[85] Köknel, Ö. **: Kaygıdan Mutluluğa Kişilik**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1999, s. 184-185.

Evlenecek kişinin gelir getiren bir iş ve mesleğe sahip olması kadar, eşlerin ekonomik olarak birbirine yakın olmaları da, evlilikteki uyumu olumlu yönde etkilemektedir. Birey, kendi içinde yaşadığı sosyal ve ekonomik koşullar içinde gelişmektedir. Kişiliğin gelişmesinde bu koşullar belirleyici olmaktadır. Evlenecek kişilerin sosyo-ekonomik koşullarının aynı düzeyde olması istenen ve ideal olandır.[86] Nitekim, Şener'in yaptığı araştırma sonucuna göre, eşlerin aylık gelir miktarına göre evlilik uyum puan ortalaması en yüksek, hem erkek hem de kadında yüksek gelir düzeyindekilerde tespit edilmiştir.[87] Türkiye genelinde yaklaşık yirmi bin haneyi içine alan araştırma sonuçlarına göre, evlenecek kişilerin maddi durumlarının eşit olması gerektiğini söyleyenlerin oranı %28.75 ve erkeğin kadında daha zengin olması gerekir diyenlerin oranı %29.45 şeklindedir[88]. Bu sonuç da göstermektedir ki, eşlerin gelirlerinin veya ekonomik durumlarının birbirine yakın olması arzu edilen bir durumdur.

Güç ve otorite kavramları, aile içi ilişkileri açıklamak açısından oldukça önemli olmaktadır. Aile içi ilişkilerde belirleyici olan güç ve otoriteyi ekonomik ve sosyal nitelikler belirlemektedir. Bu bağlamda, eşlerden ekonomik ve sosyal durumu yüksek olanın diğerine karşı güç ve otorite sağladığı görülmektedir. Özellikle eğitim seviyesi düşük ve geliri olmayan bir kadın her anlamda eşine bağımlı olmaktadır.[89] Bu bağımlılık, ilerleyen zaman içinde evlilikteki uyumu olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ayrıca, kişilerin diğerlerini etkileme gücü, onların toplum içinde bulunduğu ve yerine getirdiği statü, rol ve sahip olduğu kaynaklar yanında bu kaynakları nasıl kullandığıyla yakından ilgilidir. Dolayısıyla bu özellikler, kişilerin etkileme ve karar alma güçlerini doğrudan etkilemektedir. Ekonomik kaynakları daha çok elinde ve kontrolünde bulunduran eş, evlilikte daha güçlü ve dolayısıyla karar verme sürecinde daha etkili olmaktadır. Günümüzde kadının çalışma hayatına katılması ile birlikte, toplumsal cinsiyetteki ve evliliğin geleneksel yapısındaki değişmelere karşın, çoğu ailede önemli konulardaki kararlarda erkek, daha fazla etkili olmaktadır. Oysa evliliğin sağlıklı yürütülmesinde, birçok anlamda ve alanda eşitliğin sağlanması

---

[86] Kırkıncıoğlu, M. : **Çocuk Ruh Sağlığı,** Esin Yay., İstanbul, 1999, s. 29.
[87] Şener, A. ; Terzioğlu, G. : **Ailede Eşler Arası Uyuma Etki Eden Faktörlerin Araştırılması**, A.A.K.B.Yay., Ankara, 2002, s. 48.
[88] D.P.T. : A.g.e., s. 115.
[89] Sayın, Ö. : "Aile İçi İlişkilerin Toplum ve Birey Boyutunda Çözümlenmesi", **Sosyoloji Dergisi,** Ege Üniv. Edebiyat Fak.Yay., Sayı: 1, İzmir, 1987, s. 85.

önemli olmaktadır.[90] Dolayısıyla, ekonomik ve sosyal yönden eşlerin aynı düzeyde olması kadar bunu hayata geçirme konusunda da bir dengenin kurulması önemlidir.

Evlilikte uyumu etkileyen ekonomik faktörün bir başka boyutu ise, eşlerin herhangi birinin gelirlerinde meydana gelen ani değişiklerdir. Eşlerin herhangi birinin ekonomik durumundaki ani değişikliği; aile büyüklerinin ölümü ile ele geçebilen miras, sahip olunan toprağın üzerinde baraj veya maden ocağının kurulması gibi nedenlerle değer kazanması; milli piyango, toto veya loto gibi şans oyunlarından yüksek bir ikramiyelerin çıkması gibi nedenler yaratabilir. Bu şekilde meydana gelen ani değişiklikler, kişinin hayatında büyük farklar yaratabilmektedir. Ekonomik açıdan doğan bu değişiklik, daha önce gizlenen ihtiyaçların gün ışına çıkmasına ve daha önce tahammül edilen sorunların tartışmaya dönüşmesine neden olabilmektedir. Bunlar ise evlilikteki uyumu etkilemektedir.

3.2. Kültür Faktörü

Evlilik, bireysel olmaktan öte toplumsal bir olgudur. Bundan dolayı, kişiler, evliliklerinde kendi kişisel tercihlerinden çok, içinde yaşadıkları aile ve yakın çevreden başlamak üzere toplumun etkisinde kalmaktadırlar. Evlilik söz konusu olduğunda, evliliği yapacak eşler yalnızca kendi değer, düşünce ve bireysel kimlikleriyle hareket etmemektedirler. Çoğu kez evlenecek kadın ve erkeğin ailesi ve hatta onun da içinde olduğu kültür, evlilik olgusuna damgasını vurmaktadır. Bireyin yetiştiği aile, onun sosyalleşmesinde temel etmendir. Aile ortamındaki baskın inançlar ve değerler, bireyin kimliğini etkilemekle kalmamakta, bazen o kimliğin kendisi olmaktadır. Dolayısıyla, çok farklı yetişme tarzları olan bireylerin evlilik yaşamında zorlanmaları söz konusu olmaktadır. Söz konusu bu zorlanma, zamanla tarafların birbirine karşı sevgi, saygı ve hoşgörü temeline dayanan olumlu yaklaşımlarıyla aşılabilir. Ancak, eşler yeterli çabayı göstermez ve çevrelerinden sosyal destek görmezlerse, evlikte sorun kalıcılaşır ve evlilik çıkmaza girer.[91]

Her yeni aile, onu oluşturan bireylerin ailelerinden kazandıkları alışkanlıklar ve farklı yaşam felsefelerinin etkisi altında yaşantılarını şekillendirmektedir. Tamamen farklı yaşam felsefesine sahip kültür ve ailelerden gelen iki insanın evlenmesi durumunda eşlerin ekonomik, sosyal, kültürel ve psiko-sosyal faaliyet alanları ile ilgili konularda uyum sağlamaları güçleşmektedir. Ancak eski tecrübelerle, karşılaşılan

[90] Şener, A. ; Terzioğlu, G. : A.g.e., s. 5.
[91] Arıkan, Ç. : A.g.e., s. 81.

sorunlarda ortak bir paydanın bulunması durumu evliliği, devam ettirilebilir bir konuma taşımaktadır. Aksi halde, bireyin yaşamlarına anlam veren ve olması gerekeni yansıtan davranış ve tutumların toplamı olan "değerler" üzerideki anlaşmazlık, evlilikteki ilişkiyi olumsuz etkilemektedir. Yaşantıya yön veren amaçları belirleyen "değerler" konusundaki farklı düşünüş, belli noktadan sonra, ortaklaşa yaşamı güçleştirmektedir.[92] Nitekim Şener ve Terzioğlu'nun araştırma sonuçlarına göre eşlerin yaşamlarında yer alan değer ve önceliklerinin benzer olması, evlilikte uyumu olumlu olarak etkilemektedir. Bu araştırmaya göre, eşlerin önceliklerinin benzer olup birlikte karar verdikleri evlilikler, uyum ortalamasında en yüksek olmaktadır.[93]

İnsanlar arasındaki fiziksel yakınlık ve tutum benzerliği, ilişkilerin olumlu yönde gelişmesini sağlamaktadır. Clore ve Byrne, kişilerin karşısındakilerden hoşlanmalarının, o kişilerde ortak tutumlarının oranı ile doğrudan ilişkili olduğunu savunmaktadır.[94] Dolayısıyla, benzer tutum ve davranış beraberinde hoşlanma ve mutluluk getirmektedir. Bu konuyu aile ve evlilik üzerinde düşünürsek; ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal, eğitim ve hayat felsefesi alanlarında birbirine yakın davranış ve tutum sahibi olan kişilerin evlilikte uyum sağlama olasılıkları daha fazla olmaktadır.

Ancak, eşlerin aynı kültür ve yaşam felsefesine sahip olması, bazen evliliği riske sokabilmektedir. Aynı kültür ve yaşam alışkanlığa sahip kişilerin evliliklerindeki risk, akraba evliliğinin bazı olumsuzluğuyla açıklanmaktadır. Akrabalık evliliğinin en öne çıkan olumsuzluğu ve evliliği riske sokan yönü, evliliğin sakat çocuk doğumuna neden olmasıdır. Ailenin kuruluş aşamasında, genetik hastalık taşıyıcısı durumunda olan kişilerin evlenmelerini engelleyecek önlemlerin alınması, evliliğin ve ailenin geleceği açısından son derece önemlidir. Bu bakımdan özellikle genetik açıdan risk taşıma ihtimali çok fazla olan akraba evlilikleri, üzerinde titizlikle durulması gerekmektedir. [95] Sonucu önceden belli olan sağlık sorunlarını dikkate almadan yapılan akraba evliliği, doğacak çocukların problemli olmasıyla evlilikteki uyumu olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

3.3. Eğitim Faktörü

Eğitim durumu, bireyin tutum ve davranışlarını tayin eden önemli bir unsurdur. Eğitim durumunun yükselmesi, bireye tek başına ayakları üzerinde durabilme imkânı tanımaktadır. Özellikle nitelikli, yüksek gelirli ve prestijli mesleklere yönelmeye olanak

---

[92] Şener, A. ; Terzioğlu, G. : A.g.e., s. 4.
[93] Şener, A. ; Terzioğlu, G. : A.g.e., s. 76.
[94] Hortaçsu, N. : **İnsan İlişkileri**, İmge Yay., Ankara, 2003, s. 11, 27.
[95] Oktay, A. : " Aile ve Eğitim", **I. Aile Şurası**, A.A.K.Yay., Ankara, 1990, s. 353.

tanıyan eğitimin, bireylerin kendini gerçekleştirmesi ve ifade etmesine büyük katkısı bulunmaktadır. Bu gerçekten hareketle, iyi eğitim görmüş bireylerin, aile büyüklerinden- görece de olsa- bağımsız evlilik kararı alabilme şansları daha fazla olmaktadır.[96] Aldığı eğitime bağlı olarak kişi, daha bağımsız karar almakta, daha bireysel davranabilmekte ve evleneceği eşten oturulacak eve kadar her şeyi kendisi belirleyebilmektedir. Bu kişi, doğacak her türlü sonucu, tek başına göğüsleyebilme gücünü kendinde görebilmektedir.

Geleneksel rol beklentilerinin değişmesinde, eğitimin büyük payı bulunmaktadır. Eğitim durumu yüksek olanların boşanmaya ve boşanmış kişilere ilişkin daha olumlu tutumlara sahip oldukları bilinmektedir. Bu grup, boşanmaları günah ve utanılacak bir durum olarak görmemektedirler. Bunlar için boşanma, her türlü çabaya karşın çözülemeyen sorunları olan kişilerin ilişkilerini bitirmek ve sağlıklı bir ilişki kurabilmek için bir çözüm yolunu ifade etmektedir.[97] Bununla birlikte, eğitim ve öğrenim seviyesi artıkça eşler geçimsizliklerini daha kolay açığa vurabilmekte ve sorunlarını daha rahat ifade edebilmektedirler. Manevi olarak yıkılmış veya aşırı geçimsizliğe dayalı evliliği olan eğitimli kişi daha rahat mahkemeye başvurabilmektedir.[98] Dolayısıyla, kişinin sahip olduğu eğitim seviyesi, evlilikteki uyumu olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir.

Bu noktada eşlerin, benzer eğitim seviyesinde olmaları, evlilikteki uyumu olumlu yönde etkilemektedir. Eşlerin eğitim durumundaki denge, evliliğe artan oranda uyum ve mutluluk olarak yansımaktadır. Eğitimler arasındaki uçurum, eşlerin etkili iletişim kurmalarını engelleyerek evlilikte uyumsuzluğu ortaya çıkarmaktadır. İnsanların birbirleriyle kuracakları iletişimin niteliğinde aldıkları eğitimin niceliği ve niteliği etkili olmaktadır.[99] Bu bağlamda ayrı çevreden geldiği gibi, aralarında kapanamaz eğitim ve kültür farkı olan eşlerin, bocalamadan, kusursuz bir ilişki yürütmesi oldukça güç[100] olmaktadır. Eşler arasındaki eğitime bağlı iletişim bozukluğu evliliğe yansımaktadır. Yapılan araştırmalar da bu düşünceyi doğrulamaktadır. Örneğin, Şener ve Terzioğlu'nun birlikte yaptığı araştırmada, eşlerin aldığı eğitim yükseldikçe ve birbirine yaklaştıkça, evlilikte uyumun arttığı sonucu çıkmıştır.[101] Aynı şekilde

---

[96] Arıkan, Ç. : A.g.e., s. 70
[97] Arıkan, Ç. : A.g.e., s. 14
[98] Özkan, Z. : "Türkiye'de Boşanmaların Sebepleri ve Sonuçları", (Basılmamış Doktora Tezi), **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**., İstanbul, 1989, s. 70.
[99] Kırkıncıoğlu, M. : A.g.e., s. 29.
[100] Yörükoğlu, A. : **Çocuk Ruh Sağlığı**, İş Bankası Yay., İstanbul, 1988, s. 105.
[101] Şener, A., Terzioğlu, G. : A.g.e., s. 127.

D.P.T'nin yaptığı araştırma sonucuna göre evlenecek kişilerin eğitim konusundaki beklentileri, en yüksek oranda (%42.75) eşlerin eğitim düzeyinin birbirine denk olması şeklindedir.[102] Aralarında eğitim farkı olan eşlerin ortak tutum ve davranış geliştirmeleri zor olduğundan, bu kişilerin ilişkilerine anlaşmazlık hâkim olmakta ve boşanma ihtimali doğmaktadır. Eşler arasında eğitim farkının boşanmalarda etkili olduğunu gösteren Özkan'ın çalışması bu bakımdan önemlidir. Bu çalışmada, eşiyle eğitim farkı olan kişilerin daha çok boşanma davaları açtıkları sonucu ortaya çıkmıştır.[103]

3.4. Yaş Faktörü

Kişinin evlilik zamanlaması, onun evlilikteki mutluluğunu yakından etkilemektedir. Evlilikte, eşlerin birbirlerinden beklentileri kadar, evlilik zamanlamasının iyi düşünülmesi gerekmektedir. Bir kişinin evlenmesi için en uygun zaman, onun farklı açılardan olgunluğa erişmiş olduğu zamandır. Kişinin çocuk yapabilecek fiziksel olgunluğa ve yasalar açısından belirli bir yaşa ulaşmış olması, onun evlenmek için uygun zamanın geldiği anlamını taşımamaktadır. Evlenme niyeti taşıyan yetişkinin iş, eğitim ve askerlik gibi problemlerini gidererek; ekonomik, sosyal, kültürel ve duygusal yönden belli bir düzeye gelmesi gerekmektedir. Nitekim bu koşulları taşımadan yapılan erken evlilikler, ilerde geçimsizliği ve tartışmayı doğuracak sorunları beraberinde getirmektedir.[104] Belli bir olgunluğa erişmiş kişiliği olmayan kişilerden oluşacak ilişki, birtakım problemlere gebedir. Olgunluğa erişmemiş bir kişilik, karşındakini tanıma, onunla diyalog kurma, çevre ile sağlıklı bir ilişki oluşturma ve sorumluluk almayı güçleştirmektedir.

İlk başta insana karmaşık gibi görünen eşler arasındaki ilişkilerin ve anlaşmazlıkların altında, gerçekte birer çocukluk hastalığı yatmaktadır. Bu hastalığı atamayan, çocukluk psikolojisinden kurtulamayan eşler, kendi aralarında uzlaşma sağlayamamaktadır. Duygusal ilişkide, araya bir sürtüşme girince, çocukluk kompleksleri belirmekte[105] ve çatışma ortamı doğmaktadır. Bu nedenle evlenecek kişi/kişiler, hem kendilerini hem de karşındaki tanıyacak olgunluğa ermeyi bekleyerek erken evlilikten kaçınmalıdırlar.

Evliliğin erken yaşlarda yapılması kadar geç yaşlarda yapılması da, uyumu yakından etkilemektedir. Nitekim, otuz yaşından sonra yapılan evlilikler, boşanma

---

[102] D.P.T. : A.g.e., s.111
[103] Özkan, Z. : A.g.e. , s. 70.
[104] Bilen, M. : A.g.e., s. 105.
[105] Portakal, H. **: Boşanma ve Kadın**, Cem Yay. İstanbul, 1997, s. 11.

riskiyle karşıyadır. O zamana kadar yalnız yaşayan ve kendine ait bir düzen oluşturan kişi, evlilikle aniden ortaya çıkan bağımlı bir yaşama uyum sağlamada güçlük çekebilmektedir. Yalnız yaşamanın kazandırdığı bir takım alışkanlıkların keskinleşmesi, evliliğin gerektirdiği esnekliğe karşı bir olumsuzluk doğurabilmektedir. Ayrıca ileri yaşlarda evlenecek olan kişilerin, evlenecekleri kişi ve evlilik ilişkisine yönelik beklentileri oldukça yüksek olabilmektedir. Evlilikte bu beklentilerden ödün vermeye niyetli olmama durumu, evlilikte boşanma riskini artırmaktadır.[106]

Erken veya ileri yaşlarda evliliklerin doğurduğu tehlikelerin yanı sıra, eşler arasında on yılı aşan yaş farkı da evlilikte bir başka tehlike kaynağı olabilmektedir. Genellikle erkeğin kadından "2 veya 3" yaş büyük olması normal kabul edilir. Eşler arasındaki yaş farkı eşlerin değer yargıları, beklentileri, ilgileri, alışkanlıkları, tutumları, eğilimleri, zevkleri vb. konularda farklılıklar yaratarak, evlilikteki uyumu olumsuz yönde etkilemektedir.[107] Şener ve Terzioğlu'nun Hacettepe Üniversitesi Beytepe kampüsündeki evli personel ile yaptığı araştırma sonucuna göre, eşlerin evlenme yaşına göre evlilik uyum ortalaması, kadında en yüksek 25-29, arkasından 30-34, 20-24 ve en düşük 15-19 aralığı iken; erkekte en yüksek 30-34, onu 25-29, 20-24 takip ederken, en düşük 15-19 yaş aralığıdır. Eşlerin aralarındaki yaş farkına göre evlilik uyum ortalaması kadın ve erkekte en yüksek aynı yaştakilerde(aralarında yaş farkı olmayanlarda) görülmektedir. Onu ise, 1-3 yaş farkı izlemektedir.[108] Dolayısıyla evli insanların yaşlarının birbirine yakın olması, onların uyumlu bir evlilik sürdürme olasılığını yükseltmektedir.

Yaş kadar evlilikte uyumu belirleyen önemli bir faktör de, evlilik öncesi ilişki şekli ve bu ilişkinin süresidir. Çiftlerin evlilik öncesi ilişkilerin niteliği, evliliğin gidişatını önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Evlilik öncesi ilişkilerin şeklini, amacını ve ilerleyişini iyi ayarlayamayan kimseler, istenmeyen bir hız kullanıldığında, ilişkileri anlam değiştirir. Hızlı ilerleyen süreçte fiziksel yakınlaşma, onların konuşup, tanışmaları ve birbirlerini incelemelerini engelleyebilmektedir. Böylece uzun bir süre, bir arada bulundukları halde birbirlerini tanıma imkânı bulamadan evlenen eşler, mutlu bir ilişki kurmakta zorlanırlar. O zaman evlenmek isteyen kimseler, uzun süre arkadaşlık edip, evlilikte başarıyı sağlayacak ölçütlerin çerçevesinde birbirlerini

---

[106] Arıkan, Ç. : **Yoksulluk, Evlilikte Geçimsizlik ve Boşanma**, Şafak Yay. Ankara, 1992, s. 31.
[107] Şener, A. ; Terzioğlu, G. : A.g.e., s. 129.
[108] Şener, A. ; Terzioğlu, G. : A.g.e., s. 41-43.

incelemeli, bir arada yaşamanın koşullarını araştırmalı[109]ve evlenmeden önceki ilişkilerinin şekli, süresi ve amacını iyi ayarlamalıdırlar. Çünkü evlenecek kişilerin, evlenmeden önce belli bir süre beraber yaşamaları, evliliğin seyrini ve niteliğini etkilemektedir. Bu konudaki araştırmalar farklı sonuçlar ortaya çıkarmakta ve uzmanlar bu konuda farklı yorumlar yapmaktadırlar. Evlilik öncesi beraber yaşamayı ve uzun yıllar beraberliği sürdürmeyi evliliğe bir ön hazırlı yapma olarak gören uzmanlar kadar bunun evlilikte uyumu olumsuz etkilediğini ileri süren uzmanlar da bulunmaktadır. Bir araştırma, evlenmeden önce beraber yaşayan çiftlerin diğerlerinden daha fazla mutlu oldukları sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu sonuç ise, çiftlerin birbirlerini daha iyi tanıdıkları ve sürprizlerle karşılaşmadıkları şeklinde yorumlanmaktadır. Farklı bir araştırma ise, evlenmeden önce beraber olan ve uzun bir süre flört yaşantısı olan çiftlerin, tanışmadan evlenen çiftlerden daha az mutlu oldukları sonucunu ortaya çıkarmıştır. 1983 yılında yapılan bu araştırmada evlilik öncesi beraber olduklarını ifade eden evli çiftlerin, evlenmeden önce hiçbir ilişkiye sahip olmayanlardan daha mutsuz oldukları sonucu çıkmıştır.[110]

3.5. Aile İçi İletişim Faktörü

Fiziksel güzellik ve cinsel cazibe, evlilik ilişkinin başlaması ve yürütülmesi için gerekli ancak yeterli şartlar değildir. İkili bir ilişkinin evliliğe dönüşmesi ve bu evliliğin sürdürülebilir bir nitelik kazanabilmesi için, eşler arasında oluşturulacak iyi iletişim, paylaşım ve dayanışmaya büyük gereksinim bulunmaktadır. Bunları en iyi şekilde sevgi ve saygı sağlamaktadır. Çünkü, insan ruhunu güçlendiren ve canlı tutan sevgi, ailenin oluşumu, gelişimi ve devamlılığını mümkün kılan yegâne unsurdur.

İçeriği ne olursa olsun, bir sorunu çözmek için insanların düşünce alış verişinde bulunmaları, başka bir ifadeyle, iletişim kurmaları gerekmektedir. İyi bir iletişimin kurulması, kişinin normal yaşantısının sağlıklı ve başarılı bir şekilde yürütülmesini mümkün kılarken evliliğin de arzu edildiği doğrultuda devam etmesini sağlamaktadır. Evlenen eşlerin, belirli bir ilişki içine girmiş olduklarını bilerek, birbirlerinin düşünüş ve beklentilerini hesaba katarak davranma zorunluluğu bulunmaktadır. "Ben kendi bildiğimi yaparım, o da kendi bildiğini yapsın", düşüncesi iletişimin temel mantığıyla

---

[109] Bilen, M. : A.g.e., s. 113.
[110] Browder, S. : "Is Living Together Such a Good Idea?", **Marriage and Family in a Chaning Society**, (Edit.: J.M. Henslin), The Free Pres, U.S.A., 1992, s. 78.

çelişmektedir.[111] Evlilikte uyum, eşlerin birbirine ilişkin hak ve görevler bağlamındaki beklentilerinin karşılanmasında kilitlenmektedir. Eşlerin karşılıklı olarak beklentilerinin karşılaması, yaşanılanların anlamlandırılmasını ve buna bağlı olarak da evlilikte uyumun elde edilmesini sağlamaktadır. Herhangi bir nedenle bu durumdaki aksama, uyumsuzluğu ve geçimsizliği beraberinde getirmektedir.

İnsanlar benzerlikleri kadar farklıları olan varlıklardır. Farklılıkların çatışma, ayrılık ve savaş nedeni olarak algılanması yerine öğrenim fırsatı olarak değerlendirilmesi, ancak sevgi ve saygıya dayanan iyi bir iletişim ile mümkün olmaktadır. Karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı olmayan evliliğin yürütülmesi zor ve zahmetli olmaktadır.[112] Eşler arasında oluşturulan iyi iletişim, mutlu bir evliliğin formülünü oluşturmaktadır. Yaşam kalitesini yükselten iletişim, gereksinim ve kaygıların belirlenmesine yardımcı olarak, ilişkinin nitelikli olmasını sağlamaktadır. Birbiriyle örtüşmeyen fikirlerin ortaya çıkardığı tartışma ve çatışma, oluşturulan iyi bir iletişimle çözüme kavuşturulmaktadır. Dolayısıyla, karşılıklı anlayış, hoşgörü, sevgi ve saygıya dayalı iyi bir iletişim, evlilik ve diğer insani ilişkilerde büyük fonksiyonlar görmektedir.[113]

Evlilikte ilişkinin kişileri tatmin edecek konum kazanması açısından empati oldukça fayda sağlamaktadır. Batson'a göre, empatinin varlığının tutum ve davranışlar üzerinde yararlı, yokluğunun ise olumsuz etkileri bulunmaktadır. Shamasunder ise, empatinin bireyin diğerini anlamasına yardımcı olacağını savunmaktadır. Ona göre, iki empatik birey, dili fazla kullanmadan, birbirini kolayca ve etkili bir şekilde anlayabilirler. Nitekim, empati karşılıklı olarak, diğerinin duygu durumuna açık olmaya hazır olma ve kişiler arası ilişkilerde çok yakın olma ile bağlantılıdır.[114] Empati ile aile içinde karşılaşılan günlük sorunların giderilmesi kolaylaşırken, sorunlara karşı önlemler başta alınmış olur. Karşısındakini anlama, onun yerine kendini koyma anlamına gelen empati duygusuna sahip kişinin hoş görülü davranmak, bağışlamak, mantıklı düşünüp davranmak ve sağduyulu olmak gibi özellikleri bulunmaktadır. Dolayısıyla bu duygunun geliştirilmesi, evlilikte uyumu artırmaktadır.

On beş yıl ve daha fazla süredir evli olan 351 çift üzerinde yapılan araştırmada, araştırmaya katılanlar içindeki 300 çift, mutlu olduğunu söylemiştir. Mutlu olduğunu

---

[111] Cüceloğlu, D. : **Yeniden İnsan İnsana**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 12-13.
[112] Özkan, Z. : A.g.e., s. 43.
[113] Walczak, Y. ; Burns, S. : **Boşanma ve Çocuklar Üzerine Etkileri**, (Çev.: İ. Ersevim), Özgür Yay., İstanbul, 1999, s. 77-78.
[114] Tutarel, Ş. K.; Çabukça, F. : "Empati ve Doğurganlık Değişkenlerinin Evlilik Uyumu İle İlişkisi", **Aile ve Toplum,** Sayı: 5, Cilt: 2, Yıl: 5, A.A.K.B.Yay., Ankara, Nisan Haziran 2002, s. 36.

ifade eden çiftler, bunu birbirlerine olumlu yaklaşımda bulunmalarına ve arkadaşça davranmalarına bağlamaktadırlar. Mutlu çiftler; alınan karalar, hayatlarındaki hedef ve amaçlarındaki ortaklıklar yanında karşılıklı iyi iletişimin mutluluğun, anahtarı olduğunu ileri sürmüşlerdir.[115] Duygusal doyum sağlandıkça birlikte yaşam verimli, üretken, kolay ve uzun olmaktadır. Eşlerin sorumluluklarını yerine getirerek birbirlerine destek olduğu, yakınmalar yerine çözümlerin üretildiği ilişkiler daha uzun soluklu olmaktadır. Aksi halde aile yaşamı, başta eşler olmak üzere diğer aile üyeleri için, bir katlanma sürecine dönüşmektedir.[116] Çünkü başarılı her ilişkinin arkasında iyi iletişim ve paylaşım; yürümeyen tüm ilişkilerin arkasında da kötü iletişim ve birbirlerinden uzaklaşma bulunmaktadır.[117] Çift kavramı, değişik değerler sistemi, duygusal, düşünsel ve davranışsal farklılıklar taşıyan, en azından iki değişik sistemin birleşmesi ve birlik oluşturması anlamanı taşımaktadır. Birlikte yürütülen ilişkilerde, rutin hallerin dışında doğabilecek olağan üstü durumlara karşı, birlikteliğin varlığı ve uyumu büyük önem taşımaktadır.[118] Bahsedilen birlik ve uyumun temelinde ise, iyi iletişim ile oluşturulan "biz" duygusu bulunmaktadır.

Evlilik, bir iletişim ve etkileşim sistemi olduğuna göre, bu sistemin canlılığı, eşler arasındaki sözlü veya sözsüz bildirimlerin, mesajların alınıp verilmesiyle ölçülür. Evlilik ilişkilerinin tatmin ediliciliği de temelde eşler arasındaki iletişimin niteliğine ve niceliğine bağlı olmaktadır. Karşılıklı anlaşılma, her evlilik kurumunun temelinde olması gerekir.[119] Evlilikte uyumu sağlayacak olan iletişim başarısız olup, eşler arasında güven azaldıkça; çiftler kendilerini bir eş olarak değil de, yabancı bir birey olarak görmeye ve kendileriyle daha çok ilgilenmeye başlarlar.[120] Böylece duygusal ve fiziksel anlamda uzaklaşmalar baş gösterir.

Eşler arasında kurulacak dayanışma, iletişimin oluşturulmasında önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Aile içinde eşler ve aile üyeleri arasındaki dayanışma, aslında aile içindeki iletişimin niteliğine bağlı olarak gelişir. İyi bir iletişimi kurmuş ve devam ettiren aile üyeleri aynı zamanda iletişimin tamamlayıcısı olan dayanışmayı da

---

[115] Lauer, J. ; Lauer, R. : "Marriages Made To Last", **Marriage and Family in a Chaning Society**, (Edit.: J. M. Henslin), The Free Pres, U.S.A., 1992, s. 481-482.
[116] İl, S. : "Polisin Aile Yaşamı", **Toplum ve Sosyal Hizmet**, Cilt: 12, Sayı: 4, Hacettepe Üniv. Sosyal Hizmetler Yüksek OkuluYay., Ankara, Ekim 2001, s. 55.
[117] Günay, C. : **Çocuk da Yaparım Kariyer de Kadınlar Ne İster?,** Beda Yayınları, İstanbul, 2004, s. 22.
[118] Özbay, H. : "Evlilik Kurumunda Kadın Erkek İlişkisi", **I. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu** (2000'li Yıllarda Aile Hizmetleri), A.A.K.B. Yayını No: 117, Ankara, 2001, s. 20.
[119] Şener, A.; Terzioğlu, G. : A.g.e., s. 132.
[120] Thayer, E. S.; Zimmerman, J. : **Ayrılanlar İçin Çocuk Bakımı**, (Çev.: Ü. Türkoğulları), Arkadaş Yay., Ankara, 2003, s. 8.

gerçekleştirmiştir. İbni Haldun, etkin örgütlenme anlamında kullandığı gruba ait olma ve dayanışma duygusuna, büyük önem verir. Ona göre bu duyguların zayıf veya güçlü oluşuna göre toplum veya grup geriler ya da yükselir.[121] Bu bağlamda, evlilikteki iletişim ve paylaşımın yeterince oluşturulamaması, eşler arasındaki olması gereken "biz" duygusunu, "ben" "sen" seviyesine indirger. Eşler arasında kurulamayan iyi iletişim ve paylaşım, sevgi ve ilgi yetersizliğini doğurmaktadır. Eşler arasındaki sevgi ve ilginin azalması, evliliğin sağlıklı yürümesini engelleyerek, ailenin dağılmasına neden olabilmektedir. Geçimsizlikle başlayan bu süreç, eşlerin ruh sağlıklarını bozarken, çocukların ve ailenin geleceğini olumsuz yönde etkilemektedir.[122] Bu nedenle huzur ve mutluluğun hâkim olduğu bir evliliğin oluşması ve sağlıklı aile ilişkilerinin sağlanabilmesi için, aile üyeleri arasında kurulan dayanışma, paylaşma ve iletişime büyük roller düşmektedir.[123]

3.6. Çocuk Faktörü

Çocuk sahibi olmak, aile açısından oldukça önemli bir konuyu oluşturmaktadır. Çocuğun evlilik üzerindeki etkisini açıklayan iki görüş bulunmaktadır. Çocuğun evliliğe olumlu etkisi olduğunu savunan görüşe göre; eşlerin birbirine olan sevgisinden ortaya çıkan çocuk, çiftin evlilik ilişkisini zenginleştirmekte, onlara hayattan zevk alma ve tatmin olma duygularını kazandırmaktadır. Çocuğun evliliğe olumsuz etkisi olduğunu savunan görüş ise, çocukları bir çatışma kaynağı ve eşler arasındaki yakınlaşmaya bir engel olarak değerlendirerek, çocuğun eşler arasındaki uyuşmazlığa yol açtığını ileri sürmektedir. Belsky, yapılan farklı araştırmaya bağlı kalarak, çocuğun evliliği tehdit edici bir etkisinin olmadığını ve çocuğu eşler arasındaki çatışmayı artırıp, etkileşimi azaltarak evlilik tatminini azalttığı düşüncesinin yanlış olduğunu ifade etmektedir. Belsky, iyi yürütülmeyen evliliği, çocuktan ziyade eşler arasında kurulmayan iletişime bağlamaktadır.[124]

Çocuğun varlığı ve sayısı eşlerden kadınlar, özellikle de çalışan kadınlar açısından bir sıkıntı kaynağı olabileceği düşünülebilir. Geleneksel olarak, çocuğun bakımının kadına ait oluşu ve erkeğin bu konuda sınırlı yardımda bulunması, kadını bu konuda zorlamaktadır. Gün boyu çalıştığı işten eve dönen kadın için çocuk bakımı ve

---

[121] Lipson, L. : **Uygarlığın Ahlaki Bunalımları Manevi Bir Erime mi? Yoksa İlerleme mi?,** (Çev.: J. Çam Yeşiltaş), İş Bankası Yay., İstanbul, 2003, s. 104.
[122] Köknel, Ö. : **İnsanı Anlamak**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1986, s. 370.
[123] Nirun, N. : **Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür**, A.K.D.T.K. Yay., Ankara, 1994, s. 68.
[124] Şener, A. ; Terzioğlu, G. : A.g.e., s. 130.

sorumluluğu çok güç olmaktadır. İş, ev kadınlığı ve annelik rollerini yüklenen kadın, fiziksel ve ruhsal açıdan oldukça fazla yıpranmaktadır. Birkaç rolü birden üstlenen kadının bu durumu, evlilik ve aile hayatına doğal olarak yansımaktadır. Dolayısıyla, çocuğun varlığı ve artan sayısı, özellikle çalışan kadına büyük sorun yaratmaktadır. Yakın zamanlarda yaygınlaşan kreş ve anaokulu, çalışan annenin işlerini azaltsa da, anne için çocuk bakımı, oldukça zaman ve emek gerektiren bir durum olmaktadır.

Çocuk sahibi olmak kadar, evlilikte uyumu etkileyen bir başka önemli nokta da çocuğun dünyaya geldiği zamandır. Başka bir ifadeyle, çocuğun dünyaya geldiği zaman, evlilikteki uyumu etkileyebilmektedir. Nitekim, geleneksel toplumlardaki küçük yaştaki evlilik, erken çocuk sahibi olma durumu ve bu duruma eşlerin bazen hazır olamayışı, eşler arasındaki uyumu tehdit edebilmektedir. Yine geleneksel toplumlarda ailelerin büyükleri, çocuk yapma konusunda sık boğaz etmektedir. Bu durumda da, eşler bu kararı zorunlu olarak almak durumunda kalmaktadırlar. Aile dışı müdahaleyle gerçekleşen bu durum, bazen evdeki problemlerin meydana gelmesine neden olabilmektedir.[125]

Bununla birlikte çocuğun olmaması veya ertelenmiş olması, boşanmaları kolaylaştırmaktadır. Araştırmalar, çocuğu olmayanların, çocuğu olanlardan daha fazla boşanma eğilimi gösterdiğini ortaya çıkarmaktadır. Çocuk bu açıdan, boşanmayı engelleyici bir görev görmektedir. Anlaşamayan, geçinemeyen ve çatışan eşler, çocuğun geleceğini düşünerek bu kararlarında daha temkinli davranabilmektedirler.[126] Türkiye'deki istatistiği bilgiler de, çocuğun boşanmayı engelleyici özelliği olduğunu göstermektedir. Nitekim, 2000 yılında toplam 34.862 boşanmanın %43.85'i çocuğu olmayanlarda, %25.14'ü tek çocuklularda, %18.61'i iki çocuklularda, %7.24'ü üç çocuklularda, %2.71'i dört çocuklularda, %1.29'u beş çocuklularda ve %1.16'sı da altı ve daha fazla çocuklularda görülmüştür. Yine 2003 yılında toplam 50.108 boşanmanın %43.51'i çocuğu olmayanlarda, %23.34'ü tek çocuklularda, %19.49'u iki çocuklularda, %7.81'i üç çocuklularda, %3.20'sı dört çocuklularda, %1.44'ü beş çocuklularda ve %1.21'i de altı ve daha fazla çocuklularda görülmüştür. [127] Bu bağlamda, çocuk sayısı ile boşanma arasında ters bir ilişki vardır. Çocuk, problemli evliliğin sürdürülmesini sağlayarak boşanmayı engellemektedir.

---

[125] Jones, Charles L.; Tepperman, L. ; Wilson, S. j. : **The Futures Of The Family**, Prentice Hall, New Jersy, U.S.A., 1995, s. 85-87.
[126] Jones, Charles L.; Tepperman, L. ; Wilson, S. J : A.g.e., s. 86.
[127] www.die.gov.tr (17.06.2005)

Özetlenecek olursa; farklı yaş, eğitim, kültür ve gelir seviyesine sahip, aile içinde uyumlu birlikteliğin anahtarı olan iletişim konusunda yetersiz, anne baba ve akraba ile eş arasında denge kuramayan, zamansız evlilik yapan ve çocuk sahibi olan eşlerin evlilikte uyumlu ve mutlu olma şansları az olmaktadır. Bu konuda "evliliğe hazırlık projesi" nin sahibi Emre Konuk'un yaptığı araştırma sonuçları da yukarıda ileri sürülen düşünceleri doğrulamaktadır. Konuk'un yaptığı araştırmaya göre, anne babanın ve arkadaşın karşı olduğu, iletişimin olmamasına bağlı olarak sorunun ertelenerek arttığı, şiddet ve tartışmanın hâkim olduğu evlilikler büyük risk altındadır.[128]

4. Ailenin Toplumsal Yapı İçerisindeki Yeri ve Önemi

4.1. Toplumsal Yapı

Bilgiseven'in "Cemiyetin, karakteristik vasıflarını, grupların birbirleri ile ve fertlerin grup içinde ve dışında birbirleri ile ve gruplarla olan münasebetlerini ve bu münasebetleri nizamlayan organizasyon tiplerini ve bununla ilgili olarak ortaya çıkan grup hayatının fiziki çevre şartları ile de karşılıklı tesir ilişkilerini gösteren şekillenmelerini ifade eder."[129] şeklinde tanımladığı sosyal yapı kavramını, Spencer'dan sonra ilk Brown kullanmış ve kişiler arası tüm ilişkiler olarak ifade etmiştir. Daha sonra bazı sosyologlar ise toplumdaki sürekli ve örgütlenmiş ilişkiler olarak tanımlamışlardır. Örneğin, Ginsberg'e göre toplumsal yapı, toplumu oluşturan temel grup ve kurumlardan meydana gelmektedir. Bu yaklaşıma göre, toplumsal yapı, yalnızca kurumsal düzenlemeleri ve sosyal gruplar arası ilişkileri kapsamaktadır. Dolayısıyla sosyal yapı, bir toplumun veya grubun üyelerinin çeşitli şekiller içinde bulundukları örgütlenmiş bir dizi toplumsal ilişkilerdir. Bu yaklaşım, yapı kavramının insanların yaşamlarındaki davranışlarının nedenini anlamaya yönelik bir araç olduğunu ortaya koymaktadır.[130]

"Müesseseleşmiş, kaidelere bağlanmış münasebetler ağından; statü ve rollerden; çeşitli teşkilatlardan ibaret çok karmaşık bir sistem arz eden"[131] toplumsal yapı, ontolojik olarak, olayların görece tekrara dayalı ve monoton olması anlamını ifade etmektedir. Bundan dolayı, olasılıkların rasgele dağılmadığı, bazı olay ve durumların gerçekleşme ihtimalinin diğerlerine göre yüksek olduğu "yapılandırılmış" bir özellik olarak değerlendirilmektedir. Toplum, bu anlamda "yapılandırılmıştır." Dolayısıyla bir

---

[128] Danişment, M. : "Bir Yastıkta Kocamadan", **Radikal Gazetesi**, 27 Aralık 2003, s. 5.
[129] Bilgiseven, A. K. : **Genel Sosyoloji**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 99.
[130] Gökçe, B. : A.g.e., s. 1-4.
[131] Eröz, M. : **Milli Kültürümüz ve Müesseselerimiz**, Doğuş Yay., İstanbul, 1983, s. 145.

düzende ilerlemektedir.[132] Bununla birlikte toplumsal yapının unsurları arasında hiyerarşik bir düzen ve fonksiyonel bir ilişki bulunmaktadır. Toplumsal davranış alanı içerisindeki bütünlüklerin her biri, toplam olarak bir yapıyı oluşturmaktadır. Bu bütünlüklerin hiyerarşik düzen ve fonksiyonel ilişkilerinden toplum adı verilen ana bütünün yapısı oluşmaktadır.[133] Saint Simon'a göre, bütünü oluşturan parçaların bütünle fonksiyonel bir uyum halinde var olması; parçaların varlık sebebi olan fonksiyonlarını gerçekleştirmeleri, parçalar arasındaki karşılıklı ilişkiyi düzene sokarak, bütün olan toplumun sağlıklı yaşamasını mümkün hale getirir.[134] Dolayısıyla, yapıyı birbiri içine girmiş ve bazı fonksiyonlar üstlenmiş kurumlar arası ilişki oluşturmaktadır.

Parsons ve Merton, yapıdan "sosyal sistem"i anlamaktadır. Toplum, bir sosyal sistem özelliği taşımaktadır. Her sosyal sistem, ikinci derecede sistemlerden meydana gelmektedir. Her tali sistem, bütünlük içinde, bütünün devam ve muhafazasına yarayan fonksiyon ifade etmektedir. Bir sosyal sisteminin yapısına; münasebet normları ile bağlanmış çeşitli tali zümreler, büyük sistemler ve tali zümreler içindeki çeşitli roller, tali zümreleri ve rolleri idare eden düzenleyici normlar ve son olarak kültür değerleri girmektedir.[135] Bu açıdan Parsons, toplumsal sistemi, belirli bir toplumsal pozisyon, statü ve rol sahibi olan kişiler arasındaki etkileşim süreçleri ve toplusal yapıyı da aktörler arasındaki toplumsal ilişkilerin az çok kalıplaşmış bir şekli olarak tanımlamaktadır.[136] Büyüklüğü, sayıları ve karakteristik özelliği farklılık gösteren sosyal gruplar, kurumlar ve bunlar arasındaki ilişkiler bütün olarak sosyal yapıyı oluşturmaktadır. Sosyal yapı, bunlar ve bunların tali unsurlarından meydana gelmektedir.[137] Anlatılanlara paralel olarak sosyal yapı, toplum içinde yaşayan insanların ilişkilerini ve bu ilişkileri düzenleyen kurum ve normları ifade etmektedir.[138]

Fonksiyonalist yaklaşıma göre, bütün olgu veya olayların toplumsal bütün içerisinde belirli fonksiyonları bulunmaktadır. Dolayısıyla, bu olgu ve olayları anlamak ve açıklamak için bunların yerine getirdiği fonksiyonları bilmek gerekmektedir. Daha geniş bir ifadeyle, toplum bir fonksiyonlar bütünüdür. Bu yaklaşıma göre fonksiyon, belirli bir toplum, uygarlık veya kültür sistemi içinde her geleneğin, nesnenin, düşünce, değer veya inancın, birey veya grubun oynadığı bir roldür. Bunlar, ayrı ayrı organik bir

---

[132] Bauman, Z. : **Postmodern Etik**, (Çev.: A. Türker), Ayrıntı Yay., İstanbul, 1998, s. 153.
[133] İçli, G. : **Sosyolojiye Giriş**, Anı Yay., Ankara, 2002, s. 68.
[134] Swingewood, A. : **Sosyolojik Düşüncenin Tarihi**, (Çev.: O. Akınhay), Bilim ve Sanat Yay. Ankara, 1998, s. 56.
[135] Eröz, M. : **İktisat Sosyolojisine Başlangıç**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1982, s. 56.
[136] Tolan, B. : A.g.e., s. 54.
[137] Kaya, Y. : "İşbirliği ve Çatışma", **Toplumsal Yapı**, (Edit.:Y. Kaya), Turan Yay., İstanbul, 2003, s. 16.
[138] Korkmaz, A.: **Değişme ve Farklılaşma**, Doğukütüphanesi, İstanbul, 2006, s. 23.

bütünlük içerisinde belirli bir görevi yerine getiren zorunlu ve vazgeçilmez öğelerdir.[139] Yapı unsurlarından her bir kurum, kendisinden beklenilen fonksiyonları yerine getirirken, diğer kurum ve yapı unsurlarına karşı sorumluluklarını da gerçekleştirmiş olmaktadır. Kurumların birbirini destekleyen bir ağ oluşturmasından dolayı, yerine getirilen her fonksiyon, diğerlerini güçlendirerek yapıyı sağlamlaştırmaktadır.[140] Fonksiyonlarını yerine getiren kurumlar ve bu kurumlar arasındaki ilişkilerin sistemli hâle gelmesiyle var olan sosyal yapı, bu şekilde bir işleyen mekanizmayla mevcut halini korumaktadır.

Konuya bütünlük ve kurumsal fonksiyon açısından bakan fonksiyonalist yaklaşım, ailenin yerine getirdiği fonksiyonları dikkate alarak, onun vazgeçilmezliği üzerinde durmaktadır. Bu yaklaşıma göre aile yerine getirdiği fonksiyonların önemine bağlı olarak toplumsal bütünlüğün ve devamlılığın sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Bugün aile, bazı fonksiyonlarını piyasa, resmi ve bazı özel kurumlara devretmiş olsa da, çocuk yapmak, onu hayata hazırlamak ve dolayısıyla çocuğun sosyalleşmesini sağlayarak toplumun bütünlüğü ve devamlılığına katkıda bulunma fonksiyonlarını sürdürmektedir.[141] Bu nedenle, ailenin yerine getirdiği fonksiyon, toplumsal yapı içinde büyük önem taşımaktadır. Ailenin parçası bulunduğu, toplumsal yapı unsurlarına karşı bir takım sorumlulukları bulunmaktadır. Bunlar örf, adet, gelenek ve görenek, müesseseleşmiş din ve ahlâka karşı yerine getirmesi gereken ödevlerdir.[142] Yapısal fonksiyonel açıdan, kurumların bu şekilde birbirlerine karşı görev ve sorumluluklarının olması, yapının bütünlüğü açısından kaçınılmaz olmaktadır. Kurumların üzerlerine aldıkları görev ve sorumluluklar, başka bir ifadeyle kurumların görev dağılımı, sosyal yapının işleyişiyle birlikte bütünlüğün elde edilmesini sağlamaktadır.

Sosyal yapı unsurlarından bir kurum olarak aile, büyük öneme sahiptir. Aile bu önemi, yerine getirdiği fonksiyonların çokluğu ile kazanmaktadır.

4.2. Ailenin Fonksiyonları

Yapısal fonksiyonel yaklaşım, toplumu birden fazla alt sistemlerden meydana geldiği üzerinde durmaktadır. Ve bu alt sistemler varlıklarını, yerine getirdiği fonksiyonlarıyla kazanmaktadırlar. Toplum için önemli görevlere sahip olan bu alt

---

[139] Tolan, B. : A.g.e., s. 50-51.
[140] Tatar, T. : "Kurum ve Kurumsal Yapı", **Toplumsal Yapı**, (Edit.:Y. Kaya), Turan Yay., İstanbul, 2003, s. 51-53.
[141] Jones, C. L.; Tepperman, L. ; Wilson, S. J. : A.g.e., s. 44.
[142] Yalvaç, M. : **Aile Sosyolojisi İlkel Toplumdan Modern Topluma Aile**, Evin Mat., Malatya, 2000, s. 71.

sistemler veya kurumlar bir bütünlük ve uyum içerisinde olduğu, bu yaklaşımın üzerinde durduğu bir başka konu olmaktadır. Aile bu alt sistemlerden biridir ve bundan dolayı birey ve toplum için büyük fonksiyonları yerine getirmektedir. Böylece, alt sistemler arasında uyum sağlanarak toplumsal bütünlük elde edilmektedir.[143]

D.P.T'nin Türkiye'nin aile yapısıyla ilgili yaptığı araştırmada insanlara neden evliliğin önemli olduğu sorulmuştur. 11.033.028 kişinin katılımıyla gerçekleşen bu araştırmada, evliliğin neden önemli olduğuna örneklemin %63.24'ü neslin devamı, %38.95'i daha düzenli bir hayat, % 38.93'ü dinimiz emrettiği için, %21.70'i güvenli yaşayabilmek, %19.75'i rahat yaşabilmek, %13.26'sı sevdiğimle hayatımı paylaşabilmek için cevabını vermişlerdir.[144] Evliliğin neden önemli olduğuna ilişkin verilen cevaplar, aslında ailenin yerine getirdiği fonksiyonları; eş ve çocuklar açısından sağladığı yararları ortaya çıkarmaktadır. Bunlar dikkate alındığında ailenin fonksiyonları nüfusu yenileme, kültür aktarma, çocukları sosyalleştirme, biyolojik ve psikolojik tatmin sağlama şeklinde özetlenebilmektedir.[145] Başka bir ifadeyle, aile nüfusu yenileme, kültür aktarma, çocukları sosyalleştirme, biyolojik ve psikolojik tatmin sağlamaya imkan tanıyan sosyal bir birimdir.

4.2.1. Eğitim Fonksiyonu

Aile, kişiye günlük hayata ilişkin birçok bilgi vermektedir. En basit bir eşyanın tamiratından, hasta ve yaşlının bakımına, temizlik alışkanlığından sağlık konusundaki önemli bilgilere kadar sayılamayacak birçok şeyi, insanlar aile içindeki aldıkları eğitime borçludurlar. Öğrenilerek uygulamaya konulan günlük yaşamdaki birçok pratik bilgi, aile içinde doğrudan veya dolaylı olarak verilen eğitim yoluyla benimsenmektedir.[146] Küçük ayrıntı farklılığına rağmen her aile, çocuğuna belirli saatlerde yeme, içme ve uyumayı; sakin, terbiyeli ve itaatli olmayı, başkalarını hesaba katarak yaşamayı; gelenek ve göreneklerin sınırını çizdiği şekilde davranmayı öğretmektedir.[147] Bunu eğitim süreciyle gerçekleştiren aile, çocuğun ileride rahat ve mutlu yaşaması için büyük uğraş vermektedir.

---

[143] Stuart, A. Quenn; Habestein, R. W.; Quadagro, J. S. : **The Family Variour Culture,** New York, 1985, s. 3-5.
[144] D.P.T: A.g.e., s. 93.
[145] Erkal, M. : **Sosyoloji** (Toplumbilimi), Filiz Kitabevi, İstanbul, 1983, s. 68.
[146] Gubrium, J. F. ; Holstein, J. A : **What Is Family?**, Mayfield Publishing Company, Californiya, 1990, s. 24-29.
[147] Durkheim, E. : **Sosyolojik Metodun Kuralları,** (Çev.: E. Aytekin), Sosyal Yay., İstanbul, 1994, s. 41

Çocuğu sosyal çevreye alıştırmak, ona ana dilini öğretmek ve mevcut kültürü benimsetmek gibi fonksiyon üstlenen aile, üyelerini değişmelere ve beklenmedik durumlara karşı uyum sağlamak konusunda başarılı olmaktadır.[148] Ekonomi, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda faaliyet gösteren insan, bu alanda uygulamaya koyduğu ve başarılı olduğu her türlü tutum ve davranışı, içine doğduğu ailede erken yaşta, kolay, çabuk ve doğrudan öğrenmektedir. Bunlar, kişiye hazır olarak aile büyükleri tarafından sunulmaktadır.[149] Hangi koşulda olursa olsun eğitim, her ailenin fonksiyon gördüğü en etkin alan olmaktadır.

Özellikle kişinin sosyal gelişiminin temeli aile ortamında atılmakta ve ilk terbiye bu ortamda alınmaktadır. Normal ve mutlu bir aile ortamında yetişen kişi, anne babasına benzemek istemektedir. Çocuk, onları her konuda taklit ederken ilerde aile kurmak inanç ve isteğini edinmektedir.[150] Çocuklar, yakın çevresindeki büyükleri yani anne, baba ve büyük kardeşleri taklit etmekte iken, ailesiz büyümeye zorlanan çocuklar ise, bunların yerine geçen başka büyükleri taklit etmektedirler.[151] Ancak, insan belli bir olgunluğa eriştikten sonra, başkalarını aynen taklit ederek tutum ve davranışlarda bulunmamaktadır. Bu olgunluk aşaması, kişisel "vicdan" denilen şeyin oluşmasıyla gerçekleşmektedir. "Vicdan", kişinin iç kontrolünü sağlayan mekanizmadır. Başka bir ifadeyle, "vicdan" kişiyi hem ahlâki davranışta tutarsızlıktan kurtarırken, hem de dışardan bir kontrol olmadan da ahlâki davranışın gerçekleşmesini sağlamaktadır. "Vicdan"ın teşekkülü için, çocuğun kendini ayrı bir "ben" olarak görmesi ve insanlar arasında karşılıklı ilişki esasının bulunduğunu kavraması gerekmektedir. Bu yüzden "vicdan", ancak belli bir olgunluk seviyesine ulaştıktan sonra meydana gelmektedir. Küçük çocukta vicdan yoktur, fakat küçük çocuğun hayat tecrübesi onda belirecek "vicdan"ın kuvvetini etkilemektedir. "Vicdan"daki gevşeklik veya sertlik, özellikle çocukluk çağında görülen terbiyeye,[152]dolayısıyla ailedeki düzen ve ilişki türüyle temeli atılan eğitime bağlı olarak şekillenmektedir.

Ailenin, ahlâk ve din olmak üzere insan yaşamı üzerinde bir çok fonksiyon yerine getiren kurumlar ve bu kurumların işleyişi hakkında eğitim verme gibi bir özelliği bulunmaktadır. Bunlar içinde dine ait bilgilerin aktarılması özel bir önem taşımaktadır. Toplumsal ölçüde aile, dinsellikle en kolay ilişki kurulabilen temel birim

---

[148] Eröz, M. : A.g.e., s. 68.
[149] Gubrium, J. F. ; Holstein, J. A. : A.g.e., s. 13.
[150] İbrahimoğlu, D. : A.g.e., s. 60.
[151] Güngör, E. : **Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk**, Ötüken Yay., İstanbul, 1998, s. 44.
[152] Güngör, E. : A.g.e., s. 58-59.

olmaktadır. Çocuğun dünyaya gelişinden aile içinde ve toplumsal hayatta kendini inşâ etmesine kadar her aşamada dini bir yapılanmanın gerçekleştiği görülmektedir. Bu çizgi bile, aile din eğitimi ilişkisini ortaya çıkarmaktadır.[153] Aynı şey ahlâk eğitimi için de söz konusudur. Toplumun kanunlarla belirtilmeyen ancak toplumsal yaşantıda önemli yer işgal eden sözlü kurallar olan ahlâk, en iyi şekilde aile ortamında çocuğa aktarılmaktadır. Toplumun kültürel değerleriyle birleşen ahlâk kuralları, çocuğa, aile içinde aile büyükleri tarafından kazandırılmaktadır.[154] Birey ahlâkında, toplum üyelerinden beklenilen iyi davranış kalıpları ve toplum hayatında uyulması beklenilen kurallar büyük önem taşımaktadır. Doğru sözlülük ve dürüstlük, samimiyet, adil olmak, sabır ve sükunet sahibi olmak, alçak gönüllü davranmak gibi birçok özellik, birey ahlâkını ortaya koyan değer yargılarıdır. Bireysel ahlâkı da içine alan aile ahlâkı, bir toplumsal kurum olarak aile içerisinde uyulması beklenen davranış kurallarını ifade etmektedir. Aileyi oluşturan bireylerin, aile kurumuna saygı duymaları, ahlâki davranış ve eylemlere önem vermeleri gerekmektedir. Bu ise, aile içinde ebeveynlerin ilk önce kendileri arasındaki düzenli ilişkileri, daha sonra da çocukları ve diğer aile üyelerine karşı örnek davranışlarıyla mümkün olabilmektedir.[155]

Ailenin ölüm ve boşanma yoluyla parçalanması, onun çocuğu eğitme fonksiyonu olumsuz etkilemektedir. Ailenin parçalanmasıyla, çocuklar ahlâk, din ve kültür konularındaki bilgileri anne babadan ziyade başta televizyon, okul veya öğretmen olmak üzere aile dışında almak zorunda kalmaktadır. Araştırmanın bu konuya ait ilişkin sonucu tablo 1 de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi anne babası ile yaşayan çocuklar bu konulardaki bilgileri doğal olarak daha çok anne babasından edinmektedir. Anne babasından bilgilenme oranı, ailesiyle birlikte yaşayanlarda %47.5 iken bu oran annesiyle birlikte yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %16.5'a, babasıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %2.8'e, yurtta yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %10'a, akrabalarıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %10.2'ye, abla ve ağabeyiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %9.1'e gerilemektedir. Ailenin parçalanmasıyla çocuğu eğitme ve bilgilendirme fonksiyonu televizyon, okul, öğretmen, akraba gibi aile dışındaki kişi ve kuruluşlara bırakılmaktadır. Bunun dışında ailesi parçalanan çocuk, bazen de çoğu şeyi kendi kendine yaşayarak öğrenmek zorunda kalmaktadır. Ahlâk, din ve kültür konularında çocuğun kendi kendine bilgilenme oranı,

---

[153] Subaşı, N. : "Türkiye'de Yoksulluğun Sosyo-kültürel Zemini", **IV. Aile Şurası,** 18-20 Mayıs 2004, A.A.K.B.Yay., Ankara, 2005, s. 128.
[154] Sürekli, D. : **Kadın ve Toplum**, Evrim Yay., İstanbul, 2002, s. 93.
[155] Aktan, C. C. : **Toplam Ahlâk, Temiz Topluma Doğru**, Zaman Kitap Yay., İstanbul, 2004, s. 36.

tablodan da görüldüğü gibi en yüksek (%30) yurtta yaşayan parçalanmış aile çocuklarında görülmektedir. Çocuğun gerek kendi kendine yaşayarak bazı konularda bilgilenmesi, gerekse aile dışı kişi ve kurumlar tarafından bu konularda yardım alması ne kadar doğru olduğu tartışma götürmektedir. Modernleşme, sanayileşme ve kentleşme ailenin bazı fonksiyonlarını bazı kurumlara devretmiştir. Ancak çocuğu eğitme fonksiyonu en iyi aile içinde ve çocuğun anne babası tarafından yerine getirilmektedir. Ancak ailenin parçalanması bu süreci olumsuz etkileyerek, ilerde daha ayrıntısıyla görüleceği gibi, çocuğun bir takım problemler yaşamasına neden olmaktadır.

Tablo 1: Ailenin parçalanması ile ailenin eğitim fonksiyonu arasındaki ilişkisi

		Ahlak, din, kültür konularında kim tarafından bilgilendirilirsiniz?							
		Anne	Baba	Anne ve baba	Televizyon	Okul-Öğr etmen	Akraba	Yaşayarak (Hiçkimse)	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	45	17	133	2	59	10	14	280
		16,1%	6,1%	47,5%	,7%	21,1%	3,6%	5,0%	100,0%
		29,8%	43,6%	78,7%	25,0%	46,5%	28,6%	45,2%	50,0%
		8,0%	3,0%	23,8%	,4%	10,5%	1,8%	2,5%	50,0%
	Annem ile birlikte	85	3	27	0	38	9	2	164
		51,8%	1,8%	16,5%	,0%	23,2%	5,5%	1,2%	100,0%
		56,3%	7,7%	16,0%	,0%	29,9%	25,7%	6,5%	29,3%
		15,2%	,5%	4,8%	,0%	6,8%	1,6%	,4%	29,3%
	Babam ile birlikte	5	15	1	4	8	0	3	36
		13,9%	41,7%	2,8%	11,1%	22,2%	,0%	8,3%	100,0%
		3,3%	38,5%	,6%	50,0%	6,3%	,0%	9,7%	6,4%
		,9%	2,7%	,2%	,7%	1,4%	,0%	,5%	6,4%
	Yurtta	1	0	2	0	11	0	6	20
		5,0%	,0%	10,0%	,0%	55,0%	,0%	30,0%	100,0%
		,7%	,0%	1,2%	,0%	8,7%	,0%	19,4%	3,6%
		,2%	,0%	,4%	,0%	2,0%	,0%	1,1%	3,6%
	Akrabalarımla	14	4	5	0	8	12	6	49
		28,6%	8,2%	10,2%	,0%	16,3%	24,5%	12,2%	100,0%
		9,3%	10,3%	3,0%	,0%	6,3%	34,3%	19,4%	8,8%
		2,5%	,7%	,9%	,0%	1,4%	2,1%	1,1%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	1	0	1	2	3	4	0	11
		9,1%	,0%	9,1%	18,2%	27,3%	36,4%	,0%	100,0%
		,7%	,0%	,6%	25,0%	2,4%	11,4%	,0%	2,0%
		,2%	,0%	,2%	,4%	,5%	,7%	,0%	2,0%
Total		151	39	169	8	127	35	31	560
		27,0%	7,0%	30,2%	1,4%	22,7%	6,3%	5,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		27,0%	7,0%	30,2%	1,4%	22,7%	6,3%	5,5%	100,0%

yor

x^2: 327.387 df: 30 $p < 0.05$

4.2.2. Sosyalleş(tir)me Fonksiyonu

Aile, kişiye içinde yaşadığı toplum hakkında bilgi vermektedir. Ailenin çocuğa bakıp büyütmesi yanında en az onun kadar önemli görevi, yeni yetişen gencin topluma uyumunu sağlayacak, toplu halde yaşamasında ona yardımcı olacak olan kural, değer, rol ve bunları kapsayan kültür hakkında bilgi vermektir. Dünyaya gelen her insanın, içinde yaşadığı toplumdaki mevcut bilgiyi öğrenmek, doğuştan gelen bazı dürtülerini kontrol altına alarak sosyal kuralları ve değer yargılarını dikkate alarak davranmak zorunluluğu bulunmaktadır. Bu anlamda genci yetiştirmek ve üyesi olduğu toplumun bir ferdi haline getirmek dünyanın her yerinde ailenin sorumluluğunda

gerçekleşmektedir.[156] Sosyal ve ekonomik birçok değişim, ailenin yerine getirdiği bazı fonksiyonları yeni oluşturulan kurumlara devretmesine neden olmuştur. Ancak, ailenin çocuk yapma ve yetiştirme yoluyla toplumun sürekliliğini sağlama gibi toplumsal görevini hiçbir kurum ve kişi, aile kadar sağlıklı yerine getirememektedir. Bu itibarla, çocuk yetiştirmek ve onu sosyal yaşama hazır hale getirmek, ailenin yerine getirdiği en önemli fonksiyon olarak kabul edilmektedir.[157]

Her toplum, kendi yapı özelliklerine ilişkin bir sosyal normlar ve inançlar sistemi kurmuştur. Bütün bunlar, doğumundan itibaren insana yüklenilmektedir. Bu itibarla, zamana bağlı olarak kişilik geliştikçe, insanın dış uyaranlara verdiği cevaplar, kendisine ebeveyni veya grubun diğer üyelerine yüklenen adetler ve örfler tarafından belirlenmektedir.[158] Bu bağlamda, birey içinde bulunduğu grubun dilini konuşmakta, içinde bulunduğu grubun düşündüğü gibi düşünmekte ve yaşamaktadır. Çünkü, birey kendini, miras edinmiş olduğu uygun düşünce modelleriyle donatılmış koşullar içinde bulmakta; koşulların değişimlerinden kaynaklanan yeni gereksinimleri uygun bir biçimde karşılayabilmek için, miras edinmiş olduğu tepki biçimlerini daha da geliştirmeye ya da devraldıklarının yerine başkalarını koymaya çalışmaktadır. Bu nedenledir ki, her birey toplum içinde yetişmesinden dolayı önceden koşullanmaktadır.[159] Ailesi tarafından koşullanan birey, sosyal hayata uygun tutum ve davranışları gösterme fırsatı bulmaktadır.

Freud, toplum tarafından konulan ahlâk kurallarının insan şahsiyetine yansıması üzerine "üst ben" adını verdiği bir başka sistemin doğduğundan bahseder. "Üst ben", toplumu temsil eder; insandaki benliği zevk ve haz prensibine göre çalışmaktan alıkoyar.[160] Bu bağlamda, toplumu temsil eden ailenin, "üst ben"in oluşmasında ve gelişmesindeki yeri ve önemi inkâr edilemez. Aile, üyesi olan özellikle, toplumsal hayata girmeye çalışan çocuk ve genç için, kendileri dışında bir dünya olduğunu ve bu dünyanın kendine ait işleyiş prensibi olduğunu benimsetmektedir. Böylece, çocuk bir taraftan toplumu tanırken, diğer taraftan tutum ve davranışlarında kendinin dışındaki dünyanın özelliklerini dikkate almaktadır. Dolayısıyla, aile, çocuğun davranışlarını toplumsal bazı sınırlandırmalarla biçimlendirmektedir.

---

[156] Saran, N. : "Aile Hayatı ve Toplum", **Aile Yazıları 3**, (Der.: B. Dikeçligil-A. Çiğdem), A.A.K.Yay., 5/3, Ankara, 1991, s. 136.
[157] Pringle, M. K. : **The Needs Of Children, National Children's Bureau**, U.S.A., 1975, s. 155.
[158] Dönmezer, S. : **Kriminoloji**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 186.
[159] Mannheim, K. : **İdeoloji ve Ütopya**, (Çev.: M. Okyayuz), Epos Yay., Ankara, 2002, s. 27-28.
[160] Güngör, E. : A.g.e., s. 27.

Nitekim, Talcott Parsons, toplum içinde yaşayan bireyin tutum, düşünce ve davranışlarının birtakım engellemelerle sınırlandırıldığını ileri sürmektedir. Bu engeller, bireyin "ne yapmak istediği", "ne yapması gerektiği" ve "ne yapabileceği" soruları çerçevesinde oluşmaktadır. Parsons, toplum içindeki insan davranışlarını "kişilik", "kültürel" ve "toplumsal" olmak üzere üç temel eylem sistemi ile açıklamaktadır. Buna göre, psikolojik temelde var olan istek ve ihtiyaçlar, bireyin algılama, bilgilenme ve değerlendirme kapasitesi ölçüsünde kişilik sistemini oluşturmaktadır. Yani, birey düşünür, hisseder ve değerlendirir. Ancak birey, etkinliklerinde kültürel ve toplumsal yapı sistemleri ile kuşatılmaktadır. Zamanla şekillendirilmiş kültürel yapı, bireye uyması gereken "beklentiler bütününü" hazırlamaktadır.[161] Hazırlanan bu "beklentiler bütünü" ise toplumsal yapı unsurları olan kurumlarla bireye aktarılarak onun tutum ve davranışlarına yön vermektedir.

İnsanların tamamında bulunan, doğal ortama uyum sağlamak için çalışan içgüdü ve dürtülerden kaynaklanan davranış kalıplarıyla dünyaya gelen bebek, geliştikçe, doğal ve toplumsal ortama uyum sağlayacak davranış kalıplarını öğrenmektedir. Bu davranış kalıplarının öğretilip, hayata uyarlanmasında, insanın içinde bulunduğu doğal ve toplumsal ortam etkili olmaktadır.[162] Toplumsal davranışların en iyi ve yeterli olarak verildiği, bunların uygulamaya koyulduğu yer, ailedir. Nitekim bireyin toplumsallaşması, toplum içinde yaşaması, başkalarıyla ilişki kurması, iletişim ve etkileşim yapabilmesi için, toplumsal davranış kalıplarını bilmesi ve kullanması gereklidir. Ailenin önemi bu bağlamda ortaya çıkmaktadır. Çocuğa sosyal yaşama ait kuralların ve bilgilerin, hem teorik hem de pratik olarak aktarıldığı ilk ortam, onun içinde doğup yaşadığı ailedir.

Aile, yeni üyesine sosyal yaşama ait kural ve bilgileri, toplum için önemli fonksiyon ifade eden "değer" aktarımıyla temin etmektedir. İnsan yaşamında yol gösterici fonksiyonunu üstlenen, neyin daha az neyin daha fazla emeğe değer olduğuna karar vererek; davranış, tutum ve ilişkilere esas teşkil eden "değerler", kişilere neyi, niçin tercih edecekleri hakkında bilgi vermektedir. İnsan davranışlarına kılavuzluk yapan bu "değerler" bütünü, kişi için idealler ve hedefler hazırlamaktadır.[163] Sosyal yaşam içinde, insanların ilişkilerini düzenleyerek işlerinde kolaylık sağlayan "değerler"

---

[161] Erdoğan, N. : "Toplum ve Toplumsal Yapı Kavramları Üzerine", **Sosyoloji Dergisi**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay., Sayı: 1, İzmir, 1987, s. 29-30.
[162] Köknel, Ö. : **Zorlanan İnsan**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1998, s. 193.
[163] Deacon, R.E.; Firebaugh, F.M. : **Family Resource Management Principles and Applications**, Division Of Simons&Scustes, U.S.A., 1988, s. 40.

ile ilk tanışma, aile içinde gerçekleşmektedir. Ebeveyn çocuklarına, kültür, gelenek, görenek, âdet, sosyal norm ve rol davranışları hakkında bilgi verirken, bunların dayandığı veya üzerine inşâ edildiği "değerleri" de aktarmış olmaktadır.

Birey, toplumun her aşamasında, "değerler" ve inançlar olarak nitelendirilen belli bir takım ilkelerle yönlendirilmektedir. Sürekli olarak birbirlerini etkileyen "değerler", insanın sosyal davranışlarında kendini gösteren bilişsel etkiye sahip olmaktadır. Kişiliği ve davranışları yakından etkileyen "değerler", bireylerin ve ailelerin verdiği kararları desteklemek ve belirlemek fonksiyonlarını yerine getirmektedir. Kararların, tutum ve davranışların idari ve sosyal yönlerini ifade eden "değerler"[164] hakkında bilgi birikiminin aktarımı, ailenin sosyalleşme süreci içinde değerlendirilmesi gereken bir konuyu oluşturmaktadır.

Kişinin hayatında önemli bir yeri olan "değerler", tutumlar ile de yakından ilişkilidir. Latince'de "harekete hazır" anlamını taşıyan tutum, doğrudan gözlenmese de, davranıştan önce gelen ve hareketlerimize rehberlik eden bir yapı olarak anlaşılmaktadır. Smith'e göre tutum, insana atfedilen, onun psikolojik bir nesne ile ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını düzenleyen eğilimdir.[165] Zanne ve Rempel'in "bir objenin olumlu ve olumsuz değerlendirmesi" olarak gördüğü tutumların çoğu, başka kişiler tarafından öğrenilmektedir. Anne baba, çocukların oluşturdukları tutumların ilk kaynağı olmaktadır.[166] Tutuma, içinde yaşanılan çevre, model almaya dayalı doğrudan öğrenme ve ikna edici iletişimin rolü etki etmektedir.[167] Çocuğun gözünü açtığı, başka varlıklar ile ilişki, iletişim ve etkileşime geçtiği ilk yer olan aile, aynı zamanda davranış hazırlayıcısı olan tutumların elde edildiği ilk merkez olma özelliği taşımaktadır.

Aile, parçası olduğu topluma ait kuralları, değerleri dikkate alarak üyelerine uygun rolleri benimsetmektedir. Sahip olduğu statüsü nedeniyle kişiden beklenen tutum ve davranış bütünü olan rol,[168] kişinin neyi, nasıl yapacağı ya da yapamayacağını belirleyen düzenlemelere karşılık gelmektedir. Toplum içinde yaşayan her kişi, işgal ettiği sosyal pozisyonuna karşılık gelen rollerini, sosyalleşme süreci içinde elde etmektedir. Sosyalleşme süreci, toplum içindeki insana rollerini başarılı bir şekilde oynamasını öğretmektedir. Kuşkusuz oynanmaya başlanan roller, toplum içinde

---

[164] Çopur, Z. ; Şafak, Ş. : "Aile Yaşamında Değerler ve Önemi", **I. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu** (2000'li Yıllarda Aile Hizmetleri), A.A.K.B.Yay. No: 117, Ankara, 2001, s. 317.
[165] Arkonaç, S. A. : **Sosyal Psikoloji**, Alfa Yay., İstanbul, 2001, s. 158-159.
[166] Kağıtçıbaşı, Ç. : **Yeni İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş**, Evrim Yay., İstanbul, 1999, s. 106 ve 120.
[167] Arkonaç, S. A. : A.g.e., s. 178-181.
[168] Tezcan, M. : **Sosyolojiye Giriş,** "Temel Kavramlar", Feryal Matbaası, Ankara, 1991, s. 70.

yaşayan insan gruplarının birlikte yaşamasını mümkün kılmaktadır. Birlikte yaşamanın esasları hakkında bilgilerin elde edilmesi ise, doğrudan sosyal bütünlüğe yansımaktadır.[169]

Yapısalcılardan Linton'un, sosyal statü veya pozisyon tarafından verilen kültürün bir unsuru olarak tarif ettiği rol, statünün dinamik gücünü temsil etmektedir. Toplu halde yaşayabilen kişi, hak ve görevlerini, işgal ettiği statüsünün belirlediği sosyal roller tarafından kazanmaktadır. Kişiye hak ve görevlerini kazandıran sosyal rol ise, içinde yaşanılan kültürün parçalı veya toplam dizaynı olmaktadır. Bu bağlamda, toplum tarafından şekillenen tutum, davranış ve değerleri içermektedir. Bu özellikleri taşıyan rol, kişinin içinde olduğu sınıf, aile, okul ve meslek beklentileriyle denetlenmektedir.[170] Toplumu meydana getiren kurumların süreklilik özelliği bulunmaktadır. Bu özelliğinden dolayı her kurum geçmiş ile bir bağ kurmaktadır. Kurumun geçmişle olan bu sıkı ilişkisi, onun toplum üyelerine belirli modeller, roller ve ilişki şekilleri kazandırmasıyla da farklı bir nitelik kazanmaktadır. Bu bağlamda, her kurum üyelerine davranış şekilleri ve roller hazırlamaktadır.[171] Bu noktada merkezi bir görev üstlenen aile, çocuğa ilk doğduğu andan başlayarak toplumsal hayata katılana kadar, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel hayatla ilgili birçok rolü öğretmektedir. Bu eğitim ve öğretim süreciyle aile, bir taraftan çocuğu hayata hazırlayıp, ona içinde yaşadığı toplum hakkında bilgi verirken, diğer taraftan da sosyal kurumlar arasındaki bağı güçlendirmektedir. Çünkü, örgütlenmiş bir grubun ayakta kalabilmesi için, üyelerinin grubun yapısını doğru olarak kavramaları ve kendilerinden beklenen rol gereklerine uyma ve onları hayata geçirmeye hazır olmaları gerekmektedir. Toplumsal hayata belirli bir düzen veren tutum, davranış ve rollerin kazanılması için doğrudan iletişim ve etkileşime büyük ihtiyaç bulunmaktadır. Aile, bu açıdan oldukça önemli niteliklere sahiptir. Ebeveynler ve ebeveyn çocuk arasında gerçekleşecek iletişim ve etkileşime imkân tanıyan aile ve aile yaşantısının varlığı oldukça gereklidir.[172] Dolayısıyla hem bir kurum, hem de bir grup olan aile, etkileşim ve öğrenme süreçlerine merkez olmak, üyelerini toplumsal hayata hazırlamak gibi özellikleriyle çocuğu sosyal

---

[169] Stark R. : **Social Problems**, Random Hourse, U.S.A., 1975, s. 31-32.
[170] Nye, F. Ivan; Gecas, V. : "The Role Consept: Review And Delineation", **Role Structure and Analysis Of Family,** Volume : 24, Sage Library Of Social Research, Sage Publication, London, 1976, s. 4-9.
[171] Tatar, T. : A.g.m., s. 53.
[172] Lunberg, G. A.; Schrag, C. C.; Larsen, O. N.: **Sosyoloji,** Cilt I, (Çev.: Ö. Ozankaya), Feryal Matbaacılık, Ankara, 1985,s. 162.

hayata hazırlayarak, yapı içinde üzerine düşen görev ve sorumluluklarını yerine getirmektedir.

Ailenin eğitim fonksiyonuyla gerçekleştirdiği sosyalleşme, çocuğun davranışlarını sadece denetleyen ve sınırlayan bir süreç değildir. Ailenin etkin bir şekilde uygulamaya koyduğu sosyalleşme sürecinin, çocuğun davranışlarını denetleyerek sosyal hayata hazırlama yanında, gelişmeyi sağlama, teşvik etme, uyarma, motive etme, bireyde arzu ve şevk uyandırma gibi etki ve yapıcı yönleri bulunmaktadır. Dolayısıyla, sosyalleşmenin hem yönlendirici hem de yaratıcı özellikleri bulunmaktadır. Bu süreci işleten, bütün olarak toplumdur. Ancak, aile başta olmak üzere her sosyal kurum kendi bağlamında bu sürece dahil olmaktadır. Ailenin, bu noktada hem içindeki üyelere hem de toplumdaki diğer kurumlarla olan ilişkilerinden doğan sorumlulukları bulunmaktadır.[173] İnsan, toplum içinde yaşamanın doğal bir sonucu olarak, gündelik yaşantısının çeşitli evrelerinde birbirinden farklı roller üstlenir ve o rollere göre hareket eder. Bu roller, toplum tarafından anne, baba ve çocuklar olarak herkese verilmektedir. Böyle olmakla birlikte bu rollerin anlaşılması, benimsenip uygulanarak toplumun kabul ettiği davranış kalıplarına dönüştürülmesi en iyi ve anlamlı şekliyle aile ortamında gerçekleşebilmektedir. Bu yüzden aile, kadın ve erkeğin çocukluktan başlayarak toplumsal rolleri kazanmaları gibi kritik bir görevi üstlenmiş olmaktadır.[174] Dolayısıyla gündelik hayatta kullandığımız ve toplu halde yaşamanın gereği kazandığımız sosyal rollerin benimsendiği ilk ortam ailedir.

Çocuğun içinde yaşadığı toplumun gelenek, görenek, örf, âdet ve değerleri öğrenme durumu[175] aile içi yaşanan problemlerden olumsuz etkilenir. Ailenin sosyalleşme süreci içinde çocuğuna uygun rolleri benimsetme veya günlük yaşantıda uymak zorunda kalınan rol ve kurallara ait çocuklara bilgi verme fonksiyonu, ailenin parçalanmasıyla kesintiye uğramaktadır. Araştırmanın bu konuya ait sonuçları tablo 2'de verilmektedir. Tablodan da görüleceği gibi anne ve babasıyla yaşayan çocuklar, günlük yaşamda uymak zorunda oldukları rol ve kuralları kendi anne babalarından öğrenmesine rağmen, ailesi parçalanan çocuklar daha çok aile dışı kişi ve kuruluşlardan öğrenmek zorunda kalmaktadır. Tam aileye sahip çocukların günlük yaşamda uymak zorunda oldukları rol ve kuralları anne babalarından öğrenme oranı %90.7 iken, bu oran annesiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %70.1'e, babasıyla yaşayan

[173] Tezcan, M. : A.g.e., s. 41-44.
[174] Sezal, İ. : " Toplum ve Aile", **Sosyolojiye Giriş**, (Edit.: İ. Sezal), Martı Yay., Ankara, 2002, s. 172.
[175] Atav, N. : "Şahsiyetin Gelişiminde Aile Çevresinin ve Ailedeki Gerginliklerin Etkileri", **Aile Yazıları 3**, (Der.: B. Dikeçligil- A. Çiğdem), A.A.K. Yay., 5/3, Ankara, 1991, s. 5.

parçalanmış aile çocuklarında %69.4'e, yurtta yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %30'a, akrabalarıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %36.7'ye, abla ve ağabeyiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %18.2'ye düşmektedir. Görüldüğü gibi, anne babadan biri veya ikisinden uzaklaşma, çocuğun onlardan bilgi alma imkânını ortadan kaldırmaktadır. Ailesi parçalan çocuk; anne babadan uzak veya mahrum olduğundan dolayı, daha çok televizyon, öğretmen, akraba, arkadaş, abla ve ağabeyinden bu konuda yardım görmektedir. Normal olan ve beklenen, çocuğun anne babasının tutum ve davranışlarını dikkate alarak ve onlardan bilgilenerek sosyalleşmesi iken, ailenin parçalanmasıyla bu durum ortadan kalmaktadır. Aile içinde gerçekleşmesi gereken sosyalleşme sürecinin kesintiye uğraması ise, çocuğu olumsuz yönde etkileyerek onun bir takım sorunlar yaşamasına neden olmaktadır.

Tablo 2: Ailenin parçalanması ile sosyalleşme arasındaki ilişki

		Günlük yaşamda uymak zorunda olduğunuz rol ve kuralları nereden öğrenirsiniz?						
		Anne ve Babamdan	Televizyondan	Öğretmenimden	Akrabalarımdan	Arkadaşlarımdan	Abla ve abimden	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	254	5	11	7	2	1	280
		90,7%	1,8%	3,9%	2,5%	,7%	,4%	100,0%
		60,5%	27,8%	15,5%	19,4%	25,0%	14,3%	50,0%
		45,4%	,9%	2,0%	1,3%	,4%	,2%	50,0%
	Annem ile birlikte	115	5	29	11	4	0	164
		70,1%	3,0%	17,7%	6,7%	2,4%	,0%	100,0%
		27,4%	27,8%	40,8%	30,6%	50,0%	,0%	29,3%
		20,5%	,9%	5,2%	2,0%	,7%	,0%	29,3%
	Babam ile birlikte	25	2	8	0	1	0	36
		69,4%	5,6%	22,2%	,0%	2,8%	,0%	100,0%
		6,0%	11,1%	11,3%	,0%	12,5%	,0%	6,4%
		4,5%	,4%	1,4%	,0%	,2%	,0%	6,4%
	Yurtta	6	0	12	1	1	0	20
		30,0%	,0%	60,0%	5,0%	5,0%	,0%	100,0%
		1,4%	,0%	16,9%	2,8%	12,5%	,0%	3,6%
		1,1%	,0%	2,1%	,2%	,2%	,0%	3,6%
	Akrabalarımla	18	5	7	14	0	5	49
		36,7%	10,2%	14,3%	28,6%	,0%	10,2%	100,0%
		4,3%	27,8%	9,9%	38,9%	,0%	71,4%	8,8%
		3,2%	,9%	1,3%	2,5%	,0%	,9%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	2	1	4	3	0	1	11
		18,2%	9,1%	36,4%	27,3%	,0%	9,1%	100,0%
		,5%	5,6%	5,6%	8,3%	,0%	14,3%	2,0%
		,4%	,2%	,7%	,5%	,0%	,2%	2,0%
Total		420	18	71	36	8	7	560
		75,0%	3,2%	12,7%	6,4%	1,4%	1,3%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		75,0%	3,2%	12,7%	6,4%	1,4%	1,3%	100,0%

x^2: 204.868 df:25 $p < 0.05$

Aile, sosyalleşme süreciyle yakından ilişkili olarak çocuğun kişiliğini etkilemektedir. "Geçmiş ile gelecek arasında anlamlı bağ oluşturan süreç olan sosyalleşmeyle, her toplum kendi kültürünün, kendi üyelerinden beklediği asgari müştereklere uyumun sağlamasını mümkünleştirmektedir. Bu imkânın elde edilmesiyle de toplumun kendine özgü yaygın şahsiyet tipi oluşmaktadır."[176] Dolayısıyla,

[176] Bilgiseven, A. K. : **Türk İslâm Kültüründe Fert Cemiyet İlişkisi ve İslâmi Kavramlar**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s.41.

sosyalleşmenin en etkin olduğu mekân olan aile, aynı zamanda çocuk başta olmak üzere içinde yaşayan üyelerin kişiliğini etkilemektedir.

En genel anlamda insanın kendine özgü davranış eğilimlerinin dinamik bütünü olarak tarif edilen kişilik, kalıtım ile çevre faktörünün birlikte oluşturduğu insani özelliklerdir. İnsanın doğumuyla birlikte getirdiği biyolojik özellikleri ile birlikte doğumdan itibaren yaşanılan çevre, kişiliğin meydana gelmesine tesir eden faktörlerdir. Bu konuda süreklilik kazanan ihtilaflara rağmen gelinen son nokta, bu iki faktörün de, kişiliğin oluşumuna birlikte tesir ettiği üzerindeki fikir birliğidir.[177] Kişiliğin ortaya çıkmasındaki faktörler açıklanırken kullanılan "id", "ego" ve "süperego" kavramları da aslında, kişilik üzerinde etkili olan biyolojik faktörlerle çevresel sosyal faktörlerin birlikte çalıştığını anlatmaktadır. Kişiliğin temel sistemi olan "id", kalıtsal olarak gelen, içgüdüleri de kapsayan ve doğuştan varolan psikolojik eğilimlerin tamamıdır. "Ego", organizmanın gerçek nesnel dünyayla ilişkiye geçme noktasında varlık bulmaktadır. "Ego", gerçeklik ilkesinin etkisi altında varolmaktadır. "Ego", bir ihtiyaç belirdiğinde bu ihtiyacın karşılanması için planlar yaptıktan sonra bunların geçerli olup olamayacağını araştırıcı hareketlerde bulunmaktadır. Bu nedenle "ego", kişiliğin yürütme organı olarak nitelendirilmektedir. "Süperego", çocuğa anne babası tarafından verilen ve ödül ceza uygulamalarıyla pekiştirilen geleneksel değerlerin temsilcisi ve uygulayıcısıdır. "Süperego", gerçekten, varolandan çok olması gerekenle ve ideal olanla ilgilenmektedir. "Süperego"yu ilgilendiren konu, bir şeyin doğru veya yanlış olduğuna karar verip, toplum tarafından onaylanıp kabul edilmiş değer yargılarına göre davranmaktır.[178] Denilebilir ki, "süperego", kişiliğin topluma dönük yüzü veya toplumsal boyutudur.

Aile hayatıyla, o ailede yetişen çocukların gelecekte kazanacağı kişilik ve bu kişiliğe bağlı olarak takınacağı tutum ve davranışlar arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır. Bireyler toplumları oluşturduğundan, toplum tarafından arzu edilen niteliklere sahip kişiliği olan insan yetiştirmek oldukça büyük öneme sahip olmaktadır. Bunların hepsi de ailede başlamaktadır. Bu nedenle, ailede önemli görev ve sorumlulukları olan ebeveynlere insan, birey ve kişilik yaratıcıları gözü ile bakılmaktadır.[179] Dolayısıyla, ailenin, dünyaya masum ve nötr bir özellikte gelen çocuğa, hem ferdi hem de sosyal ve kültürel yönden kimlik kazandırma gibi bir özelliği

---

[177] Güngör, E. : A.g.e., s. 12-16.
[178] Geçtan, E. : **Psikodinamik Psikiyatri ve Normal Dışı Davranışlar**, Metis Yay., İstanbul, 2003, s. 54-55.
[179] Satır, V. : **İnsan Yaratmak**, (Çev.: S. Yeniçeri), Beyaz Yay., İstanbul, 2001, s. 3.

bulunmaktadır. Çocuğun kişiliği, aile içindeki eğitim aracılığıyla oluşmaktadır. Verdikleri eğitimle çocuklarının kişiliğini belirleyen aileler, aynı zamanda üyesi oldukları milletin de yaygın kişiliğini ve kaderini etkilemektedirler.[180] Fromm, aileyi "toplumun ruhsal temsilcisi" olarak görerek, toplumun gerekli gördüklerini çocuğa iletme, ona kazandırma işlevini yüklenmiş kurum olarak tanımlamaktadır. Ona göre, çoğu anne babanın kişiliği, toplumsal kişiliğin bir dışavurumu olduğundan, anne baba, bu yolla yani aile aracılığıyla, toplumsal olarak istenen kişilik yapısının temel özelliklerini çocuğa iletmektedirler.[181] Ayrıca, insan, kişiliğini ve bireyselliğini, içinde yaşadığı çevreye uyma sürecinde kazan ve belli ilişki türüne bağlı olarak yapılaştıran bir varlıktır. İnsan, tüm canlılara özgü birtakım yaşamsal fonksiyonlarını yerine getirirken bile, bu toplumsallığın etkisi altında kalmaktadır. İşte, insanın bu toplumsallık içinde kendi bireysel yerini edinme uğraşı, süreci ve başarısı, onun kişiliğinin belirleyicisi olmaktadır. Birey, doğal yetenekleriyle içine doğduğu topluma uyumu sağlarken, kişiliğini de şekillendirmektedir.[182] Bu bağlamda, bireyi benzerlerinden ayıran kendine özgü özellikler olarak tarif edilen kişilik, doğuştan gelen kalıtsal niteliklerle, sonradan yaşanarak kazanılan çevresel niteliklerin birlikteliğiyle yapılanmaktadır. Aile kurumu ve bu kurum içinde yaşanılanların niteliği, kişiliğin yapılanmasında büyük rol oynamaktadır. Sosyalleşmeyle de yakından ilgili olarak, her sosyal grup, grubuna ait kültürünü bir sonraki kuşağa sistemli bir öğretim mekanizmasıyla aktararak, ortak kültürün ve kişilik özelliklerinin devamlılığı sağlamaktadır.[183] Bu da göstermektedir ki, kişilik oluşumu, yaşanılan sosyal çevre ve sosyalleşme süreci ile doğrudan ilişkilidir.

Çocuğun boş zamanı değerlendirme hareketi de, sosyalleşme süreci içerisinde değerlendirilir. Bireyin kendi istediği şekilde eğlenmek veya değerlendirmek için, kendisine ayırdığı zaman dilimine boş zaman denir. Daha genel bir tanımlamayla boş zaman; kişinin mesleksel, ailesel ve toplumsal ödevlerini yerine getirdikten sonra, kendi isteğiyle girişebileceği dinlenme, eğlenme, bilgi veya becerilerini geliştirme ve toplum yaşamına gönüllü olarak katılma gibi bir dizi uğraşlardır. Kişinin kendi isteğiyle değerlendirdiği zaman dilimi olan boş zaman da, aslında yine kişinin içinde yaşadığı ailesi tarafından şekillendirilmektedir. Çünkü boş zaman değerlendirmeye yönelik tutum ve davranışlar, ailenin ekonomik, sosyal ve kültürel imkânları tarafından büyük ölçüde belirlenmektedir. Çocuk, boş zamanını değerlendirmeye yönelik tutum ve

[180] Karmış, O. : "Türk Ailesinin Temel Karakteristiği", **I. Aile Şurası**, A.A.K. Yay., Ankara, 1990, s. 1.
[181] Fromm E. : **Sağlıklı Toplum**, (Çev.: Y. Salman- Z. Tanrısever), Payel Yay., İstanbul, 1996, s. 84.
[182] İsen, G. ; Batmaz, V. : **Sosyal Psikoloji Ben ve Toplum**, Om Yay., İstanbul, 2002, s. 115.
[183] Geçtan, E. : **İnsan Olmak**, Metis Yay., İstanbul, 2004, s. 19.

davranışlarını gerçekleştirirken; aile üyelerinin bu konudaki eğilimlerini ve ailenin imkânlarını göz önüne almaktadır. [184]

4.2.3. Ekonomik Fonksiyonu

Ailenin önemli bir fonksiyonu da, ekonomik işbirliği ve dayanışma oluşturmasıdır. Kişiyi değerlendirirken baş vurulan bir yaklaşım da, onun temel yapısı bağlamında tamamlanmamış olarak görmektir. Gerçekten de insanoğlunun kendi kendine yetmeme, diğer tekinin varlığı ve yardımı ile yaşamını sürdürebilme gibi bir özelliği bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, insanoğlu sosyal bir varlık olup kendisine benzeyenlerden meydana gelen bir toplum içinde yardımlaşma ve işbirliğiyle varolabilen bir varlıktır. Bu tabiatından dolayı insan, sayısız ihtiyaçlarının giderilmesi için hemcinslerinin varlığına ve desteğine muhtaç olarak yaşamaktadır. Kişinin esas bünyesi yönünden bu tam olmayışı, kişinin çevresindekilerle işbirliği ve dayanışma ile yaşamasını zorunlu kılmaktadır. İnsanın bu eksikliği, erkek ve kadının birlikteliğini oluşturmuştur. Birbirlerinin yardımına ve varlığına gereksinim duyan kadın ve erkek, farklı ihtiyaçlarını bir araya gelerek düzenli bir şekilde karşılayabilmektedir.[185] Bu zorunluluk, her iki cinsin bir araya gelip, iş birliği ve dayanışma gerçekleştirdiği ailenin doğmasına neden olmaktadır. Nitekim ailenin önemli fonksiyonlarından birisi de, erkek ve kadın arasında cinsiyete bağlı ekonomik işbirliğidir. Farklı toplumlarda pek değişik şekillerde ortaya çıkan ve uygulanan bu ekonomik işbirliği, sadece eşleri birbirine bağlamakla kalmamakta; aynı zamanda aile birliğinin ve dolayısıyla toplumun devamını sağlayan yeni neslin bakılıp büyütülmesini de temin etmektedir.[186] Dolayısıyla, aile içinde üyeler arasında ortaya çıkan işbirliği sadece insanların bir sorun karşısında bir araya gelmesini değil, bunların yanı sıra toplumun devamlılığı ile birlikte kişiye "sosyal olma" duygusu kazandırmaktadır. Zira, yaşamın getirdiği toplumsal sorunları çözebilen insan, ancak toplumsal işbirliği yapmaya hazır olan insan olabilmektedir.[187]

Karşılıklı işbirliği ve dayanışmayı temin eden aile, üyelerinin kullanımı için ortak bir bütçe oluşturur. Nitekim aile, gelirlerin toplandığı bir havuz ve bu toplanan gelirlerin nerelere harcanacağını ve nasıl değerlendirileceğinin belirlendiği bir

---

[184] Tezcan, M. : **Sosyolojik Açıdan Boş Zamanların Değerlendirilmesi**, Ankara Üniversitesi Eğitim Fak. Yay. No: 116, Ankara, 1982, s. 10.
[185] Saran, N. : "Aile Hayatı ve Toplum", **Aile Yazıları 3**, (Der.. B. Dikeçligil- A. Çiğdem), A.A.K.Yay., 5/3, Ankara, 1991, s. 135.
[186] Saran, N. : A.g.m., s. 136.
[187] Adler, A. : **Psikolojik Aktiviteler**, (Çev.: B. Çorakçı), Say Yay., İstanbul, 2002, s. 117.

ekonomik birimdir.[188] Bu ekonomik birim, hem ebeveynler hem de çocuk açısından üyelere güven kaynağı olmaktadır. Çocuk, bu ekonomik birimden en çok faydalanan aile üyesi olmaktadır. "Bağımlılık yaşı" olarak nitelendirilen kendi ekonomik bağımsızlığını kazandığı aşamaya kadarki süreçte çocuk, aile bütçesinden sınırsız bir şekilde faydalanmaktadır.

4.2.4. Sosyal Psikolojik Fonksiyonu

İnsan, en temel yaradılış ve varlık özelliği olarak birlikte olmak ve birbirini tamamlamak arzusu ile doludur. Beraberlik arzusu, kadın ve erkek için, hayatın en anlamlı ve doyumlu tarafını oluşturur. Toplumsal gerçeklik karşısında bu arzuların karşılanabildiği, en meşru zemin ise ailedir. Nitekim toplumlar, en eski çağlardan beri varlıklarını sürdürebilmenin en sağlam yolunu bu meşrulukta bulmuşlardır.[189] Bu bağlamda, aile kurmak ve onu ayakta tutmak kişiye eksikliklerini giderme ve çeşitli ihtiyaçlarını karşılama fırsatı sunmaktadır. Farklı fizik, ruh ve yapıya sahip olan kadın ve erkek, aile birlikteliğinde eksikliklerini gidermekte ve yaşamlarını belirli bir düzene kavuşturmaktadır.[190]

Yakın sevgisi ve anlayış duygusunun en iyi karşılandığı mekân olan aile,[191] insanı bireycilikten kurtarıp sosyalleştirdiği gibi, onu aynı zamanda yalnızlıktan ve ruhi boşluktan uzaklaştırmaktadır. Aile kişiye, toplumun bir üyesi olduğu duygu ve düşüncesi vererek sorumluluk yüklemektedir. Onu düzenli bir hayat kurmaya, kanun ve nizamlara uymaya ve herkesle iyi ilişkiler geliştirmeye yöneltmektedir.[192] İstatistikler, akıl hastalarının bekârlarda, evlilerden daha sıklıkla görüldüğünü doğrulamaktadır. Bunun sebebi, evlilikle kısmen daha düzenli ve kararlı bir hayat yaşamanın mümkün olmasıdır. Evliliğin, insanın en önemli kişiler arası bir davranış olduğunu akıldan çıkarmamak gerekmektedir. Kişi, evlilikle sadece cinsi doyum ve rahatlık elde etmemekte; bunun yanında birçok güvenlik tedbirlerine kavuşmaktadır. Bu gereklerin yokluğu veya eksikliği, özellikle kadında pek çok ruhsal şikayetlerin çıkışını hazırlamaktadır. Kişinin, arzu edildiğini ve ona ihtiyaç duyulduğunu bilmesi, ona psikolojik doyum ve güven duygusu vermektedir.[193] Yine istatistikler, evli ve çocuk

---

[188] Çağlar, Ü. : A.g.m., s. 128.
[189] Sezal, İ. : A.g.m., s. 175.
[190] Aktaş, A. Mavili : "Evlilik Danışmanı", **Toplum ve Sosyal Hizmet**, Sayı :1, Hacettepe Üniv. Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yay., Ankara, Ekim 2000, s. 55.
[191] Kasapoğlu, A. : "Birey-Aile-Toplum**", I. Aile Şurası**, A.A.K.Yay., Ankara, 1990, s. 51.
[192] Peker, H. : "Ailenin Korunmasının Esasları", **I. Aile Şurası**, A.A.K.Yay., Ankara, 1990, s. 361.
[193] Ziyalar, A. : **Sosyal Psikiyatri**, Yüce Yay., İstanbul, 1999, s. 105.

sahibi olan kişilerde intihar vakalarının nispeten az rastlanıldığını göstermektedir. Eşinin ölümü sonrası sağ kalan eşte, iki yıl içinde intihar riski yüksek olmaktadır. Ailenin büyüklüğünün artması, intihar konusunda, genellikle kişiler üzerinde koruyucu bir etkiye yol açmaktadır. Dolayısıyla, evlilik, aile ve çocuk sahibi olmak, kişiyi bir takım olumsuz davranışlara karşı korumaktadır.[194] Yine ailenin mutluluk ve üzüntülerin, gelecekle ilgili beklentilerin paylaşıldığı tek yer olması, onun toplum ve birey açısından önemini ortaya çıkarmaktadır.[195]

İnsanların en önemli gereksinimlerinden biri kendini aşma ve çevresine ispat etmesidir. İnsanın kendisinin farkında olması, tek başına biri olmakla yetinmesi gibi gerekçelerden doğar. Bir şeyleri yapma veya ortaya çıkarma eyleminin sağlayacağı doygunluğa erişmenin bir çok yolu vardır. Bunların en doğal ve başarılması en kolay olanı, anne- baba olmak ve dünyaya getirdiği varlığa karşı ilgi ve sevgi beslemektir. Anne ve baba, çocuğunda kendilerini aşmaktadır. Çocuğa duyulan sevgi ve ilgi, yaşama anlam ve değer kazandırmaktadır.[196] Çocuk sahibi olmak, insan egoizmini engelleyen sayısız şeylerden biridir. Bu nedenle, çocuk sahibi olmak ve aile kurmak, kişiye sorumluluk ve paylaşma duygularını aşılayarak, onu hem bencillikten korumakta, hem de toplum ve insanlar arasında anlamlı bir ilişki kurmasına yardımcı olmaktadır.[197] Ailenin kurulması için ilk basamak olan evlilik ile eşlerin, duygusal yaşantıları canlanmaktadır. Karşılıklı sevme eylemine dayanan aşk ile eşler, sevilme ve sevme hislerini tadarak mutlu olmaktadırlar. Birey, evlilikle bundan sonraki yaşantısında yalnız kalmama, birlikte olma ve bir takım hareketleri beraber gerçekleştirme imkânlarına kavuşmaktadır. Böylece toplum içinde güçlü olduğu duygusuna varmaktadır. İyi günde kötü günde birliktelik sözü veren eşler, ekonomik sosyal kriz dönemlerinde kendilerine bir anlamda güvenlik sistemi oluştururlar. Aile bu bağlamda, bir sığınma yeri görevi üstlenmektedir. Mutlu bir evlilikle, ruhsal ve fiziksel mutluluk için en önemli ihtiyaçlardan biri olan cinsellik, sağlıklı bir şekilde giderilmektedir. Bunlardan ayrı olarak, evlenip bir aile kuran yetişkin, toplum içinde hoş karşılanmayan evlenmemişlikle damgalanmaktan kurtulurken[198] mutlu olmanın ve hayata daha olumlu yönden bakmanın fırsatını bulmaktadır. Evlenerek aile kuran bir yetişkinin, bekar olanlara nazaran daha mutlu olduğuna dair birçok araştırma bulunmaktadır. Bunlardan

---

[194] İbrahimoğlu, D. : **Evlilikte Doğru Seçim ve Ailede Mutluluk**, Hayat Yay., İstanbul, 2004, s. 126
[195] Yalvaç, M. : A.g.e., s. 10.
[196] Özabacı, N. : "Evlilik Öncesi İlişkiler", **Evlilik Okulu**, (Edit.: H. Yavuzer), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 45.
[197] Ersanlı, K. : **Ben Olmak İstiyorum**, Eser Ofset, Samsun, 1997, s. 7, 18.
[198] Kephart, W. M. : A.g.e., s. 370-373.

Amerika'da yapılan araştırma, 2000 evli çiftin, evli olmayanlara kıyasla daha mutlu olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır.[199] Bu noktada grup üyeliğinin, kişiye kazandırdığı mensubiyet duygusu, oldukça önemli fonksiyon görmektedir. Birey grup üyeliğinden elde ettiği mensubiyet duygusu ile psiko-sosyal ihtiyacını karşılama[200] fırsatı bulmaktadır.

Geri dönülemez ve değiştirilemez bir sorumluluk olan ebeveyn olmak, dünyayı bir çocuk gözünden bakmak fırsatı verirken, eşler arasındaki dayanışmayı artırmaktadır. Bunlara bağlı olarak Hoffman, Thomton ve Manise, ebeveyn olmanın eşlere; sıcaklık ve sevgi alış verişi, çocukların hayata kattığı teşvik ve zevki gözlemlemek, toplumda sorumluluk sahibi bir birey olarak kabul görmek, çocuğun büyümesini yakından izlemek, kendi ölümünden sonra adını taşıyacak birisinin olacağını bilmek, daha az bencil olmak ve öz veride bulunmak gibi faydalar sağlayacağını ileri sürmektedirler.[201] Sosyolojik anlamda anne baba olmak, aile kurmak anlamını taşımakla birlikte, topluma ve çocuğa karşı sorumluluk üstlenmek anlamını da içermektedir.[202] Topluma ve çocuğa karşı sorumlu olma duygusu, kişiyi bir takım olumsuz davranışlardan korumaktadır. Örneğin intihar edenler içinde evli olanların oranı küçük olmaktadır. Durkheim, evliliğin intiharı yarıdan yarıya azalttığını ileri sürmektedir. Bu görüşünü dulların, başka her nüfus kesiminden çok daha yüksek oranda intihar ettiği görüşü takip etmektedir. Evlilikle birlikte çocuk sahibi olmak da, intiharı engellemektedir. Bir milyon çocuklu kadından 79'u intihar etmiştir.[203] O halde evli ve çocuk sahibi olmak, kişiye bazı sorumluluklar yükleyerek onun olumsuz tutum ve davranışa yönelmesini engellemekte veya azaltmaktadır. Anne baba olmayı düşünen yetişkin, bununla birlikte önce topluma ve çocuğuna karşı bir takım görev ve sorumlulukları olabileceğini bilmektedir.

Covey ve Merrill, insanlarda temel dört gereksinim olduğunu ifade eder: Birincisi; yiyecek, giyecek, barınma, ekonomik güç ve sağlık gibi bedensel, ikincisi; diğer insanlara olan ihtiyaç, sevme, sevilme, ait olma gibi sosyal, üçüncüsü; öğrenme, bilme zihinsel gelişme ve anlamadan oluşan bilişsel ve dördüncüsü; öldükten sonra hayırla anılma, bir katkıda bulunmuş olma, evrende anlamlı bir yer edinme duygusundan oluşacak olan bir isim bırakma gereksinimidir. Aile kurumu, bu ihtiyaçlar dizisinin büyük bir bölümünü düzenli bir şekilde ve uzun bir süre karşılamaktadır. Bu

---

[199] Yavuzer, H. : "Aile İlişkileri ve Çocuk", **Evlilik Okulu**, s.119.
[200] Kaya, Y. : A.g.m., s. 18.
[201] Kılıçaslan, A. : "Ebeveynliğe Geçiş", **Evlilik Okulu**, s. 105-107.
[202] Üçüncü, Y. : "Aile İçi İlişkiler", **I. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu** (2000'li Yıllarda Aile Hizmetleri), A.A.K.B.Yay. No: 117, Ankara, 2001, s. 309.
[203] Durkheim, E. : **İntihar,** (Çev.: Ö. Ozankaya), İmge Kitabevi, Ankara, 1992, s.171, 179 ve 188.

gereksinimlerin hepsinin dengeli bir biçimde kişinin yaşamında karşılanması, onun yaşam kalitesini belirli bir düzeye getirmektedir. Böylece kişi yiyecek, giyecek, barınma ihtiyaçlarını gidermiş; sevdiği kimseleri olan ve onlar tarafından sevilen, sürekli öğrenen, gelişen, gittikçe daha çok anlayan ve evrende anlamlı bir yeri olduğunu kavranan bir yetişkin olmaktadır. Bu özellik ve düşüncelere sahip olan kişi, hayata ve ilişkilerine daha çok sarılmakta ve bunları korumak için daha çok çaba sarf etmektedir.[204] Dolayısıyla, aile, karşıladığı ihtiyaçlarına paralel olarak üyelerinin yaşamdan zevk almasına ve zorluklara karşı donanımlı olmasına imkân tanımaktadır.

4.2.5. Biyolojik Fonksiyonu

Aile her şeyden önce, eşlerin cinsel ihtiyaçlarını karşılayan yasal bir birliktir.[205] Bu açıdan bakıldığında, aile bir çok şeyin yanında insanların en güçlü dürtüleri arasında olan cinselliği, kontrol altına alarak biyolojik fonksiyonla birlikte toplumsal bir fonksiyon da yerine getirmektedir.[206] Aile kurumu, cinselliği bir taraftan kontrol altına alırken diğer taraftan da neslin devam etmesine imkan tanımaktadır. Dolayısıyla üreme, ailenin yerine getirmekle yükümlü olduğu bir görev olmaktadır.

5. Ailede Parçalanma ve Parçalanma Şekilleri

En sağlam, uyumlu ve dengeli ailelerin bile zaman içinde bu düzeni ortadan kaldıracak beklenmedik ve arzu edilmeyen durumlarla karşılaşma ihtimalleri bulunmaktadır. Eşlerden biri veya ikisinin ölümü, eşlerin geçimsizliğine bağlı olarak boşanması ve çeşitli nedenlerle eşlerin ayrılması, ailenin parçalanmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, ailenin parçalanması ölüm, boşanma ve ayrılma şeklinde olmak üzere üç ana şekilde gerçekleşmektedir.

5.1. Ölüm

Ölüm ailenin parçalanmasına neden olan bir dış faktördür. Aile üyelerinin hiçbirinin serbest iradesinde olmayan ve ilâhi bir takdir olarak değerlendirilen ölümün ortaya çıkışı, aileyi büyük bir sarsıntı ile karşı karşıya getirmektedir. Ölümün parçalanmaya veya dağılmaya yol açması, bir bakıma ailenin güçlü olup olmamasına bağlı olarak, erken veya geç olabilmektedir. Genellikle başta ebeveynler olmak üzere ölümler, ailenin bütünlüğüne parçalanma veya dağılma yönünde olumsuz etki

[204] Cüceloğlu, D. : **İçimizdeki Biz**, Sistem Yay., İstanbul, 1996, s. 82.
[205] Yörükoğlu, A. **: Çocuk Ruh Sağlığı**, İş Bankası Yay., Ankara, 1988, s. 93.
[206] Bilen, M. : A.g.e., s. 88.

etmektedir.[207] Eşlerden biri veya ikisinin ölüm sonucunda parçalanan ailenin, ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik sıkıntılar yaşaması kaçınılmaz görülmektedir.

5.2. Ayrılma

Üyelerden birinin geçici veya sürekli hastalığı ve sakatlığı; deprem, sel, yangın gibi doğal afetler; yoksulluk, işsizlik, terör, kan davası gibi toplumsal afetler sonucunda yapılan zorunlu göçler, ebeveynlerden birinin çalışma veya başka nedenlerle evden uzun süre ayrılması, ailenin parçalanmasına yol açmaktadır. Yine eşlerin geçimsizlik nedeniyle, boşanma olmaksızın evi terk etmesi de, ayrılık şeklinde ailenin parçalanmasına neden olmaktadır. Oluşması açısından aslında tam anlamıyla bir parçalanma olmayan ayrılma, sonuç açısından ailenin fonksiyonlarını yerine getirmesini engellemektedir.

5.3. Boşanma

Evli olan eşlerin iradeleriyle toplumda geçerli olan hukuk, gelenek, görenek ve adetlere göre evlilik ilişkilerinin sonlandırılması anlamına gelen boşanma, evlenme veya aile kurma kadar eskiye dayanmaktadır.[208] Tarihsel kaynaklar, boşanma ile ilgili yargı ve usullerin, ilk olarak Babil Hükümdarlığı'nda, milattan önce 2000 yılında Hamurabi Kanunları'nda olduğunu göstermektedir. Mevcut bu raporlar, hem ilkel hem de modern toplumlarda boşanmanın doğal karşılanıp izin verilen bir konu olduğunu göstermektedir. Fakat boşanmanın uygulama şekli, zamandan zamana ve toplumdan topluma değişebilmektedir. Daha önce ve bazı toplumlarda görülen boşanmada kadının rızasının alınması durumu söz konusu değilken; bu erkeğe tanınmıştır. Ancak, zamanla gerçekleştirilen çeşitli yasal değişikliklerle daha önce sadece erkeğe verilen boşanma hakkı ve iradesi, kadına da tanınmıştır.[209]

Eşlerin birlikteliklerinden psikolojik olarak doyum sağlamadıkları, beklenti ve gereksinimlerini karşılayamadıkları evlilik yaşantılarına yasal olarak son vermelerine "boşanma" denilmektedir.[210] Genel olarak bu şekilde tanımlanan boşanmanın duygusal, ekonomik, sosyal, hukuksal ve psikolojik olmak üzere farklı aşamaları bulunmaktadır. Boşanmanın ilk aşamasını, duygusal boşanma oluşturmaktadır. Düş kırıklığı, eşlerin

---

[207] Sezal, İ. : A.g.m, s. 192.
[208] Kızılçelik, S. ; Erjem, Y. : A.g.e., s. 66.
[209] Kephart, W. M. : A.g.e., s. 37-38.
[210] İlgar, Ş. : "Evlilik Birlikteliğinin Bozulması-Boşanma", **Evlilik Okulu**, (Ed.: H. Yavuzer), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 227.

duygusal anlamda birbirlerinden uzaklaşmalarına neden olmaktadır. Karşılıklı olarak eşlerin birbirlerinden bekledikleri özellikleri bulamamaları, evliliği sorunlu hale getirmektedir. İdeal eş tanımına uymayan çiftlerin ilişkileri, eşin ve ilişkinin olumsuz yönüne yoğunlaşmaktadır. Böylece duygusal boşanma baş göstermektedir.[211] Ekonomik boşanma ise, ilişkileri çeşitli nedenlerle çıkmaza girmiş eşlerin ekonomik olarak birbirlerinden uzaklaşması ve bu anlamdaki birlikteliğin dağılması anlamını ifade etmektedir. Uzmanların hukuksal aşamaya kadar duygusal, ekonomik ve sosyal boşanmanın gerçekleştiğini ancak, psikolojik boşanmanın bazen hukuksal boşanmadan sonra dahi sürdüğünü ileri sürdükleri, yazılı ve görsel medyadan izlenebilmektedir. Ancak boşanma denilince, konunun hukuka intikal etmiş şekli akla gelmektedir.

Hukuki açıdan boşanma, eşlerin evlilik sözleşmesini mahkeme kararıyla sona erdirmeleri olarak tanımlanmaktadır. Mahkemeden, tarafların boşandıklarına dair karar alınmadan eşler boşanmış sayılmamaktadır. Eşlerin fiilen ayrı yaşamaları ve şiddetli geçimsizlik içinde olmaları sonucu değiştirmemektedir. Boşanma sebepleri her ülkenin medeni kanunlarında acık bir şekilde belirtilmiştir. Bu sebeplerden en az biri gerçekleşmedikçe, boşanma kararı verilememekte ve hukuki açıdan boşanma gerçekleşmemektedir.[212] Mahkeme tarafından verilen boşanma kararına kadar, aile hukuki açıdan veya resmen geçerlidir. Aile içinde her ne kadar geçimsizlik, şiddetli tartışma, iletişim bozukluğu olsa da mahkeme tarafından bu olumsuzluklar karara bağlanmadığı sürece, aile sağlıklı ve mutlu olarak görülmektedir. Bu bağlamda aile ve evlilik şeklen yürümektedir. Ancak, ailedeki bu olumsuzluklar ailenin bir kurum olarak görev ve sorumluluklarını yerine getirmesini engellediğinden, boşanma olayı sosyolojik açıdan gerçekleşmiş olmaktadır. Çünkü, ailenin ayakta kalmasını sağlayacak samimi ve içten duygu alış verişi, karşılıksız sevgi ve saygının ortadan kalması durumunda eşlerin evliliği, anlam ve varlık sorunuyla karşılaşmış olmaktadır. Bundan sonraki aşama, ailenin çekilmez, arzu edilmez bir yer ve evliliğin aile üyeleri için yıpratıcı olmasıdır.

Boşanma ile yıkılan evlilik, aslında daha önce manevi yönden yıkılmış olmaktadır. Yani, sosyal açıdan boşanma, hukuki boşanmadan önce gerçekleşmektedir. Bu nedenle, "durup dururken boşandılar" sözü aslında olayın gerçek yüzünü değil, ancak dışardan görünen yüzünü açıklamaktadır. Sonu boşanmaya kadar varan kopmalar, hiçbir zaman kısa sürede ve aniden ortaya çıkmamaktadır. Boşanmayla biten her

---

[211] Atakan, S. A. : "Boşanma Sürecinde Yaşanan Evreler", **Aile Yazıları 4**, (Der.: B. Dikeçligil- A. Çiğdem), A.A.K.Yay., 5/4, Ankara, 1991, s. 550.
[212] İbrahimoğlu, D. : A.g.e., s. 31.

evliliğin geçmişinde mutlaka yalnızlıklar, yabancılaşmalar, çatışmalar ve anlaşmazlıklar bulunmaktadır.[213] Bu anlaşmazlık, yabancılaşma, çatışma ve iletişimsizliklerin ilk ortaya çıkışında, eşlerin evlenmeden önceki evlilikten beklentilerinin gerçekleşmemesinin payı son derece önemli olmaktadır. Evlilikten beklentilerin gerçekleşmediği durumlarda artık evliliğin çekicilikleri yerini, evlilik dışındaki çeşitli durumların çekiciliğine bırakabilmektedir. Evliliğin "net yararları" ise boşanmanın "net yararları"na dönüşebilmektedir. Başlangıçta evlilik ilişkisinden sağlanması umulan kazançlar, zamanla yerini boşanmayla sağlanacak kazançlara bırakmaktadır.[214] Nedenleri ve oluşumu aileden aileye ve kişiden kişiye değişen boşanmanın, ülkeden ülkeye ve toplumdan topluma değişen oranları bulunmaktadır.

5.3.1. Dünyada Boşanma

Boşanma oranı, hemen her ülke ve toplumda giderek artan bir seyir izlemektedir. Ancak boşanma oranı, en yüksek batı toplumlarında görülmektedir. Henslin, dünyada artan boşanmaları birbirine uymayan cinsiyet rollerine, cinsiyet dünyalarının ayrılığına, farklı yaşam beklentilerine, evlilik yaşantısının rutinleşmesine, aile ve evlilik fonksiyonlarındaki değişime, aile içi iletişimin azalmasına, boşanan insanlara kurumsal ve sosyal desteğin artmasına, değişen kocalık ve kadınlık rollerine, şehirleşmenin ve sanayileşmenin ortaya çıkardığı toplumsal değişime bağlamaktadır.[215] Refik ise, boşanmaya neden olarak sosyal ilişkilerdeki bozulmaları, içselleştirilemeyen veya uyum sağlanamayan hızlı değişmeleri, azalan gelire rağmen artan harcamaları, tasarruflu ve idareli tüketimden uzaklaşmaları ve insanlar arasında artan rekabet ve yarışmayı görmektedir.[216] En genel anlamda verilen bu nedenler, dünya genelinde gözlemlenen ve her geçen süre artan boşanmayı ortaya çıkarmaktadır.

---

[213] İbrahimoğlu, D. : A.g.e., s. 30.
[214] Arıkan, Ç. : A.g.e., s. 63.
[215] Henslin, J. M. : " Why So Much Divorce", **Marriage And Family In A Changing Society**, (Edit.: J. M. Henslin), The free Pres, U.S.A., 1992, s. 389.
[216] Tunaoğlu, A. R. : "Aile Hukukumuza Ait Sosyolojik Bir Anket Neticelerinin Tahlili", **Aile Yazıları 4,** (Der.: B. Dikeçligil-A. Çiğdem), A.A.K.Yay., 5/4, Ankara, 1991, s. 49.

Tablo 3: Dünyada Bazı ülkelerdeki Boşanma Oranı

Ülke	A.B.D.	Küba	Almanya	İsveç	Japon	Kanada	Portekiz	İsrail	İtalya	Meksika
Her bin kişi için	4.30 kişi	3.16 kişi	2.40 kişi	2.39 kişi	2.27 kişi	2.23 kişi	1.83 kişi	1.67 kişi	0.69 kişi	0.56 kişi

(Kaynak: www.vifamily.ca/library, 24.12.2005)

Dünyanın farklı ülkelerindeki boşanma oranları tablo 3'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere boşanma oranları A.B.D.'de %04.30, Küba'da %03.16, Almanya'da %0.24, İsveç'te %0.2.39, Japonya'da %0.2.27, Kanada'da %0.2.23, Portekiz'de %0.1.83, İsrail'de %0.1.67, İtalya'da %0.0.67 ve Meksika'da %0.056 şeklindedir. Farklı ülkelere ait bu istatistiği veriler, boşanma ile sosyo-ekonomik alandaki gelişmişlik arasında doğrusal bir ilişkinin kurulamayacağını göstermektedir. Tablodan da görüldüğü üzere, sosyoekonomik düzeyi yüksek olan ülkelerin, boşanma oranları da yüksek olmaktadır.

Boşanma olayında A.B.D., ayrı bir yer tutmaktadır. Bu ülkedeki boşanma oranı diğer ülkelerden daha hızlı olarak yükselmektedir. A.B.D.'de 1950 yılında her bin kişiye 2.6, 1960 yılında 2.2, 1970 yılında 3.5, 1980 yılında 5.2, 1990 yılında 4.7 boşanmış kişi düşerken iken bu oran 2000 yılında 4.2 olmuştur.[217] Dolayısıyla, dünyanın ekonomik ve sosyal yönden süper devleti ünvanına sahip A.B.D.'de boşanma, kısa süre içinde yüzde yüz artmış durumdadır. Hatta bu oranların yakın zamanda daha arttığı, yazılı ve görsel basından öğrenilebilmektedir.

Boşanma oranları açısından dünya toplumları arasındaki farklılık, aile ve evlilik olgusuna verilen değer ve artan bireyselleşme eğilimi ile yakından ilişkilidir. Bireyci batı toplumlarında aileye ve evliliğe verilen önem azaltılırken; bireycilik, başarı ve maddi rahatlık gibi değerler yüceltilmektedir. Bu toplumlarda, kişinin temel yükümlülüğü, ailesine ya da topluma değil, öncelikle kendisine olmaktadır. Örneğin, Amerikan kültüründe kişisel çıkarlar her şeyin önündedir.[218] Batı ülkelerinde birey ve maddiyata verilen büyük önem, evlilik ve aile kurumunu olumsuz etkilemektedir. Batı ülkelerinde boşanma oranlarının arkasında bu ülkelerde bireyleşmeye ve maddeci değerlere verilen ağırlık ile açıklanabilir.[219] Kişisel değer ve çıkarların her şeyin önüne alınması, evlilik ve aile gibi toplumu çağrıştıran durumlara az değer verilmesi ve boşanmanın oranının yükselmesini beraberinde getirmektedir.

---

[217] www. Divorcereform.org/rates.html, 14.10.2004.

[218] Bozkurt,V. : **Değişen Dünya'da Sosyoloji, Temeller Kavramlar Kurumlar**, Alfa Yay., Bursa, 2004, s. 96.

[219] Korkmaz, A. : "Şehirleşme ve Suç: Malatya Araştırması" (1981-1985), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**., İstanbul, 1988, s. 107.

5.3.2. Türkiye'de Boşanma

Dünyadaki birçok toplumluma paralel olarak Türkiye'de de boşanma oranlarında bir artış görülmektedir. Kaygı verici bu artış, çeşitli kamu ve özel kuruluşların konu ile araştırma yaparak kamuoyunun dikkatini çekmek istemesine neden olmaktadır. Ankara Ticaret Odası(ATO)'nın "neler oluyor bize?" adı altında hazırladığı çalışma raporu bu amacı taşımaktadır. Rapor, Türkiye'deki boşanma oranları olmak üzere bir çok sosyal mesele hakkında istatistiği bilgi vermektedir. ATO'nun raporuna göre, Türkiye'de son 5 yılda 744 bin boşanma davası açılmıştır. 2003 yılında boşanma davaları bir önceki yıla göre %21 oranında artarak 185414'e yükselmiştir.[220]

Türkiye'deki boşanma hakkında bir değerlendirme yapmak için farklı ülkelerin boşanma oranlarına bakmak ve bu oranlarla Türkiye'deki oranları karşılaştırmak gerekmektedir. Bu amaçla farklı ülkelerin boşanma oranlarına bakıldığında şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır: Her bin kişiye A.B.D.'de 4.95, Rusya'da 3.36, Danimarka'da 2.81, Avusturya'da 2.52, Kanada'da 2.46, Finlandiya'da 1.85, Tunus'ta 0.82, Singapur'da 0.8, Çin'de 0.79, Yunanistan'da 0.76 kişi düşüyorken Türkiye'de 0.37 kişi düşmektedir.[221] Dolayısıyla, karşılaştırma yapılan ülkeler içinde en düşük oranda boşanma oranı Türkiye'de gözlemlenmektedir.

Giderek artan bir seyir göstermesine rağmen Türkiye'de boşanmanın az görülmesinde ülkenin kendine ait sosyal ve kültürel yapı özellikleri etkili olmaktadır. Yapıyı oluşturan her unsurun anlamı, parçası olduğu bütün içinde aranmalıdır. Parça, anlamını bu bütünde kazanmaktadır.[222] Türkiye'nin diğer ülke ve toplumlardan farklılık gösteren boşanma ve aile ile ilgili özelliklerinin arkasında, bazı sosyal gerçeklikler bulunmaktadır. Nitekim, bir sosyal yapıya şeklini veren değişkenler ve özellikler dört büyük grupta toplanılabilir: her toplum (a) ekolojik bir mekânda, belirli bir yeri ve biçimi olan yerleşme şekli, (b) kendine özgü özellikleri olan bir nüfus kompozisyonu, (c) belirli bir sosyal örgüt, (d) bunlara bağlı bir sosyal değerler sistemi olarak ele alınabilmektedir.[223] Dolayısıyla, bu büyük dört değişken bir taraftan sosyal yapının belirli bir şekil almasını sağlarken, diğer yandan o toplum içinde yaşayan insanların tutum ve davranışlarının belirli bir özellik taşımasına neden olmaktadır.

---

[220] www.atonet.org.tr (04.10.2004).
[221] www. Nationmaster.com/graph-T/peo-div-at, (30.11.2004).
[222] Eröz, M. : **İktisat Sosyolojisine Başlangıç**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1982, s. 51.
[223] Kıray, M. B. : A.g.e., s. 96-97.

Levi-Strauss'a göre, kişinin karakterini ve bir takım kişilik özelliklerini, onun yaşamının geçtiği toplumsal yapı belirlemektedir.[224] Her olay, ancak onu ortaya çıkaran dinamikler ve tarihi kültürel bir süreç içinde incelendiğinde gerçek ve tam olarak anlaşılabilmektedir. Bununla birlikte, sosyal hayatımıza belirli bir özellik kazandıran davranışların nicelik ve niteliğini, içinde yaşanılan toplumun sosyo-ekonomik formasyonların kendine ait özellikleri belirlemektedir.[225] Bu gerçeklerden hareketle, Türkiye'deki boşanma oranlarının, diğer ülkelerdekinde düşük olmasının altında aşağıdaki özellikler etkili olmaktadır:

* Türkiye'de uzunca bir süredir yüksek enflasyon görülmektedir. Levine'e göre enflasyon ile boşanma arasında ters orantı bulunmaktadır. Enflasyon hızla arttığında, boşanma oranı düşmektedir. Yüksek enflasyon, satın alma gücünün azalmasına dolayısıyla yaşamın zorlaşmasına neden olmaktadır. Böylece güç yaşam koşulları karşısında evli çiftler bile ayakta durmakta zorlanırken, boşanmış kişilerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri neredeyse imkânsızlaşmaktadır. Özellikle ekonomik güvencesi olmayan kadın, bu konuda daha temkinli davranmaktadır. Yine enflasyonun yüksekliğiyle yakından ilgili olarak ev sahibi olmak zor olmakta ve kiralar aşırı yükselmektedir. Bunu bilen kadın veya erkek, yaşanılan olumsuzlukları bir süre daha sürdürme yolunu tercih etmektedir.[226] Bu bağlamda, Türkiye'deki boşanmadan sonraki yaşamın zorluğu, beklenti düzeyinin altında olan evliliğin sürdürülmesine neden olmaktadır.[227] Bu zorluğu bilen veya hisseden eş, tüm olumsuzluğa rağmen boşanmayı düşünmemektedir.

Enflasyon ile birlikte ekonomik kriz, gelişmekte olan ve ekonomisi güçlü olmayan ülkelerin çok karşılaştığı bir durumdur. Türkiye'de de dünya ekonomisindeki ani değişikliklere bağlı olarak ekonomik krizler geçmişte yaşanmıştır. Ancak bu ekonomik kriz ortamlarında da boşanma oranları beklenildiği şekilde yükselmemiş, aksine bir duraklama hatta bir azalma gözlemlenmiştir. Arıkan, bunu kadınların bu dönemdeki boşanma kararındaki zorlanmalarıyla açıklamaktadır. Ona göre bu koşullarda kadının boşanması, büyük bir "risk" ve "mutlak yoksullaşma" anlamını taşımaktadır. Bu nedenle kadınlar, bu olumsuz koşullarda boşandıklarında mevcut kötü durumlarının daha da artacağını düşünerek, boşanma kararından vazgeçmektedir veya

---

[224] Bottomore, T.B. : A.g.e, s. 56.
[225] Teber, S. : **Davranışlarımızın Kökeni**, Say Yay., İstanbul, 2003, s. 30.
[226] Arıkan, Ç. : **Yoksulluk Evlilikte Geçimsizlik ve Boşanma**, Şafak Matbaası, Ankara, 1992, s. 62.
[227] Kağıtçıbaşı, Ç. : A.g.e., s. 265.

bu kararını ileriki bir tarihe ertelemektedir.[228] Nitekim insanların yaşamında para sıkıntısı belirince, eşler arasında bağımlılık ve dayanışma durumları ortaya çıkmaktadır.[229] Ekonomik kriz dönemlerinde, para sıkıntıların daha hissedilir olduğu düşünülürse, bu olumsuz koşulların yaşandığı toplumlarda, eşler arasındaki birliktelik zorunluluktan da olsa devam etmektedir.

Bununla birlikte, kadınının boşanıp ayrı bir ev kurarak yaşayabilmesi için kendini ayakta tutabilecek kadar gelir getiren bir işte çalışması gerekmektedir. Ülkemizde tarım dışı sanayi ve hizmetler sektöründeki çalışan kadın oranına bakıldığında bu miktarın kadın açısından çok da iyi olmadığı görülebilmektedir. Ülkemizdeki tarım dışı faaliyetlerde ücretli olarak çalışan kadınların yıllara göre yüzde oranları şu şekildedir: 1990 yılında 15.8, 1995 yılında 16.9, 2000 yılında 19.2, 2001 yılında 19, 2002 yılında 20.6 ve 2003 yılında 20.6'dır.[230] Dolayısıyla bütün gelişmelere nazaran geçen sürede bir artış olsa da hala tarım dışında bir gelir getiren işte çalışan kadın sayısı düşüktür. Bu da, kadını evlilikle ilgili yaşaması muhtemel sorunlar karşısında güçsüz bırakarak, boşanmayı engellemektedir.

* Türkiye'de sosyal hizmetler bağlamında bir örgütlenme sıkıntısı veya verilen hizmetlerde bir yetersizlik problemi bulunmaktadır. Özellikle kadınlara yönelik sosyal hizmetlerin yeterince yerine getirilmeyişi, aile içinde büyük sıkıntıları olan kadının boşanma ve evden ayrılmasını engellemektedir.

* Dünyanın belli bir takım ülkelerinde olduğu gibi ülkemizin bazı bölgelerinde de "berder" ve "taygeldi" evlilik türlerine rastlanılmaktadır. Balaman'a göre özellikle kırsal kesimde daha çok görülen "berder" ve "taygeldi" türden evlilikler, boşanmaya engel olabilmektedir. Ergen erkeklerin ergen kız kardeşlerle evlenmesiyle oluşan "berder" türü evliliklerde misilleme uygulanacağını bilen aileler, böyle evliliklerin birinde ortaya çıkacak boşanma olayının, kendi çocuklarına da olumsuzluklar olarak yansıyacağını düşündüklerinden gelin ve damatlarına karşı daha hoşgörülü davranabilmektedirler. Bunun yanı sıra dul bir babanın dul bir anneyle çocuklarının da birbiriyle evlenmesiyle oluşturulan "taygeldi" evlilik türünde de, boşanma az olmaktadır. Balaman, bu tip bir evlilikte boşanmanın az olmasını, "bir tarlada üretip tek

---

[228] Arıkan, Ç. : **Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumlarının Araştırılması**, A.A.K. Yay., Ankara, 1996, s. 22.
[229] COLLAGE, Christinae : A.g.e., s. 39.
[230] www.die. gov.tr/istatistikler, (25.11.2004)

kazanda tüketmek" gibi aile çıkarına dayalı bir birlikteliğin boşanmayla, ortadan kaldırılmasını kimse göze alamamasına bağlamaktadır.[231]

* Geçmişe kıyasla bayağı azalan ancak devam etmekte olan başlık parası usulünün de boşanmayı engelleyen bir etki yarattığı düşünülebilir. Erkek tarafı için ekonomik bir yatırım niteliği taşıyan bu usul, boşanma durumunda erkeğin zarar ettiği gerekçesiyle kız tarafının bu parayı tekrar vermesi gerekmektedir. Bu durum, kız ve ailesinin, aile içindeki hissettikleri olumsuzlukları görmezden gelmelerine neden olmaktadır.

* Türkiye'de halkın boşanmaya ve boşanmış bireylere karşı olumsuz tutumları da boşanma oranlarını belli bir seviyede kalmasına neden olmaktadır. Türkiye'de geleneksel değerlere sahip ve düşük eğitim seviyesinde olanlar, boşanmayı kötü bir deneyim olarak görmekte ve ayıplamaktadırlar. Boşanmanın ailede "manevi ve ahlâki" bir bozulma olarak görülmesi, bu konudaki ön yargıların güçlenmesini sağlamaktadır. Akrabalar, yakınlarının (özellikle kızlarının) boşanmasından utanç duymakta; bu durumu saklama eğilimi göstermektedir. Boşananlara "başarısız" gözüyle bakılmaktadır. Toplumumuzda evliliği ayakta tutmak, geçerli bir sosyal normdur. Böyle bir normdan boşanma yoluyla uzaklaşma kolay olmamaktadır. Bu nedenle boşanma bir tür "sapma" olarak algılanmakta ve bunu da her evliliği iyi yürümeyen eş göze alamamaktadır.[232]

Halkın boşanmaya ilişkin düşüncesi, aileye verilen önem veya değer ile yakından ilişkilidir. Halkımız arasında aile, bütün olumsuzluklara rağmen önem ve değer verilen bir kurum olma özelliğini korumaktadır. Türk toplumu ve ailesinin temelindeki insan ilişkilerine yönelik egemen değerler yakınlık, sadakat, karşılıklı bağlılık ve dayanışma olarak belirmektedir. Bu değerleri en iyi şekilde temsil eden aileye büyük önem verilmektedir.[233] Aileye verilen önem, gençler arasında da devamlılığını sürdürmektedir. 2400 ergen üzerinde yapılan araştırmada en değer verilen şey sorulmuş ve ergenlerin %75.1'i, aile, %42.9'u arkadaş, %19.8'i çalışmak, %17.2'si eğitim, %15.4'ü sevgi, %12.7'si dostluk, %7.1'i para, %5.5'i doğruluk, %4.15'i sağlık şeklinde cevap vermişlerdir.[234] Bu sonuçlar, ailenin gençler arasında da hâlâ önemli bir "değer" olduğunu ve önem taşıdığını işaret etmektedir. Aileye verilen değerin

---

[231] Arıkan, Ç. : A.g.e., s. 64.
[232] Yukarıda a.g.e., s. 64.
[233] Aktaş, A. M. : A.g.m., s. 54.
[234] **Türk Ailesinde Adolesanların Sorunları**, A.A.K.B.Yay. Bilim Serisi No: 100, Ankara, 1997, s. 389.

yüksekliği de, boşanmaya ilişkin olumsuz tutum ve davranışın şekillenmesine neden olmaktadır.

* Evlikte geçimsizliğin ifade edilmesi veya ev içinde çözümlenmesi biraz da geleneksel yapı ve yaşam alışkanlığıyla yakından ilgilidir. Geleneksel yapı ve yaşam kalıplarının belirlediği sosyalleşme sürecinde, toplum ve gruba sadakat, bağlı kalma, anne baba ve büyüğe saygı, karşılıklı bağımlık gibi değerler öğretilmektedir. Bu yöndeki aile içi etkileşim sonucunda, çocuğun veya yetişkinin, büyüğün sözünden çıkmama, onun verdiği görevleri mutlak yerine getirme ve onları eleştirmeme öğretilmektedir.[235] Böyle bir durumda, evlenilecek kişilerin, eşinden şikayetçi olması, sorunları dile getirmesi veya daha kötüsü boşanmaya yeltenmesi, aile büyüklerine karşı saygısızlık ve onları çiğneme olarak değerlendirilmektedir. Bunu kültürel olarak öğrenen ve bilen evli çift, her olumsuz koşulara rağmen evliliğini sürdürmektedir. Bununla birlikte, ülkemizin özellikle kırsal bölgelerinde, kız çocuğuna küçüklüğünden itibaren, "beyaz gelinlik" ile çıktığı eve ancak "beyaz kefen" ile geri dönebilir düşüncesi aşılanmaktadır. Bunu düşünen ve öğrenen kız çocuğu, anne ve babasının yüzünü "kara çıkarmama" pahasına, evlilikte yaşadığı kötü koşulları kabullenmekte ve yaşadığı sıkıntıları ailesine aktarmadan yaşamaktadır.

* Türkiye'de özellikle resmi olmayan dini nikâhla kurulan evlilikler az değildir. Özellikle kırsal kesimde daha çok görülen bu usuldeki evlilikler, resmi kayıtlara alınmadığı için boşanma oranlarının hangi aşamada kaldığı bilinmemektedir. Böylece tahmin edilenin altında bir boşanma oranı çıkmaktadır. Ayrıca, ülkemizde açılan boşanma davalarının büyük bir bölümü reddedilmektedir. Bunlardan bazıları takip edilmediği ve bazıları ise usule uygun açılmadığı için kabul edilmemektedir. Dolayısıyla fiilen ayrılmış eşler hukuken evli gözükmekte ve boşanma oranı daha düşük çıkmaktadır.[236]

* Bireyin yaşamında karşılaştığı durum ve olaylara karşı göstereceği tepki şeklini, içine doğduğu sosyal ve kültürel yapı belirlemektedir. Bu açıdan toplumları bireyci ve toplulukçu olarak sınıflandırdığımızda; bireyci kültürde kişinin çıkarları grup çıkarından daha önemliyken, toplulukçu kültürlerde grup çıkarları bireyin düşünce, tutum ve davranışlarında daha etkili olmaktadır. Toplulukçu kültürün insanları, gruplarının onayını almayı, bireyci kültürden insanlara göre daha fazla önemsemekte ve

---

[235] Kağıtçıbaşı, Ç. : "Aileye Yaklaşımda Bir Kuramsal Çerçeve ve Aile Değişim Modeli", **Aile Kurultayı**, Birinci Kitap, A.A.K.Yay., Ankara, 1995, s. 53.
[236] Özkan, Z. : A.g.e., s. 90.

onay alamadıklarında ise utanç duymaktadırlar. Bireyci kültürden bir kişi gruptan özerk olma ve birey olma gereksinmesine daha fazla sahiptir. Bu farklı kültürel yapı ve yönelimlerden çıkarılabilecek sonuç; toplulukçu kültürden olan kişilerin bireyci kültürden olan kişilere oranla daha fazla uyma davranışı gösterecekleri yönündedir. Gruba uyma, toplulukçu kültürlerde, bireyci kültürlerde olduğu gibi bir zayıflık ve birey olma özelliğini yitirme belirtisi olarak değil, tam tersine kişiden beklenilen bir davranış ve olgunluk belirtisi olarak değerlendirilir.[237] Bu toplumlardaki sosyal problemlerin çoğu, geleneklerle ve otomatik tutum ve davranışlarla çözümlenmektedir. Bu özelliğin baskın olduğu toplumlarda normlar, eleştirilmemekte ve onların doğruluğundan şüphe edilmemektedir. Normlar üzerinde uyuşmazlığın yok denecek kadar az olduğu bu toplumlarda, sapma nadiren rastlanmaktadır. Bu nedenle bu tür toplumlarda normatif bütünleşme çok yüksek derecedir ve grup bütünleşmesi çoğunlukla üyelerin benzerliğine dayanmaktadır.[238] Türkiye bütün sanayileşme, modernleşme, kentleşme süreçlerine rağmen gelenekçi ve toplulukçu toplum olma özelliğini korumaktadır. Tarihi, coğrafyası ve sosyal yapı özelliğinden dolayı, geleneksel toplum olma özelliğinden sıyrılması güç olan ülkemizde, birçok problem kurumlardan ziyade akraba, tanıdık ve eş dost vasıtasıyla giderilmektedir. Aile içindeki sorunlar da bu şekilde çözüme ulaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle de boşanma sayısı beklenilenden daha düşük çıkmaktadır.

* Boşanabilmek için avukat tutarak dava açmak ve işlemleri takip etmek gerekmektedir. Bu bakımdan boşanmak için ilk başta az da olsa bir ekonomik güç ve bu işin prosedürünü bilecek kadar bir eğitim seviyesine sahip olmak gerekmektedir. Ülkemizdeki kırsal bölgelerdeki insanların eğitim durumları düşünüldüğünde boşanma oranlarını düşüklüğü bir başka açıdan açıklık kazanmaktadır. Bu bölge insanı için boşanma davası açmak hem uğraşılması güç, hem de zaman alıcı bir durum olarak görülmektedir. Bundan başka ülkemizde tüm davalar da olduğu gibi boşanma davalarında da çok geç sonuç alınmaktadır. Bunlar ise, boşanma davalarının beklenenden daha az açılmasına, dolayısıyla da boşanma oranlarının tahmin edilenden daha az çıkmasına neden olmaktadır.

* İstatistikler, çocuklu kadınların, çocuksuz olan kadınlardan boşanma konusunda daha ağır davrandıklarını göstermektedir. Çocukların varlığı ve çokluğu, yaşanılan olumsuzlukların katlanılması ve kadere razı olmaya zorlayarak boşanmada

[237] Kağıtçıbaşı, Ç. : A.g.e., s. 91.
[238] Dönmezer, S. **:** A.g.e**.**, s. 227.

"caydırıcı" bir etki yaratmaktadır. Özellikle, küçük yaşlarındaki çocuk/çocuklar, anneye daha çok bağımlı olduğu dönem olarak düşünüldüğünde, çocuklu kadının boşanmada daha temkinli davranması anlaşılmaktadır.[239] Toplumumuzda çok yaygın olarak işittiğimiz "hele çocuklarım bir büyüsün", "kızım/oğlum bir okulu kazansın" veya "çocuklar okulu bir bitirsin o zaman ben görürüm" gibi ifadeler, çocuğun boşanma konusundaki engelleyici özelliğini ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'deki nüfus artışı ve ailelerin sayı olarak genişliği düşünülürse, kadınların boşanma koşulları taşıyan evlilikleri zorunlu olarak devam ettirdikleri gerçeği daha net anlaşılır.

5.3.3. Malatya'da Boşanma

Tablo 4: Malatya'daki Boşanma Oranları

Yıl	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Boşanma	189	132	216	167	247	285	253	364

(Kaynak: www.die.gov.tr, 07. 02. 2005)

Tablodan da görüldüğü üzere Malatya'da boşanma oranı giderek artmaktadır. 1993 yılında 189 olan boşanma sayısı, 1994 ve 1996 yıllarında azalsa da, yedi yıl sonra yaklaşık ikiye katlanarak 364'e ulaşmıştır. Malatya asliye hukuk mahkemesinden alınan sayısal bilgiler, boşanma oranlarının artma eğiliminde olduğunu göstermektedir. 1. Asliye Hukuk Mahkemesi istatistiğine göre 2000 yılında 3, 2001 yılında 18, 2002 yılında 127 ve 2003 yılında 140 yeni dava, boşanma kararı ile sonuçlanmıştır. Bu oranlar 3. Asliye Hukuk Mahkemesi'nde ise şu şekildedir: 1999 yıl ve öncesi 1, 2001'de 28, 2002'de 131 ve 2003'de ise 142 olmak üzere toplam 302 dava boşanma ile sonuçlanmıştır. 2. Asliye Hukuk Mahkemesi'nde ise boşanma kararı verilen toplam dava sayısı ise 239'tur.[240] Bu oranlar da göstermektedir ki, boşanma Malatya'da son yıllarda giderek artma eğilimi göstermektedir.

Malatya'daki boşanma artış ve eğilimini gösteren bu veriler, sadece sayısal bakımdan bilgi vermektedir. Dolayısıyla boşanmaların nasıl ve ne şekilde gerçekleştiğine yönelik kapsamlı ve detaylı bir bilgi henüz bulunmamaktadır. Bu konudaki bir boşluğu doldurmak adına, Malatya Barosu'na kayıtlı avukatlardan ikisi bayan ve ikisi de erkek olmak üzere toplam dört avukatla görüşme gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerde, boşanmalarda nasıl bir değişikliğin gerçekleştiği, hangi nedenlerin daha çok öne çıktığı, daha çok kimlerin boşanmaya karar verdiği ve boşanma

[239] Arıkan, Ç. : A.g.e., s. 32.
[240] **Malatya Asliye Hukuk Mahkemesi İstatistiği Formları, 2004.**

kararı verenlerin ekonomik ve sosyal yönden nasıl bir özellik taşıdığına yönelik sorular yöneltilerek cevap alınmaya çalışılmıştır. Avukatlarla yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler, Malatya'daki boşanmaların gelişimi ve boşanmaları etkileyen faktörlerin, genel boşanmalardan çok da farklı olmadığını göstermektedir. Görüşmelerde elde edilen bilgilere göre; aile içi geçimsizlik, kadına yönelik fiziksel ve ruhsal şiddet, olumsuz hayat koşulları, erkeğin alkol ve kumar bağımlılığı gibi nedenler, boşanma kararının verilmesinde en büyük etkiyi yaratmaktadır. Daha ayrıntıya girince aldatmak, kıskançlık, erkeğin kumar ve alkol alışkanlığına bağlı olarak sürdürdüğü gece hayatı, aileye akrabalar tarafından yapılan müdahaleler, bakımı ve denetlenmesi güçleşen çocuk ve çocukların varlığı, fiziksel ve duygusal zarar verici küfür ve kavga, iletişimsizlik ve kötü yaşam koşulları gibi bir birinden çok farklı sebep ve koşulların boşanmaya neden olduğunu görmek mümkün olmaktadır. Akrabalık ilişkileri ve aile içi ilişkilere akraba müdahalesi, boşanmalara etkili olan nedenler içinde ayrı bir yer tutmaktadır. Avukatlardan elde edilen bilgilere göre, boşanmak için dava açanların belli bir bölümü, yaşadıkları geçimsizlik ve tartışmaya, akrabaları sebep olarak göstermektedirler. Eşlerin kaynanaları, kayınları; bayanın görümcesi ve eltisinin evliliğe ve aile içi ilişkilere karışması sık rastlanan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Erken yaşta ve akrabaların baskısıyla yapılan evliliğin yoğun geçimsizlik yarattığı elde edilen bilgiler arasındadır.

Görüşmelerden edinilen bilgilere göre, boşanmak isteğinde olan kimseler, boşanmanın artık ayıp ya da günâh olmadığını düşünmekte; dava açan kimselerin yakın çevresi boşanmaya karşı olumsuz tutum ve yargı göstermemekte ve özellikle aileleri tarafından bu konuda destek almaktadırlar. Boşanma davası açıldıktan sonra, akrabaların araya girerek eşleri "yuvanı yıkma", "söz veriyoruz daha iyi olacak" şeklindeki ifadelerle davadan vazgeçirme girişimlerine sık rastlanmaktadır. Bunların yanı sıra, evliliği bitirmek istemeyen eşin, davayı açan avukata belirli aralıklarla gelerek davadan vazgeçmesi için tehdit etmesi, yine edindiğimiz bilgiler arasındadır.

Yapılan görüşmelerde boşanmayı açan taraf eğer bayan ise, bu bayanların daha çok eğitimli ve ekonomik bağımsızlığını kazanmış kişiler olduğu tespit edilmiştir. Boşanma kararı ile avukata müracaat eden bayanların yaklaşık % 80 veya 85'ini ekonomik bağımsızlığını kazanmış çalışan kadınlar oluşturmaktadır. Boşanma kararında olan dava sahiplerini genç yaştakiler ve çocuğu olmayanlar veya tek çocuklular oluşturmaktadır. Yaşı ilerlemiş ve ikiden fazla çocuğu olup da boşanma isteğinde olanlara pek sık rastlanmamaktadır.

Malatya'da gerçekleşen boşanmalarda etkili olan bu faktörleri, kırsal alandan ve yakın illerden yapılan yoğun göçler sonucunda ortaya çıkan hızlı ve sağlıksız kentleşme; yakın tarihlerde yapımına hız verilen organize sanayine bağlı olarak şekillenen sanayileşme; kadının çalışma hayatına katılımı; kitle iletişim araçları ve olumsuz ekonomik ve sosyal şartlar birlikte hazırlamaktadır.

6. Ailede Bir Parçalanma Şekli Olarak Boşanma ve Boşanmaya Etki Eden Faktörler

Duygusal yaşamlarının belli bir dönemlerini paylaşan, aynı çatı altında, aynı arkadaş ve ailelerle görüşen, ortak harcama ve gelecekle ilgili plan yapan, aynı eşyaları kullanan eşler günün birinde artık birlikte yaşama nedenlerinin aynı olmadığını görebilmektedirler.[241] Evliliğin yürümesinin imkânsız hale geldiği bu durumda, zorlukları giderici bir çare olarak nitelendirilen boşanma[242] durumu ortaya çıkmaktadır. Erkekle kadının yeni bir evlenmeyi mümkün kılabilecek bir şekilde, evlilik ilişkilerinin hukuki bir kararla sona ermesi olarak tanımlanan[243] boşanma, evlilik hayatında çeşitli anlaşmazlıklara çözüm getirmek açısından son tedbirdir. Hayatından ümit kesilmiş bir hastanın daha fazla acı duymaması için öldürülmesi ne ise, anlaşmazlıkları boşanma ile çözmek de aynı anlama gelmektedir. Çünkü boşanma yalnız eşleri değil ortak çocukları, akrabaları ve topyekün toplumu ilgilendiren hukuki ve sosyal bir kurumdur.[244]

Başta eş ve çocukları ancak, genelde toplumu etkileyen boşanmaya çok faklı faktörler etki etmektedir. Bu faktörleri belirlerken, bazı gerçeklerin dikkate alınması, yapılacak değerlendirmenin sosyolojik bir içerik kazanmasını sağlarken verilecek hükmün sağlam olmasını mümkün kılmaktadır. Bu gerçekler şu şekilde sınıflandırılabilir:

* Boşanmaya etki eden faktörleri belirlemek ve bunlardan bir veya bir kaçına ağırlık vermek, sosyolojik öğretiye ters düşmektedir. Çünkü toplumsal bir olgu olan boşanmaların çok karmaşık niteliği ile aşağıda verilen faktörler birbirine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Bu faktörlerin hiçbirinde, boşanmaya etki bakımından mutlak bir hareket serbestliği bulunmamaktadır. Bu nedenle boşanmaya etki eden bu faktörlerin her biri, olguyu açıklamak için gerekli ancak yeterli değildir.

---

[241] Collange C. : A.g.e., s. 7.
[242] Russell, B. : **Evlilik ve Ahlâk**, (Çev.: S. N. Şimşek), Kaknüs Yay., İstanbul, 1998, s. 127.
[243] Cillov, H. : "Türkiye'de Evlenme ve Boşanmaların Seyri", **Aile Yazıları 4**, (Der.: B. Dikeçligil- A. Çiğdem), A.A.K.Yay., 5/4, Ankara, 1991, s. 77.

[244] Özkan, Z. : A.g.e., s. 92.

* Bununla birlikte aşağıda verilen modernleşme, sanayileşme, sosyal değişme ve kentleşme ve postmodernleşme gibi süreçler dünya toplumlarının tamamında aynı zaman ve hızda yaşanmamaktadır. Bahsedilen süreçlere her toplum kendi yapı özellikleri bağlamında farklı tepki vermektedir. Ancak şurası çok açıktır ki, bu süreçler dizisi, insan ilişkilerini, kurumların yapı ve işleyişlerini belirleyen sosyal bağlamın değişmesini meydana çıkarmaktadır. Bahsedilen değişimlere bağlı olarak sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel dönüşümler kaçınılmaz olmakta ve bunlar bütün olarak bir yapı değişikliği yaratmaktadır. Toplumsal yapının değişmesi ise, birçok değişikliğin içerisine aile kurumunu da almaktadır. Dolayısıyla aşağıda özellikleri verilen süreçler, aileye doğrudan boşanma sonucu çıkarak bir etki yapmaktan ziyade, bu süreçlerin ilk önce sosyal yaşam içinde insani ilişkilerini, kişilerin tutum ve davranışlarını değişikliğe uğratarak; zamanla da aile ve boşanma kurumuna bir etki yarattığı peşinen kabul edilmelidir.

* Ekonomik, sosyal ve siyasal dinamiklerin sonuçları olan bu süreçler, aynı zamanda birer olgudur. Olgular, bireyin dışında bulunan ve sahip oldukları zorlayıcı güç sayesinde kendilerini bireye empoze eden davranış, düşünüş ve duyuş tarzını da ifade etmektedir. İnsanlar düşünce, tutum ve davranış eğilimlerini kendi kendilerine değil, onlara içinde yaşadığı olgular tarafından hazır ve dışarıdan verilmesiyle gerçekleştirmektedirler.[245] Dolayısıyla, sosyal davranışları ve insanlar tarafından yaygınlık gösteren davranış eğilimlerini değerlendirirken, yaşanılmakta olan süreç ve olguları dikkate almak zorunluluğu bulunmaktadır.

Boşanma, her şeyden önce bir sosyal davranıştır. A.Adler, sosyal davranışın şekillenmesinde, kişinin içinde yaşadığı sosyal yapının belirleyici olduğunu ileri sürmektedir.[246] Bir insanın nasıl davrandığını, içinde olduğu ve uymak zorunda kaldığı ilişkiler belirlemektedir.[247] Levi Strauss, Mills ve Radcliffle Brown'un ifade ettikleri gibi, insanlar arası ilişiklerin ve kişinin karakteri yanında davranışlarının arkasında içinde yaşanılan sosyal yapının etkisi bulunmaktadır.[248] J.J. Rousseau'a göre "toplumsal bir varlık olan insan hep dışa dönüktür: Yaşam duygusunu, başkalarının kendisi hakkında ne düşündüğünü algılamaya başladıktan sonra kazanır."[249] Mills ise,

---

[245] Durkheim, E. : **Sosyolojik Metodun Kuralları**, (Çev.: E. Aytekin), Sosyal Yay., İstanbul, 1994, s. 38-39.
[246] Gençtan E. : **Psikanaliz ve Sonrası**, Metis Yay., İstanbul, 2004, s. 120.
[247] Bilen, M. : A.g.e., s. 3.
[248] Bottomore, T.B. : A.g.e., s. 56, 114, 112.
[249] Neumann, E. N. : **Kamuoyu Suskunluk Sarmalının Keşfi**, (Çev.: M. Özkök), Dost Kitabevi, Ankara, 1998, s. 107.

toplumu ve bireyi birlikte ele almadıkça, ne birey hayatının ne de toplum tarihinin tam olarak kavranıp, onun üzerinde fikir yürütebileceğini ileri sürmektedir. Bu nedenle, insanlar karşılarına çıkan sorunların, engellemelerin ve felaketlerin, içinde yaşanılan tarihsel değişmeler veya kurumsal ilişkilerin sonucunda biçimlendiğine dikkat etmek gerekmektedir. Nitekim, insanların sürdürdükleri yaşamı, mevcut tarihsel ve toplumsal koşullar hazırlamaktadır.[250] Dolayısıyla, bir insanın sosyal davranışının gerisinde onun güdüleri, ihtiyaçları, genetik yapısı kadar, içinde yaşadığı aile başta olmak üzere yakın çevrenin etkisi büyüktür.[251] Bu düşüncelerden hareketle, boşanma salt şiddetli geçimsizlik, ekonomik yoksulluk, aile içi şiddet ve uyumsuzluk gibi nedenlerden ziyade bu gibi durumları ortaya çıkaran sosyal bağlamların özellikleri ile ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı da, bu yapı özelliklerinin verilmesi, konunun iyi anlaşılması ve kavranması açısından büyük fonksiyonlar ifade etmektedir.

Nitekim bir olgunun bulunduğu, yaşadığı veya meydana geldiği mekân aslında onun kanıtlanma yeridir. Ayrıca her olgu, meydana geldiği bağlam içinde birbirine geçmiş zincir halkaları olarak şekillenmektedir.[252] Bu gerçekten hareketle boşanma olgusunun, meydana geldiği veya onu ortaya çıkaran koşullar olarak nitelendirilen modernleşme, sanayileşme, kentleşme, postmodernleşme, kadının çalışma hayatına katılımı, kadın hareketleri, aile içi şiddet, ekonomik problemler ve kitle iletişim araçlarının etkileri ile birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

6.1. Modernleşme, Sanayileşme ve Kentleşmenin Boşanmaya Etkisi

Modernleşme, sanayileşme ve kentleşme gibi süreçler, toplumlar üzerinde çok derin değişiklikler ortaya çıkarmaktadır. Ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel içerikli bir çok değişimi yaratan bu süreçler, birbirinden farklı zamanlarda ve farklı mekânlarda etkisini göstermektedir.

Süreçlerin birlikte hazırladığı küreselleşmeyle, hiçbir toplum bu değişim ve dönüşüme karşı duyarsız kalamamaktadır. Bu bağlamda, eski geleneksel değer ve yaşam alışkanlıkları yerini yeni küresel değer ve yaşam alışkanlıklarına bırakmaktadır. Küresel değerler, insanlığın üzerinde uzlaştığı yeni toplumsal amaçları ifade etmektedir. Teknolojideki olağanüstü ilerleme ve gelişmeler, ülkeleri diğer toplumlardaki

---

[250] Mills, C.W. : **Toplumbilimsel Düşün**, (Çev.: Ü. Oskay), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1979, s. 7-8.
[251] Morgan, C. T. : **Psikolojiye Giriş Ders Kitabı**, (Çev.: Komisyon), (Haz.: S. Karakaş), Hacettepe Üniv. Psikoloji Bölümü Yay., Ankara, 1986, s. 43.
[252] Wittgenstein, L. : **Tractatus Logico-Philosophicus**, (Çev.: O. Aruoba), Y.K.Y., İstanbul, 2002, s. 15 ve 19.

gelişmelerden ve değişimlerden çok kısa sürede haberdar olmalarını sağlamaktadır.[253] İletişimin bu kadar genişlemesi ve hızlanması toplumlar arasındaki etkileşimi artırarak, farklı toplum ve kültürlerdeki yaşam alışkanlıklarının daha çok kabul görülmesine neden olmaktadır.

Yaşanan hızlı değişime paralel olarak insanlar arasındaki ilişkilerin, rollerin ve bunları düzene koyan değişkenlerin keskinliği etkisini yitirmesiyle, mutlu olmanın şartları zorlaşmaktadır. B.Russell, bugün dünya genelini içine alacak bir araştırmanın, insanların evlilik yaşantısında geçmişe nazaran daha az mutlu olduklarını ortaya çıkacağını ileri sürmektedir. Bu sonucun çıkmasını sınıflaşmanın artmasına bağlayan Russell, insanlar arasındaki sınıflaşmanın az olduğu yerlerde evliliğin oldukça kolay olduğunu, yani bir erkeği ve kadını diğerinden ayıran çok farklı özelliklerin olmadığını ve bu gibi durumlarda onunla değil de bununla evlenmiş olmanın hiçbir önem taşımadığı düşüncesini savunmaktadır. Ona göre, zevkler, amaçlar, ilgiler, tutum ve davranışlar arasında bir farklılaşma ortaya çıktığında insanlar, karşısındaki eşten daha fazla bir yakınlık, benzerlik ve ortaklık beklemektedir. Ortaya çıkan bu koşullardaki insan, elde etmek istediğini tam bulamayınca da tatminsizleşmekte ve mutsuz olmaktadır.[254] Dolayısıyla, evlilikte mutluluğu azaltarak geçimsizlik, tartışma ve problemlere bağlı boşanmaların artmasında bu süreçler dizisinin ortaya çıkardığı farklılaşma olgusu bulunmaktadır. Bu süreçler dizisinin yapılandırdığı ekonomik, sosyal ve kültürel değişim, evliliği zorlaşmakta iken boşanmayı kolaylaştırmaktadır. Daha önce evlenmeyi ve evli kalmayı kolaylaştırıp boşanmayı zorlaştıran koşullar, bugün tam tersine evlenmeyi ve evli kalmayı zorlaştırmakta boşanmayı ise kolaylaştırmaktadır.

6.1.1. Modernleşme ve Aile

Modernleşmenin türetildiği modern kavramı, 1300'lü yıllardan sonra Avrupa'da ortaya çıkan, daha önceki yapı ve düşüncelerden farklı gelişmeleri nitelendirmek üzere kullanılmaktadır. Kavram, Aydınlanma hareketiyle birlikte, önce batı dünyasına, sonra da batı dünyasının etki alanına giren dünyanın her yanında meydana gelen önemli değişim ve dönüşümleri ifade etmektedir. 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Alman sosyologlar, modernliği, geleneksel yapı ve kurallara karşıt olmak, toplumsal ilişkilerde farklılaşmanın ve işbölümünün ortaya çıkmış olması anlamında

[253] Aktan, C. C. : "Değişim ve Yeni Global Değerler", **Moderniteden Postmodernite'ye Değişim**, (Edit.: C. C. Aktan), Çizgi Kitabevi, Konya, 2003, s. 19, 25.
[254] Russell, B. : A.g.e., s. 82.

kullanmışlardır.[255] Kavram Almanca'da hem çağın malı hem de revaçta olma anlamlarına gelmektedir.[256] Bu nedenle "şimdi", "şu an" var olan ve değişime hazır olma durumu, aslında modern olmak anlamını taşımaktadır. Modern kavramı, çağdaş olanı ayırt etmek için kullanılmaktadır. Bu anlamda kullanıldığında modern olanın, değişim ile olan ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Değişme ile var olan modernleşme, bir yapı ve fonksiyon değişimini zorlamaktadır.[257] Modern, yöneldiği şeyi değiştirerek üzerine almış olduğu misyonu yerine getirmektedir. Modern kavramı üzerinde inşâ olan modernleşmenin kendine özgü özellikleri bulunmaktadır. Ancak, yapılmakta olan çalışmanın konu ve amacı, bahsedilen özellikleri sınırlandırmaktadır. Dolayısıyla, modernleşmenin çalışma konusuyla ilgili olduğu düşünülen özelliklerine yer verilmektedir.

İnsanlığın geleneksel, modern ve postmodern olmak üzere üç farklı kültürel aşama yaşadığı söylenilmektedir. Bu üç aşama birbirinden sadece sosyal örgütlenmeler, kurumlar veya iletişim biçimleri açısından değil, birey ve özellikleri açısından da farklılaşmaktadır. Kişilik sosyal olarak inşa olmaktadır. Bu nedenle, değişen koşullar ve zamanla, kişinin ne olduğuna verilen cevaplar değişiklik göstermektedir. Geleneksel toplumların kişisi diğer insanlara bedensel, ruhsal veya manevi açıdan yakın yaşayan kişiydi. Modernlikle beraber kişinin çevresi daralmakta, topluluk içindeki kişiden, ilişki içindeki kişiliğe geçilmektedir. Modernlikle beraber artık; içimizde mutluluğu, ilişkilerde yakınlığı, sevmeyi ve sevilmeyi arzulayan sınırları çizili özerk bir benlik bulunmaktadır. Kılavuzluk görevi dinden bilime geçmiştir. Bilimsel kuramların berisinde gizlenen nedensellik ve kontrol anlatısı, insana evrenin hâkim olabileceğini fısıldamaktadır.[258] Böylece, insana toplum içinde ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal güç kazandıran, ona bir bütünün parçası olma düşünce ve duygusu kazandıran gruplar ve akrabalar arası ilişkiler, arzu edilenin altında kalmaktadır. Oysa ki, akrabalık ve grup üyeliği ile tesis edilen düzenlemeler, kişiye hem duygu ve düşünce hem de bir takım haklar kazandırmaktadır. Gündelik hayatta kullanılan bir çok temel şey, bu ilişkiler içerisinde şekil alarak gelişmektedir.[259] Bunlardan uzaklaşarak mahrum kalan günümüz insanın en belirgin özelliği yaşadığı yalnızlıktır. Birçok bağdan uzaklaşarak yalnız

---

[255] Demir, Z. : **Modern ve Postmodern Feminizm**, İz Yay., İstanbul, 1997, s.13 ve 19.
[256] Kolakowski, L. : **Modernliğin Sonsuz Duruşması**, (Çev.: S. Ayaz), Pınar Yay. İstanbul, 1999, s. 15.
[257] Bolay, S. H. : "Postmodernizm", **Modernite'den Postmodernite'ye Değişim**, (Edit.: C. C. Aktan), Çizgi Kitabevi, Konya, 2003, s. 64.
[258] Sayar, K. : "Hangi Terapi? Çağımızda Benliğin Dönüşümü", **Kültür ve Ruh Sağlığı Küreselleşme Koşullarında Kültürel Psikiyatri,** (Haz.: K. Sayar), Metis Yay., İstanbul, 2003, s. 99-100.
[259] Harris, C.C. : A.g.e., s. 28-29 ve 39-40.

yaşamaya başlayan insan, tıpkı bir dağ başında, denizde veya ormanda yalnız kalmanın yol açtığı "kaygı" durumuyla yüzleşmektedir.[260] Anksiyete çağı olarak nitelendirilen günümüzde, savaşlar ve şiddet, sürekli tedirginlik yaratmakta; ekonomik istikrarsızlık işsizlik, eşitsizlik ve yoksulluk getirmektedir. Nüfus patlaması ve çevre kirlenmesi insanların yaşam desteği sistemini tehlikeye düşürmektedir. Modern çağın ekonomik, sosyal ve kültürel şartları ve hızlı değişim olgusu insanların anksiyetelerini artırırken; insanlar arasında şaşkınlık, içe kapanma ve yabancılaşma gibi içsel savunma durumları yaratarak[261] yalnızlığı kalıcılaştırmaktadır.

İnsanın sadece kendini düşünerek, iç güdülerine bağlı kalarak yaşaması bir taraftan yalnız kalmasına neden olurken, diğer taraftan insanlar arasındaki iletişim kopukluğu veya iletişim rahatsızlığı olarak adlandırılan "otizmin" belirmesine neden olmaktadır. "Otistik insan", çevresiyle iletişim kuramayan, kendi iç dünyasında kendisini hapseden, alışkanlıklarıyla yaşabilen ve kendisine başlangıçta öğretilenlerin dışına çıkamayan biridir.[262] Avrupa'daki ve Amerika'daki tüm ekonomik ve sosyal gelişmişliğe rağmen, akıl hastalığı ve madde bağımlılığı gibi durumlardaki artışın[263] temelinde insanların iletişimsizliği ve yalnızlığı bulunmaktadır. Nitekim, akıl ve ruh hastalıklarındaki artış, yaşama sevincini yitiren insanlar gibi yalnız kendisi için yaşayan insanlardaki artışla açıklanabilmektedir. İki bin yıldan beri bilinen bir ruh ve sinir hastalığı olan depresyon, günümüzde her 100 kişiden 20'sini etkileyen bir hastalık haline gelmektedir.[264] Bunu, modern toplum ve yaşam şartları ortaya çıkarmaktadır.

Modernleşmenin yapılandırdığı bireyselleşme ve yalnızlık durumu, toplumsal yaşamın atomize olmasına neden olmaktadır. Toplumsal yaşamın atomize olması ve kişinin giderek özel alana kapanması ise, geleneksel kurum ve işleyişlerin topluma hitap etme gücünü azaltarak, sosyal bütünlüğü tehdit etmektedir.[265] Modernleşmenin yoğunlaşması, insan yaşamında bütünlüğü sağlayan bir çok merkezin uzağında kalabilen ve kendi basit sosyal çevrenin değişmezliğinde kendi isteklerine göre yaşayabilen kitlelerin çoğalmasına neden olmaktadır.[266] Birbirlerini önünden geçerken selamlaşmayan, ne söylediklerini anlamadan konuşan, birbirleri karşısında birer yabancı

---

[260] Köknel, Ö. : **Kaygıdan Mutluluğa Kişilik**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1999, s. 14.
[261] Geçtan, E. : **Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar**, Metis Yay., İstanbul, 2003, s. 13 ve 16.
[262] Aktaş, C. : **Modernizmin Evsizliği ve Ailenin Gerekliliği**, Beyan Yay, İstanbul, Tarihsiz, s. 135.
[263] Fromm; E. : A.g.e., s. 21.
[264] Aktaş, C. : A.g.e., s. 137.
[265] Furedi, F. : **Korku Kültürü Risk Almanın Riskleri**, (Çev.: B. Yıldırım), Ayrıntı Yay., İstanbul, 2001, s. 211.
[266] Oskay, Ü. : **Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım**, Y.K.Y., İstanbul, 2001, s. 87.

gibi dikilen ve aralarında bir türlü ilişki kuramayan bu kitle insanları, sadece geniş bir toplumda değil, pek dar aile çevresinde bile anlaşma problemini ortaya çıkarmaktadır. Çocuklarını anlamayan anne babaların, beri yandan anne ve babaları tarafından anlaşılmamış çocukların giderek arttığı bu aşamada[267] birey ve bireysel eğilimler, çoğu şeyin önüne alınmaktadır[268]. Bunlara bağlı olarak, gelenek ve göreneğin etki alanı daralmakta, din kurumunun insan hayatını yönlendirme gücü zayıflamakta, toplumsal tabular yıkılmakta ve cinsel roller değişmektedir. Böylece aile, kendi içinde bir devrim yaşamaktadır. Yaşamın anlam ve amacındaki değişiklere karşılık gelen bu değişmeler, başta aile üyeleri olmak üzere insanları daha çok kendilerine dönük yaşayarak, toplumdan uzaklaşmaya zorlamaktadır.

Georges adındaki bir kişinin 1995 yılındaki ölümü, insanların rekabete girerek ve maddiyatçı yaşam tarzı geliştirerek, birbirlerinden uzaklaşarak nasıl yalnız yaşadığını göstermek açısından, oldukça iyi bir fikir vermektedir. Bu kişinin Dampierre sokağındaki ölümü, yaşadığı apartman dairesinde ancak beş yıl sonra bulunabilmiştir. Ondan en son haber veren apartman kapıcısı, onu en son beş yıl önce hastanede kanser tedavisi aldığını söylemektedir. Bu kişinin ölümü, ödemediği telefon ve vergi faturaların takibi ile ortaya çıkabilmiştir.[269] Dolayısıyla, modernleşmenin şekil verdiği yaşama tarzı, insanları ölümlerinden bile haberdar olamayacak kadar uzaklaştırmakta ve insanı bu kadar değersiz hale getirmektedir.

Modernleşmenin ivme kazandırdığı bireyselleşmeyle insanların birbirinden uzaklaşması ve insanlar arası ilişkilerinin azalması, ihtiyaç duyulduğunda insanların yardımlaşmasının azalması şeklinde de kendini göstermektedir. Bunu belirlemek için, araştırmada örnekleme, ailenin ölüm ve boşanma şeklinde parçalanması sırasında yakın çevreden nasıl yardım aldığı sorulmuş ve sonuçları tablo 5'de verilmiştir. Tablodan da görüldüğü üzere, ailenin parçalanması sırasında, ailesi parçalanan örneklemin %16.4'ü akrabalarından maddi ve manevi destek aldığını, %9.3'ü sadece ara sıra maddi yardım yaptığını, %12.7'si hepsinin zamanla uzaklaştığını ve %11.6'sı da acımaktan başka şey yapmadıklarını ifade etmişlerdir. Tablodan da anlaşıldığı gibi, örneklem içinde %50 olan parçalanmış aileden sadece %16.4'ü akrabalarından ve yakınlarından maddi ve manevi destek almış, diğerleri sadece maddi yardım etmiş (%9.3), uzaklaşmış (%12.7) ve acımışlardır (%11.6). Dolayısıyla, modernleşmenin ortaya çıkardığı

[267] Adler, A. : **İnsanı Tanıma Sanatı**, (Çev.: K. Şipal), Say Yay., İstanbul, 2002, s. 22.
[268] Toffler, A. : **Üçüncü Dalga**, (Çev.: A. Seden), Altın Kitaplar, İstanbul, 1981, s. 75-78.
[269] Morin E. ; Nair, S. : **Bir Siyaset Uygarlığı**, (Çev.: S. Köm), Om Yay., İstanbul, 2000, s. 162.

bireyselleşmeyle, insanlar giderek birbirinden uzaklaşmakta ve ihtiyaç durumunda birbirlerine yardım etmeyerek kişileri kaderleriyle baş başa bırakmaktadırlar. Artan bireyselleşmeyle, insanların birbirlerine olan sorumluluk duygusu azaltmaktadır.

Tablo 5: Ailenin parçalanması sırasında yakın çevrenin yardımı

		sayı	%
Valid	Ailem ile yaşıyorum	280	50,0
	Akrabam ve yakınlarımdan maddi ve manevi yar	92	16,4
	Sadece ara sıra maddi yar	52	9,3
	Hepsi zaman içinde uzaklaştı	71	12,7
	Acımaktan başka bir şey yapmadılar	65	11,6
	Total	560	100,0

Çünkü modern toplum, formel kurallar ve yazılı sözleşmelere dayalı, faydacı ve maddi değerlerle kurulmuş çıkarcı ve bireyci bir sistem olarak varolmaktadır. Böyle bir toplumda, toplumsal bağlar çözülerek bireyin bütün ile olan organik ilişkisi kopmaktadır.[270] Oysa, birey gündelik yaşam akışı içinde sürekli birbirinden farklı seçeneklerle karşılaşmaktadır. Bu seçenekler arasında bireye yapılması gerekeni, onu tercih ettiğinde daha mutlu olacağını söyleyen ve ona doğru yolu gösteren "değerler", hazırlamaktadır. Birey bu öncelikler ve "değerler" bağlamında seçenekler içerisinden kolaylıkla çıkabilmektedir.[271]

Modernleşmenin ivme kazandırdığı bireysellikten evlilik ve aileye ait değerler de payını almaktadır. Evlenerek sürekli bir kişiye bağlı kalmak yerine, kadın ve erkeğin veya hemcinslerin anlaştıkları, kendilerini rahat ve mutlu hissettikleri sürece birlikte yaşamak tercih edilmektedir. Veya bu yaşama alışkanlığı toplum üyelerine aşılanmaktadır. Bireyselleşme eğilimi, toplum içinde sosyal ilişkilere damgasını vurduktan sonra aile kurumuna da sızmaktadır. Bireyci zihniyetin aile içinde etkin rol oynaması ise, aileyi parçalayan en önemli etken haline gelmektedir. Eşlerin, aile içindeki bireysel bağımsızlık eğilimleri yanında paylaşma, katlanma, dayanışma ve ailevi sorumluluğun büyük oranda azalması, evliliğin ömrünü kısalmaktadır. Karşılıklı fedakarlık ve özverinin ihmal edilmesi yüzünden eşler birbirlerinden uzak ve bağımsız bir hayat yaşamakta, ayrı dünyalar kurmakta ve birbirlerine karşı sorumlulukları azalmaktadır. Bunlara bağlı olarak boşanmaların ve boşanmalardan sonra tek başına yaşayan kadın ve erkeklerin oranı sürekli artmaktadır. İstatistik verilerde, boşanmaların

[270] Swingewood, A. : A.g.e., s. 53.
[271] Lipson, L. : A.g.e., s. 35.

ve terk etmelerin bir sonucu olarak, nikâhsız yaşayan annelerinde bulunduğu, tek ebeveynli aile sınıflandırmasına giren çocuklu kadın ve erkeklerin sosyal durumu ayrı bir yer tutmaktadır.[272]

Bireyselleşmenin hız kazanması ve sosyal hayatın tamamına sinmesiyle insanlar sosyal konularda karar almak durumlarda kaldıklarında "ego"larını, kendi duygu ve arzularını ön planda tutmaktadırlar. Bireysel anlayış ve yaşam şekli, insanlara bağımsız davranma ve kendini geliştirme gibi bir çok avantaj sağlamaktadır. Ancak, müşterek bir hayatın sembolü olan aile kurumu, bundan olumsuz etkilenmektedir. Çiftler, evliliği benimseyip beraber yaşasa da, birbirlerine tam anlamıyla itimat ve güven besleyemedikleri için karşılıklı fedakarlık ve sorumlulukta buluşamamaktadırlar.[273] Artan bireyselleşmeye bağlı olarak azalan fedakârlık ve sorumluluk duygusu, insanlar arasında evlenme, evli kalma ve aile kurmayı önemli bir değer olmaktan çıkartarak boşanmaları artırmaktadır.

Ayrıca, modernleşmenin ortaya çıkardığı bireyselleşme, etkisini kişinin evlenecek eş seçiminde de kendini hissettirmektedir. Parsons'a göre, modernleşmeyle giderek daha az kişi, ebeveynlerini memnun etmek için eş seçmektedir. Dolayısıyla, günümüzde evlenecek insanlar artan oranda, eş seçiminde ebeveyn, akraba ve komşuların değil kendi tercihlerini dikkate almaktadırlar. Birçok noktada ailelerden, akrabalardan uzaklaşma ve kopma durumu evlilik ve eş tercihi konusunda da gerçekleşmektedir. Çünkü akraba ve insanlarda uzaklaşma sadece mekânsal değil, duygusal, sosyal ve kültürel bağlamlarda da meydana gelmektedir.[274]

Modernleşme, makine bağımlı yabancılaşmış insan yaratmaktadır. Eric Fromm, "Homo mechanicus" diye sadece cinsel ilişkiden ve yüzeysel ilişkilerden zevk alan bir insan tipinden bahseder. Bu insan tipi, mekanik ve cansız bir vaziyette kendi zevklerinin peşinden koşmaktadır. Basar basmaz kendisine mutluluk, sevgi ve zevk getirecek bir düğmenin bulunmasını istemektedir. Bunun için birçok insan, bu düğmeyi nerede ve nasıl bulabileceklerini kendilerine öğretecek ruh çözümleyicilerine akın etmektedir. Bu tipteki erkek, kadına araba gözü ile bakmakta; hangi düğmeye basılacağını çok iyi bilerek kendine hayranlık duymakta; sonra da soğuk ve ilgisiz bir gözlemci olarak kalmaktadır. "Homo mechanicus", yaşama katılmak ve ona tepki göstermekten çok makinelerin kullanımıyla ilgilenmektedir. Bu yüzden yaşamı umursamamakta; büyük

[272] Seyyar, A. : **Sosyal Siyaset Açısından Kadın ve Aile, Birey Yay**., İstanbul, 1999, s. 142-143.
[273] Yukarıda a.g.e., s. 151.
[274] Jones, C. L. ; Tepperman, L. ; Wilson, S. J. : A..g.e., s. 46.

bir hayranlık içinde mekânik şeylere kapılarak sonunda ölüme ve yıkıma doğru yol almaktadır.[275]

E. Hoffer, nefsimize olan güveni en fazla okşayan şeyin yaratma yeteneği olduğunu söylemektedir. İnsanın kendi ürettiği bir şeye dokunması, onu mutlu etmektedir. Oysa modern çağda çok az insan ürettiği şeye temas edebilmektedir.[276] Bu nedenle ilk önce kendisine daha sonra yakın çevre ve topluma karşı yabancılaşan insan sayısı, her geçen süre artmaktadır. Teknolojinin kendisine sağladığı bütün avantajlara, yetenekleri ve gücü etrafında iddialı bilimsel çıkarımlara karşın modern çağın insanı, doğa karşısında geçmiştekinden daha az donanımlı ve güvenli yaşamaktadır. Azalan bilgi ve güven, insanda korku yaratmaktadır. Batılı psikiyatri uzmanlarına göre, son on yılda nükleer savaş, polis ve işkence, hava kirliliği ve trafik fobisi gibi birçok korku türünün yanında hiçbir mantıklı açıklaması olmayan korku türleri giderek daha yaygınlık kazanmaktadır.[277] Bunda, modernleşmenin ortaya çıkardığı insanlardan, sosyal ilişkilerden ve geleneksel yaşam alışkanlıklarından uzaklaşmanın etkisi tartışmasız büyüktür. İnsanlar arası ilişkilerin eskiye nazaran azalmasını anlatmak için bir sosyal bilimci, "komşusuz mahalleler" kavramını kullanmaktadır. Bu ifade, yan yana yaşayan ve mekânsal olarak birbirine yakın olan, ancak bunun dışında birbirinden yalıtılmış halde yaşayan kişileri anlatmaktadır.[278]

K. Mannheim'a göre, modernleşmenin sebebi olduğu güvensizlik ve belirsizlik şeklinde beliren şüphenin sistemleştirilmesi, toplumsal yaşamın giderek yabancılaşması, dağınıklaşması ve anarşik bir hal alması durumunu yaratmaktadır.[279] Sonuçta, F. Nietzsche'nin "tanrının ölümü" ve "nihilizmin yükselişi" diye adlandırdığı travmatik durumlar ortaya çıkmaktadır. Modern toplumun insanı kendini, değişim değeri içinde tüm değerlerin çözülmesiyle oluşan boşlukta bulmaktadır.[280] Böylece mutsuzluk, gerginlik, güvensizlik ve ne istediğini bilmemek şeklinde beliren bir psikoloji, modern insanda hâkim olmaktadır. İş ve meslek hayatı başta olmak üzere sosyal hayatında arzu ettiği doyumu elde edemeyen modern insan, aile içinde de mutlu olamamaktadır. Mutsuzluğuna bağlı olarak da, aile içi geçimsizlik, çatışma ve tartışmayı sık olarak yaşayabilmektedir.

---

[275] Fromm, E. : **Sevginin ve Şiddetin Kaynağı**, (Çev.: Y. Salman- N. İçten), İstanbul, 1984, s. 50.
[276] Barbarosoğlu, F. Karabıyık : **Modernleşme Sürecinde Moda ve Zihniyet**, İz Yay., İstanbul, 1998, s. 25.
[277] Aktaş, C. : A.g.e., s. 95.
[278] Furedi, F. : A.g.e., s. 170.
[279] Swingewood, A. : A.g.e., s. 325.
[280] Berman, M. : **Katı Olan Her şey Buharlaşıyor**, (Çev.: Ü. Altuğ- B. Peker), İletişim Yay., İstanbul, s. 36, 157.

Modernleşme süreci, acelesi olan bir hayat düzenini yapılandırmaktadır. Günümüzde günlük rutin işlerden, ekonomik, sosyal ve kültürel tüm alanlara, hız ve acele hâkim olmaktadır. Hız ve acelenin toplumsal hayata egemen olması, kişileri "vakit nakittir" felsefesine sürükleyerek her insan tekinin diğeriyle rakip veya düşman olma durumunu ortaya çıkarmaktadır. Yapılan ve yaşanılanlardaki acelecilik, bu eylemlerden beklenilen doyumun alınmasını engellemektedir. Okul kazanma, iş bulma ve işinde ilerleme, evlenme ve ilişki kurmakta acelesi olan birey, bunu korumak endişesi taşımamaktadır. Dolayısıyla arkadaşlığı, ilişkiyi, evliliği bitirmekte de bir hız ortaya çıkmaktadır. Durkheim'in bu konudaki değerlendirmesi, oldukça önemlidir. Durkheim'a göre kendi dar çıkarının peşinde koşan ve yalıtılmış bireylerden oluşan bir toplumun ömrü kısa olmaktadır. Kendi çıkarını güden içten pazarlıklı bireyler, toplumsal dayanışmaya zarar vermektedir. Bu tehlikeden kaçınmak için toplumun işbirliği duygusuna ve insanları bir arada tutan ikincil kurumlara ihtiyacı bulunmaktadır.[281] Ancak modern toplum şartları, maalesef bunları sağlayamamaktadır.

Modern hayat, hızlı değişim ve dönüşüm üzerine kurulmaktadır. Bu süreçte yaşamak durumunda olan insan, bu değişme ayak uydurabilmek için acele davranmak durumuyla karşı karşıyadır. Başka bir ifadeyle hızlı değişimin oynak koşulları, insanı çabuk karar alma durumuna zorlamaktadır. Değişme hızı ise, insanları doğruyu yanlıştan ayırmalarına imkân bırakmadan karar verme alışkanlığı kazandırmaktadır. Buna bağlı olarak da, davranışlar geleceğe yönelik bir tasarının parçası olmaktan çok, o anda beklenmedik bir biçimde karşılaşılan durumlara gösterilen yalın tepkilerden ileri gidememekte[282] ve isabetli kararların verilmesi güçleşmekte; hatta imkânsızlaşmaktadır. Teknolojik, bilimsel gelişme ve değişimlere paralel olarak beliren sosyal kurumlarda ve bunların fonksiyonlarında bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Böylesine çabuk değişimlere açık ve karmaşık bir toplumda kişi, birbirine zıt ekonomik, sosyal ve kültürel problemlerle karşılaşmakta ve bunları çözme noktasında kendi başına kalmaktadır. Eski çözüm yollarının ortadan kaldırılması ve yerine getirilen "yeni"lere uyumun uzun zaman alması, insanı bocalama durumuna sokmaktadır. Daha önceki yaşam tarzında her şey yerli yerinde ve belirginken, şimdi her şey birbirine karşıt ve belirsizdir. Bu durum ise, insanın yaşanılanlara uyum güçlülüğünü ortaya çıkarmaktadır.[283] Bu bağlamda, günümüz insanı mevcut koşulların etkisiyle bir taraftan hızlı ilişkiler kurmakta ve

[281] Furedi, F. : A.g.e., s. 184-185.
[282] Geçtan, E. **: İnsan Olmak**, Metis Yay., İstanbul, 2004, s. 26-27.
[283] Tan, H. : **Psikolojik Danışma ve Rehberlik**, M.E.B., İstanbul, 1992, s. 81-82.

bitirmekte, diğer taraftan yaşadığı hıza paralel olarak yeniliklere uyum sağlayamama sorunuyla yüzleşmektedir. Modern insan, tanıyamadığı kişi ile evlenme ve aile kurmaktaki hızı, onu bitirmekte de kullanmaktadır. Hızlı kararlar ve ilişkiler, tabiatı gereği isabetli tercihlerin yapılmasını engellediğinden, geçimsizliğe bağlı boşanmalar artmakta ve bundan evlilik ve aile kurumu da olumsuz etkilenmektedir.

Modernleşme, toplumsal hayat için büyük fonksiyon gören kurumların etkisini azaltmaktadır. Modernliği tanımlamak, sürecin kurumlar ve ilişkiler üzerindeki etkilerini belirtmek açısından K. Marx'ın ifadesi oldukça önemlidir: "Peşlerinde kâdim ve hürmete şayan bir önyargılar ve kanatlar silsilesini sürükleyen tüm durgun, donuk ilişkiler silinip süpürülüyor; yeni ortaya çıkan her şey, daha kemikleşmeden miadını dolduruyor. Katı olan her şey buharlaşıp gidiyor, kutsal olan her şey dünyevileşiyor ve en sonunda insanlar hayatlarının gerçek koşullarıyla ve diğer insanlarla ilişkileriyle…yüzleşmeye zorlanıyor."[284] Modernleşme süreci, aydınlanma felsefesi ve öğretisine bağlı olarak şekillenmektedir. Aydınlanma felsefesinin önemli bir parçasını oluşturan pozitivizm, metafizik ve teolojinin karşısına bilimi oturtarak, inanç ve vahyin bilgi kaynağı olarak kabul edilemeyeceğini savunmaktadır. İnsan zihninin ancak yaratmış olduğu şeyi anlayabileceği fikrini ileri sürerek toplumsal tüm gerçekliği bilim ve deneye indirgeyerek çözümlemeye çalışmaktadır.[285] Bu nedenle, modernizmin asal çizgisini, tekillik kavramı oluşturmaktadır.[286] Modernliğin tekillik çizgisi veya indirgemeciliğiyle, toplumsal hayat için büyük önem taşıyan din, ahlak, gelenek ve görenek etkisini yitirmektedir.

İnsanların hayatında ona anlam katarak doyum sağladığı gelenek, din, ahlâk ve değer konularında bir boşluk ortamı doğunca, bu bireyin yaşantısına hâkim olan mutsuzluk, kaygı ve korkulu bir psikoloji şeklinde yansır. Çağımızın insanı daha önceki aşamalarda görülmemiş bir oranda insanlarla bir araya gelmek, ilişki kurmak, kalabalık ortamlarda bulunmak durumlarında tedirgin olmakta ve korkmaktadır. Modern insan başına bir şey gelecek düşüncesiyle, kalabalık insan gruplarının bulunduğu büyük mağazalar ve sinema gibi yerlerden; metro, otobüs ve tren gibi toplu taşıt araçlarından uzak kalmayı tercih etmektedir. Yanında güveneceği ve tanıdığı birilerini bulamayan bu insan, kendini son derece çaresiz hissetmektedir. Korku, tedirginlik ve güvensizlik duygularına bağlı olarak kendi içine çekilmekte ve böylece işinden, eşinden, ailesinden

---

[284] Berman, M. : A.g.e., s. 35.
[285] Swingewood, A. : A.g.e., s. 49, 51, 160.
[286] Kahraman, H. B. : **Postmodernite ile Modernite Arasında Türkiye**, Everest Yay., İstanbul, 2002, s. 186.

ve kısaca çevresinden iyice uzaklaşmakta;[287]duygusal ilişkilere girmekte daha çok temkinli davranmaya çalışmaktadır. Bu konuda, A.B.D.'de yapılan araştırma, önemli sonuçlar çıkarmaktadır. Romantik ilişkileri ele alan bu sosyolojik araştırma, bireylerin aşk ilişkileri ve eş seçimiyle ilişkilendirildikleri riski azalmak için yoğun bir çaba içinde olduğu, sonucunu ortaya çıkarmaktadır. İnsanların, duygusal ilişkilerden kaynaklandığını düşündüğü risklerle baş etmenin bir yolu olarak nitelendirilen "kültürel soğuma" ile kişiye, kendini ilerde bekleyen duygusal birçok riskten koruyabileceği, uzmanlar ve rehber kitaplar tarafından telkin edilmektedir. Başka bir ifadeyle, insanların duygusal riskleri ortadan kaldırmak için "kültürel soğuma" ile yalnız kalarak yaşaması, bir yöntem olarak sunulmaktadır. Dolayısıyla, "dikkat et zarar görebilirsin" düşüncesi, günümüz insanın ruh halini tarif etmektedir. İnsanlar, bu düşünceden hareketle toplumsal ve duygusal bağlardan uzaklaşarak yalnız yaşamaktadır. Bireyselleşmiş ve yalnız yaşama alışkanlığı ise, toplum içinde suçun artması ve ailenin çözülmesiyle beraber gelişmektedir. Kendi çıkarını, özlemi ve ihtiyacını düşünerek yaşayan insanın, önce ilişkiye girdiği insanlar, sonra da kurumlarla çatışma olasılığı bulunmaktadır.[288] Duygusal, romantik ve uzun süreli bir ilişkiyi temsil eden evlilik ve aile, bu açıdan büyük risk altına girmektedir. "Kültürel soğuma" denilen durum, aile içine girerek, eşlerin birbirlerinden uzaklaşmalarına, aile içi iletişim ve paylaşımın azalmasına neden olmaktadır. Bunlar ise, evlilikteki uyumu olumsuz etkilemekte; şiddetli geçimsizlik yaratarak aileyi parçalamaktadır.

Bununla birlikte, din ve ahlâk etkileme gücünü kaybettiği takdirde, insanların normal dışı davranan kişilere karşı gösterdikleri reaksiyonlar değişmektedir. Bu durum kendisini, toplumun büyük bir bölümü tarafından artık tamamen "normal" olarak kabul edilmekte olan sapma davranış ve ilişkilerin yoğun gözlenmesinde göstermektedir. İnsanların cinsel yaşamı, bu noktada oldukça önemlidir. Din ve ahlâkın etkisindeki daralmaya bağlı olarak artan cinsel özgürlük hareketleriyle cinsellik, sadece üreme ile ilgili bir işlem alanı olmaktan çıkıp, zevk alınan bir ilişki türü niteliğine bürünmektedir.[289] Cinselliğin, üreme ile ilgili bir işlem olmaktan çıkması, ailenin insanın cinsellikle ilgili ihtiyacını toplum tarafından kabul edilen şekilde karşılama fonksiyonunu olumsuz etkilemektedir. Zevkin ön plana çıkmasıyla, aile bu konuda gereksiz bir konuma düşmektedir.

---

[287] Aktaş, C. : A.g.e., s. 96-97.
[288] Furedi, F. : A.g.e., s. 17-19 ve 189.
[289] Fromm, E. : **Cinsellik ve Cinsel Sapmalar, Bütün eserleri : 11**, (Çev.: A. Arıtan), Arıtan Yay., İstanbul, 1998, s. 15 ve 34.

Kolakowski'nin dediği gibi "din, aslında insan yetersizliğinin farkındalığıdır ve zayıflığın kabulü ile yaşanmaktadır."[290] İnsana neyi yapması gerekip nelerin gerekmediği, nelerin faydalı olup nelerin zarar vereceğini belirterek bir "yaşama tarzı" ve felsefesi sunan din[291], tanrı ile insan arasındaki sevgi alış verişine dayalı bir bağ oluşturur. Bu nedenle din, insanların birbirine karşı sorumlu oldukları ve ortak bir ruh oluşturdukları bir yapıyı içermektedir.[292] Bireyselleşme ve özgürlük adına, doğuştan kazanılmış bilginin dışındaki bilgilerimizin kaynağı olan gelenek[293] ve ananelerin kökü kesildiği takdirde, gelecekteki kuşakların sosyal mirastan mahrum kalacakları, birbirinden kopuk ve duyarsız bir insan yığını biçimine bürünür.[294] Dolayısıyla, sosyal yaşamın sürekliliği ve istikrarı açısından din, gelenek, görenek ve ahlâkın etki alanının daralması, insan ilişkilerine olumsuzluk olarak yansımaktadır.

Eğer devlet, parti ve sosyal politika, ahlaki ilkelerini kendisine temel almıyorsa, o zaman insanoğlunun geleceği ve dolayısıyla toplumun geleceği diye bir şey söz konusu olmamaktadır. Bunun tersi de doğrudur: "Eğer bir devletin politikası veya bir bireyin davranışı, ahlaki pusulayla yönlendiriliyorsa, ortaya yalnız en insancıl değil, uzun vadede kişinin kendi geleceği için en tedbirli davranış biçimi çıkmış olur."[295] Dolayısıyla, toplum içerisinde oluşmuş örf ve adetlerin, değer yargılarının, normların ve kuralların uyumlu bir bütünlüğü olan ahlâk,[296] insanların davranışlarını düzenleyerek toplumsal yaşamda çok önemli fonksiyonlar yerine getirmektedir. Ahlâkın yerine getirdiği fonksiyonlar, insanın onun sayesinde yaşadıklarına belli bir takım anlam ve değer vermesiyle mümkün olabilmektedir.[297] Ahlâki değerler, sosyal bir varlık olması nedeniyle insan için büyük önem taşımaktadır. Çünkü toplu halde yaşayabilen insanın, ahlâki değer ve kurallarla biçimlendirilmiş bir ilişki düzenine büyük gereksinimi bulunmaktadır.[298] İnsan, ahlâkın denetiminde olan tutum ve davranışlarda bulunarak ve onlara bir anlam ve değer hükmü vererek yaşamından doyum sağlayabilmektedir. Ancak modernleşme, ahlakı insan hayatından uzaklaştırmaktadır.

---

[290] Baumann, Z. : **Postmodernlik ve Hoşnutsuzları**, (Çev.: İ. Türkmen), Ayrıntı Yay., İstanbul, 2000, s. 239.
[291] Kula, N. : "Gençlik Döneminde Kimlik ve Din", **Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi**, (Haz.: H. Kömelekli), Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002, s. 61.
[292] Yağmurlu, M. : **Çağımızda Kadın Sorunu**, Beyan Yay., İstanbul, 1984, s. 18.
[293] Popper, K. : **Daha İyi Bir Dünya Arayışı**, (Çev.: İ. Aka), Y.K.Y., İstanbul, 2001, s. 63.
[294] Bilgiseven, Â. K. : **Köy Sosyolojisi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1988, s. 174.
[295] Solzheitsyn, A. : "Yirmi Birinci Yüzyıl Şafağından Önceki Gecenin Düşleri", (Çev.: B. Çorakçı), **Yüzyılın Sonu (Büyük Düşünürler Çağımızı Yorumluyor)**, 3. Baskı, (Edit.: N. Gardels), İş Bankası Kültür Yayınları No: 411, İstanbul, 2003, s. 16.
[296] Aktan, C. C. : A.g.e., s. 14.
[297] Güngör, E. : A.g.e., s. 25.
[298] Lipson, L. : A.g.e., s. 35.

Cinsiyetler arasındaki ilişkileri ve rolleri belirleyen sosyal normların etkisinin azalması[299] ile birlikte toplumun evlenme ve evlilik olaylarına bakış açısının değişmesi, boşanmaların, çocuksuz ailelerin ve nikâhsız birlikteliklerin çoğalmasını ortaya çıkarmaktadır. Ekonomik ve sosyal hayattaki makro bozulma, başta aile olmak üzere bir çok kurum ve ilişkilerde iç bozulmaya neden olmaktadır.[300] Sosyal hayattaki hızlı değişmeler, aile ve aileye verilen değerde de kendini göstermektedir. Son kırk veya elli yıldır, insanların aile hakkındaki düşüncesinde, dramatik bir değişim gözlemlenmektedir. 1950 ve 60'ların insanları, evlilik yaşına gelen yetişkinlerin evlenmesi, aile kurması ve çocuk sahibi olmasını beklerlerdi. Evlenmemek ve bilinçli olarak çocuk yapmamak genele aykırı bir durum olduğu için, bu durumlardaki insanlar sapık olarak değerlendirilirdi. Bu tarihlerden sonra, beklentilerde bir değişiklik meydana gelmeye başlamıştır. Nitekim günümüz gençleri, cinsel davranış ve hayat tarzı seçimlerinde daha fazla özgürlük talep etmektedirler. Evlenmemek, nikâhsız birlikte olmak, çocuk yapmamak gibi durumlar gençler tarafından sapma davranışlar değil, alternatif yaşam tarzları olarak değerlendirilmektedir. Özellikle 90'lardan sonra gittikçe artan bir şekilde evlilik dışı beraberlik, boşanma, çocuksuz evlilikler ve evlilik dışı çocuk doğurma gibi daha önce toplum tarafından hoş karşılanmayan durumlar, normal görülmeye başlamaktadır.[301] Bunlar, toplam olarak aileyi ve aile içi ilişkileri olumsuz etkilenmektedirler.

6.1.2. Sanayileşme ve Aile

İlk tekstil alanında başlayan ve daha sonra demir ve elektrikle devam eden sanayideki teknik değişim, ortaya çıkardığı sonuçlar bakımından bir devrim olarak nitelendirilmektedir. Sanayideki bu teknik değişim, nüfusu az ve seyrek olan, eski yaşam alışkanlıklarının, basit üretim yöntemlerinin, kapalı ekonominin hâkim olduğu toplumları derinden etkilemiş; basit alet ve üretim araçları ile çalışan insanları büyük kentlere ve modern makinelerin başına geçmeye zorlamıştır. Böylece, toplumun çok farklı yönlerinde bir değişimi meydana getiren sanayileşme, yeni toplumsal yapıyı şekillendirmiştir.[302] Üretimin tarımdan sanayiye kayışını, pazar için yaratılan fazla üretimi, hareketli bir ekonomiyi, mesleki çeşitliliği, işbölümü ve uzmanlaşmayı ifade

---

[299] Saylan, T. : "Çağdaş Aile Hizmetleri Nasıl Olmalıdır?", **1. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu** (2000'li Yıllarda Aile Hizmetleri), A.A.K. Yay. No: 117, Ankara, 2001, s. 3.
[300] Celkan, H. Y. : "Beşeri Kültürün Temel Öğesi Aile", **I. Aile Şurası**, A.A.K.Yay., Ankara, 1990, s. 139.
[301] Jones, C. L.; Tepperman, L. ; Wilson, S. J. : Ag.e., s. 1-3
[302] Soyer, S. : **Endüstri Sosyolojisine Giriş**, Saray Kitabevi, İzmir, 1996, s. 113.

eden sanayileşme süreci, akrabalık ilişkilerini düzenleyen bir yapıda değişikliği ortaya çıkarmıştır. Yapı değişikliğiyle maaş ve aylık gelire bağlı para ekonomisi, kazanılan statü, mesleğe ve eğitime dayalı sosyal hareketlilik meydana gelmiştir.[303] Özellikle ekonomik hayatta değişimi yaratan sanayileşme, sosyal hayat içinde de değişimleri zorlayarak etkisini göstermiştir.

Sanayileşme, birçok yapı değişikliğine paralel olarak ailenin temel işlevleri ve yapısını değişim ve dönüşüme zorlamıştır. Büyük oranda sermaye ve rekabet edebilme gücüne sahip işletmelerin oluşmasını sağlayan sanayileşme, kendi küçük imkânlarıyla geçimini sağlayan ailelerin ekonomik ve sosyal ilişkilerini bozmuş; dayanışma ve işbirliğin hâkim olduğu aileleri rekabetin ve çatışmanın daha çok hissedildiği ailelere dönüştürmüştür. Aile, varlığını korumak ve üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için kendi düzen ve fonksiyonlarında değişiklik yaratarak, yeni toplumsal koşullara uyum sağlamaya çalışan bir kurum şekline bürünmüştür. Geniş ve ataerkil yapı içindeki yaşlı erkek, üretim başta gelmek üzere, ailenin tüm fonksiyonlarını düzenleyen ve kontrol eden insanıyken[304] sanayileşmeyle tüm yetkilerini ve etkileme gücünü kaybetmiştir. Nitekim sanayileşmeyle yaş ve cinsiyet gibi demografik özelikler, önemli bir değişken olmaktan çıkmıştır.

Sanayileşme, tüm insan ilişkilerindeki değişime bağlı olarak, aile içi ilişkileri etkilemiştir/etkilemektedir. Bu sürece bağlı olarak, aile içinde çalışan bireylerin statüsü ve sayısı zamanla değişmektedir. Tarımın hâkim üretim biçimi olduğu sanayi öncesi aşamada, aileye her yeni gelen çocuk, sofraya ilave bir kaşıktan ziyade, üretime katkıda bulunacak bir çift el ve ebeveynlerin yaşlılığında kendilerine bakabilecek birer sigorta unsuru olarak değerlendirilmekteydi. Bu nedenle sayının çokluğu önemli olmaktaydı. Sanayileşme öncesi, tarım toplumlarında üretim yapmaya elverişli aile üyelerini tamamının çalıştığı, "çalışan ve üreten aile" modeli bulunmaktaydı. Ancak sanayileşme ve beraberinde gerçekleşen değişim ve dönüşümlerle üreten aile modelinden, "bağımlı aile" modeline doğru bir yol alış söz konusu olmaya başlamıştır.[305] Dolayısıyla, sanayileşme, ailenin kendi tüketimi için üretim yapan yapısı değişerek, onun yerine daha az çalışanın ancak daha çok tüketenin olduğu bir aile modeli yaratmaktadır. Ailenin üretimden uzaklaşması, onun ekonomik bir birim olma, denetleme, koruma ve

---

[303] Gore, M. S. : **Urbanization and Family Change**, Popular Prakashan Bombay, India, 1990, s. 41-43.
[304] Özbay, F. : Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişmelerinin Aile İşletmelerine Yansıması", **Türkiye'de Ailenin Değişmesi**, Toplumbilimsel İncelemeler, Ankara, 1984, s. 36-37.
[305] Richarhson, H. : **İktisadi ve Mali Yönleriyle Sosyal Güvenlik**, (Çev.: T. Yazgan), İstanbul, 1970, s. 138.

organize etme gibi fonksiyonlarını, devletin yeni kurduğu kurum ve kuruluşlarıyla paylaşması sonucunu beraberinde getirmektedir. Yaşanılan değişime paralel olarak, sanayileşmeden önce günlük yaşantısını sürdürmekte güçlük çeken yaşlı ve akıl hastalarının bakımı, uzman kişi ve yöntemlerin hâkim olduğu yeni kurumlara devredilmektedir.[306] Sanayileşme sürecinin bir sonucu olan fonksiyonların bu şekildeki devri, özellikle yaşlı ve engellilerin ayrı bir sınıf olarak görülmesine ve gün geçtikçe ebeveyn çocuk ilişkisinde bir bozulma ve kopmanın oluşmasına yol açmaktadır. Aile büyüğünün sanayileşme süreciyle fonksiyonsuz kalışı ve otorite kaybı, onun ailesi ve toplumla olan ilişkisini problemli hale getirmektedir. Aile ve topluma ilişkin etkisini kaybeden yaşlı yalnız kalmaktadır.[307]

Parsons, sanayileşme sürecinin aileyi parçaladığı, az çocuklu ve tek eşle evlilikle aileyi küçülttüğü, akrabalık ilişkilerinde kopmalar meydana getirdiğini savunmaktadır. Ona göre sanayileşmeyle, aile artık sadece aynı yerde uyuyan ve aynı yerde yemeği tüketen insanlardan oluşmamaktadır. Aile üretim gücünü, siyasi ve dini fonksiyonlarını kaybetmektedir. Eğitimle ilgili görev ve sorumluluklarını yeni oluşturulan kurumlarla paylaşan aile, çocukları sosyal hayata hazırlamak ve eşlerin biyolojik ve psikolojik tatminini sağlama fonksiyonunu sürdürmektedir. Akrabalardan uzaklaşarak gelişen bu grup, eşlerin birbirlerini görece seçmesiyle kurulmaktadır. Kadın ve erkeğin rolleri, toplumdaki diğer değişmelere paralel olarak farklılaşmaktadır. Ancak Parsons'un sanayileşmenin aile üzerine etkileri konusundaki fikirlerine karşı önemli itirazlar bulunmaktadır.[308] İtirazlar, Parsons'un sanayileşmenin, çekirdek ailenin ortaya çıkmasına neden olduğu düşüncesi üzerinde toplanmaktadır. Laslett ve çalışma arkadaşları, İngiltere'de çekirdek aileye, sanayileşme sürecinden çok önceleri de rastlanıldığına dair kanıtların olduğunu savunurken,[309] Avrupa'da, kuzey Amerika'da hatta Japonya, Çin ve Afrika'da da çekirdek ailenin 16. yüzyılda varolduğu[310] dolayısıyla sanayileşme ve çekirdek aile arasında doğrusal bir ilişkinin her zaman kurulamayacağı düşüncesi ortaya atılmaktadır. Ancak, aile içinde yaşayan nüfus, ebeveynin çocuk üzerindeki etkisi ve evlilik yaşı gibi konularda sanayi öncesi ve sonrası çekirdek ailelerde bir takım farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin orta çağa ait

---

[306] Delican, M. : "Aile, Ekonomi ve Sosyal Politika", **Ekonomik Bir Birim Olarak Aile**, A.A.K.Yay. No: 112, Ankara, 1998, s. 6-7.
[307] Hareven, T. K. **: Families, History And Social Change Life Course And Cross- Cultural Prespective**, Westviev Press, New York, 2000, s. 145 ve 229.
[308] Yazan, Ü. M. : "Ondokuzuncu Yüzyıldan Günümüze Kadar Avrupa Aile Sosyolojisindeki Değişmeler Üzerine Bir Çalışma", **I. Aile Şurası,** A.A.K.Yay., Ankara, 1990, s. 105.
[309] Jones, C. ; Teppermann, L. ; Wilson, S. j. : **The Futures Of Family**, New Jersy, U.S.A., 1995, s. 27.
[310] Hareven, T. K. : A.g.e, s. 7 ve 52-53.

çekirdek ailede, aile içi ilişki ve kişilerin birbirlerine karşı davranışı, 17. ve 18. yüzyıldakinden farklılık göstermektedir. Sanayi öncesi çekirdek ailede daha erken evlilik, daha çok çocuk doğurma, gibi durumlar söz konusu olduğu için daha kalabalık bir aile komposizyonuna sahiptir. Ayrıca daha önce aile içi dayanışmanın ve aile üyelerinin birbirine bağlılığı esasken, sanayileşmeyle şekillenen yeni çekirdek ailede bunlar sık görülmemektedir.[311]

Ancak, sanayileşmenin, bugünkü özellikleri taşıyan çekirdek aileyi yaygınlaştırdığı, büyük bir kesim tarafından kabul edilmektedir. Zira, sanayileşmeyle kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi, kadınların eğitim ve ekonomik alanlardaki etkinliklerde erkeklerle eşit haklardan yararlanmasına imkân tanıyan gelişmeler yaşanmış; bu gelişmeler de, günümüzdeki çekirdek ailenin oluşmasına zemin hazırlamıştır.[312] Yine sanayileşme mülkiyetin artması, hukukun etkin olması, coğrafi ve toplumsal hareketliliği ortaya çıkararak, çekirdek ailenin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur.[313] Bu bağlamda William Goode, sanayileşmenin geleneksel aile üzerindeki etkilerini şu şekilde özetlemektedir: Sanayileşmenin hızlandırdığı göç veya coğrafik hareketlilik; aile üyeleri arasındaki yakın teması kesintiye uğratmaktadır. Yeni teknolojilerin telefon, televizyon, otomobil gibi olanakları mesafeler arasındaki haberleşmeyi mümkün kılsa bile, bu durum aileyi olumsuz etkilemektedir. Sanayileşmenin ortaya çıkardığı sınıf farklılaşması, ailenin bir veya daha çok üyesini hızla yukarı doğru yükseltirken, ailenin geri kalanları açısından yaşam biçiminde, zevklerde ve gelirde bir takım dengesizlikler ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucu olarak da ilişkiler zorlaşmakta ve hoş olmayan bir şekle dönüşmektedir. Kişisel başarıyı yücelten ve öne çıkaran sanayileşmenin şekillendirdiği değer sistemi, bireyin yakın çevresiyle olan diyalogunu kesmektedir. Bu durum bir taraftan kişinin bireyselleşmesine neden olurken, diğer taraftan kişinin yakın çevresi ile arasına mesafe girmesine ve onlarla olan dayanışmasının azalmasına neden olmaktadır.[314] Bu duruma Fındıkoğlu, farklı bir bakış açısı getirir. Ona göre sanayileşme ve bununla birlikte şekillenen kentleşmeyle, aile içerisindeki dini hayat bireyleşmektedir. Bu bireyselleşme, dini müessesenin ve telâkkilerin felsefeleşmesinin bir sonucudur. Artık seccâde etrafında ve bir baba, dayı, amca veya ağabey arkasında namaza duran aile üyelerinden

---

[311] Hareven, T. K. : A.g.e., s. 11.
[312] Kongar, E. : A.g.e., s. 585.
[313] Bottomore, T.B. : A.g.e., s. 178.
[314] Kut, S. vd., : **1994 Uluslar Arası Aile Yılı Özel İhtisas Raporları**, Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müdürlüğü, Ankara, 1994, s. 9.

eser kalmamıştır.[315]Dolayısıyla dini ibadetlerin insanları bir araya getirerek bütünleştirme ve kaynaştırma işlevi, sanayileşme, modernleşme ve kentleşme süreçlerinin etkisiyle etkisini yitirmiştir. Böylece aile içindeki, birlik ve beraberlik oluşturma imkânı zorlaşmaktadır.

Sanayileşme, sosyal bir varlık olan insanın daha çok maddiyatçı olmasına neden olmaktadır. Anlıksallaştırma, sayısallaştırma, soyutlaştırma, örgütleştirme ve nesneleştirme sanayi toplumunun en belirleyici özelliklerini oluşturmaktadır. Bu özelliklerin, insan ilişkilerine uygulanması veya bu ilişkilere hâkim hale gelmesiyle, yaşamın değil mekaniğin ilkeleri etkinliğini artırmaktadır. Yaşamı umursamadan geçiren insanı oluşturan bu düzen, insanlara sahip oldukları ve kullandıkları şeylerin sayısı ve çeşidine göre mutlu olma duygusu kazandırmaktadır.[316] Bu durumu gören Ferguson ve Millar, sanayiye dayalı değişimin, insan kültüründe bir ilerleme kaynağı ile birlikte, insani özün boşalması ve yabancılaşmayı ortaya çıkardığını ifade etmektedirler. Aynı şekilde E. Durkheim da, sanayileşmeyle her türlü iştahın önü açılarak "merdivenin en altındakinden en üst basamağındakine kadar açgözlülük duygusu kışkırtıldığını" ileri sürmektedir. Bu değişime bağlı olarak özlemler kontrol altına alınmamakta ve kimse sınırlandırılmış doğrulara aldırış etmemektedir. Sanayileşmenin yarattığı gelişme; özgürlük, bolluk ve rahatlık yaratarak insanları kışkırtmakta ve arzularını kontrol edemeyen, çok daha az gözlü ve denetime daha tahammülsüz bir insan tipi oluşturmaktadır.[317] Mclver'in yaşayan insanların özelliklerine bakarak "büyük boşluk" olarak nitelendirdiği sanayileşme sürecindeki makine medeniyeti, kişilerin yaşamında sahte değerler yaratmaktadır. Bu süreçte vasıtalar gaye yerine geçmekte; insanlar gayeleri unutarak vasıtaları geliştirmeye ve onlar üzerinde çalışmaya önem vermektedir. Bu bağlamda, sonu olmayan bir yolda sürekli bir şekilde daha ileri gitmek ve yükseğe çıkmak, başarı olarak değerlendirilmektedir.[318] Dolayısıyla sanayileşme, maneviyatı zarar görmüş, her şeyi maddi değerlere göre belirleyen, aç gözlü, tahammülsüz kısaca insani özelliklerden uzak bireylerden oluşmuş yeni bir toplum doğurmaktadır. Bundan duygusal birliktelik, psikolojik tatmin, manevi paylaşma ve destek üzerine kurulu aile ve evlilik zarar görmektedir. Çünkü evliliğe ait olan öz veri, sabır ve emek, sanayileşmenin hâkim kıldığı değerler arasında yer almamaktadır.

---

[315] Fındıkoğlu, Z. F. : " Evlenmede Güçlük", **Aile Yazıları 4**, (Der.: B. Dikeçligil-A. Çiğdem), A.A.K.Yay., 5/4, Ankara, 1991, s. 61.
[316] Fromm, E. : **Sevginin ve Şiddetin Kaynağı**, (Çev.: Y. Salman- N. İçten), İstanbul, 1984, s. 51
[317] Swingewood, A. : A.g.e., s. 41 ve 145.
[318] Güngör, E. : A.g.e., s. 199.

Sanayileşmenin hızlandırdığı değişme, insan ilişkilerine yüzeysellik ve geçicilik şeklinde yansımaktadır. Sanayileşme ve teknolojik ilerlemenin hazırladığı yirminci yüzyılın en önemli iki özelliğini hızlı değişim ve yoğun etkileşim vermektedir. Hızlı değişim hayatın birçok alanında "geçiciliği" beraberinde getirmektedir. Her an her şeyin değişime uğrayacağı düşüncesi ve gerçeği, toplumsal hayatta geçiciliğin hâkim olmasına neden olmaktadır. İnsanların etrafındaki nesnelere alışmadan onları elden ve gözden uzaklaştırdığı bir toplumda, haliyle insan ilişkileri kısalarak geçici bir özellik almaktadır. Sürekli hareketliliği gerektiren sanayileşme sonuçta parçalı, geçici ve yüzeysel bir sosyal ilişkiyi beraberinde getirmektedir. Geçicileşmiş ilişkiler, evlenmeleri azalttığından, ailenin etrafında yoğunlaşan birçok toplumsal olgunun da yıpranması söz konusu olmaktadır.[319] Ayrıca, teknoloji ve onun getirdiği yeni değerler ve davranış kalıpları, sosyal kurumları zorlamaktadır. Yeni sosyal değerlerin algılanma ve kavranması tamamlanmadan yenileri gündeme gelmektedir. Dolayısıyla, bu süreçte yaşayan kişi, hem var olan değer ve normları iyi bilmek ve korumak hem de sürekli değişenlerine uyum göstermek zorunluluğuyla baş başa kalmaktadır.[320] Bu ise insanları, tanımlamakta zorlandıkları psikolojik rahatsızlıklara sevk etmektedir.

Hızlı değişim ile biçimlenen yaşam modeli, kısa süreli ürünler ortaya çıkarmaktadır. Hizmet ve ürünlerde kısa ömürlülük, tüketiciyi daha sık pazara çıkıp harcama yapmaya zorlamaktadır. Paranın insanın cebinde kalma süresi azaldıkça, kişi aynı parayla daha çok, fakat daha dayanıksız; hatta hemen kullanılıp atılacak ürünler alabilmektedir. Bu oluşuma bağlı olarak toplumdaki bazı değişimler derin ve hızlı olunca, bunun insan üzerindeki etkisi de fazla olmaktadır. Böyle bir toplumun üyeleri, evlerini arabalarını daha kısa sürede değiştirmekte, daha sık evlenip boşanmakta ve işlerinde daha hızlı terfi etmektedir.[321] Dolayısıyla, sanayileşmenin şekillendirdiği geçici ve yüzeysel ilişkiler, aileye kısa süreli evlilikler, yürütülemeyen ve değiştirilerek bitirilmesi gereken ilişkiler, tartışma ve boşanma yoğunluğu olarak yansımaktadır.

Sanayileşmenin yarattığı ağır iş temposu, aile yaşamını olumsuz etkilemektedir. Bireylerin iş yaşamları, aile ortamlarındaki ilişki ve etkileşim örüntüsünü doğrudan etkilemektedir. Çalışma hayatının koşullarının ağırlaşması, çalışanın işinden arzu ettiği verim ve doyumu elde etmesini engelleyerek; kişinin, aile içi ilişkilerinde olumsuzluk

---

[319] Budak, G. : "Endüstrileşme Süreci İçinde Ailenin Yeri ve Önemi", **I. Aile Şurası**, A.A.K.Yay., Ankara, 1990, s. 198.
[320] Berkay, F. : "Sosyal Değişme ve Türk Ailesi", **I. Aile Şurası**, A.A.K.Yay., Ankara, 1990, s. 169.
[321] Adıgüzel, Y. : **Kitle Toplumunun Açmazları, Kültür Endüstrisi**, Şehir Yay., İstanbul, 2001, s. 148.

ortaya çıkarmaktadır.[322] Uzun mesai, stresli, yorucu ve yıpratıcı çalışma düzeni, iş ve müşteri karşısında sürekli kendini kontrol edebilme mecburiyeti, çalışan insanı belli bir noktadan sonra fiziksel, ruhsal ve zihinsel açıdan rahatsız etmektedir. Bu koşullardaki bir işe sahip bir çalışanın, mevcut durumundan en çok ailesi etkilenmektedir. Bu şekilde yoğun çalışma koşullarına sahip kişi doğal olarak eş ve çocuklarına karşı sorumluluklarını yerine getirmekte zorlanmaktadır. Bu da, zamanla aile içinde sorunlar yaratmaktadır. Bu bağlamda modernleşme ve sanayileşme süreçlerinin biçimlendirip ortaya çıkardığı iş ve çalışma düzeni, aile yaşamını doğrudan etkilemektedir.

Teknoloji, eğitim ve ekonomi alanlarında yoğun değişim ve dönüşümleri ifade eden sanayileşme, bankacılık, işletmecilik, pazarlamacılık ve danışmanlık gibi yeni meslekler, ortaya çıkarmaktadır. Düzenli bir çalışma saatinin olmayışı, geç vakitlere kadar çalışma, sürekli hareket ve yoğun tempo, bu yeni mesleklerin ortak özellikleri olmaktadır. Günün gerekli saatlerinde anne babanın veya eşlerin bir arada olmayışı, evi sadece yatmadan yatmaya gelinen bir otele dönüştürmektedir. Aile içindeki ilişkileri yakından etkileyen bu çalışma tempo ve düzeni, belli bir zaman sonra eşler arasında ve ebeveynler ile çocuklar arasında birtakım sorunlar yaratmaktadır. Çocuk ihtiyacı olduğunda, anne ve babasına ulaşamamaktadır. İlgi ve sevgi ihtiyacını, daha çok televizyon izleyerek, bilgisayarda daha çok oyun oynayarak veya dışarıda daha çok zaman geçirerek gidermeye çalışmaktadır. Bu durum ise, çocuk ve yetişkin açısından sosyal ve manevi yönden çok büyük sarsıntılar yaratmaktadır. Yeni mesleklerin zorunlu kıldığı ağır çalışma koşulları, eşlerin tartışmalarına ve evlilikten beklenilen tatmini azaltarak boşanmaları çoğaltmaktadır. Araştırmada bu konuyu ortaya çıkarmak için babanın iş ve benzeri nedenlerle eve geç gelme sıklığı sorulmuş ve eve geç gelme ile boşanma arasında bir ilişki aranmıştır. Bu ilişki, tablo 6'da verilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi, babası eve iş vb. nedenlerle sık geç gelen çocuklar aynı zamanda boşanmış anne babaya sahip olan çocuklardır. Dolayısıyla, ebeveynlerin iş ve benzeri nedenleriyle eve geç gelmeleri ve geç gelmeye bağlı olarak azalan iletişim, eşler arasında geçimsizlik nedeni olmaktadır. Bu bağlamda, iş ve benzeri nedenlerle eve geç gelme, aynı zamanda boşanma durumunu da ortaya çıkaran bir faktör olmaktadır.

[322] İl, S. : "Polisin Aile Yaşamı", **Toplum ve Sosyal Hizmet**, Cilt:12, Sayı:3, Hacettepe Üniv. Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yay., Ankara, Ekim 2001, s. 51.

Tablo 6: İşten geç gelme ile boşanma arasındaki ilişki

		Babanız iş veya başka sebepler eve geç gelir mi/ gelir miydi?			
		Sık sık	Bazen	Hiç	Total
Anneniz	Sağ	53	229	106	388
		13,7%	59,0%	27,3%	100,0%
		65,4%	66,2%	79,7%	69,3%
		9,5%	40,9%	18,9%	69,3%
	Öldü	4	31	8	43
		9,3%	72,1%	18,6%	100,0%
		4,9%	9,0%	6,0%	7,7%
		,7%	5,5%	1,4%	7,7%
	Boşandı	24	86	19	129
		18,6%	66,7%	14,7%	100,0%
		29,6%	24,9%	14,3%	23,0%
		4,3%	15,4%	3,4%	23,0%
Total		81	346	133	560
		14,5%	61,8%	23,8%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		14,5%	61,8%	23,8%	100,0%

x^2: 11.193 df: 4 $p<0.05$

6.1.3. Kentleşme ve Aile

Kentleşme en genel anlamda, artan sanayileşme ve ekonomik gelişmeye paralel olarak kent sayısının artması ve varolan kentlerin büyümesi sonucunu ortaya çıkaran, toplum yapısında artan oranda örgütleşme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliğe neden olan bir nüfus birikimi[323] olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel yapısındaki değişimi ifade eden kentleşme[324] ekonomik, demografik ve sosyolojik anlamlara sahip bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Kentleşmenin tarımdan sanayi ve hizmet sektörüne iş gücü transferini içerdiği için ekonomik anlamı; kırsal yerleşme birimindeki nüfusun kentsel yerleşme birimlerine hareketini ifade ettiği için demografik anlamı ve toplumsal ilişkilerdeki değişikliği ifade ettiği için sosyolojik anlamı bulunmaktadır.[325] Sanayileşme ve modernleşmeyle yakından ilişkili olarak somutlaşan kentleşme, her şeyden önce bir sosyal değişmeyi içermektedir. En bireysel alandan en toplumsal alana kadar insan ilişkileri, bu ilişkilerin meydana getirdiği kurum ve yapılardaki değişmeleri kapsayan sosyal değişme, maddi ve manevi kültür unsurlarını etkileyen en önemli bir faktördür.[326] Maddi ve manevi kültür unsurlarını etkileyen sosyal değişme daha çok ve etkin olarak kentlerde gözlemlenmektedir.

---

[323] Keleş, R. : **Kentleşme Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 1990, s. 5.
[324] Tatlıdil, E. : **Kentleşme ve Gecekondu**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fak.Yay., No: 47, İzmir, 1989, s. 3.
[325] Özen, S. : **Kentlileşme Sürecinde Ailede Kuşaklar Arası İlişkiler**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay. No: 86, İzmir, 1996, s. 11-12.
[326] Aydoğan, F. : "Van'da Kırsal Kesimden Kente Gelen Ailelerin Evlenmeye İlişkin Tutum ve Davranışlarındaki Değişmeler", **Aile Kurultayı** 16-18 Kasım 1994, I.Kitap, A.A.K.Yay., Ankara, 1995, s. 167.

Kentleşme, birbirinden farklı kültür, değer ve yaşama alışkanlıkları olan insanları bir araya getirmektedir. Modernleşmenin doğal meskeni olan kentteki[327] hâkim olan yaşantıyı Saint-Preux şöyle özetlemektedir: "Her daim çarpışıp duran gruplar ve hizipler, durmaksızın ortaya çıkıveren, yenilenen önyargılar ve çatışan kanaatler. Herkes sürekli kendisiyle çelişkide ve her şey saçma ama hiçbir şey çarpıcı değil, çünkü herkes her şeyi kanıksamış. Öyle bir dünya ki bu iyi, kötü, güzel, çirkin, hakikat, erdem sadece yerel ve sınırlı olarak varoluyor."[328]

Kent içinde yaşayan insanın fazlalığı ve heterojenliği, sosyal ilişkilerin şekli, içeriği ve sıklığını etkilemektedir. Bu bağlamda geleneksel tutum, davranış ve ilişkilerin yerini rasyonel ve çıkara dayalı davranış, tutum ve ilişkiler almaktadır. Bireyler, bu anlamda kentsel yaşama uygun olan davranış modelleri geliştirerek uyum sağlamaya çalışmaktadırlar.[329] Kentlerde yaşayan nüfusun yoğunluğu, fiziksel olarak yakınlığı yapılandırmaktadır. Ancak bu beraberlik ve yakınlık, aynı mekânı paylaşma zorunluluğundan doğmaktadır. Ortak mekânı paylaşma zorunluluğundan dolayı farklı sınıf, kültür, değer yargıları, tutum ve davranışları olan kişilerle bir arada bulunma ve onlarla iletişim kurma durumu belirmektedir. Ancak, bu ilişkilerin ve mekânsal yakınlaşmanın duygulara, kişileri birbirine bağlayacak anlamlı bağlara yansıması uzun süre almaktadır.

Toplum bireyleri, ortak bir ırka, dine, dile, tarihe ve kültüre sahip olduklarında veya ilkel toplumlarda olduğu gibi, yaşam tarzının ve değer yargılarının hiç değişime uğramadığı ya da çok yavaş değiştiği durumlarda birlik ve beraberliği sağlamak ve bunlara bağlı olarak da anlaşarak yaşamak daha kolay olmaktadır.[330] Ortak yaşam alanlarının ve şekillerinin çokluğu, sosyal yaşam içinde uyumu ve düzeni mümkün kılmaktadır. Ancak kent, birçok bakımdan farklılığın ve çeşitliliğin yoğun yaşanıldığı yerleşim birimleri olarak, bu durumu ortadan kaldırmaktadır. Çünkü, kentte, herkesin birbirini tanıdığı, yüzyıllardır aynı evlerde oturduğu mahalleler; kimsenin kimseyi tanımadığı, kontrol mekanizmalarının kaybolduğu, sosyal yardımlaşmanın azaldığı semtlere dönüşmektedir.[331] İnsan yaşamı için kaçınılmaz olan sosyal kontrol mekanizması, kentleşme ve ona bağlı faktörlerle birlikte zayıflamaktadır. Sosyal kontrol

---

[327] Harvey, D. : **Postmodernliğin Durumu,** (Çev.: S. Savran), Metis Yay., İstanbul, 1999, s. 39.
[328] Berman, M. : A.g.e., s. 31.
[329] Hanser, P.M. : "Şehirsel Bölgelerin Toplu Olarak İncelenmesi", Şehirsel **Bölgelerde Sosyal Araştırma El Kitabı**, (Der: P.M.Hanser), (Çev.: A. Nacarlıoğlu), İmar İskan Bakanlığı Yay., Ankara, 1986, s. 114-115.
[330] Neumann, E. N. : A.g.e., s. 16.
[331] Turinay, N. : A.g.e., s. 30

mekanizmasının işletilememesi, sapma davranışların ortaya çıkabilmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla kentleşmenin yarattığı artan bireyselleşme ve azalan sosyal kontrol, insanların çevre baskısından kurtularak hareket etmesi ve bunlara bağlı olarak sapma davranışlar göstermesini beraberinde getirmektedir. Bireyselleşmeye ilişkin ortaya çıkan sapma davranışlar, aileye geçimsizlik[332] ve boşanma olarak yansımaktadır.

Kentleşme, insanlar arası artan iletişim, etkileşim ve ilişkiye rağmen paradoksal olarak yalnızlaşmayı ortaya çıkarmaktadır. Kentte yaşayan insanların ve ilişkilerin yoğunluğu, sosyal kontrolün etkisini azaltmaktadır. Aslında sosyal kontrol, uzmanlaşmış ve örgütlenmiş kurumlar tarafından vasıtalı bir şekilde yine devam etmektedir. Kentte yoğunlaşan ilişki ve artan hareketlilik, insanların sosyal ilişkilerini yönlendiren temel kavram ve düşünce tarzlarını mahallilikten çıkartarak[333] kente ait yeni düşünce, tutum ve davranış modellerini insanlara aşılamaktadır. G. Simmel'e göre yoğun etkileşim, sınırsız zevk ile şekillenen bir hayat, insanı bıkkınlaştırmaktadır. "Çünkü uyarılan sinirler öylesine uzun bir süre boyunca bütün güçleriyle tepki vermeye zorlanır ki, artık hiçbir şeye tepki veremez olurlar. İnsan bu ortamda kalmakta ısrar ederse, güç toplamaya zamanı olmaz. Böylelikle, yeni duyumlar karşısında uygun enerjiyle tepki verme noktasında bir yetersizlik ortaya çıkar."[334] Bu yetersizlik, bir tepki verme şekli olarak, kent insanının kişiliğine yerleşmektedir.

Büyük kent yaşamı, asabi bir kişilik ortaya çıkarmaktadır. Hep yeni olan ve sürekli değişen izlenimler doğuran kesintisiz duygu bombardımanı, en uç biçimde nevrastenik kişilik yaratmaktadır. Kişi en sonunda, birbiri ardınca akın eden bu izlenimler ve karşılaşmalar dizisiyle başa çıkmaz hâle gelmekte; böylece toplumsal, fiziksel çevre ile araya bir mesafe koyarak kurtulma yoluna yönelmektedir. Nesneler fazla yakın temasta bulunmaktan duyulan korku olarak tanımlanan "agorafobi"[335], kentteki yaşayan insanın bir özelliği olarak varolmaktadır. Dolayısıyla insanların ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, ahlaki, ve mesleki ilişkiler ve etkileşimlerinin yoğunluğu ve sürekliliği, insanların bunlara karşı bir içsel sığınak oluşturarak baş etme yolunu meşrulaştırmaktadır. İnsanlar, yaşadıkları toplumdaki birçok şeye mesafe koyarak kendilerine bir çıkış yolu oluşturmaktadır.

---

[332] Korkmaz, A. : A.g.e., s. 108.
[333] Kıray, M. B. : A.g.e., s. 93-94
[334] Simmel, G. : **Modern Kültürde Çatışma**, (Çev.: T. Bora-N. Kalayoz-E. Gen), İletişim Yay., İstanbul, 2003, s. 91.
[335] Simmel, G. : A.g.e., s. 23-24.

Kentte yaşayan insan, mesafe koyma eylemini de, en iyi ve yoğun bir şekilde insanlar arası ilişkilerde uygulamaktadır. Yoğun yaşam temposuna maruz kalan kent insanı, insanlarla olan ilişkilerini azaltarak kendisine bir çıkış noktası elde etmektedir. Bunu en güzel "randevulaşılarak" yapılan arkadaş ziyaretinde gözlemlemek mümkün olmaktadır. Nitekim, samimi ve candan bir ilişkinin işaretini taşıyan "geçerken uğrama" yerini, modern yaşantının hakim olduğu kentlerde, resmiyeti çağrıştıran önceden "randevulaşma"ya[336] bırakmaktadır.

Bununla birlikte hızlı gelişen kentleşme, merkez ile ilişkileri sınırlı yeni yerleşim alanları yaratmaktadır. Kırsal alandaki insanların ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel nedenlerle kentlere yoğun göç etmesi, kentin merkezlerinin yaşanılması güç mekanlar yapmaktadır. Bu nedenle merkezde yaşayan ekonomik ve sosyal durumu yerinde insanlar, kent merkezinin dışına birer "uydu kent" oluşturmak şartıyla uzaklaşmaktadırlar. Merkezden uzak yerlerde kurulan bu uygu kentler ise ilişkilerde kendine özgü bir değişiklik yaratmaktadır. Kendine ait marketleri, eğlence alanları, hatta tiyatro ve sinema salonlarıyla adete birkaç on binlik "dev aileler" olarak şekillenen bu yerleşim mekanları, dışa kapalı bir ilişki sistemi oluşturmaktadır. Tek düze yaşamı başlatan bu yerleşmeler, uydusu olduğu kentten beslenen, ama aynı kente duyarsız hatta sorumsuz insan tipleri yaratmaktadır. Bu uzaklaşma ve yabancılaşma süreci içinde toplumsal yükümlülüklerden de kopan "uydu kent" insanları, geleceğin bilinçli bireyleri yerine "bireyci" kuşaklarını geliştiren topluluklara dönüşmektedir.[337] Uydu kentler ile birlikte, kentteki insanların yaşama yerleri "siteler" şekline bürünmektedir. Mekan darlığına karşı geliştirilen kalabalık insan kitlelerin bir arada yaşadığı "siteler", kent insanının daha çok alıştığı bir yaşama şekli olmaktadır. Ancak sitelerdeki yaşam özellikleri de tıpkı uydu kentin yarattığı şekliyle içe kapanık olarak şekillenip, kentin diğer bölgelerindeki akraba, arkadaş, eş, dosttan uzaklaşma, kopma sonucunu doğurmaktadır.[338]

Kentleşme, ailenin yapısını değiştirmekte ve evliliği güçleştirmektedir. Kişinin kente yaşamasına paralel olarak kentin imkânlarından ve kurumlarından yararlanması, kente özgü tutum ve davranış geliştirmesine neden olmaktadır. Bu düşünceden

---

[336] Ayata, S.: "Yeni Orta Sınıf ve Uydu Kent Yaşamı", **Kültür Fragmanları Türkiye'de Gündelik Hayat**, (Haz.: D. Kandiyoti-A. Saktanber), Metis Yay., İstanbul, 2003, s. 44-52.

[337] Dedeoğlu, N. : "Sağlık Açısından Kentlere Uyum veya Uyumsuzluğun Sağlık Sonuçları", **Sosyal Hizmetler Sempozyumu 1998**, Kentleşme Sürecinde Sosyal Hizmet, Hacettepe Üniv. Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yay. No: 10, Ankara, 2002, s. 24 .

[338] Kandiyoti, D. : "Parçaları Yorumlamak", **Kültür Fragmanları Türkiye'de Gündelik Hayat**, (Haz.: D. Kandiyoti-A. Saktanber), Metis Yay., İstanbul, 2003, s. 20.

harekette, kişinin kırda veya kentte yaşaması, birbirinden farklı tutum ve davranış şekillerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, kırsal kesimde hane reisi konumunda olan babanın ve baba soyuna dayalı yaşlı erkeklerin, aile ile ilgili karar alma sürecindeki fonksiyonları kentsel ortamda kaybolmaktadır.[339] Kentin zorladığı yeni yaşama tarzı doğrultusunda çocuk, "ekonomik bir değer" olmaktan çıkıp, "psikolojik bir değer" olmaktadır. Çocuğa ait bir değer değişmesinden dolayı, çocuğun sayısında bir düşme olmaktadır. Tüm bu değişmeler dizisi dikkate alınarak yapılan "çocuğun değeri" araştırmasında Türkiye'de ilginç sonuçlar elde edilmiştir. Bu araştırmada, çocuğun ekonomik değeri yanında psikolojik değeri ön plana çıkmıştır. Gelir düzeyi, eğitim, kırdan kente hareketlilik artıp ailedeki çocuk sayısı azaldıkça, çocuğun sevgi sağlayıcı ve aileyi tamamlayıcı özelliği önem kazanmaktadır. Böylece, geleneksel yapı içinde çocuk, sağladığı maddi yarar bakımından değer taşırken, gelişme süreci ile çocuğun psikolojik değeri artmaktadır. Faydacı değerden psikolojik değere geçiş süreci, aynı zamanda çok çocuktan, az çocuğa sahip olma anlamını taşımaktadır. Çünkü çocuğun ekonomik değeri çocuk sayısıyla bağlantılı olarak "birikimli" bir değerdir. Yani, çocuk sayısı arttıkça onun sağlayacağı ekonomik yarar artacaktır. Oysa psikolojik değer değişkenin ile çocuk sayısı arasında zıt bir ilişki bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, sayının azalması, çocuğun psikolojik değerini artırmaktadır. Bunda, çocuğun bağımlılık yaşı ve durumu da etkili olmaktadır.[340] Dolayısıyla, kentleşme çocuktaki değer değişmesine paralel olarak, az çocuklu çekirdek aileyi yaygınlaştırma ve yapılandırmaktadır.

Kentlerde sanayi ve hizmetler sektörü gibi tarım dışı faaliyetlerin yoğunluğu nedeniyle mesleki iş bölümü ve uzmanlaşma durumu söz konusu olmaktadır. Mesleki iş bölümü ve uzmanlaşma, yüksek öğretimi zorunlu hale getirmektedir. Bunlara bağlı olarak evlenme yaşı yükselmekte, bekâr erkek ve kız sayısı artmaktadır.[341] Değişen yaşam tarzından dolayı, insanların, evlenmek ve aile kurmak beklentileri değişime uğramaktadır. Kişinin aldığı eğitim ve bu eğitimin yüksekliğine bağlı yaşın artmasıyla, evlilik, eş tercihlerindeki öncelikler sıralaması değişmekte ve beklenti düzeyi

---

[339] Tatlıdil, E. : " Hızlı Kentleşme Sürecinde Değişen Aile", **I.Aile Şurası**, A.A.K.Yay., Ankara, 1990, s. 204.

[340] Kağıtçıbaşı, Ç. : "Türkiye'de Ailenin Sürekliliği ve Değişimi", **I. Aile Şurası**, A.A.K.Yay., Ankara, 1990, s. 154-155.

[341] Fındıkoğlu, Z. F. : "Evlenmede Güçlük", **Aile Yazıları 4**, (Der.: B. Dikeçligil-A. Çiğdem), A.A.K.Yay., 5/4, Ankara, 1991, s. 62.

yükselmektedir. Adı geçen değişikliler ise, aile ve evlilik kurumunu yakından etkilemektedir.

Kente göçen aile, büyük zorluklar yaşamaya gebedir. Hiç tanımadığı insanlarla, bilmediği bir yerde ve kendisine ait olmayan bir ilişki düzeninde hayatının geri kalan kısmını geçirmek oldukça zor olmaktadır. Kişinin yeni yaşamaya başladığı mekâna ve ilişkilere karşı belli bir süre uyumsuzluğundan doğan psikolojik rahatsızlık, aile içi ilişkisine yansımaktadır. Bununla birlikte, kentte yaşamanın maliyeti kırsal alana kıyasla daha pahalıdır. Bu gerçekten hareketle, evin erkeğiyle birlikte kadının hatta; çocuğun da çalışması söz konusu olabilmektedir. Çalışan aile üyesindeki her artış, evde geçirilen sürenin azalmasına neden olmaktadır. Kentte yaşayan kişi ağır çalışma koşulları yanında kalabalık insan ve araç trafiğinden eve geç ve gergin olarak gelmektedir. Eğlence, alış veriş merkezleri ve iş yerlerinin uzaklığına bağlı olarak kişi zamanın büyük bir bölümünü ulaşımda harcamaktadır. Bu ise, aile üyelerinin bir arada geçireceği zaman dilimini iyice daraltarak, iletişim bozukluğunu veya iletişim yetersizliğini oluşturmaktadır. Azalan iletişim, paylaşım ve dayanışma aile üyeleri arasında kopma ve uzaklaşma durumlarına zemin hazırlamaktadır.

Evliliğin ve ailenin geleceği, hiç kuşkusuz, bu birlikteliği başlatan ve yürüten eşlerin tutumuna bağlıdır. Tutumu belirleyen ve dolayısıyla ailenin kaderine tesir eden faktör ise, böyle bir seçimin nasıl yapıldığı, bu konularda nelerin etkili olduğu noktasında kilitlenmektedir.[342] Bu noktada, toplum içerisindeki genel kabulleri, eğilimleri ve değer yargılarını ifade eden "yaygın şahsiyet tipi", önemli olmaktadır. Ancak, modernleşme, sanayileşme ve kentleşme süreçlerinin birlikte hazırladığı hızlı sosyal değişim, toplumun kendi kültürel taleplerine, değer hükümlerine, gelenek ve göreneklerine uygun "yaygın şahsiyet tipi"nin[343] belirlemesini güçleştirmektedir. Hızlı sosyal değişimin yaşandığı bir toplumda "yaygın şahsiyet tipi" zor belirlenmektedir. Yaşanılan toplum içinde "yaygın şahsiyet tipi"ni belirlemekteki güçlük, kişinin evleneceği eşi doğru seçmesinde bir sorunu beraberinde getirmektedir. Yakın zamanlardaki bir çok ülkede ailelerin yaşadıkları sarsıntıların ve özellikle eş seçimindeki güçlüklerin arkasında bu durum yatmaktadır.[344] Toplum içinde geçerli olan değer, norm, gelenek, görenek ve âdetler noktasında bir müştereklik karmaşalığı ortaya çıktığında, bu o toplum içinde yaşamını sürdüren kişinin tutum, davranış ve düşüncesine

---

[342] Sezal, İ. : A.g.m., s. 179.
[343] Bilgiseven, A. K. : **Din Sosyolojisi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 90.
[344] Günay, U. : " Edebi Eserlerden Hareketle Tarihi Gelişimi İçinde Türk Ailesine Bakış", **I. Aile Şurası**, A.A.K. Yay., Ankara, 1990, s. 149.

yansımaktadır. Bu noktada bir ortak noktanın tayin edilemeyişi, doğal olarak eş seçimini etkilemektedir. Uygun olmayan eşle yapılan evlilik ise, aile içinde şiddetli geçimsizlik yaratarak boşanmaya neden olmaktadır.

Ayrıca, modernleşme, sanayileşme ve kentleşme süreçleri birlikte sosyal değişimi hızlandırarak, farklı ekonomik, sosyal, siyasal kesimdeki insanların bir araya gelerek yaşamalarını ve evlenmelerini sağlamaktadır. Bu şekilde, birlikte yaşamaya ve evlenmeye zorlanan eşler geleneksel değerler ve inançlarını muhafaza etmenin telaşı içinde birbirlerini tam anlamıyla tanıyamamaktadır. Herkes, kendi değer, kabul ve doğrularının geçerli olduğunu iddia etmekte, böylece faklılıkları olan insanlar birbirlerine yabancılaşarak ortak bir kültür oluşturmakta güçlük yaşamaktadırlar. Aynı çevreden gelen, yaşam tarzları, hayattan ve evlilikten beklentileri aşağı yukarı birbirine yakın insanların birbirine uyum sağlamaları ve evlilikten doyum sağlamaları daha kolay olmaktadır. Evlilikte sosyal yapı ve kültür farklılığından doğan norm ve değer çatışması, aile içinde geçimsizliğe daha sonra boşanmaya neden olabilmektedir. Bu durum, akrabalar arasında ortadan kalkmaktadır. Başka bir ifadeyle, akraba olan insanlar aynı norm ve kültürel değerlere, benzer hayat beklentisi ve yaşam tarzına sahip oldukları için bunların anlaşması kolay, boşanması zor olmaktadır. Dolayısıyla, akrabalık, benzerlikler bağlamında evlilikteki uyumu kolaylaştırırken, sosyal kontrolün gücüne bağlı olarak boşanmayı engellemektedir. Araştırmadan elde edilen sonuç da bu düşünceyi destelemekte ve doğrulamaktadır. Akrabalık ile boşanma arasındaki ilişki tablo 7'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere, boşanmış anne babalar içinde akrabalık az çıkmaktadır. Boşanmış anne babalar arasında akraba olanlar % 14.7 iken, akraba olmama % 85.3'tür. Dolayısıyla, kentleşme akraba evliliğini engelleyerek boşanmaya neden olabilmektedir. Bir başka ifadeyle kentleşme, bir taraftan farklı ırk, mezhep, inanç, eğitim, kültür, değer yargısı, yaşam tarzı ve gelecek beklentisi olan insanların evlenmesini, diğer taraftan akrabalık ilişkilerini azaltarak boşanmaya etki etmektedir.

Tablo 7: Boşanma ile akrabalık arasındaki ilişki

		Anne babanız arasında akrabalık var mı?		
		Evet	Hayır	Total
Anneniz	Sağ	82	306	388
		21,1%	78,9%	100,0%
		70,7%	68,9%	69,3%
		14,6%	54,6%	69,3%
	Öldü	15	28	43
		34,9%	65,1%	100,0%
		12,9%	6,3%	7,7%
		2,7%	5,0%	7,7%
	Boşandı	19	110	129
		14,7%	85,3%	100,0%
		16,4%	24,8%	23,0%
		3,4%	19,6%	23,0%
Total		116	444	560
		20,7%	79,3%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%
		20,7%	79,3%	100,0%

x^2: 8.112 df: 2 $p<0.05$

Bu gerçekten olacak ki, boşanma ve ayrı yaşama durumu, kentte daha çok gözlemlenmektedir. D.P.T'nin 1993 yılında Türkiye genelinde yaptığı alan araştırması sonucunda medeni durum sorulmuş ve bunlar yaşanılan kır kent ile karşılaştırıldığında şu sonuç çıkmıştır: Oranlar, boşanmalar ve ayrı yaşayanlar dışında, kır kent bazında büyük farlılıklar göstermemektedir. Ancak boşananların %80'i ve ayrı yaşayanların % 65'e yakını kentte yaşamaktadır.[345]

6.2. Kadının Çalışma Hayatına Katılımı ve Aile

Teknolojik gelişmelerin yönü, kadının çalışma hayatında başarılı olmasını sağlayacak ortamı hazırlamaktadır. Toplumda gittikçe artan işbölümü ve uzmanlaşma, kadının geleneksel olarak aileye ait olan birçok görevlerini yeni kurulan kurumlara devrederken, bazı kurumlarda da kadının çalışmasını zorunlu kılmaktadır.[346] Teknolojik ve sosyal değişmelere paralel olarak günümüzde kadın, siyaset, eğitim ve sivil toplum kuruluşlarının her kademesinde olduğu gibi, ekonomi ve ticaret sektöründe de kendini ifade etme imkânı bulmaktadır. Kadının çalışma hayatına girmesi, onun daha önce sadece erkeklere ait bir dünya olan alış veriş, ticaret, üretim ve hizmet alanlarında aktif rol üstlenmesiyle gelişmektedir.[347] Dolayısıyla kadın, günümüzde birçok alandaki değişmeler sonucunda, çalışma hayatına katılmakta, çeşitli alanlarda kendini ifade edebilmektedir.

---

[345] D: T.P.: A.g.e., s. 34-35.
[346] Alkan T. : **Kadın – Erkek Eşitsizliği Sorunu**, Ankara Üniv. S.B.F.Yay. No: 475, Ankara, 1981, s. 72.
[347] Durakbaşa, A.; Cindoğlu, D. : "Tezgah Üstü Karşılaşmalar Toplumsal Cinsiyet ve Alış Veriş Deneyimi", **Kültür Fragmanları Türkiye'de Gündelik Hayat,** (Haz.: D. Kandiyoti-A. Saktanber), Metis Yay., İstanbul, 2003, s. 84-92.

Modernleşme, sanayileşme ve kentleşme süreçlerinin şekillendirdiği sosyal değişme, kadın, evlilik ve aile konularında birçok dönüşümü beraberinde getirmektedir. Ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda meydana gelen değişimler, kadının çalışma hayatına girmesine neden olmuştur. Kadının çalışması, ona yaşamdan daha fazla doyum sağlaması ve kendini ifade etmesi imkânı veren bağımsız bir kimlik kazandırmaktadır. Bu gelişmelerden, kadının adı ve rolleriyle bir sayılan aile kurumu ve yaşantısı çok etkilenmektedir. Kadının çalışma hayatına katılmasının aileye etkisinin hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar çıkardığını savunan görüşler bulunmaktadır.

Kadının çalışma hayatına katılımı, onun kişiliğine ve sosyal yaşantısına olumlu yönde etki etmektedir. Kadının eğitim seviyesinin artması ve çalışma hayatına girmesinin aileye olumlu yansıdığını ifade edenler, onun çalışmasıyla kendini daha rahat ifade edeceği, işe yaradığı düşüncesine sahip olacağı ve bu gelişmelerin aileye olumlu olarak yansıyacağını ileri sürmektedirler.[348] Eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılması, kızların eğitim seviyesini yükselmektedir. Eğitim seviyesinin yükselmesine bağlı olarak, ev yönetimi ve çocukların eğitimi gibi aileye yönelik çağdaş görüşler ortaya çıkmaktadır. Eğitim, kadının kapasitesini yükseltip, kendilerini ve çevrelerini daha iyi anlamaya başlamalarına imkân tanımaktadır. Bununla birlikte, kadının hayattan beklentileri yükselmektedir. Gelişen ve değişen dünya koşullarının ve iletişim alanındaki yeniliklerin bu eğilimi hızlandırdığı ise bir gerçektir. Kızların eğitim seviyelerinin yükselmesi, bir birey olarak varlıklarının bilincine varmalarını kolaylaştırmaktadır. Kendilerini gerçekleştirmek, meslekleri yoluyla kendilerini ifade etmek, içinde oldukları toplumda işe yaradıklarını hissetmek ve bunu hissettirmek istemektedirler. Bir meslek sahibi olmak ve çalışmak, kadının bu taleplerini getirmesini mümkün kılmaktadır.[349] Kadının dışarıda çalışması, yaratıcı ve üretici olması sadece ekonomik sebeplerden meydana gelmemektedir. Kadının çalışması, ona kendi kişiliği, bu kişiliğin güvenliği, manevi doyumu ve gelişmesi açısından bir fırsat vermektedir. Kendine güvenen, mânevi açıdan tatmin olmuş bir kadının özel uğraşları, onu ailesinden koparacağı sonucunu çıkarmamaktadır. Aksine, kadının çalışması, diğer şartlar uygun olduğu sürece, aileye karşı daha anlayışlı ve hoşgörülü olmasını sağlamaktadır. Hep aynı işleri görerek bir kısır döngü içinde kalmaya zorlanan ev kadını, zamanla bu tek düze yaşama düzeninden bıkmaktadır. Bu kadın, sebebini kendisinin bile bilmediği ve

[348] Kephart, W. M.: A.g.e., s. 213-214.
[349] Külahçı Ş. : "Kadının Ev Dışında Çalışmasının Aile Yaşamına Etkisi", **I. Aile Şurası**, A.A.K.Yay., Ankara, 1990, s. 239-240.

her zaman anlayamadığı bunalımlar yaşamaktadır.[350] Bir de yaptığı iş konusunda eş ve çocuklar tarafından takdir edilmemesi, kadını bu noktada daha çok psikolojik sorunla yüzleştirmektedir. Bu nedenle kadının çalışması bir yandan onu bu sıkıntıdan uzaklaştırdığı, ev işleriyle monoton yaşantıdan kurtardığı gibi[351] diğer yandan da artan etkileşim ile sosyalleşmesini ve bağımsız bir kişilik kazanmasına yol açmaktadır.[352]

Kadının çalışma hayatına girmesiyle içinde yaşadığı toplum ve aile içinde daha önce sahip olmadığı bir güç ve yetki elde etmektedir. Aile içinde alınan kararlarda ve çocuklar üzerinde söz sahibi olmaktadır. Ayrıca çalışmakla birlikte kadın, kendinden beklenen rolleri değiştirme fırsatı bulmaktadır.[353] Dolayısıyla kadının çalışma hayatına katılımı, ona, ekonomik bir güç yanında psikolojik ve sosyal bir yarar sağlamaktadır. Bu yarar toplamı ise, kadının sahip olduğu ailede kendini hissettirmektedir. Ancak madalyonun diğer yüzünü de görmek veya değerlendirmek gerekir. Nitekim, kadının çalışma hayatına katılımının aileye olumlu yansıdığını savunan görüşler kadar, olumsuz yansıdığını savunan görüşler de bulunmaktadır.

Kadının çalışma hayatına katılımı ile evlilikte geçimsizlik ve boşanma arasında ilişki vardır. Kadının çalışmasının aileye olumsuz yansıdığını ileri sürenler, görüşlerini kadının çalışma hayatına girmesiyle sorumluluk ve yükünün arttığı, aile ve evlilik konusuna karşı bir tavır takındığı üzerine inşâ etmektedirler.[354] Kentleşme ve sanayileşmenin birlikte hazırladığı sosyal şartlar sonucunda ailenin küçülmesi ve kadının çalışması, aile içinde eşlerin aynı statüye kavuşmasına neden olmaktadır. Yaşanan sosyal değişime bağlı olarak, kadının eskiye nazaran hayattan beklentisi artmakta ve çeşitlenmektedir. Eşininkine yakın bir geliri elde eden kadın, aile içi alınan önemli kararlarda etkili olmaktan, evlilikten ve sosyal yaşamdan beklentiye kadar birçok psiko-sosyal özellikleri yaşamaya başlamaktadır. Dışarıda çalışıp ekonomik bağımsızlığı kazanmakla birlikte kitle iletişim araçlarının etkisiyle kadın, erkeğine karşı koyabilme ve onunla çatışabilme gücünü elde edebilmektedir.[355] Kadının gelir getiren bir işe sahip olması ona, tatmin etmeyen evliliği sonlandırmakta kolaylık

---

[350] Işınsu E. : "Aile Birliğinde Erkeğin Rolü", **I. Aile Şurası**, A.A.K.Yay., Ankara, 1990, s. 59
[351] Bilen, M. : A.g.e., s. 187.
[352] Cömertler, N. : "Kadının Penceresinden Yoksulluk", **IV. Aile Şurası** (Aile ve Yoksulluk), 18-20 Mayıs 2004, A.A.K.B.Yay., Ankara, 2005, s. 62.
[353] Bernard J. : "The Good-Provider Role", **Marriage And Family In A Changing Society**, (Edit. J. M. Henslin), The Free Pres, U:S:A., 1992, s. 275-277.
[354] Kephart, W. M. : A.g.e., s. 230.
[355] Bilgiseven, A. K. : "Kadının Ülke Ekonomisindeki Yeri", **Türk Sosyoloji Dergisi**, Genç Sosyologlar Derneği Yayınları Yayın No: 3, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1998, s. 42-43.

sağlamaktadır.[356] Kendine olumsuzluklardan kurtulma gücü bulan kadın, başta adalet olmak üzere toplumsal kurumlara başvurmakta hiç tereddüt etmemektedir. Aile problemi olan çalışan kadın için boşanma, hem ruhsal hem de fiziksel açıdan ayakta kalabilmeleri için tek çare anlamını taşımaktadır.[357] Çalışma hayatına katılarak ekonomik bağımsızlığı kazanmak, kadına iyi yürütülmeyen evliliği bitirmekte kolaylık tanımaktadır. Kadın çalışarak gelecek korkusunu giderince, onun için geçimsizlik ve tartışmaya dayalı evliliği bitirmek daha kolay olmaktadır. Araştırmadan elde edilen sonuç da bu yargıyı güçlendirmekte ve doğrulamaktadır. Kadının çalışması ile boşanma arasındaki ilişki tablo 8'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere, boşanan kadınların %50'ye yakını ev dışında gelir getiren bir işte çalışmaktadır. Örneklem içindeki boşanan kadınların %17.8'i memur, %14.7'si işçi, %10.1'i temizlikçi ve %4.7'si ise öğretmendir. Dolayısıyla, kadının çalışma hayatına katılımı ile boşanma arasında bir ilişki bulunmaktadır. Örneklemdeki ev kadınlarının boşanmalarında ise, çalışmaktan başka faktörler etkili olmaktadır.

Tablo 8: Kadının çalışması ile boşanma arasındaki ilişki

		Annenizin mesleği nedir?					
		Ev hanımı	Öğretmen	Memur	İşçi	Temizlikçi	Total
Anneniz	Sağ	335	12	7	25	9	388
		86,3%	3,1%	1,8%	6,4%	2,3%	100,0%
		75,5%	66,7%	23,3%	54,3%	40,9%	69,3%
		59,8%	2,1%	1,3%	4,5%	1,6%	69,3%
	Öldü	41	0	0	2	0	43
		95,3%	,0%	,0%	4,7%	,0%	100,0%
		9,2%	,0%	,0%	4,3%	,0%	7,7%
		7,3%	,0%	,0%	,4%	,0%	7,7%
	Boşandı	68	6	23	19	13	129
		52,7%	4,7%	17,8%	14,7%	10,1%	100,0%
		15,3%	33,3%	76,7%	41,3%	59,1%	23,0%
		12,1%	1,1%	4,1%	3,4%	2,3%	23,0%
Total		444	18	30	46	22	560
		79,3%	3,2%	5,4%	8,2%	3,9%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		79,3%	3,2%	5,4%	8,2%	3,9%	100,0%

x^2: 91.929 df: 8 $p<0.05$

Kadının çalışma hayatına katılımı ile boşanma arasındaki ilişkinin gerisinde, kadının yaşadığı sıkıntılar bulunmaktadır. Zira, çalışma imkânına kavuşan kadın, ev ve iş arasında güç bir tercihle yüzleşmektedir. Bu güç tercihte işi zorlaştıran bir nokta ise kadının çalışmasıyla temizlik yapma, yemek hazırlama ve çocuk bakma gibi geleneksel rollerinden kurtulamamasıdır. Kadın her ne kadar, günün belirli bir kısmını çalışarak geçirse de evde onu bekleyen geleneksel ev işleri bulunmaktadır.[358] Ayrıca çocuklarını

[356] Kut, S.; vd. : A.g.e., s. 11.
[357] Collange, C. : A.g.e., s. 4.
[358] Gerson K. : "Hard Choices", **Marriage And Family In A Chaning Society**, (Edit. J. M. Henslin), The Free Pres, U.S.A., 1992, s. 287.

bırakıp işe gitmek zorunda kalan çalışan annenin aklı, gün boyu evde kalmaktadır. İşinin arasında her fırsatta çocuklarını düşünen anne, kendini suçlu hissetmektedir. Çocuklarının beslenmesi, okula hazırlığı konularında hep bir eksiklik şüphesine düşen anne, bir taraftan işteki verimi elde edemezken; diğer taraftan evlilik ilişkisinde de arzu ettiği sonuca ulaşamamaktadır.[359] Bunlar ise, kadını yıpratmakta, gerginleştirmekte ve sinirli yapmaktadır.

Kadınlar için toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin geleneksel değer ve tutumlar, iş ve aile yaşamının birlikte yürütülmesi sorununu beraberinde getirmektedir. Böylece kadınlar için ev dışında çalışmanın ruhsal maliyeti artmaktadır.[360] Çalışmak, kendini ifade etmek ve bağımsız hareket etmek isteyen kadın, iş ve ev arasında denge sağlamanın yarattığı psikolojik baskıyı üzerinde hissetmektedir. Zamanının büyük bölümünü iş yerinde geçirmek zorunda olan anne veya eş, evdeki işlerin bir kısmını bırakmak ya da eksik yapmak durumunda kalmaktadır.[361] Bu da eş ve çocukların aileden beklenilen tatminin azalmasına neden olmaktadır. Çalışmasından dolayı kadının, üzerinde olan eş ve anne rollerini tam anlamıyla yerine getirememesi, aile içi ilişkileri olumsuz etkilemektedir.

Kadın dışarıda gelir getiren bir işte çalışmaya başlaması, hem toplum içinde ideal koca ve baba protipi değiştirerek, hem de kadının daha kendine dönük tutum ve davranışlarda bulunması nedenleriyle aile içindeki değerlerde bir değişiklik yaratmaktadır.[362] Kadının çalışma hayatına katılması, eşler arasındaki ilişkilerin değişmesine, geleneksel kadına ve erkeğe ait rol kavramlarının anlamlarını kaybetmesine yol açmakla birlikte, yapılan araştırmalar evle ilgili faaliyetlerin çoğunun yine kadınlar tarafından yerine getirildiğini göstermektedir. Önür'ün çalışan personeller üzerindeki yaptığı araştırma sonuçları bu düşünceyi güçlendirmektedir. Araştırmada, örneklemden erkeğin ev işi yapması hususundaki görüşleri istenmiştir. Kadınların %28.4'ü "kadın çalışıyorsa erkek işi yapmalı", %25.3'ü "belirli şartlarda erkek ev işi yapmalı", %5.8'i "erkeğin ev işi yapmasına gerek yok", %40.4'ü "kadın çalışsa da çalışmasa da erkek ev işi yapmalı" cevabını vermiştir. Bu soruya erkeklerin cevabı ise şöyledir: Erkeklerin %19.6'sı "kadın çalışıyorsa erkek ev işi yapmalı", %47.7'si "belirli şartlarda erkek ev işi yapmalı", %13.6'sı "erkeğin ev işi yapmasına gerek yok", %19.1'i

---

[359] Berg, B. : "The Guilt That Drives Working Mothers Crazy", **Marriage And Family In A Chaning Society**, (Edit. J. M.Henslin),The Free Pres, U.S.A., 1992, s. 299.
[360] Gönen, E. ; Hablemitoğlu, Ş. ; Özmete, E. : **İş ve Aile Yaşamının Dengelenmesi Akademisyen Kadınlar Üzerine Araştırma**, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul, 2004, s. 24-25.
[361] Tan, H. : **Psikolojik Danışma ve Rehberlik**, M.E.B. İstanbul, 1992, s. 84.
[362] Hareven, T. K. : A.g.e., s. 88-99.

ise "kadın çalışsa da çalışmasa da erkek ev işleri yapmalı" cevabını vermiştir. Dolayısıyla erkeğin ev işlerinde eşine yardım etmesi konusunda kadınlar, kendilerine yardım edilmesini istemeleri ve bunu doğru görmelerine rağmen, erkek hem yardım etmemekte hem de bunu onaylamamaktadır. Nitekim erkeklerin %13.7'si "çocuk bakmak" sorusuna "evet" derken %86.3'ü "hayır", %10.5'i "ütü yapmak" için "evet", % 89.5'i "hayır", %9.9'u "ev temizliği" için "evet", %90.1'i "hayır", %2.5'i "bulaşık yıkama" için "evet", %97.4'i "hayır", %100 ise "çamaşır yıkama" için "hayır" cevabını vermişlerdir. Erkekler ancak kendilerine ait olduğu düşündüğü "tamirat işlerini"(%74.5) yaparak eşlerine yardımcı olmaktadırlar.[363] Dolayısıyla kadın çalışsa da ev ve çocukla ilgili işlerde eşinden yardım görememekte ve birlikte bir faaliyet gerçekleştirememektedir. Zaten, Collins'in ifade ettiği gibi, birçok evlilikte kadınların eşlerinden faaliyetlerin paylaşımını istemesi durumunda, genellikle, eşler arasında gerginlik ve tartışma yaşanmaktadır. Tartışma yaşamak istemeyen çoğu kadın, memnun olmamasına rağmen, sorumluluk dağılımında eşit olmayan bu durumu, kabul etmek zorunda kalmaktadır. Evle ilgili faaliyetlerin paylaşımından duyulan memnuniyet yüksek olduğu takdirde, kadın ve erkek için evlilikte uyum ve mutluluk daha fazla, uyuşmazlık ve tartışma daha az olmaktadır.[364] Kadının dışarıda gelir getiren bir işte çalışması ile birlikte, eşinin ev ve sosyal hayattaki faaliyetlerde kadına yardımcı olmamasından kaynaklanan çatışma ve tartışma, bir yandan evlilik yaşantısını olumsuz etkilerken diğer yandan da evdeki çocuklara karşı ebeveyn olmaktan doğan sorumlulukların, sağlıklı yerine getirilmesini engellemektedir. Tartışan eşler, çocuklarına iyi örnek olmamanın yanı sıra sevgi ve ilgi hissettirmemeye dayalı olarak problemli çocuk yetiştirmektedirler.[365]

Kadın pozisyonun güçlenmesi, erkeğin otoritesinin aleyhine sonuçlanmaktadır. Kadın bu bağlamda, yeni haklar elde etmekte ve önemli konulardaki kararların alınmasında erkeğe ortaklık etmektedir. Artık anne, ailede yeni bir iktidar merkezi olarak ortaya çıkmaktadır. Geleneksel olarak erkeklere ait pek çok alanda kadın kendi tecrübelerini geliştirme fırsatı bulmaktadır. Kendi konum ve önemini yeniden keşfederek önceki durumunu kritik ederek yeni bir bilinç geliştirmektedir. Yeni arkadaş

---

[363] Önür, H. T. : "Türk Toplumunda Cinsiyete Dayalı İşbölümünü Etkileyen Sosyolojik Faktörler, Malatya Uygulaması", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Malatya, 2004, s. 117 ve 125.

[364] Şener, A. ; Terzioğlu, G. : A.g.e., s. 6.

[365] Çöklü, E. ; Erol, E. Ö. : "Halkla İlişkilerde Sosyal Sorumluluk Kavramının Aile İçi İletişime Uyarlanışı", **I. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu** (2000'li Yıllarda Aile Hizmetleri), A.A.K.Yay.No:117, Ankara, 2001, s. 305.

çevresi, yeni ilişkiler ve otorite kazanılması, ailede bu konudaki çatışmayı keskinleştirmektedir.[366]

Anlatılan tüm bu bilgiler doğrultusunda şu söylenilebilir ki, kadın gelir getiren bir meslek sahibi olduğunda boşanmaya daha çok yönelmektedir. Aşağıdaki verilen birçok araştırmadan elde edilen veriler de bu hükmü güçlendirmektedir: 1-On beş yıldan beri, kadınların iş hayatındaki etkinlikleriyle boşanma oranı artmaktadır. 2-Boşanmaların en fazla görüldüğü kesim, etkin bir meslek yaşamı olan kadınlar, yani memur, işçi ve hizmetler sektöründe istihdam edilen kadınlardır. 3- Eşlerin her ikisinin de çalışması durumunda boşanma oranı ev kadınlarınınkine göre dört kat fazla olmaktadır. 4- Boşanan kadınların %51'i ayrılmadan önce bir işte çalışmaktaydı. 5-Karşılıklı anlaşmayla boşanmanın dışındaki, boşanma taleplerinin üçte ikisi kadınlardan gelmektedir.[367] Araştırma yaparken görüştüğümüz, boşanma davalarında vekil olan avukatlardan elde ettiğimiz bilgiler de bu görüşü doğrulamaktadır. Görüştüğümüz boşanma avukatlarının bize verdikleri cevaplarda, boşanmak için dava açan kadınların aşağı yukarı %80-85'i gelir getiren bir işe sahiptir.

6.3. Kadın Hareketleri (Feminizm) ve Aile

Feminizmle özdeşleşen kadın hareketi, kadının eğitim ve çalışma alanından sonra kamusal alanda da, cinsiyet farkı gözetilmemesini talep etmektedir. Toplumun gidişatına karışma konusunda kendilerine eşit fırsatın verilmesini ısrarla talep etmeye başlayan feminist kadınlar, geniş bir yelpazede ele alınan konulara, genellikle eleştirel ve alternatif bir biçimde yaklaşmaktadır. Gelişmelere bu açıdan bakıldığında feminizm, kadın ile erkek arasındaki iktidar ilişkisini değiştirmeyi hedefleyen siyasi ağırlıklı bir kadın hareketini içermektedir. Erkek merkezli toplumsal normları ve kadın erkek arasındaki ayrımda erkek üstünlüğünü sona erdirmeyi amaçlayan ilk feministler, sosyal hayatın bütün alanlarına rahatlıkla girebilmek için hukuki, sosyal, çalışma ve eğitim haklarının eşit bir biçimde kadınlara da verilmesi konusunda birlikte hareket etmişlerdir. 1860'lı yıllarda başlamış olan bu hareketin öncü kadınları, ilerleyen yıllarda kadının, siyasi alana da kabul edilerek vatandaşlık sıfatının bir göstergesi olan oy hakkını talep etmeye başlamışlardır.[368] 19. yüzyıl ve onu takip eden yüzyıllardaki ekonomik, sosyal ve siyasal değişim ve dönüşümler, kadınların hak ve özgürlükler elde etmelerine katkıda

[366] Turan, K. : **Almanya'da Türk Olmak**, Sümer Yay., İstanbul, 1992, s. 176.
[367] Collange, C. : A.g.e., s. 43.
[368] Seyyar, A. : A.g.e., s. 70.

bulunmuştur. Bu değişimlere paralel olarak, yüzlerce yıldır aile içi karar mekanizmalarında bile yer almayan kadın, sınıf mücadelesi içinde kendi haklarının bilincine varmış; mülk edinmekten kürtaja, ücret hakkından seçme ve seçilmeye kadar uzanan bir dizi hakkın mücadelesini vermiş ve belirli ölçülerde de kazımınlar elde etmiştir.[369]

Kadın hareketleri veya feminizmin ortaya çıkmasında kadınların "zayıf cins" olarak görülmesi ve kadınlara karşı tarihten gelerek devam eden olumsuz ve kötü uygulamalar etkili olmaktadır.[370] En ilkelinden en modernine kadar dünyanın farklı coğrafyasında, kadına yönelik ayrımcılık, kötü tutum ve davranışlar kadınların bir araya gelerek hak elde etme mücadelesinin başlamasına neden olmuştur. Kadına ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanda hak ettiği yeri kazandırmak düşüncesinden yola çıkan kadın hareketlerinin ileri sürdüğü ve harekete temel aldığı bazı düşünceler bulunmaktadır:

1. Feminist harekete göre kadın, geleneksel toplumların değerlerini yıkmak için kullanılmaktadır. Ahlâkı değiştirmek, yerleşmiş dini, ahlâki ve manevi değerleri olan geleneksel toplumların yerine boş, saçma ve tüketici toplumlar yerleştirmek için kullanılmaktadır.[371] Yüksek doğurganlık oranları, özellikle kadınların yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü sürekli çocuk doğurup yetiştirmek, genç annenin esenlik ve özgürlüğüne büyük zarar verebilmektedir. Bu nedenle genç kadınların, doğum yapmak, çocuk sahibi olmak istememesini anlayışla karşılamak gerekmektedir.[372]

2. Kadın ister gelir getiren bir işte çalışsın, isterse ev kadını olsun, ona eş veya anne imgesi verilmektedir. Evlenmeden önce babasının adıyla anılan kız, evlenince eşiyle değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, kadın kendi adıyla, bir birey olarak varlığını korumak konusunda bir açmaz ile karşılaşmaktadır. Bedeni, cinselliği, istekleri ve ihtiyaçları konularında yeterince bireysel davranamamaktadır.[373] Bu bağlamda, kadının kızlık soyadını evlendikten sonra kullanması, üzerinde durulan ve oldukça önemsenen bir konu olmaktadır. Kızlık soyadını kadının kullanması, onun bağımsız bir kimlik

---

[369] Minibaş, T. : "Siyasal Partiler Yelpazesinde Kadının Konumu", **Kadın Gerçeklikleri**, (Haz.: N. Arat), Say Yay., İstanbul, 1996, s. 174.
[370] Aksoy, F. : "Kadın Erkek İlişkilerinde Davranış Problemleri", **Kadın Gerçeklikleri**, s. 87.
[371] Yağmurlu, M. : A.g.e., s. 36-37.
[372] Sen, A. : "Demokrasi: Yoksulluktan Çıkış İçin Tek Yol", **New Perspectives Quarterly**, Cilt: 2, Sayı: 4, İstanbul, 2000, s. 45.
[373] Akyüz, N. : "Değişim Sürecinde Aile: Toplumsal Katılım ve Değerler", **Aile Kurultayı** 16-18 Kasım 1994, I. Kitap, A.A.K. Yay., Ankara, 1995, s. 236.

kazanması açısından önemli olduğu, birçok kadın hareketi taraftarları tarafından savunulmaktadır.[374] Bu uygulama, kadına yönelik ayrımcılığın işaretini taşımaktadır.

3. Çalışmak yani kamusal alana katılmak, kadın özgürlüğünün teminatını oluşturmaktadır. Kadın özgürlüğünün teminatı, ekonomik özgürlük olarak değerlendirilmektedir. Ekonomik özgürlüğü eline alan kadın, kendi ayakları üzerinde durabileceğinden, kocasının arkasında ikincil bir varlık olmaktan kurtulabilmektedir.[375] Ancak çalışma koşulları ve kadınlık rolleri, kadının aleyhine özellikler taşımaktadır. Kadın istese dahi işinde yükselememektedir. Yöneticilik konusunda kadın isteksiz olmaktadır. Çocuk bakmak ve evdeki işlerden sorumlu olması bakımından kadının üst kademede olmak, idareci olmak gibi durumlarda geri planda kalmalarına neden olunmaktadır. Nitekim, ilköğretimdeki 3012 müfettişten 115'i yani %3.82'si, Bakanlık müfettişi diye anılan 351 ortaöğretim müfettişlerinden 13'ü yani %3.70'i kadındır.[376] Dolayısıyla cinsiyeti nedeniyle, kadınının iş yerinde yükselmesi zor olmaktadır.

4. Kadına karşı şiddet artarak devam etmektedir. Kadına yönelik şiddeti belirlemek, bu konuda kadınları bilinçlendirmek ve çözüm yollarını tartışmak için farklı yer ve yıllarda Dünya Kadın Konferansları tertiplenmiştir. En çok katılımın sağlandığı 1995 Pekin toplantısına barış, kadınlara yönelik şiddet, kökten dincilik, kız çocuklarının eğitimi ve eşitsizlik konuları damgasını vurmuştur. Yoğun tartışmaların yaşandığı bu etkinlikte, giderek artan yoksulluğun öncelikle kadınları ve kız çocukları olumsuz etkilediğine dikkat çekilmiştir.[377] Konferans ve paralel toplantılara, farklı toplumlardaki kadına yönelik şiddet konusu hâkim olmuştur.

5. Kadının siyasal ve sosyal karar mekanizmalarında etkin bir yer alabilmesi, dünya ve Türkiye'deki kadın hareketlerinin güncel taleplerinden biridir. Siyasal ve sosyal kaderini elde etme hakkını hayata geçirebilmesi istenen kadının önündeki ilk aşama, aile içi kararlarda etkinlik kazanabilmektir. Toplumun en küçük birimi olan ailede yaşanacak bu değişikliğin kamusal alana yansıması çok doğaldır. Kadının çalışma hayatına girmesi ve birçok alanda kendini ifade edecek oluşumların içinde olması, böylesi bir dönüşümün de en önemli belirleyicisidir.[378] Ancak, kadının çalışma hayatına girmesi, kendini ifade etmesi için yeterli değildir. Kadın siyasal haklarını elde

---

[374] Başbuğu, A. Y. : "Metropoliten Aile İlişkilerinde Değişen Cinsel Roller", **Aile Kurultayı**, s. 225.

[375] Çaha, Ö. : **Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın**, Vadi Yay., Ankara, 1996, s. 51.
[376] Tan, M. : "Bir Kadın Mesleği : Öğretmenlik", **Kadın Gerçeklikleri**, s. 51-53.
[377] Arat, N. : "Dördüncü Dünya Kadın Konferansı ve Dünya Kız Çocuklarının Durumu", **Kadın Gerçeklikleri**, s. 13-17.
[378] Başbuğu, A. Y. : A.g.m., s. 224.

etmeli ve bu haklarını aile içinden başlamak üzere hayatın tüm alanlarında etkin bir şekilde kullanmalıdır.

Kadın veya feminist hareketlerin yukarıda özetlenen düşüncelerini haklı çıkaracak durumlar ve uygulamalar azalsa da maalesef varlığını sürdürmektedir. Şiddet, bunların başında gelmektedir. Gerçekten de, kadına ev içinde ve dışında dayak, taciz ve tecavüz şeklinde şiddet devam etmektedir. Fakat, kadın ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda daha önce olmadığından fazla hak ve olanak kazanmış durumdadır. Tartışılan ve sorun teşkil eden konu kadına yönelik ayrımcılık ise, ayrımcılık sadece kadına özgü değildir. Çünkü, bugün birçok konuda ayrımcılığın ve eşitsizliğin varlığından bahsedilmektedir. Ayrıca kadının ezilmişliği veya kadın bağlamındaki eşitsizlik, toplumsal sınıf farklılığından değil, biyolojik farklılığından ileri gelmektedir.[379]

Kadın eşitsizliği ve kadınların yaşadıkları problemlerini işleyen feminist hareket, aile ve evliliği olumsuz etkilemektedir. Nitekim, kadın haklarını savunmak, ona toplumda hak ettiği yeri ve önemi vermek için mücadele eden feminist hareketler içindeki radikal feministler, aile ve evliliğe olumsuz bakmaktadırlar. Radikal feministlere göre, evlilik kadını baskı altında tutan temel ilişki şeklidir. Ve evlilik kadını cinsel köleliğe sürüklediğinden karşı konulması gereken bir kurumdur.[380] Bu düşünceye göre, kadınlık ile özdeşleştirilen ev işleri, annelik ve cinsel kölelik gibi durumlar evlilik kurumunda ve aile içerisinde toplumsallaşma süreciyle öğretilip üretilmektedir.

Gündemde olan feminist anlayış, kadını aile bireylerine ve içinde yer alıp yaşadığı topluma karşı yeni bir "çatışma"nın tarafı olarak sunmaktadır. Ona yüklenen yeni statü içinde kadın, önce mağduru oynamakta, sonra da sınıfsal bir bilinç üretimine malzeme olarak tasarlanmaktadır. Böylece tasarlanan bu yeni sınıf; var olan değerler, toplumsal yaşamı düzenleyen esaslar ve aile düzeni ile çatışmaktadır.[381] Dolayısıyla, feministler, cinsel köleliğe ve kadının sömürülmesine neden olduğundan dolayı evlilik ve aile kurumuna karşı çıkmaktadırlar. Çünkü, evlilik ve aile, kadının özgürlüğü kısıtlamakta, bu kurumları ayakta tutan değerler ve esaslar, kadın bağlamındaki eşitsizliği üretmektedir.

Feminist hareketlerle kadını korumak, hak ettiği yaşantıyı özgür ve bağımsız olarak elde etmek adına "tekler" veya "yalnızlar" olarak ifade edilen partnersiz birliktelikler ve tek ebeveynli ailelerin sayısı her geçen gün artmaktadır. İstatistik

---

[379] Alkan, T. : A.g.e., s. 1.
[380] Demir, Z. : A.g.e., s. 47.
[381] Turinay, N. : A.g.e., s. 100.

verilerin içinde tek ebeveynli aile tipi olarak geçen ve bilinçli olarak tek başına yaşamayı tercih eden 20-35 yaş grubuna dahil edilen "tekler"in sayısı ise son yıllarda hızla artmaktadır. Bu tip aile modellerini, boşandıktan sonra tek başına kalmayı düşünen, bekâr kalmak isteyen ve kimseye bağlı kalmadan her gün başka biriyle yaşamak isteyenler oluşturmaktadır.[382] Bundan da, birey ve toplum hayatında önemli fonksiyonlar üstlenen aile ve evlilik kurumu olumsuz etkilenmektedir. Ayrıca, aile içinde farklı nedenler sonucunda oluşan tartışma, çatışma ve geçimsizlik devam ederken, aile ve evlilik muhalefetini tırmandıran feminist ve benzeri hareketlerin artması konuyu farklı noktalara taşımaktadır. Aile içinde beliren ve çözümü için zaman tanınan sorunlar, feminist hareket ve yaklaşımların etkisiyle, mahkemelerde görüşülür hale gelmektedir. Bu hareketin etkisiyle, çoğu bilinçsiz kadın, halledilebilir problemini büyülterek evliliğini boşanmayla bitirmektedir.

6.4. Postmodernleşme ve Aile

Kavram olarak postmodern, yirmi birinci yüzyılın sonlarında modernizmin tarihsel ve düşünsel öncüllerine karşı gelişen tepkisel yapılanmayı[383] ifade etmektedir. Daha geniş bir anlamda postmodern aslında, kopuşların, yeni dünyaların değil, olayların bir kez ortaya çıktıktan sonra, artık aynı olmayan ve değişen özelliklerini tanımlamaktadır. Gibson'un değimiyle postmodern, "her şey tümüyle değiştikten sonra"nın ya da daha doğrusu, her şeyi etkisi altına alan değişimlerin kendisidir." Postmodern kuramlar, D.Bell'in "Enformasyon Toplumu" olarak tanımladığı postmodern durumu, "tüketici toplum", "bilgi toplumu", "elektronik toplum", "medya toplumu" ya da "hightech toplumu" olarak nitelendirmektedir.[384] Aslında farklı isimler altında anlatılan, sürecin kendi özgünlüğüdür. Dolayısıyla postmodern toplum, enformasyon, tüketim, teknoloji, medya ve kitle kültürü ile birlikte yaşamaktadır.

Moderniteden kopuşu simgeleyen postmodernite, modernitenin tüm karakteristiklerinin sorgulamaya alınıp, al aşağı edildiği ve yeni alternatiflerin öne çıkartıldığı "durum"dur. Bu anlamda; postmodernite, ilerlemenin karşısında reaksiyon'un; şimdi'nin karşısında geçmişin; soyutlamanın karşısında temsil'in;

---

[382] Seyyar, Ali: A.g.e., s. 145.
[383] Gray, W. : "Postmodern Çağ: Bir Bakmışsınız Var; Bir Bakmışsınız Yok; (ve) Niçin Önemlidir?", (Çev.: B. Nuri), **İslâmi Araştırmalar**, C.7, Bahar, İstanbul, 1994, s. 131.
[384] Jameson, F. : **Postmodernizm Ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı**, (Çev.: N. Plümer), İstanbul, 1994, s. 9 ve11.

avangard'ın karşısında kitsch'in yer aldığı durumla ilgilidir.[385] Dolayısıyla, postmodern, geçmiş ile şimdinin uyumlu bütünleşmesini gerçekleştiren, süreklilik kaygısı taşımayan ve toplumun her kesimine yönelik eklektik ve kurgusal yapılanmayı ifade etmektedir.

Postmodern durumu veya süreci, soğuk savaş ve sonrasında yaşanan sorunlar yaratmıştır. Dünya ölçeğinde artan sorunlar, karışıklık ve kaos, hızlı değişmeye bağlı belirsizlikler ortaya çıkarmıştır. Sonunda o süreci temsil eden pozitivizm, sanayileşme, bilimsel ve teknolojik ilerlemeye duyulan inançta bir gerileme görülmeye başlamış ve bu değişkenler üzerine kurulu modernizme büyük itirazlar yapılmıştır.[386] Modernliğin belirli noktalarda kilitlenmesi ve başarısızlığı ona karşı bakış açısını değiştirmiş; modernlik kuşku ile karşılanır olmuştur. Bu bağlamda, postmodern kavramı, modernliğin bunalımlarını, ona karşı çıkışları bir temele oturtmak ve modernlik sonrasını anlatmak için türetilmiştir.

Anlatılanlar çerçevesinde ne zaman doğduğu, ne olup olmadığı, öncülerinin kim olduğu, etki alanı konusunda tam bir fikir birliğinin bulunmadığı postmodernizm'in en net görünen yüzü, modernizmin öncüllerine karşı koyuşu veya modernizmin parametreleriyle mücadele etmesidir. Modernizme karşı eleştirisiyle varlık bulan postmodernizmin itirazları, bilimsel bilgi, pozitif bilim, doğrusal gelişme, ulus devlet anlayışı, endüstriyalizm, kapitalizm, teknoloji, bürokrasi ve uzmanlaşma konuları üzerinedir.[387] Süreç, bunlara karşı geliştirdikleriyle şekillenmektedir.

Toplumsal hayat ve ilişkilerde kendini hissettiren postmodernizmin, kendine özgü bir takım özellikleri bulunmaktadır. Ancak, yapılmaktaki çalışmanın konu ve amacı, sürecin bahsedilen özelliklerini sınırlamaktadır. Çalışmanın konu ve amacı dikkate alındığında; postmodernizm, insan ilişkilerine ve aileye aşağıda verildiği şekil/şekillerde yansımaktadır:

Postmodernizm, kitle iletişim araçlarının toplumda artan hâkimiyetiyle birlikte birçok farklılıklar arasındaki "sınırları" ortadan kaldırmaktadır. İletişim teknolojinin modern hayatta yeri ve önemi hiç tartışmasız oldukça büyüktür. İnsanlar arasındaki ilişkileri ve etkileşimi artıran iletişim araçları, birçok şeyi şekillendiren mesâfe ve sınırları ortadan kaldırmaktadır. Böylece, cinsiyet ve zıt kutuplar arasında; sahne ile salon, gerçek ile gerçeğin kopyası arasındaki mesâfe ve sınır ortadan kalkmaktadır. Bu kavram kargaşası ve zıt kutupların çatışması veya birbiri içine kayması ile insanların

---

[385] Sarıbay A., Y. : "İslâmi Sosyoloji" Postmodern Bir Sosyoloji mi?", **İslâmi Araştırmalar**, Cilt:7, Sayı:2, Bahar Dönemi, Ankara, 1994, s. 125.
[386] İçli, G. : **Sosyolojiye Giriş**, Anı Yay., Ankara, 2002, s. 118.
[387] Kızılçelik, S. : **Postmodernizm Dedikleri**, Saray Kitabevi, İzmir, 1996, s. 47.

düşünce, tutum ve davranışlarında etkili olan farklı "değer yargıları" ortadan kalkmaktadır. Böylece hayatın tüm alanlarında yaşanan durum ve olaylar, karar verilemez bir konuma bürünmektedir.[388] Postmodernizmin ortadan kaldırdığı özel alan ile kamu hayatı, içerisi ile dışarısı, normal ile anormal, doğru ile yanlış arasındaki sınır ve mesâfe, insan hayatını derinden etkilemektedir. Bu etki kendini, insanlara temellerinden, meşruluğundan veya amacından emin olunmayan zihniyetin oluşturulması şeklinde göstermektedir.[389] İnsan hayatından, sosyal hayatı düzenleyen kesinlikler, sınırlar ve mesafeler kalkınca, ilişkilerdeki istikrar kaybolmaktadır.

Thomson'a göre değerler, amaçlarımızı ve davranışlarımızı belirlemede bize neyin doğru, neyin yanlış olduğunu söyleyen standartlardır. Ya da toplumsal olarak arzu edilen şeyler hakkında paylaşılan soyut düşüncelerdir. Neticede değerler, insanlara oluşturduğu esaslar doğrultusunda, kolaylıklar kazandırırken sosyal hayat için önemli olan düzen ve sürekliliği garanti etmektedir.[390] Birlikte yaşamanın bir sonucu olarak oluşturulan değerler sistemi, bir toplumdaki ödül ve cezanın temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, ortak bir değer sistemi oluşturamayan toplum, en büyük sosyal kontrol aracını kaybetmiş olmaktadır. İnsan deneyimleri üzerinde doğrudan bir etkide bulunan değerler sistemi, kişiye yasaklanan, cezalandırılan ve ödüllendirilen tutum ve davranışlar hakkında bilgi vermektedir. Böylece, insanlara hedefler kazandırarak, ideal düşünme ve davranma modelleri oluşturan değerler, kişilerin toplumsal rolleri seçmelerinde ve gerçekleştirmelerinde rehber olmakta ve sosyal kontrol mekanizmasını çalıştırarak toplum hayatına yönelik önemli fonksiyonları yerine getirmektedir.[391] Ancak postmodern sürecin ortadan kaldırdığı mesâfe ve sınır, değerlerin etki alanını daralmaktadır.

Postmodern süreci tanımlayan kitle iletişim araçları ve onu yönlendiren kültür endüstrisi, insanların ilgisini devam ettirerek kendini ayakta tutmak için her şeyi malzeme olarak kullanmaktadır. İnsan hayatına ait olan her şeyin seyirlik hâle getirilmesi ve bu konuda en mahrem ve özel yaşantılara kadar ileri gidilmesi, çok karmaşık bir durum ortaya çıkarmaktadır. Konunun bu kadar ilerlemesi, insanlar arasındaki davranışlara yön veren sınırların ortadan kalmasına neden olmaktadır. Bu

---

[388] Baudrillard, J. : **Tam Ekran**, (Çev.: B. Gülmez), Y.K.Y., İstanbul, 2002, s. 129.
[389] Bauman, Z. : **Parçalanmış Hayat Postmodern Hayat Denemeleri**, (Çev.: İ. Türkmen), Ayrıntı Yay., İstanbul, 2001, s. 102-112.
[390] Bozkurt, V. : **Değişen Dünya'da Sosyoloji : Temeller Kavramlar Kurumlar**, Alfa Yay., Bursa, 2004, s. 93.
[391] Ficher, J. : **Sosyoloji Nedir?,** (Çev.: N. Çelebi- A. Kit), Anı Yay., Ankara, 1996, s. 146-150.

durumu açıklamak için Richart Sennet, "yıkıcı gemeinshaft" kavramını kullanmaktadır. Sennet bu kavram ile ortadan kalkan gizli, özel ve mahrem konuların, genel olarak toplumsal hayatta ve özel olarak da evlilik yaşamında ortaya çıkardığı olumsuzlukları anlatmaktadır. Ona göre mahremiyet, gizlilik ve gizem evlilik yaşantısını ve romantizmi ayakta tutan şeylerdir. Bunların ortadan kalkması kalıcı ilişkilere ve özellikle de evliliğe büyük zarar vermektedir.[392] G. Simmel'in insanlığın en büyük başarısı ve insana özgü olarak gördüğü gizliliğin kalkmasıyla[393] insani özden uzaklaşılmakta ve toplumsal hayat bundan çok büyük zarar görmektedir.

Postmodernizm, toplumsal hayattaki birçok şeyin sınırını ortadan kaldırınca, daha önce normal koşullarda bir arada olmayan, yan yana gelemeyecek durumların, nesnelerin ve eylemlerin birlikteliği söz konusu olmaktadır. Postmodernliği tanımlamak ve bu özelliği belirtmek için Foucault, "heterotopia" kavramını kullanmaktadır. Kavram ile, "çok sayıda bölük pörçük olanaklı dünya"nın "okunaksız bir mekân"da bir arada varolması ya da, daha basit biçimde, ortak olarak ölçülemeyeceği halde birbiriyle üst üste ya da yan yana getirilmiş mekânları anlatmaktadır.[394] Yaşamakta olduğumuz insanlık, o ya da bu şekilde çelişen değerler ve karşıt eğilimleriyle dolu olarak, ahlâki bir belirsizlik içerisinde yol almaktadır. İnsan ilişkileri söz konusu olduğunda aynı anda bir arada olamayacak, taban tabana zıt değerler belirmektedir. Nitekim bu durumda sosyal yaşamı düzenleyen esaslarda bir belirsizlik ortaya çıkmaktadır. Kişi seçimini neye göre yapacağı noktasında kaygı yaşamaktadır.[395] Farklı yapılar arasında hangilerinin gerçek olasılık taşıdığı açıkça görüldüğünde, seçme ve tercih etme güçlüğü azalmakta ve bu konuda kişinin kuşkusu ortadan kalkmaktadır. Aksi takdirde, seçim özgürlüğü ile seçeneklerin çokluğu, bu işi içinden çıkılmaz konuma taşımaktadır. Ayrıca verilen kararları anlamlandırmaktaki ölçütü tespit etmek imkânsız hale gelir. Ancak, postmodernliğin bir özelliği olarak, zorunlu olan, isteğe bağlı olanın içinde erimektedir.[396] Bunlara bağlı olarak, alternatifler arasında seçim yapmaktansa hepsinin birbirine karıştığı bir melez durum, mekân, hareket ve düşünce şekli ortaya çıkmaktadır.[397]

---

[392] Bauman, Z. : **Modernlik ve Müphemlik**, (Çev.: İ. Türkmen), Ayrıntı, İstanbul, 2003, s. 261.
[393] Swingewood, A. : A.g.e., s. 169.
[394] Harvey, D. : A.g.e., s. 64.
[395] Lipson, L. : A.g.e., s. 28-29.
[396] Bauman, Z. : **Postmodern Etik**, (Çev.: A. Türker), Ayrıntı Yay., İstanbul, 1998, s. 287.
[397] Harvey, D. : A.g.e., s. 76.

Kuralların çokluğu nedeniyle, ahlâki seçimler içkin ve onarılmaz bir şekilde belirsiz görünmektedir. İçinde yaşadığımız süreçte, ahlâki belirsizlik güçlü bir şekilde hissedilmektedir. Bu süreç, insanlara daha önce hiçbir zaman olmadığından çok rahatsızlık verecek seçim ve hareket özgürlüğü kazandırmaktadır. İnsanların tutum ve davranışlarını sınır getirecek otoritelerin tamamına karşı itirazlar bulunmakta ve hiç biri ondan beklenilen garantiyi verecek kadar gücü kendinde görememektedir.[398] Bu da, sosyal hayat için hayati derecede önemli fonksiyonlar ifade eden değerler siteminde ve ahlâkta bir takım tahribatlar yaratmaktadır. Her şeyin birbiri içine girmesiyle, toplumsal ahlâk bozulmaktadır. Bu durum kendini aile ve evlilik ilişkisinde "sivil evlilik" olarak nitelendirilen nikâhsız birliktelikler, eşcinsel evlilikler, aldatmalar, evlilik ve aileye karşı olmalar şeklinde göstermektedir. Bugün gelişmiş toplumlarda aile dışında oluşan ve sayıları giderek artan alternatif hayat tarzları, hane halkının kompozisyonunu dönüştürmektedir. Yalnız yaşama, evli olmadan birlikte yaşama, çocuksuz aileler, tek ebeveynli aileler ve eş cinsel çiftler gibi daha önce rastlanılmayan veya çok az rastlanan farklı birlikler belirmektedir. Böylece ailenin yapı niteliği değişmektedir. Bu bağlamda eğitim, kültür nakli, sosyalleşme ve çocuk yetişmenin merkez birimi olan aile veya bu fonksiyonlarıyla varolan aile; sadece günün belirli zaman dilimlerinin birlikte geçirildiği, geçici mekânlara dönüşmektedir. Yaşanılan değişimlere bağlı olarak günümüzdeki evlilik eşler arasındaki dayanışmayı, paylaşımı ve iletişimi bir düzen kurarak koruyan bir kurum olmaktan çıkmaktadır. Düzenli bir ailenin oluşumunu sağlayan evlilik, bu özelliğinden uzaklaşarak farklı cins veya hem cinsler arasında bir arkadaşlık ve ortaklık şekline bürünmektedir. Bu düzen içinde eş yerine duygusal veya cinsel arkadaşlık ve partnerlik gibi kavramlar girmektedir. Daha önce adı evlilik ile bir olan eş kavramı, yerini birliktelik ve arkadaşlığa bırakmaktadır.[399] Bu bağlamda, evliliğin birlikteliğe, arkadaşlık ve ortaklık gibi ilişkilere dönüştürülmesi, aile kurumunu riske sokmaktadır. Ortaya çıkan bu değişmeyle ailenin çocuk yapma, onu hayata hazırlama, sosyalleştirme ve ona bir bütünün parçası olduğu düşüncesini kazandırma fonksiyonları ortadan kalkmaktadır. Çocukların ilerde başları sıkıştığında onlara yardımcı olacak, yol gösterecek, maddi ve manevi destek olacak ebeveynlik olgusu da sona ermektedir.[400]

---

[398] Bauman, Z. : A.g.e., s. 33.
[399] Mace , D. R. : "Issues In Marrige", **Marriage And Family In A Chaning Society**, (Edit. J. M. Henslin), The Free Pres, U.S.A., 1992, s. 16-17.
[400] Mace, D. R. : A.g.m., s. 19-21.

Postmodernizm, fazla tüketen bir toplum yaratmaktadır. Jean Baudrillard'a göre, postmodern toplum her şeyden önce bir tüketim toplumudur.[401] İçinde yaşadığımız günümüz toplumunu, fazla ve lüks tüketim olgusu karakterize etmektedir. Lüks veya fazla tüketim yaşanılan sistem ve süreç ile yakından ilgili olmaktadır. Nitekim, gereğinden fazla tüketim, içinde yaşanılan süreç içinde yeni tüketim araçlarıyla teşvik edilmektedir.[402] Yeni tüketim araçları,(resturantlar, reklam, popüler kültür, hipermarketler, eğlence merkezleri, showroomlar, v.b.) çoğu zaman ihtiyaçtan fazla tüketim yapmak için insanları zorlamaktadır. Yeni tüketim araçlarının etkileri o boyutlarda ki, bu araçlar, Gorrigan'ın yerinde benzetmesiyle "tüketim katedralleri"ne dönüşmüş durumdadır. Bu yerlerde tüketim yapmak, bazı insanlar için büyülü, hatta bazen kutsal veya dinsel bir eylem olarak algılanmaktadır.[403] İnsanlar öyle bir psikolojiye sokulmaktadır ki, bu yerlerde alış veriş yapmak ve tüketmek, insanlara bir rahatlama duygusu vermektedir.

Tüketimi artırmak noktasında büyük iş, reklamlara düşmektedir. İnsanların ihtiyacı olan şeyler konusunda "yardımcı olan" reklamlar, bir taraftan insanların ihtiyacından fazla tüketim yapmasını neden olurken, diğer taraftan tüketimin, insanlara statü sağlamanın tek yolu olduğu izlenimi vermektedir. İnsanlar, ihtiyacı olduğundan veya zengin olduklarından değil, toplum içinde statünün, artık tüketim ile kazanılması nedeniyle harcama yapmaktadır. Konu bu noktaya gelince, tüketim rasyonellik ilişkisini kaybetmekte ve gösterişli yaşam alışkanlığı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, herhangi bir şeye sahip olmak, onun maddi değerinden fazla bir anlam taşımaktadır. Bu nedenle, insanın harcama yapması ile gelir seviyesi arasındaki anlamlı ilişki ortadan kalkmaktadır. Yani insanlar, gelirlerinden, ekonomik imkânlarından daha fazla tüketim yapmaya yönelebilmektedir.

Geçmişteki eğilim, para olmadan harcama yapmamak ve yeteri kadarını tüketmek iken, günümüzdeki eğilim tam tersine bir durumu ortaya çıkarmaktadır.[404] Eskiden insanlar çalışıp, para kazandıktan sonra bir şeyleri satın alabiliyorken, günümüz tüketim toplumunda ihtiyaçlar peşin olarak karşılanmakta, maliyeti ise daha sonra ödenmektedir. Taksitli satış ve kredi kartıyla alış veriş sistemleriyle insanlar, parasının tamamını ödemeden ihtiyaçlarının büyük bir bölümünü peşinen karşılayabilmektedir.

---

[401] Kellner, D. : "Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar", (Çev. M. Küçük), **Modernite Versus Postmodernite**, (Der.: M. Küçük), Vadi Yay., İstanbul, 1993, s. 231-232.
[402] Sombart, W. : **Aşk, Lüks ve Kapitalizm**, (Çev.:N. Ara), Bilim ve Sanat Yay, Ankara, 1998, s. 88-89.
[403] Ritzer, G. : **Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek**, (Çev.: Ş. S. Kaya), Ayrıntı Yay., 2000, s. 18-26.
[404] Fromm, E. : **Sağlıklı Toplum**, (Çev.: Y. Salman-Z. Tanrıverdi), Payel Yay., İstanbul, 1996, s. 105-107.

Bu durum, bir yandan ihtiyaçtan fazlasının tüketilmesine neden olurken bir yandan da insanın ihtiyacı karşılamaktan sağlayacağı tatmini azaltmaktadır. Çünkü insan, o anki ihtiyacını parasını ödemeden hemen karşılamasına rağmen ödemesini daha sonra taksitle yapmakta ve her ödeme öncesinde bir sıkıntı yaşamaktadır. Ödeme sıkıntısı ise o ihtiyacı karşılamaktan elde edileceği umulan doyumun sağlanmasını engellemektedir.

Çağdaş tüketim toplumu, narsist ve hazcı bir ahlâk anlayışını ön plana çıkaran kültürel bir dönüşüm içindedir. Bu dönüşüm sürecinde anlık tatmin arayışlarının motivasyonuyla davranan kimselerde toplumsal bağ ve sorumluluk duygusu zayıflamaktadır. Sonuçta, her şeyi kendi bireysel yararı açısından değerlendiren, kendi benliğine tutkun olarak ifade edilen narsist ve bencil kişilik tipi ortaya çıkmaktadır. Mutlak doğru ve mutlak yanlış diye bir şeyin varlığını kabul etmeyen bu bireyler için, her yol mubah görülmektedir. Her şeyin normal olarak kabul edilmesiyle istek ve arzularına sınır tanımayan bir kişilik yapısına sahip insanlar topluma hâkim olmaktadır.[405] Hayatı yönlendiren birçok konuda sınırların ortadan kalkması, bir yandan tüketim için malzemelerin çoğalmasına neden olurken, diğer yandan insanların seçici davranmayıp kendilerini piyasanın akışına bırakmalarına neden olmaktadır. Geçmişten farklı olarak günümüzde insanların karakteristik özellikleri, piyasayı yönlendirecek değerlerle paralel olarak bir pasiflik içindedir. Daha önceki neslin insanının aksine, günümüz insanının büyük bir bölümü üretmek, çalışmak, düşünmekten ziyade, çok tüketmekte ve tembellik etmektedir. İnsan için dünya, onun iştahını açarak tüketilebilecek bir objeler yığınına bürünmektedir. Tasarruf etmenin bir erdem olarak kabul edildiği 18. ve 19. yüzyıla karşın günümüzde tüketim bir erdem olmaktadır. Tüketimin hâkim değer olması nedeniyle, insanın hayatın motifi olması durumu ortadan kalkmaktadır. Her şeyin tüketime indirgenmesiyle insanın mutlu olmasını sağlayan niteliklerde bir değişim ortaya çıkmaktadır. Bugün insanlara "sizi mutlu eden şey nedir?" diye sorulduğunda, "arzu ettiğimiz her şeyi alabilmek" cevabı verilmektedir. İnsanı mutlu etmenin yolu tüketim olunca, kişilerin parayla satın alabilecekleri cansız nesnelere verdikleri değer ve önem, parayla elde edilmeyecek canlı şeylere verdiklerinden fazla olmaktadır. [406] İnsanın satın alabileceği şeylere daha çok ilgi göstermesi, arkadaşlık, dostluk, dayanışma, sorumluluk ve paylaşım gibi toplumsal hayatı anlamlı kılacak bir çok değerin ortadan kalmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla

[405] Bozkurt, V. : **Püritanizmden Hedonizme Yeni Çalışma Etiği**, Alfa Yay., Bursa, 2000, s. 176.
[406] Fromm; E. : **Çağdaş Toplumların Geleceği**, (Çev.: G. Kaya-K. H.Ökten), Arıtan Yay., İstanbul, 1996, s. 14 ve 90.

bu koşullar, insanı, kendi "tek" inden ve çevresinden uzaklaştırarak manevi açıdan bozulmasına neden olmaktadır.

Aşırı, lüks ve gösterişçi tüketim, insanların gelirlerinden fazla harcamalarına ve aile bütçelerini bozmalarıyla sonuçlanmaktadır. Gelir gider dengesi bozulan kişi, içine düştüğü rahatsızlığı iş, aile ve evlilik ilişkilerine yansıtmaktadır. Aşırı tüketime dayalı olarak aile bütçesinin temel ihtiyaçları karşılamakta zorlanması, bir süre sonra eşler arasında tartışma ve geçimsizlik yaratmaktadır.

Postmodernizm, başka bir etkisini de, ekonomi alanında göstermektedir. Postmodern ekonomi olarak değerlendirilen "yeni ekonomi" de uzun süre, süreklilik ve kalıcılık gibi kavramlar değer aşımına uğramaktadır. Daha çok esnek üretimin hakim olduğu bu sistemdeki "uzun vade yok" anlayışı, insanların ekonomik ve sosyal yaşantısını olumsuz etkilemektedir. "Uzun vade yok" anlayışı, çalışan kişinin, hem emeklilik hayalleri yapmasını engellemekte hem de evlenmek, aile ve çocuk sahibi olmak gibi düşüncelerin yok olmasına neden olmaktadır. Esnekliğe bağlı olarak ortaya çıkan bu yapısal değişim, daha önceki dönemde etik değerler olarak nitelendirilen "sorumluluk sahibi olma", "aileye, çevreye ve işe bağımlılık", "güvenirlilik ve amaç sahibi olma" gibi özellikleri derinden etkilemektedir. Bu durum, aynı aileyi paylaşan çalışan ebeveyn çocuk arasında, bir değer farklılaşması yaratmaktadır. Meydana gelen farklılaşma, çocuğun yaşamında önemli zorluklar yaratmaktadır ki, Sennet bu durumu "karakter aşınması" olarak nitelendirmektedir.[407] İnsanın uzun bir süredeki deneyimlere karşılık gelen karakterin en önemli özelliği kalıcılık ve uzun süre değişmemezliktir. Bu noktada karakterin içine düştüğü durum dramatiktir. Esneklik, geçicilik, hızlı değişim ve bunlara uyum üzerine kurulu postmodern ekonomi, kalıcılık ve uzun süre değişmezlik niteliğine sahip karakteri olumsuz etkilemektedir.[408]

Kişinin sahip olduğu meslek, ona değer ve inançlardan oluşan belli bir kültürün yanı sıra davranış şekilleri kazandırmaktadır. Kişinin davranışlarında, içinde yaşadığı toplum kadar, çalıştığı iş ve meslek kültürü etkili olmaktadır. Meslek ve yapılan iş, bireyin toplumsal rollerinden önemli bir tanesine biçim verdiği için, onun karakterini etkilemektedir. Çoğunlukla bireyin mesleği, onun kendini tanımlama biçiminde belirleyici olarak, kimliğin baskın bir parçasına yön vermektedir. Kültürel telkinlerin, insana vermek istedikleri ile sosyal yapının sundukları arasında bir uyumun olması arzu

[407] Kul, M. : "Polisler", **Değişen Toplumsal Yapıda Karakter**, (A. Kasapoğlu, B. Ayalp, C. Ö. Gözcü, İ. Keser, M. Kul, E. Tekbaş, Y. Yurtseven), Ütopya Yay., Ankara, 2005, s. 103-104.
[408] Kasapoğlu, A. : "Başlarken", **Değişen Toplumsal Yapıda Karakter**, s. 23-24.

edilen bir noktadır. Ancak bazı durumlarda birey kendini, toplumsal yapı ve kültürel yapı arasındaki uyumsuzluk içinde bulmaktadır. Mevcut toplumsal yapı ve kültürel sistem içinde değer çatışması yaşama ve bununla baş etmede zorluklarla karşılaşma, bireyin karakteri üzerinde olumsuz bir etki yarattığı düşünülmektedir. Toplumsal yapı ve mesleki kültürün etkileşimiyle oluşan bir duruma karşı koymak veya onun içinde yaşamaya zorlanmak meslek sahibi bireyi, karakterini ve mesleki kültürünü yeniden sorgulamaya sevk etmektedir.[409] Bu da kültürel normlar ile yapısal normların birbiriyle örtüşmemesinden doğan "karakter aşınması"nı yaratarak, bireyi çelişik davranmaya zorlamaktadır. Kültürel yapının empoze ettiği "olması gereken" ile toplumsal yapının sunduğu "olan" arasındaki fark, "karakter aşınması" oluşturmaktadır.

Merton, bu durumu genel anlamda "anomi" kavramı ile açıklamaktadır. Ona göre, kültürel amaçlar ile bunları elde etmeyi sağlayacak meşru yollar veya araçlar arasındaki kopukluk "anomi" yi doğurmaktadır.[410] Kültürel yapının insanlara kazandırmaya çalıştığı ideal davranış şekillerine karşılık, sosyal yapının imkan tanımamasından doğan kopukluk toplumsal olarak "anomi" yi, kişisel olarak "karakter aşınması" yaratmaktadır.

Kültürel olarak verilenler ile yapısal olarak gerçekleşenler arasındaki farktan doğan bir çatışma günümüzde yaşanmaktadır. Şöyle ki, aile ve okul gibi kurumlar, davranışlarda temel alınması gereken değerler hakkında verdikleri bilgi ile süreç içinde geçerli olan ölçütler, birbirini bütünlemekten çok bir biri ile çelişmektedir. Ailenin çocuğa ve gence vermek istediği değer ile televizyon başta olmak üzere kitle iletişim araçlarının kişiye verdiği mesaj bir birinden farklı olmaktadır. Bu fark veya çelişik durum, çocuk başta olmak üzere bireyde psikolojik bir rahatsızlık ve dengesizlik doğurmaktadır. Doğrularda bir çelişikliğe maruz kalan kişi, psikolojik kaosu yaşamaktadır.[411] Tutum ve davranışlarında çelişkiye düşerek karakter aşınması yaşayan günümüz insanı, bu psikolojisini ev ve aile ilişkisine yansıtmaktadır. İçine düştüğü psikolojik baskıyla mutlu olamayan birey, mutsuzluğunu en yakınlarıyla olan ilişkilerinde göstermektedir. Bu bağlamda, sebepsiz tartışmalar, anlam verilemeyen geçimsizlikler ve tutarsız davranışlara bağlı çatışmalar ortaya çıkmaktadır.

---

[409] Yurtseven, Y. : "Avukatlar", **Değişen Toplumsal Yapıda Karakter**, s. 193-194.
[410] Wallace R. A. ; Wolf, A. : **Çağdaş Sosyoloji Kuramları Klasik Geleneğin Genişletilmesi**, (Çev.: L. Elburuz-M. R. Ayas), Punto Yay., İzmir, 2004, s. 66.
[411] Ayalp, B. : "Öğretmenler", **Değişen Toplumsal Yapıda Karakter**, s. 89.

6.5. Ekonomik Kriz ve Aile

Ekonomik krizlerin sık olduğu bir çağda yaşanılmaktadır. Birbirinden farklı faktörlerin sonucunda gerçekleşen ekonomik kriz, insan yaşamını çok yakından etkilemektedir. İşsizlik ve yoksulluğu artıran kriz, doğrudan etkisini aile ve aile içi ilişkilerde göstermektedir.

Ekonomik kriz, yoksulluk yaratarak aile yaşantısını olumsuz etkilemektedir. Ekonomideki yapısal çelişkiler ile gelir dağılımı sorunları, toplumda ailelerin yoksullaşmasını hızlandıran bir faktör olarak kendini göstermektedir. Bu sürecin yaşandığı dönem ve toplumlarda, kurumların üzerine aldığı fonksiyonlarını aksatmadan sürdürmesi olanaksızlaşır. Üretime katılamayan, milli gelir ve hizmetlerden payına düşeni alamayan ve yoksullaşan ailelerin yaşam niteliği gerilerken, ailenin sorumlu olduğu görevlerde aksamalar baş gösterir. Yoksulluk kültürü olarak beliren ve toplumda yaygınlaşan süreç, ekonomik ve sosyal krizin kişiselleşmesine neden olmaktadır. Bu süreçten en çok etkilenen kesim, yoksullaşan ailelerdir. Yaşanılan süreçten yoksullaşarak çıkan ailelerdeki ebeveynlerin, sorumlu oldukları kimselere karşı görevlerini yerine getirememeleri, aile içinde sorun çıkarır.[412] Hemen bütün zaman ve toplumlarda ekonomik güçsüzlük, ailenin belirli fonksiyonlarını yerine getirmekte başarısızlığa uğramasını hazırlayan faktörlerden biri olarak[413] aile içi ilişkileri etkilemektedir.

Bireyin ekonomik düzeyi, onun sosyal durumunu ve rolünü etkileyen önemli bir unsurdur. Yabancı ülkelerde ve ülkemizde yapılan araştırmalar, ekonomik durumu düşük ve yetersiz olan ailelerin ve bireylerin zorlanmaya açık olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Düşük ve yetersiz ekonomik durum, ailenin konut, beslenme, eğitim ve sağlık gibi hayati gereksinimlerin karşılanmasını güçleştirir. Bu konuda bir problemle yüz yüze gelen birey bedensel, zihinsel ve ruhsal zorlanmanın yarattığı rahatsızlığı yaşar. Bu durum, başta aile üyeleri üzere toplumu yakından etkilemektedir.[414]

İşsizliğin zorlayıcı ve olumsuz etkisi, insanın toplum içindeki durumunu ve rolünü kaybetmesinden ileri gelmektedir. İşsizliğin yarattığı ekonomik yetersizlik ve parasızlık insanın sosyal konumunu ve rolünü olumsuz etkilemektedir. Toplumsal konumu düşük ve yetersiz olan birey, biyolojik ve fizyolojik birçok ihtiyacını

---

[412] Çılga, İ. : "Toplumsal Katılım Açısından Ailesiz Yetişen Gençlerin Yaşam Niteliği", **Aile Kurultayı** 16-18 Kasım 1994, 1.Kitap, A.A.K.Yay., Ankara, 1995, s. 334-335.
[413] Saran, N. : "Aile Hayatı ve Toplum", **Aile Yazıları 3**, (Der.: B. Dikeçligil-A. Çiğdem), A.A.K.Yay. No. 5/3, Ankara, 1991, s. 140.
[414] Köknel, Ö. : **Zorlanan İnsan**, Altın kitaplar, İstanbul, 1998, s. 211.

gidermekte sorunla karşılaşmaktadır. Bu bireyin, ailesinde eş ve çocukları yanında yakın çevresindeki insanlarla ilişkilerinde hoş olmayan durumlar belirir.[415] Çocuk doğduğu andan itibaren içinde bulunduğu çevre içinde birçok şeyi kazandığından, ailedeki bu anlamdaki bir sorun, doğrudan onun geleceğine olumsuzluk olarak yansır. Yaşanılan ekonomik problemlere ve yoksulluğa bağlı olarak oturulan ev ve yaşanılan çevre, arzu edilen özelliklere sahip olamamaktadır. Çocuklar etkileşimde bulundukları fiziksel ve sosyal çevrelerin sayesinde duygusal ve bilişsel gelişmektedirler. Özellikle kötü ekonomik ve sosyal düzeydeki ailelerin, çocuğa ev içinde bu bakımdan iyi bir ortam sağlaması güçleşir. Nitekim, kötü ekonomik ve sosyal koşullara sahip ailelerin yaşadığı semtlerde çocukların fiziksel, sosyal ve bilişsel olarak gelişmelerini mümkün kılacak imkanlar sınırlı olmaktadır. Bununla birlikte yoksulluk, ailenin üyelerinin özellikle gelişim aşamasındaki çocukların yeterli ve dengeli beslenmesini engellemektedir. Yeterli ve sağlıklı beslenememenin çocuğun davranışlarına ve kişisel özelliklerine yansıdığı araştırmalar ile test edilmektedir. Bu bağlamda yapılan araştırma sonuçları, yoksul ailelerin çocuklarında öfke, huzursuzluk, saldırganlık, dikkat eksikliği ve hiper aktivite gibi davranış bozukluğuna daha sık rastlanıldığını ortaya çıkarmaktadır. Yoksulluğun kişi üzerinde doğrudan sonucu olan açlık ve beslenme yetersizliğinin organizma için gerçek bir şiddet olmasının nedeni, açlık sırasında harekete geçen yıkıcı hormonlardır. Bu nedenle, açlık ve beslenme yetersizliği sonucunda biyolojik bir şiddet ve depresyon durumu oluşmaktadır. Eğer bu açlık, çocukluk döneminde yaşanmışsa ayarını kaybetmiş bir metabolizma, iyi gelişmemiş bir sinir sistemi, zatüreden kansere varan hastalıklar grubu, kısa boy ve zeka gelişiminde duraklama kaçınılmaz olmaktadır.[416] Dolayısıyla, ekonomik krizin yarattığı olumsuz koşullar, başta çocuk olmak üzere aile üyelerinin fiziksel ve ruhsal durumlarını dorudan etkilemektedir.

Ekonomik kriz ve işsizlik, aile içinde şiddet ve geçimsizliği beraberinde getirmektedir: Ülkede yaşanılan ekonomik problemlerin en büyük etkisi kendini, ilk önce ailede hissettirmektedir. Ailenin gelirinde meydana gelen bir kayıp ve bu kaybın ortaya çıkardığı yoksulluk, ebeveynin karşılamakla yükümlü olduğu görevlerini yerine getirmekte zor anlar yaşamasına neden olmaktadır. Özellikle çocukların bakım ve

---

[415] Köknel, Ö. : A.g.e., s. 259.

[416] Şen, R. B. : "Yoksulluğun Çocuklar Üzerindeki Etkileri", **IV. Aile Şurası** 18-20 Mayıs 2004, A.A.K.B.Yay. No: 122, Ankara, 2004, s. 162-163; Ersöz, A. G. : " Dünya Konferansı Belgelerinde Aile ve Yoksulluk: Saptamalar ve Öneriler", **Aile ve Toplum**, Cilt:2, Sayı: 6, A.A.K.B.Yay., Ankara, Ekim Aralık 2003, s. 72.

yetiştirilmesi büyük bir problem hâlini almaktadır. Ekonomik problemin olduğu ailedeki kadın, yoksulluğun olumsuz etkisinden kurtulmak için kendini, o zamana dek alışık olmadığı ve bilmediği işleri yapmak zorunda hisseder. Yeterli donamı olmadığı için ev temizliğine gitmek gibi gündelik işlere gitmeye başlar. Çoğu kez boğaz tokluğuna yaptığı işler, sadece kendi ve çocuklarının "yaşamın kıyısında" kalabilmelerine fayda sağlamaktadır. Evin geçimini sağlamak, eşine bu konuda yardımcı olmak için günün erken vaktinde evden ayrılan ve eve geç saatlerde gelen kadının çocuğu, anne sevgi ve hizmetinden yoksun kalmaktadır. Genellikle bırakılacak yer olmadığından çocuk, birkaç yaş büyük abla ve ağabeye teslim edilmektedir. Bunların bilincinde olan anne ise, yaşadığı duygusal baskıdan dolayı hem işte verim elde edememekte; hem de bütün gün duyduğu rahatsızlıkla akşam eve gergin dönmektedir. Bu durum, aile içi ilişkileri yıpratmaktır.[417] Ekonomik problemler, kadın kadar hatta daha fazla, erkeği etkilemektedir. Ekonomik problem ve onun nedeni olduğu yoksulluk, kronik stres ve baskı yaratmaktadır. Bu baskıyı kendine hisseden erkek, öfke patlamaları yaşamaktadır. Geleneksel yapı sonucunda ailenin geçim sorumluluğunu daha çok kendinde gören erkek, bunu elde etmedeki engeli, ev ve ev dışındaki yaşamında şiddet olarak yansıtmaya zorlanmaktadır. Nitekim Aile Araştırma Kurumu'nun yaptığı bir alan araştırmasında, aile içi şiddetin en önde gelen nedeni %28,2'lik bir oranla maddi sorunlardan kaynaklanan sıkıntılar olarak tespit edilmiştir.[418] Araştırmada elde edilen sonuç da buna paralellik taşımaktadır. Ekonomik problemler ile boşanma arsındaki ilişki tablo 9'da verilmektedir. Araştırmada, örnekleme "anne babanız arasında en çok hangi konularda tartışma yaşanır" diye sorulmuş, "babamın davranışları" birinci, "ekonomik nedenler" ikinci çıkmıştır. Tablodan da görüldüğü gibi, ekonomik nedenle çıkan tartışma, boşanmaya etki eden ikinci büyük neden olarak gözükmektedir. Anne ve babası boşananlar, aile içinde çıkan tartışmaların en çok (%54.3) babalarının davranışından, daha sonra ise (%20.9) ekonomik nedenlerden olduğunu ifade etmişlerdir. Babanın veya hane reisinin tutum ve davranışlarında ekonomik sorunların da etkisi olduğu düşünüldüğünde, ekonomik sorunların aile içi sorunlara etkisinin ne kadar fazla olduğu gerçeği ortaya çıkar. Dolayısıyla, ekonomik sıkıntılar, aile içindeki tartışma ve geçimsizliklere neden olarak boşanma durumunu ortaya çıkarmaktadır.

---

[417] Arıkan, Ç. : "Yoksulluğun Kadınlar Üzerindeki Etkileri", **Toplum ve Sosyal Hizmet**, Cilt:13, Sayı: 2, Hacettepe Üniv. Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yay., Ankara, 2002, s. 3-4.
[418] **Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları**, A.A.K.Yay. No: 86, Ankara, 1995, 143.

Tablo 9: Ekonomik problem ile boşanma arasındaki ilişki

		Anne babanız arasında tartışma en çok hangi konuda olur veya olurdu?						
		Tartışma olmaz	Ekonomik	Babamın davranış	Aile dışı müdahale	Fikir ayrılığı	Küçük şeyler	Total
Anneniz	Sağ	230	45	52	25	14	22	388
		59,3%	11,6%	13,4%	6,4%	3,6%	5,7%	100,0%
		89,5%	58,4%	42,6%	75,8%	43,8%	56,4%	69,3%
		41,1%	8,0%	9,3%	4,5%	2,5%	3,9%	69,3%
	Öldü	23	5	0	2	5	8	43
		53,5%	11,6%	,0%	4,7%	11,6%	18,6%	100,0%
		8,9%	6,5%	,0%	6,1%	15,6%	20,5%	7,7%
		4,1%	,9%	,0%	,4%	,9%	1,4%	7,7%
	Boşandı	4	27	70	6	13	9	129
		3,1%	20,9%	54,3%	4,7%	10,1%	7,0%	100,0%
		1,6%	35,1%	57,4%	18,2%	40,6%	23,1%	23,0%
		,7%	4,8%	12,5%	1,1%	2,3%	1,6%	23,0%
Total		257	77	122	33	32	39	560
		45,9%	13,8%	21,8%	5,9%	5,7%	7,0%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		45,9%	13,8%	21,8%	5,9%	5,7%	7,0%	100,0%

x^2: 177.679 df: 10 $p < 0.05$

İşsizlik ve ekonomik yoksulluk, ailede eşler arasında otorite ve rolün tekrar tanımlanmasına neden olmaktadır. İş ve gelir kaybına uğrayan ebeveynin aile içindeki otoritesinde ve rolünde bir kayma söz konusu olmaktadır. İşsizlik ve ekonomik sorun baş göstermeden önce yakalanan yaşam standardı, tüketim alışkanlığı ve statünün bir anda ortadan kalması, ilişkilerin bozulmasını doğurarak aileyi derinden etkilemektedir. Geleneksel görüşe göre koca, "evin ekmeğini temin eden kişi"dir. Kadın çalışıyor olsa dahi, kocanın işsiz kalması bu bağlamda kocanın "evin reisi olma" imajını yıkmaktadır. Bununla birlikte alacaklıların baskısı, toplum açısında olumsuz nitelendirilme ve aşağı doğru bir hareketlilik gibi durumlar birden evlilik dengesini bozmaktadır. Krizin yarattığı işsizlik ve ekonomik problemler, hassas bir ekonomik dengede olan ailede, eşler arasında tartışmaları çoğaltarak ilişkileri istenmeyen yöne doğru götürür.[419] Yine işsizlikle birlikte gelir yetersizliği ve boş zamanın fazlalığına bağlı olarak, erkeğin evde geçirdiği sürede bir çoğalma söz konusu olur. Kadın bu durumda; özgürlüğünün kısıtlandığını, işlerine ve eve gelip gidene gereğinden fazla karışıldığını ileri sürerek ve bunu "evin bereketi kaçtı" şeklinde ifade ederek tartışmaları başlatabilmektedir. Bu tartışmalar belli bir noktayı geçtikten sonra ise şiddetli geçimsizliğin zemini hazırlanmaktadır.

Bunlara bağlı olarak söylenecek olursa; ekonomik kriz ve işsizlik, ailenin kaynak yaratma ve bunları kullanma eğilimini değiştirmektedir. Ailelerin toplum ve kendi içindeki güç ve otorite ilişkilerinin farklılaşması nedeniyle yeni rol davranış normları ve değerleri gündeme gelmektedir. Dolayısıyla bu anlamda kriz, ailenin

[419] Arıkan, Ç. : A.g.e., s. 30.

toplumsal konumunu, rollerini, aile bütçelerini, işgücüne katılım biçimlerini ve toplumsal hayata bağlanma şekillerini, aile üyelerinin aleyhine olacak yönde etki etmektedir.[420] Bazı ailelerde bu durum aile içi şiddet, parçalanma, boşanma, intihar, suç, alkol ve sigara tüketiminin artması şeklinde kendini göstermektedir.[421]

Ekonomik problem ve yoksulluğun, aileye etkisinin her zaman olumsuz olmasını engelleyen mekanizmaları dikkate almamız gereken özellik ve durumlar bulunmaktadır. Din bu açıdan büyük fonksiyonlar yerine getirmektedir. Bu bağlamda İslam dininin "kanaat etmek" veya "kanaat sahibi olmak" telkini, üzerinde durulması gereken bir konudur. İslam dininde "Tanrı, kullarının (insanların) hem olanak ve gelirlerin az olması durumunda ruh güçgünlüğüne (depresyon) hem de mal birikimine karşı meta fetişizmine düşmemeleri için kanaat sahibi olmayı önermektedir."[422] Dolayısıyla, bu dini önermenin hâkim olduğu kültür ve toplumlardaki aileler, karşılarına çıkan her ekonomik probleme karşı, aile içi ilişkilerde bir sarsıntı yaratarak karşılık vermemektedir. Kanaat etmeyi kendine yaşam felsefesi edinen her aile üyesi, ekonomik problemlerin yaratacağı tehlikeyi asgariye indirme yeteneğini kazanmaktadır.

6.6. Aile İçi Şiddet

Farklı sebeplerle değişen zaman ve mekânlarda şiddet türlerine maruz kalan insanoğlu, sürekli ondan yakınmasına rağmen, onun uygulayıcısı ve üreticisi olmaktadır. Bu açıdan insan, şiddetin hem mağduru ve hem de faili olmak gibi çelişik durumdan kurtulmamaktadır. Bazen savunma veya intikam, bazen ceza veya terbiye etme metodu olarak şiddet, insan hayatının bir gerçeği olarak varlığını sürdürmektedir.[423]

Şiddet kavram olarak, hukuka rağmen güç ve zor kullanılmak anlamını ifade etmektedir. Bu açıdan şiddet, kurallara karşı gelen insana özgü bir davranıştır. Şiddet başvuran kişide, toplumsal normlara ve hukuk kurallarına karşı bir saldırı niyeti bulunmaktadır. Bu nedenle sözgelimi, dikkatsizlikle trafik kurallarını ihlal ederek yaralanma veya ölüme neden olan kimsenin eylemi, şiddet içinde

---

[420] Çılga, İ. : " Ekonomik Kriz ve Aile", **I. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu**, (2000'li Yıllarda Aile Hizmetleri), A.A.K.Yay. No: 117, Ankara, 2001, s. 135.
[421] Bener, Ö. : "Yoksulluğun Ailede Kadın Üzerine Etkileri", **IV. Aile Şurası** 18-20 Mayıs 2004, A.A.K.B. Yay. No:122, Ankara, 2004, s. 150.
[422] Ayan, D. : " İslam Tasavvuf Zihniyetinin Yoksulluğu Teşvik İşlevi Var mıdır? Edebi Metinlerden Bazı İzlenimler", **IV. Aile Şurası** 18-20 Mayıs 2004, A.A.K.B. Yay. No : 122, Ankara, 2004, s. 7.
[423] Vatandaş, C. : **Aile ve Şiddet Türkiye'de Eşler Arası Şiddet**, Afyon Kocatepe Üniv. Yay. No: 58, Afyon, 2003, s. 1.

değerlendirilmemektedir.[424] Oranı, meydana geliş şekli ve sonucu önceden kestirilemeyen şiddet[425] kavramının İngilizce'deki ve Fransızca'daki anlamlarına bakıldığında, göreceli ve ikili bir bakış açısının bulunduğu göze çarpmaktadır. Şiddetin İngilizce'deki asıl anlamı; fiziksel saldırganlık ve yasa dışı bir haksızlıktır. Fransızca'da ise kavramın iki anlamı bulunmaktadır. Birincisi, İngilizce'deki anlamına yakındır, öteki ise, rıza göstermesini sağlamak için birine baskı uygulamak anlamını taşımaktadır.[426] İnsanlarda kanuna uymamak, kişiye zarar vermek, hakaret etmek, onurunu kırmak, huzura son vermek; birinin hakkını çiğnemek, hırpalamak, incitmek ve canını acıtmak için zor kullanmak; yıkıcı aşırı davranışlarda bulunmak, aşırı derecede öfke etmek şeklinde kendini gösteren[427] şiddet, bir insana isteği dışında kabul ettirilen bir durum, davranış, v.s. ile başlayıp manevi veya fiziksel baskı uygulamaya, işkence yapmaya, sakat bırakmaya hatta öldürmeye kadar sonuçlar doğurabilen geniş nitelikli bir olgudur. Bu nedenle, toplumun, toplumsallığın, yapıların ve hiyerarşik ilişkilerin şiddete etki ettiğini dikkate almak gerekmektedir.[428]

Şiddet ile çevre arasında bir ilişki bulunmaktadır. İçinde yaşanılan çevrenin değişmesi ve bozulması, kültürün yozlaşmasına ve yıpranmasına yol açmaktadır. Kültürün bozulması, insanın ruh ve beden yapısında bozulmalar ve değişmeler ortaya çıkarmaktadır. İnsanın iç aleminde meydana gelen bir tahribat, onun yaşantısına olumsuzluk ve iyi geliştirilemeyen ilişkiler şeklinde yansımaktadır. Sosyal ve kültürel ortamdaki tahribat, insanların psiko-sosyal bütünlüklerinde, onarılması güç bir çöküntüye yol açmaktadır. Güvensizlik, ümitsizlik ve bastırılmış öfke içinde yaşayan kişiler, depresif bir zeminde güvensiz ve kuşkucu bir davranış kalıbı geliştirebilmektedir.[429] Saldırganlık veya şiddet, genellikle bir engelleme sonucu ortaya çıkmaktadır. Birey kendini gerçekleştirme ve geliştirme konusunda, çok kısıtlı olanaklarla karşılaşınca ve güçlük, sınırlı imkân şeklinde beliren engelleme söz konusu olunca, kendini şiddete baş vurarak ifade etmek istemektedir.[430]

---

[424] Dönmezer, S. : "Çağdaş Toplumda Şiddet ve Mafya Suçları", **Cogito**, Sayı: 6-7, Kış Bahar 96, Y.K.Y., İstanbul, 2001, s. 215.
[425] Riches, D. : "Şiddet Olgusu", (Çev.: D. Hattatoğlu), **Antropolojik Açıdan Şiddet**, (Haz.: D. Riches), Ayrıntı Yay., İstanbul, 1986, s. 18.
[426] Rougrier, E. C. : "Le Mal Court: Başsız Bir Toplumda Görünen ve Görünmeyen şiddet-Kamerun'daki Mkakolar", (Çev.: D. Hatatoğlu), **Antropolojik Açıdan Şiddet**, İstanbul, s. 69.
[427] Erten, Y.; Ardalı, C. : "Saldırganlık, Şiddet ve Terörün Psiko-sosyal Yapıları", **Cogito**, s. 143.
[428] Ergüden, I. : "Örnek Bir Şiddet Mekânı: Hapishane", **Cogito**, s. 110.
[429] Balcıoğlu, İ. : A.g.e., s. 33 ve 71.
[430] Tezcan, M. : "Bir Şiddet Ortamı Olarak Okul", **Cogito**, s. 107.

Şiddet, her toplumun kendine özgü bir metotla biçimlendirdiği kurallarla,[431] bir kültürel ortamlar dizisi üzerinde ve çok çeşitli sosyal durumlar içinde incelendiği takdirde en iyi anlaşılmaktadır.[432] Zira, şiddet olarak değerlendirilen eylemin, toplumdan topluma, kültürden kültüre, hatta insandan insana faklı anlamları olabilmektedir. Ancak, gerçekte hiçbir davranış tek başına ele alındığında anormal değildir. Anormallik, belirli bir sosyal ortamın içinde anlam kazanmaktadır.[433] Davranışlarımıza yönelik anlam, onun yapıldığı ortamda kazanmaktadır. Nitekim insan, içinde bulunduğu topluma ve koşullara bağlı olarak ruhi dengesini kazanmaktadır. Değişmenin hızlı olduğu toplumlarda, bireyin değişimlere uyum sağlaması zaman almaktadır. Eski yapı, yeni sosyal tipe veya bireye kolay uymamaktadır.[434] Böylece, değişim kişiye ruhsal bozukluk olarak yansımaktadır. Bu bağlamda çevre, şiddeti doğrudan etkileyen bir faktör olmaktadır.

Şiddetin çevre koşulları tarafından oluşturulduğu düşünülürse, aile içinde istismarı uygulayan kişilerin özgeçmişlerinde yaşanmış şiddet olguları bulunduğu söylenilebilir. Daha açık bir ifadeyle, istismarı gerçekleştiren bireylerin genellikle, şiddetin yoğun yaşanıldığı ailelerde yetiştiği; alkol ve madde bağımlılığına bağlı olarak kişilik ve ruh sağlığı bozukluğuna sahip oldukları söylenebilir. Bunun yanında düşük düzeyde evlilik içi tatmin, aile üyelerinin birbirine karşı saldırgan davranış ve tutumlar sergilemesi, eşler arasında ideoloji, ırk, din, kültür, gelenek, görenek ve beklenti farklılıklarının bulunması veya bu farklılıkların keskinleşmesi, iletişimi mümkün kılacak şartların ortadan kalması, iş ve sosyal hayatta hâkim olan yabancılaşma, sağlıksız kentleşme ve bunun doğurduğu sorunlar, trafik, hizmetlerdeki yetersizlik, çevre kirliliği, işsizlik gibi nedenler genelde toplum, özelde ise aile içinde şiddeti artırıcı etki yapmaktadırlar.[435] Bu noktada, kişinin içinde yaşadığı koşullar, oldukça belirleyici olabilmektedir. Örneğin, savaşların, savaş sonrasında şiddeti miras bırakabileceği kuşkularını ortaya çıkaran oldukça sağlam kuramsal sebepler bulunmaktadır. Bandura, savaşın toplumsal öğrenme veya "model alma" sonucu pek çok şiddet ve saldırı biçimlerine aracılık ettiğini ileri sürmektedir. Toplumsal öğrenme teorisinin en temel ilkesi, şiddet araçlarının veya gerçek şiddet eylemlerinin bir model oluşturabileceği ve

[431] Rougier, E. C. : A.g.m., s. 90.
[432] Riches, D. : "Şiddet Olgusu", (Çev.: D. Hattatoğlu), **Antropolojik Açıdan Şiddet**, s. 7.
[433] Morgan, C. T. : A.g.e., s. 332.
[434] Balcıoğlu, İ. : A.g.e., s. 145.
[435] Yukarıda a.g.e., s. 18.

model alınan davranışın tekrar edileceği şeklindedir.[436] Dolayısıyla şiddet, daha çok içinde yaşanılan ortama bağlı olarak öğrenilmektedir. Özellikle bu konuda kitle iletişim araçları oldukça etkileyici olmaktadır. Günümüzde medyanın, insandan güvenli bir uzaklıkta yaşanan acıları, ticari amaçla televizyondan vererek bir şova dönüştürmesi,[437] sistem karşısında kendi güçsüzleşmesinin ve yok olmasının ezikliğini yaşayan kitleselleştirilmiş insanların, medyadaki verilen şiddeti tüketmeleriyle sonuçlanmaktadır. Medyanın şiddet içeren yayınları, insanların onu meşru görme eğilimleri edinmelerine ve bu nedenle uygulamalarına neden olmaktadır. Bu insanlar, toplumsal realite karşısında duydukları kızgınlık, çeşitli doyumsuzluklar ve bilginin amortisman süresinin kısalması gibi etkilerle şiddetin çeşitli şekillerini bir tepki şekli olarak ortaya koymaktadırlar.[438] Şiddet ve şiddet içerikli bilgi, görüntü ve haberlerin basılı ve görsel yayınlarda sürekli verilişi, şiddete karşı bir alışkanlıkla birlikte onu kanıksama durumunu oluşturmaktadır. Böylece, anormal olarak değerlendirilmesi gereken şiddet, hayatın doğal bir parçası olarak görülmektedir. Ayrıca, yayınların sürekliliği nedeniyle, sonu ölüm, yaralama ve dayakla biten olaylara karşı insan veya toplum, bir dikkat eksikliği şeklinde tepki göstermektedir.

Televizyon yayın yönetmeleri, yaptıkları programlarında "kan varsa tutar" düşüncesinden hareket etmektedirler. Odak noktası suç olmayan haberler bile, bireyler ve gruplar arasındaki farklılıkları vurgulayarak çatışma üzerinde durmaktadır. İzleyicilerin ilgisini canlı tutmak için sansasyon yaratacak haber programları yapılmakta ve izleyicilerin en çok evde oldukları vakitler dikkate alınmaktadır. Bu noktada kan, savaş ve şiddet oldukça iyi fırsatlar tanımaktadır. Nitekim insanların ilgilerini çekmek için temel içgüdülerine yönelmek, onlara daha önemli, fakat daha az dehşet verici olaylar sunmaktan çok daha kolay olmaktadır.[439] Bununla birlikte, içinde yaşanılan toplumsal hayatın niteliği de, şiddeti yakından etkilemektedir. Şiddet ve sinirlilik durumlarını, modern hayatın yoğunluğu yaratmaktadır. Zamanın aşırı dolu olması, şiddeti artırmaktadır. Kendine ayıracak zamanı olmadığını düşünen birey, zaman kaybettiğini ve zamansal baskı altında olduğunu hissedip bitkinlik ve öfke duymaktadır.

---

[436] Archer, D. ; Gartner, R. : "Barış Dönemi Kayıpları", **Cogito**, s. 241.
[437] Kleinman, A. : "Tehlike, Sinirlilik ve Etnografi", (Çev.: S. Yücesoy), **Kültür ve Ruh Sağlığı Küreselleşme Karşısında Kültürel Psikiyatri**, (Haz.: K. Sayar), Metis Yay., İstanbul, 2003, s. 26.
[438] Oskay, Ü. : "Efendi/Köle İlişkisi Açısından Şiddet ve Görünümleri Üzerine", **Cogito**, Sayı: 6-7, Kış Bahar 96, Y.K.Y., İstanbul, 2001, s. 195.
[439] Stuber, R. ; Bradley, J. : **Çocukları Kötülükten Korumak**, (Çev.: Y. Karakılçık), Beyaz Yay., İstanbul, 1998, s. 44.

Bu bağlamda, dışsal zamana ait taleplerin, içsel zamanın önceliklerine el koyması, tedirginlik ve sinirlilik durumu yaratmaktadır.[440]

Terör, savaş, anarşi olarak ifade bulan şiddetin bireysel olarak en çok yaşanıldığı mekân aile olmaktadır. Ailede en çok şiddet ise, kadına karşı kullanılmaktadır. Araştırmalar göstermiştir ki, çocukları aşırı derecede döven anne ve babaların çocukluklarında kendileri de bir şekilde şiddete maruz kalmışlardır. [441]

Ev içi şiddet ve kadına yönelik şiddet, şiddet literatüründe en büyük yeri kapsamaktadır. Çünkü şiddetin en faklı ve geniş şekli, evde ve kadına karşı olmaktadır. Bu konudaki istatistikler, önemli bilgiler vermektedir. İstatistiklere göre, İngiltere'de evli kadınların %16'sı, eşin tarafından dayağa maruz kalmaktadır. A.B.D.'de yapılan bir araştırma, bir ay içinde bir cerrahi kliniğe başvuran kadınların %3.8'i ve psikiyatri servisine gelen kadınların %3.4'ü eşleri ya da beraber yaşadıkları erkekler tarafından dövüldüklerini ortaya çıkarmıştır. Kadınlar, en çok evliliklerinin ilk yıllarında şiddeti yaşamaktadırlar. Yapılan araştırmalara göre dövülen kadınların %76'sı, 35 yaşın altındadır. Dayak yiyen kadınların yarıdan fazlasında depresyon, çok az kısmında ise şizofreni gibi bir hastalık ve alkol ve uyuşturucu bağımlılığı görülmüştür. %65'i psikiyatrik tedavi talep eden kadınların, %37'si hastaneye yatırılmış ve %29'u da, en az bir defa intihar girişiminde bulunmuştur. Şiddet vâkaların görüldüğü ailelerin çoğunda, sosyo-ekonomik düzey, ortanın altında; eğitim ise ilkokul veya orta okul düzeyindedir.[442] B.M'in "The World's Women : 1970-1990" başlıklı kitabındaki rakamlar da kadına yönelik şiddetin boyutu hakkında bilgi vermektedir. Avusturya'da 1985'te 1500 boşanma davasının %59'unda, ev içinde kadına yönelik şiddet, boşanma nedenlerini oluşturmuştur. A.B.D.'de her 18 dakikada bir kadın dövülmekte ve her altı dakika bir kadının ırzına geçilmektedir. Fransa'da, şiddet kurbanlarının %95'i kadınlar oluşturmaktadır ve kadınların %51'ne beraber oldukları erkekler, şiddet uygulamaktadır.[443] B.M.'nin 1993'te yayınladığı bildiride şiddeti, "... kadınlara fiziksel, cinsel, psikolojik herhangi bir zarar ve üzüntü sonucu doğuran veya bu sonucu doğurmaya yönelik özel yaşamda veya kamu yaşamında gerçekleşebilen her türlü davranış, tehdit, baskı veya özgürlüğün keyfi biçimde engellenmesidir." diye tanımlamaktadır. Ancak, hemen ikinci maddede, şiddet biçimlerinin bu tanımla sınırlı olmadığını, yukarıda sayılanların yanında kadına zarar veren her türlü geleneksel ve

[440] Kleinman, A. : A.g.m., s. 23.
[441] Erten, Y. ; Ardalı, C. : A.g.m., s. 160.
[442] Erten, Y. ; Ardalı, C. : A.g.m., s. 160-161.
[443] Arın, C. : "Kadına Yönelik Şiddet", **Cogito**, s. 306.

göreneksel uygulamaların da bu çerçevede değerlendirilmesine dikkat çekilmeye çalışılmaktadır. Böylece, kadına yönelik şiddetin yalnızca fiziksel şiddet olmadığı, fiziksel olarak uygulan şiddet biçimi yanında cinsel, sözel, ekonomik, psikolojik gibi çeşitli biçimlerinin olduğu[444] ve bunların bazen içinde yaşanılan toplum uygulamaları tarafından meydana geldiği vurgulanmaktadır.

Nitekim, kadına yönelik şiddet veya aile içi şiddetin yaygınlaşmasının arkasında şiddetin kültürel olarak üretilmesi gerçeği yatmaktadır. Bunun en yakın örnekleri, ülkemizde görülmektedir. Toplumun belirli kesiminde "gelinlikle girilen evden kefenle çıkılır", "bizde kadının yeri, kocanın yanıdır" gibi şiddetin korku ve çaresizlik nedeni olarak kabullenilmesi ve "bu kadarcık dayağı herkes yer", "karı koca arasında önemli değil", "kocandır sever de, döver de" gibi söylemlerle şiddet meşrulaştırılmakta,[445] normalleştirip kabul edilmekte ve kültürel olarak üretilmektedir. Erkeğin evde eşine ve çocuğuna karşı kullandığı dayak, onlar üzerinde hakimiyet kurmak için oluşturduğu bir baskı aracı olmaktadır. Dayağın içinde olduğu şiddet, erkeğe kan davası, namus cinayetleri şeklinde kültürel olarak öğretilmektedir.[446] "Erkek dediğin sert olmalı", "erkekler ağlamaz" gibi telkinlerle büyüme ve yetiştirilme tarzı, şiddeti normalleştirmektedir. Bundan, toplum üyeleri olmak üzere aile ve özellikle kadın ve çocuklar olumsuz olarak etkilenmektedir. Kültürel olarak öğretilen şiddet, aile içinde, taklit etme ve model alma şeklinde devam ederek yeni bir nitelik kazanmaktadır. Kocacık'ın yaptığı araştırmada, ailede şiddet uygulayanın çocukluğunda ve gençliğinde ebeveynleri ve çevresi tarafından aşağılanıp aşağılanmadığı sorulmuştur. Örneklemin %37.8'i aşağılanma görmediğini, %41.3'ü aşağılandığını ve % 10'u ise bilmediğini ifade etmiştir. Araştırmada, ailede şiddet uygulayanın geçmişinde herhangi bir sevgisizlik ve güven eksikliği olup olmadığı test edilmiştir. Araştırmaya katılanların verdikleri cevaplar ise %28.3 hayır, %48 evet, %6.9 bilmiyor ve %7.4 başka şeklindedir. Yine ailede şiddet uygulayanın çocukluğunda ve gençliğinde, kendi ailesi çevresinde bu harekete örnek olacak kimselerin olup olmadığı sorulmuş ve örneklemin %33.2'si yok, %44.9'u var, %7.1'i bilmiyorum ve %8.4'ü başka cevaplarını vermişlerdir.[447]

---

[444] Arın, C. : A.g.m., s. 305.
[445] Danık, Ş. : "Aile İçinde Kadına Yönelen Şiddet", **Toplum ve Sosyal Hizmet**, Sayı : 1, Hacettepe Üniv. Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yay., Ankara, Ekim 2000, s. 82.
[446] Ergil, D. : "Şiddetin Kültürel Kökenleri", **Bilim ve Teknik**, Sayı: 399, İstanbul, 2001, s. 41.
[447] Kocacık, F. : **Aile İçi İlişkilerde Kadına Yönelik Şiddet Türkiye'den Örnekler**, Cumhuriyet Üniv. Yay. No: 93, Sivas, 2004, s. 92-94.

Bazı kamu kuruluşlarında çalışanların şiddete gösterdikleri tepkiler de, şiddeti normalleştirmekte ve kabul edilebilir bir konuma getirmektedir. Kadının, aile içinde eşinin kendisine yönelik uyguladığı şiddeti, resmi makamlara onaylatması çok güç olmaktadır. Şikayet üzerine gelen görevli polisler, "bu karı koca arasındaki ilişkidir" deyip ayrılabilmektedir. Kadına aile içinde uygulanan şiddet, polisin değer yargılarına göre pek önemli değildir. Kadına atılan dayak, oldukça normal ve sıradan olarak değerlendirilmektedir.[448] Şiddetin içinde yaşadığı toplum tarafından normal olarak kabul edildiğini gören kadın, çaresizlik duyguları ve gelecek korkusuna bağlı olarak, yaşanılan olumsuzlukları "benim suçum" diye üstlenmekte; dolayısıyla maruz kaldığı şiddeti[449] artırmaktadır.

Kadına şiddet uygulayan erkekler arasında, kapsamlı araştırmalar yapılmıştır. Bu erkeklerin çoğunda, aşırı güvensizlik duygusu göze çarpmaktadır. Bu erkekler, güvensizlik duygusunu bilinç altında tutmak için maço görünmekte, beraber yaşadığı eşini aşağılamakta ve ona kötü davranarak duygusunu tatmin etmektedir. Güven eksiliği yaşayan bu erkekler, içine düştükleri ruhsal bunalımın acısını birlikte yaşadığı kadından çıkararak, özgüven ve saygı kazanmaya çalışmaktadır.[450] Kişisel becerisi ve yeteneği olmayanlar, yeteneksizliklerinin şekillendirdiği sosyal durum ve konumlarına sürekli bahaneler bulmaktadır. Bu insanlar, toplumca engellendiklerini; ilgi, sevgi ve saygı görmediklerini ve anlaşılmadıklarını düşünmektedirler. İlgi görmek, saygı kazanmak ve kendilerini gerçekleştirmek için saldırgan davranışlara ve şiddet hareketlerine yönelmektedirler.[451] Freud, sosyal iletişimin azlığı veya yokluğuna bağlı olarak ortaya çıkan sevgi azlığının, kişinin saldırgan davranışlarda bulunabileceğini ileri sürmektedir.[452] Evlilik ilişkileri dışında dostluk ilişkileri olmayan, içine kapanık ve toplumsal olarak izole olmuş ailelerde, şiddete baş vurma ihtimali daha fazla olmaktadır.[453] Farklı nedenlerle toplumla ilişkisi kesilmiş ve içinde olumsuz ilişkilerin olduğu bir aile ve bu ailede yaşayanların oluşturacağı yeni bir ailede şiddetin var olma ihtimali yüksek olmaktadır.

Aile üyelerinden birinin; duygusal, sözel, fiziksel ve cinsel olarak zorlanmasıyla ortaya çıkan ve kişide acı, ıstırap ve utanç duygusu yaratan aile içi şiddet; ailenin yapı

---

[448] Arın, C. : A.g.m., s. 307.
[449] Yüksel, Ş. : **Kadınların Kendilerini Şiddetten Koruması Neden Zor? Evdeki Terör Kadına Yönelik Şiddet,** Mor Çatı Yay., İstanbul, 1996, s. 97.
[450] Erten, Y. ; Ardalı, C. : A.g.m., s. 161.
[451] Balcıoğlu, İ. : A.g.e., s. 39.
[452] Lorenz, K. : "Saldırganlığın Spontanlığı", (Çev.: M. Şahinoğlu), **Cogito**, s. 165.
[453] Balcıoğlu, İ. : A.g.e., s. 22.

ve işleyişini temelden sarsmaktadır. Aile içinde uygulanan şiddet, evliliği boşanmayla sonuçlandırmaktadır. Aile içindeki ilişkilerdeki başarısızlığı işaret eden aile içi şiddet,[454] üyelerin tamamının duygusal, sosyal ve mesleki yaşantısını etkilemektedir. Eşi tarafından dayak yiyerek şiddete maruz kalmış kadın, kendini fiziksel ve ruhsal olarak kötü hissetmektedir. Bu konuda, eşinin değişmeyeceğini veya yakın çevresinin kendisine yardım etmeyeceğini düşünen kadın, eğer kendine güvenmesini sağlayacak imkânı bulduğunda evliliğini bitirmek istemektedir. Bu bağlamda, aile içinde kadına yönelik şiddet, ailenin parçalanmasına neden olan boşanma durumunu ortaya çıkarmaktadır. Çalışmada elde edilen bulgular da bu yargıyı doğrulamaktadır. Örneklem içindeki çocuklardan, annesinin boşandığını söyleyenler içinde, annesinin babasından dayak yediğini söyleyenler oldukça fazladır. Annenin boşanma durumu ile dayak yeme arasındaki ilişkiye yönelik araştırma sonuçları tablo 10'da verilmektedir. Tablodaki sonuçlar, babası tarafından annesinin sık veya bazen dayak yediğini söyleyenler içinde annesi boşanmışların oranı fazla olduğunu göstermektedir. Tablodan da görüldüğü gibi, örneklem içinde, annesinin boşandığını söyleyenlerin %25.6'sı annesinin babası tarafından sık olarak, %44.2'si de bazen dayak yediğini ifade etmektedir. Bu gerçeğe bağlı olarak, aile içi şiddetin boşanmaya neden olarak aileyi parçaladığı söylenilebilir. Kocası tarafından küfür ve dayak şeklinde şiddete maruz kalan kadın, fiziksel ve ruhsal yönden kendini kötü hisseder. Gördüğü şiddete ilişkin olarak kadının özgüveni ve onuru büyük yara alır. Bu nedenle kadın, kötü giden evliliği bitirmek ister. Zaten bir aileye farklı şekilde şiddettin hâkim olması, evliliği zora sokmuş olmaktadır.

Tablo 10: Aile içi şiddet ile boşanma arasındaki ilişki

		Babanız annenizi hiç döver mi/ döver miydi?			
		Sık sık	Bazen	Hiç	Total
Anneniz	Sağ	6	95	287	388
		1,5%	24,5%	74,0%	100,0%
		15,0%	58,6%	80,2%	69,3%
		1,1%	17,0%	51,3%	69,3%
	Öldü	1	10	32	43
		2,3%	23,3%	74,4%	100,0%
		2,5%	6,2%	8,9%	7,7%
		,2%	1,8%	5,7%	7,7%
	Boşandı	33	57	39	129
		25,6%	44,2%	30,2%	100,0%
		82,5%	35,2%	10,9%	23,0%
		5,9%	10,2%	7,0%	23,0%
Total		40	162	358	560
		7,1%	28,9%	63,9%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		7,1%	28,9%	63,9%	100,0%

x^2: 123.089 df: 4 $p < 0.05$

[454] Yıldırım, A. : **Sıradan Şiddet Kadına ve Çocuğa Yönelik Şiddetin Toplumsal Kaynakları**, Boyut Yay., İstanbul, 1998, s. 26 ve 30.

6.7. Kitle İletişim Araçları ve Aile

Teknolojinin tanımış olduğu imkânlarla, kitle iletişim araçlarının toplumsal hayatın her alanına etki yaptığı tartışılmaz bir gerçektir. Yazılı ve görsel medyanın artan etkileme ve hayatı biçimlendirme gücü karşısında toplum, giderek etkisiz kalmaktadır. Bunlardan ayrı olarak medya ile bireye verilen toplumsal mesajlar çeşitlenmekte ve çoğalmaktadır. Her anlamda çokluğa maruz kalan birey, bir bocalamaya girmek durumunda kalmaktadır. Neye, niçin, nasıl uyacağı konusunda ikna edici, rahatlatıcı ve güven verici bir merci bulamayan kişi tedirgin olmaktadır. Bir başka ifadeyle, toplumun "neyi bilmesi gerektiğini", "ne kadar bilmesi gerektiğini" belirleyen kitle iletişim araçları ve onu biçimlendiren kültür endüstrisi, bu işlevini görürken hiçbir kural tanımamaktadır. Denetimine aldığı her şeyde kâr kaygısı duyan kültür endüstrisi, aynı kaygıyı içerikte duymamaktadır.

Aslında birey, artan ve yoğunlaşan iletişim ilişkilerinin içinde, kendinden ve toplumdan gittikçe uzaklaşmaktadır. Karmaşıklaşan, yoğunlaşan ilişkiler, kişinin yaşamında yer alan sıcak ve yakın dostluk ilişkilerini ortadan kaldırırken; onun yerine geçici, biçimsel ve yüzeysel ilişkiler getirmektedir. Eski küçük çevreleri içinde güvenecekleri, kendilerine yakın hissedip dertlerini paylaşabilecekleri dostlar bulan insanlar, iletişim ve etkileşimin yoğunluğuyla oluşturulan karmaşık bir toplum içinde, sorunları dışarıya açıklamakla açıklamamak arasında zorlanmaktadır.[455] Medya iletisine karşı tepki, anında ve doğrudan değil, toplumsal ilişkilerden etkilenen araçlar ile ve belirli bir süre içinde olmaktadır. Bu ise, insanların zamanla birbirleriyle olan ilişkisinde bir gevşeme şeklinde belirmektedir.[456] Dolayısıyla, bir taraftan iletişimi ve etkileşimi artıran kitle iletişim araçları, diğer taraftan da sosyal ilişkileri azaltacak bir yapı ortaya çıkarmaktadır. İnsanların tutum ve davranışlarında büyük etkileme gücü bulunan kitle iletişim araçları, aile içi ilişkiler başta olmak üzere sosyal ilişkilerin genelini etkilemektedir.

Evlilik dışı ilişkileri ve nikâhsız yaşamayı normal ilişkilermiş gibi göstermeye çalışan dizilere ve yabancı filmlere ağırlık veren televizyon, sosyal yaşantıyı zora sokacak bu tür ilişkileri normalleştirmektedir. Sanatçı veya zengin iş adamlarının çarpık ilişkilerini reklam etmekle popülerlik kazanan basılı ve görsel basın, bu tür ilişkilerin

---

[455] Cüceloğlu, D. : **Yeniden İnsan İnsana**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 233.
[456] Adıgüzel, Y. : A.g.e., s. 91 ve 122.

kanıksanmasına ve olağanlaşmasına zemin hazırlamaktadır. Basının gençleri bu tür ilişkilere özendirmesi, daha önce anormal değerlendirilen ve yasaklanan ilişkileri yaygınlaşmaktadır. Kız ve erkekler anlaşarak birlikte yaşamayı, nikahlı yaşamaya tercih etmekte; kendilerine ve karşı cinslerine karşı güvenlerini yitirdiklerinde ilişkileri hızla bitirmekte bir sakınca görmemektedirler.[457] Dolayısıyla, hiçbir sosyal, kültürel ve ahlâki ölçüsü olmayan yayınlara ağırlık veren kitle iletişim araçları, evlilik ve aile kurumunu hedef almaktadır.

Kitle iletişim araçlarının evlerin içine soktuğu, günlük hayatın bütün alanına taşıdığı yabancı kültür, farklı yaşama biçimi ve aykırı değer içeren yayınları, mahremiyeti ortadan kaldırarak, aileleri olumsuz yönde etkilemektedir.[458] Bu bağlamda, kitle iletişim araçları, ailenin fonksiyonlarında ve aile içindeki rol davranışlarının yeniden tanımlanmasına neden olmaktadır. Başka bir ifadeyle, kitle iletişim araçları, aile içinde kadın ve erkeğin birbirlerine nasıl davranacağı noktasında bir takım yeni roller tanımlamakta ve izleyici kitlenin evlilik ve aile ile ilgili "değer"lerini etkilemektedir.

Kitle iletişim araçları, boşanma riski taşıyan evlilik türleri bağlamında halkta bir bilinçlenme yaratmaktadır. Farkına varılmayan ancak devam edilen sağlıksız birliktelikleri, medya bilinçlendirerek, boşanma nedenlerini daha belirgin hâle getirmektedir. Kitle iletişim araçları, bunu insanlar arasındaki iletişim ve etkileşimi artırarak da sağlayabilmektedir. Etkileşim ile birlikte insanların evlilikten, eşlerden, hayattan arzu etilen beklentileri çoğalmakta ve çeşitlenmektedir. Medyanın etkisiyle, evlilikten beklentiler çoğalıp çeşitlendikçe, evliliği yürütmek giderek güçleşmektedir. Çünkü kişilerin hayattan ve evlilikten beklentileri, medya ve etkileşimin yoğunluğuyla sürekli değişmektedir. Bu değişimlere ayak uyduramayan eşler ise evlilikte uyum sağlayamamaktadır. Uyum sorunu yaşayan eşlerin evliliklerine, çatışma ve tartışma hâkim olmakta; bunlar için boşanarak evliliği bitirmek veya ayrı yaşamak, bir çözüm olarak görebilmektedir. Zaten bu çözüm yolunu da medyadaki yayınlar gayet doğal göstermektedir. Son zamanlardaki televizyon dizilerinin hemen hepsinde kahramanlarından biri veya ikisi boşanmış ve çocuklarıyla ayrı yaşayan birer yetişkin olmaktadır. Bu dizileri hemen her gün izlemeye zorlanan toplum üyeleri, bu dizilerdeki

---

[457] Şaşmaz, A. : "Milli Manevi Tarihi Kültürel Değerler İçerisinde Ailenin Yeri", **I. Aile Şurası**, A.A.K.Yay., Ankara, 1990, s. 177.
[458] Turinay, N. : A.g.e., s. 30.

hâkim yaşam ve ilişki düzenlerini kendilerine model almaktadır. Bundan ise geleneksel yaşam tarzındaki insanlar ve evliler olumsuz olarak etkilenmektedir.

Örneklemin en çok izledikleri dizi filmler, aşağıdaki tabloda 11'de verilmektedir. Bu dizi filmlerin birçoğundaki baş kahraman veya kahramanlardan birisi, mutlaka parçalanmış aile üyesidir. Dizilerden yakın zamanların en çok izleyeni olan ve çalışmada da en çok izlenen dizi olarak ortaya çıkan "Kurtlar Vadisi" dizisinin kahramanı "Polat Alemdar", bir parçalanmış aile üyesidir. "Aliye" dizisi, geçimsizlik ve kocasının eşini aldatması sonucu, evliliği boşanma sürecine girmiş iki çocuklu bir anne konusu üzerine inşâ edilmektedir. "Yağmur Zamanı" ve "Bütün Çocuklarım" dizisi tek ebeveynli bir aile konusunu işlemektedir. "Yağmur Zamanı" dizisinin baş kahramanı "Fırat" ve "Bütün Çocuklarım" dizisinin baş kahramanı "Ali Yahya ", ölüm sonucu parçalanmış bir aileyi yönetmektedirler. "Haziran Gecesi" dizisi çarpık ilişkilerin yaşandığı, boşanma ve yeni evliliklerin yapıldığı bir yaşam tarzını konu edinmektedir. Baş kahraman "Baran", üç çocuklu eşini bir kadınla aldatmakta ve boşanarak tekrar evlenmektedir. Yine aynı şekilde "Kadın İsterse" dizisi, bir kadının aldatma ve terk edilme nedeniyle yıkılan onurunu kazanma mücadelesini anlatmaktadır. "Hayat Bilgisi" dizisinde "Afet öğretmen", çeşitli nedenlerle bekar kalmış bir kadını canlandırmaktadır. "En Son Babalar Duyar" dizisinde "Kadir" in evliliği hep sıkıntılı geçmektedir. "Çocuklar Duymasın" dizisinde eşler boşanma sürecini kısmen yaşamışlardır. "Sihirli Annem" gibi, daha çok küçük çocuklara hitap eden bir dizide flört, küçücük yaştaki çocukların zihinlerine sokulmaktadır. Dolayısıyla, kitle iletişim araçları, başta toplumun geleceği olan çocuklara ve genelde topluma aldatmayı, boşanmayı, nikahsız birliktelikleri ve ailedeki parçalanmayı meşru gösterecek tarzda yayınlar yapmakta ve insanların aile ve evlilik ile ilgili "değer"lerini olumsuz etkilemektedirler.

Tablo 11: En çok izlenen dizi film

		sayı	%	Toplam %
Valid	Kurtlar vadisi	178	31,8	31,8
	Sırlar dünyası-kalp gözü	43	7,7	39,5
	Aliye	17	3,0	42,5
	Avrupa yakası	19	3,4	45,9
	Yağmur zamanı	39	7,0	52,9
	Hayat bilgisi	125	22,3	75,2
	Sihirli annem	7	1,3	76,4
	Dizi takip etmem	62	11,1	87,5
	Bütün çocuklarım	4	,7	88,2
	Kadın İsterse	27	4,8	93,0
	Haziran gecesi	14	2,5	95,5
	En son babalar duyar-Çocuklar duymasın	25	4,5	100,0
	Total	560	100,0	

Kitle iletişim araçlarının aile üzerindeki olumsuz etkisini değerlendirirken, giderek izlenme oranı artan "reality show"ları veya "kadın programları"na yer vermek gerekmektedir. Çünkü her televizyon kanalının büyük zaman ve maddi kaynak ayırdığı bu programların, konu açısından özel bir yeri bulunmaktadır. Kavgalı, çatışmalı ve sorunlu evlilik ilişkilerini; saptırılmış ve orijinalinden uzaklaştırılmış geleneksel ve kültürel yaşam alışkanlıklarını; kadına yönelik şiddet ve kötü muameleleri konu edinen bu programların izleyicisi ve etkisi sürekli artmaktadır.

Televizyondaki son zamanlarda artan talk-showlar ve medyada patlayan sırların deşifre edildiği empati üzerine kurulu bu programlar, ilişkilerdeki gizliliği ve açıklığı dengeleyen faktörleri derinden etkilemektedir. Hem birey hem de toplum açısından oldukça önemli olan mahrem konular, özel ve kişisel sırlar, kitle iletişim araçlarında kâr maksadıyla eğlenceye malzeme olmaktadır. Üstelik şimdiye kadar hiçbir zaman görülmemiş bir şekilde sırları açıklamak, hem kişi için ahlâki bir durum olmakta; hem de kişiye otomatik bir sağaltım olanağı sunmaktadır. Dolayısıyla kişi, televizyonda şimdiye kadarki en mahrem ve özel sırlarını milyonların önünde açıklarken bir yandan ahlâki sorumluluğunu yerine getirdiği; diğer yandan psikolojik olarak rahatladığı izlenimi verilmektedir.[459] Sırlarını deşifre eden konuk rahatlıyor ve sorumluluğunu yerine getiriyorken, izleyiciler ve dinleyiciler de devreye girerek yargılama yapmaktadırlar. İzleyici ve dinleyici grubunun yargılama ve taraf tutma eylemiyle oluşturulan kamuoyu ile işin boyutu iyice farklı yönlere gitmektedir.

Televizyonlarda her gün sunulan sözüm ona sohbet programlarında, erkekler hanımlarının kendilerinden boşanmak istediğini ilk kez öğrenmekte; annelere kızlarının cinsel suiistimale uğradığı açıklanmakta ve kadınlar, kocalarının aralarındaki cinsel ilişkiyi başkalarına anlattığını keşfetmektedirler. Ve bunların hepsi, program sunucusunun, aile ilişkilerinin karmaşık ekolojisinde harekete geçiren şeylerin sorumluluğunu samimiyetsizce reddettiği bir çerçevede gerçekleşmektedir. Böylece talk-show açıklığı, bağlılık üzerine kurulu ilişkilerin önemini alt üst etmektedir. Stüdyo ve televizyonlarının başındaki yabancı kişilerin oluşturduğu bir izleyici topluluğu, hayatın o anına kadar gizli kalmış ayrıntıları rahatlıkla öğrenmektedir. Acı veren bir sırrın açıklanma süreci reklam aracılığıyla sürekli bölünmekte ve heyecan iyice

---

[459] Black, E. I. : **Aile Sırları, Sınırsız Açık Toplumda Doğru Sözlülük, Özel Yaşam ve Barışıklık**, (Çev.: E. Özsayar), Boyner Holding Yay., İstanbul, 1999, s. 154.

artırılmaktadır. Dolayısıyla, samimiyetsizce dinlemenin yerini gizlice kulak kabartmalar, tanık olmanın yerini ise röntgencilik almaktadır. Sonunda sahte kucaklama ve okşamalar, gerçek iyileşmenin yerine geçmektedir.[460]Acı veren sırların televizyon programlarında açıklanması, gizlilik ve açıklıkla ilgili yerleşik değer ve inanışlar üzerinde çarpıcı bir etki yaratmaktadır. Açıklanan sırrın sansasyonel içeriği, izleyicileri cezp ediyorken, bu açıklamaların program sonrasında ilişkileri nasıl etkileyeceğine kimse aldırış etmemektedir. Hatta, açıklanan sırların ilişkilere ciddi zarar vermesi veya felaketlere yol açması halinde bile, talk-show sunucusu ve yapımcıları sorumluluk almayı kabul etmemektedirler.[461] Normsuzluk ve kuralsızlık üzerine inşâ edilen bu tür yayınlar, sevgiyi metalaştırırken; mahremiyeti tüketmektedir. Sevgi ve mahremiyetteki bu olumsuz değişim, aile ilişkilerini olumsuz etkileyerek boşanmaları artırmaktadır.[462]

Bu özellikleri taşıyan "realty showlar" ın Türkiye'deki ilk örneğini, Yasemin Bozkut'un yaptığı "Kadının Penceresinden" oluşturmaktadır. Daha sonra ise, "Hayatın İçinden", "Serap Ezgü ile birlikte" ve benzeri isimleri taşıyan kadın programları ortaya çıkmıştır. Bugün, kadın sorunlarını temele alan kadın programları, medyada büyük yer tutmaktadır. Kendisi kadar, ortaya çıkardığı sonuçlar bakımından da kadın programları yazılı ve görsel medyada büyük yer işgal etmektedir. Programın havasına girerek eşi, anne babası veya yakın akrabalarıyla ilgili sorunları ve özel bilgileri kamuoyuyla paylaşan kadın, bunun bedelini daha fazla dayak ve ölümle ödemektedir. Gazete ve televizyon, bu programın etkisiyle ortaya çıkan ölüm olaylarına büyük yer vermektedir. Hatta bu konuda özel programlar yapılmaktadır. Dolayısıyla, yabancı kültür ve yaşam alışkanlıkları; çarpık ve anormal ilişkilerini normalleştiren; özel ve mahrem konuları açıklamaya dayalı programlara ağırlık veren kitle iletişim araçları, aile ve evlilik ilişkisini olumsuz etkilemektedir.

---

[460] Black, E. I.: A.g.e., s. 158.
[461] Yukarıda a.g.e., s. 158.
[462] Bayhan, V. : "Sevgi, Metalaşmıştır; Mahremiyet Tükenmiştir", **Nokta**, Yıl:25, Sayı:1155-5, İstanbul, 2006, s. 45.

BÖLÜM II

AİLEDEKİ PARÇALANMANIN ÇOCUK BAĞLAMINDA SEBEP OLDUĞU SOSYAL PROBLEMLER

1. Sosyal Olgu olarak Sosyal Problem

Toplumun kalabalıklaşması ve karmaşıklaşmasını ortaya çıkaran teknolojik gelişme ve sosyal değişme, insanların uymak zorunda olduğu kuralların, dikkat etmesi gereken durumların ve ortak kabullerin sayısını artırmaktadır. Bunların hepsi birlikte, rol ve norm çatışmalarına, değer ve inanç değişmelerine neden olmaktadır. Bu nedenle, toplumsal işleyişi düzenleyen norm ve kurumlar, sorumlu oldukları fonksiyonları yerine getirmekte zorlanmaktadır. Böylece, toplumun azımsanmayacak bir bölümünün rahatsız olduğu sosyal problemler kendini göstermektedir.[463] Toplumun belirli bir bölümünde rahatsızlık yaratan sosyal problemlerin temelinde, sosyal standartlarla sosyal gerçeklik arasındaki belirginleşen uyuşmazlık yatmaktadır.[464] İnsanların yaşamayı arzu ettikleri ile buna imkan tanıyacak koşullar arasındaki bir uyuşmazlık sosyal problemin varlığına işaret etmektedir.

Sosyal probleme konu oluşturan durum, toplumdan topluma ve zamandan zamana değişiklik göstermektedir. İşsizlik, eşitsizlik, boşanma, şiddet, suç, sigara ve alkol bağımlığı başta olmak üzere anomi ve yabancılaşma, trafikten sağlıksız kentleşmeye ve gettolaşmadan azınlığa kadar birçok konu, günümüzün önemli sosyal problemlerini oluşturmaktadır. Bunlardan, boşanma ve ölüm yoluyla ailenin parçalanmasının çocuk bağlamında ortaya çıkardığı bazı sosyal problemler, çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

---

[463] Stark, R. : **Social Problems**, Random House, U.S.A., 1975, s. 47-57.
[464] Balcıoğlu, İ. : A.g.e., s. 17.

Goldenberg'e göre aile roller, güç, iletişim biçimleri, problem çözme ve uzlaşma yolları gibi bir takım kuralları içeren sosyal bir sistemdir. Böyle bir sistemde bireyler birbirlerine güçlü, sürekli ve karşılıklı duygusallık ve sadakatle bağlı bulunmaktadır. Ailenin ölüm, boşanma ve uzun hastalıklar sonucunda parçalanması, aile içinde doğum, evlenme, iş kaybı gibi nedenlerle yoğun krizler yaşanabilse de, tüm aile üyelerinin duygu, sadakat, dayanıklılık gibi özellikleri taşıması, aile sistemini, diğer sosyal sistemlerden ayırmaktadır. Ailenin, dengeli bir biçimde alt sistemlerle uyum içinde işlerliğini sürdürmesi, ondan beklenen fonksiyonları yerine getirdiğine işaret etmektedir. İlgili literatür, fonksiyonlarını tam olarak yerine getiren aileleri "sağlıklı aile" olarak tanımlamaktadır.[465] Konuya bu açıdan yaklaşıldığında, üyelerinin üzerine almış oldukları görev ve sorumlulukları yerine getiren aile "sağlıklı aile"; üyelerinin üzerine almış oldukları görev ve sorumlulukları yerine getirmeyen aile de sağlıksız aile olarak tanımlanmaktadır.[466] Ebeveynlerin ölüm veya boşanmasıyla ailenin parçalanması, ailenin sağlıklı işlemesi ve fonksiyonlarını gereğince yerine getirmesini tehlikeye sokmaktadır.

Boşanma olayı çok farklı faktörlerin etkisiyle meydana geldiği için, her boşanma olayı diğerinden farklı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bu, boşanmanın kendine özgü, karmaşık ve çok yönlü bir sosyal gerçeklik olduğunu işaret etmektedir. Farklı değişkenlerin etkisiyle meydana gelen boşanma, bu nedenle, hem eşler hem de ailenin diğer üyeleri olan çocuklar üzerinde farklı etkiler veya sonuçlar doğurmaktadır. Dolayısıyla, boşanmanın aile üyeleri üzerinde meydana getirdiği etkiler bağlamında genelleme yapmak ve standart sonuçlar belirlemek sosyolojik gelenekle bağdaşmamaktadır. Aynı şeyi, devam eden evlilik ilişkisi için de söylemek olanaklıdır. Devam ettiği ve şeklen yürütüldüğü ancak, fonksiyonlarını genel anlamda tam olarak yerine getirmediği aileler de, üyeleri üzerinde farklı etkiler yaratmaktadır.

Boşanma, ölüm ve ayrı yaşamak şeklinde görülen parçalanmış aile ve olumsuz ilişki düzeninin hâkim olduğu "tam" ailenin, çocuk üzerinde meydana getirdiği etkiler bağlamında belirecek sosyal problemler üzerinde bir değerlendirme yapılırken, aşağıda belirtilen hususlara dikkat etmek gerekmektedir:

1. Boşanma, ölüm ve ayrı yaşama olayı gerçekleştiğindeki çocuğun yaşı, doğacak sonuçlar üzerinde belirleyici olmaktadır. Ailenin parçalanması, farklı

[465] Yıldız, A. : "Evlilikte Yaşanan Sorunlar ve Başa Çıkma Yolları", **Evlilik Okulu**, (Edit.: H. Yavuzer), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 159.
[466] Bulut, I. : **Ruh Sağlığının Aile İşlevlerine Etkisi**, Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, Ankara, 1993, s. 14.

yaşlardaki çocuklarda farklı sonuçlar doğurmaktadır. Yaşı daha küçük olan çocuk, anne babanın sevgisine, ilgi ve desteğine daha çok ihtiyaç duyduğundan, meydana gelebilecek her tür değişiklikten daha fazla etkilenebilmektedir. Aynı şey, yaşı büyük olan çocuk için geçerli olmamaktadır. Yaş ilerledikçe, anne ve babaya olan ihtiyaç azaldığından, boşanma ve ölüm nedeniyle beliren olumsuzluktan daha az etkilenme söz konusu olabilmektedir.

Bunun yanı sıra, annenin eksikliği küçük çocuklarda, babanın yokluğu daha büyüklerde sorun yaratabilmektedir. Küçük yaştaki çocuk yemek, giymek ve temizlik gibi temel ihtiyaçları karşılamada anneye daha çok bağımlıdır. Babanın çocuk üzerindeki etkisi ise ilerleyen yaşlarda görülmektedir.

2. Ailenin parçalanmasının çocuk üzerindeki etkisini, çocuğun cinsiyeti etkileyebilmektedir. Ailenin parçalanması, erkek ve kız çocuğu üzerinde daha farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Bununla birlikte ölüm veya boşanma nedeniyle ebeveynlerin hangisinin evden uzaklaştığıyla, çocuğun cinsiyeti ve doğabilecek sonuç arasında bir ilişki kurulabilmektedir. Kız çocuğunun anne, erkek çocuğun baba ile olan diyalogu daha fazladır. Kız, daha çok annesini model almakta, sırrını onunla paylaşmakta, iletişim ve etkileşimini daha çok onunla yaşamaktadır. Aynı şekilde erkek çocuk da, model olarak babasını almakta, onunla daha çok şey konuşmakta, problemlerini çözerken ondan faydalanmakta ve etkilenmektedir. Doğal olarak da, babanın yokluğundan daha çok erkek çocuk etkilenirken, annenin yokluğundan daha çok kız çocuğu etkilenmektedir. Bunun yanı sıra, kız çocuğunun evde geçirdiği süre daha fazla olmaktadır. Erkek çocuğu ise, dışarıda geçirdiği süre daha fazla olmasından dolayı, evin dışındaki etkilere daha çok açık olmaktadır. Erkek çocuğun davranışlarını kontrol etmek ve dışarıdan gelebilecek etkilenmeyi aza indirmek kız çocuğa nazaran daha zor olmaktadır. Bu bağlamda, babanın eksikliği, erkek çocuk üzerindeki olumsuz etkiyi artırmaktadır. Baba yokluğunda, anne veya onun yerine geçebilecek kişi, erkek çocuk üzerinde pek etkili olamamaktadır.

3. Çocuk üzerinde meydana getirdiği etki açısından, ailenin parçalanma şekli önemli olmaktadır. Ölüm nedeniyle ailenin parçalanmasının yarattığı sonuç ile boşanmayla ailenin parçalanmasının yarattığı sonuç, birbirinden farklı olmaktadır. Bu farklılık içinde boşanmanın çocuk üzerindeki etkisi, ölümün meydana getirdiğinden bazen daha ağır olabilmektedir. Çocuk, boşanmanın engellenebileceğini ve boşanmaya sebep olan koşulların ortadan kalkabileceğini düşünerek boşanmadan daha olumsuz etkilenmektedir. Aynı şey ölüm için söz konusu değildir. Dolayısıyla, çocuk, anne veya

babasının ölümünü ve ölüm nedeniyle ortaya çıkan sonucu daha çabuk kabullenebilmekte ve bunu kendine daha iyi açıklayabilmektedir. Boşanmanın çocuk üzerinde olumsuz etki yaratmasının diğer bir sebebi de, her boşanmanın tartışmalı geçen bir geçmişe sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Hiçbir boşanma, bir anda gerçekleşmez. Her boşanma, tartışmalı ve çatışmalı bir geçmişe dayalı olarak gerçekleşmektedir. Bu nedenle çocuk, boşanmadan daha çok olumsuz etkilenmektedir.

4. Çocuk üzerinde meydana gelebilecek etki açısından, ailenin parçalanması kadar ailenin içinde yaşanan ilişkinin niteliği de belirleyici olmaktadır. Aile içi ilişkileri istikrarsız; sürekli tartışma, çatışma ve geçimsizliğin olduğu aile, parçalanmasa bile çocuk üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır. Yaşanan olumsuzluklara paralel olarak, aile çocuk açısından üzerine aldığı görev ve sorumlulukları tam anlamıyla yerine getirmemektedir. Tartışma ve geçimsizliğin hâkim olduğu bir ailede, çocuğun ihtiyaçları göz ardı edilebilmektedir. Sorunlu aile yaşantısı, çocuğun sosyalleşme sürecini olumsuz yönde etkilemektedir.

5. Ailesi parçalanan çocuğun bu olaydan etkilenmesini belirleyen bir başka nokta ise, parçalanmadan sonra, çocuğun kiminle ve nasıl yaşadığıdır. Ölüm ve boşanma nedeniyle ebeveynlerden birinin tekrar evlenmesi ve dul olarak yaşamına devam etmesi beliren seçenekler arasındadır. Çocuğun anne veya babasının başka biriyle evlenerek meydana getirdiği üvey anne babalık durumu kadar, dul kalması da çocuk üzerinde bir takım etkiler yaratmaktadır. Üvey anne, baba ve kardeşle çocuğun yaşaması, özellikle ilk zamanlarda bir takım problemler yaratmaktadır. En başta, uyum sorunu ortaya çıkmaktadır. Üvey anne babanın çocuğa karşı tepkili davranışı ise, diğer önemli konu olmaktadır. Anne babanın evlenmeyerek dul kalması da, en az üvey anne babalık kadar olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Eğer tek başına kalan anne ise; anne, ekonomik sorunlar yanında çocuklar üzerinde otorite kurmak ve onları denetlemekte güçlük yaşamaktadır. Tek başına kalan baba ise; baba, ev işleri ve çocuk bakımı konusunda pek yetenekli olamamaktadır. Bunlar ise, çocuğun yaşantısını etkilemektedir.

Yine konuyla yakından ilgili olan diğer bir nokta da, çocuğun herhangi bir akraba yanında veya yetiştirme yurdunda yaşamak zorunda kalmasıdır. Çocuk her iki yerde de kendini yalnız, değersiz ve mutsuz hissetmektedir. İlk başta, burada yaşaması bir zorunluluğun sonucudur ve çevresindekiler çocuğun kendi anne veya babası değildir. Akraba yanında yaşayan çocuk, herhangi bir tartışma ve sorunun kendisinden kaynaklandığı düşünebilmekte ve rahatsız olmaktadır. Yurtta kalan çocuk ise, her şeyin

resmi olarak belirlenmesinden ve denetimli yaşam düzeninden rahatsız olmaktadır. Yurtta kalan çocukların aynı saatte yatması, kalkması, yemek yemesi ve temizliğini yapması gerekmektedir. Tamamıyla "kışla tipi" eğitimin verildiği bu kurumlarda yaşamak zorunda kalan çocuklar, ailenin tüm özlemlerini hissederek telafi edilmesi güç psikolojik rahatsızlıklar yaşayabilmektedirler.

Bunlardan başka konu açısından önemli bir nokta da, çocuğun kişiliğinin bir parçası olan fiziksel ve biyolojik farklılığıdır. Çocuğun kendisine ait özelliklerini içeren kişiliği, çevre koşulları ile çocuğun fiziksel ve biyolojik nitelikleriyle birlikte olgunlaşmaktadır. Bunun en somut örneğini, aynı yaşam koşulları altında yaşamasına rağmen farklı kişilik yapısına sahip kardeşler vermektedir. Aynı sosyo-ekonomik koşul ve aile düzeni içinde yaşayan çocukların birisi daha uysal, iyimser ve yapıcı olurken; diğeri tamamıyla zıt bir kişiliğe sahip olabilmektedir. Farklı kişilikteki çocuğun aynı olumsuz olaydan etkilenmesi de farklı olmaktadır. Uyumlu, sakin ve sosyal olan çocuk karşısına çıkan sorunu, kendisinin başarması gereken bir fırsat görmekte iken; zıt kişilikteki çocuk, bunu, hayatına yapılan kötü bir müdahale olarak algılamakta ve daha sert tepkide bulunabilmektedir. Toplumumuzda, bu durumu açıklamak için "beş parmağın biri diğerine uymaz" görüşü ileri sürülmektedir. Bu görüş, aslında herhangi bir durumda farklı kişiliğe sahip insanların farklı tepkide bulunacağını anlatmaktadır.

Anlatılanlar bağlamında, parçalanmış aile çocuk ilişkisinin meydana getirdiği sorunlar üzerinde bir değerlendirme yapılırken, ailenin parçalanma şekli, aile içi ilişkilerin niteliği, parçalanma anındaki çocuğun yaşı, cinsiyeti, parçalanmadan sonra birlikte yaşanılan yer ve kişilerin özellikleri, çocuğun kişiliği ve ailenin sosyoekonomik durumu gibi değişkenler dikkate alınmalıdır. Ancak çalışmada bu değişkenlerden ailenin aylık gelir durumu bazı nedenlerden dolayı değerlendirilmeye alınamamıştır. Bu nedenlerden bir tanesi; ailedeki parçalanmanın çocuk üzerindeki etkisi araştırıldığından bütün aileyle yaşayan çocuklardan bir kontrol grubu oluşturulmuştur. Dolayısıyla, gelir değişkeninin bunların hangisi üzerindeki etkisini belirlemek istatistiği ve sosyolojik açıdan yanlış olur. Bir diğer sebep; 280 parçalanmış aile çocuklarından 49'u akrabalarıyla, 20'si yurtta ve 11'i de abla ve ağabeyiyle yaşamaktadır. Dolayısıyla, değerlendirilmeye alınacak sabit bir aylık gelir belirlenememiştir. Son olarak, ilköğretim öğrencilerin yaşları gereği aylık gelir konusunda bilgilendirilmediğinden bu öğrencilerin çoğu gelir sorusuna bilmiyorum cevabı vermişlerdir. Bu nedenlerde gelir değişkenin değerlendirilme dışı kalmasına neden olmuştur.

2. Çocuğun Eğitimdeki Başarısızlığı

Temelde doğa vergisi bir yetenek olan zeka, doğuştan gelir ve büyük ölçüde kalıtımın etkisiyle şekil alır. Bir başka ifadeyle, çocuğun zeka gücü, anne babasının zeka ortalamasına yakındır. Genellikle benimsenen görüşe göre, zeka yeteneği, anne ve babadan gelen çok farklı etmenlerin rastlantısal bir birleşiminden oluşmaktadır. Ancak, zekayı belirleyen tek etmen kalıtım değildir. Çocuğun döl yatağında uygun beslenmesi, beyindeki kanlanma ve oksijen alımının yolunda gitmesi, zeka gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır. Zekâ gelişiminde diğer önemli bir etken, var olan bu cevherin kendini ortaya çıkarabilmesi için uygun ortamın bulunmasıdır. İlk yaşlarda uygun beslenme, anne babanın uyarması ve ilgisi, zekayı, ileri veya geriye götürebilmektedir. İlgi ve uyarılmanın yetersizliği veya yokluğu, sonraki çabalarla tamamen düzeltilememektedir. Örneğin, yoksul, eğitimsiz ve şiddetli tartışmaların yoğun yaşandığı aile ortamında büyümüş çocuk, sağlam doğsa da zeka gelişimi yavaş olmaktadır.[467] Nitekim, insan hayatı, çoğu zaman sahip olunan imkânlar tarafından belirli bir şekil almaktadır. İçine doğulan imkânların farklılığına bağlı olarak, her insanın gelişimi birbirinden farklı olmaktadır. Hayatın ilk gününden itibaren görülen her şey, doğuştan itibaren güçlü bir şekilde çevre olaylarını etkisi altında kalmaktadır. Kalıtım ve çevre gibi önemli iki etken bir araya gelerek insan yaşamını etkilemektedir. Dünyaya gelen çocuk, bu iki önemli değişken temelinde gelişimini sağlamakta ve gelişim yolunu bulmak için onlardan faydalanmaktadır.[468] Başarılı olmak çalışmak, sevmek ve yetenek gibi içsel faktörlere; başarısız olmak ise, sevmemek, şansızlık, haksızlık ve olumsuz koşullar gibi dış faktörlere bağlanmaktadır.[469] Dolayısıyla çocuğun başarılı olması veya olmaması iç ve dış faktörlerin birleşimiyle belli olmaktadır.

Çocuk egosantrik bir özelliğinden dolayı, dünyayı yalnız kendi bakış açısı ve bulunduğu noktadan görebilmektedir. Egosantrik olma özelliğinden dolayı çocuk, kıyaslama yapamamaktadır. Bu durum, çocuğun yaşadıklarına anlam verme ve problem çözme durumlarında yalnız kalmasına neden olur.[470] Çocuk, ona öğretilenleri kavramak, kıyaslama yapabilmek ve karşılaştığı problemleri kolay çözebilmek için bir rehbere ihtiyaç duyar. Bu konuda en faydalı olacak kişi, çocuğun kendi anne ve babasıdır. Anne ve babanın, çocuğuna bu konularda yardımcı olması, çocuğun ruhsal ve zihinsel

---

[467] Yörükoğlu, A. : A.g.e., s. 78.
[468] Adler, A. : **Sosyal Duygunun Gelişiminde Bireysel Psikoloji**, (Çev.: H. Özgü), Hayat Yay., İstanbul, 2002, s. 79.
[469] Arkonaç; S. : A.g.e., s. 149.
[470] Walczak, Y.; Burns, S. : A.g.e., s. 43-53.

gelişimine büyük katkı sağlar. Anne babanın varlığı ve çocukla olan iyi iletişimi, çocuğun hedeflerini gerçekleştirmesine yardımcı olmakla birlikte yaratıcılık için fırsat hazırlar. Bunlar hep birlikte, çocuğun akademik başarısını olumlu yönde etkiler. Bunlara karşın, anne veya babanın eksikliği çocuğun eğitimi olumsuz etkiler. Ailenin ölüm, boşanma ve ayrı yaşama nedenleriyle parçalanması, çocuğun eğitimdeki başarısını düşürmektedir. Araştırmada elde edilen buldular da, bu düşünceyi doğrulamaktadır. Ailenin parçalanması ile çocuğun eğitimdeki başarısı arasındaki ilişki tablo 12'de verilmektedir.

Tablo 12: Ailenin parçalanması ile çocuğun eğitimdeki başarısızlığı arasındaki ilişki

		En son aldığınız karnede kaç dersiniz zayıftı?				
		Hiç	Bir	İki	Üç ve daha fazla	Total
Anneniz	Sağ	165	77	64	82	388
		42,5%	19,8%	16,5%	21,1%	100,0%
		77,8%	75,5%	62,7%	56,9%	69,3%
		29,5%	13,8%	11,4%	14,6%	69,3%
	Öldü	7	4	12	20	43
		16,3%	9,3%	27,9%	46,5%	100,0%
		3,3%	3,9%	11,8%	13,9%	7,7%
		1,3%	,7%	2,1%	3,6%	7,7%
	Boşandı	40	21	26	42	129
		31,0%	16,3%	20,2%	32,6%	100,0%
		18,9%	20,6%	25,5%	29,2%	23,0%
		7,1%	3,8%	4,6%	7,5%	23,0%
Total		212	102	102	144	560
		37,9%	18,2%	18,2%	25,7%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		37,9%	18,2%	18,2%	25,7%	100,0%

x^2:27.691 df: 6 $p< 0.05$

		En son aldığınız karnede kaç dersiniz zayıftı?				
		Hiç	Bir	İki	Üç ve daha fazla	Total
Babanız	Sağ	137	60	54	72	323
		42,4%	18,6%	16,7%	22,3%	100,0%
		64,6%	58,8%	52,9%	50,0%	57,7%
		24,5%	10,7%	9,6%	12,9%	57,7%
	Öldü	35	21	22	30	108
		32,4%	19,4%	20,4%	27,8%	100,0%
		16,5%	20,6%	21,6%	20,8%	19,3%
		6,3%	3,8%	3,9%	5,4%	19,3%
	Boşandı	40	21	26	42	129
		31,0%	16,3%	20,2%	32,6%	100,0%
		18,9%	20,6%	25,5%	29,2%	23,0%
		7,1%	3,8%	4,6%	7,5%	23,0%
Total		212	102	102	144	560
		37,9%	18,2%	18,2%	25,7%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		37,9%	18,2%	18,2%	25,7%	100,0%

x^2: 9.536 df: 6 $p<0.05$

Tablodan da görüldüğü üzere, en son aldığı karnede iki, üç ve daha fazla zayıf olduğunu söyleyenler, daha çok ölüm ve boşanma sonucu parçalanmış aile çocuklarıdır. Karnesinde hiç zayıf olmayanların %42.5'i annesi sağ, %16.3'ünün ölü iken %31'inin

annesi boşanmıştır. Karnesinde hiç zayıf olmayanların %42.4'ünün babası sağ, % 32.4'ünün ölü iken, %31'inin babası boşanmıştır. Yine aynı şekilde karnesinde tek zayıf olanların % 19.8'inin annesi sağ, %9.3'ünün ölü iken, %16.3'ünün annesi boşanmıştır. Karnesinde tek zayıf olanların %18.6'sının babası sağ iken, %19.4'ünün ölü iken %16.3'ünün babası boşanmıştır. Dolayısıyla, anne babası sağ olanların dersteki başarısı yüksektir. Buna karşın, anne babası olmayan veya boşanmış olanların karnedeki zayıfları üç ve daha fazladır. Tablodan da görüldüğü üzere karnede üçten fazla başarısız dersi olanların %21.1'inin annesi sağ, %46.5'inin ölü iken, %32.6'sının annesi boşanmıştır. Karnesinde üç ve daha fazla zayıfı olanların %22.3'ünün babası sağ, %27.8'inin ölü iken, %32.6'sının babası boşanmıştır. Anne babası sağ olanların okuldaki başarısı yüksek olmasına rağmen, anne babası ölü ve boşanmış olanların okuldaki başarıları düşüktür. Dolayısıyla ailenin parçalanması, çocuğun eğitimdeki başarısızlığına neden olmaktadır. Tabloda dikkat çeken nokta, annenin çocuğun başarısında babadan daha etkili olmasıdır. Karnesinde üç ve daha fazla zayıf olanlar içinde annesi ölenler %46.5 iken bu oran, babası olmayanlarda %27.8'e düşmüştür. Dolayısıyla sevgi, ilgi ve yakın ilişkiyi temsil eden annenin, çocuğun gelişimi üzerinde etkisi oldukça büyüktür. Bunda anneyle çocuğun birlikte geçirdiği süre, kurduğu ilişki şekli kadar kültür önemli olmaktadır. İçinde yaşanılan kültür, anneye çocukları üzerinde daha etkili olabilecek roller yüklemektedir.

Bir başkasının özellikle, ailedeki bir yakının sevgisiyle kendini onaylanmış hissetmek, insan gelişiminin temel koşuludur. Sevgi ve onay kadar, güven de olduğunu hissettirecek kişilerin varlığı da insan hayatında büyük önem taşımaktadır. Güven olmadan yaşayamayan insan, bunu sevecen bir ilgi yoluyla kazanır. Bebekler ve küçük çocuklar, ilgisiz kaldığında duygu kaybına neden olarak gelişimlerinde duraklama baş gösterir. Çocukların küçük yaşta en çok ihtiyaç hissettikleri ilgi, sevgi ve şefkatin yeterince verilmemesi, uyum bozukluğunun ortaya çıkmasına neden olur. Gelişimin bütünlüğünü zayıflatan her şey, canlılığa ve kendi sorumluluğunu üstlenmeye dair yetileri de köreltir. Bütünsel bir gelişmeden yoksun olmak, sürekli bir iç huzursuzluk yaratır. Acı ve kaygı, insani tepkiler olarak algılanacak yerde zayıflık olarak algılanarak inkâr edilmektedir. [471] Ayrıca, toplu halde yaşama uygun niteliklere sahip insanın kendini yalnız ve terk edilmiş hissetmesi çok ağır bir psikoloji yaratarak var olan tüm yeteneklerin azalmasına veya silinmesine neden olabilir. İnsanın yalnızlığa terk edilişi,

[471] Gruen, A. : **Normalliğin Deliliği Hastalık Olarak Gerçekçilik: İnsandaki Yıkıcılık Üzerine Bir Kuram**, (Çev.:İ. İgan), Çitlembik Yay., İstanbul, 2003, s. 17, 32-33 ve60-61.

hem duygusal hem de düşünsel yetenek kaybı ile sonuçlanır.[472] Anne ve babanın sevgi ve ilgisinden mahrum kalan çocuk çalışma, araştırma ve başarı elde etmek için gerekli olan motivasyonu elde edememektedir.[473] Ailenin parçalanmasıyla ebeveynlerden biri veya ikisinin çocuğu terk etmesi, anne babanın ebeveynlik görev ve sorumluluklarını tam anlamıyla yerine getirmemesi, onu yalnızlığa terk ederek başta okul başarısı olmak üzere birçok kabiliyetlerinin ortadan kalmasına neden olmaktadır.

Çocuğun akademik başarısında, yakınlarının kendisiyle ilgilendiğini hissetmesi oldukça önemlidir. Anne babanın çocuğuyla yeterince ilgilenmesi ile çocuğun başarısı arasındaki ilişki tablo 13'te verilmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere, anne babanın çocuğuyla ilgilendiğini göstermesi, onun başarısını olumlu yönde etkilemektedir. Karnesinde üç ve daha fazla olanları, daha çok anne babası olmayanlar (%63.2) ve anne babasının kendileriyle ilgilenmeyenler (%25) oluşturmaktadır. Derslerinde başarılı olanları en fazla anne babasının kendileriyle ilgilenenler (%40) oluşturmaktadır. Dolayısıyla, anne babanın çocukla ilgilenmesi veya ilgilendiğini hissettirmesi, çocuğun başarısını olumlu yönde etkilemektedir.

Tablo 13: Ebeveynin çocukla ilgilenmesi ile çocuğun eğitimdeki başarısı arasındaki ilişki

		En son aldığınız karnede kaç dersiniz zayıftı?				
		Hiç	Bir	İki	Üç ve daha fazla	Total
Anne babanız sizinle yeterince ilgileniyor mu?	Anne babam yok	4	1	2	12	19
		21,1%	5,3%	10,5%	63,2%	100,0%
		1,9%	1,0%	2,0%	8,3%	3,4%
		,7%	,2%	,4%	2,1%	3,4%
	Evet	167	72	77	101	417
		40,0%	17,3%	18,5%	24,2%	100,0%
		78,8%	70,6%	75,5%	70,1%	74,5%
		29,8%	12,9%	13,8%	18,0%	74,5%
	Hayır	41	29	23	31	124
		33,1%	23,4%	18,5%	25,0%	100,0%
		19,3%	28,4%	22,5%	21,5%	22,1%
		7,3%	5,2%	4,1%	5,5%	22,1%
Total		212	102	102	144	560
		37,9%	18,2%	18,2%	25,7%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		37,9%	18,2%	18,2%	25,7%	100,0%

x^2: 17.860 df: 6 $p<0.05$

Easterbrookks ve Emde, anne çocuk beraberliğinde fiziksel temasın önemine dikkat çekmektedir. Özellikle 0-3 yaş arasında anne çocuk arasında kurulan samimi ilişkinin herhangi bir nedenle aksaması, çocuğun gelecekte bir takım davranış bozukluklarının görülmesine neden olmaktadır. Yine bu dönemde, anne

[472] Swingewood, A. : A.g.e., s.36.
[473] Russell, B. : A.g.e., s. 114.

yoksunluğundan kaynaklanan "duygusal yoksunluk", gerek zihinsel, gerekse duygusal ve sosyal gelişimin önce durmasına daha sonra gerilemesine neden olmaktadır.[474] Çünkü çocuk, özellikle okul öncesi dönemde duygu, düşünce, tutum ve davranışlarında etkili olacak, onu taklit ederek kendine model alacak kişi ve kişilere büyük ihtiyaç duyar. Bu bağlamda, ailedeki anne ve babanın varlığı önemlidir. Hayatı, toplumu tanıma ve ona uyma konusunda bir rehber konumundaki ebeveyne çocuk büyük oranda ihtiyaç hisseder. Çocuğun okula, okuldaki arkadaşlarına uyum sağlaması ve bu uyum ile yakından ilgili olan okuldaki başarısı konusunda da model alınacak ve onun varlığından etkilenilecek ebeveynin varlığı oldukça önemlidir. Ebeveynin varlığı ve ilgisi; çocuğa güven duygusu vermekte, psikolojik destek sağlamakta ve çocuğu ders konusunda motive ederek akademik başarısını artırmaktadır.[475] Anne babanın çocuğun eğitimle ilgisini göstermesi açısından okul ziyaretleri yapmaları ve veli toplantılarına katılmaları oldukça belirleyici olmaktadır. Velisi toplantılara katılan çocuk, kendisinin ilgilenildiği ve eğitim konusunda desteklendiğini düşünerek derslerine daha çok çaba göstermektedir. Derslere gösterilen ilgi ise, çocuğun ders başarısını artırmaktadır.

Featherstone ve ekibi 1993 yılında, yaşları 11 ile 14 arasında değişen 530 öğrenci üzerinde bir araştırma yapmışlardır. Bu araştırmaya katılan çocuklardan bir kısmı tek ebeveynle yaşayan; bir kısmı boşandıktan sonra ebeveyninin tekrar evlenmesi sonucu üvey ebeveynli bir ailede ve bir kısmı da her iki ebeveyniyle bir arada yaşayan çocuklardan oluşmaktadır. Sonuçta, her iki ebeveyniyle bir arada yaşayan çocukların, diğer çocuklara kıyasla okula devamsızlık veya geç kalma oranlarının daha düşük olduğu, okul başarılarının daha yüksek olduğu, daha fazla olumlu davranış sergiledikleri ve öğretmenleri tarafından daha olumlu değerlendirildiklerinin gözlendiğini belirtmektedir.[476] Okuldaki başarısızlık konusunda benzer bir araştırmayı R. Şermin yapmıştır. Şermin'e göre, çocukların aile yapısı, ailedeki eğitim düşüncesi, kardeşleri arasındaki yeri ve özlük üveylik durumu çocuğun eğitimdeki başarısını doğrudan etkilemektedir. Çocuğun ihmal ve kötü muameleye maruz kalması; geçimsizlik ve huzursuzluğun hâkim olduğu bir aile yaşantısına sahip olması, onun eğitimdeki

---

[474] Akman, B. : "Korumaya Muhtaç Çocuklarla Ailesi İle Yaşayan Çocukların Kavram Gelişimlerinin ve Okula Hazırbulunuşluk Düzeylerinin Karşılaştırılması", **Toplum ve Sosyal Hizmet**, Cilt: 13, Sayı: 1, Hacettepe Üniv. Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yay., Ankara, Nisan 2002, s. 76.
[475] Yavuzer, H. : **Ana Baba Çocuk**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 23.
[476] Özen, D. Ş. **: "**Eşler Arası Çatışma ve Boşanmanın Farklı Yaş ve Cinsiyetteki Çocukların Davranış ve Uyum Problemleri İle Algıladıkları Sosyal Destek Rolü"**,** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **Hacettepe Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü,** Ankara, 1998, s. 5.

başarısını engellemektedir.[477] Dolayısıyla, çocuğun içinde yaşadığı aile ortamının niteliği, onun başarısını etkilemektedir.

Çocuğun sağlıklı bir kişilik kazanması, çevreye karşı uyumlu ve eğitimde başarılı olmasında, anne babanın varlığı kadar onlar arasındaki ilişkilerin niteliği de etki etmektedir. Aile içindeki kişilerin birbirleriyle olan diyalogları ve davranışları, çocuğu fiziksel ve ruhsal yönde etkilemektedir. Çocuğun yaşamında, özellikle anne baba arasındaki sevgi ve saygıya dayalı bir ilişkinin varlığı, olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Bu ilişki ve iletişimi ortadan kaldıracak veya engelleyecek boşanma, ölüm veya ayrı yaşama gibi olumsuz durumlar, çocuğun duygusal dünyasını yıkmaktadır. Nitekim büyüme aşamasında başarılı olan çocuklar, iyi aile ilişkileri içinde uzun süre yaşamış bireylerdir. Aile içinde anne baba ve çocukların birbirlerine karşı tutumlarıyla şekillenen başarılı ilişkiler, çocuk için mutlu ve güvenli ortamı hazırlayarak yapıcı bir kişiliğin temelini atmaktadır. Bunun tersi olarak, uyum bozukluğu ve anlama sorunu yaşayan çocuklar, genellikle başarısız anne baba ve çocuk ilişkisinin ürünüdürler. Anne babanın, yakın sevgi ve ilgisinden uzak olarak yetişen çocuk, büyük sevgi açlığı yaşamaktadır. Bu açlık da, bir takım davranış ve tutum bozukluğuna neden olmaktadır.[478] Dolayısıyla anne baba başta olmak üzere evdeki aile üyeleri arasındaki iletişim, paylaşım ve diyaloga bağlı bir sorun, onların çocuklarına karşı sorumluluklarının yerine getirmesini engelleyerek, çocuğun bu durumdan olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır.

Evlilik ilişkisi ve ebeveyn çocuk ilişkisi üzerinde yapılan araştırmalarda, evliliklerinden memnun olan ve olmayan anne babaların çocuklarına bir iş öğretirken yaptıkları davranışlar gözlemlenmiştir. Araştırma sonuçları, evliliklerinde mutlu olmayan babaların mutlu olanlara kıyasla çocuklarına daha az ödül verdikleri ve onları daha az motive ettiklerini ortaya çıkarmıştır. Öte yandan mutsuz annelerin, mutlu annelere kıyasla çocuklarına daha çok soru sordukları, onlara daha az aydınlatıcı ve olumlu yanıtlar verdikleri ve yapılacak işleri öğrenebilmesi için daha fazla sözel taktikler önerdikleri görülmüştür. İyi yürütülmeyen, tartışma, çatışma ve geçimsizliğin süreklilik kazandığı evlilik ilişkileri olan çiftler için çocuk, zaten bir yük olarak değerlendirilmektedir. Evlilik problemi olan eşler, kendi sorunlarından çocuklarına

---

[477] Özen, S. : "Sosyal Hareketlilikte Aile ve Eğitim İlişkileri", **Sosyoloji Dergisi**, Ege Üniv. Edebiyat Fak. Yay., Sayı: 1, İzmir, 1987, s.133.
[478] Yavuzer, H. : **Çocuk Psikolojisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 47.

gerekli ilgi ve desteği hissettirecek zaman bulamamaktadırlar.[479] Evlilik problemi olan ebeveynler, aralarında tartışmaların yoğunluğuna bağlı olarak, çocukları eğitim konusunda teşvik ve motive edememektedirler. Bu nedenle, ailesinde tartışmanın yoğun olduğu çocukların eğitimlerinde başarı düşük olmaktadır. Nitekim araştırmada elde edilen sonuçlar, bu düşünceyi desteklemektedir. Araştırmada içinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile çocuğun okuldaki başarısı arasındaki ilişkiye ait bulgular tablo 14'te verilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi, karnesinde fazla zayıfı olanları %60 ile ailesiyle yaşamayan yurt çocukları ve %35 ile sürekli tartışmanın olduğu aile içinde yaşayan çocuklar oluşturmaktadır. Buna karşın sürekli sevgi ve saygının olduğu mutlu aileye sahip olma, çocuğun başarısını olumlu yönde etkilemektedir. Karnesinde hiç zayıf olmayan ve tek zayıfı olanları %42.9 ve %20.3 ile daha çok mutlu aileye sahip çocuklar meydana getirmektedir. Dolayısıyla, ailenin varlığı ve olumlu niteliğe sahip olması, çocuğun okuldaki başarısına olumlu yönde etkilemekte iken; ailenin yokluğu ve olumsuz aile koşulları, çocuğun okuldaki başarısını olumsuz yönde etkilemektedir.

Tablo 14: İçinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile okul başarısı arasındaki ilişki

		En son aldığınız karnede kaç dersiniz zayıftı?				
		Hiç	Bir	İki	Üç ve daha fazla	Total
Nasıl bir aile düzeni içinde yaşıyorsunuz?	Ailemle yaşamıyorum	6	2	0	12	20
		30,0%	10,0%	,0%	60,0%	100,0%
		2,8%	2,0%	,0%	8,3%	3,6%
		1,1%	,4%	,0%	2,1%	3,6%
	Sevgi ve saygının olduğu	161	76	64	74	375
		42,9%	20,3%	17,1%	19,7%	100,0%
		75,9%	74,5%	62,7%	51,4%	67,0%
		28,8%	13,6%	11,4%	13,2%	67,0%
	Sürekli tartışmanın	45	24	38	58	165
		27,3%	14,5%	23,0%	35,2%	100,0%
		21,2%	23,5%	37,3%	40,3%	29,5%
		8,0%	4,3%	6,8%	10,4%	29,5%
Total		212	102	102	144	560
		37,9%	18,2%	18,2%	25,7%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		37,9%	18,2%	18,2%	25,7%	100,0%

x^2: 36.678 df: 6 $p<0.05$

Çünkü ebeveyn destek, sevgi ve ilgisinden mahrum kalmak, çocuğun öğrenme motivasyonunu düşürmektedir. Anne babanın yakın ilgisiyle oluşabilecek teşvikin olmaması, çocuğun potansiyeli ile performansı arasındaki açığı büyültmektedir. Çocuğun tutum ve davranışlarının ödül ve ceza ile değerlendirme eksikliği, her türlü yeteneğinin gelişmesini engellediği gibi, onun okul başarısını ve öğrenme yeteneğini geriletmektedir. Olumsuz aile yaşantısı, anne baba eksikliği veya anne baba ilgisizliği,

[479] Hortaçsu, N. : **İnsan İlişkileri**, İmge Yay., Ankara, 2003, s. 90-91.

çocuğun içinde var olan yeteneğinin ortaya çıkmasını engelletmektedir. Çocuk, ailenin parçalanması ve ailedeki sorunlar sebebiyle, çeşitli konulardaki yeteneğini ortaya çıkarabilecek uygun ortamı bulamamaktadır.

Bir insanın devinimlerinin yöneldiği amaç, o insanın çocukken dış dünyadan aldığı izlenimlerin etkisi altında gelişip ortaya çıkmaktadır. Bir insanın idealinin, yani amacının yaşamının henüz ilk ayları ve yıllarında oluştuğu bilinmektedir. Bu aşamalardaki çocuğun dış gerçeklikleri ve buna karşı olumlu veya olumsuz izlenimleri, onun sonraki yaşamındaki idealinin yerleşmesinde etkili olmaktadır.[480] Toplumsal ilgi, tüm gizil güçler gibi, bireyin tutarlı yaşam biçimine göre gelişmektedir. Yaşam biçimi, çocuğun dünyayı nasıl gördüğü ve neyi başarı olarak değerlendirdiği noktasında doğmaktadır. Bu noktada gelişen kazanımlar, kişiye sonraki yaşamında büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Bu nedenle kişinin yaşamında, çocukluk dönemindeki çevre koşulları önemli olmaktadır.[481] Çocuk, yaşam çizgisini ömrünün ilk dört yılında saptamaktadır. Sorunları bilme, kavrama ve çözme yetenekleri bu dönemde kazanılmaktadır.[482] O nedenle, bu zaman diliminin niteliği, kişi açısından önemli olmaktadır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar, cinsiyetin çocuğun okuldaki başarısını önemli ölçüde etkilediğini ortaya çıkarmaktadır. Araştırmanın bu konuya ilişkin sonuçları, tablo 15'te verilmektedir. Tablodan görüldüğü gibi, kız çocukları erkek çocuklardan daha başarılı olmaktadır. (Kızların %49.1'i karnesinde hiç zayıf olmadığını, %20.5'i tek zayıfı olduğunu ifade etmiştir.) Kızlara rağmen erkek çocuklarının eğitimdeki başarısı kızlardan daha düşüktür. (Erkek çocuklarının %21.3'ü karnesinde iki zayıfı %35.5'i ise üç ve daha fazla zayıfı olduğunu ifade etmektedir.) Örneklem içindeki kız çocuklarının, erkek çocuklardan daha başarılı olması, yetiştirme tarzı ile açıklanabilmektedir. Kız çocukları daha çok eve dönük yaşamakta ve yetiştirilmektedir. Ev içinde daha çok yaşayan, yetiştirilen ve sosyalleştirilen kız çocuğu, ev dışındaki olumsuz etkilerden uzak yaşayabilmektedir. Ev içinde geçirilen sürenin fazlalığına bağlı olarak kız çocuğu, hem daha çok çalışma fırsatı bulmakta, hem de evdeki aile büyüğü tarafından daha çok kontrol edilebilmektedir. Bunlar ise, kız çocuğunun başarısını artırmaktadır. Yine kız çocuğunun ve kadının statüsünü yükseltmek için okumasının toplum tarafından telkin edilmesi ve resmi kurumların bu

---

[480] Adler, A. : **İnsanı Tanıma Sanatı**, (Çev.: K. Şipal), Say Yay., İstanbul, 2002, s. 41.
[481] Adler, A. : **Psikolojik Aktivite**, (Çev.: B. Çorakçı), Say Yay., İstanbul, 2002, s. 39 ve 91.
[482] Yukarıda a.g.e., s. 115.

konuda kampanyalar düzenlemesi, kız çocukların okuldaki başarısını olumlu yönde etkilemektedir. Erkek çocuk kültürel olarak daha çok ev dışındaki hayat içinde büyümekte ve yetiştirilmektedir. Erkek çocuğun ev dışında geçirdiği süreye bağlı olarak; ailenin, çocuk üzerindeki etkisi azalırken arkadaş çevresinin çocuk üzerindeki etkisi artmaktadır. Azalan kontrol, etki ve çalışma süresiyle erkek çocuğun başarısı doğal olarak düşmektedir.

Tablo 15: Cinsiyet ile okul başarısı arasındaki ilişki

		En son aldığınız karnede kaç dersiniz zayıftı?				
		Hiç	Bir	İki	Üç ve daha fazla	Total
cinsiyet	Kız	134	56	41	42	273
		49,1%	20,5%	15,0%	15,4%	100,0%
		63,2%	54,9%	40,2%	29,2%	48,8%
		23,9%	10,0%	7,3%	7,5%	48,8%
	Erkek	78	46	61	102	287
		27,2%	16,0%	21,3%	35,5%	100,0%
		36,8%	45,1%	59,8%	70,8%	51,3%
		13,9%	8,2%	10,9%	18,2%	51,3%
Total		212	102	102	144	560
		37,9%	18,2%	18,2%	25,7%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		37,9%	18,2%	18,2%	25,7%	100,0%

x^2: 44.372 df: 3 $p < 0.05$

3. Ruh Sağlığı Problemleri

Sağlığı "hastalık veya sakatlığın olmaması; bireyin bedensel, ruhsal ve toplumsal iyilik durumu" olarak tanımlayan Dünya Sağlık Örgütü ruh sağlığını, "bireyin kendisiyle, çevresindeki kişilerle ve toplumla barışık olması; sürekli denge, düzen ve uyum sağlayabilmek için gerekli çabayı gösterebilmesi" olarak tanımlamaktadır.[483] Karl Menninger, ruhsal açıdan sağlıklı olmayı, insanların dünyaya ve kendilerine yönelik olan olumlu etkileşimi ve uyum sağlaması ile açıklamaktadır. Canlı bir zekâ, sosyal çevreye uygun davranış, yaşanılandan mutlu olma ve doyum sağlama, tutarlı bir kişilik yapısı ve dengeli bir ruh yapısını işaret etmektedir. Bir başka yaklaşımla ruh sağlığı,

[483] Köknel, Ö. : **Davranış Bilimleri** (Ruhbilim), İstanbul, 1989, s. 219.

kişinin sahip olduklarıyla ulaşmak istedikleri arasındaki mesafenin azlığını ifade etmektedir.[484]

Kişinin kendi kendisiyle ve çevresiyle sürekli denge ve uyum içinde olma haline karşılık gelen ruh sağlığının kendi içinde bir takım ölçüleri bulunmaktadır. Aşağıda verilecek olan özellikler, kişinin ruh sağlığı hakkında bilgi vermektedir. Bunlar; (1) Kişinin sağlıklı bir ruh haline sahip olması için, her şeyden önce çevresinde gelişen olay ve durumlara karşı kaygı ve şüphe duymamalıdır. Nedeni belli olmayan veya uzun süre devam eden kaygı ve şüphe ruhsal dengeye zarar vermektedir. Ruh sağlığı yerinde olan insan, kendisiyle barışık olduğu gibi, çevresindekileri insanlara da güven duymaktadır. (2) İnsan, ancak toplu halde yaşayabilen varlıktır. Bu nedenle insanın yakın ve uzak çevresiyle ilişkiler kurup sürdürmesi gerekmektedir. İnsan, aile üyeleriyle birlikte, meslek grupları ve topluluklarla iş birliğine girmeli; iş ilişkileri dışında arkadaşlar edinmelidir. Ruh sağlığı yerinde olan insanın, çevresindeki insanlarla ilişki sorunu bulunmamakta ve onlarla duygu ve düşüncelerini paylaşabilmektedir. (3) Kişi, birlikte yaşadığı insanlar ile geçinme ve işbirliği geliştirebilmenin yanı sıra, sevgi ve saygıya dayalı bağlar kurabilmelidir. Ruh sağlığı yerinde olan insanın, arkadaş çevresi geniş olmaktadır. (4) Kişinin kendine ait güveni olmalıdır. Davranışlarını ve yeteneklerini gerçekçi bir şekilde ölçmeli ve eksikliklerini bilerek, gidermeye yönelmelidir. Bunu başarabilmek için, başkalarının gözüyle kendini görmek yeteneğini kazanmak gerekmektedir. Ruh sağlığı yerinde olan insan, kendi gerçeklerini bilmektedir. (5) Kişi, içinde yaşadığı grup ve toplum içinde kendine ait bir yer ve öneminin olduğunu düşünebilmelidir. Yeteneklerini geliştirmeli, yaptığı ve sahip olduğu işten arzu ettiği doyumu sağlayabilmelidir. (6) Kişinin geleceğe ait idealleri, hedefleri, planları olmalı ve bunları elde edecek yolları bilmekle birlikte, bunlar için çaba sarf etmelidir. Planlarını, hedeflerini elde etmek noktasında bir engelleme ile karşılaştığında geri çekilmemeli, dayanıklı ve azimli olmalıdır. Ruh sağlığı yerinde olan insan, şimdiki engellemeleri, ileriye yönelik kazanım olarak değerlendirmektedir. (7) Kendi kendine kararlar alabilip, uygulayarak bağımsızlığını kazanabilmelidir. Bağımsızlıkla birlikte, sorumluluk almayı ve bunu yerine getirmeyi bilmelidir. (8) Kişinin yaşadığı çevre ve topluma uygun, inandığı ve uyguladığı değerleri bulunmalıdır. Ruh sağlığı yerinde olan insan, düşünce, tutum ve davranışlarında çevresindeki insanları dikkate almaktadır. (9) Ruhça sağlıklı bir insanın, mesleği, eğitimi, ilgisi dışında eğlendirici, dinlendirici ve

[484] Balcıoğlu, İ. : A.g.e., s. 117-118.

kişiyi geliştirici uğraşları bulunmalıdır. Ruh sağlığı yerinde olan insan, yetenekleri, eğilimi ölçüsünde bir uğraş alanı bulunmaktadır.[485] Dolayısıyla, ruh sağlığı yerinde olan bir kişinin, bu şartlardan veya özelliklerden büyük bir bölümüne sahip olması gerekmektedir.

Kişinin ruhsal yapısının şekillenmesinde, içinde yaşadığı ailenin büyük önemi bulunmaktadır. Aile üyelerinin birbirleriyle etkileşimi, iletişimi, dayanışması ve paylaşımı, onların ruhsal yapılarını önemli ölçüde etkilemektedir. Etkileşim, iletişim, dayanışma ve paylaşımların hepsi önemlidir ancak, bunların ebeveyn çocuk arasındaki olanı, kişi için önem bakımından diğerlerinin önüne geçmektedir. Bu ilişkilerin herhangi birinde meydana gelen bozulma, aile üyelerinden biri veya bir kaçının ruhsal yapısında rahatsızlık olarak belirmektedir. Nitekim, modern psikiyatrinin önde gelen okulları, birçok ruhsal rahatsızlığın aile içinde şekillendiğini ve ailedeki iletişim bozukluğa bağlı olarak ortaya çıktığını savunmaktadır.[486] Bu bağlamda, ruh sağlık bozukluğunun arkasında; parçalanmış aile ve aile yaşamındaki olumsuzluklar bulunmaktadır.[487]

Ailenin parçalanma şekli veya türü bu noktada farklı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Çocuk açısından ailenin boşanma yoluyla parçalanması, ölümle parçalanmadan daha olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Boşanma olayının kişinin elinde olduğu düşüncesi, çocukların bu konuyu sağlıklı değerlendirmesini engellemekte ve ortaya çıkan sonucun kabullenmesini zorlaştırmaktadır. Ebeveynlerinden boşanacağını öğrenen çocuklar, bu durumu kabullenmemekte ısrar etmekte, çaresizlik ve yalnızlık gibi duygulara kapılmaktadırlar. Duygularını ilk etapta gizlemeye yönelen çocuklardan yaşı büyük olanlar durumu daha iyi kavrayarak ve bazen de ebeveynlerine hak vererek daha az zararla bu işten sıyrılırken; yaşı küçük olanlar bu konuda daha duygusal davranmakta ve işin gerçek yüzünü görememekte ve bunlara bağlı olarak durumun doğuracağı olumsuzluktan daha fazla etkilenmektedirler. Çocukların belli bir kısmı özellikle yaşı büyük olanları, anne babalarının bu karalarını anlayışla karşılarken; daha büyük kısmı ve özellikle yaşı küçük olanları fiziksel ve ruhsal yönden çok büyük sıkıntılar yaşamaktadır.[488] Boşanmaya karşı çocukların tepkileri birbirinden çok farklı

---

[485] Yörükoğlu, A. : A.g.e., s. 3-5; Kırkıncıoğlu, M. : **Çocuk Ruh Sağlığı**, Esin Yay., İstanbul, 1999, s. 9-10.
[486] Balcıoğlu, İ. : A.g.e., s. 120-121.
[487] Kırkıncıoğlu, M. : A.g.e., s. 8; Yörükoğlu, A.: **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, Özgür Yay., İstanbul, 2000, s. 85.
[488] Wallerstein, J. S.; Kelly J. B. : " How Children React To Divorce", **Marriage And Family In A Changing Society**, (Edit.: J. M. Henslin), The Free Pres, U.S.A., 1992, s. 397.

şekilde olabilmektedir. Tutarlı olmak veya görünmek, inkâr etmek, durumu kabullenmemek, kabadayılık ederek yardımları reddetmek, sorunlarını kimseyle paylaşmayarak içe kapanmak, abartılı davranmak, dışlandığını hissederek kendini beğenmemek, başarılı görmemek gibi durumlar, çocukların ebeveynlerinin boşanmasına göstermiş oldukları farklı tepki şekillerini oluşturmaktadır.[489]

Kişinin ruhsal yapısında beliren rahatsızlık veya kişinin ruh sağlığının bozulması kişilik bozukluğu, içe kapalı kişilik özelliği, düşük benlik saygısı, saldırganlık, şiddet gösterme eğilimi, yüksek depresyon düzeyi ve suça yönelme şeklinde kendini göstermektedir. Yapılmakta olan çalışmada, bunlardan içe kapanıklık, düşük benlik saygısı ve depresyon ruh sağlığı bozukluğu başlığı altında, diğerleri ise ayrı başlıklar halinde değerlendirilmektedir.

3.1. İçe Kapanıklık

Lewin, kişiliği yüzeysel ve derin katmanlarına uygun olarak, iç içe dairelerden meydana gelen "soğan kesiti" olarak tanımlanmaktadır. Bu "soğan dilimi"nin dış katlarında, herkes tarafından kolayca anlaşılabilecek cinsiyet, yaş ve fiziki görünüm gibi bilgiler, merkezde ise, iç çatışmalar, kişisel ve ailesel sorunlar ve bilgiler yer almaktadır. Değerler, tutumlar, huylar, alışkanlıklar ve hobiler gibi bilgiler ise ortada bulunmaktadır.[490] Bir biri içine geçirerek bir bütünlük oluşturan bu üç aşama veya kısım, bütün olarak kişiliği oluşturmaktadır. Bu bağlamda kişilik, kişinin doğumla birlikte getirdikleri ile sonradan yaşanarak kazandıkları arasındaki sentezi ifade etmektedir.

Kişilik, kalıtımsal niteliklerle çevrenin sürekli etkileşimi sonucunda şekillenmektedir. Çocuk, yakın ilişkide olduğu insanların tutum ve davranışlarından etkilenerek, onları örnek alarak kişiliğinin önemli kısmını oluşturmaktadır. Bu gerçekten hareketle, anne babanın aile içindeki davranışları, çocuğun kişiliğini kazanmasında önemsenmektedir.[491] Secord ve Backman, kişiliğin yapısını belirleyen evrensel insan ihtiyaçları arasında "belirsizlikten kaçma"yı ve "güvenliği" en başta sıralamaktadır. Toplumsal rol ve değerlerin, bu ihtiyaçlara cevap verdiği bilinmektedir.

---

[489] Wallerstein, J. S.; Kelly J. B. : A.g.m., s. 399-400.
[490] Hortaçsu, N. : A.g.e., s. 33.
[491] Yörükoğlu, A. : A.g.e., s. 127 – 130.

Normlar, anlam karışıklığını ortadan kaldıracak ölçütler olarak, kişiye sosyal yaşamda büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Kişiliğin elde edilmesi ve sağlıklı olabilmesi için elzem olan belirsizliği ortadan kaldıran ve güven duygusunun belirmesine sağlayan normların[492] neler olduğu, nasıl kazanılacağı ve neye yarayacağı noktasında ailenin varlığı ve aile içindeki yaşamın niteliği oldukça büyük rol oynamaktadır. Anne babanın varlığı ve aile ortamına hâkim olan ilişkinin niteliği, çocuğun kişiliğini elde etmesi için gerekli olan "belirsizlikten kaçma" ve "güvenlik" ihtiyaçlarının karşılanmasıyla yakından ilişkilidir. Ebeveynler arasında ve ebeveyn çocuk ilişkisindeki tutarsızlık ve kopukluk bu iki gereksinimin cevapsız kalmasına neden olarak sağlıksız veya bozuk kişiliğin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu durumdaki çocuk içine kapanarak, ilişkilerinde çekingen davranarak ve insanlardan uzaklaşarak içine düştüğü psikolojik baskıdan kurtulmak istemektedir. Bu onun için bir anlamda savunma stratejisi olabilmektedir.

İnsanı toplum tarafından biçimlendirilmiş bir varlık olarak değerlendiren Marx, insanın tutum ve davranış özelliklerini, insanın içinde yaşadığı yakın çevre ve toplum ile ilişkilendirmektedir. Freud ise, insanın öncelikle ailesi tarafından biçimlendirdiğini ifade etmektedir.[493] Dolayısıyla, bireyin tutum, düşünce ve davranışlarının birleşimi olan kişiliğin şekillenmesinde, içinde uzun süre yaşanılan aile ve aile üyeleri arasındaki ilişkilerin niteliği etkili olmaktadır.

Her çocuk, davranışına uygun düşecek gereksinimlerini karşılayacak ve onu sağlıklı kişilik kazanımına yardımcı olacak kurallara ihtiyaç duymaktadır. Bu kurallar arasında değişmeyecek olanı, annenin çocuğun duygusal gelişimini sağlayacak sevgiyi ondan esirgememesi ve ona bu konuda cömert davranmasıdır. Bu, çocuğun iyi bir kişilik kazanması ve sosyal ilişkiler kurmasını kolaylaştırmaktadır.[494] Birey organizmasıyla, geçmiş yaşam tecrübeleriyle, içinde bulunduğu toplum koşulları, duygu ve düşünce yapısıyla bir bütün oluşturmaktadır. Bu özellikler bireyi "kendisi" yapan ve onu diğerinden farklı kılan yaşam örüntüleridir. Yaşam süreci içinde kişi, birey-birey, birey-grup ve birey-toplum ilişkilerini kurarak sürekli başkalarıyla etkileşim içindedir. Kişinin birey, grup ve toplum ile etkileşime geçmesi ve bunlar arasında bir bağlantı kurabilmesi için, içinde doğduğu aile ortamının özellikleri, oldukça büyük öneme

[492] İsen, G.; Batmaz,V. : A.g.e.,s. 124.
[493] Fromm, E. : **Yeni Bir İnsan- Yeni Bir Toplum**, (Çev.: N. Arat), Say Yay., İstanbul, 2002, s. 70.
[494] Bilen, M. : A.g.e., s. 201.

sahiptir.[495] Kişinin birey, grup ve toplum arasında ilişki kurup buna olumlu bir nitelik kazandırmasında, aile yaşantısı, anne baba sevgi ve ilgisi oldukça belirleyicidir.

Çocuklar için kendilerini dinleyen ve anladığını hissettiren birilerin varlığı çok önem taşımaktadır. Çocuklar, kendilerini önem vererek dinleyen büyüklerle konuşmaya ve onların dünyasına girmeye bayılmaktadırlar. Bu, küçük bir çocuk için gençlerden ve erginlerden çok farklı olmaktadır. Çocuklar, hissettiklerini paylaşacak ve duygularını aktaracak bir yetişkin özellikle bir ebeveyn bulduklarında psikolojik olarak rahatlamaktadırlar. Bu onların kişiliğine de yansımaktadır.[496] Sevildiğini, desteklendiğini ve ilgilenildiğini hisseden çocuk, kendini daha önemli olduğunu düşünerek, daha kendinden emin ve kendine güvenen bir kişilik kazanarak grubunda lider rolünü üstlenmektedir.

Çocuğun kendisine özgün bir kişilik kazanması noktasında, model alma ve özdeşleşme süreçleri belirleyici olmaktadır. Çocuk ve ergenlerin bir başkasını örnek almalarını etkileyen faktörlerin en önde geleni, model alınacak kişi ya da kişilerin güç ve üstünlüğüdür. İlk çocukluk döneminde acıktığı zaman yediren, üşüdüğünde giydiren ve korktuğunda kendisini yatıştıran anne, çocuk tarafından en güçlü model olarak algılanmaktadır. Daha sonra, çocuk evde kurallar koyan ve bu kurallara uyulmasını isteyen babanın gücüne tanık olmaktadır. Çocuk, ailedeki herkesin babanın kesin emirlerine nasıl uyulduğunu görmekte ve babasını her konuda güçlü bulmaktadır. Çocukluk döneminde anne baba ve diğer aile üyelerinin fiziki gücü, özdeşleşmede daha etkili olmakta iken; ergenlik çağında, onların çalışma hayatındaki başarıları ve saygınlıkları, gençlerin bu aile üyelerine saygı duymalarına ve onları model almalarına sebep olmaktadır.[497]

Yeterli ve dengeli beslenememe, iyi koşullarda bir barınağa sahip olamama, güvenli bir ortamda yaşayamama sonucunda çocukta gelişen güvensizlik duygusu, endişe ve ürkekliğe neden olmaktadır. Bu kişilik yapısındaki çocukların sosyal etkinliklere katılmaktan korktukları, arkadaş ve yakın çevre ile ilişki kurmakta başarısız olarak içe kapandıkları gözlemlenmektedir.[498] Çocuğun güven duygusunun yeterince gelişmesinde ve benlik kazanmasında, onun temel ihtiyaçların karşılanmasından sonra verilen sevgi ve ilginin yeri çok önemlidir. Bu ihtiyacın karşılanmasındaki engel,

---

[495] Yıldız, A. : A.g.m., s. 157.
[496] Walczak, Y. : A.g.e., s. 23.
[497] Kılavuz, M. A. : "Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi", **Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi**, (Haz.: H. Hökelekli), Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002, s. 224.
[498] Bilen, M. : A.g.e., s. 212.

çocuğun arzu edilen bir kişilik kazanmasını ya geciktirmekte ya da ortadan kaldırmaktadır.[499] Anne babanın varlığı, çocukla ilgilenmesi ve sorduğu cevaplara tatmin edici cevaplar vermesi, onun benlik kazanmasına yardımcı olmaktadır.[500] Sullivan, insan ilişkilerinde ortaya çıkan güçlükler ve artan kuşkuculuk eğilimi olarak tarif edilen paranoid ruhsal yapının arkasında, bozuk anne baba ilişkisini görmektedir. Şizofreninin de sebebini bozuk ebeveyn çocuk ilişkisiyle açıklayan Sullivan'a göre, bu tür ilişkiler, kaygıyı karşılayabilecek tepki biçimlerinin ve benlik sisteminin normal olarak gelişmesini engellemektedir. Bunun sonucu olarak da kişi, diğer insanlarla ilişkilerini sürekli olarak yanlış biçimde algılamakta ve yorumlamaktadır.[501] Bu bağlamda, çocukluk çağında yaşanılan olumsuz aile ve sosyal yaşam ilişkisi, çocuğun ileriki yaşantısına olumsuzluklar olarak yansıyacak "psikolojik tortu" oluşturmaktadır. Çocuk oluşan bu "psikolojik tortu"nun etkisinden uzun süre kurtulamamaktadır. Bu nedenle ailenin varlığı ve fonksiyonelliği çocuğun kişiliği açısından oldukça önemli olmaktadır. Üyelerin üzerine aldığı görev ve sorumlulukları yerine getirildiği aile, çocuğa kendine güvenen, güçlü ve liderlik özelliği taşıyan bir kişilik olarak yansımaktadır. Aile yapısı ile çocuğun kişiliği arasındaki ilişkiye ait araştırma bulguları tabloda 16'da verilmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere, anne babalarıyla yaşayan dolayısıyla tam aileye sahip çocuklar, kendilerini daha çok yardımsever (%38.9), güçlü, sözü geçen ve lider (%25.7) olarak tanımlamaktadırlar. Tam aileye sahip olanlarda içe kapanık kişilik %20.4'tür. Ancak kendini içe kapanık olarak görme veya tanımlama annesi ile yaşayanlarda %25'e, babası ile yaşayanlarda %33.3'e, yurtta yaşayanlarda %65'e ve akrabalarında yaşayanlarda %55.1'e yükselmektedir. Kendini yardım sever olarak görme tam aileye sahip olanlarda %38.9 iken bu oran annesi ile yaşayanlarda % 35.4'e, babası ile yaşayanlarda %25'e, yurtta yaşayanlarda %30'a, akrabalarınla yaşayanlarda %14.3'e gerilerken; abla ve ağabeyi ile yaşayanlarda %36.4'te kalmaktadır. Kendini beş para etmez olarak görme ve tanıma tam aileye sahip olanlarda % 1.8 iken bu oran, annesi ile yaşayanlarda %10.4'e, babası ile yaşayanlarda %5.6'ya, abla ve ağabeyi ile yaşayanlarda %27.3'e yükselirken; akrabalarıyla yaşayanlarda bu oran %2'lerde kalmaktadır. Dolayısıyla, parçalanmış aile çocukları kendilerini daha çok içe kapanık ve beş para etmez olarak tanımlarken, tam aileye sahip çocuklar kendilerini

[499] Yavuzer, H. : "Aile İlişkileri ve Çocuk", **Evlilik Okulu**, (Edit.: H. Yavuzer), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 123-125.
[500] Ersanlı, K. : **A.g.e.,** s. 59.
[501] Geçtan, E. : **Psikodinamik Psikiyatri ve Normal Dışı Davranışlar**, Metis Yay., İstanbul, 2003, s. 117-128.

güçlü, sözü geçen, lider, kuralcı, otoriter ve yardım sever olarak tanımlamaktadır. Ailenin parçalanması, çocuğun içine kapanmasına ve kendini değersiz bulmasına ya da bunlara bağlı kişilik kazanmasına neden olmaktadır. Buna karşın, tam aileye sahip olma, çocuğun kendine güvenmesine, güçlü ve lider ruhlu bir kişilik kazanmasına ve daha çok yardımsever olmasına imkan vermektedir. Çocuk ailenin parçalanmasına içe kapanarak, tepkisizlik ve iletişimde azalma şeklinde bir tepki vermektedir. Duygularını gizleme, olayları kabullenmeme, saklama ve kimseyle paylaşmama, kendini ifade etmede güçlük şeklindeki davranış özellikleri bütün olarak içe kapanık bir kişiliği oluşturmaktadır.

Tablo 16: Ailenin parçalanması ile çocuğun kişiliği arasındaki ilişki

		Kendinizi nasıl tanımlarsınız?					
		Güçlü,sözü geçen, lider	Kuralcı, otoriter	İçe kapanık	Yardım sever	Beş para etmez	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	72	37	57	109	5	280
		25,7%	13,2%	20,4%	38,9%	1,8%	100,0%
		55,8%	62,7%	37,7%	56,5%	17,9%	50,0%
		12,9%	6,6%	10,2%	19,5%	,9%	50,0%
	Annem ile birlikte	32	16	41	58	17	164
		19,5%	9,8%	25,0%	35,4%	10,4%	100,0%
		24,8%	27,1%	27,2%	30,1%	60,7%	29,3%
		5,7%	2,9%	7,3%	10,4%	3,0%	29,3%
	Babam ile birlikte	9	4	12	9	2	36
		25,0%	11,1%	33,3%	25,0%	5,6%	100,0%
		7,0%	6,8%	7,9%	4,7%	7,1%	6,4%
		1,6%	,7%	2,1%	1,6%	,4%	6,4%
	Yurtta	0	1	13	6	0	20
		,0%	5,0%	65,0%	30,0%	,0%	100,0%
		,0%	1,7%	8,6%	3,1%	,0%	3,6%
		,0%	,2%	2,3%	1,1%	,0%	3,6%
	Akrabalarımla	14	0	27	7	1	49
		28,6%	,0%	55,1%	14,3%	2,0%	100,0%
		10,9%	,0%	17,9%	3,6%	3,6%	8,8%
		2,5%	,0%	4,8%	1,3%	,2%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	2	1	1	4	3	11
		18,2%	9,1%	9,1%	36,4%	27,3%	100,0%
		1,6%	1,7%	,7%	2,1%	10,7%	2,0%
		,4%	,2%	,2%	,7%	,5%	2,0%
Total		129	59	151	193	28	560
		23,0%	10,5%	27,0%	34,5%	5,0%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		23,0%	10,5%	27,0%	34,5%	5,0%	100,0%

x^2: 83.231 df: 20 $p < 0.05$

Heyecan kararlılığı, sıkıntıdan uzak olmak, kendi kendini kontrol etmek ve iyimserlik gibi özellikler, duygusal olgunluk için gerekli kriterler olarak bilinmektedir. Heyecan olgunluğundaki eksiklik duygusal düzensizlik olarak isimlendirilmektedir. Çocukta duygusal olgunluğun sağlanması için ilk olarak aile içinde huzur, sevgi ve saygının hâkim olması gerekmektedir. Çocuk, sevdikleri arasındaki çekişme ve tartışmadan çok kolay etkilenmektedir. Onlar arasındaki küçük bir tartışma, onda, gerginlik yaratır. Duygusal olgunluğun sağlanması için ikinci koşul ise, sevgi, ilgi ve anlayışın devamlı hâle gelmesidir. Bunlar çocuğun emniyet ve güven duygusunu kazanmasını mümkün hale getirmektedir.[502] Her ne kadar, çocuk ne ölçüde kontrol edilmelidir, ne ölçüde onlara güvenilmelidir ve kişilikleri ne ölçüde "öğrenilmiş" veya "kazanılmış" bir özellik taşır gibi sorulara psikologlar ortak bir cevap vermekte zorlansalar da, tek zorlanmadıkları ve ortak paylaştıkları düşünce, çocuğun mükemmel bir yansıtıcı olmasıdır.[503] Ruhsal anormalliklerin ortaya çıkardığı ilk şey, insanın ruhsal yaşamının oluşumunda en güçlü dürtü ve uyarıcıların ilk çocukluk çağında kaynaklandığıdır. Çocukluktaki yaşantı nitelikleri, bireyin daha sonraki yaşamında takınacağı tutum ve davranışın istikrarlı olmasında payı tartışmasız büyük olmaktadır.[504] Anne babası ve diğer aile üyeleri arasında güçlü dayanışma, iletişim ve paylaşımın olduğu ailede yetişen çocuk, kendini daha mutlu ve güvende hissetmektedir. Buna karşın çatışmanın ve problemin hâkim olduğu bir ailede yaşamak ve ihtiyaçların karşılanmadığı parçalanmış aile büyümek, çocuğu tedirgin, şaşkın ve çaresiz bırakarak ruh sağlığı problemi ortaya çıkarmaktadır.[505] Çocuklukta aile üyelerinin çocukla olan diyalogu, onun sağlıklı duygusal olgunluğa kavuşmasını ve toplum tarafından arzu edilen niteliklere sahip bir kişi olmasını olanaklı kılmaktadır. Diyalog eksikliği, aile içinde iletişimsizlikle birlikte, çocuğa aşırı tepki ve ceza çocuğun dıştan kontrollü bir kişilik kazanmasına neden olmaktadır. Dıştan kontrollü kişilik yapısı, ebeveynlerin yoğun cezalandırıcı yaklaşımlarıyla birlikte var olmaktadır. Araştırma sonuçları, dıştan kontrollerle karşılaştırıldığında içten kontrollü kişilerin daha başarılı, entelektüel, toplumsal olaylarda daha girişimci, öz saygısı ve güveni yüksek bir bağımsız kişilik yapısı gösterdiklerini ortaya çıkarmaktadır. Buna karşılık, dıştan kontrollü olanlar, çevre üzerinde kontrollerinin olmadığına inandıkları, olayları kontrol edemeyecekleri ve

---

[502] Ziyalar, A. : **Sosyal Psikiyatri**, Yüce Yay., İstanbul, 1999, s. 27.
[503] Richards, G. : **Psikolojiyi Yerli Yerine Oturtmak**, (Çev.: S. Topal-A. Yılmaz), Say Yay., İstanbul, 2003, s. 263.
[504] Adler, A. : **İnsanı Tanıma Sanatı**, (Çev.: K. Şipal), Say Yay., İstanbul, 2002, s. 23-24.
[505] Bulut, I. : "Parçalanmış Aileden Gelen Çocukların Davranış Özellikleri Hakkında Bir Araştırma", **Aile Yazıları 3**, (Der.: B. Dikeçligil- A. Çiğdem), A.A.K.Yay., 5/3,Ankara, 1991, s. 198.

sonucu etkileyemeyecekleri düşündüklerinden dolayı; kaygılı, kuşkulu ve saplantılı olmaktadırlar. Araştırmalar, dıştan kontrollü kişilerin, başkalarına daha az güvenen, kendini tanımlamada yetersiz olmalarına bağlı olarak içe kapanık bir kişilik özelliği taşıdığını ortaya çıkarmaktadır. Bu düşünceden hareketle, Ankara il merkezindeki genel liselerde okuyan ve tesadüfen seçilen 720 öğrenci üzerinde yapılan araştırmanın sonucuna göre; çocuğa ilgi ve şefkat gösterilmesi, çocuğun desteklenmesi, ona amaçlarına ulaşılması için yardım edilmesi ve tutarlı disiplin derecesi arttıkça, çocuğun kişilik gelişimi olumlu yönde olmakta; dolayısıyla gençte, içten kontrollü bir kişilik yapısı geliştirebilmektedir. Tersine koruyuculuk, fiziksel ve duygusal cezalandırma arttıkça, çocuğun kişilik gelişimi olumsuz yönde olmakta ve bu gençler dıştan yönetilen bağımlı bir kişilik yapısı geliştirmektedirler.[506] Bu sonuçlar, kişiliğin nasıl ve ne şekilde şekilleneceğine aile içi ilişkilerin etkilerini göstermesi açısından dikkat çekmektedir. Aile içindeki ilişkilerin problemli olması, çocukta bağımlı, içine kapalı, pasif, güvensiz bir kişiliğin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Araştırmada elde edilen sonuçlar da bu düşünceyi güçlendirecek niteliktedir. Çocukların içinde yaşadıkları aile ortamının özellikleri ile kişilik yapıları arasındaki ilişkiye ait araştırma sonuçları tablo 17'de verilmektedir. Örneklemdeki, ailesinde geçimsizlik ve tartışmanın olduğunu ifade eden çocuklar kendilerini daha çok içe kapanık olarak tanımlamaktadırlar. Tabloda ailem ile yaşamıyorum diyen 20 çocuk yurtta yaşamaktadır. Tablodan da görüldüğü üzere, sevgi ve saygının süreklilik kazandığı mutlu aile ortamına sahip olduğunu düşünen çocuklar kendilerini daha çok yardım sever (%40), güçlü, sözü geçen ve lider (%5.3), kuralcı ve otoriter (%12.8) olarak görmekte veya tanımlamaktadırlar. Sevgi ve saygının hâkim olduğu aileye sahip olanlar içinde kendini içe kapanık olarak görme oranı ise %19.7'dir. Bu oran, ailesi olmayan yurt çocuklarında %40'a ve sürekli tartışma ve geçimsizliğin olduğu aileye sahip çocuklarda %41.8'e yükselmektedir. Yine aynı şekilde sevgi ve saygının hâkim olduğu aileye sahip çocuklarda kendini beş para etmez olarak görme oranı %2.1 iken, bu oran sürekli tartışma ve geçimsizliğin olduğu aileye sahip çocuklarda %12.1'e yükselmiştir. Yardımsever olma durumu ise, sürekli tartışmanın olduğu aileye sahip çocuklarda gerilemiştir. Dolayısıyla, aile ortamının niteliği, çocuğun kişiliğini dorudan etkilemektedir. Ailedeki mutluluk, düzen ve istikrar, çocuklara kendilerine güven, lider ve yardım sever olma zemini hazırlamaktadır. Buna

[506] Yeşilyaprak, B. : "Kişilik Gelişiminde Ailesel Faktörlerin Etkisine İlişkin Bir Araştırma", **Aile ve Toplum**, Sayı: 3, Cilt: 1,Yıl: 3, A.A.K. Yay., Ankara, Eylül-Aralık 1993, s. 4-8.

karşın, ailedeki geçimsizlik ve tartışma, çocuğun içine kapanmasına, kendine dönük yaşamasına ve kendini değersiz görmesine neden olmaktadır.

Tablo 17: İçinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile çocuğun kişiliği arasındaki ilişki

		Kendinizi nasıl tanımlarsınız?					
		Güçlü,sözü geçen, lider	Kuralcı, otoriter	İçe kapanık	Yardım sever	Beş para etmez	Total
Nasıl bir aile düzeni içinde yaşıyorsunuz?	Ailemle yaşamıyorum	3	0	8	9	0	20
		15,0%	,0%	40,0%	45,0%	,0%	100,0%
		2,3%	,0%	5,3%	4,7%	,0%	3,6%
		,5%	,0%	1,4%	1,6%	,0%	3,6%
	Sevgi ve saygının olduğu	95	48	74	150	8	375
		25,3%	12,8%	19,7%	40,0%	2,1%	100,0%
		73,6%	81,4%	49,0%	77,7%	28,6%	67,0%
		17,0%	8,6%	13,2%	26,8%	1,4%	67,0%
	Sürekli tartışmanın	31	11	69	34	20	165
		18,8%	6,7%	41,8%	20,6%	12,1%	100,0%
		24,0%	18,6%	45,7%	17,6%	71,4%	29,5%
		5,5%	2,0%	12,3%	6,1%	3,6%	29,5%
Total		129	59	151	193	28	560
		23,0%	10,5%	27,0%	34,5%	5,0%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		23,0%	10,5%	27,0%	34,5%	5,0%	100,0%

x^2: 68.093 df: 8 $p < 0.05$

Daha önce değinildiği gibi, çocuk egosantrik özelliğe sahip bir varlıktır. Bu özelliğinde dolayı çocuk, yaşadığı ve içinde olduğu olayları kendi açısından değerlendirmektedir. Çocuk bu özelliğine bağlı olarak, aile içindeki tartışma ve geçimsizliğe sebep olarak kendini görmektedir. Bundan dolayı suçluluk psikolojisine giren çocuk, içine kapanmakta ve çevre ile olan ilişkilerini azaltmaktadır.

Bununla birlikte, çevresindekilerden uzaklaşmak, işbirliği gerçekleştirmemek ve insanlarla ilişkileri kopararak içe kapanmak, aslında bilinçli yapılan bir savunmadır. Düşmanca duyguları denetim altında tutabilmek için kullanılan bir yol da, dış dünya ile ilişkiyi en aza indirmektir. Bu davranışla anlatılmak istenen, bir insanın bir odaya kapanması değil, duygusal tepki alanını daraltarak kendini zedelemekten korumaya çalışmaktır. İlişkilerini en aza indiren, insanlara mesafe koyan bir insan, hayal kırıklığına karşı kendi savunmasını kendi gerçekleştirmiş olmaktadır.[507] Geri çekilmeci bir davranış özelliği gösteren "içine kapanık" kişilikteki insan, çevresiyle ilişkisinde problem bulunmaktadır. Çevresinde gelişen bir çok şeyden şüphelenen, her nesne ve kişiye şüphe ile yaklaşan bu kişi, etrafındaki insanlarla iletişime geçmeye ve ilişki kurmaya zor ikna olmaktadır. Bu da, onun sosyal olmasını engellemektedir. Bu kişilik özelliği gösteren çocuk ve yetişkin insan, düşünmeyi hareket etmeye tercih etmektedir. "Dışa dönük" insan, çevresindeki insanlar olmadan yaşamayı düşünmeyerek her şeye

[507] Geçtan, E. : **İnsan Olmak**, Metis Yay., İstanbul, 2004, s. 68.

karşı güven duymasına karşın, "içe dönük" insan şüpheciliğinden dolayı, insanlardan uzak kalmayı daha çok tercih etmektedir.[508]

Çocuğun kişiliği üzerinde büyük payı olan ailenin parçalanma şekli de, ortaya çıkardığı sonuç açısından önemli olmaktadır. Ailenin ölüm ve boşanma durumuyla parçalanma şekli, çocuğun kişiliği üzerinde farklı etkiler yapmaktadır. Ailenin parçalanma şekli ile çocuk kişiliği arasındaki ilişki tablo 18'de verilmektedir. Tablodan da görüleceği üzere, anne ve babanın ölmesi ile boşanması çocuğun kişiliği açısından farklı sonuçlar çıkarmaktadır. Tablodan da görüldüğü üzere, annenin ölümü çocuğun kendini daha çok içe kapanık (%51.2) olarak görmesine neden olmaktadır. Annenin boşanması ise çocuğun kendini daha çok kuralcı ve otoriter (%7), daha yardım sever (%24) ve daha çok kendini beş para etmez (%12.4) görmesine neden olmaktadır. Aynı şeyler babanın ölme ve boşanması için de geçerli olmaktadır. Babanın boşanması, çocuğun daha çok içe kapanmasına neden olmuştur. Babası sağ olanların %24.5'i ve ölenlerin %27.8'i kendini içe kapanık olarak tanımlarken bu oran babası boşananlarda %32.6'ya yükselmiştir. Babanın boşanması, ölüme rağmen artan güçlü, sözü geçen ve lider olma (%17.6'dan %24'e), kendini beş para etmez (%3.7'den %12.4'e) şeklinde çocuğun kişiliğine etki etmektedir.

Tablo 18: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun kişiliği arasındaki ilişki

		Kendinizi nasıl tanımlarsınız?					
		Güçlü,sözü geçen, lider	Kuralcı, otoriter	İçe kapanık	Yardım sever	Beş para etmez	Total
Anneniz	Sağ	87	49	87	157	8	388
		22,4%	12,6%	22,4%	40,5%	2,1%	100,0%
		67,4%	83,1%	57,6%	81,3%	28,6%	69,3%
		15,5%	8,8%	15,5%	28,0%	1,4%	69,3%
	Öldü	11	1	22	5	4	43
		25,6%	2,3%	51,2%	11,6%	9,3%	100,0%
		8,5%	1,7%	14,6%	2,6%	14,3%	7,7%
		2,0%	,2%	3,9%	,9%	,7%	7,7%
	Boşandı	31	9	42	31	16	129
		24,0%	7,0%	32,6%	24,0%	12,4%	100,0%
		24,0%	15,3%	27,8%	16,1%	57,1%	23,0%
		5,5%	1,6%	7,5%	5,5%	2,9%	23,0%
Total		129	59	151	193	28	560
		23,0%	10,5%	27,0%	34,5%	5,0%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		23,0%	10,5%	27,0%	34,5%	5,0%	100,0%

[508] Fordham, F. : **Jung Psikolojisinin Ana Hatları**, (Çev.: A. Yalçıner), Say Yay., İstanbul, 2001, s. 36.

x^2: 57.022 df: 8 p< 0.05

		Kendinizi nasıl tanımlarsınız?					
		Güçlü,sözü geçen, lider	Kuralcı, otoriter	İçe kapanık	Yardım sever	Beş para etmez	Total
Babanız	Sağ	79	39	79	118	8	323
		24,5%	12,1%	24,5%	36,5%	2,5%	100,0%
		61,2%	66,1%	52,3%	61,1%	28,6%	57,7%
		14,1%	7,0%	14,1%	21,1%	1,4%	57,7%
	Öldü	19	11	30	44	4	108
		17,6%	10,2%	27,8%	40,7%	3,7%	100,0%
		14,7%	18,6%	19,9%	22,8%	14,3%	19,3%
		3,4%	2,0%	5,4%	7,9%	,7%	19,3%
	Boşandı	31	9	42	31	16	129
		24,0%	7,0%	32,6%	24,0%	12,4%	100,0%
		24,0%	15,3%	27,8%	16,1%	57,1%	23,0%
		5,5%	1,6%	7,5%	5,5%	2,9%	23,0%
Total		129	59	151	193	28	560
		23,0%	10,5%	27,0%	34,5%	5,0%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		23,0%	10,5%	27,0%	34,5%	5,0%	100,0%

x^2: 30.619 df: 8 p< 0.05

Tabloda en dikkati çeken şey, annenin ölümünün çocuğun daha çok içe kapanık kişilik özelliği yaratmış olmasıdır. Bu durum, çocuğun gelişiminde ve sağlıklı bir kişilik kazanmasında anne sevgisine olan ihtiyaç fazlalığıyla açıklanabilmektedir. Bilindiği gibi, yaşamın ilk yıllarında, insanın çevresine karşı geliştirdiği güven ya da güvensizlik duygularının temeli atılmaktadır. Çevreye güven duyma ile kendine güven duyma birbirinden çok farklı olgular değildir. Bir insanın kendine güven duyması, çocukluk yıllarında çevresine duyduğu güvenle başlamaktadır. Bu duygunun sonradan ve kendiliğinden elde edilmesi nispeten zor olmaktadır. Çocukluk yıllarında yaşanılan deneyimler bu yüzden önemli olmaktadır. Çocukta temel güven duygusunun oluşumun engelleyen en önemli şey kaygılı ve istikrarsız ebeveyn özellikle anne tutumudur. Belirli aralıklarla, annenin kendisiyle ilgileneceğini bilmek, çocuğa güven duygusu vermektedir. Yaşamın ilk yıllarında bundan yoksun olunması, kişilere, durumlara karşı bir güvensizlik ve kaygılı olma durumunu yaratmaktadır. Bebeklikten yetişkinliğe giden yol, kişiliğin duygusal ve zihinsel yönlerinin devamlı gelişmesi ve olgunlaşmasıyla aşılmaktadır. Ancak, insanda kişiliğin bazı yönleri belirli bir aşamada takılmakta ve gelişimin durmaktadır. Bunun sonucunda, o insanda bazı olgunlaşmamış kişilik özellikleri, yaşam boyu varlıklarını koruyarak kişiliğinin bir parçası haline gelmektedir. Böyle bir kişilik, uyumlu bir bütünleşmeden yoksun olmaktadır.[509] Kişi bu durumda kendi kabuğuna çekilerek ve ilişkilerini en aza indirerek kendini koruma yoluna yönelmektedir.

Sevgi konusunda anne, özgürlük ve disiplin konularında ise baba öne çıkmaktadır. Baba aile içinde, özgürlük sınırlarını çizen, disiplin sağlayan bir konumu

[509] Geçtan, E. : **İnsan Olmak**, Metis Yay., İstanbul, 2004, s. 32-35.

temsil etmektedir. Dolayısıyla, aile içinde babanın yokluğu bu konularda, çocuğu ve yetişkini zora sokmaktadır. Özellikle altıncı aydan sonra, annenin sağlık, çalışma ya da çeşitli nedenlerle çocuğundan ayrı olması, çocuğun sürekli ağlaması, gelişimin duraklaması, durgunlaşması, iştahsızlık ve uykusuzluk gibi durumlarla sonuçlanmaktadır. Bu sürenin uzaması, çocuk açısından ilerde ruhsal çöküntü ve içe kapanıklık yaratmaktadır.[510] Baba, çocuğun kişiliğin gelişiminde özdeşim modeli olması nedeniyle onun varlığı ve çocukla ilişkisi büyük bir öneme sahiptir. Babanın yokluğu, pasifliği ya da ilgisizliği çocuğun kişilik yapısını, ruh ve beden sağlığını olumsuz etkilemektedir. Babanın yokluğu veya çocuğuna karşı ilgisizliği, pasif bir kişilik özelliğin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.[511] Babanın boşanma ve ölüm sonucunda evden uzaklaşmasına bağlı olarak çocuğun kişiliğinde artan içe kapanık kişilik yaratmasının arkasında bu gerçek bulunmaktadır. Babanın otoritesi ve güvenini yanında hissedemeyen çocuk, daha çok içine kapanarak tepki vermeye çalışmaktadır. Pasifliğine bağlı olarak çocuk, içine kapanık bir kişilik yapısına sahip olmaktadır.

Örneklemdeki çocukların cinsiyeti ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki tablo 19'da verilmektedir. Görüldüğü üzere, farklı cinsiyetteki çocuk, kendini farklı bir kişilik ölçüsünde tanımlamaktadır. Araştırmadaki kız çocukları kendilerini erkeklerden az da olsa; daha fazla (%24.2) güçlü, sözü geçen ve lider, (%11) kuralcı ve otoriter ve (%30) içe kapanık görmekte iken daha az (%32.2) yardımsever ve (%2.6) kendini peş para etmez görmektedir. Bu sonucun arkasında çocuğun kişilik kazanmasında cinsiyetin, oldukça belirleyici olması gerçeği yatmaktadır. Genetik farklılıkla açıklanacak bir durumla, kız ve erkek olmak, farklı bir kişilik özelliği ortaya çıkarmaktadır. İçinde olunan ve yaşanılan durumu, farklı cinsiyetteki çocuk farklı bir şekilde algılayarak kendine mal edinmektedir. Genetik farklılıktan doğan bu durumu, içinde yaşanılan yakın çevre daha belirginleştirmektedir. Zaten kişilik, bunların karışımından varlık bulmaktadır. Kişilik üzerinde bunlardan bazen genetik veya kalıtımsal farklılık, bazen de çevre ve yetiştirilme farklılığı daha etkili olmaktadır. Kız çocuğu bilindiği üzere ev içinde ve sınırlı arkadaş çevresinde yetişmekte/yetiştirilmektedir. Bu bakımdan kız çocuğunun kültürel olarak, erkek çocuktan daha az imkana sahip olduğu düşünülmektedir. Bunlara ilaveten boşanma ve ölüm ile ailenin parçalanması, kız çocuğa artan toplumsal baskı olarak yansımaktadır. Ailesi parçalanan kız çocuğuna, toplumsal olarak daha çok baskı yapılmaktadır. Ailenin parçalanması gibi olumsuz

[510] Yörükoğlu, A. : A.g.e., s. 29.
[511] Yavuzer, H. : **Ana Baba Çocuk**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1999, s. 23.

durumlarda, yakın çevredekiler doğal olarak çocuklar üzerinde daha çok söz sahibi olmaktadır. Bu olasılık, kız çocuk için daha artmaktadır. "Eksik eteksin birde annen veya baban yok" şeklindeki ifadeler, çok duyulmaktadır. Bunlar ise, kız çocuğunun daha kuralcı, güçlü ve otoriter olmasıyla birlikte daha içine kapanık bir kişilik kazanmasına neden olmaktadır.

Tablo 19: Cinsiyet ile çocuğun kişiliği arasındaki ilişki

		Kendinizi nasıl tanımlarsınız?					
		Güçlü,sözü geçen, lider	Kuralcı, otoriter	İçe kapanık	Yardım sever	Beş para etmez	Total
cinsiyet	Kız	66	30	82	88	7	273
		24,2%	11,0%	30,0%	32,2%	2,6%	100,0%
		51,2%	50,8%	54,3%	45,6%	25,0%	48,8%
		11,8%	5,4%	14,6%	15,7%	1,3%	48,8%
	Erkek	63	29	69	105	21	287
		22,0%	10,1%	24,0%	36,6%	7,3%	100,0%
		48,8%	49,2%	45,7%	54,4%	75,0%	51,3%
		11,3%	5,2%	12,3%	18,8%	3,8%	51,3%
Total		129	59	151	193	28	560
		23,0%	10,5%	27,0%	34,5%	5,0%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		23,0%	10,5%	27,0%	34,5%	5,0%	100,0%

x^2: 9.359 df:4 $p < 0.05$

3.2. Düşük Benlik Saygısı

"Benlik" kavramı, bireyin kendisine ait doğru bulduğu dinamik ve karmaşık düşüncelerin toplamı olarak tanımlanmaktadır. Bir başka ifadeyle "benlik", çocuğun kendisi hakkındaki düşünceleridir. Hiçbir çocuk, benlik kavramı hakkında bilgili olarak dünyaya gelmemektedir. "Benlik", çocuğun anne babasından, kardeşlerinden ve bütün olarak bunların kendi aralarında ve kendine yönelik ilişkilerinden meydana gelmektedir.[512] Bu bağlamda, kişiliğin de bir parçası olan benlik, sosyal etkileşim boyunca ortaya çıkmaktadır.[513] Kişinin, ait olduğu, içine doğduğu aile, grup ve toplumla ilişkisinden kendine ait düşüncelerinin kazanıldığı "benlik" yapılanmaktadır. Richard'a göre, kişinin "benliği", tuttuğu futbol takımından, yaşadığı ülkeye kadar tüm aidiyetlikleriyle bağlantılı olarak şekil almaktadır. Ait olunduğunun hissedildiği veya onunla kendi kimliğinin tanımlandığı her şey, aslında kişinin "benliğinin" de bir parçası olmaktadır. Kişinin var olduğu noktayı belirlemek, ona ait olduğu şeyler hakkında bilgi vermek gibi özellikleri olan benliğin kaybı veya çökmesi halinde, kişinin yaşantısı birçok açmaz ile karşılaşmaktadır.[514] Kişinin kendini tanımladığı ve ait olduğunu

[512] Yavuzer, H. : A.g.e., s. 40.
[513] Mutluer F. G. : **Toplumsal Sapma Fonksiyonalist ve Sembolik Etkileşimci Yaklaşım**, Zirve Yay., Ankara, 2000, s.78.
[514] Richards, G. : A.g.e., s. 82.

düşündüğü "benlik" noktasındaki bir sıkıntı, sosyal hayatın her noktasında kendini hissettirmektedir.

Kişinin kendisi hakkındaki düşünce sadece kendini değil, kendi kadar toplumu ve toplumsal yaşamı ilgilendirmektedir. Kendini iyi hissetmeyen, kabul edildiği, değer verildiği, sevildiği ve saygı duyulduğunu düşünmeyen kimsenin karşısındakilere saygılı olması, iyi ilişkiler kurması sanıldığı kadar kolay olmamaktadır. Nitekim kendisini bu noktada olumlu ve iyi yönde görmeyen kişi, yakın çevresiyle de sorunlar yaşamaktadır.[515] Kişinin kendi ihtiyaçları ile çevresi arasında uyumlu ve dengeli ilişkiler oluşturması sağlıklı benlik kavramıyla mümkün olabilmektedir. Benliğin gelişimi, doğumdan itibaren başlamaktadır. Yaşam süresince insanların çevresiyle kurduğu ilişkiler, iletişim ve etkileşim bu gelişmede bir yandan insanın sosyalleşmesini, diğer taraftan kendi benliğini oluşturma ve tanımasını sağlamaktadır. Benlik kavramı, birey bir takım ilişkilere girerken, kendisi için önemli olan, değer taşıyan kişilerin övgü veya olumsuz eleştirmeleriyle oluşmaktadır. Eğer bireyde olumsuz bir benlik kavramı oluşursa, birey kendisine karşı güvensizlik duyar ve çevrenin beklentisi doğrultusunda davranmak zorunluluğu karşısında da bir çatışma ve sıkıntı duygusuna girer.[516] Bu nedenle toplu yaşam içinde, kişinin "benlik değeri"nin yüksek veya alçak oluşu önemli bir noktadır.

"Benlik" kavramı, "insan olmanın ne olduğu" sorusuna bir kültürel grubun kendi psikolojisi temelinden verdiği yanıt olarak ifade edilmektedir. "Benlik", o kültürün insanoğlunun evrendeki yerinin ne olduğuna, sınır, yetenek, ümit ve yasaklamaların insan için ne ifade ettiğine ait düşüncelerin birleşimidir. Bu açıdan bakıldığında, tarihten ve sosyo-kültürel bağlamdan bağımsız bir benlikten söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle standart, evrensel ve değişmez bir "benlik" yapısı bulunmamaktadır. "Benliğin" arkasında, kişinin ait olduğu toplumsal çevre, kültürel değerler, tarihi ve coğrafi özellikler bulunduğundan, birbirinden farklı nitelikleri bulunan benliklerden söz edilebilmektedir.[517] Organizmanın, gerçek dünyayla alış veriş yapma ihtiyacı hissetmesiyle oluşan benlik, ruhsal yapının kişiliği ayakta tutan ve kişinin iç dengesini sağlayan parçasıdır. "Alt benlikten" gelen istek ve dürtüleri karşılayarak, üst benliğe göre dizayn ederek veya değiştirerek fonksiyon gören

---

[515] Güngör, E. : A..g.e., s. 82.
[516] Aslıhan, M. N. : "Parçalanmış veya Tam Aileye Sahip Çocukların Özkavramı Depresyon Düzeyleri ve Akademik Başarılarının Yaş ve Cinsiyet Yönünden Karşılaştırılması", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Çukurova Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Adana, 1998, s. 11.
[517] Sayar, K. : A.g.m., s. 103.

"benlik",[518] kişinin bilinçli ve bilinç dışı tüm ruhsal yapı ve donanımlarını kapsamaktadır. Çocuğun bilen ve düşünebilen bir kişi olduğunun bilincine varmasını, kendini tanımasını, kim ve ne olduğu hakkında bilgilendiği; bir insan olarak nitelikleri ve yetenekleri hakkındaki değerleri içine alan "benlik" oluşumunda içinde yaşanılan aile oldukça belirleyici olmaktadır. Anne babası tarafından ilgilenildiği, onaylandığı ve desteklendiğini düşünen çocuğun "benlik" gelişimi olumlu yönde olarak; çocuğun "benlik saygısı" yüksek olmaktadır.[519]

Bu noktada, anne ve babanın çocuğun kendisini sevdiğine dair düşüncesi önemli olmaktadır. Araştırmanın anne babanın çocuğunu sevdiğini göstermesi veya hissettirmesi ile çocuğun kendini başarılı görmesi arasındaki ilişkiye ait sonuçları tablo 20'de verilmektedir.

Tablodan da görüldüğü üzere, annesinin (%27) ve babasının (%27.8) kendisini sevdiğini düşünen çocuk kendisini daha sık başarılı görmektedir. Dünyaya kendisi ve çevresi hakkında nötr duygu ve düşünceyle gelen çocuk, kendisi ve çevresi hakkındaki duygu ve düşünceleri anne ve babası tarafından kazanmaktadır. Anne babanın birbirleri ve çocuklarıyla olan sıcak ve samimi ilişkileri çocuğa başta kendisi ve çevresi hakkında olumlu izlenimler edinmesine neden olmaktadır. Ebeveynleri tarafından sevildiği, ilgilenildiği ve desteklendiğini düşünen çocuk kendini değerli bularak başarılı hissetmektedir.

Tablo 20: Anne babanın çocuğu sevdiğini hissettirmesi ile çocuğun kendini başarılı görme arasındaki ilişki

[518] Bakırcıoğlu, R. : **İlköğretim, Ortaöğretim ve Yükseköğretimde Rehberlik ve Psikolojik Danışma**, Anı Yay., Ankara, 2003, s. 87.
[519] Jersild, A. T. : **Çocuk Psikolojisi**, (Çev.: G. Günçe), S Yayınları, Ankara, 1987, s. 177-187.

		Kendinizi başarılı görür müsünüz?			
		Sık sık	Bazen	Hiç	Total
Anneniz sizi seviyor mu/ sever miy di?	Evet	146	370	25	541
		27,0%	68,4%	4,6%	100,0%
		98,0%	95,9%	100,0%	96,6%
		26,1%	66,1%	4,5%	96,6%
	hayır	3	16	0	19
		15,8%	84,2%	,0%	100,0%
		2,0%	4,1%	,0%	3,4%
		,5%	2,9%	,0%	3,4%
Total		149	386	25	560
		26,6%	68,9%	4,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		26,6%	68,9%	4,5%	100,0%

x^2: 4881 df: 2 $p<0.05$

		Kendinizi başarılı görür müsünüz?			
		Sık sık	Bazen	Hiç	Total
Babanız sizi seviyor mu/ sever miydi?	Evet	138	335	24	497
		27,8%	67,4%	4,8%	100,0%
		92,6%	86,8%	96,0%	88,8%
		24,6%	59,8%	4,3%	88,8%
	Hayır	11	51	1	63
		17,5%	81,0%	1,6%	100,0%
		7,4%	13,2%	4,0%	11,3%
		2,0%	9,1%	,2%	11,3%
Total		149	386	25	560
		26,6%	68,9%	4,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		26,6%	68,9%	4,5%	100,0%

x^2: 5.037 df: 2 $p<0.05$

Bununla birlikte "benlik saygısı"na karşılık gelen "kendilik değeri" kişinin kendi hakkındaki olumlu düşünme durumunu ifade etmektedir. Bu gereksinimin sosyal bir bağlamı bulunmaktadır. Kendini onaylanmış ve sevilerek beğenilmiş hisseden kişinin "kendilik değeri" yüksek çıkmaktadır. Bu nedenle, "kendilik değerinin" belirlenebilmesi için başkasının düşünceleri etkili olmaktadır. Kişinin kendisi hakkındaki olumlu düşünceler edinebilmesinde başarılı olma ile ilişkili olmaktadır. Kişi başarılı olduğunda, kendine yönelik olumlu düşünebilmekte; aynı şekilde kendisi hakkında olumlu düşünebildiği oranda başarılı olabilmektedir.[520] Kendisi iyi uyum yapmış, çocuklarını seven ve sayan anne babalar, onlara, kendini değerli bulma ve kendine güvenme duygularını kazandırabilmektedir. Sevgi ve övgüleriyle çocuklarının, istenilen, sevilen kişiler oldukları duygu ve inancını duymalarına yardımcı olmaktadırlar. Bunun tersi durumda; yani anne babası tarafından sevildiği, kabul edildiği ve ilgilenildiği duygusunu hissetmeyen çocuk sevilmediği düşüncesine bağlı olarak kendine güvenmemekte, kendini başarılı olarak görememekte ve

[520] Morgan, C. T. : A.g.e., s. 207.

beğenmemektedir. Aslında, anne babanın çocuğuna karşı sevgisini ve ilgisini hissettirebilmesi, onların ebeveyn çocuk ilişkisiyle de yakından ilişkilidir. Kendi anne babasından yakın ilgi, sevgi ve şefkat görememiş anne baba bunu kendi çocuklarına da aktarmakta güçlük çekmektedir.[521] Bu konularda olumsuzlukları olan anne baba, kendi çocuklarına da aynı paralellikte davranabilmektedir. Özetle, anne babanın çocuğa karşı tutumu ve davranışı onun kendine dönük beğeni ve duygusunu etkilemektedir. Anne babası tarafından sevildiğini düşünen çocuğun "benlik saygısı" yüksek olmaktadır.

Alkın'a göre "benlik saygısı" en genel anlamda "kişinin kendinden hoşnut olması ve kendini beğenmesidir." Kavramın bu şekilde tanımlanması, kişinin yaşamında merkezi bir öneme sahip olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Ruhsal, kültürel ve toplumsal etkiye açık olan "benlik saygısı", kişinin toplumsal hayata uyumu, insanlar arası ilişkileri ve ruh sağlığıyla yakın ilişkisi bulunmaktadır.[522] Bu bağlamda kişinin "benlik saygısının" kazanıldığı ailenin sosyo-ekonomik düzeyi[523] ve aile yaşantısı belirleyici olmaktadır. "Benlik saygısı", çocuğun fikirlerine değer verilmesi, yeterli sevgi, ilgi, destek ve hoşgörünün gösterilmesi, maddi ve manevi gereksinimlerinin karşılanmasıyla yakından ilgili olduğundan[524] aile ilişkilerinin niteliği "benlik saygısının" sağlanmasında önemli olmaktadır. Araştırmada, içinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile çocuğun kendini başarılı bulması arasındaki ilişki tabloda 21'de verilmektedir. Görüldüğü üzere, sevgi ve saygının hâkim olduğu bir aile ortamına sahip olanların (%32.5) kendini sürekli tartışmanın olduğu bir aile ortamına sahip olanlardan (%15.8) daha sık başarılı görmektedir. Bu oran yurtta yaşayanlarda ise %5'tir. Tablodan görüldüğü üzere, içinde yaşanılan aile ortamının düzenli olması, onun kendisi hakkında olumlu düşünmesine neden olmaktadır. Çünkü, kişinin kendi hakkındaki fikrini belirleyen bir durum olarak görülen "benlik saygısı"; doğal olarak düzenli evlilik ilişkilerinin, karşılıklı diyalogların yürütüldüğü ve anne-baba-çocuk ilişkisine sevgi ve saygının hâkim olduğu bir ailede, şekillenmesi daha mümkün gözükmektedir. Eşlerin birbirine karşı sevgi ve saygıya dayalı ilişkisi, ebeveynlerin çocuğa karşı sevgili, ilgili ve hoş görülü davranması, çocuğun kendisi hakkında daha olumlu düşünmesini sağlayarak "benlik saygısının" yükselmesine neden olmaktadır.

---

[521] Morgan, C. T. : A.g.e., s. 323.
[522] Çelikoğlu, Ceyhan : "Boşanmanın Çocukların Benlik Saygısına Etkisinin İncelenmesi," (Yayınlanmamış Doktora tezi), **Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü**, Ankara, 1997, s. 21, 25.
[523] Yörükoğlu, A. : **Gençlik Çağı**, Tisa Yay., Ankara, 1985, s. 137.
[524] Yavuzer, H. : A.g.e., s. 41

Tablo 21: İçinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile kendini başarılı bulma arasındaki ilişki

		Kendinizi başarılı görür müsünüz?			
		Sık sık	Bazen	Hiç	Total
Nasıl bir aile düzeni içinde yaşıyorsunuz?	Ailemle yaşamıyorum	1	19	0	20
		5,0%	95,0%	,0%	100,0%
		,7%	4,9%	,0%	3,6%
		,2%	3,4%	,0%	3,6%
	Sevgi ve saygının olduğu	122	243	10	375
		32,5%	64,8%	2,7%	100,0%
		81,9%	63,0%	40,0%	67,0%
		21,8%	43,4%	1,8%	67,0%
	Sürekli tartışmanın	26	124	15	165
		15,8%	75,2%	9,1%	100,0%
		17,4%	32,1%	60,0%	29,5%
		4,6%	22,1%	2,7%	29,5%
Total		149	386	25	560
		26,6%	68,9%	4,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		26,6%	68,9%	4,5%	100,0%

x^2: 31.104 df: 4 $p < 0.05$

Çocukluktan başlamak üzere kişinin yaşamında bir yerlere "ait olma" veya "aidiyet" duygusu, onun kendisi hakkında olumlu düşünmesini, kendine güvenmesini sağlayarak çocuğun benlik değerini olumlu yönde etkilemektedir. Çünkü, doğal örgüt ilişkisi, insan yaşamında büyük bir yer taşımaktadır. Bu ilişki "ait olma" duygusunu ifade etmektedir. Bernard'a göre, "ait olma" toplumsal ilişkilerde kişiye bir rahatlık sağlamaktadır. Bu durum dayanışma, birlik, beraberlik, bütünlük ve toplumsal güvence olarak da nitelendirilmektedir. Birey, bu "ait olma" duygusu ile kendini tanıtmak ve ifade etmek imkânı bulmaktadır. Grup tarafından kabul edilen ve grubun parçası olan birey, onunla özdeşlemektedir. Grupla özdeşleşen kişinin kendi ile ilgili algısı önemli ölçüde olumlu yönde gelişmektedir.[525] Bu bağlamda, içinde yaşadığı gruba ait olduğu fikrini taşıyan çocuk, kendisi hakkında iyi fikirlere sahip olarak yüksek benlik değerini elde etmektedir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar da bu düşünceyi güçlendirmektedir.

Ailenin parçalanması ile çocuğun kendini başarılı görmesi arasındaki ilişki tablo 22'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi anne babası ile yaşayan tam aileye sahip çocuklar, kendilerini daha sık başarılı görmektedirler. Tam aileye sahip çocuklar kendilerini %36.8 oranında sık olarak başarılı görürken, annesiyle birlikte yaşayan parçalanmış aile çocukları %24.4, akrabalarıyla yaşayan parçalanmış aile çocuğu %12.2 oranında kendisini sık olarak başarılı görmektedir. Babası, abla ve ağabeyi ile yaşayanlar ile yurtta kalanlarda kendilerini sık olarak başarılı görmemektedirler.

[525] Aydın, M. : **Eğitim Yönetimi**, Hatipoğlu Yayınevi, Ankara, 1991, s. 33-34.

Parçalanmış aile çocukları, kendilerini daha çok bazen başarılı görmekte veya başarılı görmemektedirler. Tam aileye sahip olanların, kendilerini başarılı görmeleri ailenin üyelerine sağladığı aidiyet duygusuyla açıklanabilir. Ailenin varlığı, çocuğa aidiyet duygusu vererek kendisi hakkında olumlu düşünceler kazanmasına neden olmaktadır. Bu duyguyu kazanmakta problemi olan çocuk, kendisi hakkında olumlu düşünmemekte ve kendisini başarılı bulmamaktadır.

Tablo 22: Ailenin parçalanması ile çocuğun kendini başarılı bulması arasındaki ilişki

		Kendinizi başarılı görür müsünüz?			
		Sık sık	Bazen	Hiç	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	103	164	13	280
		36,8%	58,6%	4,6%	100,0%
		69,1%	42,5%	52,0%	50,0%
		18,4%	29,3%	2,3%	50,0%
	Annem ile birlikte	40	122	2	164
		24,4%	74,4%	1,2%	100,0%
		26,8%	31,6%	8,0%	29,3%
		7,1%	21,8%	,4%	29,3%
	Babam ile birlikte	0	28	8	36
		,0%	77,8%	22,2%	100,0%
		,0%	7,3%	32,0%	6,4%
		,0%	5,0%	1,4%	6,4%
	Yurtta	0	19	1	20
		,0%	95,0%	5,0%	100,0%
		,0%	4,9%	4,0%	3,6%
		,0%	3,4%	,2%	3,6%
	Akrabalarımla	6	42	1	49
		12,2%	85,7%	2,0%	100,0%
		4,0%	10,9%	4,0%	8,8%
		1,1%	7,5%	,2%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	0	11	0	11
		,0%	100,0%	,0%	100,0%
		,0%	2,8%	,0%	2,0%
		,0%	2,0%	,0%	2,0%
Total		149	386	25	560
		26,6%	68,9%	4,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		26,6%	68,9%	4,5%	100,0%

x^2: 74.284 df:10 $p< 0.05$

Ailenin parçalanması kadar, parçalanma şekli de çocuğun kendini başarılı bulması ve kendi hakkında düşünce sahibi olması açısından belirleyici olmaktadır. Araştırmadaki ailenin parçalanma şekli ile çocuğun kendini başarılı bulma arasındaki ilişki tablo 23'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi anne (%31.2) ve babası (%31.6) sağ olanlar kendilerini daha sık başarılı görmektedirler. Bu oran anne ve babası boşanmışlarda %20.2'ye düşmüştür. Dolayısıyla boşanmış anne babaya sahip olan çocuk, kendini daha az başarılı görmektedir. Bu noktada ebeveynlerinin boşanması, ayrı bir etmendir. Boşanma, çocuğun kolay kavrayıp benimseyeceği bir durum olmaktan uzaktır. Özellikle okul öncesi yaşlardaki çocuk için boşanma, oluş ve sonuç açısından kavranması çok güç bir durumdur. Ebeveynlerin ayrı yaşamalarına neden olan etkenlerin neler olduğunu tam olarak kavrayamayan veya algılayamayan çocuk, kendisini suçlu hissetmektedir. Anne ve babasının kendisi yüzünden tartıştığını ve ayrıldığını düşünen çocuk, kendisini sevilmeyen kişi olarak nitelendirmektedir. Bu

düşünce benlik algısını yakından etkilemektedir. Anne babası boşanmış küçük yaştaki çocuk, yaşanılanların sorumlusu olarak kendini görmekte ve bu nedenle de kendini değersiz hissetmektedir.[526]

Tablo 23: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun kendini başarılı görmesi arasındaki ilişki

		Kendinizi başarılı görür müsünüz?			
		Sık sık	Bazen	Hiç	Total
Anneniz	Sağ	121	253	14	388
		31,2%	65,2%	3,6%	100,0%
		81,2%	65,5%	56,0%	69,3%
		21,6%	45,2%	2,5%	69,3%
	Öldü	2	34	7	43
		4,7%	79,1%	16,3%	100,0%
		1,3%	8,8%	28,0%	7,7%
		,4%	6,1%	1,3%	7,7%
	Boşandı	26	99	4	129
		20,2%	76,7%	3,1%	100,0%
		17,4%	25,6%	16,0%	23,0%
		4,6%	17,7%	,7%	23,0%
Total		149	386	25	560
		26,6%	68,9%	4,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		26,6%	68,9%	4,5%	100,0%

x^2: 30.050 df: 4 $p< 0.05$

		Kendinizi başarılı görür müsünüz?			
		Sık sık	Bazen	Hiç	Total
Babanız	Sağ	102	202	19	323
		31,6%	62,5%	5,9%	100,0%
		68,5%	52,3%	76,0%	57,7%
		18,2%	36,1%	3,4%	57,7%
	Öldü	21	85	2	108
		19,4%	78,7%	1,9%	100,0%
		14,1%	22,0%	8,0%	19,3%
		3,8%	15,2%	,4%	19,3%
	Boşandı	26	99	4	129
		20,2%	76,7%	3,1%	100,0%
		17,4%	25,6%	16,0%	23,0%
		4,6%	17,7%	,7%	23,0%
Total		149	386	25	560
		26,6%	68,9%	4,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		26,6%	68,9%	4,5%	100,0%

x^2: 15.298 df: 4 $p<0.05$

Tabloda bir nokta dikkati çekmektedir. O da, anne babası boşanmışların (%20.2), annesi (%4.7) ve babası ölenlerden (%19.4) daha çok sık kendilerini başarılı görmeleridir. Bu bağlamda, ölüm yoluyla parçalanma, boşanma yoluyla parçalanmadan daha olumsuz sonuç doğurmuştur. Çocuk, boşanan anne ve babanın tekrar bir araya gelebileceğine ilişkin inanç beslemesi ve bir arada olmasa dahi onların hayatta olmalarından dolayı kendini şanslı hissetmektedir.

Araştırmada, çocuğun cinsiyeti ile kendini başarılı bulması arasındaki ilişkiye ait sonuçlar tablo 24'de verilmektedir. Tabloda da görüldüğü üzere, çocuğun cinsiyeti, kendini başarılı bulmasını pek fazla etkilememektedir. Kızların %28.2'si kendini sık

[526] Yörükoğlu, A. : **Çocuk Ruh Sağlığı**, İş Bankası Yay., Ankara, 1988, s.204.

başarılı bulurken, erkeklerin %25.1'i kendini başarılı bulmaktadır. Kızların %6.2'si kendini hiç başarılı bulmazken, erkeklerin %2.8'i kendini hiç başarılı bulmamaktadır. Dolayısıyla tam bir belirginlik bulunmamaktadır. Ancak az da olsa kızların kendilerini erkeklerden daha sık başarılı bulması, onların sınırlı sosyal çevreleriyle açıklanabilir. Kız çocuğunun sosyal çevresi erkek çocuğuna göre dar olduğundan, kendini benzerleriyle karşılaştırma ihtimali daha az olmaktadır. Bu da kız çocuğunun, erkek çocuktan kendini daha başarılı bulmasına ve kendi hakkında daha olumlu düşünmesine neden olmaktadır.

Tablo 24: Cinsiyet ile kendini başarılı bulma arasındaki ilişki

		Kendinizi başarılı görür müsünüz?			
		Sık sık	Bazen	Hiç	Total
cinsiyet	Kız	77	179	17	273
		28,2%	65,6%	6,2%	100,0%
		51,7%	46,4%	68,0%	48,8%
		13,8%	32,0%	3,0%	48,8%
	Erkek	72	207	8	287
		25,1%	72,1%	2,8%	100,0%
		48,3%	53,6%	32,0%	51,3%
		12,9%	37,0%	1,4%	51,3%
Total		149	386	25	560
		26,6%	68,9%	4,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		26,6%	68,9%	4,5%	100,0%

x^2: 5.092 df:2 $p<0.05$

3.3. Depresyon

Anne çocuk ilişkisinde, fiziksel ve duygusal yakınlık büyük önem taşımaktadır. Annenin farklı nedenlerle çocuktan uzaklaşmasına bağlı olarak azalan fiziksel ve duygusal yakınlık, çocuğun bir takım davranış bozukluklarının sebebi olabilmektedir. Annenin yokluğundan kaynaklanan "duygusal yoksunluk", çocuğun zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimin gerilemesini ve gecikmesini beraberinde getirmektedir. Bu ilişki düzenini yakalamayan kişiler, yaşamlarının belirli bölümünde davranış bozukluğu yaşabilmektedirler.[527] Çünkü insanın yaşaması için nasıl yemek ve içmek gibi bedensel ihtiyacı bulunmaktaysa, davranış bütünlüğü kazanması ve mutlu olması için de sevilme ve ilgilenilme gibi ruhsal ihtiyaçları bulunmaktadır.[528]

Anne babalık görevlerinin, bir takım nedenlerle tutarlı yapılmayışı ve uygun duygusal destek yoksunluğu, çocukta psikolojik boşluklar meydana getirmektedir. Bu boşluklar çocukların sosyal gelişimiyle bütünleşmekte ve ileriki yaşantılarda tutarsız davranışlar, istikrarsız ilişkiler ve kaygılı tutumlar şeklinde kendini hissettirmektedir. Şüpheci, güvensiz ve tedirginlik durumları, kişinin ayırt edici özelliği olarak ortaya

[527] Yavuzer, H. : A.g.e., s. 14-17.
[528] Fromm, E. : **Sağlıklı Toplum**, (Çev.: Y. Salman-Z. Tanrısever), Payel Yay., İstanbul, 1996, s. 72.

çıkmaktadır.[529] Çocukluk çağlarındaki ilişki azlığı, sevgi ve ilgi yetersizliği hayat boyunca etkilerini kişi üzerinde hissettirmektedir. Ruhbilimcilerine göre, ilk çocukluk dönemlerinde anne çocuk ilişkilerindeki bozukluklar ve sorunlar, yetişkin çağlardaki nörotik ve ruhsal bozukluklara özellikle depresif ve şizofren hastalıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.[530] Anne veya baba yokluğu, ebeveyn ilgisizliği, çocuğun uzun süre ev ve aile dışında bir yerde yaşamaya zorlanması ve olumsuz aile yaşantısı, nörotik bir kişilik ve ruh yapısının gelişmesi için başlıca sebepler olmaktadır. Dolayısıyla anne babanın ölüm, boşanma veya başka sebeplerle çocuğu erken yaşta terk etmesi, çocuğun ruh sağlığını bozarak, agresif ve depresif kişilik yapısının oluşmasına neden olmaktadır.[531] Genellikle okul öncesi çağda anne ölümü, çocuğun uyumsuzluklara yatkın olmasını ortaya çıkarmaktadır. Ruh hekimliğinde, depresyon denen ruhsal çökkünlüğünün erken yıllarda anne ya da babayı yitiren kişilerde daha sık görüldüğü araştırmalar tarafından saptanmıştır. Ancak, her anne ya da babası ölmüş kişi, ilerde ruhsal sağlık bozukluğu yaşacak diye değişmez bir kural bulunmamaktadır. Burada çocuğun anne ya da babanın boşluğunu kimin, nasıl doldurduğu ve çocuğun onlarla ilişkisinin niteliği belirleyici olmaktadır.[532] Ortaya çıkan sonuç, ölen, boşanan ebeveynin yerine geçen kişi/kişilerin çocuk ile olan ilişkinin niteliğine göre farklılık göstermektedir.

Bowlby, Caplan, ve Douglas, ailesel kaygı olarak tanımlanan anne veya babanın ölümünü, çocuklarda ve büyüklerde depresyona bir sebep olarak tanımlamışlardır. Boşanma ve tek başına yaşama, depresyonun oluşmasında temel faktör olarak değerlendirilmemekte, ancak aileyi kaybetme düşüncesi, depresyonla birleşmektedir. Bundan dolayı, bir ebeveynini kaybetmiş olarak düşünen ve boşanmamış bir ailenin çocuğu, boşanmış aileden gelen bir çocuk kadar depresif olabilmektedir. Diğer yandan, boşanma durumu, aileyi kaybetme sezgisiyle daha yakından ilgili olmaktadır. Çünkü ebeveynlerden biri veya ikisi, çocuğun yaşamından maddi ve manevi olarak uzaklaşmakta, belki de zamanla kopmaktadır. Bundan dolayı, boşanma yoluyla parçalanmış ailenin çocukları, anne veya babasını bazen birini bazen ikisini birden ölmüş olarak kabul etmektedir.[533] Boşanma ve ölüme bağlı olarak parçalanan ailenin çocuklarının, ekonomik, sosyal ve psikolojik olarak esaslı değişiklikler yaşama ihtimali

---

[529] Black, C. : **Çocuk Ergen Yetişkin Olarak Alkolik Çocukları Sorunlar ve Çözümleri**, (Çev.: H. Arısoy), Kural Dışı Yay., İstanbul, 2001, s. 109.
[530] Kırkıncıoğlu, M. : A.g.e., s. 12.
[531] Ziyalar, A. : A.g.e., s. 290.
[532] Yörükoğlu, A. : A.g.e., s. 198.
[533] Aslıhan, M. N. : A.g.e., s. 4.

bulunmaktadır. Bu değişikliklerle bağlantılı olan çocuklar, yeni rolleri, ilişkileri, konum ve durumları çabucak kabullenip benimsemeleri kolay olmamaktadır. Duygusal anlamlardaki sorunları bir kenara atılsa bile bu durum değişiklilerine alışmak, kişiyi belirli bir noktadan sonra zora sokmaktadır. Uyumda karşılaşılan güçlük, sürekli bir nitelik kazandığında ise, depresyon kendini daha çok hissettirmektedir.

"Olumlu "mood" durumundaki insanlar, olumlu materyali algılama, kodlama ve geri getirmede, olumsuz bilgiden çok daha etkin bir seçici eğilim ve göreceli bir benimseme avantajı göstermektedirler. Bu kural, depresif insanların düşünce ve hatıralarındaki karamsar içeriği açıklayabildiği gibi hoş hatıraların hatırlanmasını kolaylaştıran sevindirici "mood" durumlarını da açıklayabilmektedir".[534] "Nevrotik" depresyonu olan kişi dış görünümünde genellikle çökkün, üzgün ve umutsuzdur. "Depresif" kişinin yüzünde genellikle elemli veya ifadesiz bir görünüm göze çarpmaktadır. Bu kişi, her şeyi kötümser açıdan görmekte, zevk veren her faaliyetten kendini mahrum bırakmakta ve yalnız kalmaya özen göstermektedir. Gözünü bir yere dikerek saatlerce oturabilen "depresif" kişinin, uykusuzluk, huzursuzluk, çabuk kızma ve iç gerginlik gibi belirtileri veya şikayetleri bulunmaktadır.[535] Anne sevgi ve ilgisinden mahrum kalma durumuna iştahsızlık, kilo kaybı şeklinde fiziksel; huzursuzluk, mutsuzluk ve içe kapanma şeklinde de ruhsal bir tepki vermektedir. Çocuk depresyonu olarak nitelendirilen bu durumda[536] şiddetli çökkün "duygu durum", zihinsel ve ruhsal durgunluk, mutsuzluk, suçluluk duygusu ve karamsarlık hakim olmaktadır.[537] Bu bağlamda mutsuzluk, keder ve yavaşlayan otonomik aktivite, depresyonun belirtileri arasındadır.[538]

Örneklemizde olan okullara araştırma öncesi hazırlık yapma aşamasında ve araştırma esnasında yaptığımız gözlem de bu yargıyı güçlendirmektedir. Parçalanmış aileye sahip olan ve yetiştirme yurdunda yaşayan çocukların dış görünüşleri, içinde oldukları ruh hali hakkında ilk görünüşte bilgi vermektedir. Rehber öğretmen konuşmaya başlamadan önce, onların otururkenki halleri, sorulan sorulara cevap verirken ki çekingenlikleri, anketlerdeki sorulara ait şıkları işaretlerkenki karasızlıkları, çabuk sıkıldıklarına dair hal ve hareketleri, içinde oldukları ruh hallerini anlatmaktadır.

---

[534] Arkonaç, S. : A.g.e., s. 125.
[535] Morgan, C. T. : A.g.e., s. 340.
[536] Öztürk, M. O. : **Ruh Sağlığı ve Bozuklukları**, Hekimler Yayın Birliği, Ankara, 1997, s. 434.
[537] Kaplan, H. I.; Sadock, B. J.: **Klinik Psikiyatri El Kitabı**,(Çev.: O. Çalıyurt- C. Tuğlu), (Edit.: E. Abay), Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 5 ve 97.
[538] Dürü, Ç. : "Kaygı ve Depresyon: Psikopatolojik Bir Bakış", **Doğu Batı**, Yıl:2, Sayı: 6, Ankara Şubat Mart 1999, s. 177.

Donuk ve şüpheli bakışlar, tereddütlü ve kaçamak cevap vermeler sık karşılaşılan durumlar olmuştur.

Bu fiziksel durumları yanında, örneklemin ruhsal ve sosyal yaşamı hakkında bilgilenmek için bazı sorular yöneltilmiştir. Bunlardan "yaşamaktan mutlu olma durumu" ve " kendini bütün zevk ve eğlenceden mahrum bırakma" şeklinde cezalandırma kişinin içinde olduğu depresyona ait ip uçlarını vermektedir. Nitekim Kutash, depresyon geçiren kişiyi, kendini zevk ve eğlenceden uzaklaştıran, mutsuz, umutsuz ve yalnız olarak tarif etmektedir.[539] Bu bağlamda kişinin mutlu olmaması ve kendisini zevk ve eğlenceden mahrum bırakması, depresyon belirtileri olarak değerlendirilebilir. Araştırmada ailedeki parçalanma ile çocuğun kendini yaşamaktan mutlu hissetmesi ve kendini tüm zevk ve eğlencelerden mahrum bırakma davranışına ilişkin sonuçlar tablo 25 ve tablo 26'da verilmektedir. Tablodan da görüleceği üzere, parçalanmış aile çocuğu, kendini belirgin bir şekilde mutsuz hissederken; anne babası ile birlikte yaşayan çocuklar mutludurlar. Anne babası ile yaşayan çocukların yaşamakta kendilerini mutlu hissetme oranı %60.4 iken bu oran annesi ile birlikte yaşayanlarda %47'e, babası ile birlikte yaşayanlarda % 19.4'e, yurtta kalanlarda %20'ye, akrabalarıyla kalanlarda %24.5'e, abla ve ağabeyleriyle yaşayanlarda %18.2'ye düşmüştür. Dolayısıyla anne babasından ölüm, boşanma ile ayrı yaşamaya zorlanan parçalanmış aile çocukları kendilerini daha mutsuz olarak görmektedirler. Çocuğun mutsuzluğuna paralel olarak kendini toplumdan dışlaması, kendini tüm zevk ve eğlencelerden mahrum ederek cezalandırması ve bunlara bağlı olarak bir davranış bozukluğu geliştirmesi daha çok parçalanmış ailelerde gözlemlenmektedir.

[539] Morgan, C. T.: A.g.e., s. 340.

Tablo 25: Ailenin parçalanması ile mutlu olma arasındaki ilişki

		Yaşamaktan mutlu musunuz?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	169	40	71	280
		60,4%	14,3%	25,4%	100,0%
		62,4%	39,6%	37,8%	50,0%
		30,2%	7,1%	12,7%	50,0%
	Annem ile birlikte	77	23	64	164
		47,0%	14,0%	39,0%	100,0%
		28,4%	22,8%	34,0%	29,3%
		13,8%	4,1%	11,4%	29,3%
	Babam ile birlikte	7	11	18	36
		19,4%	30,6%	50,0%	100,0%
		2,6%	10,9%	9,6%	6,4%
		1,3%	2,0%	3,2%	6,4%
	Yurtta	4	5	11	20
		20,0%	25,0%	55,0%	100,0%
		1,5%	5,0%	5,9%	3,6%
		,7%	,9%	2,0%	3,6%
	Akrabalarımla	12	19	18	49
		24,5%	38,8%	36,7%	100,0%
		4,4%	18,8%	9,6%	8,8%
		2,1%	3,4%	3,2%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	2	3	6	11
		18,2%	27,3%	54,5%	100,0%
		,7%	3,0%	3,2%	2,0%
		,4%	,5%	1,1%	2,0%
Total		271	101	188	560
		48,4%	18,0%	33,6%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		48,4%	18,0%	33,6%	100,0%

x^2: 59.595 df: 10 $p<0.05$

Tablo 26'da da görüldüğü üzere kendini tüm zevk ve eğlencelerden mahrum bırakma davranışı, anne babası ile birlikte yaşayan çocuklarda %5 gibi çok az oranda görülmesine karşın bu oran, annesi ile birlikte yaşayanlarda %10.4'e, babası ile birlikte yaşayanlarda %22.2'ye, akrabalarıyla birlikte yaşayanlarda %8.2'ye, abla ve ağabeyleriyle yaşayanlarda %18.2'ye yükselirken bu oran yurtta yaşayanlarda %5 çıkmıştır. Parçalanmış aile çocuğu, yaşamaktan mutlu olmamasına bağlı olarak kendini tüm zevk ve eğlenceden mahrum bırakmakta ve mutsuzluğu bu şekilde somutlaştırmaktadır. İçinde olduğu ruh halini, yaşadığı ruhsal problemleri kendi içine daha çok kapanarak, insan ve ilişkilerden daha çok uzaklaşarak ve insani özelliklere sınırlamalar getirerek bir yansıtma yoluna yönelmektedir.

Tablo: 26 Ailenin Parçalanması ile çocuğun kendini zevk ve eğlencelerden mahrum etme arasındaki ilişki

		Kendinizi bütün zevk ve eğlencelerden mahrum etmeyi düşünür müsünüz?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	14	154	112	280
		5,0%	55,0%	40,0%	100,0%
		30,4%	56,0%	46,9%	50,0%
		2,5%	27,5%	20,0%	50,0%
	Annem ile birlikte	17	78	69	164
		10,4%	47,6%	42,1%	100,0%
		37,0%	28,4%	28,9%	29,3%
		3,0%	13,9%	12,3%	29,3%
	Babam ile birlikte	8	12	16	36
		22,2%	33,3%	44,4%	100,0%
		17,4%	4,4%	6,7%	6,4%
		1,4%	2,1%	2,9%	6,4%
	Yurtta	1	5	14	20
		5,0%	25,0%	70,0%	100,0%
		2,2%	1,8%	5,9%	3,6%
		,2%	,9%	2,5%	3,6%
	Akrabalarımla	4	24	21	49
		8,2%	49,0%	42,9%	100,0%
		8,7%	8,7%	8,8%	8,8%
		,7%	4,3%	3,8%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	2	2	7	11
		18,2%	18,2%	63,6%	100,0%
		4,3%	,7%	2,9%	2,0%
		,4%	,4%	1,3%	2,0%
Total		46	275	239	560
		8,2%	49,1%	42,7%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		8,2%	49,1%	42,7%	100,0%

x^2: 28.163 df: 10 $p< 0.05$

Ailenin parçalanması kadar, parçalanma şekli de bu konuda farklı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Ailenin parçalanma şekli ve çocuğun kendini mutlu görmesi arasındaki ilişki tablo 27'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi, annesi sağ olan çocuklar %55,7 ve babası sağ olan çocuklar %56.3 oranında yaşamaktan mutlu iken, bu oran annesi ölenlerde %39.5'e, babası ölenlerde %47.2'ye ve anne babası boşananlarda %29.5'a düşmektedir. Dolayısıyla, boşanma yoluyla parçalanan aile çocukları kendilerini daha mutsuz olarak görmektedirler. Çocuklar anne veya babalarının ölümünü, boşanmadan daha kolay ve tatmin edici bir şekilde kabul edebilmektedir. Ancak işin içene boşanma girince, durum daha karmaşık bir özellik kazanmaktadır. Birkaç çocuk, görüşmede boşanma olayına "ölüm olsa hadi neyse" cümleleriyle açıklık getirmektedir. Aslında bu cümle, birçok şeyi açıklamaktadır. Boşanmanın engellenebileceği, boşanma durumunu ortaya çıkarak koşulların ortadan kaldırılabileceğini düşünen çocuk, bu konuda anne babasının bu kararlarını kabul etmekte zorlanmakta ve daha çok mutsuz olabilmektedirler. Anne babanın ölümünü, çocuk kader kısmet olarak görmekte veya Allah'tan geldi diyerek rahatlayabilmektedirler. Bu nedenle ailenin parçalan şekli, farklı sonuçlar doğurabilmektedir.

Tablo 27: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun mutlu olması arasındaki ilişki

		Yaşamaktan mutlu musunuz?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
Anneniz	Sağ	216	61	111	388
		55,7%	15,7%	28,6%	100,0%
		79,7%	60,4%	59,0%	69,3%
		38,6%	10,9%	19,8%	69,3%
	Öldü	17	9	17	43
		39,5%	20,9%	39,5%	100,0%
		6,3%	8,9%	9,0%	7,7%
		3,0%	1,6%	3,0%	7,7%
	Boşandı	38	31	60	129
		29,5%	24,0%	46,5%	100,0%
		14,0%	30,7%	31,9%	23,0%
		6,8%	5,5%	10,7%	23,0%
Total		271	101	188	560
		48,4%	18,0%	33,6%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		48,4%	18,0%	33,6%	100,0%

x^2: 28.160 df: 4 p<0.05

		Yaşamaktan mutlu musunuz?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
Babanız	Sağ	182	55	86	323
		56,3%	17,0%	26,6%	100,0%
		67,2%	54,5%	45,7%	57,7%
		32,5%	9,8%	15,4%	57,7%
	Öldü	51	15	42	108
		47,2%	13,9%	38,9%	100,0%
		18,8%	14,9%	22,3%	19,3%
		9,1%	2,7%	7,5%	19,3%
	Boşandı	38	31	60	129
		29,5%	24,0%	46,5%	100,0%
		14,0%	30,7%	31,9%	23,0%
		6,8%	5,5%	10,7%	23,0%
Total		271	101	188	560
		48,4%	18,0%	33,6%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		48,4%	18,0%	33,6%	100,0%

x^2: 29.580 df:4 p<0.05

Nitekim çocuğun yaşadıkları problemlerden dolayı kendilerini tüm zevk ve eğlencelerden mahrum bırakma davranışı da ailenin parçalanma şekline göre farklılık göstermektedir. Tablo 28'de görüldüğü üzere, boşanma yoluyla ailesi parçalanmış çocuklar kendilerini zevk ve eğlencelerden daha çok mahrum bırakarak cezalandırmaktadırlar. Kendini zevk ve eğlencelerden mahrum bırakma davranışı annesi sağ olanlarda %7.5 ve babası sağ olanlarda %6.5 iken bu oran annesi ölenlerde %4.7, babası ölenlerde %9.3 ve anne babası boşanmışlarda %11.6'ya yükselmiştir. Dolayısıyla anne babası boşanmış çocuk kendini zevk ve eğlencelerden daha çok soyutlayarak cezalandırmakta veya bu şekilde bir sosyal ve ruhsal tepki vermektedir.

Tablo 28: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun kendini zevk ve eğlencelerden mahrum etme davranışı arasındaki ilişki

		Kendinizi bütün zevk ve eğlencelerden mahrum etmeyi düşünür müsünüz?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
Anneniz	Sağ	29	207	152	388
		7,5%	53,4%	39,2%	100,0%
		63,0%	75,3%	63,6%	69,3%
		5,2%	37,0%	27,1%	69,3%
	Öldü	2	26	15	43
		4,7%	60,5%	34,9%	100,0%
		4,3%	9,5%	6,3%	7,7%
		,4%	4,6%	2,7%	7,7%
	Boşandı	15	42	72	129
		11,6%	32,6%	55,8%	100,0%
		32,6%	15,3%	30,1%	23,0%
		2,7%	7,5%	12,9%	23,0%
Total		46	275	239	560
		8,2%	49,1%	42,7%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		8,2%	49,1%	42,7%	100,0%

x^2: 19.143 df:4 $p<0.05$

		Kendinizi bütün zevk ve eğlencelerden mahrum etmeyi düşünür müsünüz?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
Babanız	Sağ	21	176	126	323
		6,5%	54,5%	39,0%	100,0%
		45,7%	64,0%	52,7%	57,7%
		3,8%	31,4%	22,5%	57,7%
	Öldü	10	57	41	108
		9,3%	52,8%	38,0%	100,0%
		21,7%	20,7%	17,2%	19,3%
		1,8%	10,2%	7,3%	19,3%
	Boşandı	15	42	72	129
		11,6%	32,6%	55,8%	100,0%
		32,6%	15,3%	30,1%	23,0%
		2,7%	7,5%	12,9%	23,0%
Total		46	275	239	560
		8,2%	49,1%	42,7%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		8,2%	49,1%	42,7%	100,0%

x^2: 19.320 df: 4 $p<0.05$

Çocukların öğrenci gözlem dosyalarından elde edilen bilgiler de bu düşünceyi güçlendirmektedir. Parçalanmış aile çocuğu, okul içinde ve dışında herhangi bir etkinliğe katılmak ve etkinliklerde görev almakta gönülsüz davranmaktadır. Bu tür faaliyetleri kendini rahatlatacak ve deşarj edecek bir fırsattan ziyade, bir angarya olarak değerlendirmektedir. Öğretmenler, bu çocukların bu tür etkinliklere katılmasını arzulayarak açılmalarını ve kafalarını dağıtmalarını beklerken, bu çocuklar gönülsüz davranmaktadırlar. B.K. yazdığı kompozisyonda babasının onu eğlendirmek için tatile götürdüğünü ancak kendisinin bundan hiç zevk almadığını ifade etmektedir. Y.Ş., A.A. de aynı şekilde bayram, yılbaşı, anneler günü, babalar günü veya doğum günü gibi özel günlerde, hep bir şeylerin yarım veya eksik kaldığını yazdığı kompozisyonda ifade etmektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçları çeşitli yer ve zamanda yapılan çalışma sonuçları da doğrulamaktadır. Örneğin Adana ilinde 1998 yılında ilköğretimin 6, 7, 8. sınıflarına devam eden öğrenciler üzerinde yapılan araştırma, parçalanmış aileye sahip öğrencilerin, tam aileye sahip aile çocuklarından daha yüksek depresyon düzeyine sahip olduklarını ortaya çıkarmıştır. Cinsiyet bakımından ise, parçalanmış ailenin kız çocuklarının depresyon düzeyi daha yüksektir.[540]

Aral'ın Ankara il merkezinde alt, orta ve üst sosyoekonomik düzeylerden seçilen semtlerdeki ilkokulların dördüncü ve beşinci sınıfına devam eden çocuklar üzerinde yaptığı araştırmada boşanmış aileden gelen çocukların depresyon düzeyi, tam aileye sahip çocukların depresyon düzeyinden fazladır. (Bu oranlar, boşanmış ailenin çocuklarının depresyon düzeyi kız: 16.97, erkek: 21.76; tam aileye sahip çocuklarının; kız: 11.22, erkek: 11.85'tir.) Bu sonuçlar incelendiğinde boşanmış aileden gelen erkek çocuklarının, kız çocuklarına oranla daha yüksek depresyon puanına sahip olduğu, dolayısıyla boşanma yoluyla ailedeki parçalanmadan daha çok olumsuz etkilendikleri sonucu çıkarılabilmektedir. Boşanmış ailelerde özellikle küçük çocuklar, genellikle annenin yanında kaldığından kızlar bir anne modelini sürekli görüp, onunla sorunlarını giderip iletişim kurarken erkek çocuklar baba modelinden ve fonksiyonlarından yoksun kalmanın sıkıntısını yaşamaktadır. Baba yoksunluğuna bağlı olarak erkek çocuk kendini yalnız hissederek depresyon yaşamaktadır.[541]

Depresyonun oranını belirlemesi açısından, boşanma sonrasında çocuğun kiminle yaşadığı da önemli olmaktadır. Aral'ın araştırmasında boşanmış aileye sahip çocukların birlikte yaşadıkları ebeveynleri ile çocuk depresyon düzeyi karşılaştırıldığında; annesi ile kalanların (depresyon düzeyi; 19.88), babası ile kalanlardan daha yüksek (depresyon düzeyi; 18.10) olduğu bulunmuştur. Babanın evdeki varlığı, çocukların tam bir kişilik geliştirmeleri ve çocukluk çağına ait yaşam deneyimlerini elde etmeleri açısından hem önemli hem de zorunlu olmaktadır. "Babaya benzemek", "baba gibi olmak" arzusu, "üst benliğin" oluşmasında büyük rol oynamaktadır. "Üst benlik" ise, Parish'in ifade ettiği gibi, çocukların sosyal ve ahlâk gelişimleri açısından bir değer sistemi haline gelmelerine yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla, babanın ailede bulunmayışı, çocuğun kişilik gelişimini olumsuz yönde etkileyerek, depresyon düzeyinin yüksek çıkmasına neden olmaktadır. Anne ile

[540] Aslıhan, M. N. : A.g.e., s. 49.
[541] Aral, N. : "Boşanmış ve Boşanmamış Ebeveynlerin Çocuklarının Depresyon Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma", **Toplum ve Sosyal Hizmet,** Sayı:1, Hacettepe Üniv. Sosyal Hizmetler Yüksek. Okulu Yay., Ankara, Ekim-2000, s. 21.

kalmanın depresyonu artırması sonucu, kadının, aile içinde yaşadığı sorunları çocuklarına aktarma olasılığının erkekten daha yüksek olmasına bağlanmaktadır. Doğası gereği erkek, duygularını saklama ve bunu bir güç unsuru olarak görme açısından kadından farklı bir özellik taşımaktadır. Bu özelliğinden dolayı baba rolündeki erkek, yaşadıkları sorunları çocuklarına(bazen bilinç dışı bile olsa) aktarmaktan ziyade, saklamayı tercih edebilmektedir. Anne ise, aile içindeki sorunlarını hem çocukları hem de yakın çevresi ile paylaşmakta bir sakınca görmemektedir.[542] Çocuk gerek kendine aktarılan, gerekse annesinin çevresindeki kişilerle paylaştığı sorunlardan olumsuz etkilenerek, depresyona girme ihtimali yükselmektedir.

Ailede parçalanma kadar, eşler arasındaki ilişki bozukluğu ve çatışma ile çocuğun psikolojik rahatsızlık yaşaması arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır. Fauber ve Forehand, eşler arasında yaşanan çatışmanın, ebeveynlik rolünü üç açıdan etkilediğini ve bunun çocuklara olumsuz olarak yansıdığını ifade etmektedir. Değişen ebeveynlik rollerinden birincisi; çatışma, çocuklar üzerinde sağlanan disiplinin etkisinin ve tutarlılığın azalmasına; bu da çocuklardaki anti sosyal davranışların artmasına ve davranışlarının kontrolünün azalmasına neden olmaktadır. İkincisi; çatışma, anne babaların kendilerini çocuklarından uzaklaştırmalarına veya onları reddetmelerine neden olabilmekte ve buna bir tepki olarak da çocuklar uyum problemleri gösterebilmektedirler. Üçüncüsü; çatışma anne babaların çocuk üzerinde psikolojik ve duygusal kontrol kullanımını artırabilmekte; bu da çocukta kaygı ya da depresyon gibi içe yönelimli davranış belirtilerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.[543] Dolayısıyla çocuğun ruhsal problemini ortaya çıkaracak mutlu olamama ve kendini zevk ve eğlenceden mahrum bırakma davranışı, ailenin parçalanması kadar, içinde yaşanılan aile ortamının niteliğine göre de farklılık göstermektedir. Bu konulara ait araştırma sonuçları, tablo 29 ve tablo 30 verilmektedir. Tabloda görüldüğü üzere, sevgi ve saygının hâkim olduğu bir ailede yaşayan çocukların %63.7'si yaşamaktan mutlu olduklarını ifade ederken bu oran sürekli tartışmanın hakim olduğu aile içinde yaşayan çocuklarda %15.8'e ve yurtta yaşayanlarda %30'a gerilemektedir. Farklı sebepler sonucunda ortaya çıkan geçimsizlik, çatışma ve tartışmalardan en çok çocuklar etkilenmektedir. Tartışma ve geçimsizlik kötü örnek olma, anne babanın üzerine almış olduğu görev ve sorumlulukları yerine getirememe ve çocuğun fiziksel ve ruhsal

---

[542] Aral, N. : A.g.m., s. 25.

[543] Özen, D., Ş. : "Eşler Arası Çatışma ve Boşanmanın Farklı Yaş ve Cinsiyetteki Çocukların Davranış ve Uyum Problemleri İle Algıladıkları Sosyal Destek Üzerindeki Rolü", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 1998, s. 2.

ihtiyaçlarını karşılayamaması şeklinde çocuğu etkilemektedir. Ortaya çıkan bu olumsuzlukla çocuk, yaşadıklarından mutlu olamamaktadır. İçine girdiği üzüntüyle çocuk, kendini zevk ve eğlencelerden uzaklaştırmaktadır.

Tablo 29: İçinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile mutlu olma arasındaki ilişki

		Yaşamaktan mutlu musunuz?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
Nasıl bir aile düzeni içinde yaşıyorsunuz?	Ailemle yaşamıyorum	6	2	12	20
		30,0%	10,0%	60,0%	100,0%
		2,2%	2,0%	6,4%	3,6%
		1,1%	,4%	2,1%	3,6%
	Sevgi ve saygının olduğu	239	34	102	375
		63,7%	9,1%	27,2%	100,0%
		88,2%	33,7%	54,3%	67,0%
		42,7%	6,1%	18,2%	67,0%
	Sürekli tartışmanın	26	65	74	165
		15,8%	39,4%	44,8%	100,0%
		9,6%	64,4%	39,4%	29,5%
		4,6%	11,6%	13,2%	29,5%
Total		271	101	188	560
		48,4%	18,0%	33,6%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		48,4%	18,0%	33,6%	100,0%

x^2: 130.069 df: 4 p< 0.05

Tablo 30'da görüldüğü gibi sevgi ve saygının hâkim olduğu aile ortamına sahip çocukların %59.2'si zevk ve eğlencelerden kendinizi mahrum etmeyi düşünür müsünüz soruna hayır cevabını verirken, sürekli tartışmanın hâkim olduğu bir aile ortamına sahip çocukların %30.9'u ve yurtta yaşayan çocukların %10'u hayır cevabını vermiştir. Dolayısıyla, içinde yaşanılan ailenin olumsuz niteliği, çocuğa mutsuzluk ve üzüntüye bağlı olarak zevk ve eğlenceden uzaklaşma şeklinde yansımaktadır. Parçalanmış aile ve sürekli tartışmanın hakim olduğu aileye sahip çocuklar, yaşadıkları depresyon düzeyine paralel olarak, kendilerini mutlu kılacak, yaşadıklarından zevk alacak ve eğlenecek şeyler bulamamakta; toplum ve toplumsal ilişkilerden kendini soyutlamaktadır.

Tablo 30: İçinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile kendini zevk ve eğlencelerden mahrum etme arasındaki ilişki

		Kendinizi bütün zevk ve eğlencelerden mahrum etmeyi düşünür müsünüz?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
Nasıl bir aile düzeni içinde yaşıyorsunuz?	Ailemle yaşamıyorum	1	2	17	20
		5,0%	10,0%	85,0%	100,0%
		2,2%	,7%	7,1%	3,6%
		,2%	,4%	3,0%	3,6%
	Sevgi ve saygının olduğu	22	222	131	375
		5,9%	59,2%	34,9%	100,0%
		47,8%	80,7%	54,8%	67,0%
		3,9%	39,6%	23,4%	67,0%
	Sürekli tartışmanın	23	51	91	165
		13,9%	30,9%	55,2%	100,0%
		50,0%	18,5%	38,1%	29,5%
		4,1%	9,1%	16,3%	29,5%
Total		46	275	239	560
		8,2%	49,1%	42,7%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		8,2%	49,1%	42,7%	100,0%

x^2: 54.165 df: 4 p< 0.05

Çocuğun yaşadıkları problemlerden dolayı mutsuz olması, üzülmesi ve kendini cezalandırması yaş değişkenine göre farklılık göstermektedir. Araştırmanın çocuğun yaşı ile mutluluk düzeyi ve kendini zevk ve eğlencelerden mahrum bırakma davranışına ait sonuçları tablo 31 ve tablo 32'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere, çocuğun yaşı ile birlikte kendini mutsuz hissetmesi ve kendini zevk ve eğlencelerden mahrum bırakma davranışı arasında bir ilişki bulunmaktadır. Yaşamaktan mutlu olma oranı 13-14 yaş aralığındaki çocuklarda %60.6 iken, bu oran 15-16 yaşındakilerde % 47.1'e, 17-18 yaşındakilerde %37.9'a ve 18 yaşın üstündekilerde %30'a düşmektedir. Dolayısıyla artan yaş ile birlikte çocuklar, yaşadıklarından daha çok mutsuz olmaktadırlar. İlköğretim çağında olan çocuk, ait olduğu yaş özelliğinden dolayı, birçok şeyin farkına henüz varabilmiş değildir. Hayat, o çağdaki çocuklar için hâlâ toz pembe gözükmektedir. İlerleyen yaş ile birlikte insan, bir taraftan hayatın gerçeklerle yüzleşerek bazı şeylerin farkına varırken, diğer taraftan hayattan beklentisi ve üzerine aldığı görev ve sorumluluk artmaktadır. Bununla birlikte, ergenliğe geçiş problemleri, üniversite kazanma, iş bulma ve evlenme ile ilgili gelecek kaygıları devreye girmektedir. 13-14 yaşındaki bir çocuğun böyle bir sıkıntısı ve kaygısı bulunmamaktadır. Çocukluktan çıkıp yetişkinliğe adım atmayla birlikte işin seyri değişmekte ve sorunlar artmakta veya kendini daha çok hissettirmektedir. Bunlar ise, yaşanılanlardan mutlu olmama durumunu ortaya çıkarmaktadır. Düzenli yaşama sahip ailesi olanlar genç, bu evrensel aşamalardan daha az sıkıntı ve kaygı ile kurtulurken, ailesi parçalananlar ve sağlıklı aile ilişkisine sahip olmayanlar daha fazla sıkıntı ve kaygıyla karşılaşmaktadırlar. Hatta aileye ve düzenli ilişkiye sahip olmama, gencin yaşadığı problemleri daha çözümsüz bırakmaktadır.

Tablo 31: Yaş ile mutlu olma arasındaki ilişki

		Yaşamaktan mutlu musunuz?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
yaşınız	13-14	132	30	56	218
		60,6%	13,8%	25,7%	100,0%
		48,7%	29,7%	29,8%	38,9%
		23,6%	5,4%	10,0%	38,9%
	15-16	56	19	44	119
		47,1%	16,0%	37,0%	100,0%
		20,7%	18,8%	23,4%	21,3%
		10,0%	3,4%	7,9%	21,3%
	17-18	77	44	82	203
		37,9%	21,7%	40,4%	100,0%
		28,4%	43,6%	43,6%	36,3%
		13,8%	7,9%	14,6%	36,3%
	18+	6	8	6	20
		30,0%	40,0%	30,0%	100,0%
		2,2%	7,9%	3,2%	3,6%
		1,1%	1,4%	1,1%	3,6%
Total		271	101	188	560
		48,4%	18,0%	33,6%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		48,4%	18,0%	33,6%	100,0%

x^2: 29.360 df: 6 p<0.05

Yaş ile birlikte çocuğun kendini zevk ve eğlencelerden mahrum bırakma davranışı da artmaktadır. Tablo 32'de görüldüğü üzere, kendinizi zevk ve eğlencelerden mahrum bırakmayı düşünür müsünüz? sorusuna 13-14 yaşındakilerin %7.8'i evet derken bu oran, 15-16 yaşındaki çocuklarda %9.2'ye, 17-18 yaşındakilerde %8.4'e yükselmektedir. 18 yaşın üstündekilerde bu oran %5 seviyesinde kalmaktadır. Hayır cevabı ise, artan yaşın tersine %53.2, %56.3, %42.9 ve %25 şeklinde düşmektedir. Dolayısıyla aile ile ilgili problemi olan çocuğun artan yaşı ile birlikte, kendini zevk ve eğlencelerden uzaklaştırma davranışı artmaktadır. Hayat gerçekleriyle daha çok karşılaşan yetişkin, birçok şeyi daha iyi kavramaktadır. Artan görev ve sorumluluğuyla birlikte genç, daha önce zevk duyduğu ve eğlendiği şeylerden uzaklaşmaktadır.

Tablo: 32 Yaş ile çocuğun kendini tüm zevk ve eğlencelerden mahrum bırakma davranışı arasındaki ilişki

		Kendinizi bütün zevk ve eğlencelerden mahrum etmeyi düşünür müsünüz?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
yaşınız	13-14	17	116	85	218
		7,8%	53,2%	39,0%	100,0%
		37,0%	42,2%	35,6%	38,9%
		3,0%	20,7%	15,2%	38,9%
	15-16	11	67	41	119
		9,2%	56,3%	34,5%	100,0%
		23,9%	24,4%	17,2%	21,3%
		2,0%	12,0%	7,3%	21,3%
	17-18	17	87	99	203
		8,4%	42,9%	48,8%	100,0%
		37,0%	31,6%	41,4%	36,3%
		3,0%	15,5%	17,7%	36,3%
	18+	1	5	14	20
		5,0%	25,0%	70,0%	100,0%
		2,2%	1,8%	5,9%	3,6%
		,2%	,9%	2,5%	3,6%
Total		46	275	239	560
		8,2%	49,1%	42,7%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		8,2%	49,1%	42,7%	100,0%

x^2: 14.284 df: 6 p<0.05

3.4. Mazoşist Tutum ve Davranışlar

Geçimsizlik, tartışma, şiddet ve kavga şeklindeki aile içindeki olumsuzluklar, çocukta bedensel cezalandırma, acı çekme ve çektirme davranışına eğilim şeklinde davranış bozukluğu ortaya çıkarmaktadır. Bunlardan bedensel cezalar, özellikle dövme, çocukta nefret ve acıdan hoşlanma duygularının doğmasına neden olmaktadır. İlerde çocukta başkalarına eziyet etmekten hoşlanan "sadist" ruhlu bir kişi veya eziyet edilmekten zevk duyan "mazoşist" kişilik gelişebilmektedir.[544] Bu noktada çocuğun yaşadığı ailenin yapısı ve aile içi ilişkilerin niteliği etkili olmaktadır.

[544] Kırkıncıoğlu, M. : A.g.e., s. 12.

Parçalanmış aile çocukları, özellikle boşanma yoluyla parçalanmış aile çocukları, karşılaştıkları olumsuzlara karşı bir takım korkular ve fobiler kazanmanın yanında, kendilerini bir takım zevk ve eğlenceden mahrum bırakma, kendine eziyet ederek cezalandırma gibi davranışlara yönelebilmektedirler. İçinde oldukları olumsuz ruh halini bu şekilde atlatma girişimi ortaya çıkabilmektedir.[545] Ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan tatmin olamayan ve yaşam karşısında kendini çaresiz, yalnız bırakılmış ve dışlanmış hisseden kişi, kendi güçsüzlüğünden rahatsız olmaktadır. Buna çeşitli gerekçeleri olan kişi için, kendi acizliğini aşabilmenin tek yolu eziyet etme ve acı çektirme şeklindeki sadist davranışlar göstererek bir çözüm bulmaktır. Bu çözüm, kişisel özgürlüğün tek şekli olarak görülmektedir; bu kişi, tek başına ancak bunu yapabilmektedir.[546] İçinde olduğu ruhsal rahatsızlığı nedeniyle çevresindeki insanlara eziyet eden ve onların acı çekmelerinden hoşlanan sadist tutum ve davranışlarından başka, kişinin kendine eziyet etmesi ve acı çekmesi durumunu ifade eden mazoşist tutum ve davranışlar da gösterebilmektedir. Krafft-Ebing, açıklamalarında sadist davranışlara intikam ve güçlü olma isteği gibi dürtülerin neden olduğunu ileri sürmektedir. Sadizmin karşıtı olan mazoşizm ise, acı çekme veya zorbalığa maruz kalma isteği anlamına gelmektedir. Mazoşist kişi bu isteğini, korunma içgüdüsü ile yapmaktadır. Sadist davranışlar, karşısındakini öldürmeye kadar ilerlerken, mazoşit davranışlarda kişi, ancak kendine ve kısmi bir şekilde zarar verebilmektedir. Freud'a göre sadist davranışlardan sağlanan doyum, hasara uğrayan kişiyle özdeşleşme sonucu yaşanmaktadır ve sadizm, mazoşist eğilimlerin bir başka kişiye yansıtılmasını simgelemektedir. Temelinde suçluluk olduğunu ifade eden Freud'a göre mazoşist davranışta acıdan çok, üzüntü duyma isteği bulunmaktadır. Clara Thompson, mazoşist davranışın altında, çocukluk döneminde yetersiz ilgi, sevgi ve bağımlılık ilişkisini görmektedir. Ona göre, anne babasından başlamak üzere çevresinden yeterince ilgi ve sevgi alamamış çocuğun mazoşist davranış gösterme olasılığı yüksek olmaktadır. Bunlara ilave olarak, mazoşist davranış, intihar eğiliminin sinyallerini vermektedir. Bu davranışları gösteren kişi, bir şekilde intiharı aklından geçirmektedir.[547]

Araştırmada kullanılan "içinizden bazen eziyet etmek, aç bırakmak veya kendi kendinize küfür etmek gelir mi?" sorusu, kişinin mazoşist davranış eğilimini belirlemek

---

[545] Wallerstein, J. S.; Kelly, J. B. : A.g.m., s. 403.
[546] Fromm, E. : **Cinsellik ve Cinsel Sapmalar**, (Çev.: A. Arıtan), Arıtan Yay., İstanbul, 1998, s. 68 .
[547] Geçtan, E. : **Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar**, Metis Yay., İstanbul, 2003, s. 223-225.

için kullanılmaktadır.[548] Bu bağlamda, kişinin kendine eziyet etme eğilimi, onun mazoşist tutum ve davranışlara yönelebileceğinin belirtisi olarak kabul edilebilir. Araştırmadaki ailenin parçalanması ile çocuğun kendine eziyet etme veya kendini cezalandırma davranışı arasındaki ilişkiye ait sonuçlar tablo 33'de verilmektedir. Araştırmada elde edilen sonuç, ailenin parçalanması ile çocuğun kendine eziyet etme davranışı arasında bir ilişki bulunduğu şeklindedir. Tablodan da görüldüğü üzere, ailesi ile birlikte yaşayan veya tam aileye sahip olanların %13.6'sı "içinizden kendinize eziyet etmek, aç bırakmak veya küfür etmek gelir mi?" sorusuna evet cevabı verirken, bu oran annesi ile birlikte yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %17.1'e, babası ile birlikte yaşanlarda %22.2'ye, yurtta yaşayanlarda %25'e, akrabalarında yaşayanlarda %26.5'e ve abla ve ağabeyiyle birlikte yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %36.4'e yükselmektedir. Dolayısıyla, parçalanmış aile çocuğu, yaşadığı ekonomik, sosyal ve ruhsal problemlerle normal olmayan davranışlara yönelmekte; sebebi olmadığı sorunların mağduru olmaktan dolayı arzu edilmeyen bir takım davranışlara yönelmektedir. Başka bir ifadeyle, ailenin parçalanması ile azalan sevgi, ilgi ve destek, karşılanmayan fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlar, onaylanmayan, takdir ve teşvik edilmeyen davranışlar, çocukta bazı davranış bozukluğu veya sosyal olmayan davranışlar ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 33: Ailenin parçalanması ile çocuğun kendine eziyet etme davranışı arasındaki ilişki

		İçinizden bazen kendinize eziyet etmek, aç bırakmak veya küfür etmek gelir mi?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	38	163	79	280
		13,6%	58,2%	28,2%	100,0%
		39,6%	57,6%	43,6%	50,0%
		6,8%	29,1%	14,1%	50,0%
	Annem ile birlikte	28	77	59	164
		17,1%	47,0%	36,0%	100,0%
		29,2%	27,2%	32,6%	29,3%
		5,0%	13,8%	10,5%	29,3%
	Babam ile birlikte	8	15	13	36
		22,2%	41,7%	36,1%	100,0%
		8,3%	5,3%	7,2%	6,4%
		1,4%	2,7%	2,3%	6,4%
	Yurtta	5	2	13	20
		25,0%	10,0%	65,0%	100,0%
		5,2%	,7%	7,2%	3,6%
		,9%	,4%	2,3%	3,6%
	Akrabalarımla	13	22	14	49
		26,5%	44,9%	28,6%	100,0%
		13,5%	7,8%	7,7%	8,8%
		2,3%	3,9%	2,5%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	4	4	3	11
		36,4%	36,4%	27,3%	100,0%
		4,2%	1,4%	1,7%	2,0%
		,7%	,7%	,5%	2,0%
Total		96	283	181	560
		17,1%	50,5%	32,3%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		17,1%	50,5%	32,3%	100,0%

[548] Ziyalar, A. : A.g.e., s. 171.

x^2: 28.935 df: 10 p< 0.05

Bu noktada ailenin parçalanması kadar, parçalanmanın şekli de sonucu etkilemektedir. Araştırmanın ailenin parçalanma şekli ile çocuğun kendine eziyet etme davranışı arasındaki ilişkiyi ortaya çıkaran sonuçları tablo 34'te verilmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere "içinizden kendinize eziyet etmek, aç bırakmak veya küfür etmek gelir mi?" sorusuna annesi sağ olanların %16'sı, babası sağ olanların %14.2'si evet derken, annesi ölenlerin %7'si, babası ölenlerin %17'si, anne babası boşananların ise %24'ü evet cevabını vermişlerdir. Dolayısıyla, boşanma şeklinde ailenin parçalanması, ölümden daha olumsuz bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Çünkü her boşanma geçimsizlik, tartışma ve çatışmanın hâkim olduğu bir geçmişe sahip olmaktadır. Bunlar ise, çocukta şiddet, kavga, acı, sıkıntı ve stresse karşı bir aşinalık ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 34: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun kendine eziyet etme davranışı arasındaki ilişki

		İçinizden bazen kendinize eziyet etmek, aç bırakmak veya küfür etmek gelir mi?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
Anneniz	Sağ	62	215	111	388
		16,0%	55,4%	28,6%	100,0%
		64,6%	76,0%	61,3%	69,3%
		11,1%	38,4%	19,8%	69,3%
	Öldü	3	24	16	43
		7,0%	55,8%	37,2%	100,0%
		3,1%	8,5%	8,8%	7,7%
		,5%	4,3%	2,9%	7,7%
	Boşandı	31	44	54	129
		24,0%	34,1%	41,9%	100,0%
		32,3%	15,5%	29,8%	23,0%
		5,5%	7,9%	9,6%	23,0%
Total		96	283	181	560
		17,1%	50,5%	32,3%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		17,1%	50,5%	32,3%	100,0%

x^2: 21.025 df: 4 p< 0.05

		İçinizden bazen kendinize eziyet etmek, aç bırakmak veya küfür etmek gelir mi?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
Babanız	Sağ	46	181	96	323
		14,2%	56,0%	29,7%	100,0%
		47,9%	64,0%	53,0%	57,7%
		8,2%	32,3%	17,1%	57,7%
	Öldü	19	58	31	108
		17,6%	53,7%	28,7%	100,0%
		19,8%	20,5%	17,1%	19,3%
		3,4%	10,4%	5,5%	19,3%
	Boşandı	31	44	54	129
		24,0%	34,1%	41,9%	100,0%
		32,3%	15,5%	29,8%	23,0%
		5,5%	7,9%	9,6%	23,0%
Total		96	283	181	560
		17,1%	50,5%	32,3%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		17,1%	50,5%	32,3%	100,0%

x^2: 189.951 df: 4 p<0.05

Bu düşünceyi, araştırmanın içinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile çocuğun kendine eziyet etme davranışı arasındaki ilişkiye ait sonucu güçlendirmektedir. Bu ilişki tablo 35'te verilmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere sevgi ve saygının hâkim olduğu aileye sahip çocuklar, "kendinize eziyet etmek, aç bırakmak veya küfür etmek içinizden geçer mi?" sorusuna %10.4 oranında evet cevabını verirken, bu oran sürekli geçimsizlik ve kavganın hakim olduğu bir aile ortamına sahip çocuklarda %33.9'a yükselmektedir. Dolayısıyla, ailenin boşanma yoluyla parçalanması ve olumsuz aile yaşantısı, çocukta kendine eziyet etme, aç bırakma veya küfür etme şeklinde bir davranış bozukluğu veya sosyal olmayan davranışlar ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte, kişinin kendine eziyet etme ve acı çektirmesi anlamını ifade eden mazoşist davranış, intihar eğilimini işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle, mazoşist davranış gösteren kişinin, ilerleyen sürede intihar girişiminde bulunma ihtimali bulunmaktadır. Bu konuyla ayrıntılı bilgi intihar başlıklı bölümde verilmektedir.

Tablo 35: İçinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile çocuğun kendine eziyet etme davranışı arasındaki ilişki

		İçinizden bazen kendinize eziyet etmek, aç bırakmak veya küfür etmek gelir mi?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
Nasıl bir aile düzeni içinde yaşıyorsunuz?	Ailemle yaşamıyorum	1	3	16	20
		5,0%	15,0%	80,0%	100,0%
		1,0%	1,1%	8,8%	3,6%
		,2%	,5%	2,9%	3,6%
	Sevgi ve saygının olduğu	39	231	105	375
		10,4%	61,6%	28,0%	100,0%
		40,6%	81,6%	58,0%	67,0%
		7,0%	41,3%	18,8%	67,0%
	Sürekli tartışmanın	56	49	60	165
		33,9%	29,7%	36,4%	100,0%
		58,3%	17,3%	33,1%	29,5%
		10,0%	8,8%	10,7%	29,5%
Total		96	283	181	560
		17,1%	50,5%	32,3%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		17,1%	50,5%	32,3%	100,0%

x^2: 84.148 df: 4 $p < 0.05$

3.5. Korkulu Rüya Görme

Tıp literatüründe "fobi" olarak kullanılan korku kavramı, kaçış, dehşet ve panik anlamına gelen Yunanca "phobos" sözcüğünden türetilmiştir. Hemen her kişinin, anlamsızlığı ve gereksizliğini bilmesine karşın engel olamadığı korkuları bulunmaktadır. Kişi, bazen bir nesneden veya kişiden bazen de bir olay veya durumdan korkabilmektedir. Bunlar, aslında her normal insanın sık yaşadığı korku türleridir. Ancak bu korku türlerinin, kişinin yaşantısını etkileyecek ve engelleyecek şekle bürünmüş hali, normal olarak kabul edilmemektedir. Kişinin yaşantısını olumsuz şekilde etkileyen bu korkular, bazı ruhsal ve davranış bozukluklarını işaret etmektedir.

Korkuyu açıklamaya çalışan ruh bilimcileri, insanın yaşamını olumsuz etkileyen korkuları, çoğunlukla ilk çocukluk yıllarındaki yaşantılarla açıklamaktadırlar.[549] Dolayısıyla, çocukluk döneminde yaşanılan deneyimler, çocuğun ve ilerdeki yetişkinin birtakım korkular yaşamasına neden olabilmektedir. Bahsedilen korkuların bir başka boyutu da, korkuyla karışık, korkulu rüya veya kabus görmedir. Bunların gerisinde de çocuğun içinde olduğu aile yaşantısı etkili olmaktadır.

Evde eşler arasında süreklilik özelliği taşıyan kavga, tartışma, geçimsizlik ve şiddet, diğer problemlerle birlikte çocuğun aşırı korku ve kaygı duyarak gece kabusla biten rüyalar görmesine neden olmaktadır. Küfür, kırıp dökme veya dayaklı gelişen kavgadan sonra, birçok çocukta korku ve panik halinde reaksiyonları içeren kabus sık görülebilmektedir.[550] Çocuk, gözü önünde gerçekleşen kavga, çatışma, tartışma ve üzüntü verici olaylardan oldukça çok etkilenmekte ve korkmaktadır. Olaylardan o kadar çok etkilenmektedir ki, korku durumu çocuğun rüyasında da kendini hissettirmektedir. Çocuk içine düştüğü ruh haliyle, gece korku içinde nefes nefese uyanmak zorunda kalmaktadır. Ailede ölüm ve boşanma nedeniyle yaşanan sıkıntılar yanı sıra tartışma, çatışma ve şiddet durumları, çocuğun bunlardan etkilenerek korkulu rüya görmelerine neden olmaktadır. Araştırmaya katılan çocuklara bu konu ile ilgili soru yöneltilmiş ve elde edilen sonuçlar tablo 36'da verilmiştir. Tablodan da görüldüğü üzere, ailenin parçalanması ile çocuğun korkulu rüya görmesi arasında bir ilişki bulunmaktadır. Görüldüğü üzere, anne babalarıyla yaşayan çocukların %16.8'inde korkunç zarar verici ve sonu ölümle biten rüya görme durumu varken, bu oran annesi ile birlikte yaşayan çocuklarda %26.8'e, babası ile birlikte yaşayan çocuklarda %33.3'e, yurtta yaşayanlarda %35'e yükselmektedir. Akrabalarıyla yaşamak zorunda kalan çocukların %53.1'i ise "bazen" bu tür rüyalar görmektedir. Ailesi parçalanan çocuk, yaşadığı olumsuzluklardan duygusal olarak etkilenmektedir. Gün boyu etkilendiği bu olayların etkisi, gece uykusuna girebilecek kadar uzun sürmektedir. Yaşadığı olumsuzluklardan etkilenen çocuğun içine girdiği belirsizlik, güvensizlik ve tedirginliğe bağlı olarak sinirleri bozulmakta ve çocuk psikolojik rahatsızlıklar yaşamaktadır.

Tablo 36: Ailenin parçalanması ile çocuğun korkulu rüya görme arasındaki ilişki

[549] Köknel, Ö. : **Kaygıdan Mutluluğa Kişilik**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1999, s. 219-222.
[550] Salk, L. : **Çocuğun Duygusal Sorunları**, (Çev.: E. Onur), Remzi Kitabevi, İstanbul,1998, s. 214.

		Sık olarak korkunç zara verici ve ölümle biten rüya görür müsünüz?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	47	121	112	280
		16,8%	43,2%	40,0%	100,0%
		41,2%	52,4%	52,1%	50,0%
		8,4%	21,6%	20,0%	50,0%
	Annem ile birlikte	44	62	58	164
		26,8%	37,8%	35,4%	100,0%
		38,6%	26,8%	27,0%	29,3%
		7,9%	11,1%	10,4%	29,3%
	Babam ile birlikte	12	14	10	36
		33,3%	38,9%	27,8%	100,0%
		10,5%	6,1%	4,7%	6,4%
		2,1%	2,5%	1,8%	6,4%
	Yurtta	7	5	8	20
		35,0%	25,0%	40,0%	100,0%
		6,1%	2,2%	3,7%	3,6%
		1,3%	,9%	1,4%	3,6%
	Akrabalarımla	4	19	26	49
		8,2%	38,8%	53,1%	100,0%
		3,5%	8,2%	12,1%	8,8%
		,7%	3,4%	4,6%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	0	10	1	11
		,0%	90,9%	9,1%	100,0%
		,0%	4,3%	,5%	2,0%
		,0%	1,8%	,2%	2,0%
Total		114	231	215	560
		20,4%	41,3%	38,4%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		20,4%	41,3%	38,4%	100,0%

x^2: 31.599 df: 10 $p<0.05$

Ailenin parçalanması kadar, parçalanma şekli de çocuğun korkulu rüya görmesi durumunu etkilemektedir. Başka bir ifadeyle, ailenin parçalanma şekli farklı sosyal ve ruhsal sonuçlar doğurduğu gibi, çocuğun korkulu rüya görme derecesini farklı şekilde etkilemektedir. Konu ile ilgili araştırma sonuçları, tablo 37'de verilmektedir. Tablodan görüldüğü üzere, annesi sağ olan çocukların %18.8'inde ve babası sağ olanların %18.3'ünde korkulu rüya görme durumu varken, annesi ölenlerin % 16.3'ünde ve babası ölenlerin %19.4'ü bu tür rüya görmektedir. Anne babası boşanmış olanlarda ise bu oran %26.4'e yükselmektedir. Bu bağlamda boşanma şeklinde ailenin parçalanması, daha olumsuz bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Boşanmanın daha farklı çıkarması, çocuğun bu konuda daha çok etkilenmesi ile açıklanabilir. Hiçbir boşanma olayı, kısa sürede gerçekleşmemektedir. Uzun bir süreci kapsayan boşanma sürecinde yaşananların tamamını, çocuk gözlemlemekte ve bundan etkilenmektedir. Anne babanın tartışması, aile ortamına hakim olan gerginlik, iletişim azalması ve kopmalar, doğrudan çocuğa yansımaktadır. Anne babanın ayrılması, evden ve kendinden uzaklaşmasının ne zaman gerçekleşeceğini sürekli düşünen çocuk, her an bir belirsizlik, güvensizlik ve tedirginlik yaşamaktadır. Her an, "ben ne olacağım, nasıl yaşayacağım?" sorusuna cevap arayan çocuk, içine girdiği psikolojik baskının etkisiyle, gece korkunç zarar verici ve sonu ölümle biten rüyalar görmektedir.

Tablo 37: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun korkulu rüya görmesi arasındaki ilişki

		Sık olarak korkunç zara verici ve ölümle biten rüya görür müsünüz?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
Anneniz	Sağ	73	165	150	388
		18,8%	42,5%	38,7%	100,0%
		64,0%	71,4%	69,8%	69,3%
		13,0%	29,5%	26,8%	69,3%
	Öldü	7	24	12	43
		16,3%	55,8%	27,9%	100,0%
		6,1%	10,4%	5,6%	7,7%
		1,3%	4,3%	2,1%	7,7%
	Boşandı	34	42	53	129
		26,4%	32,6%	41,1%	100,0%
		29,8%	18,2%	24,7%	23,0%
		6,1%	7,5%	9,5%	23,0%
Total		114	231	215	560
		20,4%	41,3%	38,4%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		20,4%	41,3%	38,4%	100,0%

x^2: 9.295 df: 4 $p< 0.05$

		Sık olarak korkunç zara verici ve ölümle biten rüya görür müsünüz?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
Babanız	Sağ	59	144	120	323
		18,3%	44,6%	37,2%	100,0%
		51,8%	62,3%	55,8%	57,7%
		10,5%	25,7%	21,4%	57,7%
	Öldü	21	45	42	108
		19,4%	41,7%	38,9%	100,0%
		18,4%	19,5%	19,5%	19,3%
		3,8%	8,0%	7,5%	19,3%
	Boşandı	34	42	53	129
		26,4%	32,6%	41,1%	100,0%
		29,8%	18,2%	24,7%	23,0%
		6,1%	7,5%	9,5%	23,0%
Total		114	231	215	560
		20,4%	41,3%	38,4%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		20,4%	41,3%	38,4%	100,0%

x^2: 6.635 df: 4 $p>0.05$

Anne babasına alışmış ve bağlanmış bir çocuk, onların ayrıldığı veya uzaklaştığı görünce tüm güven duygusunu yitirmektedir. Böyle bir durum ise, fobilerin ve sinirsel bozuklukların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.[551] Güven duygusunu kaybetmesi sonucunda sinirleri yıpranan ve bozulan çocuk, gece korkulu rüya göreceğini bildiğinden veya öyle düşündüğünden çoğu zaman yatmak ve gözünü kapatmak istememektedir. Onun için yatağa girmek ve gözlerini yummak, kâbusun başlangıcı anlamına gelmektedir.

Ailenin parçalanması ve parçalanmanın şekli kadar, içinde yaşanılan aile ortamının niteliği de çocuğun korkulu rüya görme durumunu etkilemektedir. Konu ile ilgili araştırma sonuçları tablo 38'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere, içinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile çocuğun korkunç zarar verici ve sonu ölümle biten rüya görmesi arasında ilişki bulunmaktadır. Nitekim, sevgi ve saygının hakim olduğu mutlu bir aile ortamına sahip olduğunu ifade eden çocuklarda korkulu rüya görme oranı %13.3 iken, bu oran sürekli tartışmanın ve geçimsizliğin olduğu aile ortamına sahip çocuklarda %37.6'ya çıkmaktadır. Ailesi olmadığını ve yurtta yaşadığını ifade eden

[551] Russell, B. : A.g.e., s. 115.

çocuklar ise %45 oranında bazen bu rüyalar gördüklerini ifade etmektedirler. Dolayısıyla, olumsuz aile yaşantısı, çocuğun gece kabus görmesine neden olmaktadır. Aile içinde ebeveynler arasında veya ebeveyn çocuk arasında tartışma ve çatışmayı bizzat yaşayan çocuk, etkilendiği olumsuzlukların korkusundan kurtulamamaktadır.

Tablo 38: İçinde Yaşanılan aile ortamının niteliği ile çocuğun korkulu rüya görmesi arasındaki ilişki

		Sık olarak korkunç zara verici ve ölümle biten rüya görür müsünüz?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
Nasıl bir aile düzeni içinde yaşıyorsunuz?	Ailemle yaşamıyorum	2	9	9	20
		10,0%	45,0%	45,0%	100,0%
		1,8%	3,9%	4,2%	3,6%
		,4%	1,6%	1,6%	3,6%
	Sevgi ve saygının olduğu	50	169	156	375
		13,3%	45,1%	41,6%	100,0%
		43,9%	73,2%	72,6%	67,0%
		8,9%	30,2%	27,9%	67,0%
	Sürekli tartışmanın	62	53	50	165
		37,6%	32,1%	30,3%	100,0%
		54,4%	22,9%	23,3%	29,5%
		11,1%	9,5%	8,9%	29,5%
Total		114	231	215	560
		20,4%	41,3%	38,4%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		20,4%	41,3%	38,4%	100,0%

x^2: 42.943 df: 4 $p < 0.05$

Çocuğun korkunç zarar verici ve sonu ölümle biten rüyaları görmesi ve bunun sık olarak gerçekleşmesi, onun tüm yaşantısını derinden etkilemektedir. Olayın etkisi, gece bitmemektedir. Gecesinde bu tür rüya gören çocuğun tüm günü, sorunlu geçmektedir. Çocuk gece gördüğü korkunç rüyanın etkisinden uzaklaşamamakta ve bu etkiye bağlı olarak gün içindeki yaşantısına uyum sağlayamamaktadır. Çocukların öğretmenlerinden ve gözlem dosyalarından elde edilen bilgilere göre, bu çocukların bazıları gece gördüğü rüyanın etkisinde kalarak, sınavlarda sorulara gördüğü rüyaların ayrıntısını yazmakta, sınıf içinde birden bire bağırmaktadır. Gördüğü rüyanın etkisiyle çocuk, gün içinde ilişkilerinde daha düşünceli, dalgın ve şüpheci olmaktadır. Yine görüşmelerden elde edilen bilgilere göre, çocuk gece gördüğü rüyayı gündüz okulda gözleri açık bir şekilde yaşamaktadır. Yazdıkları kompozisyonda da, gördükleri rüyalar ve bu rüyaların gün boyu onları nasıl etkilediğine yönelik ifadeler büyük yer tutmaktadır. Denilebilir ki, kompozisyonların büyük bir kısmında, öğrenciler gece gördükleri rüyalardan ve bu rüyaların etkisiyle günlük yaşantılarındaki uyumsuzluklardan bahsetmektedir. N.T. gece rüyasında babasının kendisini makasla öldüreceğini gördüğünü ve sabah kalktığında babasına makası nereye koyduğu sorduğunu yazmıştır. K.B. rüyasında annesinin onu arabanın altına attığını görerek, annesi ile birlikte bir yere gitmekte endişe ettiğini ifade etmiştir. Bu ve benzeri ifadeler, içinde oldukları olumsuzluklardan etkilenerek korkulu rüyalar gören çocukların, gün

içinde neler yaşayabileceği ve yaşadıkları olaylara nasıl uyum sağlayacağını göz önüne çıkarmaktadır.

4. Sosyal uyumsuzluk (Antisosyal Davranışlar)

İnsana özgü niteliklerin ortaya çıkması, ancak toplu yaşamaya veya toplum hayatı sürmeye bağlı olmaktadır.[552] Toplu halde yaşamaktan doğan hak, görev ve sorumluluk, insani özelliklerin ortaya çıkması için uygun zemini hazırlamaktadır. Toplu halde yaşamak veya toplum hayatı sürmekten, bir arada yaşamanın yollarını ve kurallarını öğrenmek kastedilmektedir. Sosyalleşme süreci, en genel anlamda bunu ifade etmektedir.

Dünyaya ben merkezli, toplu yaşam hakkında bilgisiz ve olaylar karşısında nötr olarak gelen çocuk, içine doğduğu sosyal çevreye ve hayata uyum sağlayabilmesi için sosyalleşme sürecine büyük ihtiyacı bulunmaktadır. Bu süreç ona, kendisinin dışında insanların, varlıkların ve bir dünyanın olduğunu; bunların her birinin kendi içinde kuralları, uygulamaları olduğu ve yine bunların kendi aralarında var olan düzenli bir ilişkinin bulunduğu hakkında bilgi vermektedir. Bu süreç içinde çocuk, canlı cansız ayırımı başta olmak üzere çevresindekilerini tanıma ve onlar hakkında fikir sahibi olma fırsatı bulmaktadır.[553] Bu nedenle, sosyalleşme, insan hayatının çok önemli bir aşamasını ifade etmektedir. Sosyalleşme aşamasını tamamlayamayan veya bazı evreleri aşamayan bireyler uyumsuz, dengesiz ve mutsuz varlıklar olmaktadır. Bu durumda olan insanlar, sadece kendilerini mutsuz ve başarısız etmekle kalmamakta, çevrelerindeki insanları için de sürekli sorun kaynağı olmaktadırlar. Bazı insanlarda kısmen normal sayılabilecek bozuklukların önlenmemesi ve ilgili sorunların giderilememesi durumunda ortaya çıkan küskünlük, tartışma, suça yönelik tutum ve davranışların arkasında, genellikle sosyalleşme aşamasındaki yetersizlikler bulunmaktadır. Bu açıdan konuya bakıldığında, anne babanın varlığı, sosyalleşme sürecinde vazgeçilmez bir yere ve öneme sahip olmaktadır. Çocuğun toplumla dengeli yaşayabilir duruma gelmesinde ve dengeli kişilik kazanmasında anne sevgisine duyulan gereksinim, tartışılamayacak düzeydedir. Herhangi bir nedenle annenin veya onun yerine geçebilecek kişinin yokluğu, sosyalleşmeyi ve kişilik gelişimini tehlikeye sokmaktadır.[554] F. Nietzsche, çocuğun ideal kazanması ve sosyalleşmesi için, onunla duygusal ve sosyal ilişki

---

[552] Bilgiseven, A. K. : **Türk İslâm Kültüründe Fert ve Cemiyet İlişkisi ve İslâmi Kavramlar**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 13.
[553] Bilgiseven, A. K. : A.g.e., s.14-15.
[554] Bilen, M. : A.g.e., s. 210-211.

kurabilen bir anneye ihtiyacı olduğunu ileri sürmektedir.[555] Çocuğun yetişmesi, her şeyden önce temel ruhsal gereksinimlerinin karşılanmasına bağlı olmaktadır. Bunlar sevgi, disiplin ve özgürlük olmak üzere üç başlık altında toplanmaktadır. Bu üç ana gereksinim birbiriyle ilişki halindedir ve kaynaşarak var olmaktadır. Çocuğun bu temel gereksinimleri her ne kadar kaynaşmış olsa da gelişim aşamasında bir öncelik sıralaması bulunmaktadır. Örneğin süt çocukluğu döneminde sevgi gereksinimi ön plandadır. Bu basamakta özgürlük ve disiplinin aciliyeti bulunmamaktadır. Oysa ileri yaşlarda çocuğun özgür olma gereksinimi artmakta; bununla birlikte disiplin verme gereği ortaya çıkmaktadır. Ancak, bu gereksinimler içinde sevgi, her aşamada mutlaka bulunmaktadır ve en çok bu konuda anne sevgisi önemlidir. Çocuk bu ihtiyaçlarını, anne ve babasından karşılayarak sağlıklı bir yetişkin olabilmektedir.[556] Çocuk, toplumdaki kural ve yasakları, çevresindeki bireylerin bilinçli ya da bilinçsiz rehberliği sayesinde öğrenmektedir. Toplumdaki öteki bireyler, çocuğa sorumluluklarını, duygusal etkinliklerini, toplumun gelenek ve normlarını sergiledikleri örnek davranışlarla öğretmektedirler. İnsanlar arasındaki etkileşim, bu öğretim sürecinin temelini oluşturmaktadır.[557] Aile içinde doğan ve büyüyen çocuk, anne ve babası, kendisinden büyük ailenin diğer üyeleri ile etkileşime girerek, sosyalleşme sürecini tamamlamaktadır. Onlardan toplum hakkında bilgi edinerek, birlikte yaşamaya hazırlanmaktadır. Dünyaya gelen çocuk, bir toplum üyesi olmaktan doğan hak ve sorumluluklarını, ilk olarak aile içindeki yakın kişilerle oluşturduğu etkileşimle elde etmektedir.

Diğer insanlarla ilişki kurmak ve bu ilişkiyi belirli bir düzen içinde yürütmek insanın sosyal dünyasındaki en önemli uğraşlarından birini oluşturmaktadır. Sosyal davranışın ilk kaynağı ise aileye ve aile içinde anlamını bulan ilişkilere dayanmaktadır. Çocuğun ilişkiye içerek bağlandığı anne ve daha sonra babası ve bunlar arasındaki yaşanılanlar, onun sosyal duygu kazanmasını mümkün kılmaktadır.[558] Anne babasından başlamak üzere aile üyeleriyle girişilen ilişkilerin niceliği ve niteliği bu bağlamda çocuğun ileriki yaşantısında önemli yeri olan sosyal duygusunun gelişmesini etkilemektedir. Çocuk, sürdürmeye başladığı yaşamanın püf noktalarını en iyi şekilde ailede verilen sosyalleşme süreci ile özümsemektedir.

---

[555] Adler, A. : **İnsanı Tanıma Sanatı**, (Çev.: K. Şipal), Say Yay., İstanbul, 2002, s. 289.
[556] Yörükoğlu, A. : A.g.e., s. 129-130.
[557] Elkin, F. : **Çocuk ve Toplum Çocuğun Toplumsallaşması**, (Çev.: N. Güngör), Gündoğan Yay., Ankara, 1995, s. 12.
[558] Morgan, C. T. : A.g.e., s. 65.

Toplumsal bir varlık olan insanın, toplumla bir bağ kurmasını ifade eden sosyalleşme sürecinin kesintiye uğraması, onun insani özelliklerinin ortadan kalmasıyla sonuçlanmaktadır. Başka bir ifadeyle, toplumla ilgili bağı kuramamış ve insanlarla ilişkilerini ilerletememiş kişiler, sosyal yaşamla gelişen yeteneklerin elde edilmesini zora sokmaktadır. Bu gerçeğe en somut örnek, ormanlarda vahşi hayvanlarla yaşamak zorunda kalmış, "kurt çocuklar" gösterilmektedir. Bu çocuklarda, en gelişmiş "insana özgü" yetenek olan yürümek ve konuşmak gibi fonksiyonların bütünü ortadan kalmıştır.[559] Bu nedenle sosyalleşme süreci, birey ve toplum hayatında merkezi önem taşımaktadır.

Annenin yakın sevgi ve ilgisi, babanın sevgi yanında disiplinci otoritesi, çocuğun sosyalleşme sürecindeki etkili olan "ceza" ve "ödül" işlemleri üzerinde belirleyici olmaktadır. Çocuğa "ceza" ve "ödül" başlığı altında verilen terbiye, onun toplum hayatına hazırlarken, diğer taraftan da sağlıklı bir yetişkin olmasına yardım etmektedir. Çocuk, aslında toplum hayatının ilk ve canlı örneğini içinde yaşadığı ailede görmektedir. Toplum, onun birçok ihtiyaçlarını karşılayan bir ortam oluşturduğu gibi, birçok davranışlarını da kısıtlamakta veya tamamen yasaklamaktadır. Çocuğa evde verilen ve kazandırılmaya çalışan terbiye de, bundan başka bir şey değildir. Bir taraftan ihtiyacı karşılanan bir taraftan da davranışları düzene konulan çocuk, kaidelere uyulmadığında, büyüklerin müdahalesiyle karşılaşmaktadır. Çocuğun her bakımdan gelişme çağında bir organizma olduğu düşünülürse[560] bu dönemdeki yaşanılanların niteliği ile çocuğun kişiliği, tutum ve davranışları arasındaki ilişkisi, bir kez daha kavranmış olmaktadır.

Çocuk, aile içinde yaşanılan ilişki düzeni sonucunda sosyal duygusunu kazanmaktadır. Bu duyguyu elde etmek, çocuğa sosyal yaşantısında büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Her şeyden önce sosyal duygusu gelişen bir kişinin yaşanılanlara uyum sağlaması ve problemlerini çözmesi daha kolay ve kısa olmaktadır. Gelişen sosyal duygu, çocuğu hayat karşısındaki tatminsizlikten, bencillikten ve içgüdüye bağımlı kalmaktan kurtarmaktadır.[561] Çocuğu bu noktada güçlü kılacak, onu "içgüdü", tatminsizlik ve bencillikten kurtaracak olan sosyal duygunun kazanmasında, aile büyüklerinin varlığı kadar aile içindeki ilişkilerin niteliği de etkili olmaktadır. Anne

---

[559] Teber, S. : **Davranışlarımızın Kökeni**, Say Yay., İstanbul, 2003, s. 53.
[560] Güngör, E. : A.g.e., s. 50-51.
[561] Adler, A. : **Sosyal Duygunun Gelişiminde Bireysel Psikoloji**, (Çev.: H. Özgü), Hayat Yay., İstanbul, 2002, s. 16-18.

babanın arasındaki diyalog, paylaşım, sevgi ve saygıya dayalı ilişkinin varlığı, çocuğun sosyal duygusunun gelişmesini olumlu yönde etkilemektedir.

Doğal ve toplumsal bilimlerin en önemli kesişme noktalarından birisi, organizmaların, yaşamalarına ne ölçüde hazırlıklı olarak başladıkları, yani özgün sayılan niteliklerinin ne kadarını genlerinden kalıtım yoluyla, ne kadarını yaşadığı çevreden tecrübe ederek edindikleri konusudur. Gerçekte, biyolojik ve kalıtsal etkenler ile toplumsal- kültürel- çevresel etkenlerin birbirinden ayrı biçimde hiçbir işlev görmedikleri, bir etkileşim içinde bölünmez bir birleşimi oluşturdukları söylenilebilir. İnsan dünyaya, bir takım saklı yeteneklere sahip olarak gelmektedir. Ancak bunları nasıl kullanacağı ve değerlendireceği, içinde bulunduğu toplumsal-kültürel çevreye bağlı olmaktadır.[562] Bu bağlamda, aile çocuk yetiştirmek ve onu sosyal hayata hazırlamak için en ideal ortamdır. Aile içinde yaşama, çocuğa, ilerde onu yaşamının sorumluluklarına hazırlayacak sayısız tecrübeler sağlamaktadır. Bu nedenle aile, ebeveynden çok, çocuk için çok gerekli fonksiyonlar yerine getirmektedir. Sosyalleşme, sorumluluk alma ve güven duygusunu kazanma süreçleri, en iyi aile içinde şekillenmektedir.[563] Ailesi içindeki ilişkilerden olumlu etkilenen çocukların, başta büyükler ve yaşıtlarıyla iyi ilişkiler kurmakta öteki çocuklara kıyasla daha başarılı olmakta oldukları ve çevredekilerle iyi ilişkiler kurmakta yetenekli oldukları düşünülmektedir. Çocuk, evde yakından tecrübe ettiği iyi ilişki ve iletişimi hayata geçirme fırsatı bulmakta ve bunu benimsemektedir.

Çocuğun sosyal ve psikolojik gelişimini düzenleyen sosyalleşme, aile içinde yaşanan aktivite ve süreçlere karşılık gelmektedir. Çocuk aile içindeki aktivite ve süreçleri yakından gözlemleyerek toplumun ve sosyal yaşamın doğruları, yanlışları, suçları ve ayıpları hakkında bilgi kazanmaktadır. Böylece ilerde uyması gereken tutum ve davranışları kavramaktadır. Çocuğun veya kişinin sosyalleşme sürecinde kazandığı deneyimlerden ilk akla gelenleri, içinde olduğu insanlar ile iyi ilişkiler kurmak ve tutum ve davranışlarda etraftaki insanların düşüncelerine yer vermektir.[564] Bu bağlamda çocuğun tutum ve davranışlarında etrafındaki kişilerin düşüncelerine yer vermesi, onlarla bilgi alış verişinde bulunması, problemlerini onlarla paylaşması, gerektiğinde onlardan yardım istemesi ve hatalı olduğunda ilgili kişilerden özür dilemesi onun sosyalleşmesini/ sosyal duygusunun geliştiğini göstermektedir.

---

[562] İnsel, G. ; Batmaz, V. : A.g.e., s. 23.
[563] Salk, L. : A.g.e., s. 225.
[564] Gecas, V. : "The Socialization And Child Care Roles", **Role Structure And Analysis of The Family**, Volume : 24, Sage Library of Social Research, Sage Publications, London, 1976, s. 33-34.

Weber, toplum tanımını toplumsallaşma ile açıklamaktadır. Ona göre toplumsallaşma ise, her kimsenin davranışını, başkalarını dikkate alarak anlamlandırdığı sosyal ilişkiler sistemidir. Toplumsal eylem, şeylere değil, insan öznelere ve toplumsal bağlama anlamlar yükleyen bireye yöneliktir.[565] Dolayısıyla, sosyalleşme sürecinde bahsedilirken, kişinin tutum ve davranışlarında, içinde yaşadığı grup, topluluk, örgüt veya kurumdaki diğer kişileri dikkate almak esas olmaktadır.

Bu gerçekten hareketle araştırmada, çocuğun sosyal duygusu derecesini ve sosyal uyum düzeyini belirlemek için "hatalarınızı ve eksiklerinizi biriyle paylaşır mısınız?", "davranışlarınızda diğer insanların duygu ve düşüncelerini dikkate alır mısınız?" ve "okul rehber öğretmeninden herhangi bir konuda yardım alır mısınız?" soruları sorulmuştur. Araştırmadan elde edilen sonuçlar aşağıdaki tablo 39'da verilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi anne babalarıyla birlikte yaşayan çocukların %34.3'ü sık sık, %53.9'u bazen hatalarını ve eksikliklerini biriyle paylaştığını ifade ederken; annesiyle yaşanların %20.1'i sık sık, %57.9'u bazen, babası ile yaşayanların %30.6'sı sık sık, %47.2'si bazen, yurtta yaşayanların %40'ı sık sık, %60'ı bazen, akrabalarıyla yaşayanların %22.4'ü sık sık, %46.9'u bazen, abla ve ağabeyiyle yaşayanların %9.1'i sık sık, %90.9'u da bazen eksik ve hatlarını başkalarıyla paylaştıklarını ifade etmişlerdir. Birbirine yakın olan bu oranlar, araştırmaya katılan çocukların büyük bir kısmının, hata ve eksikliklerini birileriyle paylaştıklarını ve paylaşma duygusunun geliştiğini göstermektedir. Ancak yine de, anne ve babasından ayrı olarak yaşayanların bu konuda biraz da olsa, geri kaldığı görülmektedir. Örneğin, hata ve eksiklerini hiçbir zaman kimseyle paylaşmama durumu anne babası ile birlikte yaşayanlarda %11.8 iken, bu oran annesi ile yaşayanlarda %22, babası ile yaşayanlarda %22.2, akrabalarıyla birlikte yaşayanlarda %30.6'ya çıkmaktadır. Dolayısıyla, ailesinden uzak kalmak ve aile birlikteliğinden yoksun kalmak, çocuğu az da olsa paylaşma duygusundan uzaklaştırmaktadır. Aile imkanından uzaklaşmak, çocuğu az da olsa, kendine dönük yaşamasına neden olmaktadır.

Tablo 39: Ailenin parçalanması ile çocuğun hatalarını ve eksikliklerini biriyle paylaşma davranışı arasındaki ilişki

[565] Swingewood, A. : A.g.e., s. 175.

		Hatalarınızı ve eksiklernizi biriyle paylaşır mısınız?			
		Sık sık	Bazen	Hiç	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	96	151	33	280
		34,3%	53,9%	11,8%	100,0%
		60,0%	49,0%	35,9%	50,0%
		17,1%	27,0%	5,9%	50,0%
	Annem ile birlikte	33	95	36	164
		20,1%	57,9%	22,0%	100,0%
		20,6%	30,8%	39,1%	29,3%
		5,9%	17,0%	6,4%	29,3%
	Babam ile birlikte	11	17	8	36
		30,6%	47,2%	22,2%	100,0%
		6,9%	5,5%	8,7%	6,4%
		2,0%	3,0%	1,4%	6,4%
	Yurtta	8	12	0	20
		40,0%	60,0%	,0%	100,0%
		5,0%	3,9%	,0%	3,6%
		1,4%	2,1%	,0%	3,6%
	Akrabalarımla	11	23	15	49
		22,4%	46,9%	30,6%	100,0%
		6,9%	7,5%	16,3%	8,8%
		2,0%	4,1%	2,7%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	1	10	0	11
		9,1%	90,9%	,0%	100,0%
		,6%	3,2%	,0%	2,0%
		,2%	1,8%	,0%	2,0%
Total		160	308	92	560
		28,6%	55,0%	16,4%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		28,6%	55,0%	16,4%	100,0%

x^2: 32.872 df: 10 $p < 0.05$

Bu konudaki paralellik, ailenin parçalanma şeklinde de göze çarpmaktadır. Tablo 40'da görüldüğü gibi küçük farklılarla da olsa, ailenin parçalanma şekli, çocuğun hata ve eksiklerini birileriyle paylaşma duygusunu etkilemektedir. Dikkat edilirse, boşanma yoluyla ailenin parçalanması, ölüm yoluyla parçalanmadan farklı ve olumsuz sonuç doğurmaktadır. Anne babası sağ olanların %32.2'si hatalarını ve eksiklerini birileriyle sık paylaştıklarını ifade ederken, annesi ölenlerde bu oran %16.3'e, babası ölenlerde %25.9'a ve anne babası boşananlarda %21.7'ye gerilemiştir. Tablodan da görüldüğü üzere, paylaşma konusunda anne babası sağ olanlar %14.2 ve %13.9 oranında hiç cevabını verirken, annesi ölenlerde bu oran %18.6'ya, babası ölenlerde %16.7'ye ve anne babası boşananlarda %22.5'ye yükselmektedir. Dolayısıyla, anne babası boşanan çocuklar, anne babası sağ olan ve anne babası olmayan çocuklardan daha fazla kendilerine dönük ve kapalı yaşamaktadırlar. Anne babası boşanan çocukların, karşılaştığı ve iletişime geçtiği kişilerle konuşmalarında ebeveynlerinin ortak konuyu oluşturması ve onların düşüncelerini paylaşma davranışlarını olumsuz etkilemektedir. Bu konularda konuşmaktan sıkılan ve konuşmak istemeyen çocuk, doğal olarak sorunlarını biriyle paylaşmakta çekimser davranmaktadır. Boşanan çocukların ortak sorunlarını anne ve babası oluşturduğundan, bu çocuklar bu konuları biriyle konuşmak ve onlarla tartışmakta sıkıntı duymaktadır.

Tablo 40: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun hata ve eksikliklerini biriyle paylaşma davranışı arasındaki ilişki

		Hatalarınızı ve eksiklernizi biriyle paylaşır mısınız?			
		Sık sık	Bazen	Hiç	Total
Anneniz	Sağ	125	208	55	388
		32,2%	53,6%	14,2%	100,0%
		78,1%	67,5%	59,8%	69,3%
		22,3%	37,1%	9,8%	69,3%
	Öldü	7	28	8	43
		16,3%	65,1%	18,6%	100,0%
		4,4%	9,1%	8,7%	7,7%
		1,3%	5,0%	1,4%	7,7%
	Boşandı	28	72	29	129
		21,7%	55,8%	22,5%	100,0%
		17,5%	23,4%	31,5%	23,0%
		5,0%	12,9%	5,2%	23,0%
Total		160	308	92	560
		28,6%	55,0%	16,4%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		28,6%	55,0%	16,4%	100,0%

x^2: 11.308 df:4 $p< 0.05$

		Hatalarınızı ve eksiklernizi biriyle paylaşır mısınız?			
		Sık sık	Bazen	Hiç	Total
Babanız	Sağ	104	174	45	323
		32,2%	53,9%	13,9%	100,0%
		65,0%	56,5%	48,9%	57,7%
		18,6%	31,1%	8,0%	57,7%
	Öldü	28	62	18	108
		25,9%	57,4%	16,7%	100,0%
		17,5%	20,1%	19,6%	19,3%
		5,0%	11,1%	3,2%	19,3%
	Boşandı	28	72	29	129
		21,7%	55,8%	22,5%	100,0%
		17,5%	23,4%	31,5%	23,0%
		5,0%	12,9%	5,2%	23,0%
Total		160	308	92	560
		28,6%	55,0%	16,4%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		28,6%	55,0%	16,4%	100,0%

x^2: 8.190 df: 4 $p<0.05$

İçinde yaşanılan aile ortamının niteliği, çocuğun bu davranışında daha belirleyici olmaktadır. Araştırmanın konu ile sonuçları tablo 41'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere, sevgi ve saygının hâkim olduğu bir aile ortamına sahip olduğunu söyleyen çocukların %33.9'u hata ve eksiklerini sık olarak paylaştığını ifade ederken bu oran, tartışmanın süreklilik kazandığı aile ortamına sahip olduğunu düşünen çocuklarda %17.6'ya gerilemektedir. Yurtta yaşanlarda bu oran ise %20'dir. Hata ve eksiklerini hiç paylaşmama davranışı olumlu aile ortamına sahip çocuklarda %10.7 iken, bu oran olumsuz aile ortamına sahip olan çocuklarda %30.9'a yükselmektedir. Dolayısıyla, içinde yaşadığı aile ortamı sağlıksız olan çocuklar, hatalarını ve eksiklerini birileriyle daha az paylaşmaktadır. Başka bir ifadeyle, sağlıksız ve olumsuz aile yaşantısı, çocuğun eksiklerini ve hatalarını birileriyle paylaşarak sosyal davranış geliştirmesini engellemektedir. Hata ve eksiklerinin temelinde olumsuz aile yaşantısı olduğunu düşünme olasılığı bulunan bu çocuklar, bu konuları gündeme getirerek daha fazla üzülmek ve rahatsız olmak istememektedir.

Tablo 41: İçinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile çocuğun hata ve eksiklerini biriyle paylaşma davranışı arasındaki ilişki

		Hatalarınızı ve eksiklernizi biriyle paylaşır mısınız?			
		Sık sık	Bazen	Hiç	Total
Nasıl bir aile düzeni içinde yaşıyorsunuz?	Ailemle yaşamıyorum	4	15	1	20
		20,0%	75,0%	5,0%	100,0%
		2,5%	4,9%	1,1%	3,6%
		,7%	2,7%	,2%	3,6%
	Sevgi ve saygının olduğu	127	208	40	375
		33,9%	55,5%	10,7%	100,0%
		79,4%	67,5%	43,5%	67,0%
		22,7%	37,1%	7,1%	67,0%
	Sürekli tartışmanın	29	85	51	165
		17,6%	51,5%	30,9%	100,0%
		18,1%	27,6%	55,4%	29,5%
		5,2%	15,2%	9,1%	29,5%
Total		160	308	92	560
		28,6%	55,0%	16,4%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		28,6%	55,0%	16,4%	100,0%

x^2: 43.238 df: 4 p< 0.05

Eğitim programının amacına ulaşabilmesi için, öğrencinin öğrenmesini engelleyen sorunlardan kurtulması gerekmektedir. Öğrencinin, öğrenmesini engelleyecek sorunlar kişisel, eğitsel ve ailevi olabilmektedir. Bu sorunlardan biri veya ikisi birlikte, okuldaki çocuğun öğrenimini olumsuz olarak etkilemektedir. Okuldaki psikolojik danışma ve rehberlik hizmeti, öğrencinin yaşaması muhtemel olan bu sorunlarını çözerek; öğrenciye yardımcı olmak düşüncesinden doğmuştur. Rehberlik veya rehber öğretmenliği, bu gerçek yaratmıştır. Öğrencinin, yaşadığı bir takım sorunları rehber öğretmene anlatarak, ondan yardım istemesi ve çözme yollarını öğrenmesi arzu edilen bir durum olmaktadır. Rehber öğretmen, öğrencinin sorununu ortadan kaldırmak yerine, öğrenciye bu konuda dinleyerek, çözüm yollarını teklif ederek yardımcı olabilmektedir.[566] Rehberlik hizmetinden faydalanmak, sorunları belirleyerek yardım talep etmek, yardımlaşma ve işbirliğinden yararlanarak çözüme ulaşmak bir anlamda sosyal bir davranıştır. Kişi, hissettiği bir problem ve engelleme karşısında yetersiz kaldığında, başkalarına müracaat ederek yardım talep etmesi, onun sosyal bir davranışı yerine getirdiğini ortaya çıkarmaktadır. Okuldaki rehberlik hizmetlerinden, öğrencinin faydalanması, bu çerçevede değerlendirilmelidir. Yaşadığı sorunların çözümünde ne kadar rehberlik hizmetinden faydalandığı, psikolojik danışma ve rehber öğretmenin fikirlerinden ne kadar istifade edildiği, öğrencinin sosyal davranış ölçüsünü ortaya çıkarmaktadır.

Araştırmanın bu konudaki sonuçları tablo 42'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere çocuğun bir konuda danışmanlık ve rehberlik hizmeti almak için okul

[566] Kırkıncıoğlu, M. : A.g.e., s. 50.

rehber öğretmenine gitme davranışında ailenin parçalanması çok etkili olmamaktadır. Başka bir ifadeyle, araştırma sonuçları, ailenin parçalanması ile çocuğun rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinden etkin bir şekilde faydalanması arasında bir ilişki çıkarmamıştır. Ancak, çocuğun herhangi bir konuda okul rehber öğretmenine hiç gitmeme davranışında küçük de olsa, ailenin parçalanması etkili olmuştur. Bu konuda anne babası ile yaşayanların %43.2'si hayır cevabını verirken annesi ile yaşayanlarda bu oran %49.4'e ve babası ile yaşayanlarda %52.2'ye yükselmiştir. Yurtta yaşayanlar, akrabalarıyla, abla ve ağabeyleriyle yaşayanlarda bu oran daha geriye gitmiştir. Tabloda görülen parçalanmış aile çocuklarının yardım isteme, rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinden etkin bir şekilde faydalanma davranışındaki geri kalma durumu, rehber öğretmenlerle yapılan görüşmelerde de doğrulanmaktadır. Rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinden daha çok faydalanması beklenen parçalanmış aile çocuğu, bu konuda kendini daha çok geri çekmektedir. Yapılan görüşmelerde öğretmenler, çocuğun bu konuda çok hassas olduğunu, sorunu olduğunu bildikleri halde kendilerine gelip yardım istemediklerini ifade etmektedirler. Sorunu olan parçalanmış aile çocuğu, bunu "damgalanma", "ayıplanma" ve içinde olduğu okul içinde "herkese kendini duyurma" düşünce ve kaygısından dolayı, konuyu rehber öğretmene taşımak istememektedir. Onlar için rehber öğretmenden yardım istemek, kendilerinin güçsüz, aciz ve problemli olarak algılanması ve değerlendirilmesi anlamına gelmektedir. Bu düşünceye sahip çocuk, herhangi bir konuda sorunu olsa dahi, okul rehber öğretmenden yardım talep etmemekte veya bu hizmetten faydalanmamaktadır. Bununla birlikte odak grup görüşmelerinde öğrenciler, bu konuda rehber öğretmenin fazla yeterli olmadığını, onların kendilerine faydalı olmadığını veya rehber öğretmenlerinden bir geri bildirim alamadıklarını ifade etmektedirler. Rehber öğretmenlerinin bazen odada olmamalarından, bazen yoğun olmalarından dolayı öğrencilere karşı verimli olamadıkları, görüşmelerden elde edilen bilgiler arasındadır. Ailenin parçalanma şekli, içinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile çocuğun okul rehber öğretmenden yardım isteme veya ondan faydalanması arasında anlamlı ve önemli görülen bir ilişki bulunamadığı için, bu konulara ait tablolara çalışmada yer verilmemiştir.

Tablo 42: Ailenin parçalanması ile çocuğun okul rehberlik hizmetlerinden faydalanması arasındaki ilişki

		Okulunuz rehber öğretmenine herhangi bir konuda yardım için gittiniz mi?			
		Evet sık	Bazen	Hayır	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	17	142	121	280
		6,1%	50,7%	43,2%	100,0%
		25,0%	57,7%	49,2%	50,0%
		3,0%	25,4%	21,6%	50,0%
	Annem ile birlikte	28	55	81	164
		17,1%	33,5%	49,4%	100,0%
		41,2%	22,4%	32,9%	29,3%
		5,0%	9,8%	14,5%	29,3%
	Babam ile birlikte	1	16	19	36
		2,8%	44,4%	52,8%	100,0%
		1,5%	6,5%	7,7%	6,4%
		,2%	2,9%	3,4%	6,4%
	Yurtta	12	1	7	20
		60,0%	5,0%	35,0%	100,0%
		17,6%	,4%	2,8%	3,6%
		2,1%	,2%	1,3%	3,6%
	Akrabalarımla	9	26	14	49
		18,4%	53,1%	28,6%	100,0%
		13,2%	10,6%	5,7%	8,8%
		1,6%	4,6%	2,5%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	1	6	4	11
		9,1%	54,5%	36,4%	100,0%
		1,5%	2,4%	1,6%	2,0%
		,2%	1,1%	,7%	2,0%
Total		68	246	246	560
		12,1%	43,9%	43,9%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		12,1%	43,9%	43,9%	100,0%

x^2: 73.760 df: 10 $p < 0.05$

Ailenin sosyalleşme süreci içinde çocuğa kültürel değer ve norm aktarımı, çocuğun kişiliğinin olgunlaşmasında önemli olan "süperego"nun gelişmesinde önemli bir aşama olmaktadır. Kişiliğin yapı taşlarından olan "süperego", insanın yasa ve ahlâk dışı gibi uygun olmayan tutum ve davranışa girmesini engelleyen, kişiye kendinden başka kişilerin var olduğu duygusunu aşılayan bir sistemdir. Ahlâkın zorunlu bekçisi olarak değerlendirilen "süperego", insanın içinde yaşadığı toplumun temel kural ve kanunlarına uymasına yardımcı olurken, aynı zamanda kişiliğin en güçlü bölümü haline gelmektedir. "Süperego"nun gelişimi ile aile arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu duygu en iyi, aile içinde kendine yaşamı imkânı bulmaktadır. Çocukların "süperego"ları, içteki anne babaların sesi gibidir; onları bazen iyi davranışları için överek ödüllendirirken, kötü olarak kabul ettiği davranışlar için azarlayarak cezalandırmaktadır. Dolayısıyla cezalandırma ve ödüllendirme gibi davranış sonuçlarının değerlendirme sürecinin varlığı "süperego"nun gelişimi için önemli bir aşama olmaktadır. Çocuk bu eğitim sistemiyle, teşvik ve cezalandırmalarla, anne babasının sesini kendi içinde hissetmektedir.[567] Freud'a göre, vicdanımızı, anne babamızın otoriter, yargılayıcı, eleştirici ve cezalandırıcı taraflarını test etmemize borçluyuz.[568] Hem insanın toplumsal yanını ifade eden "süperego" hem de insanı sürekli kontrol altında tutan vicdan, en iyi aile içinde ve anne baba ilişkisi temelinde

[567] Roth, P. : **Süperego**, (Çev.: P. Padar), Epilson Yay., İstanbul, 2004, s. 5-17.
[568] Roth, P. : A.g.e., s.37.

şekillenmektedir. Bu iki mekanizma çocuğa, kendisinin dışında insanlardan oluşan bir dünya olduğu düşüncesini kazandırmaktadır. Çocuk aile içinde oluşturulan bu iki mekanizma ile, tutum ve davranışlarında çevresindeki insanları dikkate almayı kavramaktadır. Böylece, çocuğun tutum ve davranışları bireysel olmaktan çıkarak, toplumsal bir nitelik almaktadır. Çocuğun davranışlarında diğer insanların duygu ve düşüncelerini dikkate alması, onun sosyal uyum belirtisi olarak değerlendirilmektedir.

Bu düşünceden hareketle, araştırmada çocuklara davranışlarında diğer insanların duygu ve düşüncelerinin ne kadar etkili olduğuna yönelik soru sorulmuştur. Elde edilen sonuç, tablo 43'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere, ailenin parçalanması, derecesi farklı olsa da, çocuğun çevreyle etkileşimini etkilemektedir. Davranışlarında diğer insanların duygu ve düşüncelerini sık olarak dikkate alma oranı, anne babası ile yaşayan çocuklarda %60.7, annesi ile yaşayanlarda %50, babası ile yaşayanlarda %63.9, yurtta yaşayanlarda %45, akrabalarıyla yaşayanlarda %44.9, abla ve ağabeyleriyle yaşayanlarda %54.5 şeklindedir. Babası ile yaşayanların dışındaki parçalanmış aile çocukları genelde anne babası ile yaşayanlardan daha az olarak davranışlarında çevresindeki insanları dikkate almaktadır. Tabloda dikkat çeken nokta, davranışlarında çevresindeki insanları dikkate almama durumundaki farklılıktır. Görüldüğü üzere, davranışlarında çevresindeki insanları dikkate almama davranışı anne babası ile birlikte yaşayanlarda %8.6 iken bu oran, annesiyle yaşayanlarda %14'e, babası ile yaşayanlarda %13.9'a ve akrabalarıyla yaşayanlarda %18.4'e yükselmektedir. Dolayısıyla, parçalanmış aile, çocuğun davranışlarında diğer insanların duygu ve düşüncelerini daha az dikkate almalarına neden olmaktadır. Ebeveynlerden biri veya ikisinin ölüm ve boşanmayla aileden uzaklaşması, çocuğun sosyalleşmesini olumsuz etkilemektedir. Sosyalleşmesinin farklı neden ve şekillerde kesintiye uğraması, çocuğun tutum ve davranışlarında çevresindeki insanları daha az dikkate almasını ortaya çıkarmaktadır. Sosyalleşme sürecinin sağlıklı gerçekleşmemesi, çocuğun sosyal davranışlar edinmesini engellemektedir. Bu şartlarda çocuk, daha çok kendi istek, duygu, düşünce ve ihtiyaçlarına göre davranmaya alışmaktadır.

Tablo 43: Ailenin parçalanması ile çocuğun davranışlarında diğer insanların duygu ve düşüncelerini dikkate alması arasındaki ilişki

		Davranışlarında diğer insanların duygu ve düşüncelerini dikkate alır mısınız?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	170	24	86	280
		60,7%	8,6%	30,7%	100,0%
		54,5%	39,3%	46,0%	50,0%
		30,4%	4,3%	15,4%	50,0%
	Annem ile birlikte	82	23	59	164
		50,0%	14,0%	36,0%	100,0%
		26,3%	37,7%	31,6%	29,3%
		14,6%	4,1%	10,5%	29,3%
	Babam ile birlikte	23	5	8	36
		63,9%	13,9%	22,2%	100,0%
		7,4%	8,2%	4,3%	6,4%
		4,1%	,9%	1,4%	6,4%
	Yurtta	9	0	11	20
		45,0%	,0%	55,0%	100,0%
		2,9%	,0%	5,9%	3,6%
		1,6%	,0%	2,0%	3,6%
	Akrabalarımla	22	9	18	49
		44,9%	18,4%	36,7%	100,0%
		7,1%	14,8%	9,6%	8,8%
		3,9%	1,6%	3,2%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	6	0	5	11
		54,5%	,0%	45,5%	100,0%
		1,9%	,0%	2,7%	2,0%
		1,1%	,0%	,9%	2,0%
Total		312	61	187	560
		55,7%	10,9%	33,4%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		55,7%	10,9%	33,4%	100,0%

İyi

x^2: 18.155 df: 10 $p<0.05$

Ailenin parçalanması kadar, parçalanma şekli de çocuğun sosyal uyumunu veya sosyal davranışlar kazanmasını etkileyebilmektedir. Araştırmanın bu konudaki sonuçları, tablo 44'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi, ölüm ile ailenin parçalanması çocuğun davranışlarında diğer insanların duygu ve düşüncelerini dikkate almasını daha olumsuz yönde etkilemektedir. Davranışlarında diğer insanların duygu ve düşüncelerini dikkate almama durumu, annesi sağ olanlarda %11.3, babası sağ olanlarda %9.3, anne babası boşanmış olanlarda %4.7 iken bu oran, annesi olmayanlarda %25.6'ya ve babası olmayanlarda %23.1'e yükselmiştir. Ebeveynlerden biri veya ikisinin ölüm nedeniyle aileden uzaklaşması, çocuğun sosyalleşme sürecini olumsuz etkilemektedir. Anne ve babanın ölümü, onların fonksiyonlarının yerine getirilmesini ortadan kaldırmaktadır. Ebeveynlerin çocuğu eğitme, sosyal hayata hazırlama ve çocukla toplum arasında ilişki kurma fonksiyonları ölüm nedeniyle yerine getirilememektedir. Çocuğu denetleme, teşvik etme, ödüllendirme ve cezalandırma şeklinde gelişen sosyalleşme sürecinin, ölüm nedeniyle kesintiye uğraması, çocuğun sosyal uyumu ve sosyal davranışları kazanma yeteneğini geciktirmekte veya ortadan kaldırmaktadır.

Tablo 44: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun davranışlarında diğer insanların duygu ve düşüncelerini dikkate alma arasındaki ilişki

		Davranışlarınıda diğer insanların duygu ve düşüncelerini dikkate alır mısınız?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
Anneniz	Sağ	211	44	133	388
		54,4%	11,3%	34,3%	100,0%
		67,6%	72,1%	71,1%	69,3%
		37,7%	7,9%	23,8%	69,3%
	Öldü	23	11	9	43
		53,5%	25,6%	20,9%	100,0%
		7,4%	18,0%	4,8%	7,7%
		4,1%	2,0%	1,6%	7,7%
	Boşandı	78	6	45	129
		60,5%	4,7%	34,9%	100,0%
		25,0%	9,8%	24,1%	23,0%
		13,9%	1,1%	8,0%	23,0%
Total		312	61	187	560
		55,7%	10,9%	33,4%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		55,7%	10,9%	33,4%	100,0%

x^2: 16.063 df: 4 $p<0.05$

		Davranışlarınıda diğer insanların duygu ve düşüncelerini dikkate alır mısınız?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
Babanız	Sağ	196	30	97	323
		60,7%	9,3%	30,0%	100,0%
		62,8%	49,2%	51,9%	57,7%
		35,0%	5,4%	17,3%	57,7%
	Öldü	38	25	45	108
		35,2%	23,1%	41,7%	100,0%
		12,2%	41,0%	24,1%	19,3%
		6,8%	4,5%	8,0%	19,3%
	Boşandı	78	6	45	129
		60,5%	4,7%	34,9%	100,0%
		25,0%	9,8%	24,1%	23,0%
		13,9%	1,1%	8,0%	23,0%
Total		312	61	187	560
		55,7%	10,9%	33,4%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		55,7%	10,9%	33,4%	100,0%

x^2: 33.784 df: 4 $p<0.05$

Toplumun kişiden beklediği tutum ve davranışları kazanmasında yaş önemli bir değişkeni oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle, toplum her yaştaki insandan farklı tutum ve davranış beklemektedir. Bu bağlamda, toplumun küçük yaştaki bir çocuk ile yetişkin veya yaşlı bir kişiden beklentisi farklı olmaktadır. Yaşı küçük çocuk, henüz sosyalleşme sürecinin başında olduğu için, toplumun ondan beklentisi çok fazla olmamaktadır. Beklenti farklılığıyla birlikte kişi, artan yaşıyla birlikte her geçen süre yeni bilgiler ve deneyimler edinmekte ve bunlara paralel olarak topluma daha fazla yaklaşmaktadır. Artan yaşı ile birlikte kişi, toplum, toplumsal kural ve normlar ve işleyiş hakkında daha çok bilgilenmektedir. Toplumla doğrudan ve dolaylı olarak etkileşimi artan birey, daha çok sosyal uyum sağlayabilmekte ve sosyal davranmaktadır. Araştırmadan elde edilen sonuç bu düşünceyi güçlendirmekte ve doğrulamaktır. Bu konudaki araştırma sonuçları tablo 45'da verilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi artan yaş ile birlikte çocuğun davranışlarında diğer insanların duygu ve düşüncelerini dikkate alma eğilimi artmaktadır. Davranışlarında diğer insanların duygu ve düşüncelerini dikkate alma oranı

13-14 yaş aralığında %50.5 iken bu oran, 15-16 aralığında %59.7'ye, 17-18 yaş aralığında %56.7'ye ve 18 yaş üstünde de %80'e çıkmıştır. Bu bağlamda yaş ile davranışlarında çevredeki insanları dikkate alma arasında bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 45: Yaş ile çocuğun davranışlarında diğer insanların duygu ve düşüncelerini dikkate alma arasındaki ilişki

		Davranışlarınıda diğer insanların duygu ve düşüncelerini dikkate alır mısınız?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
yaşınız	13-14	110	32	76	218
		50,5%	14,7%	34,9%	100,0%
		35,3%	52,5%	40,6%	38,9%
		19,6%	5,7%	13,6%	38,9%
	15-16	71	12	36	119
		59,7%	10,1%	30,3%	100,0%
		22,8%	19,7%	19,3%	21,3%
		12,7%	2,1%	6,4%	21,3%
	17-18	115	16	72	203
		56,7%	7,9%	35,5%	100,0%
		36,9%	26,2%	38,5%	36,3%
		20,5%	2,9%	12,9%	36,3%
	18+	16	1	3	20
		80,0%	5,0%	15,0%	100,0%
		5,1%	1,6%	1,6%	3,6%
		2,9%	,2%	,5%	3,6%
Total		312	61	187	560
		55,7%	10,9%	33,4%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		55,7%	10,9%	33,4%	100,0%

x^2: 11.611 df:6 $p < 0.05$

Çocuğun yaşı kadar cinsiyeti de, sosyal davranış üzerinde etkili olmaktadır. Toplumun farklı yaştaki insandan farklı beklentileri olduğu gibi farklı cinsiyetteki insandan beklentileri farklı olmaktadır. Toplum, farklı cinsiyetteki insana farklı rol belirlemektedir. Farklı cinsiyetteki kişi, doğduğu andan başlamak üzere içinde yaşadığı grup, örgüt veya toplumun beklentisine bağlı olarak rollerini öğrenmektedir. Kişinin içinde yaşayacağı toplumdaki rolleri daha dünyaya gelir gelmez ona hazırlanmış olarak verilmektedir. Ailenin, bu sürecin en verimli ve etkin yaşanıldığı temel kurum olma özelliği bulunmaktadır. Aile içindeki sosyalleşme süreciyle çocuk, topluma ait ilk bilgileri elde etmektedir. Toplumun farklı cinsiyete farklı rol biçtiği gibi, farklı cinsteki kişi de topluma ve toplumsal işleyişe farklı tepkiler vermektedir. Bu noktada kız çocuğu erkeğe nazaran daha uysal, kolay kabul eden ve benimseyen bir özellik taşırken, erkek daha eleştiren, karşı çıkan ve zor kabul eden bir özellik taşımaktadır. Bahsedilen farklılığı, biyolojik ve fizyolojik etmenler belirlemektedir. Bunlara dayalı olarak, kız çocuğunun uyum sağlaması, erkeğe nazaran daha kolay olabilmektedir. Mutlak olmamak üzere, kız çocuğu erkeğe nazaran daha topluma dönük yaşamaktadır. Sosyalleşme sürecinin etkisiyle kız çocuğu, tutum ve davranışlarında çevresindeki

insanlara biraz daha fazla dikkat etmektedir. Araştırmada elde edilen sonuçlar da bu doğrultudadır. Araştırmanın bu konudaki sonuçları tablo 46'da verilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi, kız çocuğu davranışlarında erkekten daha fazla çevresindeki diğer insanların duygu ve düşüncelerini dikkate almaktadır. Kız çocuklarının %56'sı davranışlarında diğer insanların duygu ve düşüncelerini dikkate aldığını ifade ederken, bu oran çok az farkla erkeklerde %55.6'tır. Davranışlarında diğer insanları dikkate almama, kız çocuklarında %9.9 iken bu oran, erkek çocuklarında %11.8'dir. Dolayısıyla kız çocuğu davranışlarında yukarıdaki gerçekliklerden dolayı erkeğe nazaran biraz daha topluma yer vermektedir.

Tablo 46: Cinsiyet ile çocuğun davranışlarında diğer insanların duygu ve düşüncelerini dikkate alma arasındaki ilişki

		Davranışlarınıda diğer insanların duygu ve düşüncelerini dikkate alır mısınız?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
cinsiyet	Kız	153	27	93	273
		56,0%	9,9%	34,1%	100,0%
		49,0%	44,3%	49,7%	48,8%
		27,3%	4,8%	16,6%	48,8%
	Erkek	159	34	94	287
		55,4%	11,8%	32,8%	100,0%
		51,0%	55,7%	50,3%	51,3%
		28,4%	6,1%	16,8%	51,3%
Total		312	61	187	560
		55,7%	10,9%	33,4%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		55,7%	10,9%	33,4%	100,0%

x^2: 574 df: 2 $p < 0.05$

5. Saldırganlık ve Şiddet

5.1. Saldırganlık

Sosyal sistemlerin kendi içinde meydana çıkardığı ve kullandığı kuralları, elemanları ve yapısal dinamikleri bulunmaktadır. Sistemi oluşturan ve işleten, bu kurallar, elemanlar ve yapısal dinamiklerdir. Kişinin sosyalleştiği ve temel kavramlarını kazandığı en küçük yer ve sistem o kişinin kendi ailesidir. Kuralların mutlak gerçekler olarak kabul edildiği aile sistemleri, bireyleri anonim hale getirmekte, toplu halde

yaşamanın ip uçlarını vermekte ve kişiye sorumluluklarını hatırlatmaktadır. Bu işlemler ise, öğrenim ve sosyalleşme sürecinin aktivitesine bağlı olarak kuşaklar arası aktarılmaktadır. Saldırganlığı ve saldırgan davranışı çözümlemek için çocukluk yılları hakkında bilgi edinmek gerekmektedir. Çocuklar, "agresyon"larını oldukça açık bir biçimde ifade ederler. Bir isteği yerine getirilmediğinde veya temel bir ihtiyacı karşılanmadığında hep ağlayarak, bağırarak ve döküp saçarak tepki vermeye yatkındır. Bu tepkilerin, olumlu şekle bürünmesi, ebeveynlerin tutum ve davranışlarıyla mümkün olmaktadır. Kişilere öfkelerini bastırmak ve öfkelendikleri alanları ve konuları görmezden gelmenin öğretilmesi bu noktada oldukça faydalı sonuçlar vermektedir. Sinirlenecek, öfkelenip şiddete dönüşecek olay ve durumlarda daha sakin davranılması, hoşgörülü olarak işleri zamana bırakılması konularındaki telkinler, çocuğu ve yetişkini saldırganlıktan ve şiddetten korumaktadır.[569] Tabii ki, çocuğa öğüt vermek, telkinlerde bulunmak ve bir takım konuları öğretmek kadar, bu konularda uygun tutum ve davranış örnekleri göstermek, uygun rol davranışlarını uygulamak çocuk açısından daha kavrayıcı, akılda kalıcı, benimseyici ve fonksiyonel olmaktadır.

Hayatın, insanın karşısına çıkardığı problemlerin niteliği ve bu problemlerin nasıl tepki yarattığı bilinmeden, birey hakkında bir yargıda bulunmak çok doğru olmamaktadır. Ancak, bireyin karşısına çıkan olumsuzluk, engelleme veya problemlerle karşılaşma biçimi, bu karşılaşmadaki takındığı tavır, onun kişiliği hakkında bir takım bilgi verebilmektedir. Bireyin sosyal rollerini oynayıp oynamadığı, oynuyor ise ne kadar başarılı olduğu, yarı yolda geri dönüp dönmediği, işin içinden çıkıp çıkmadığı, bahaneler üreterek suçlu arayıp aramadığı, sonuca ulaşmak için çabalayıp çabalamadığı, samimi bir çözüm yolu arayıp aramadığı, kişisel bir üstünlük ile övünmek için topluluğa zararlı bir yolu izleyip izlemediğini bilmek gerekmektedir.[570] Bu bilgiler, kişinin sosyal duygusunun gelişip gelişmediği hakkında bilgi vermenin yanında, nasıl bir kişilik yapısına sahip olduğuna ait bir düşünce oluşturmaktadır.

Kişinin saldırgan ve şiddet eğilimli bir kişilik kazanmasıyla içinde yaşadığı aile düzeni ve yakın çevre arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Sosyalleşme sürecinin problemli geçtiği, anne babanın olmadığı ve özellikle baba otoritesinin olmadığı bir ortamda yetişen çocuğun saldırgan ve şiddet eğilimli bir kişilik kazanma ihtimali

---

[569] Özaltın, G. : "Aile İçi Şiddetin Önlenmesinde ve Ruh Sağlığının Korunmasında Aileye Yönelik Hizmetlerin Önemi", **I. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu** (2000'li Yıllarda Aile Hizmetleri), A.A.K. Yay. No: 117, Ankara, 2001, s. 111.

[570] Adler, A. : **Sosyal Duygunun Gelişmesinde Bireysel Psikoloji**, (Çev.: H. Özgü), Hayat Yay. İstanbul, 2002, s. 33.

yüksek olmaktadır. Alman protest filozof F. Nietzcshe, bir arkadaşına gönderdiği mektupta "isyancı kişiliğimde babasız bir evde büyümenin büyük rolü vardır" derken bu gerçeğe dikkat çekmektedir.[571] Çocuk, saldırgan tutum ve davranışlarını frenleyecek bir üst makam, otorite veya güç ile ilk olarak ailesinde babası tarafından tanışmaktadır. Adı geçen otorite ve denetim mekanizmasının yokluğu veya zayıflığı, çocuğun olumsuz yönde ve daha rahat hareket edebilmesine zemin hazırlamaktadır.

Çocuğun saldırgan kişilik kazanmasında, kişiliği meydana getiren "id", "ego" ve "süperego" arasındaki uyumlu çalışma düzeni belirleyici olmaktadır. Freud, çocuğun duygusal ve ahlâksal gelişimini "id", "ego" ve "süperego" arasındaki dengeye bağlamaktadır. Kişiliğin ilk evresi ve temeli olan "id", enerji deposu olarak bilinç altı kısmını oluşturmaktadır. "İd", insanın doğuştan itibaren sahip olduğu tüm güdülerin toplamıdır ve temel olarak cinsiyet ve saldırganlık güdülerinden oluşmaktadır. Sürekli doyum arayan "id", gerçek dünyayla bağlantılı olan "ego" ve toplumsal kuralların temsilciliğini yapan "süperego" ile uyumlu çalışmadığında kişilik sıkıntılı bir nitelik kazanmaktadır. Sürekli, güdüler ve ihtiyaçların karşılanmasıyla uğraşan ve engel ile karşılaştığında saldırganlık eğilimi gösteren bir kişilik belirmektedir. Bunun için "süperego"nun gelişmesi oldukça önemlidir. Freud, "süperego" kavramını vicdan gelişimiyle aynı anlamda kullanmaktadır. Ona göre, anne babanın, dolayısıyla toplumun standartlarının çocuğa aktarılması ve onun tarafından özümsenmesiyle iç kontrol sistemi gelişerek vicdan meydana gelmektedir. Yaptığı araştırmalar, anne babanın çocuklarına sevgi, ilgi ve özen göstermesiyle ve aile içinde istikrarlı ilişkilerle çocuk ileri ahlâk gelişimini ve iç kontrolünü elde ederek[572] normal dışı, bencil, güdüsel ve saldırgan davranışlardan uzaklaşıldığını ortaya çıkarmıştır. Nitekim anne babanın, çocuğun tutum ve davranışları sonucunda sevgilerini artırması veya azaltması, çocuk tarafından anlamlı olarak değerlendirilmektedir. Davranışları sonucunda çocuk sevginin azalmasını ceza, çoğalmasını da ödül olarak algılamaktadır. Böylece, çocuk anne babanın tutumuna göre davranmakta ve davranışlarında anne babanın isteklerini esas almaktadır. Anne babanın istek ve telkinleri, kişiliğin toplumsal yönü olan "süperego" nun meydana gelmesiyle yeni bir şekil almaktadır. Bu bağlamda, "süperego", anne babanın bir takım fonksiyonlarını üzerine alarak, çocuğu arzu edilmeyen alan ve taraflara doğru yönelimini engellemeye çalışmaktadır.[573]

---

[571] Saygılı, S. ; Çankırılı, A. : A.g.e., s. 74.
[572] Kağıtçıbaşı, Ç. : A.g.e., s. 327-329.
[573] İsen, G.; Batmaz, V. : A.g.e., s.138.

Psikanalistler, bir kişinin "süperego"sunun katılığı ile çocukken onlara nasıl davranıldığı arasındaki çelişkiyi "süperego"nun yapılanmasındaki önemli bir sürecin göstergesi olarak kabul etmektedirler. Çocuk, kendi bilinç dışı saldırganlığının içinden gördüğü anne babasını içselleştirmektedir. Böylece "süperego", anne babanın saldırgan otoriter özellikleri ve çocuğun bilinç dışı saldırganlığıyla birleşerek çifte saldırganlıkla yapılanmaktadır.[574] Dolayısıyla, insanın doğduğu andan itibaren yaşadığı olumlu ya da olumsuz olay ve bunların izleri, onun varoluşunun bir parçası olmaktadır. Kalıtsal ve biyokimyasal etmenler veya bedensel sakatlıklar gibi durumların dışında, bireyin ruhsal sorunları çevresiyle etkileşimi sonucu oluşmaktadır. Çevrede, özellikle içine doğduğu ailenin kendine ait koşulları bu noktada belirleyici olmaktadır. Kötü koşullar ve ilişkilere maruz kalan yaşı küçük çocuk, bunların sebebi olduğu ruhsal bozuklukları kolay üzerinden atamamaktadır. Yaşadıkları olumsuzluklar karşısında yetersizlik ve eksiklik duygularını tecrübe etmektedirler. Yetersizlik ve eksiklik duyguları içinde günlük ve olağan sorunları ürkütücü bulan, sık olarak kaygı duyan, zorlanma durumlarını yenmek yerine türlü savunma yollarını kullanarak ondan kaçan tip, "nevrotik" kişilik özelliği göstermektedir. "Nevrotik" insanın çocukluğunda, doyum bulmamış olan sevgi ihtiyacı, yetişkin insanda düşmanca ve saldırgan duygulara dönüşmektedir. Çocuk, kusurlu ebeveyn tutumları sonucu, sevgiden yoksun bırakıldığında ebeveyne karşı düşmanca duygular geliştirmekte ve bu duygu giderek yetişkin yaşamda tüm dünyanın düşman bir çevre olarak algılanmasıyla sonuçlanmaktadır.[575] Anne babadan başlayarak, çevrede yaşayan her insan, bu kişiler için birer düşmanı ifade etmektedir.

Kişi kendi gerçeklerini, sınırlarını tanımadan, gereksiz amaç ve beklentiler içinde olursa, bunların gerçekleşmediği durumlarda kendince engel olarak gördüğü nesne ve kişilere karşı saldırgan olabilmektedir. Kişilik sınırlarını ve değerini iyice belirleyemeyen insanlar, kendilerine karşı olan her tutumu engel olarak nitelendirmekte ve en küçük nedenlerle davranışları saldırganlığa dönüşebilmektedir. İnsanın temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi, yaşayabilmesi, denge ve düzenini sağlayabilmesi için çoğu kez yoğun çaba harcaması ve dışardan gelen engellemelere karşı koyabilmeyi öğrenmesi gerekmektedir. Tasarlanan, beklenilen, istenilen denge ve düzene ulaşmak amacıyla insan içinde bulunduğu durumu bozmadan, yeni çözüm ve uygulama aramak

---

[574] Roth, P. : A.g.e.,s. 22.
[575] Geçtan, E. : **Psikodinamik Psikiyatri ve Normal Dışı Davranışlar**, Metis Yay., İstanbul, 2003, s. 14, 64-65.

durumunda kalabilmektedir. İşte bu durumlarda, saldırganlık içgüdüsünden kaynaklanan davranış ve eylemlerle tepki vermek yerine kişilik bütünlüğünü koruyarak, durumları geçiştirmek bazen işleri kolaylaştırabilmektedir. Bu noktada, kişinin çocukluk yaşantısı, yetişme biçimi, aile içi ilişki niteliği, öğrenme yöntemleri ve değer yargıları etkili olmaktadır. Çünkü saldırganlık, doğuştan gelmemekte, içinde yaşanılan koşullar tarafından kişiye kazandırılmaktadır. Çocuğun ekonomik, sosyal, kültürel, eğitimsel ve ruhsal ihtiyaçlarının gerektiğinde karşılanmaması, sosyalleşme sürecinin aksaması ve içinde yaşadığı aile ilişkilerindeki düzensizlik, saldırgan kişiliğin oluşmasını sağlayan etmenler arasında bulunmaktadır.[576] Horney, bozuk davranışların aile içi ilişkilerdeki aksaklıklar sonucu ortaya çıktığını savunmaktadır. Ona göre davranışlar, insanın çevresiyle olan ilişkileri içinde geliştirdiği tepkilerin örgütlenmiş şekline dönüşmesiyle meydana gelmektedir. Yaşamın ilk yıllarında oldukça sınırlı sayıda olan bu tepkiler, giderek daha geniş ilişki alanına yönelmektedir. Dolayısıyla davranışların belirleyicileri, insanın yaşamı boyunca geliştirmiş olduğu algılar, duygular, düşünceler, yargılar, değerler, amaçlar ve bunların birbiriyle olan karşılıklı etkileşimleridir. Bunlar ise, kişinin yaşamı boyunca öğrenmekte olduğu ve süreç içerisinde benimsediği psikolojik-sosyolojik öğelerdir.[577] Saldırganlık da, bozuk davranış ve ruhsal yapı örnekleri arasında değerlendirilmektedir. Ayrıca saldırganlığın, içinde yaşanılan koşullar tarafından meydana geldiği ve çocuğun karşılanmayan ihtiyaçlarıyla yakından ilişkili olduğuna dair birçok aydınlatıcı örnek bulunmaktadır. Nitekim saldırgan kişiliğe sahip kişilerin çocukluk yılları daha çok yetiştirme yurtlarında geçmişlerde görüldüğü, yapılan araştırmalarla ortaya çıkmaktadır. Çocukluk yıllarında karşılanmayan duygusal ve ruhsal ihtiyaçlar ve sosyalleşme sürecindeki aksaklık, davranış bozukluğu ve saldırganlık şeklinde kendini açığa vurmaktadır.[578] Başka bir ifadeyle, ailenin ve çevrenin ilgisiz, soğuk, yetersiz ve dengesiz davranması sonucunda, çocukta, çevreye karşı saldırgan ve düşmanca duygular oluşmaktadır. Temel kaygıdan uzaklaşmak için, sevgi, boyun eğme, içe dönme ve güç elde etme gibi davranış biçimleri ortaya çıkmaktadır. Bu davranışların niteliği, kişiliği oluşturmaktadır. Kişi, bu oluşum içinde gerekli olan yapı taşlarını, içinde yaşadığı yakın çevresinden elde etmektedir.[579]

---

[576] Köknel, Ö. : **Kaygıdan Mutluluğa Kişilik**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1999, s. 157-164.
[577] Geçtan, E. : **Psikanaliz ve Sonrası**, Metis Yay., İstanbul, 2004, s. 222.
[578] Köknel, Ö. **: Zorlanan İnsan**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1998, s. 221.
[579] Köknel, Ö. : **Kaygıdan Mutluluğa Kişilik**, s. 125.

Bu gerçeklerden hareketle, çocuğun saldırgan bir kişilik kazanması veya herhangi bir engelleme karşısında kaba kuvvete başvurarak saldırgan davranması ile ailenin parçalanması arasında bir ilişki kurulabilmektedir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar da bu yöndedir. Araştırmanın konuya ait sonuçları tablo 47'de verilmektedir. Tabloda görüldüğü gibi anne babalarıyla yaşayan çocukların %31.4'ü hakkını elde etmek veya haksızlığa uğradığı durumunda kaba kuvvetin gerekli olduğunu düşünürken bu oran, annesi ile birlikte yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %43.3'e, babası ile birlikte yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %36.1'e, yurtta yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %35'e, akrabalarıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %44.9'a, abla ve ağabeyiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %36.4'e yükselmektedir. Anne babasıyla yaşayan çocuklar, haklarını elde etmek ve bir haksızlığa uğradığında, kaba kuvvetin kullanılmasını onaylamamakta; işi zamana bırakılmasını ve başka şekilde uygulamaların denenmesi gerektiğini düşünmektedirler. Parçalanmış aile çocukları ise bu durumda, daha çok kaba kuvvetin gerekliliğini düşünmektedir. Çocukların bir engelleme durumunda veya hak elde etme yöntemi olarak kaba kuvveti kullanmasının altında, karşılanmayan ruhsal ve fiziksel ihtiyaçlar bulunmaktadır. Ailenin parçalanması çocuğun ruhsal ve fiziksel ihtiyaçlarının yeterince karşılanmasını engellediği gibi, sosyalleşme sürecini de olumsuz etkilemektedir. Sosyalleşme sürecinin kesintiye uğramasıyla, çocuğun sosyal davranışlar kazanma ihtimali azalmaktadır. Bu bağlamda sosyalleşemeyen veya sosyal davranışlar edinemeyen çocuk, daha çok saldırgan davranmakta ve kaba kuvvet kullanmayı sorun çözmekte bir yöntem olarak kullanmaktadır.

Tablo 47: Ailenin parçalanması ile çocuğun kaba kuvvet kullanma eğilimi arasındaki ilişki

		Haklarınızı elde etmek için ya da haksızlığa uğradığını düşündüünde kaba kuvvete başvurur musunuz?				
		Evet bu bazen gerekli olabilir	Hayır çünkü kaba kuvvetle hiçbir iş halledilmez	Başka yollarla bu sorunumu gideririm	Herşeyi zaman bırakırım	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	88	107	52	33	280
		31,4%	38,2%	18,6%	11,8%	100,0%
		42,9%	65,6%	55,3%	33,7%	50,0%
		15,7%	19,1%	9,3%	5,9%	50,0%
	Annem ile birlikte	71	42	16	35	164
		43,3%	25,6%	9,8%	21,3%	100,0%
		34,6%	25,8%	17,0%	35,7%	29,3%
		12,7%	7,5%	2,9%	6,3%	29,3%
	Babam ile birlikte	13	6	9	8	36
		36,1%	16,7%	25,0%	22,2%	100,0%
		6,3%	3,7%	9,6%	8,2%	6,4%
		2,3%	1,1%	1,6%	1,4%	6,4%
	Yurtta	7	1	0	12	20
		35,0%	5,0%	,0%	60,0%	100,0%
		3,4%	,6%	,0%	12,2%	3,6%
		1,3%	,2%	,0%	2,1%	3,6%
	Akrabalarımla	22	5	15	7	49
		44,9%	10,2%	30,6%	14,3%	100,0%
		10,7%	3,1%	16,0%	7,1%	8,8%
		3,9%	,9%	2,7%	1,3%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	4	2	2	3	11
		36,4%	18,2%	18,2%	27,3%	100,0%
		2,0%	1,2%	2,1%	3,1%	2,0%
		,7%	,4%	,4%	,5%	2,0%
Total		205	163	94	98	560
		36,6%	29,1%	16,8%	17,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		36,6%	29,1%	16,8%	17,5%	100,0%

x^2: 70.388 df: 15 $p<0.05$

Tabloda dikkati çeken bir nokta, kaba kuvveti kullanmanın gerekliliğini en çok annesi ile birlikte (%43.3) yaşayan parçalanmış aile çocukları düşünmesidir. Çocuğun annesi ile birlikte yaşaması, çocuk için bir üst otorite ve güç anlamına gelen babanın olmaması anlamını taşımaktadır. Annesi ile birlikte yaşamak zorunda kalan çocuk, baba otorite ve gücünden başka baba kontrolünden de uzak olarak yetişmektedir. Annenin çocuk üzerinde otorite sağlayarak onu kontrol etme imkânı babanınki kadar mümkün olmamaktadır. Babasız yaşamak zorunda kalan çocuk, hem güven sorunu yaşamakta hem de ev dışı etkilere daha çok bağımlı kalmaktadır. Kontrolü güçleşen çocuk, aileden ziyade arkadaş çevresi ile daha çok iletişime geçmektedir. Böylece, aile içinde normal kabul edilmeyen tutum ve davranışların benimsenme durumu ortaya çıkmaktadır.

Çocuğun saldırgan eğilim göstermesi ve kaba kuvvet kullanmasında ailenin parçalanması kadar, parçalanmanın şekli de etkili olmaktadır. Araştırmanın konu ile ilgili sonuçları tablo 48'de verilmektedir.

Tablo 48: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun kaba kuvvet kullanma eğilimi arasındaki ilişki

		Haklarınızı elde etmek için ya da haksızlığa uğradığını düşündüünde kaba kuvvete başvurur musunuz?				
		Evet bu bazen gerekli olabilir	Hayır çünkü kaba kuvvetle hiçbir iş halledilmez	Başka yollarla bu sorunumu gideririm	Herşeyi zaman bırakırım	Total
Anneniz	Sağ	127	134	64	63	388
		32,7%	34,5%	16,5%	16,2%	100,0%
		62,0%	82,2%	68,1%	64,3%	69,3%
		22,7%	23,9%	11,4%	11,3%	69,3%
	Öldü	19	8	9	7	43
		44,2%	18,6%	20,9%	16,3%	100,0%
		9,3%	4,9%	9,6%	7,1%	7,7%
		3,4%	1,4%	1,6%	1,3%	7,7%
	Boşandı	59	21	21	28	129
		45,7%	16,3%	16,3%	21,7%	100,0%
		28,8%	12,9%	22,3%	28,6%	23,0%
		10,5%	3,8%	3,8%	5,0%	23,0%
Total		205	163	94	98	560
		36,6%	29,1%	16,8%	17,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		36,6%	29,1%	16,8%	17,5%	100,0%

x^2: 20.228 df: 6 $p<0.05$

		Haklarınızı elde etmek için ya da haksızlığa uğradığını düşündüünde kaba kuvvete başvurur musunuz?				
		Evet bu bazen gerekli olabilir	Hayır çünkü kaba kuvvetle hiçbir iş halledilmez	Başka yollarla bu sorunumu gideririm	Herşeyi zaman bırakırım	Total
Babanız	Sağ	100	119	64	40	323
		31,0%	36,8%	19,8%	12,4%	100,0%
		48,8%	73,0%	68,1%	40,8%	57,7%
		17,9%	21,3%	11,4%	7,1%	57,7%
	Öldü	46	23	9	30	108
		42,6%	21,3%	8,3%	27,8%	100,0%
		22,4%	14,1%	9,6%	30,6%	19,3%
		8,2%	4,1%	1,6%	5,4%	19,3%
	Boşandı	59	21	21	28	129
		45,7%	16,3%	16,3%	21,7%	100,0%
		28,8%	12,9%	22,3%	28,6%	23,0%
		10,5%	3,8%	3,8%	5,0%	23,0%
Total		205	163	94	98	560
		36,6%	29,1%	16,8%	17,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		36,6%	29,1%	16,8%	17,5%	100,0%

x^2: 42.039 df: 6 $p<0.05$

Tablo da görüldüğü üzere annesi sağ olanların %32.7'si ve babası sağ olanların %31'i, haklarını elde etmek için veya haksızlığa uğradıklarında kaba kuvvete başvurulması uygun görmekteyken, bu oran annesi ölenlerde %44.2'ye, babası ölenlerde %42.6'ya ve anne babası boşanmışlarda %45.7'ye yükselmektedir. Dolayısıyla ölüm ve boşanma yoluyla parçalanmış aileye sahip çocuklar, kaba kuvvet kullanmaya daha eğilimli olmaktadır. Bu noktada, boşanma yoluyla ailesi parçalanmış çocuk, ölümle ailesi parçalanan çocuktan biraz da olsa daha fazla kaba kuvveti benimsemektedir. Kaba kuvveti gerekli görme oranı annesi ölen çocukta %44.2 ve babası ölen çocukta %42.6 iken, anne babası boşanmış çocukta %45.7'dir. Dolayısıyla, boşanma çocuklara bu noktada daha fazla olumsuz olarak yansımaktadır. Boşanma sürecinde yaşanılanlar, anne babanın kendilerini haklı göstermek adına diğer ebeveyne yönelik kötüleme davranışları ve boşanmayı kabullenmekteki güçlük, böyle bir sonucun çıkmasında etkili olmaktadır.

Bu noktada anne babasının boşanma yoluyla parçalanmış aile çocuklarının verdiği tepkiler oldukça ilgi çekici olmaktadır. Konuyla ilgili yapılan araştırmalarda,

anne babası boşanmış çocuklar onlardan kızgınlık, nefret ve öfke ile bahsetmektedirler. Boşanma ve ondan önceki evrelerde sürekli çatışma ve kavganın içinde kaldığını ifade eden çocuklar, bu yüzden ebeveynlerinden nefret etmektedirler. Bu duygular, onların yaşantılarına ve çevrelerindeki insanlarla ilişkilerine yansımaktadırlar. Anne babası boşanmış çocuklar, çabuk sıkılan ve sinirlenen, olumsuzluklar karşısında çabucak saldırganlaşan, şiddete ve kaba güce baş vuran bir kişilik özelliği gösterebilmektedirler.[580]

Ailesinde örnek alınacak davranışlara muhatap olan çocuklar moral açısından yüksek bir seviyededir. Korkunun, sindirmenin, geçimsizliğin, kin ve nefret duygularının hâkim olduğu ailelerdeki çocuklar, kendilerini istenmeyen bir kişi olarak algılarlar. Güven sorunu yaşayan bu çocukların korkak, çekingen ve egoist olma ihtimalleri yüksek olur. Fırsat ve imkân buldukları takdirde bu çocuklar, firar mekanizmaları ve normal dışı hareket gerçekleştirme eğilimleri artar.[581] Ailesi tarafından çocukluk döneminde takdir ve teşvik edilmeyen çocukta eksiklik ve aşağılık duygusu belirginlik kazanmaktadır. Aile büyükleri tarafından iyi işlem görmeyerek büyüyen ve ağır disiplin altına alınan çocuk, kendi kişiliğine damgasını vuran eksiklik ve aşağılık duygusu karşısında, otoriteyi ve gücü temsil eden nesne, tutum ve davranışa yakınlık duyma eğilimi baş göstermektedir. Çocukluktan çıkıp yetişkinliğe geçen kişi, bu eksiklik ve aşağılık duygusunu güç kullanarak ve otoriteyi temsil eden davranışları göstererek gidermeye çalışmaktadır. Egosunu düşük algılayan birey, bu yetersizliğinden dolayı aşırı benliğini korumaya çalışmakta ve her şeyi buna karşı tehdit olarak algılamaktadır.[582] Yetkeci kişilik kuramına göre, erken çocukluk çağında sevilmeme, hor görülme gibi ego (benlik) yıpratıcı yaşantılar, kişide kendini hor görme ve beğenmeme eğilimi geliştirmektedir. Ancak kişinin kendini değersiz bir kimse olduğunu kabullenmesi çok kaygı verici bir durum olduğundan, kişi savunma mekanizmaları kullanarak kendisinin değersiz olduğu inancını bilinç altına itmektedir. Ayrıca "yansıtma" yoluyla, hor görmeyi kendisinden başkasına yöneltmektedir. Yani kişi kendini değil, başkalarını değersiz görmeye başlamakta; onlara karşı nefret ve saldırganlık duyguları geliştirmektedir.[583] Hızlı büyüme seyri içinde olan çocuk, yaşamının ilk dönemlerinde çevresinde olan bitenlere daha çok bağımlı olduğu ve

---

[580] Wallerstein, J. S.; Kelly, J. B. : A.g.m., s. 400-403.
[581] Karmış, O. : "Türk Ailesinin Temel Karakteristiği", **I. Aile Şurası**, Ankara, A.A.K. Yay., 1990, s.2.
[582] Abacı, R. : "Futbol Fanatizminin Psikodinamiğine Bir Bakış: Ölmeye Ölmeye Geldik", **I.Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu**(2000'li Yıllarda Aile Hizmetleri), A.A.K.Yay., No:117, Ankara, 2001, s. 148.
[583] Kağıtçıbaşı, Ç. : A.g.e.,s. 171.

çevresel faktörlerden daha çok etkilendikleri için, bu dönemde yaşanan hayat tecrübeleri onun için oldukça önemli olmaktadır. Bu dönemde yaşanılan olumsuzluk ve kötü koşullar onun fiziksel gelişiminde olduğu ruhsal gelişiminde de telafisi çok güç tahribatlar yaratmaktadır.[584] Bu bağlamda, çocuğun içinde yaşadığı aile ortamının olumsuz niteliği, onun saldırgan ve şiddet eğilimli bir kişilik kazanmasına yol açmaktadır.

Kohut'a göre anne ve babadan gelen onaylayıcı tepkiler, çocuğun normal gelişimi için son derece gerekli bir durumdur. Çocuğa onaylayıcı yaklaşımlarda bulunma, onun kendisine değer verme, kendi öz saygı ve iyimser bir bakış açısını kazanmasına fırsat vermektedir. Aile içinde özellikle annenin yansıtıcı bir ilişki ve yaklaşıma girmemesi, çocukta bütünlük duygusuna zarar vermekte ve öz saygı kaybına neden olmaktadır.[585] Bu nedenle ruhsal sorunları olan, çevresindeki insanlarla ilişkisinde sıkıntılar yaşanan, uyma bozukluğu gösteren, saldırganlık ve şiddet yanlısı kişilerin çocukluk hayatında hep bu tür olumsuzluklar ve kötü aile yaşantısı bulunmaktadır. Çünkü eşlerin ilişkilerine hâkim olan sözel ve fiziksel saldırgan davranışları, çocuklara model oluşturmaktadır. Bu çocuklar evde, kendilerinden büyüklerin yaptığı davranış modellerini hayata geçirmekte bir mahzur görmemektedirler.

Saldırgan çocuk, dürtülerini dizginlemeyi öğrenme imkânı bulamamış çocuktur. Anne baba tutumu, bu noktada oldukça etkili olmaktadır. Anne babanın sert, hoş görüsüz tutum ve davranışı, çocuğun öfkelenmesine ve bu öfkesini aile dışında boşaltmasına neden olmaktadır. Ya da, evdeki eğitimin ve ilişkinin tutarsızlığından, çocuk nerde, nasıl davranacağını yeterince öğrenememektedir. Bu nedenle toplumsal kuralları benimseyememektedir. Bununla birlikte, gevşek disiplinle yetişmiş bir çocuk da saldırgan olabilmektedir. Kendisine sınır konmadığı için, kurallara uymak yerine, herkesin kendisine uymasını beklemektedir. Saldırgan çocuğun "süperego"su, yeterli ölçüde denetleme ve engelleme görevini yerine getirememektedir. Çünkü anne babasıyla bu anlamda bir ilişki bağı oluşturamamıştır.[586] Kişilik denen şey "id", "ego" ve "süperego"nun ahenkli bütünlüğünden doğmaktadır. Ailenin parçalanması ve olumsuz aile yaşantısıyla bu ahengin "süperego"nun aleyhine bozulması, saldırgan davranışa eğilimli bir kişilik yaratmaktadır.

---

[584] Duyar, İ. ; Özener, B. : **Çocuk İşçiler Çarpık Gelişen Bedenler,** Ütopya Yay., Ankara, 2003, s. 37.
[585] Geçtan, E. : **Psikanaliz ve Sonrası**, Metis Yay., İstanbul, 2004, s. 115.
[586] Yörükoğlu, A. : A.g.e., s. 262.

Edinilen bulgulara göre, annenin ya da anne yerine geçen kişinin, bebeğin içgüdüsel ihtiyaçlarını gereğince karşılaması, sağlıklı ego gelişimi için büyük önem taşımaktadır. Bu bilgilere göre, anne yakınlığından yoksun kalan çocuklarda, "ego"nun işlevlerinde çeşitli oranlarda bozulmalar çıkmaktadır. Buna karşı içgüdüsel ihtiyaçları gereğinden fazla karşılanan çocuklarda "ego", engellemelere dayanma yeteneğinin gelişmesini olumsuz etkilemekte ve "id"den gelen isteklerle dış dünyanın gerçekleri arasında gerekli uyum sağlayamamaktadır. "Süperego", kişiliğin üçüncü ve en son gelişen parçasıdır. Çocuğa anne babası tarafından aktarılan ve ödül ve ceza uygulamalarıyla pekiştirilen bu sistem geleneksel değerlerin ve toplum ideallerinin içsel temsilcisi ve kişiliğin vicdani ve ahlaki yönüdür. Gerçekten çok, ideali temsil eden "süperego", kusursuzluğa ulaşmak istemektedir. "Süperego"yu ilgilendiren husus, bir şeyin doğru veya yanlış olduğuna karar verip, toplum veya temsilcileri tarafından kabul edilmiş ölçütlere göre davranmaktır.[587] Erdemin kazanılmasıyla yakından ilgili olan doğruyu yanlıştan ayırma yeteneği, kendiliğinden oluşan ve kolay gerçekleşen bir durum değildir. Çocukluktan itibaren başlayarak devam eden bu süreçte, bir rehbere ihtiyaç bulunmaktadır. Sağlıklı ve istikrarlı anne baba ilişkisinde kendini bulan rehberlik, çocuğun erdemli davranış modellerinin kazanmasında ve buna bağlı olarak "süperego"nun gelişmesinde önemli yer etmektedir. Anne babanın toplum tarafından beğenilen ve arzu edilen tutum ve davranış örneklerinin uygulanarak model oluşturulması, çocuğun davranışlarında olumlu sonuçlar yaratmaktadır.

Ayartılmalara ve gelecek tehlikelere karşı benliği uyarma yanında yanlış davranışları hoş görmeyerek, ayıplayarak ve suçlayarak benliği doğru yola sevk etme fonksiyonları olan "süperego"nun [588] gelişmesi ya da kişiliğin bir parçası halini alabilmesi için sağlıklı aile yaşantısı ve ebeveyn çocuk ilişkisinin varlığı gerekmektedir. Gerek anne ve babası gerek diğer yetişkinler, çocuğa daha erken yaşlarda, ne olması ne olmaması lâzım geldiğini söylemektedir. Ona, hangi konuların toplum tarafından arzu edilebilir veya "iyi" olduğu ve hangi özelliklerin de arzu edilmediği veya "kötü" olduğunu anlatmakta ve açıklamaktadır. Kültüre ait bilgilerin aktarılmasını kapsayan bu süreçle çocuk, ne olması gerektiğine ait fikirler elde etmektedir ki, buna "ideal nefis" denilmektedir. İşte bu "ideal nefis" ölçüsüne imkân dahilinde uyan ve ona benzeyen bir "fiili nefis" gerçekleştirmek, birçok insan için ulaşılması gereken en büyük hedef olmaktadır. "Fiili nefis" ile "ideal nefis" arasındaki fark, ne kadar küçük olursa, kişi o

[587] Geçtan, E. : A.g.e., s. 44.
[588] Yörükoğlu, A. : A.g.e., s. 171.

nispette nefsine karşı saygısının güçlenmiş olduğunu hissetmektedir. Buna karşın "fiili nefis" ile "ideal nefis" arasındaki farkın büyüğü oranda da kişinin kendisine karşı saygısı azalmaktadır.[589] Çeşitli nedenlerden dolayı sosyalleşme süreci kesintiye uğrayan çocuğun, bahsedilen "ideal nefis" durumunu kavraması güç olmaktadır. Ortaya çıkan bu güçlüğe paralel olarak, "fiili nefis" ile "ideal nefis" arasındaki fark açılmakta ve kendisine olan sevgisi azalmaktadır. Kendisine ait sevgi ve saygısı azalan kişinin çevresine karşı saygılı olması, tutum ve davranışlarında etrafındaki insanları dikkate alması sık rastlanılan durum olmamaktadır.

Başkalarıyla olumlu ilişki kurmak için çocukların, saldırganlık eğilimlerini engelleyip, azaltıp veya ortadan kaldırıp, onları uygun zamanlarda ve toplumun onaylayacağı bir biçimde ifade etmeyi öğrenmek zorunlulukları bulunmaktadır. Anne baba, gösterdiği tutum ve davranışları ile çocuklarındaki saldırganlığın artmasına ya da azalmasına neden olabilmektedirler.[590] Her insanın bir engelleme, haklarının gasp edilmesi, haksızlığa uğraması ve benzeri olumsuzluklar karşısında sinirlenmesi, gerginleşmesi, tepkide bulunması ve bazen saldırganlaşması normal olabilmektedir. Ancak bu tepki şekillerinin toplum tarafından kabul edilebilir sınırlar içinde olması beklenmektedir. Anne babanın tutum ve davranışları bu açıdan çocuk üzerinde büyük rol oynamaktadır.

İçinde yaşadığı ailede problemi olan, başka bir ifadeyle sağlıklı ilişkilerin hâkim olmadığı ve sürekli tartışmanın olduğu ailede yaşamak zorunda kalan çocuk, hem uygun davranış modelleri edinemediği, hem de yaşanılanlardan rahatsız olduğundan dolayı saldırgan tutum ve davranışlara eğilimli olabilmektedir. Aile yaşantısından dolayı saldırgan tutum ve davranışlara eğilimli çocuğun kaba kuvvete başvurması ve kaba kuvvetin fonksiyonelliğine inanması beklenmektedir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, bu düşünceyi güçlendirmektedir. Konuya ait araştırma sonuçları, tablo 49'da verilmektedir. Tabloda da görüldüğü gibi olumsuz aile yaşantısına sahip çocuklar, haklarını elde etmek veya haksızlığa uğradığı durumlarda kaba kuvveti kullanmayı uygun bulmaktadır. Haklarını elde etmek veya haksızlığa uğradığında kaba kuvvet kullanma sevgi ve saygının hakim olduğu bir ailede yaşayan çocuklarda %32.5 iken bu oran, sürekli tartışmanın hakim olduğu bir ailede yaşayan çocuklarda %46.1'e ve ailesi olmayıp yurtta yaşayan çocuklarda %60'a yükselmiştir. Kaba kuvvetin gerekliliğine

[589] Krech, D.; vd. : **Cemiyet İçinde Fert,** II, (Çev.: M. Turhan), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, s. 136-137.
[590] Morgan, C.T. : A.g.e., s. 70.

inanma veya kaba kuvvet kullanmaya eğilim en fazla yurt çocuklarında çıkmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, bu konulardaki araştırmalar, yurt çocuklarının daha saldırgan tutum ve davranışlara eğilimli olduğunu ortaya çıkarmıştır. İçinde yaşanılan ortamın sağlıklı olmayışı, sevgi ve saygıya dayalı ilişkilerden mahrum olma, kişiye sevgi, ilgi ve desteğin sınırlı olması, uygun olmayan davranış modellerin varlığı ve kötü muamele, hem yurt çocuklarının hem de düzensiz aile ortamına sahip çocukların saldırgan davranışlarını ve kaba kuvvete eğilimli olmalarını açıklamaktadır.

Tablo 49: İçinde yaşanılan aile ortamı ile çocuğun kaba kuvvet kullanma eğilimi arasındaki ilişki

		Haklarınızı elde etmek için ya da haksızlığa uğradığını düşündüünde kaba kuvvete başvurur musunuz?				
		Evet bu bazen gerekli olabilir	Hayır çünkü kaba kuvvetle hiçbir iş halledilmez	Başka yollarla bu sorunumu gideririm	Herşeyi zaman bırakırım	Total
Nasıl bir aile düzeni içinde yaşıyorsunuz?	Ailemle yaşamıyorum	12	1	3	4	20
		60,0%	5,0%	15,0%	20,0%	100,0%
		5,7%	,6%	3,2%	4,1%	3,6%
		2,1%	,2%	,5%	,7%	3,6%
	Sevgi ve saygının olduğu	122	116	78	59	375
		32,5%	30,9%	20,8%	15,7%	100,0%
		58,1%	73,4%	83,0%	60,2%	67,0%
		21,8%	20,7%	13,9%	10,5%	67,0%
	Sürekli tartışmanın	76	41	13	35	165
		46,1%	24,8%	7,9%	21,2%	100,0%
		36,2%	25,9%	13,8%	35,7%	29,5%
		13,6%	7,3%	2,3%	6,3%	29,5%
Total		210	158	94	98	560
		37,5%	28,2%	16,8%	17,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		37,5%	28,2%	16,8%	17,5%	100,0%

x^2: 27.332 df: 6 $p < 0.05$

Sorunları olan ailelerde yaşamak zorun da kalan ve aile yaşantısından mahrum olan çocuk, rahatsızlığını ve huzursuzluğunu sadece sert tutum ve davranışlar şeklinde dışa vurmamaktadır. Bunların yanı sıra, bazı beden duruşları ve yüz ifadeleriyle de, rahatsız ve mutsuzluğunu anlatmaya çalışmaktadır. Sorunlu ailelerin çocuklarının bedenleri genellikle gergin, yüzlerindeki ifade donuk, bakışları sönük, ruh halleri çökmüş ve sesleri ya çok tiz ya da çok cılız olmaktadır.[591] Aynı durumlar, araştırma yapılan okullardaki öğrencilerde gözlemlenmiştir. Sınıf içinde oturuşlarından, sorulan sorulara verdikleri cevaplardan, giyim kuşam ve saç kesilişlerinden bakışlarına kadar, çocuklardan birçoğu, içinde oldukları kötü koşulları anlatmaya çalışmaktadırlar. Özellikle yetiştirme yurtlarında kaldıklarını ifade eden çocuklar, bu konuda daha belirginlik taşımaktadırlar. Daha donuk bakışlar, daha tedirgin ifadeler ve daha özensiz kıyafetler ilk bakışta birçok şeyin haberciliğini üstlenmektedir.

Aslında bu bir anlamda savunma türü olmaktadır. Nitekim, sorunları olan çocukların bazıları, fiziksel ve ruhsal rahatsızlıklarını gizlemektedir. Bu çocukların belli

[591] Satır, V. : A.g.e., s. 11.

bir bölümü, rahatsızlıklarını ve sorunlarını sözel ve eylemsel şekilde değil de, gizlemek ya da yadsımak şeklinde ifade etmektedir.[592] Bunu da, en iyi şekilde beden dillerini kullanarak yapmaktadırlar. Bilinçli olmasa da, bedenleri, bakışları, sesleri ve ifadeleri yaşadıkları sorunları anlatmaktadır.

Tablo 50: Cinsiyet ile çocuğun kaba kuvvet kullanma eğilimi arasındaki ilişki

		Haklarınızı elde etmek için ya da haksızlığa uğradığını düşündüünde kaba kuvvete başvurur musunuz?				
		Evet bu bazen gerekli olabilir	Hayır çünkü kaba kuvvetle hiçbir iş halledilmez	Başka yollarla bu sorunumu gideririm	Herşeyi zaman bırakırım	Total
cinsiyet	Kız	67	77	66	63	273
		24,5%	28,2%	24,2%	23,1%	100,0%
		32,7%	47,2%	70,2%	64,3%	48,8%
		12,0%	13,8%	11,8%	11,3%	48,8%
	Erkek	138	86	28	35	287
		48,1%	30,0%	9,8%	12,2%	100,0%
		67,3%	52,8%	29,8%	35,7%	51,3%
		24,6%	15,4%	5,0%	6,3%	51,3%
Total		205	163	94	98	560
		36,6%	29,1%	16,8%	17,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		36,6%	29,1%	16,8%	17,5%	100,0%

x^2: 48.129 df: 3 $p < 0.05$

Ailenin parçalanması veya düzensiz aile ilişkileri, çocuğun cinsiyet ve yaş değişkenine göre farklı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Aynı şey, ailenin parçalanması ve olumsuz aile ilişkilerinin çocuğun cinsiyet değişkenine göre farklı kaba kuvvet kullanma eğilimi göstermesinde de gözlemlenmektedir. Bu konuya ait araştırma sonuçları tablo 50'de verilmektedir. Tabloda da görüldüğü gibi, kaba kuvveti kullanma eğilimi cinsiyete bağlı olarak değişmektedir. Kız çocukları haklarını elde etmek veya haksızlığa uğradığı durumlarda %24.5 oranında kaba kuvvetin gerekliliğine inanırken, bu oran erkeklerde %48.1'e yükselmektedir. Dolayısıyla erkek çocuğu, kız çocuğundan daha fazla kaba kuvvet gösterme eğilimi göstermektedir. Haklarını elde etmek ve haksızlığa uğradığında kaba kuvvetin fonksiyonelliğine erkek çocuk daha çok inanmaktadır.

Erkek çocuğunun kızdan daha fazla kaba kuvvet gösterme ve saldırgan eğilimli olma düşüncesini doğrulayacak farklı ülkelerde ve ülkemizde yapılmış araştırmalar bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi Harold ve Conger'in yaptığı araştırmadır. 1997 yılında yaptıkları araştırma, bu konuda önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Araştırma, eşler arasında çatışmanın çocuklarda içe ve dışa yönelimli problem davranışlara neden olduğu, özellikle dışa yönelimli problem davranışların sadece erkek ergenlerde görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Yine Jennings'in 1991'de yaptığı araştırma ve

[592] Black, C. : A.g.e., s. 59.

Hettanington'un 1979'daki araştırmalarında boşanmanın, aile içindeki çatışmanın farklı cinsiyetteki çocuklarda farklı sonuçlar doğurduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu araştırmalara göre, erkek çocuklarda daha fazla davranış problemleri gözükmektedir. Kız çocukların, boşanma sonrası bu olaya daha çabuk uyum gösterebildiklerini; oysa erkek çocukların hem evde hem de ev dışında daha fazla davranış bozukluğu, saldırganlık ve kişiler arası ilişki problemleri gösterdikleri sonuçları elde edilmiştir. Ayrıca, boşanma, genelde babanın evden ayrılmasıyla sonuçlandığı için, cinsiyete uygun model eksikliği yaratan bu olayın, erkek çocukların uyumunu olumsuz yönde etkilemektedir.[593] Kız çocukları, yaşadıkları sıkı kontrol nedeniyle erkeklere oranla daha az sapkın davranışlar gösterebilmektedir. Boşanmış tek anneyle yaşayan kız çocukları üzerinde annenin bu kontrolü ve sınırlamaları sürerken; babadan ayrılma sonucu model alınacak erkek yetişkin rolünün olmamasına bağlı olarak erkek çocukların sapkın davranışlarda bulunma olasılıkları artmaktadır.[594] Erkek çocuğun dışarıda daha çok vakit geçirmesine bağlı olarak dış etkenlere daha açık iken; kızın daha çok aile ve yakın akraba içi etkiye açık oluşu davranışın niteliğini etkilemektedir. Ayrıca toplumumuzda ölüm, boşanma, ayrı yaşama sonucu anne babasından herhangi biri olmayan kız çocuklarına çevrenin, sosyal kontrolü daha çok olmaktadır. El ne der? ifadeleri, bu noktada önemli kontrol mesajı içermektedir. Aynı şey erkek çocuk için söz konusu değildir.

Bunlardan farklı olarak, çocuklar, ailede cinsiyete uygun ilgi ve davranışlar geliştirmeyi öğrenmektedirler. Erkek çocuklar, sert ve saldırgan oyunları oynadıkları, duygusallık göstermedikleri ve daha çok mekanik şeylere ilgi gösterdiklerinde aile büyükleri, ebeveynleri tarafından ödüllendirilirken; kız çocukları için tersi durumlarda ödüllendirme gerçekleşmektedir. Anne baba, bu tutumu bazen bilinçli, bazen de farkında olmadan gerçekleştirebilmektedir. Ancak, bu konuda belirli bir yönelim bulunmaktadır. Bu, kız ve erkek çocuklar arasında gözlemlenen kişilik farklılıklarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Daha açık bir anlatımla, çocuklar arasında cinsiyete dayalı olarak uygulanan farklı tutum ve davranışlar, onların farklı kişilik kazanmasına yol açmaktadır.[595] Erkek çocuklarının daha sert, saldırgan ve agresif olmasının altında bu gerçek bulunmaktadır. Erkek çocuğa adeta saldırganlık ve şiddet belli bir oranda aile içindeki tutuma bağlı olarak öğretilmektedir.

---

[593] Özen, D. Ş. : A.g.e., s. 23.
[594] Yukarıda a.g.e., s. 26.
[595] Morgan, C.T. : A.g.e., s. 323.

Özen'in yaptığı araştırmada "çocukların davranış ve uyum problemleri gösterip göstermemelerinde, eşler arası evlilik niteliği, cinsiyet ve yaş grupları açısından fark var mıdır?, varsa, bu farklar ne yöndedir?, çocukların davranış ve uyum problemleri gösterip göstermemelerinde, bu üç değişkenin anlamlı etkileri var mıdır? sorularına cevap aranmıştır. Adı geçen sorulara yönelik olarak (a) çatışmalı ve boşanmış anne babaların çocuklarının toplam problem ve kaygı düzeylerinin, çatışmasızlara oranlara daha yüksek olduğu, (b) çatışmasız anne babaların kız ve erkek çocuklarının, hem çatışmalıların kız erkek çocuklarına hem de boşanmışların erkek çocuklarına oranla anlamlı olarak daha az toplam probleme sahip oldukları; boşanmış ailelerin kızlarında ortaya çıkan farkın ise aynı yönde olmasına rağmen anlamlılık düzeyine ulaşmadığı, (c) çatışmalı anne babaların 13 yaşındaki kız çocuklarının depresyon düzeylerinin de, çatışmasız anne babaların 13 yaşındaki kız çocuklarına oranla daha yüksek olduğu, (d) kız çocuklarının kaygı düzeylerinin, erkek çocuklara oranla daha yüksek olduğu ve (e) çocukların toplam problem, depresyon ve kaygı düzeylerinde yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı bulunmuştur. Yine (a) çatışmasız anne babaların çocuklarının, çatışmalı ve boşanmışların çocuklarına oranla, çevrelerinden daha fazla sosyal destek aldıkları, (b) eşler arası evlilik niteliği ile yaş grupları arasındaki ortak etkinin anlamlı olduğu; buna bağlı olarak yaşla birlikte algılanan sosyal desteğin azaldığı ve çatışmasız anne babaların çocuklarının, çatışmalı ve boşanmışlara oranla çevrelerinden daha fazla sosyal destek aldıkları, algıladıkları, (c) kız çocuklarının erkeklere oranla çevrelerinden daha fazla sosyal destek algıladıkları ve (d) çocukların yaşları büyüdükçe çevrelerinden daha az sosyal destek algıladıkları gözlemlenmiştir.[596] Bu araştırma sonuçlarına benzer sonuçlar, yapılan çalışmada da ulaşılmıştır. Cinsiyet değişkenine ait sonuç yukarıdaki tabloda verilmiştir.

Çocuğun yaşı ile kaba güç kullanma eğilimi arasındaki ilişkiye ait sonuçlar tablo 51'de verilmektedir. Tabloda da görüldüğü gibi, yaş ile birlikte kaba kuvvet kullanma eğilimi artmaktadır. Haklarını elde etmek veya haksızlığa uğrama durumunda kaba kuvvet gösterme düşüncesi 13-14 yaş aralığında %28 iken; bu oran, 15-16 yaş aralığında %32.8'e, 17-18 yaş aralığında %45.3'e ve 18 yaş ve üstündekilerde %65'e yükselmektedir. Dolayısıyla haksızlığa uğrama ve hak elde etme yöntemi olarak kaba kuvvet kullanma eğilimi, yaş ile birlikte artmaktadır. Bu sonucun çıkmasında, artan yaş ile birlikte karşılaşılan problemlerin çoğalması, gençliğe ait fiziksel ve ruhsal

[596] Özen, D. Ş. : A.g.e., s. 125-126.

problemlerin belirmesi, sınavlara hazırlanma dolayısıyla eğitim, iş bulma ve evlenme yönelik endişelerin fazlalaşması ve artan yaşa paralel olarak sosyal desteğin azalması gibi durum ve özellikler etkili olmaktadır. Gerçekten de, ergenliğe girişle birlikte çocuğu fiziksel ve ruhsal sorunlar beklemektedir ve artan yaş ile birlikte çocuğa, ailenin ve yakın çevrenin desteği azalmaktadır. Problemlerin artmasına rağmen sosyal destek ve kontrolün çocuktan uzaklaşması, onun daha çok gerginleşmesine ve sinirli olmasına neden olmaktadır. Bunlarda, doğrudan veya dolaylı olarak çocuğun daha çok saldırgan olmasına ve kaba kuvvete yönelmesine neden olmaktadır.

Tablo 51: Yaş ile çocuğun kaba kuvvet kullanma eğilimi arasındaki ilişki

		Haklarınızı elde etmek için ya da haksızlığa uğradığını düşündüğünde kaba kuvvete başvurur musunuz?				
		Evet bu bazen gerekli olabilir	Hayır çünkü kaba kuvvetle hiçbir iş halledilmez	Başka yollarla bu sorunumu gideririm	Herşeyi zaman bırakırım	Total
yaşınız	13-14	61	68	39	50	218
		28,0%	31,2%	17,9%	22,9%	100,0%
		29,8%	41,7%	41,5%	51,0%	38,9%
		10,9%	12,1%	7,0%	8,9%	38,9%
	15-16	39	45	16	19	119
		32,8%	37,8%	13,4%	16,0%	100,0%
		19,0%	27,6%	17,0%	19,4%	21,3%
		7,0%	8,0%	2,9%	3,4%	21,3%
	17-18	92	47	38	26	203
		45,3%	23,2%	18,7%	12,8%	100,0%
		44,9%	28,8%	40,4%	26,5%	36,3%
		16,4%	8,4%	6,8%	4,6%	36,3%
	18+	13	3	1	3	20
		65,0%	15,0%	5,0%	15,0%	100,0%
		6,3%	1,8%	1,1%	3,1%	3,6%
		2,3%	,5%	,2%	,5%	3,6%
Total		205	163	94	98	560
		36,6%	29,1%	16,8%	17,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		36,6%	29,1%	16,8%	17,5%	100,0%

x^2: 30.311 df: 9 $p < 0.05$

5.2. Şiddet

Etimolojik açıdan, şiddet kavramının dilimize Arapça'dan geçtiği bilinmektedir. Kamus-ı Türk'e bakıldığında, şiddet; sertlik, sert ve katı davranış, kaba kuvvet kullanma olarak geçmektedir. "Şedid" ise, sert, katı ve şiddetli anlamına gelmektedir. "Şeddat" da sertlik ve kızgınlığı ile tanınan eski Yemen hükümdarının adıdır. Bir Türkçe sözlükte ise, karşıt tutumda, görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma, sert davranma ve sertlik olarak tanımlanmaktadır. Yabancı başka dillerde, örneğin Fransızca'da şiddet (violence); bir kişiye, güç veya baskı uygulayarak isteği dışında bir şey yapmak ya da yaptırmak; şiddet uygulama eylemi, zorlama, saldırı, bedensel ya da psikolojik acı çektirmek, işkence, vurma ve yaralama olarak tanımlanmaktadır.[597] Bireyin karşısındakine karşı yönelttiği küfür ve hakaretten, eşlerden birinin diğerine

[597] Ünsal, A. : "Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi", **Cogito,** Sayı: 6-7, Kış Bahar 96, Y.KY., İstanbul, 2001, s. 29-30.

istediğini kabul ettirmek için uyguladığı dayak veya evde babanın, okulda öğretmenin çocuğa karşı cezalandırma yöntemine kadar birçok tutum ve davranış şekli şiddet olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, şiddetin fiziksel, ruhsal ve duygusal olmak üzere içerik ve şekil olarak birbirinden farklı çeşitleri bulunmaktadır. Şekli ve niteliği birbirinden faklılık taşısa da şiddetin, uygulanılan insanda bir takım fiziksel, ruhsal, duygusal açıdan bir rahatsızlık ve tahribat yarattığı üzerinde bir fikir birliği bulunmaktadır.

Çoğu zaman şiddet, hem iç güdüsel faktörlerin hem de içinde yaşanılan çevre faktörünün etkisiyle oluşan bir davranış olarak kabul edilmektedir. Genellikle psikiyatristler, şiddet davranışında bulunan bireyin toplumla ve ebeveynleriyle olan ilişkisine varana kadar tüm geçmişini ön plana çıkarmakta ve şiddeti sosyal çevreyle açıklamaktadırlar. Psikiyatristler, şiddete yönelik davranışa yol açan etkenleri araştırmak istediklerinde, genellikle ilk önce bireyin kişilik yapısını incelemeyi tercih etmektedirler. Winnigott'a göre, şiddet eğilimli bir kişide onu şiddet eğilimli davranışa yönelten etkenler, yetersiz kalan anne baba çocuk ilişkisi ve ailede hâkim olan şiddet olmaktadır. Daha geniş bir bakış açısıyla saldırgan ve şiddet içerikli davranışın meydana gelmesinde sosyal, kültürel ve ekonomik faktörler etkili olmaktadır. İşsizlik ve yoksulluk, şiddeti oluşmasına etki eden ekonomik faktörleri oluşturmaktadır. Ailede ve yakın çevrede şiddetin uygulanması, kabullenilmesi ve disiplin yöntemi olarak değerlendirilmesi, şiddeti oluşturan sosyal ve kültürel faktörleri meydana getirmektedir.[598]

Çocukların aileleri, içinde yaşadıkları toplum, arkadaş çevresi, gittikleri okul ve yaşadıkları tecrübeler, hep birlikte, saldırgan ve şiddet davranışına yönelimi artıran faktörleri oluşturmaktadır. Bu noktada çocuğun zamanının büyük bölümünü içinde geçirdiği aile yapısı oldukça belirleyici olmaktadır. Aile şiddet ilişkisi konusunda aynı fikirde olduğu düşünülen Dadson'a göre, çocuklar şu şekilde şiddete yönelmektedir: 1. Anne baba, çocuğun psikolojik ihtiyaçlarını yerine getirmediğinde ve çocukta nefrete, öfke, şiddet duyguları uyandıracak tutum ve davranışlarında bulunduklarında; 2. çocukların, şiddete başvuran anne baba ve aile büyüklerine sahip olduklarında; 3. anne ve baba, çocuğun göstereceği şiddet hareketlerine-örneğin başka çocuğu dövmesine-karşı çıkmadıklarında; 4. çocuklar, şiddet duygularını boşaltma imkanı bulamadıklarında.[599] Dolayısıyla sağlıklı ilişkilerin yürütülmediği, dayağın problem

[598] Moses, R. : "Şiddet Nerede Başlıyor?", (Çev.: A. Kul), **Cogito**, s.391-392.
[599] Turam, E. : "Tv'deki Şiddetin Çocuklara Etkileri Üzerine Farklı Bir Bakış", **Cogito**, s. 398.

çözme ve cezalandırma yöntemi olarak kullanıldığı, sevgi ve şefkatin çocuğa gösterilmediği, dayak ve küfrün bir iletişim öğesi olduğu ve şiddet uygulayan çocuğun uyarılmadığı bir aile, şiddetin ve şiddet içerisinde en geçerli olan dayağın üretilmesinde merkez rol oynamaktadır. Daha açık söylemek gerekirse, bu şartlara sahip bir ortamda yaşamak zorunda kalan çocuğun, diğerlerinden daha fazla şiddet uygulama olasılığı bulunmaktadır.

Sayılan koşulların büyük bir bölümü parçalanmış ailede bulunmaktadır. Ölüm ve boşanma sonucunda ebeveynlerin aileden ayrılması çocuğu sevgi, şefkat ve ilgiden mahrum bırakmaktadır. Parçalanma nedeniyle beliren problemler sonucunda anne baba veya onların yerine geçebilen kişi çocuğa daha anlayışlı ve hoşgörülü olmaktan ziyade, ona daha gergin yaklaşmakta ve ona şiddet uygulayabilmektedir. Özellikle boşanma yoluyla parçalanan ailelerdeki geçimsizlik, tartışma ve dayaktan anne kadar çocuk da payına düşeni almaktadır. Dolayısıyla ailenin parçalanması ile çocuğun şiddete maruz kalması arasında bir ilişki bulunmaktadır. Araştırmadan elde edilen sonuç bu düşünceyi güçlendirmektedir. Ailenin parçalanması ile çocuğun şiddete maruz kalması arasındaki ilişki tablo 52'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi, çocuğa en fazla şiddet, parçalanmış ailede uygulanmaktadır. Anne babasıyla yaşayan dolayısıyla tam aileye sahip çocukların anne babasının sık kendisini dövme oranı %2.5 ve hiç dayak atmama oranı %55.7 iken, bu oranlar annesi ile yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %18.3 ve %36.6, babası ile yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %27.8 ve %25, yurtta yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %20 ve %35, akrabalarıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında % 36.7 ve % 42.9, abla ve ağabeyleriyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında % 18.2 ve % 27.3 şeklindedir. Yani, parçalanmış ailede çocuğa dayak atma ihtimali fazla iken; dayat atmama ihtimali az olmaktadır. Parçalanmış ailelerin ekonomik ve sosyal açıdan birçok problemler yaşaması, yaşanılan problemlere bağlı olarak iletişim ve paylaşım azalırken; tartışma ve geçimsizliğin artması, ebeveynlerin birbirlerine ve çocuklarına karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirememeleri parçalanmış ailede çocuğa daha çok dayak atılmasına veya bu çocukların daha fazla dövülmesine neden olmaktadır.

Tablo 52: Ailenin parçalanması ile çocuğun şiddete maruz kalması arasındaki ilişki

		Babanız veya anneniz, sizi döver mi/ döver miydi?			
		Sık sık	Bazen	Hiç	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	7	117	156	280
		2,5%	41,8%	55,7%	100,0%
		9,9%	50,2%	60,9%	50,0%
		1,3%	20,9%	27,9%	50,0%
	Annem ile birlikte	30	74	60	164
		18,3%	45,1%	36,6%	100,0%
		42,3%	31,8%	23,4%	29,3%
		5,4%	13,2%	10,7%	29,3%
	Babam ile birlikte	10	17	9	36
		27,8%	47,2%	25,0%	100,0%
		14,1%	7,3%	3,5%	6,4%
		1,8%	3,0%	1,6%	6,4%
	Yurtta	4	9	7	20
		20,0%	45,0%	35,0%	100,0%
		5,6%	3,9%	2,7%	3,6%
		,7%	1,6%	1,3%	3,6%
	Akrabalarımla	18	10	21	49
		36,7%	20,4%	42,9%	100,0%
		25,4%	4,3%	8,2%	8,8%
		3,2%	1,8%	3,8%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	2	6	3	11
		18,2%	54,5%	27,3%	100,0%
		2,8%	2,6%	1,2%	2,0%
		,4%	1,1%	,5%	2,0%
Total		71	233	256	560
		12,7%	41,6%	45,7%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		12,7%	41,6%	45,7%	100,0%

x^2: 77.359 df: 10 $p < 0.05$

Çocuğun şiddete maruz kalmasında ailenin parçalanması kadar, ailenin parçalanma şekli de etkileyici olmaktadır. Araştırmadan elde edilen sonuç, ailenin parçalanma şekliyle çocuğun dövülmesi arasında bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Konuya ilişkin araştırma sonuçları tablo 53'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere, boşanma ile parçalanmış ailedeki çocuğa, ölüm ile parçalanmış ailedeki çocuktan daha sık dayak atılmaktadır. Anne babası boşanmış çocuklar anne babalarından %31.1 oranında sık dövüldüklerini ifade ederken, annesi ölenler %16.3 ve babası ölenler %16.7 oranında sık dövüldüklerini ifade etmişlerdir. Boşanma yoluyla parçalanmış ailedeki çocukların daha fazla dövülmesi veya şiddete maruz kalması, boşanma sürecindeki ailelerdeki problemlerin çeşitliliği, anne baba arası ve ebeveyn çocuk arasındaki tartışma ve çatışmanın fazlalığıyla açıklanabilmektedir. Boşanma sürecinin gergin ve uzun olması, bu kararın eşler ve çocuklar arasında kolay kabul edilmemesi, yakın akrabaların aile içine fazla müdahale etmesi ve tartışmaların her geçen süre artması, çocuklara daha fazla şiddet olarak yansımaktadır.

Tablo 53: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun şiddete maruz kalması arasındaki ilişki

		Babanız veya anneniz, sizi döver mi/ döver miydi?			
		Sık sık	Bazen	Hiç	Total
Anneniz	Sağ	24	169	195	388
		6,2%	43,6%	50,3%	100,0%
		33,8%	72,5%	76,2%	69,3%
		4,3%	30,2%	34,8%	69,3%
	Öldü	7	19	17	43
		16,3%	44,2%	39,5%	100,0%
		9,9%	8,2%	6,6%	7,7%
		1,3%	3,4%	3,0%	7,7%
	Boşandı	40	45	44	129
		31,0%	34,9%	34,1%	100,0%
		56,3%	19,3%	17,2%	23,0%
		7,1%	8,0%	7,9%	23,0%
Total		71	233	256	560
		12,7%	41,6%	45,7%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		12,7%	41,6%	45,7%	100,0%

x^2: 55.261 df: 4 $p< 0.05$

		Babanız veya anneniz, sizi döver mi/ döver miydi?			
		Sık sık	Bazen	Hiç	Total
Babanız	Sağ	13	138	172	323
		4,0%	42,7%	53,3%	100,0%
		18,3%	59,2%	67,2%	57,7%
		2,3%	24,6%	30,7%	57,7%
	Öldü	18	50	40	108
		16,7%	46,3%	37,0%	100,0%
		25,4%	21,5%	15,6%	19,3%
		3,2%	8,9%	7,1%	19,3%
	Boşandı	40	45	44	129
		31,0%	34,9%	34,1%	100,0%
		56,3%	19,3%	17,2%	23,0%
		7,1%	8,0%	7,9%	23,0%
Total		71	233	256	560
		12,7%	41,6%	45,7%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		12,7%	41,6%	45,7%	100,0%

x^2: 66.278 df: 4 $p<0.05$

Bunun yanında araştırmada, kocanın eşini dövmesi ile, anne babanın çocuğunu dövmesi arasında da bir ilişki bulunmuştur. Çocuğun babasının annesini dövmesi ile anne babasının kendisini dövmesi arasındaki ilişki tablo 54'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere, annesinin babası tarafından sık olarak dövüldüğü çocuk, aynı zamanda kendisi de anne babası tarafından sık dövülmekte; annesinin babası tarafından bazen dövüldüğü çocuk, kendisi de anne babası tarafından bazen dövülmekte; ve annesinin babası tarafından hiç dövülmediği çocuk, kendisi de anne babası tarafından hiç dövülmemektedir. Dolayısıyla 1. aile içinde dayak veya şiddet, kocadan kadına ve anne babadan çocuğa doğru gerçekleşmektedir. 2. Eşine şiddet uygulayan baba, çocuğuna da uygulamaktadır. 3. Eşinden şiddet gören anne, çocuğuna şiddet göstermektedir. 4. Aile içinde şiddet öğrenilmekte ve üretilmektedir. 5. Bu maddelerin bir sonucu olarak şiddet uygulanan çocuk, ilerde kendisi de şiddet uygulayacaktır.

Tablo 54: Babanın anneye şiddet uygulaması ile anne babanın çocuğa şiddet uygulaması arasındaki ilişki

		Babanız veya anneniz, sizi döver mi/ döver miydi?			
		Sık sık	Bazen	Hiç	Total
Babanız annenizi hiç döver mi/ döver miydi?	Sık sık	12	12	21	45
		26,7%	26,7%	46,7%	100,0%
		16,9%	5,2%	8,2%	8,0%
		2,1%	2,1%	3,8%	8,0%
	Bazen	21	102	39	162
		13,0%	63,0%	24,1%	100,0%
		29,6%	43,8%	15,2%	28,9%
		3,8%	18,2%	7,0%	28,9%
	Hiç	38	119	196	353
		10,8%	33,7%	55,5%	100,0%
		53,5%	51,1%	76,6%	63,0%
		6,8%	21,3%	35,0%	63,0%
Total		71	233	256	560
		12,7%	41,6%	45,7%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		12,7%	41,6%	45,7%	100,0%

x^2: 57.471 df: 4 $p < 0.05$

Çünkü çocuk öfkeyi, sevgiyi ve hoşgörüyü evde görerek ve yaşayarak kişiliğinin bir parçası haline getirmektedir. Sevgi, acıma ve anlayışlı olma gibi duygular, öğüt ve telkin ile kazandırılabilecek nitelikte değildir. Bunlar, ancak anne baba örnek alınarak ve zaman içinde kazanılmaktadır. Kızgınlık, öfke gibi psikolojik durumları her insan yaşabilmektedir.[600] Ancak, bunlarla baş etme yolları ve kabul edilebilir yöntemlerle gidermek, yine aile içindeki sosyalleşme süreciyle çocuğa kazandırılmaktadır. Bu sürecin herhangi bir nedenle aksaması veya problemli gerçekleşmesi, çocuğun bu konularda problemli olmasına ve ileriki yaşantısında öfke, kızgınlık ve şiddet eğilimli olmasına neden olabilmektedir.

Cemalettin Vatandaş'ın 98'i kentsel ve 173'ü kırsal olmak üzere toplam 271 yerleşim biriminde 5385 kişiye uyguladığı araştırmada, katılımcıların çocukluklarında aile bireylerinin fiziksel şiddete maruz kalıp kalmamaları ile eşlerine yönelik fiziksel şiddetin uygulanması arasındaki ilişki araştırılmıştır. Elde edilen araştırma bulgularına göre, çocukluklarında "bir çok kez" fiziksel şiddete maruz kaldığını ifade eden erkeklerin, eşe yani kadına yönelik fiziksel şiddetin gerekçesi olarak karısını "gerektiğinde dövebileceği" şeklindedir.(%57.9) Çocukluklarında "çok az" şiddet gördüğünü ifade eden erkekte bu oran %35.4'e ve "hiçbir zaman" şiddet görmediğini

[600] Yörükoğlu, A. : A.g.e., s. 109.

ifade eden erkekte %29.9'a düşmektedir.[601] Yani, erkeğin içinde yaşadığı aile ortamında şiddete maruz kalması onu, yaşamının bir parçası olarak görüp eşine uygulamasıyla sonuçlanmaktadır. Yine bu araştırmada sonucuna göre, eşine gerektiğinde dayak atılabileceğini ifade edenlerin oranı, çocukluğunda gördüğü şiddet oranına paralel olarak düşmektedir. Bu da, özdeşleşme ve sosyal öğrenme tezleriyle açıklanmaktadır.

Sosyalleşme sürecinin önemli özelliklerinden birisi özdeşleşmedir. Özdeşleşme, çocuğun kişilik gelişiminde önemli bir yere sahip olmaktadır. Çocuk, kendini özdeş tutacağı model veya örnekler aramakta ve bunları en yakın çevresi içinde seçmektedir. Çocuğun, davranışlarında model alacağı en yakın kişiler, anne ve babası olmaktadır. Çocuk, anne babasının değer yargılarını, davranışlarını, konuşmalarını, tutum ve davranışlarını benimseyerek onları taklit etmektedir. Ancak, şurası önemlidir ki, özdeşleşme bilinçli ve yöntemli bir öğrenmeyle başlayan bir durum değildir. Çocuk kendini, belirli bir modelle özdeşleştirirken gerçekleşen durumun pek bilincinde değildir. Bu süreç içinde çocuk, modelin karakteristik özelliklerini benimsemeye yönelmektedir. Özdeşleşme sürecinde, anne ve babanın birincil model olmaları ise, çocuğun gelecekteki tutum ve davranış bağlamında kişiliğinin yapılanması anlamını ifade etmektedir.[602] Bu bakımdan anne babanın tutum ve davranışlarının niteliği oldukça önemlidir.

Çocuklar üzerinde yapılan deney sonuçlarından elde edilen bulgularla bilim adamları, çocukluk döneminde görülen her çeşit kötü davranışın, çocuklarda saldırgan davranışları artırdığı ve bunun da dış dünyaya sürekli olumsuz bakmaya ve yaklaşmaya yol açtığını savunmaktadırlar. Olumsuz şartlardaki çocuğun, dış dünyadan sürekli tehdit beklentisi içerisinde olması nedeniyle, aşırı uyarılmış bir durumda bulunduğu ve kolaylıkla saldırgan tepkiler verdiği kabul edilmektedir. Nitekim yapılan araştırmalar, saldırganlığın doğuştan olmayıp; öğrenilmiş bir davranış olduğunu desteklemektedir. Konunun ilk uzmanlarından olan Bandura'ya göre, insanların birbirlerine karşı saldırgan tutumlarında, yaşayıp kazandıkları tecrübelerin etkileri bulunmaktadır. Ona göre, insanların saldırgan nitelikte tepkileri nedeniyle çevrelerinin takdiriyle karşılanmaları ve ödüllendirilmeleri, hatta çevreleri tarafından şiddete teşvik edilmeleri, sonraki yaşam dönemlerinin temel özelliklerini inşa etmektedir.[603] Araştırma sonuçlarına göre, şiddet uygulayan erkeklerin babalarının evinde %81.1 oranında,

[601] Vatandaş, C. : A.g.e., s. 72-73.
[602] Yukarıda a.g.e., s. 44.
[603] Yukarıda a.g.e., s. 7-8.

şiddete maruz kalan kadınların babalarının evinde ise, %33.3 oranında şiddet uygulandığı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, eşine şiddet uygulayan erkeğin, genelde annesine babası tarafından şiddet uygulandığına şahitlik ettiği sonucu çıkarılabilmektedir.[604] Bu ve benzeri araştırma sonuçları, saldırgan ve şiddet davranışının, doğuştan değil sonradan içinde yaşanılan süreç ve çevre ile yakından ilgili olduğunu; dolayısıyla bu davranışların öğrenilmiş olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda, Kaplan, Sadocks ve İçli'nin yaptığı araştırmalar, aile içi şiddetin bulaşıcı bir nitelikle ailenin üyeleri arasında yaygınlık kazanma eğiliminde olduğunu ve kuşaklar arasında devamlılık sağladığı gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Şiddetin çoğu zaman bir sorun çözme aracı olarak görülmesi, aile içindeki şiddetin yaygınlaşmasını sağlarken, şiddetin meşrulaşmasına ve normalleştirilmesine neden olmaktadır. Bu önemli "fonksiyonu" nedeniyle genç kuşaklar, ebeveynlerinin evinde tanık oldukları şiddeti benimseyip, daha sonraki kendi evlilik yaşamında uygulayarak kalıcılaşmasına ve devamlılık göstermesine zemin hazırlamaktadır.[605] Klinik psikolojik kuramlar, şiddetin öğrenilmiş bir davranış olduğunu ve ev içinde öğretildiğini, kuşaklar arasında aktarıldığını ileri sürmektedir. Benzer bir yaklaşımdaki sosyal öğrenme kuramına göre, saldırgan davranışların öğrenilmesi, "edimsel koşullanma", pekiştirilen davranışların tekrarlanması ve modelin taklit edilmesi gibi şekillerde gerçekleşmektedir.[606]

Çocuğun ve yetişkinin saldırgan ve şiddet davranışı göstermesinde kitle iletişim araçlarının yaptığı yayınların niteliği oldukça etkili olmaktadır. İletişim araçları içerisinde televizyonun, çocuğun ve ergenin davranışını etkilemede gücü tartışmasız büyük olmaktadır. Televizyonun çocuklara zararlı yönleri olduğu, onları şiddet ve saldırganlığa yönelttiği düşüncesi, çocukların ve gençlerin gördükleri davranışları veya fikirleri taklit etmeye çalışma özelliklerine dayandırılmaktadır. Televizyonlarda sürekli olarak kavga edildiğini, silah kullanıldığını gören bir çocuğun zamanla aynı şeyleri kendisinin de yapmaya kalkışacağı kabul edilmektedir. Günümüzde, çocuk için saldırgan ve şiddet davranışı kazandırarak zararlı olabilecek programları olan televizyon ve benzeri iletişim aracı çocuğa bir düğmeye basılacak uzaklıktadır.[607] Kolaylıktan dolayı kitle iletişim araçlarının etkisi her geçen süre artmaktadır. Yapılan son tahminlere göre, A.B.D.'de bir çocuk, ilkokulu bitirinceye kadar televizyon ve sinemada yaklaşık olarak 8000 kişinin öldürülmesini izlemektedir. A.B.D.'de son otuz yılda,

[604] İbrahimoğlu, D. : A.g.e., s. 115.
[605] Vatandaş, C. : A.g.e., s. 19.
[606] Kocacık, F. : A.g.e., s. 54-57.
[607] Turam, E. : A.g.m., s. 391-392.

özellikle büyük şehirlerde saldırı ve öldürme olaylarının önemli oranda arttığı gözlenmektedir. Ancak, aynı dizilerin ve filmlerin gösterildiği İngiltere, Japonya ve Almanya'nın büyük şehirlerinde şiddet olaylarının artmadığı istatistiksel olarak sabit olmaktadır. Buna karşılık, Afrika'nın hâlâ televizyon girmemiş pek çok bölgesinde şiddet olaylarının istatistik olarak yüksek olduğu bilinmektedir.[608] Dolayısıyla, şiddetin, sadece kitle iletişim araçlarıyla ilişkilendirilmesi, doğru bir yaklaşım değildir. Kişinin, şiddete yönelmesinin temelinde, toplum, kültür ve aile gibi farklılıkları görmek ve bunlara bağlı bir değerlendirme yapmak, daha kabul edilebilir sonuç ortaya çıkarabilmektedir.

Bu durum aslında içinde yaşanılan kültür ile de yakından ilişkili olmaktadır. İçinde yaşanılan toplumda "korku kültürü"nün var ve yaygın oluşu, şiddetin kendiliğinden oluşmasına neden olmaktadır. Nitekim kültürel yön, korkunun bir uyum aracı olarak fonksiyon kazanmasıyla belirginleşmektedir. Buna göre, bireyin üyesi bulunduğu toplumda bazı şeylerden korkması istenen ve beklenen bir olgu olarak korku "öğretilmektedir."[609] Korku ve korkmanın istenen ve beklenen bir durum olarak yerleştirilmesi, şiddet için kendiliğinden bir alt yapı oluşturmaktadır. Bu zemin oluştuktan sonra, keyfi ya da gerekli, mantıklı ya da değil, az ya da çok, doğrudan ya da dolaylı olarak şiddet bir şekilde var olmaktadır. Üyesi olunan toplum ve kültürde "sertlik", "kabadayılık", "efelik" gibi yakıştırmalar belli bir değer verilir hatta "karizmatik olma" nın bir özelliği olunca, şiddet daha baştan kabullenilmekte ve normalleştirilmektedir. Bu konuda yine televizyon programlar ve izlenilen diziler oldukça etkili olmaktadır. televizyon dizilerinde insanları döven, iyi silah kullanan, sert mizaçlı ve kabadayı kişilikteki insanların "karizmatik" olarak verilmesi veya bu insanlara "karizmatik" değer hükmü konulması çocuk bağlamında şiddetin benimsenmesine neden olmaktadır. Şiddetin bu sistem içinde şekillenmesi, şiddet kültür ilişkisini ortaya koymaktadır.

Çocuk-şiddet ve takip edilen televizyon dizisi ilişkisini belirlemek düşüncesinden örneklemdeki çocuklara hangi televizyon dizisini izledikleri sorusu yöneltilmiştir. Elde edilen sonuç, tablo 55'de verilmektedir. Tabloda da görüldüğü gibi, çocukların en çok izlediği diziyi "kurtlar vadisi" oluşturmakta, onu "hayat bilgisi" ve "sırlar dünyası ve kalp gözü" isimli hayali olayların canlandırıldığı programlar takip

[608] Erten, Y. ; Ardalı, C. : A.g.m., s. 162.
[609] Eren, A. : "Korku Kültürü, Değerler Kültürü ve Şiddet", **Aile ve Toplum**, Yıl: 7, Cilt: 2, Sayı: 8, A.A.K.B. Yay., Ankara, Ocak Mart 2005, s. 24.

etmektedir. Örneklemin %11.1'i ise dizi takip etmediğini ifade etmektedir. "Kurtlar vadisi" dizisinin hem toplum hem de çocuklar arasında oldukça popüler olması, her şey bir yana yukarıdaki kültürel etkiyle açıklanabilmektedir. Toplumumuzda sertliğin, kabadayılığın, farklı sebeplerle de olsa iyi dayak atma ve adam öldürmenin erkekliğin ve karizmanın bir ölçütü olarak algılanışı, bu tür programların popüler olmasını sağlamaktadır. Şiddet çağrıştıran tutum ve davranışlara kültürel olarak değer yüklenmesi, hem bu tür yayınlara popülerlik kazandırmakta; hem de şiddetin kalıcılaşmasına ve normalleştirilmesine neden olmaktadır. Çocukların ve yetişkinlerin kitle iletişim araçlarından oldukça fazla etkilendiği gerçeği ve en çok da şiddet içeren programların izlendiği düşünülürse şiddetin artacağına ilişkin düşünceler taraftar bulacağı düşünülmektedir.

Tablo 55: En çok izlenen televizyon dizisi

		Sayı	%
Valid	Kurtlar vadisi	178	31,8
	Sırlar dünyası-kalp gözü	43	7,7
	Aliye	17	3,0
	Avrupa yakası	19	3,4
	Yağmur zamanı	39	7,0
	Hayat bilgisi	125	22,3
	Sihirli annem	7	1,3
	Dizi takip etmem	62	11,1
	Bütün çocuklarım	4	,7
	Kadın İsterse	27	4,8
	Haziran gecesi	14	2,5
	En son babalar duyar-Çocuklar duymasın	25	4,5
	Total	560	100,0

Çocuğun davranışlarında ve kişilik kazanmasında özdeşim kurduğu veya model aldığı kişi ve kişilerin büyük önemi bulunmaktadır. Özdeşim kurulan veya model alınan kişi ve kişilerin takındığı tutum ve davranışın niteliği, çocuğun olumlu ya da olumsuz davranışları benimsemesine yol açmaktadır. Kişinin yaşamında şiddetin var olması, tutum ve davranışlarında kendini hissettiren şiddet veya şiddeti çağrıştıran eylemlerin bulunması, çocuğun bunu gerek taklit gerekse sosyal öğrenme yolluyla kazanmasına neden olmaktadır. Bu noktada, çocuğun benzemek istediği veya model aldığı kişi gibi konuşması, davranması ve giyinmesi önemli olmaktadır. Odak grup görüşmesindeki erkek çocuklarının belli bir bölümünün "kurtlar vadisi" dizisindeki "Polat Alemdar" gibi giyinmesi ve davranması dikkat çekecek niteliktedir. Siyah çizgili takım elbise, sivri burun ayakkabı ve yasak olmasına rağmen gizli takılan "Polat Alemdar" yüzükleri model alınan kişi hakkında bilgi vermektedir. Zaten görüşmede de erkek öğrencilerin bir bölümü, onun gibi olmak istediklerini ifade etmişlerdir. Onun gibi güçlü, "sözünün

eri" ve "delikanlı" olmak arzulanmaktadır. Bu noktada bazı okul idarecileri ve öğretmenlerinin tespitleri dikkat çekicidir. Okul yönetici ve öğretmenlerin bazıları, okullarda ve çocuklar arasında artan şiddeti "kurtlar vadisi" dizisiyle ilişkilendirmektedir.

Araştırmada izlenilen dizi film ile ailenin parçalanması, parçalanma şekli ve içinde yaşanılan aile ortamının niteliği arasında istatistik ve sosyolojik açıdan anlamlı bir ilişki bulunamadığından çapraz tablolara yer verilmemiştir.

6. Suç ve Çocuk Suçluluğu

6.1. Suç

Suç, içinde yaşanılan toplum ve kanun koyucular tarafından yapılması yasaklanan tutum ve davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Bir fiilin suç olabilmesi için kanun koyucu tarafından cezalandırılmış olması gerektiğine, suç ile ilgili tanımlamaların hepsinde yer verilmektedir. Yapılan tanımlar, kanunların neden bazı eylemleri ceza ile karşılamakta sorusunu beraberinde getirmektedir. Jhering, bu soruya bazı davranışların toplu halde yaşamayı engellemektedir cevabını vermektedir. Başka bir ifadeyle, bazı davranışlar, insanların bir arada yaşama şartlarını ortadan kaldırdığı için suç olarak nitelendirilmektedir. E. Durkheim suçu, "kolektif bilincin kuvvetli ve belirmiş tutumlarını ihlal eden fiiller" olarak tanımlamaktadır. Özet olarak suç, topluma zarar verdiği veya tehlikeli olduğu, kanun koyucu tarafından kabul edilen ve belirtilen tutum, davranış ve hareketlerdir.[610] Herhangi bir düşünce, tutum ve davranışın suç olarak değerlendirilmesini belirleyen yasa, kişiye yerine getirmekle yükümlü olduğu zorunluluklar getirerek, sosyal yaşamı düzenlemektedir. Karşılıklı hizmetlerin, alınan hizmetlere eşit olarak biçimde düzenlendiği bu düzenleyicilerde, önceden belirlenmiş kesin sınırların işlediği bir dizge bulunmaktadır. Kişilerin başkalarına karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu ve karşısındaki kişiden de uymasını beklediği hareketler ve uygulamalar, çok yönlü bir ilişkiler halkasını oluşturmaktadır. Zaten adı geçen yasaların temel fonksiyonu, belli doğal istek ve eğilimleri frenlemek, insan içgüdülerini denetlemek ve zorunlu davranışları kabul ettirerek bu ilişkiler düzenini korumaktır. İlişkiler düzenini koruyan yasalar, böylece herkesin yararlanabileceği bir sonuca varmak amacıyla ortak kabuller ve ödünler temeline dayalı bir işbirliğiyle[611] insanların bir arada yaşamasını sağlamaktadır. Bunu tehlikeye sokabilecek her türlü düşünce,

[610] Dönmezer, S. : **Krimonoloji,** Filiz Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 57-61.
[611] Manılowski, B. : **Yabanıl Toplumda Suç ve Gelenek**, (Çev. Ş. Yeğin), Eplison Yay., İstanbul, 2003, s.66 ve 75.

tutum ve davranış suç olarak isimlendirilmektedir. Çünkü işlenen her suç, toplu halde yaşayan insanların bazılarının haklarını elinden alınmasına ve insanların rahatsız olmasına neden olarak, birlikte yaşamayı zora sokmaktadır. Dolayısıyla sosyal yaşamın ve yapının bütünlüğünü, işleyişini ve geleceğini tehlikeye sokabileceği kanun koyucu tarafından belirlenmiş her türlü düşünce, tutum ve davranış suç olarak nitelendirilmektedir.

Seligman ve Johnson, bir sosyal grubun üyeleri tarafından iyi ve doğru diye kabul edilmiş bulunan inançların, geleneklerin âdet ve törelerin dayandıkları kurallara aykırı olarak işlenen davranışı suç; durumu ise suçluluk olarak nitelendirmektedirler. Lombrozo, suçluluğu, "bir davranışın, bir toplumun adet, töre, gelenek ve düşünceleriyle çelişki halinde bulunmak" diye tanımlamıştır.[612] Bu bağlamda suçun, sosyal işleyişi düzenleyen kurallar ile bir çelişkisi bulunmaktadır. Suç işleyen kişi, kendi çıkarı ve isteği için çevresindekilerine, bilerek zarar vermekte, onların hakkını ihlal etmektedir. Yapılan ihlal ve karşındakine verilen zarar ile, sosyal yaşamı düzenleyen kurallar dikkate alınmamış olmaktadır.

Buna bağlı olarak, suç işleyen kişilere, işbirliği yeteneği ve toplumsal ilgi duygusu gelişmemiş kişiler denilmektedir. Doğuştan var olan işbirliği potansiyelinin gelişmesi, çocuğun doğumundan sonra başlamaktadır. Çocuğun başta anne olmak üzere aile büyükleriyle olan ilişkisi ve bu ilişkiden doğan deneyimi, onun işbirliği ve toplumsal ilgi duygusunun elde edilmesini sağlamaktadır. Toplumsal ilgileri çocukluk aşamasında kazaya uğramışlar, geleceğin suçlularını oluşturmaktadır.[613] Eğer toplum üyesi olduğunu hisseden, toplumun iyiliğine ilgi gösteren yaşam biçimi, çocukluğun ilk dönemlerinde oluşmamışsa, o zaman bu bireyin tüm işlerinde, katkıda bulunma yeteneği sınırlı ve yetersiz olmaktadır.[614] Toplumsal ilgi duygusu gelişmemiş kişinin toplumla ilgili sorunları bulunmaktadır. Toplumla ilgili sorununa bağlı olarak her suçlu, yaptığı yanlış davranışında başka kişileri sürekli suçlamaktadır. Hata hep başkalarına aittir ve başkaları bu durumun ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. İleri sürdüklerine göre iş yeri kendilerine yarar sağlamamaktadır, her şey yanlış işlemektedir ve başkaları ona yardım etmemektedir.[615] Yaşadığı olaylar karşısında toplumu suçlayarak; "yaşam boyu insanlar zaten hep beni engelledi", "insanlar zaten hep benciller" diyerek

[612] Kırkıncıoğlu, M. : A.g.e., s. 68.
[613] Adler, A. : **Psikolojik Aktivite Üstünlük Duygusu ve Toplumsal İlgi**, (Çev.: B. Çorakçı), Say Yay., İstanbul, 2002, s.312-314.
[614] Adler, A. : A.g.e., s. 357.
[615] Adler, A. : **Yaşama Sanatı**, (Çev.: K. Şipal), Say Yay., İstanbul, 2001, s. 207.

genelleme yapan kişinin geçmişinden getirdiği kırgınlığı ve kızgınlığı bulunmaktadır.[616] İçinde taşıdığı kızgınlığı ve kırgınlığı atabilmek için, toplum tarafından normal kabul edilmeyen davranışlara yönelerek gidermeye çalışmaktadır.

6.2. Çocuk Suçluluğu:

Suç ana başlığı içinde değerlendirmeye alınan "çocuk suçluluğu", günümüzde sosyal bilimlerde oldukça çok tartışılan bir konu olmaktadır. Bunda, farklı toplumlarda ve ülkemizde sayıları sürekli bir artış gösteren kapkaççılık, hırsızlık ve adam öldürme, bali ve tiner bağımlılığı gibi olaylarda çocuk ve çocuk denilecek yaştaki gençlerin fazla olmasının etkisi bulunmaktadır. Bu tür olayların artması ve bunlarda çocukların sayılarının fazlalığı, "çocuk suçluluğunun" sosyal bilimler literatüründeki payını yükseltirken, çocuklarla ilgili çalışmaları yoğunlaştırmaktadır. Yoğunluğa paralel olarak başta gelişmiş ülkelerde olmak üzere çocuk suçluluğunu değerlendirmek için mahkemelerde ilgili özel alanlar oluşturulmaktadır. Oluşturulan çocuk mahkemelerinde, konu ile ilgili davalar görüşülerek bir karara varılmaktadır. Ülkemizde de, bu bağlamda çocuk mahkemeleri kurularak çalışmalarına başlamıştır.

Türkiye'deki çocuk mahkemeleri, 2001 yılı itibariyle 8331 davaya bakmış, bunların 1374'ü (%16.5) mahkumiyet, 388'i (%4.7) beraat, 60'ı davanın düşmesi ile sonuçlanmıştır ve 6509'u (%78.1) "diğer" şekillerde (çocuğu bir kuruma, ailesine verme vb.) karara bağlanmıştır. Bu davalarda 8666'sı erkek, 607'si kadın olmak üzere toplam 9273 çocuk sanık konumunda yargılanmıştır.[617] Farklı şekillerde ve nedenlerle mahkemeye getirilen çocuklar, işledikleri suça göre bir cezaya mahkum edilmişlerdir. Emniyet Genel Müdürlüğü kaynaklarına göre, 18 yaş ve altı çocukların suç işleme oranı her geçen süre artmaktadır. Başka bir ifadeyle, 18 yaş ve altı çocukların işlediği suç oranı, işlenen toplam suç içerisindeki payı sürekli artış göstermektedir. 2001 yılında kasten adam öldürme olayında 17'si kız olmak üzere toplam 268 on sekiz yaş ve altı çocuk, sanık durumundayken; 2004 yılında 10'u kız olmak üzere toplam 318 on sekiz ve altı çocuk sanık durumdadır. 2001 yılında darp olaylarında 325'i kız olmak üzere 5203 on sekiz ve altı yaş çocuk sanık durumundayken; 2001 yılında bu oran 423'ü kız olmak üzere toplam 6471'e yükselmiştir. Tehdit olaylarında 2001 yılında 22'si kız olmak üzere toplam 343 on sekiz yaş ve altı çocuk sanık durumundayken; bu oran 2004

---

[616] Geçtan, E. : **İnsan Olmak**, Metis Yay., İstanbul, 2004, s. 55.
[617] Bal, H. : **Çocuk Suçluluğu Kavramlar Kuramlar Alan Çalışmaları**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2004, s. 31.

yılında 33'ü kız olmak üzere toplam 676'a yükselmiştir. Şahsa yönelik suçlardaki çocuk oranlarındaki yükseliş, mala yönelik suçlarda da gözlemlenmiştir. 2001 yılında ev hırsızlığı olaylarında 193'ü kız olmak üzere toplam 3134 on sekiz yaş ve altı çocuk sanık durumundayken; bu oran 2004 yılında 313'ü kız olmak üzere 3258'e yükselmiştir. 2001 yılında şahıstan gasp olaylarında 45'i kız olmak üzere 566 on sekiz yaş ve altı çocuk sanık durumundayken; bu oran 2001 yılında 20'si kız olmak üzere 1275'e yükselmiştir.[618]

Suç ve suç başlığı içinde değerlendirilen çocuk suçluluğun kendi içinde bir çok sebebi bulunmaktadır. Ancak çalışma, suçun veya suçluluğun aile ile ilgili yönünü ortaya çıkarmayı amaç edinmektedir.

"Sosyal öğrenme" ve "davranış teorileri" suçun, suçlu faaliyetle ilgili normların, değerlerin ve davranışların öğrenilmesinin bir ürünü olduğu görüşü üzerine inşâ edilmektedir. Bu teoriler, suç teknikleri yanında suçun nasıl açıklanacağı, ne tür mazeretler bulunacağı, utanç duygusunun oluşup oluşmayacağı gibi suçun psikolojik yönlerini öğrenmeyi içermektedir. Bu teorilerin geçmişi 19. yüzyıl sonlarında Tarde'ın "taklit" teorisine dayanmaktadır. Tarde, o dönemde popüler olan Lombroso'nun "anormallik teorisi"ni reddederek, suçluların normal kişiler olduklarını ve suçu diğer yasak davranışlar gibi öğrendiklerini iddia etmiştir. Ona göre, bireyler bir elbise modelini kopya eder gibi davranış kalıplarını taklit ederek kendilerine mal etmektedir. Bu durumda; 1. bireyler diğerlerini, onlarla temas yoğunluğu ve sıklığı oranında taklit etmektedir. 2. Alt düzeyde olanlar, üst düzeyde olanları taklit etmektedir. Taklit eğilimi, köyden kente, alt sınıftan üst sınıfa doğru gerçekleşmektedir. 3. İki davranış çatıştığında, biri diğerinin yerini alabilmektedir. Taklit ve tekrara dayalı gelişen bu öğrenme süreci, çocuğun kişiliğini geliştirmesi; bazı tutum ve davranışı benimsemesi, kişiliğinin bir parçası haline getirmesiyle de yakından ilişkili olmaktadır. Çocukların kendi kişiliğini kazanma sürecinde "öykünme", "model alma" ve "taklit etme" davranışları, Tarde'ın teorisini temel alan "sosyal öğrenme" ve "davranış teorileri"ni haklı çıkarmaktadır. Çocuğun, yoğun temas içinde olduğu anne babası başta olmak üzere aile büyükleri, film kahramanları, öğretmenleri ve arkadaşlarının davranışlarını taklit etmesi, yetişkinlere göre daha fazla ve aktif olmaktadır.[619] Bu nedenle çocuğun dünyaya geldiği, farklı insan ve nesnelerle ilk tanıştığı ve deneyimler kazanarak

[618] **Emniyet Genel Müdürlüğü Kaynakları** (4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ile elde edilmiştir.)
[619] Bal, H. : A.g.e., s. 17-18.

öğrenme sürecine girdiği ilk yer olan aile ve aile içinde yaşanılanların niteliği, çocuğun suç sayılan davranışlara yönelmesi açısından oldukça büyük önem taşımaktadır.

Suç işlemiş kişiler, ruh bilimsel testten geçirildiklerinde sapma davranışlarının temelinde çocukluk yıllarındaki yaşadıkları problem bulunmaktadır. Suçluların genelinde, çocukluklarında aykırı bir eğitimden geçmiştir, aldıkları yetersiz ve sağlıksız eğitim, içlerinden toplumdan öç almak duygusu uyandırmıştır. Örnek alacakları, doğru olarak alıp benimseyecekleri, onları özdeşleşebileceği kişi ve durumlardan mahrum olmuşlardır. Bu nitelik ve şartlar onları, suç işlemeye yöneltmektedir. Bununla da kalmayarak, suç işleyen çocuk toplumdan soyutlandığından bu durumdan kurtulmak için kendine ortaklar arayıp bulmaya yönelmektedir. Yaptığı yasa ve toplum dışı hareketlerine ortak arayan suçlu çocuk, bu davranışı ile içine düştüğü suçluluk duygusundan kurtulmayı amaç edinmektedir.[620]

Çocukların ilk örnekleri ve öğreticileri, kendileriyle ilk iletişim ve etkileşime giren kendi anne ve babalarıdır. Çocuklar, hem genel bir takım tutumları, hem de özel bazı davranışları, anne babalarını örnek alarak ve onların edimlerini tekrarlayarak öğrenmektedirler. Bir oğul, babasını gözlemleyerek erkek gibi davranmayı öğrenmektedir; annesini gözlemleyen kız çocuğu da bir kadın olmayı ve davranmayı öğrenmektedir. Örnek alma sürecinde çocuklar, anne babalarının bir çok kişilik özelliğini tekrar ve taklide dayalı olarak öğrenirken, farkında olmadan da aile içinde hâkim olan ahlaki ve kültürel değer ve standartlarını da benimsemektedir.[621] Bu nedenle, aile içinde yaşanılan iletişimin özelliği, oldukça büyük önem kazanmaktadır. Çocuk anne babasını örnek alarak, onları taklit ederek içine girdiği öğrenme sürecinde farkında olmadan, ailede ve toplumdaki kuralları, değerleri, gelenek ve görenekleri de öğrenmektedir. Çocuk, neyin doğru ve yanlış, neyin normal ve anormal, neyin suç ve suç olmadığına dair esasları bu öğrenme süreci içinde kazanmaktadır.

Sorunlu aileler, içinde yaşayan çocuğun ihtiyaçlarını yeterince karşılayamayarak çocuğun suçlu, akıl hastası, alkol ve uyuşturucu bağımlısı olmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı sorunlu aileler, toplumsal hayatı zora sokan bir takım problemlerin doğmasına neden olmaktadır.[622] Sürekli geçimsizlik ve tartışmanın olduğu, ekonomik, sosyal ve psikolojik olarak ihtiyaçların karşılanmadığı bir aile düzeninde yaşamak zorunda kalan çocukların, toplumun onlardan beklediği rol kombinasyonlarını

---

[620] Zullinger, H. : **Suçlu Çocuklar ve Çocuk Mahkemeleri**, (Çev.: K. Şipal), Cem Yay., İstanbul, 2000, s. 27ve 88.
[621] Morgan, C. T. : A.g.e., s. 323.
[622] Satır, V. : A.g.e., s. 19.

kavraması oldukça güç olmaktadır. Nye, çocuk suçluluğun öğrenme sonucu olmakla birlikte, kontrol eksikliğinden kaynaklandığını belirtmektedir. Ona göre, sosyal kontrol, sosyalleşme süreciyle ilişkilidir. Bu süreç içerisinde yanlışın doğrudan, kötünün iyiden ayrılmasını belirleyecek ölçü hakkında bilgi verilmektedir ve çocuk bunları bu şekilde öğrenmektedir. Böylece "içselleştirilmiş kontrol" sağlanmaktadır. Buna ek olarak, bireyin davranışlarını kontrol eden, uymadığında onu cezalandıran doğrudan kontrol de önemli olmaktadır.[623] Dolayısıyla, sosyalleşme sürecinin dışında, çocuğu davranışlarından dolayı kontrol edecek ebeveynin olmaması, suçluluğu artırabilmektedir.

Ailenin parçalanması veya olumsuz nitelik taşıması, çocuğun sosyalleşme sürecini olumsuz etkilemektedir. Anne babasını ölüm ve boşanma sonucu kaybeden çocuğun sosyalleşme süreci, engellenmiş olmaktadır. Ailenin parçalanması, çocuğun ruhsal ve fiziksel ihtiyaçlarının yeterli karşılanmamasına ve çocuğun sağlıklı bir yetişkin olması için uygun ortamın yok olmasına neden olmaktadır. Arzu edilmeyen bu durum ise, çocuğun suça eğilimini artırmaktadır.

Birçok bilim dalı, çocuğun kişiliği ile ailenin yapısı ve aile içindeki iletişim sistemi arasında yakın ilişki olduğunu ileri sürmektedir. Çocuğun temel ihtiyaçları dışında, sevilmek, korunmak, istenilmek, motive olmak ve içindeki başarı potansiyelini ortaya çıkarmak gibi ihtiyaçları bulunmaktadır. Ailenin ise, çocuğun bu ihtiyaçlarını karşılamak yükümlülüğü bulunmaktadır. Bunlar uygun bir şekilde doyurulmadığında, bütün hayat boyunca ego'nun engellenme eşiğini zorlayacak olan saldırganlık dürtüleri ortaya çıkmaktadır. Kişiliği oluşturacak olan "id", "ego" ve "süperego"nun normal gelişimi, ancak tipik aile adı verilen normal aile içinde mümkün olmaktadır. Tipik aile, ana baba ve çocuklardan meydana gelen sosyal bir birimdir. Ana babadan biri eksik veya bunların yerine geçecek kişilerle tamamlanan aileler ile ana babadan başka kimselerin de bulunduğu kalabalık aileler atipik, olarak değerlendirilmektedir. Kurumlar veya başka aile içinde yetiştirilme de atipik aile içine girmektedir. Ebeveynlerden birinin alkolizm veya akıl hastalığı gibi kişilik kusurları gösterdiği, içinde sürekli şiddetli geçimsizliğin yaşandığı aileler de manevi yönden atipik aile özelliği taşımaktadır. Bu bağlamda, atipik aile çeşitli yollarla, engellenme eşiği düşük, suçluluğa yatkın kişilik yapısını oluşturmaya zemin hazırlamaktadır. Çocuğun hayati dürtü ve ihtiyaçlarını ancak normal aile saldırganlığa sebep olmadan doyurabilmekte ve

[623] Bal, H. : A.g.e., s. 20.

çocuğun normal ve sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlayabilmektedir. Keza, iç kontrol sistemi olan "süperego" ancak ana babanın varlığı ve çocukla olan sağlıklı iletişim ile gerçekleşmektedir.[624] Normal bir şahsiyetin gelişimi için elzem olan istikrarlı aile çevresinin olmayışı, çocukta kararsız bir şahsiyetin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Düzensiz yuvalar, çocuğa kendisinin başkalarından farklı olduğu gibi bir his aşılamakta ve bu his aşağılık duygusunun ve sosyal emniyetsizliğin sebebi olabilmektedir. Kuvvetli bir sevgi ile bağlandığı bir ebeveyninden birinin kaybı, çocuğun gergin olmasına neden olacak emniyetsizlik duygusu yaratmaktadır.[625] Dolayısıyla, ailenin parçalanması ve olumsuz aile koşulları sağlıklı kişiliğin oluşması için ego ve "süperego"nun yetersizliği yanında çocukta güvensizlik ve emniyetsizlik duygusu yaratmaktadır. Bunlar ise, çocukta psikolojik çatışmalar oluşturarak, suça eğilimli olmayı beraberinde getirmektedir.

Ailede yaşanan sorunlara bağlı olarak sosyalleşme sürecini tamamlayamayan çocuğun "üst benliği" gelişmemektedir. Kişiyi bir takım tutum ve davranışları yapmasına sınır koyarak denetleyen üst benliğin gelişmemişliği, saldırganlık ve suça yatkınlık ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte sevgi yetersizliği, katı disiplinli eğitim, ayartıcı çevre koşulları ve sürekli hale gelen çatışma ortamı, suça itilme olasılığını artırmaktadır.[626] Suçluluk bir çocukta, sevginin sapmış bir biçimi, nefretin açıkça ortaya konmasıdır. Çocuklarda suçluluğun incelenmesi niçin nefrete itildiğinin incelenmesi sorusuna gitmektedir. Baştan vazgeçilmez birçok haklardan yoksun bırakılmış suç işleyen çocuk, haklarını yasa dışı yol ve yöntemlerle elde etmeye çalışmıştır. Birçok nedeni olan çocuk suçluluğunun, aile kurumu ve aile içi ilişkilerle ilgili yönleri en genel anlamda şunlar olmaktadır: 1. Evde çocuğa katı disiplin uygulanması, kötü muamele, şiddet, ihmal ve istismar. 2. Reddedici ve kısıtlayıcı ebeveyn tutum ve davranışları. 3. Ailenin ölüm, boşanma ve ayrı yaşama şekliyle parçalanması. 4. Aile içinde suç işlemiş bireylerin varlığı, özellikle anne babanın cezaevi deneyimi. 5. Evden kaçma ve ayrı yaşama. 6. Çocuğun ve ailedeki diğer üyelerin kişilik özellikleri. 7. Çocuk ve ailenin yaşadığı çevre ve ekonomik koşullar. 8. Çocuk ve diğer aile üyelerinin ruh sağlığı bozukluğu ve hastalıklar. 9. Aile bireyleri ve aile üyeleri arasındaki iletişimin niteliği. 10. Ailede madde bağımlılığı. 11. Anne babanın evliliklerindeki uyumsuzluk, kavga ve

---

[624] Savaşır, Y. : "Suçlu Çocuklarda Atipik Aile Faktörü", **Aile Yazıları 3**, (Der.B. Dikeçligil- A. Çiğdem), A.A.K.Yay., 5/3 Ankara, 1991, s. 25.
[625] Atav, N. : "Şahsiyetin Gelişiminde Aile Çevresinin ve Ailedeki Gerginliklerin Etkileri", **Aile Yazıları 3**, (Der. B. Dikeçligil- A. Çiğdem), A.A.K. Yay., 5/3 Ankara, 1991, s. 14.
[626] Yörükoğlu, A. : A.g.e., s. 262.

eşler arasındaki iletişim kopukluğu.[627] Dolayısıyla aileni parçalanması, aile içindeki yerleşik ilişki, aile üyelerinin kişiliği, tutum ve davranışları suçun oluşması, devam etmesi, şu veya bu şekle bürünmesi açısından üzerinde durulması konular olmaktadır. Bu ilişki, çeşitli uygulamalı araştırmalar tarafından doğrulanmaktadır.

Glueck, 966 suçlu çocuk üzerinde yaptığı kapsamlı araştırmalarında parçalanmış aile oranının %40 olduğunu bulmuştur. Armstrong da 660 suçlu çocukta 0-6 yaşlar arasında aile bütünlüğü bozulmuş olanların %57 olduğunu bildirmektedir. Ahnjö ve Otterstöm İsveç'te yaptığı araştırmada sosyal davranış ve eğitim güçlülüğü gösteren çocuklarda bozuk aile faktörünü % 70 olarak bulmuşlardır. Yine Türkiye'de F. Göksel, Ankara genelevlerinde yaptığı sosyal bir incelemede, burada çalışanların %58'inin küçük yaşta ailenin parçalanması ile karşılaştığını ortaya çıkarmıştır.[628] 1943 yılında 124 küçük suçlu üzerinde yapılmış bir araştırma, çocuklardan 22'sinin anne babalarının bulunmadığını, 16'sının yalnız anneden, 32'sinin babadan yoksun olduklarını ortaya koymuştur. Bu suretle, inceleme konusuna giren küçük suçlulardan %57'si parçalanmış ailelere mensuptur. Yine İstanbul Üniversitesi Ceza Hukuku ve krimonoloji enstitüsü tarafından 974 suçlu çocuk üzerinde yapılan inceleme suçlu çocuklardan %42.1'inin parçalanmış ailelere mensup olduğunu ortaya koymuştur.[629] Bu uygulamalı çalışma sonuçları, ailenin parçalanması ve olumsuz aile yaşantısıyla çocuk suçluluğu arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bu ilişki, ailenin üzerine aldığı görev ve sorumluluğu yerine getirememesi ile açıklanmaktadır.

Ailenin üzerine aldığı görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi, çocuk açısından uygun ortamın hazırlanması ve iyi yetişme imkanlarının elde edilmesi anlamına gelmektedir. Aile içindeki ilişkilerin düzenli olması ve koşulların çocukların lehine olması, onların kendilerini bir yerlere ait olmasını ve ona göre davranmasını temin ederek çocukta sorumluluk duygusunun oluşmasına neden olmaktadır. Bireyselliğin yitirilmesinde önemli bir etken anonim olmaktır. Grup üyeleri kendi kimliklerinin belirgin olmadığını düşündükleri zaman, kendilerine özgü bir kimlikleri olduğunu daha kolay unutmaktadır. Dolayısıyla, davranışları için kendilerini daha az sorumlu hissetmektedirler. Bir kalabalıkta bireyler tek başına durmamakta ve birbirlerinin arasına karışarak ortak bir kimlik oluşturmaktadır. Bunun tersine, kişiler

---

[627] Durdubaş, A. : "Suçlu Çocuklara Yönelik İyileştirme Yaklaşımları ve Aile Merkezli Çalışma Önerileri", **I. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu** (2000'li Yıllarda Aile Hizmetleri) A.A.K Yay. No: 117, Ankara, 2001, s. 209.

[628] Özsan, M. : "Çocuk Suçlarında Aile ve Anne Baba İlişkilerinin Rolü", **Aile Yazıları 3**, (Der.: B. Dikeçligil-A. Çiğdem), A.A.K. Yay., 5/3 Ankara, 1991, s. 39-40.

[629] Dönmezer, S. : A.g.e., s. 311.

kim olduklarının ayırt edilebileceği zamanlarda ve durumlarda davranışlarına daha çok dikkate etmekte; mantık ve ahlâk dışı davranışlarda bulunmamaya ve sapma davranışlar göstermemeye daha çok dikkat etmektedirler.[630] Dolayısıyla, bir yerlere aitlikle kazanılan kimlikte, bir kaybolma durumu ortaya çıktığında tutarsız, mantıksız ve ahlâk dışı davranma ihtimali artmaktadır. Kendini onun bir parçası hissedeceği bir ailesi ve ebeveyni olmayan çocuğun da bu anlamda bir sorunu bulunmaktadır. Onu sapma davranışlardan alı koyacak, onu kontrol edecek, ona sorumlu olduğunu hatırlatacak kimselerin yokluğu, kişinin sapma davranışlara yönelme eğilimini artırıcı durumlar olarak değerlendirilebilmektedir.

Bu değerlendirmeyi, güçlendirmek adına Hirschi'nin düşünceleri önemli olmaktadır. Hirschi, çocuk suçluluğu konusunda "sosyal kontrol teorisi"ni geliştirmiş ve teorisinde Durkheim'in "kişinin ait olduğu grupla bağlarının kopması halinde kontrol edilme güçlülüğü" fikrini kullanmıştır. Bireyin toplumla bağlantısı gevşediği ölçüde, suçluluk olasılığı artmaktadır. Bu teori, öncelikle, aile bağlarının zayıf olması ve aile içi olumsuz ilişkilerin varlığı halinde çocuk suçluluğu için uygun bir ortamın oluşabileceğini hatırlatmaktadır.[631] Bu nedenle, suç işleyen çocuktan ziyade suça itilmiş çocuktan bahsetmek daha anlamlı olmaktadır. ailenin parçalanması, bu açıdan çocuğu suça itebilmektedir. Parçalanmayla, çocuğun temel ihtiyaçlarını karşılayamayan aile, çocuk suçluluğuna zemin hazırlamaktadır.[632]

Çocuğun fiziksel ve ruhsal gelişim göstererek sağlıklı bir yetişkin olmasında, anne babanın varlığı büyük önem taşımaktadır. Çocuk açısından babanın varlığı, dış dünyadan gelebilecek tehlikeleri, iç dünyadan kaynaklanan korkuları ve annenin aşırı baskılarını azaltan bir güç olarak algılanmaktadır. Baba ilgisi, çocuğun kadınla erkeği ayırt etmekten kurtarmaktadır. Bunu da, çocuğun doğrudan doğruya annenin oluşturduğu bir dünyanın ötesine götürerek ve bireyselleşmeye yönelterek oluşturmaktadır. Babanın aile içindeki rolü, belirli bir zaman sonra annenin rolünü geçmektedir. Çocuk için bu rol, özellikle kişilik özelliklerini istikrarlı bir şekilde sürdürdüğü ölçüde belirginleşmektedir. Çocuk babanın varlığıyla, annesinden gözlemlediği tutum ve davranışları referans alarak, baba rolüne daha farklı bir ağırlık ve önem vermektedir. Çünkü anne ve babanın varlığı, çocuğa karşılaştırma yaparak ayırt etme fırsatı tanımaktadır. Aile içindeki ve dışındaki yaşantı için çocuklar açısından

---

[630] Kağıtçıbaşı, Ç. : **Yeni İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş**, Evrim Yay., İstanbul, 1999, s. 280
[631] Bal, H. : A.g.e., s. 20-21.
[632] Yörükoğlu, A. : **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, Özgür Yay., İstanbul, 2000,s. 214-215.

büyük önem taşıyan babanın yokluğunda; 1. otoriteyi anne üzerine almakta ve belirli bir süre sonra onun görevi haline gelmektedir. Bu durumdaki erkek çocuğu, anneye bağımlı olmaktadır. 2. Erkek çocuklarda suça yönelme oranlarıyla, küçüklüklerinde yeterli baba figürünün yokluğu arasında bir ilişki bulunmaktadır. Otorite yokluğu veya yetersizliği, çocuğu sosyal olmayan olaylara itebilmektedir. 3. Babanın yokluğu durumunda, eksik bir sosyalleşme süreci yaşanılmaktadır. 4. Babanın yokluğunda anne, babanın görev ve sorumluluklarını da üzerine alarak normalden daha fazla bir yük üstlenmektedir. Bu ise onun daha kısa zaman içinde yıpranmasına neden olarak, çocuğun bu durumdan olumsuz olarak etkilenmesine neden olmaktadır. 5. Baba olmayınca, çocuk kendine model olarak televizyonlardaki dizi ve film kahramanlarını almaktadır. Bir başka ifadeyle, babanın olmadığı durumlarda, sokağın ve kitle iletişim araçlarının olumsuz etkisi çocuk üzerinde daha çok hissedilmektedir.[633] Babanın yokluğu, çocuğun aile içinde ve dışındaki davranışlarının kontrol eksikliği anlamını taşımaktadır. Oysa ki, insani faaliyet, makul denetim veya eleştiriden bir süre mahrum bırakıldığında, insan iradesinin dışına taşma eğilimi göstermektedir.[634]

Ailenin parçalanmasından sonra hem çocuk, hem de çocuğun bakımını tek başına üstlenen kişi, bir takım sorunlar yaşamaktadır. Aşırı rol yükü, çocukla ilişkideki bozukluk ve ekonomik yetersizlik gibi sorunlar ilk akla gelenler içerisindedir. Boşanmadan sonra velayeti alan taraf, velayeti üstlenmeyen tarafın yokluğunu çocuklara hissettirmemek için aşırı rol yüklenmesine girmektedir. Bu durum ise, bir taraftan ebeveynin kendisi için bir rahatsızlık yaratırken diğer taraftan ebeveynin yakın ilişki içindeki çocukla arasında iletişim bozukluğuna neden olmaktadır. Ayrıca rol belirsizliği ve kayması da çocuk bakımını tek başına üstlenmiş ebeveyn açısından önemli bir sorundur. Beatrice'e göre, "çocuklarıma hem anne hem de baba olmayı nasıl başaracağım?" şeklindeki bir kaygı son derece yaygındır. Boşanmış bir anne, çocukları için bir otorite, koruyucu ve rehber olma rolü için gerekli bilgi ve beceriden yoksun olabilmektedir. Bunda, cinsiyet sosyalizasyonunun etkisi bulunmaktadır. Kadın, ailede erkeğe kıyasla daha aktif bir rol alacak şekilde yetiştirilmediğinden, boşanmış bir annenin hem otorite hem de sevgi sembolü olması ve bunu başarılı bir şekilde yürütmesi

[633] Saygılı, S. ; Çankırılı, A. : **Babacım Nerdesin? Çocuk eğitiminde Babanın Rolü**, Elit Yayınları, İstanbul, 2004, s. 85 ve 100.
[634] Mannheim, K. : **İdeoloji ve Ütopya**, (Çev.: M. Okyayuz), Epos Yay., Ankara, 2002, s. 26.

kolay olmamaktadır.[635] Dolayısıyla ailenin boşanma ve ölüm ile parçalanması çocuk bağlamında sevgi ve otorite konusunda bir dengesizlik yaratmaktadır.

Boşanma sonucunda çocukta ortaya çıkan bir başka sorun ise, yanında kaldığı ebeveynin diğer ebeveynine karşı sürekli olumsuz yargılama yapmasıdır. Velayeti üstlenen ebeveynin, eski eşine karşı sürekli olumsuz duygularını çocuklara aktarması, çocuğun yaşamını olumsuz olarak etkilemektedir. Ayrıca, ebeveynin boşanmadan doğan ekonomik sıkıntısını gidermek için çalışması, ebeveyn çocuk ilişkisinde bir azalma; huzursuzluk, kaygı ve davranışlarında tutarsızlık yaratmaktadır. Bir taraftan boşanma sonucu ortaya çıkan mutsuzluğu gidermek için aşırı hoşgörülü davranma, diğer taraftan az iletişim ve ebeveyne karşı soğutma girişimleri, çocuğun normal davranma ihtimallerini zorlaştırmaktadır.[636] Boşanmanın ardından bireylerin sosyal ilişkilerinde çeşitli yönlerde değişiklikler meydana gelmektedir. Bunlar çevrenin, arkadaşların ve aile üyelerinin davranışlarındaki değişikliklerdir. Yakın çevre, boşanma sonrasında, kişiye sosyal desteğini kısmen de olsa çekmektedir. Arkadaş ve özellikle yakın akrabaların boşanmayı olumsuz bir olay olarak algılamaları, bu olaylara karşı düşünce, tutum ve davranışları olumsuz olarak etkilemektedir. Bunlara bağlı olarak, sosyal desteğin sağladığı sorun paylaşma, dayanışma, güven kazandırma, yalnız hissetmeme, onay ve kabul gibi durumların birden kesilmesi, boşanan kişiyi yalnızlığa ve kaygıya sevk etmektedir. Her yapılan davranış sonucunda çevrenin kontrolünü üzerinde hissetme, kişiyi belirli noktadan sonra çileden çıkarmaktadır. Giderek birey, kendini toplumdan soyutlanmış hissederek depresif tutum ve davranışlara yönelebilmektedir. Yaşanılan bu olumsuzluklar, doğrudan çocuğun psikolojik ve sosyal hayatına yansımaktadır. Ebeveyn, sahip olduğu rahatsız verici durumları çocuğa aktarmaktadır. Ebeveyn kendine tanınmayan tolerans ve hoşgörü konusunda çocuğa adil davranamamakta, sorulan sorulara sert cevap vermekte, ihtiyaçlarını karşılamamakta ve öğretim yöntemi olarak cezalandırmayı uygulanmaktadır. Bununla birlikte parçalanmış aile çocuklarına çevrenin baskısı artmaktadır. Çevredeki herkes, çocuk üzerinde kendini sorumlu hissederek çocuğa farklı mesajlar vermekte ve telkinlerde bulunmaktadır. Kendi içinde değişen ve bir bütünlük taşımayan bu mesajlara çocuğun uyum sağlaması da ayrı bir sorun olarak belirmektedir. Çelişik ifadeler, çocuğu daha çok belirsizliğe itmektedir.

---

[635] Arıkan, Ç. : **Yoksulluk, Evlilikte Geçimsizlik ve Boşanma**, Şafak Mat. Ankara,1992, s. 46-47.
[636] Arıkan, Ç. : A.g.e., s. 48.

Çocuk suçluluğu ile parçalanmış aile arasındaki ilişkinin arkasında anne baba sevgi ve ilgisindeki yetersizlik, aile içinde yaşanan düzensiz ve sağlıksız ilişkiler bulunmaktadır. Her saldırganlık ve şiddet eğilimini, hüsrana uğramış sevgi, ilgi ve kendini ifade etme eksikliği ortaya çıkarmaktadır[637] Suçlu, o suçu işleme yoluyla zafer kazanacağına inanmakta ve yakalanmayacağı düşüncesinden hareket etmektedir. Bu kesin inancın kökleri de çocukluk yıllarına kadar gitmektedir. Şımartılan, güç durumla karşılaşan, üstünlük inancı bulunan, kendini kandıran ve sağduyusu gelişmemiş çocuğun suç işleme eğilimi daha fazla olmaktadır. Çünkü çocuk yapı olarak ne iyi ne de kötü olarak dünyaya gelmektedir. Bu bağlamdaki bütün belirtiler, toplumsal olarak ortaya çıkmakta; dolayısıyla kişinin içine doğduğu ortam ve yaşamının geçtiği çevre belirleyici olmaktadır. Eğer toplum üyesi olduğunu hisseden, toplumun iyiliğine ilgi gösteren yaşam biçimi, çocukluğun ilk dönemlerinde oluşmamış veya kazandırılmamışsa, o zaman bu bireyin sorumluluk taşıma ve toplumsal ilgi yeteneği gelişememektedir. Toplumsal ilgi yeteneğinin gelişmemişliği veya az gelişmesi ile suç işleme arasında bir ilişki bulunmaktadır.[638] Kendini bir bütünün parçası hissetmemek, bundan dolayı da dışlanmış, ezilmiş, geri kalmış olarak algılamak, kişiyi yasa dışı yollara başvurarak, toplumdan ve yaşadıklarından öç almak düşüncesine yöneltebilmektedir. Bu yüzden kişinin çocukluk döneminde sosyalleşmesi çok önemli fonksiyonlar yerine getirmektedir. Aile içinde gerçekleşen sosyalleşme süreci, çocuk açısından bir çok fonksiyon yanında, sorumluluk duygusu aşılayarak onu yasa dışı tutum ve davranışlara yönelmekten korumaktadır.

İşlenen her suç, mutlaka önceden tasarlanmıştır ve her suçun temelinde "nasıl olsa daha önce yakalanmadım" düşüncesi yatmaktadır. Suç işleyen kişi için yasalara, düzen koyuculara ve polise yakalanmamak üstünlük duygusu kazandırmaktadır. Bu üstünlük duygusu, suçu işleyip yakalanmamak düşüncesi, yasa dışı eylemi cazip hale sokmaktadır.[639] Dave'nin içerisinde alkolizm, şiddet, sevgi ve ilgi eksikliği olan bir ailede yaşam mücadelesi veren bir çocuğu konu edinen çalışmasındaki çocuğun bazı sözleri ve savunması bu konuda oldukça önemli bilgiler vermektedir. Annesi tarafından sevilmeyen, dövülen, babası tarafından korunmayan ve ilgilenilmeyerek bakıcı aile yanına verilen çocuk; hırsızlığı kendini ispat etmek için yaptığını, bir şeyleri başardığını kendisine ve insanlara kabul ettirmek için yaptığını söylemektedir. "Tatlı bir şey yemeyi

---

[637] Yavuzer, H. : **Ana Baba Çocuk**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 14-17 ve 37.
[638] Adler, A. : **Psikolojik Aktivite**, (Çev.: B. Çorakçı), Say Yay., İstanbul, 2002, s. 311, 356-357.
[639] Adler, A. : A.g.e., s. 317.

canımın istediği için değil, yakalanmadığımı kanıtlamak için yaptım" ifadesi bu noktada oldukça belirleyicidir. Onun için dikkatli davranarak ve adımlar atıp hırsızlık yaparak marketten çıkmak, oldukça büyük psikolojik bir tatmin sağlamaktadır. Kötü de olsa bir şeyleri başarmanın heyecanını ve mutluluğunu hissetmektedir.[640] Kişiye zafer kazanma ve başarılı olma duygusu hissettiren bu sapma davranışın arkasında, karşılanılmayan ekonomik, sosyal, duygusal ve psikolojik ihtiyaç toplamı bulunmaktadır.

Anlatılanlar çerçevesinde; ailenin parçalanmasıyla; çocuğun sosyalleşme süreci kesintiye uğramamaktadır. Çocuğun sağlıklı beslenme ve temizlik gibi fiziksel ihtiyaçları yanında sevilme, ilgilenme ve destek olunma gibi ruhsal ihtiyaçları yeterince karşılanılmamaktadır. Çocuğu denetleyerek normal dışı davranışlardan uzaklaştırma imkanı ortadan kalmaktadır. Aile içinde yaşanan problemlere dayalı olarak toplum tarafından arzu edilen davranışların çocuklara aktarılması engellenmekte, dolayısıyla çocuğa uygun yaşam ortamı yaratılmamaktadır. Bu nedenlerden dolayı da çocuk, suça yönelmektedir.

Parçalanmış aile ve olumsuz aile içi ilişki ile çocuğun suça eğilimi arasında bir ilişki kurarken, suçlu çocuktan ziyade, ilerde suç işleme ihtimali olan çocuğun ne gibi özellikler gösterdiğine bakmak daha isabetli olacağı düşünülmektedir.

İlerde suç işlemesi tahmin edilen çocuk, okuldaki bir takım tutum ve davranışları ile bu noktada bazı ip uçları vermektedir. Okuldan nefret etmek, sık sık okuldan kaçmak, ödevlerini düzenli yapmamak, sınıfta kalmak, okulda çok az kişiyle arkadaşlık etmek ve hangi mesleği seçeceğini bilmemek, ilerde suç işleme ihtimali olan çocukların yaptıkları bazı davranış örnekleridir. Bu davranış örneklerine ise genellikle parçalanmış aile çocuklarında rastlanılmaktadır.[641] Bu nedenle, okul öğrenimindeki çocuğun, okul yönetimiyle olan ilişkisinin niteliği, çocuğun suça yönelimini hakkında bilgiler vermektedir. Okuldaki yerleşik düzen ve disipline karşı olmak, mevcut kuralları hiçe alarak karşı tutum ve davranışlara yönelmek, çocuğun toplumsal ilgi düzeyi yanında, suça yatkınlığı hakkında bir fikir vermektedir. Araştırmada çocuğun suça eğilimli olduğu tespit etmek ve bunu ailedeki parçalanmayla ilişkilendirmek için çocuklara okul yönetiminden ceza alıp almadıkları sorulmuş ve çıkan sonuçlar bağımsız değişkenler ile karşılaştırılmıştır. Okul yetkilileri ve öğretmenlerle yapılan görüşmelerde ceza alınacak veya uyarılacak öğrenci hareketlerinin, okula bıçak vb. kesici alet, sigara ve çakmak getirilmesi, öğretmene karşı kaba kuvvet kullanma girişimi ve arkadaşlar arasında kavga

[640] Pelzer, D. : **Yitik Çocuk**, (Çev.: G. Tümer), Hyl Yay., Ankara, 2001, s. 4-115.
[641] Ersin, M. : **Eğitimde Psikolojinin Rolü**, M.E.B. Yay., İstanbul, 1981, s. 105.

olduğu öğrenilmiştir. Bu tutum ve davranışlarda bulunan öğrenci, okul idaresinden uyarı veya disiplin cezası almıştır. Konu ile ilgili araştırma sonuçları tablo 56'da verilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi, okul idaresinden uyarı ve ceza alma oranı anne babası ile yaşayan çocuklarda %10 iken bu oran, annesiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %24.4'e, yurtta yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %50'ye, akrabalarıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %20.4'e, abla ve ağabeyiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %18.2'ye yükselmektedir. Babası ile yaşayan parçalanmış aile çocuklarında ise bu oran %8'dir. Baba ile yaşayan çocuklarda bu oranın az çıkması, baba korku ve otoritesinin çocuk üzerindeki etkisi ile açıklanmaktadır. Tablodaki sonuçlar, ailenin parçalanması ile çocuğun okul idaresinden uyarı ve ceza alması arasında bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Ailenin parçalanması, çocuğun sosyalleşme sürecini aksatmasına, çocuğun fiziksel ve ruhsal ihtiyacının yeterli karşılanmamasına, çocuğun denetim eksikliğine neden olmasından dolayı çocuğun suç işlemeye yatkın olmasına neden olmaktadır. Bu nedenlerden dolayı, parçalanmış ailede yaşamak, çocuk açısında suç işleme riskini doğurmaktadır.

Tablo 56: Ailenin parçalanması ile çocuğun okul idaresinden ceza alması arasındaki ilişki

		Okul idaresinden uyarı veya ceza aldınız mı?		
		Evet	Hayır	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	28	252	280
		10,0%	90,0%	100,0%
		30,1%	54,0%	50,0%
		5,0%	45,0%	50,0%
	Annem ile birlikte	40	124	164
		24,4%	75,6%	100,0%
		43,0%	26,6%	29,3%
		7,1%	22,1%	29,3%
	Babam ile birlikte	3	33	36
		8,3%	91,7%	100,0%
		3,2%	7,1%	6,4%
		,5%	5,9%	6,4%
	Yurtta	10	10	20
		50,0%	50,0%	100,0%
		10,8%	2,1%	3,6%
		1,8%	1,8%	3,6%
	Akrabalarımla	10	39	49
		20,4%	79,6%	100,0%
		10,8%	8,4%	8,8%
		1,8%	7,0%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	2	9	11
		18,2%	81,8%	100,0%
		2,2%	1,9%	2,0%
		,4%	1,6%	2,0%
Total		93	467	560
		16,6%	83,4%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%
		16,6%	83,4%	100,0%

x^2: 34.413 df: 5 $p < 0.05$

Çocuğun suça eğilimini belirleyen ölçütlerden çocuğun okul yönetiminden uyarı ve ceza almasında ailenin parçalanması kadar, parçalanmanın şekli de etkili olmaktadır. Bahsedilen ilişkiye ait araştırma sonuçları tablo 57'de verilmektedir.

Tablo 57: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun okul idaresinden uyarı ve ceza alması arasındaki ilişki

		Okul idaresinden uyarı veya ceza aldınız mı?		
		Evet	Hayır	Total
Anneniz	Sağ	58	330	388
		14,9%	85,1%	100,0%
		62,4%	70,7%	69,3%
		10,4%	58,9%	69,3%
	Öldü	2	41	43
		4,7%	95,3%	100,0%
		2,2%	8,8%	7,7%
		,4%	7,3%	7,7%
	Boşandı	33	96	129
		25,6%	74,4%	100,0%
		35,5%	20,6%	23,0%
		5,9%	17,1%	23,0%
Total		93	467	560
		16,6%	83,4%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%
		16,6%	83,4%	100,0%

x^2: 12.711 df: 2 $p< 0.05$

		Okul idaresinden uyarı veya ceza aldınız mı?		
		Evet	Hayır	Total
Babanız	Sağ	36	287	323
		11,1%	88,9%	100,0%
		38,7%	61,5%	57,7%
		6,4%	51,3%	57,7%
	Öldü	24	84	108
		22,2%	77,8%	100,0%
		25,8%	18,0%	19,3%
		4,3%	15,0%	19,3%
	Boşandı	33	96	129
		25,6%	74,4%	100,0%
		35,5%	20,6%	23,0%
		5,9%	17,1%	23,0%
Total		93	467	560
		16,6%	83,4%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%
		16,6%	83,4%	100,0%

x^2: 16.918 df: 2 $p<0.05$

Tablodan da görüldüğü üzere, çocuğun okul idaresinden uyarı ve ceza almasında ailenin boşanma yoluyla parçalanması daha belirleyici olmaktadır. Çocuğun ceza alma durumu, en fazla %25.6 oranında anne babası boşanmışlarda gözlenmektedir. Bunu, %22.2 ile babası ölen parçalanmış aile çocuğu izlemektedir. Aile içinde korku, güç ve otoriteyi temsil eden baba, çocuğun davranışlarını en etkin şekilde denetleyen kişidir. Babanın ölümü, bu denetimi zayıflatmaktadır. Ceza alma oranın babası ölenlerde, anne babası boşanmışlara yakın çıkmasının altında bu gerçek bulunmaktadır. Anne babanın boşanmış olmasıyla, çocuğun okul idaresinden uyarı ve ceza alması boşanmanın çocuk üzerinde daha olumsuz sonuçlar yaratması ile açıklanabilmektedir. Boşanma ile çocuğun fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarının karşılanması tehlikeye girmektedir. Çocuk davranışlarında örnek alacağı model eksikliği yaşamaktadır. Çocuğun sosyalleşme süreci aksamaktadır. Boşanan ebeveynler kendilerini haklı çıkarmak için birbiri hakkında çocuğa olumsuz şeyler söylemektedir. Çocuk bunlardan rahatsız olmaktadır. Boşanma sonucunda genellikle çocuk, anneye verilmektedir. Böylece çocuğun davranışları üzerinde denetim yapan baba otoritesi kaybolmaktadır. Boşanmaya yönelik çevrenin olumsuz yargıları, çocuğu çok yakından etkilemektedir. Genellikle boşanma, aile içindeki geçimsizlik ve tartışmanın sonucunda hukuksal olarak gerçekleşmektedir. Dolayısıyla her boşanmanın çatışmalı ve tartışmalı bir geçmişi bulunmaktadır. Bunlar ise, eşlerden çok çocukları yakından etkilemektedir.

Tablo 58: İçinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile çocuğun okul idaresinden uyarı ve ceza alması arasındaki ilişki

		Okul idaresinden uyarı veya ceza aldınız mı?		
		Evet	Hayır	Total
Nasıl bir aile düzeni içinde yaşıyorsunuz?	Ailemle yaşamıyorum	5	15	20
		25,0%	75,0%	100,0%
		5,4%	3,2%	3,6%
		,9%	2,7%	3,6%
	Sevgi ve saygının olduğu	45	330	375
		12,0%	88,0%	100,0%
		48,4%	70,7%	67,0%
		8,0%	58,9%	67,0%
	Sürekli tartışmanın	43	122	165
		26,1%	73,9%	100,0%
		46,2%	26,1%	29,5%
		7,7%	21,8%	29,5%
Total		93	467	560
		16,6%	83,4%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%
		16,6%	83,4%	100,0%

x^2: 17.412 df: 2 $p < 0.05$

Ailenin parçalanması ve parçalanma şekli kadar, içinde yaşanılan aile ortamının niteliği de, çocuğun suça eğilimini ortaya çıkaran okul idaresinden uyarı ve ceza alma durumu üzerinde etkili olmaktadır. Araştırmanın konuya ait sonuçları tablo 58'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere çocuğun okul idaresinde uyarı ve ceza alma

oranı en fazla sürekli tartışmanın hakim olduğu (%26.1) ve ailesi olmadığından dolayı yurtta yaşayan çocuklarda (%25) görülmektedir. Olumsuz aile koşulları veya sağlıklı çocuk yetiştirme imkânı olmayan aile ortamı, çocuğu daha çok normal dışı hareket etmeye zorlamaktadır. Aile içinde normal yaşama koşullarını öğrenmekte zorlanan ve aile içinde yaşanılanlardan mutsuz olan çocuk, diğerlerine nazaran daha fazla suç işlemeye yatkın olmaktadır. Dolayısıyla, olumsuz aile içi ilişkiler, çocuğun suça eğilimini artırmaktadır.

Tablo 59: Cinsiyet ile çocuğun okul idaresinden ceza alması arasındaki ilişki

		Okul idaresinden uyarı veya ceza aldınız mı?		
		Evet	Hayır	Total
cinsiyet	Kız	12	261	273
		4,4%	95,6%	100,0%
		12,9%	55,9%	48,8%
		2,1%	46,6%	48,8%
	Erkek	81	206	287
		28,2%	71,8%	100,0%
		87,1%	44,1%	51,3%
		14,5%	36,8%	51,3%
Total		93	467	560
		16,6%	83,4%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%
		16,6%	83,4%	100,0%

x^2: 57.357 df: 2 p< 0.05

Çocuğun suça eğilimini belirleyen ölçütlerden okul idaresi tarafından uyarı ve ceza almasında cinsiyet belirleyici olmaktadır. Araştırmanın konuya ait sonuçları tablo 59'da verilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi, okul idaresinden uyarı ve ceza alma durumu, erkek çocuklarda (%28.2) kız çocuklarından (%4.4) daha fazla görülmektedir. Dolayısıyla cinsiyet ile suça eğilimli olma arasında bir ilişki bulunmaktadır. Kız çocuğunun suç işlemekten daha çok korkma, kurallara ve düzene daha çok uyma ve olayları daha çabuk ve kolay kavramasını sağlayan doğuştan gelme bir özelliği bulunmaktadır. Bununla birlikte, kız çocuğu zamanının büyük bir bölümünü dışarının olumsuz koşullarından uzak ev ortamında geçirmektedir. Kız çocuğuna evde annesi ve yakın çevresi tarafından uslu ve terbiyeli olması, kurallara aykırı gelmemesi ve büyüklere karşı saygılı olması öğütlenmektedir. Bunlar ise kız çocuğun yasalara, kurallara ve uygulamalara daha dönük yaşamasına neden olmaktadır. Erkek çocuğunun yaradılışı gereği daha hareketli, yaramaz, aktif, ve sinirli olma özelliği bulunmaktadır. Erkek çocuğun yaşamında aileden çok, arkadaş çevresi ve aile dışı ortamlar yer etmektedir. Ev dışı ve arkadaş beraberliği, çocuk açısından bir çok olumsuz davranışların kazanılmasına neden olmaktadır. Ayrıca, yaramaz, kafa tutan ve zaman zaman bağırıp çağıran erkek çocuk, toplum ve çocuğun ailesi tarafından hoş görülmekte ve iyi olarak değerlendirilmektedir. Bunlar bir araya gelerek, erkek çocuğunun kuraları ve düzenlemeleri pek dikkate almamasını ve daha fevri davranmasını doğurmaktadır.

Çocuğun suça eğilimini belirleyecek okul idaresinden uyarı ve ceza alması durumu çocuğun yaşına göre farklılık göstermektedir. Araştırmanın konuya ait sonuçları tablo 60'da verilmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere, yaşla birlikte çocuğun okul idaresinden uyarı ve ceza alma durumu birlikte artmaktadır. Okul idaresinden uyarı ve ceza alma durumu, 13-14 yaş aralığında %11.9 iken, bu oran yaş ile birlikte %21.8, %17.2 ve %30 şeklinde artmaktadır. Dolayısıyla, çocuğun yaşı ile suça eğilimli olması arasında doğrusal olmasa da bir ilişki bulunmaktadır. Küçük yaşta çocuk hayatındaki çoğu olumsuzluların farkında olmadığından daha pozitif düşünmektedir. Küçük yaştaki çocuk açısından kurallar, yasalar ve düzenlemeler daha çok anlam ifade etmektedir. Çünkü küçük yaşta ailedeki ve çevredeki kişiler tarafından uyma davranışları hakkında daha çok bilgi verilmektedir ve bu konuda nötr olan çocuk bunları, daha çabuk kavrayarak hayatının bir parçası haline getirebilmektedir. Ayrıca küçük yaştaki çocuk, cezalandırılmadan daha çok korkmaktadır. Yaş büyüdükçe, cezalardan korkma durumu azalmakta, ailenin ve yakın çevrenin çocuğu etkileme ve onu denetleme imkânı ortadan kalkmaktadır. Artan yaş ile çocuğa aile ve çevre tarafından verilen "sosyal destek" azalmaktadır. Yaşı ilerleyen çocuk, yaşadıklarına daha çok anlam verebilmekte, karşılaştırma yapabilmekte ve bunlara bağlı olarak içinde olduğu problemleri daha farklı yönlerde değerlendirebilmektedir. Ayrıca ilerleyen yaş ile birlikte çocuğun ergenliğe ilişkin ruhsal ve fiziksel sıkıntıları da artmakta ve bu da, çocuğu zora sokmaktadır.

Tablo 60: Yaş ile çocuğun okul idaresinden ceza alması arasındaki ilişki

		Okul idaresinden uyarı veya ceza aldınız mı?		
		Evet	Hayır	Total
yaşınız	13-14	26	192	218
		11,9%	88,1%	100,0%
		28,0%	41,1%	38,9%
		4,6%	34,3%	38,9%
	15-16	26	93	119
		21,8%	78,2%	100,0%
		28,0%	19,9%	21,3%
		4,6%	16,6%	21,3%
	17-18	35	168	203
		17,2%	82,8%	100,0%
		37,6%	36,0%	36,3%
		6,3%	30,0%	36,3%
	18+	6	14	20
		30,0%	70,0%	100,0%
		6,5%	3,0%	3,6%
		1,1%	2,5%	3,6%
Total		93	467	560
		16,6%	83,4%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%
		16,6%	83,4%	100,0%

x^2: 8.457 df: 3 $p < 0.05$

Anne yoksunluğunun etkisiyle ilgili araştırmaları tarayan Rutter, önemli bir kişiyle ilişkinin sona ermesinden çok, bağlılık ilişkisinin sarsılmasının ve

zedelenmesinin olumsuz sonuçlara neden olduğu yargısına varmıştır. Herhangi bir nedenle, doğal aileden ayrı kalıp, başka bir aile yanına yerleştirilen bebeklerin, bir yetimhaneye verilenlerden çok daha az sarsıldığı, aile içi huzursuzluk ve uyumsuzluğun ise çocukları boşanma kadar etkilediği görülmüştür. Özellikle hırsızlık, evden kaçma gibi sosyal olmayan davranışlar ve davranış bozukluklarının, ayrılıktan çok ilişkinin bozulmasından etkilendiği tespit edilmiştir. Bu nedenle, ailenin şu veya bu şekilde parçalanması kadar, aile içindeki ilişkilerin niteliği, çocuğun sosyal davranışlarını yakından etkilemektedir.[642] Özellikle ergenlik çağında sık karşılaşılan çocuğun evden kaçma hareketinin, kendi içinde bir takım nedenleri bulunmaktadır. Evdeki aşırı baskı, anne baba arasındaki kavga ve geçimsizlik, aile içi huzursuzluk, kardeşlere yapılan farklı muamele, üvey anne veya babanın adil olmayan davranışları, evdeki düzensizlik, pislik, dağınıklık ve özellikle karşılanmayan ihtiyaçların varlığı ve çokluğu, çocuğu evden kaçmaya sevk eden nedenleri oluşturmaktadır. Çocuk bu davranışıyla bir şeylere dikkat çekmek ve var olan düzendeki işleyişindeki rahatsızlığı protesto etmek istemektedir.[643] Kendi içinde birçok nedeni bulunan evden kaçma davranışı, çocuğun suça eğilimini ortaya çıkaran bir başka değişken olmaktadır. Toplum tarafından normal kabul edilmeyen çocuğun evden kaçma davranışı, sorumluluktan kaçma, kural ihlal etme veya kuralları dikkate almama, sosyal ilgisizlik ve bir şeyleri ispat etme anlamlarını ifade etmektedir. Bunlar ise, suçla örtüşen ortak düşüncelerdir. Her suçun arkasında kuraları dikkate almama, sosyal ilgisizlik ve bir şeyleri ispat etme ve kolay yoldan çözüm arama düşüncesi bulunmaktadır. Bu nedenle, çocuğun evden veya kaldığı yurttan kaçması, onun ilerde suç işleyebileceği veya suça eğilimli olacağına dair işaretler vermektedir.

Konunun ailenin parçalanması ile bir ilişkisi bulunmaktadır. Genelde ihtiyacının büyük bir kısmının karşılandığı ve düzenli ilişkilerin olduğu mutlu bir aile ortamında yaşayan çocuk, evden kaçma gibi bir davranış düşünmemektedir. Fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarının karşılanmadığı; kendisine sevildiğini, ilgilenildiğini ve önemli olduğunu düşündürecek tutum ve davranışların uygulanmadığı ve olumsuz aile yaşantılarına sahip çocuk, evden kaçmaktadır. Çocuk evden kaçarak, o zamana kadar elde edemediği mutluluk, sevgi, ilgi ve desteği başka yerlerde aramaktadır. Araştırmanın konuya ait sonuçları tablo 61'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi, çocuğun evden kaçması ile ailenin parçalanması arasında bir ilişki bulunmaktadır. Evden kaçma

[642] Hortaçsu, N. : A.g.e., s. 69.
[643] Kırkıncıoğlu, M. : A.g.e., s. 88.

davranışı, anne babası ile yaşayan çocuklarda %8.2 oranında görülürken bu oran, annesi ile yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %20.7'ye, babası ile yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %33.3'e, yurtta yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %55'e, akrabalarıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %24.5'e yükselmektedir. Dolayısıyla evden ve yurttan kaçma, parçalanmış aile çocuklarında daha çok görülen bir davranıştır. Çocuğun evden kaçma ile ailenin parçalanması arasındaki ilişkinin arkasında; parçalanmaya bağlı olarak aile içinde ortaya çıkan ekonomik, sosyal ve psikolojik problemler ortaya çıkmaktadır ve çocuk evden kaçarak buna karşı tepki vermektedir. Ailenin parçalanmasıyla, çocuğun fiziksel ve ruhsal ihtiyaçları karşılanmamakta, çocuğa sevildiği, ilgilenildiği ve önemli olduğu duygu ve düşüncesi verilmemektedir. Yine ailenin parçalanmasıyla, ebeveynlerin çocuklara iyi örnek olma ve onların davranışlarını kontrol etme özellikleri ortadan kalkmaktadır. Böylece çocuk, daha rahat davranmakta ve davranışlarına bir takım sınırlar koymamaktadır.

Tablo 61: Ailenin parçalanması ile çocuğun evden kaçması arasındaki ilişki

		Herhangi bir nedenle evden ya da yurttan kaçtınız mı?		
		Evet	Hayır	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	23	257	280
		8,2%	91,8%	100,0%
		25,0%	54,9%	50,0%
		4,1%	45,9%	50,0%
	Annem ile birlikte	34	130	164
		20,7%	79,3%	100,0%
		37,0%	27,8%	29,3%
		6,1%	23,2%	29,3%
	Babam ile birlikte	12	24	36
		33,3%	66,7%	100,0%
		13,0%	5,1%	6,4%
		2,1%	4,3%	6,4%
	Yurtta	11	9	20
		55,0%	45,0%	100,0%
		12,0%	1,9%	3,6%
		2,0%	1,6%	3,6%
	Akrabalarımla	12	37	49
		24,5%	75,5%	100,0%
		13,0%	7,9%	8,8%
		2,1%	6,6%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	0	11	11
		,0%	100,0%	100,0%
		,0%	2,4%	2,0%
		,0%	2,0%	2,0%
Total		92	468	560
		16,4%	83,6%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%
		16,4%	83,6%	100,0%

x^2: 49.620 df: 5 $p < 0.05$

Çocuğun suça eğilimini belirleyen ölçütlerden biri olan evden kaçma davranışında, ailenin parçalanması kadar parçalanmanın şekli de etki etmektedir. Araştırmanın konuya ait sonuçları tablo 62'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi, evden kaçma davranışı annesi ölen (%25.6) ve babası ölen (%15.7) den daha çok, anne babası boşanmışlarda (%34.1) görülmektedir. Dolayısıyla çocuğun suça eğilimliliğini belirleyen evden kaçma davranışı, boşanma nedeniyle parçalanan aile çocuğunda, ölümle parçalanan aile çocuklarından daha fazla görülmektedir. Bu sonuç, boşanmanın çocuk üzerinde ölümden daha olumsuz sonuçlandığını ortaya çıkarmaktadır. Anne babasının boşanmasıyla çocuk, içine düştüğü ekonomik, sosyal ve psikolojik problemlere karşı daha savunmasız kalmaktadır. Anne babası boşanan çocuğun evinde, daha çok şiddetli tartışma ve geçimsizlik yaşanmaktadır. Boşanma ile anne babanın çocuklarına iyi örnek olma ve onların davranışlarını kontrol etme imkânı ortadan kalkmaktadır. Toplumun boşanmaya ve boşanmışlara karşı tavrı olumsuz olmaktadır. Bunu bilen çocuk, daha çok rahatsız olmaktadır. Bu ve benzeri nedenler anne babası boşanmış çocukların suça eğilimini gösteren evden kaçma davranışını daha çok göstermelerine neden olmaktadır.

Tablo 62: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun evden kaçması arasındaki ilişki

		Herhangi bir nedenle evden ya da yurttan kaçtınız mı?		
		Evet	Hayır	Total
Anneniz	Sağ	37	351	388
		9,5%	90,5%	100,0%
		40,2%	75,0%	69,3%
		6,6%	62,7%	69,3%
	Öldü	11	32	43
		25,6%	74,4%	100,0%
		12,0%	6,8%	7,7%
		2,0%	5,7%	7,7%
	Boşandı	44	85	129
		34,1%	65,9%	100,0%
		47,8%	18,2%	23,0%
		7,9%	15,2%	23,0%
Total		92	468	560
		16,4%	83,6%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%
		16,4%	83,6%	100,0%

x^2: 45.418 df: 2 $p< 0.05$

		Herhangi bir nedenle evden ya da yurttan kaçtınız mı?		
		Evet	Hayır	Total
Babanız	Sağ	31	292	323
		9,6%	90,4%	100,0%
		33,7%	62,4%	57,7%
		5,5%	52,1%	57,7%
	Öldü	17	91	108
		15,7%	84,3%	100,0%
		18,5%	19,4%	19,3%
		3,0%	16,3%	19,3%
	Boşandı	44	85	129
		34,1%	65,9%	100,0%
		47,8%	18,2%	23,0%
		7,9%	15,2%	23,0%
Total		92	468	560
		16,4%	83,6%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%
		16,4%	83,6%	100,0%

x^2: 40.384 df: 2 $p<0.05$

Çocuğun suça eğilimini belirleyen evden kaçmasında ailenin parçalanması ve parçalanmanın şekli kadar, içinde yaşanılan aile ortamının niteliği de belirleyici olmaktadır. araştırmanın konuya ilişkin sonuçları tablo 63'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi, evden kaçma davranışı daha çok sürekli tartışmanın olduğu ailelerde yaşayan (%27.3) ve yurtta yaşayan çocuklarda (%20) görülmektedir. Evden kaçmanın daha çok aile problemleri olan çocuklarda görülmesi, ailenin ve aile içi olumlu ilişkilerin çocuk üzerindeki etkinin önemi ve fonksiyonelliği ile açıklanmaktadır. Ailenin olmaması veya problemli olması, çocuğun suça eğilimini artırmaktadır.

Tablo 63: İçinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile çocuğun evden kaçması arasındaki ilişki

		Herhangi bir nedenle evden ya da yurttan kaçtınız mı?		
		Evet	Hayır	Total
Nasıl bir aile düzeni içinde yaşıyorsunuz?	Ailemle yaşamıyorum	4	16	20
		20,0%	80,0%	100,0%
		4,3%	3,4%	3,6%
		,7%	2,9%	3,6%
	Sevgi ve saygının olduğu	43	332	375
		11,5%	88,5%	100,0%
		46,7%	70,9%	67,0%
		7,7%	59,3%	67,0%
	Sürekli tartışmanın	45	120	165
		27,3%	72,7%	100,0%
		48,9%	25,6%	29,5%
		8,0%	21,4%	29,5%
Total		92	468	560
		16,4%	83,6%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%
		16,4%	83,6%	100,0%

x^2: 21.043 df: 2 $p < 0.05$

Çocuğun suça eğilimini belirleyen evden kaçma davranışında cinsiyet ve yaş da etkili olmaktadır. Konuya ait araştırma sonuçları tablo 64 ve tablo 65'de verilmektedir. Tablolardan görüldüğü gibi evden kaçma davranışı daha çok erkek çocuklarında ve yaşı büyüklerde görülmektedir. Bu davranış kız çocuklarında %5.9 iken, erkek çocuklarında %26.5'tir. 13-14 yaş aralığında %6 oranında görülen evden kaçma, 15-16 yaş aralığında %28.8'ya, 17-18 yaş aralığında %19.7'ye, 18 yaş ve üstündekilerde %25'e yükselmektedir. Bu davranışların kız çocuklarında ve küçük yaşlarda görülmesi, ailenin küçük yaşta ve kız çocuklar üzerindeki etki ve denetim fazlalığıyla açıklanabilmektedir. Nitekim, kız çocuğunun ve küçük yaştaki çocuğun kontrolü, erkek ve büyük yaştaki çocuğa göre daha kolay olmaktadır. Ayrıca kız çocuğu ve yaşı küçük çocukların ev dışındaki hayat hakkında bilgi sahibi olmadıkları için, evin dışı onlar açısından belirsizliği ve korkuyu çağrıştırmaktadır.

Tablo 64:Cinsiyet ile çocuğun evden kaçması arasındaki ilişki

		Herhangi bir nedenle evden ya da yurttan kaçtınız mı?		
		Evet	Hayır	Total
cinsiyet	Kız	16	257	273
		5,9%	94,1%	100,0%
		17,4%	54,9%	48,8%
		2,9%	45,9%	48,8%
	Erkek	76	211	287
		26,5%	73,5%	100,0%
		82,6%	45,1%	51,3%
		13,6%	37,7%	51,3%
Total		92	468	560
		16,4%	83,6%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%
		16,4%	83,6%	100,0%

x^2: 43.329 df: 2 p< 0.05

Çocuğun yaşı, ailenin parçalanmasının yaratacağı olumsuzları belirlemekte etkili olabilmektedir. Çocuğun aile parçalanmasının gerçekleştiğindeki yaşı oldukça önemlidir. Küçük yaştaki çocuğun, doğacak olumsuzluklardan daha çok etkilenme olasılığı bulunmaktadır.[644] Bağımlılık yaşı nedeniyle ebeveynlerden bir ya da ikisinden ayrı kalmanın ortaya çıkaracağı etki daha çok hissedilmektedir. Ancak yaş büyüdükçe, ailenin parçalanmasının ortaya çıkaracağı olumsuzluklarla baş etme açısından deneyim kazanma ve uyum sağlama kolaylığı mümkün olabilmektedir. Nitekim yaşı büyük çocuğun anne babaların yol göstericiliğine, rehberliğine ve yardımına daha küçük yaştakilere kıyasla daha az ihtiyacı olabilmektedir. Büyük çocuklar, küçüklere kıyasla ekonomik, sosyal ve psikolojik yönden nispeten daha az bağımlıdır. Ayrıca yaş ilerledikçe arkadaş, okul, öğretmen, rehber öğretmen, kitle iletişim araçlarından daha bilinçli faydalanma ve bunlardan sosyal destek sağlama ihtimali daha fazla olabilmektedir. Böylece de, bu desteği elde eden yaşı büyük çocuk, parçalanmanın ortaya çıkaracağı olumsuzları daha kolay atlatabilmekte veya en aza indirebilmektedir.

Tablo 65: Yaş ile çocuğun evden kaçması arasındaki ilişki

		Herhangi bir nedenle evden ya da yurttan kaçtınız mı?		
		Evet	Hayır	Total
yaşınız	13-14	13	205	218
		6,0%	94,0%	100,0%
		14,1%	43,8%	38,9%
		2,3%	36,6%	38,9%
	15-16	34	85	119
		28,6%	71,4%	100,0%
		37,0%	18,2%	21,3%
		6,1%	15,2%	21,3%
	17-18	40	163	203
		19,7%	80,3%	100,0%
		43,5%	34,8%	36,3%
		7,1%	29,1%	36,3%
	18+	5	15	20
		25,0%	75,0%	100,0%
		5,4%	3,2%	3,6%
		,9%	2,7%	3,6%
Total		92	468	560
		16,4%	83,6%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%
		16,4%	83,6%	100,0%

x^2: 32.827 df: 3 p< 0.05

Konuyla ilgili önemli bir nokta, karşılaşılan engelleme, sorun ve olumsuzlukların kişi tarafından nasıl algılandığıdır. Algı, insanın duygu durumu, duygulanımı ve bilişsel içeriğe göre değişebildiği gibi, amaç ve beklentilere göre de farklılaşabilmektedir. Bu farklılaşma doğal ve toplumsal ortamın değerlendirilmesinde rol oynamaktadır. Zorlanma açısından, doğal ve toplumsal ortamdan kaynaklanan iletilerin zarar veren zorlayıcı niteliği kadar, insanın bunları nasıl algıladığı, durumun

[644] Kırkıncıoğlu, M. : A.g.e., s. 40.

yaratacağı sonuç açısından önemli olmaktadır. Başka bir ifadeyle, doğal ve toplumsal ortamdan gelen iletilerin zararlı, zorlayıcı ve olumsuz sonuçlar doğuracak nitelik kazanması, kişinin bunların algılayış biçimine bağlı olmaktadır. Burada kişinin öznel algılama niteliği, kişiliği, amaç ve beklentileri gibi değişkenler devreye girmektedir. İnsanların zararlı etkenlere karşı, aynı koşullar altında ve aynı ortamda farklı tepkiler vermesi, bireysel yapı ve algılama farklılığının altını çizmektedir.[645] Dolayısıyla, her ailesi parçalanan ve olumsuz aile yaşantısına sahip çocuğun ilerde suç işleyecek diye bir şey söz konusu olmamaktadır. Çünkü her çocuk cinsiyet, yaş, eğitim değişkeni ve kişilik özelliğine bağlı olarak herhangi bir olumsuzluğa farklı tepki verebilmektedir. Tepki farklılığının arkasında bu değişkenlerin yanı sıra, tepkiyi yapılandıracak algılama farklılığı bulunmaktadır. Konu üzerinde bir değerlendirme yapılırken bu gerçeğin gözden kaçmamasına dikkat etmek gerekmektedir.

Çocuğun suça yönelmesini engellemek açışından okul, önemli fonksiyonlar yerine getirmektedir. Okul, çocuğun ikinci sosyalleşme yeri olarak önemli bir kurumdur. Okulda kazanılan olumlu değerler ve alışkanlıklar, sorunlarla baş etme yeteneği kazandırarak çocuğu zorluklar karşısında deneyimli yapmaktadır. Okuldaki olumlu ilişkilerin varlığı, sokağın çocuk üzerindeki suça yönelme baskısını azaltabilmektedir veya ortadan kaldırabilmektedir. Her derecedeki okullar, sadece belirlenmiş resmi bir programın öğrencilere kazandırılmasının ötesinde fonksiyonları yerine getirmektedir. Bunlardan bir tanesi de, sokağın çocuk üzerindeki olumsuz etkisini asgariye indirmektir.[646] Ancak, okula yeterince iyi koşullar sağlamayarak çocuk gönderen aileler açısından okulun bu fonksiyonu yerine getirdiğine dair bir şey söylemek mümkün olamamaktadır. Bunun kendi içinde bir takım sebepleri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; çocuğun iyi yetişmesi için yeterli koşulları sağlayamayan aile, okulda verilen eğitimi destekleyecek rehberliği yerine getirememektedir. Okul aile işbirliğini gerçekleştirememektedir. İkincisi; bu tür aileler, kendi içlerindeki problemleri gidermediklerinden çocuğun okuldaki başarı ve davranışlarını kontrol edememektedirler. Üçüncüsü, sorunlu ailelere sahip çocuklar ile ailesi olmayıp yetiştirme yurdunda yaşayan çocuklar, aynı niteliklere sahip çocuklar arasından arkadaşlık kümesini oluşturmaktadır. Bunlar arasındaki suça yönelmişler, diğerlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Çalışmamız esnasında; gerek çocuklar, gerek okul yöneticileri ve rehber öğretmenler ile yapılan görüşmelerde, bu tür öğrencilerin

[645] Köknel, Ö. : A.g.e., s. 102, 129-130.
[646] Bal, H. : A.g.e., s. 26.

arkadaş grubunu, yine kendine benzer özellikteki çocuklardan seçtiği öğrenilmiştir. Yurtta ve akrabalarıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarının okula yanlarında bıçak ve kesici alet getirdikleri ve uyarılara rağmen ders aralarında tuvalette sigara içtikleri, görüşmelerden elde edilen başka bilgileri oluşturmaktadır. Araştırma yapacağımız okul ilgilileriyle ilk görüşmede, yetkililerin konuya bakışı bu çocukların problemli olduklarına ait düşünce olmuştur. Onlar açısından bu çocuklar potansiyel suçludur. Zaten odak görüşmelerde, öğrenciler, kendilerine yönelik peşin hükümler verilmesinden ve kendilerine potansiyel suçlu veya hatalı olan taraf gözüyle bakılmasından çok rahatsız olduklarını bildirmektedirler. Çocuklar, bir problem halinde hiç kendilerinin düşüncesi ve açıklaması alınmadan suçlu olarak nitelendirildiklerini ifade etmektedirler.

7. İntihar

Schuman'ın bir karşı koyuş, kendini ispat etme davranışı ve "reddediş" olarak gördüğü intiharı, Beethoven, "tekrarın dışına çıkma" olayı olarak değerlendirmektedir. Immenual Kant, daha ileri giderek ve biraz anarşik yaklaşımla "intihar, Yaradan'ın gayesine karşı gelmektir" diye bir değerlendirmede bulunmaktadır.[647] J.P.Sartre'ın "dünyada var olmanın bir başka yolu" olarak tanımladığı intiharın birbirinden çok farklı sebepleri bulunmaktadır. Geçmişte ve günümüzde sevgi yüzünden, ihanet, anlaşamama, parasızlık, işsizlik, iflas, okul başarısızlığı, töresel değerler, dayak, hakaret, dışlanma, bir anlık öfke, kıskançlık, öç alma, özenti, merak, yalnızlık, şantaj yapmak, ilgi toplamak, ölümcül bir hastalığa yakalanmak, aşırı doyum veya şiddetli duygusallık, ekonomik ve sosyal doyumsuzluklar nedenleriyle intihar eden kişilere rastlanılmış ve rastlanılmaktadır. Kişi, yakın tarihlerde yaşadığı olumsuzluklar sonucunda girdiği duygusal karmaşadan çıkmak, yaptığı ve yaşadığı bir olay karşısında beliren toplumsal ve psikolojik baskıdan kurtulmak için veya ailesinde yaşadığı bir intihar girişiminden etkilenerek intihar edebilmektedir.[648] Bunlara, normal insanın intiharı tek çıkar yol olarak görebildiği durumlar denilmektedir. Toplumdan topluma, zamandan zamana ve kişiden kişiye değişen bu durumlar, kurtulma ümidi olmayan hastalıktan, ekonomik ani çöküşe kadar değişen çeşitlilik göstermektedir.[649] Konu ile ilgili literatür ve çalışmalarda intihara; derin duygusal çöküntü, kızgınlık, öfke, yalıtılmışlık, karamsarlık, yaşamın anlam ve değerin kaybolmasına bağlı olarak oluşan depresif kişilik

[647] Çekirge, P. : **Niçin İntihar?,** Altın Kitaplar, İstanbul, 1996, s. 27 ve 37.
[648] Çekirge, P. : A.g.e., s.18-19.
[649] Adler, A. : **Psikolojik Aktivite**, (Çev.: B. Çorakçı), Say Yay., İstanbul, 2002, s. 304.

özelliklerinin etki ettiğine dikkat çekilmektedir. Bazı kaynaklar, bu depresif belirtilerle birlikte; üstesinden gelinmesi zor ve ağır bir zorlanmayla karşılaşmayı, iletişimdeki güçlükleri, saldırganlığı ve kişinin kendi üzerine çevrilmiş "öç alma" isteğini de intiharın psiko-dinamiğindeki önemli etkenler olarak göstermektedir.[650] Dünyada ve yaşadıklarından beklediğini bulamadığı sonucuna varan kişi, kendini ortadan kaldırmakla dünyayı ve çevresindekilerini cezalandırdığına inanmaktadır.[651]

Dünyanın birbirinden farklı toplum ve kültürlerinde varolan ve çok eski bir geçmişi bulunan intiharın hem bireysel hem de toplumsal bir arka planı bulunmaktadır. Kişinin cinsiyeti ve cinsiyetine özgü özellikleri, geçirdiği ergenlik süreci, fiziksel ve ruhsal hastalığı, intiharın bireysel nedenlerinden bir kaçını oluşturmaktadır. Yoksulluk, politik şiddet, ailedeki ve iş yerindeki değişiklikler ise, intiharın toplumsal nedenlerinden ilk akla gelenlerdir. İlgililer tarafından üzerinde durulan soru; psikiyatrik hastalığın ne dereceye kadar intihara sebep teşkil ettiği, depresyon, şizofren, madde bağımlılığı ve bazı ağır kişilik bozukluklarının intihar riskini ne kadar artırdığıdır. Ağır kişilik bozukluğu ve psikiyatrik hastalıklar ile intihar arasında bir bağlantı kurulmaktadır; ancak bazı psikiyatrisiler ve tıbbi antropologların asıl sorguladığı, bu tür bozuklukların, dünya çapında intihar rakamlarına ne kadar katkıda bulunduğudur. Bununla ilgili çalışmalar ile istatistiği bilgiler bulunmaktadır. Ancak bir önemli sorun daha var ki o da, intihar ve depresyon ile toplumsal dinamikler arasındaki ilişkinin bulunup bulunmadığının saptanmasıdır. Yapılan çalışmalar hem intihar, hem de depresyonun altında yatan bazı toplumsal yapı ve süreçlerin bulunduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Çalışmalar, toplumdaki hızlı ekonomik ve sosyal değişim ve buna bağlı olarak değişen ilişki düzenleri, kaybolan sosyal destek ve ailedeki baskıcı bir mekanizma ile intihar arasında bir ilişkinin varlığını ortaya çıkarmaktadır. Çünkü kişinin tutum ve davranışları sadece kendi düşünce ve duygularını değil, bunların yanı sıra içinde oldukları toplumun kabullerini, değerlerini ve yapı özelliklerini yansıtmaktadır. Toplumsal bir varlık olan insan tutum ve davranışları, ait oldukları toplum ve kültür tarafından biçimlendirilmektedir.[652]

Bununla birlikte alkolizm, uyuşturucu ve madde bağımlılığı, intiharla çok anlamlı ilişki gösteren faktörlerdendir. Bu faktörlerin de toplum ve sosyal süreçle bazı

---

[650] Alptekin, K. : **1974-1999 Yılları Arası Türkiye'de Tamamlanmış İntiharların Coğrafi Yerleşim Birimleri ve Cinsiyetlere Göre Dağılımı**, A.A.K.B. Bilim Serisi : 119, Ankara, 2002, s. 7.
[651] Geçtan, E. : **İnsan Olmak**, Metis Yay., İstanbul, 2004, s. 59.
[652] Kleinman, J. : "Çin'de İntihar ve Toplumsal Acılar", (Çev.: S. Yücesoy), **Kültür ve Ruh Sağlığı Küreselleşme Koşullarında Kültürel Psikiyatri,** (Haz. K. Sayar), Metis Yay., İstanbul, 2003, s. 227-230 ve 233.

ilişkilerinin olduğu düşünülürse, intiharın toplumsal dinamiklerle açıklanmasındaki haklılık payı yükselmektedir. İntiharın toplumsal koşullar ile bağlantısına bakılarak, olgunun önlenebilmesi için onu ortaya çıkaran koşullar üzerinde durulmaktadır.[653] Daha açık bir ifadeyle, intihar toplumsal bir olgu olarak kabul edilmekte ve intihar ile toplum arasındaki ilişkiye dikkat çekilmektedir.

Konu üzerinde en kapsamlı ve geniş açılımlı çalışmayı ilk kez E. Durkheim yapmıştır. E. Durkheim, toplumsal her olay ve olguyu yine toplumla birlikte değerlendirmekte; her olay ve olgunun sebebini toplumda aramaktadır. Durkheim'in intihar açıklaması da yine toplumla ve toplumsal koşullarla ilgilidir. Ona göre, toplumsal koşullar her şey gibi, intiharı da anlamamıza ve değerlendirmemize yardımcı olmaktadır. İntiharın belli dönemde artması, azalması ve sabit kalması ancak toplumsal koşullar ile açıklanmaktadır.[654] İntiharı, "kurbanın kendisi tarafından yapılmış olumlu ya da olumsuz bir edinim; doğrudan ya da dolaylı sonucu olan her ölüm" şekli olarak tanımlayan Durkheim, üç tür intihar türü belirlemektedir. Bunlar "bencil intihar", "elcil intihar" ve "anomik veya kuralsızlık intihar" dır. Toplum ile birey arasındaki bağın zayıflaması, başka bir ifadeyle bireyin toplumdan uzaklaşması "bencil intihar" için gerekli koşulu hazırlamaktadır. Birey, onun birlikte yaşamasını kolaylaştıracak kuralları veren ve uygulayarak denetleyen toplumdan uzaklaştığında sorumluluk duygusundan uzaklaşmaktadır. Kişisel amaçları toplumun önüne geçmektedir. Bütünün bir parçası olma duygusunu hissetmeyen ve özel amaçlar için yaşamaya başlayan birey, aşırı bireyselleşmesiyle birlikte "bencil intihar"ı gerçekleştirmektedir. Toplumdan uzaklaşmayla açıklanan "bencil intihar" ın tersine "elcil intihar" ise, topluma artan bağlılıktan meydana gelmektedir. İnsan, toplumdan koptuğunda kendini kolaylıkla öldürdüğü gibi, onunla aşırı biçimde bütünleştiğinde de kendini öldürebilmektedir. "Elcil intihar" ın en çok görüldüğü yer ordudur. Bu intihar türünün ordu da fazla görülmesi, kişinin içinde olduğu topluluğa aşırı bağlı olması ve toplum içinde kaybolmasıyla ilgili olmaktadır. Dolayısıyla, bu intihar türünün arkasında da yine toplum bulunmaktadır. Toplumun düzenleyici özelliği zayıfladığında ise "kuralsızlık intiharı" görülmeye başlamaktadır. İntihar, ekonomik bunalımlarla birlikte ani refah dönemlerinde de artmaktadır. Her iki durumun da intihar gibi sonuçlar ortaya çıkarması, toplumsal yaşamda düzensizlikler meydana gelmesinden ileri gelmektedir. İster ani bir ekonomik gelişmelerden, isterse beklenmedik bir yıkımdan meydana gelsin, toplum

[653] İbrahimoğlu, D. : A.g.e., s. 126-127.
[654] Durkheim, E. : **İntihar**, (Çev.: Ö. Ozankaya), İmge Kitabevi, Ankara, 1992, s. 9-10.

yapısında ciddi düzenlemelere gereksinim olduğunda veya toplum yapısında ciddi değişiklikler ortaya çıktığında sorunu olan kişi, kendini daha kolay öldürebilmektedir.[655] Dolayısıyla, intihar türlerinden "bencil intihar", insanların artık yaşam için bir gerekçe görememelerinden; "elcil intihar", insanların yaşamlarının gerekçesini yaşamın dışında görmelerinden; "kuralsızlık intihar"ı ise, insanların etkinliklerindeki düzenin bozulmasından ve bundan acı duymalarından ileri gelmektedir.[656] İntiharın her üç şeklinin arkasında da şu veya bu şekilde toplum ve toplumsal koşullar bulunmaktadır.

İntihar ve intihar girişimlerini, bireyin içinde yaşadığı veya ait olduğu toplumdan soyutlayarak salt bireysel bir davranış olarak değerlendirmek, konu ile ilgili gerçeği dikkatten kaçırmaya neden olmaktadır. Bireyin tutum ve davranışlarını etkileyen ve şekillendiren onun yakın çevresidir. Birey sosyalleşme süreciyle, içinde yaşadığı sosyal çevredeki hâkim kuralları ve değer yargılarını benimseyerek kendine mal edinmektedir. Bunlar, kişinin tutum ve davranışlarında yol gösterici olarak etkili olmaktadır. İntiharı ve intihar girişiminde bulunmayı, bu nedenle ekonomik, sosyal ve kültürel gibi farklı değişkenler ile bağlantılı olarak değerlendirmek gerekmektedir.[657] İntihar, intiharı gerçekleştiren kişinin toplumsal ilgisinin gelişip gelişmemesiyle de ilişkilidir. Bu duygunun kazanılması veya kazanılmaması yine intihar ile toplum arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Kişinin içinde yaşadığı toplumun üyeleriyle ilişkisi azaldığında, kendini ait hissedecek bir bağ bulamadığında, tutum ve davranışlarında dikkate alacak şeyleri bilemediğinde onun toplum ve yaşamla olan ilişkisi çıkmaza girmektedir ve onun sosyal ilgisi gelişmemektedir. Bu, toplu halde yaşamaya uygun olan bir varlık olan insan için, normal olmayan bir durumu ifade etmektedir. Çünkü, "her birey topluma öyle bağlıdır ki, bu bağlılık derecesini açığa vurmayan, kendi toplumsal ilgisini belli etmeyen ne bir hareket yapabilir, ne bir şey düşünebilir, ne de bir duygu ifade edebilir." Buradan hareketle, intiharın, ancak yeterli toplumsal ilgisi olmayan bir insanın acil bir sorunla karşılaşması durumunda ortaya çıkabileceği anlaşılmaktadır.[658] Toplumsal ilgisi geliş(e)memiş insan, kendini yalnız, değersiz, terk edilmiş ve dışlanmış hissetmektedir. Bu duygulara sahip bir insanın, toplum tarafından hoş karşılanmayan, toplumun onaylamadığı ve kabul etmediği davranışlara yönelme ihtimali yüksek olmaktadır.

---

[655] Yukarıda a.g.e., s. 25, 230-236 ve 250.
[656] Yukarıda a.g.e., s. 263.
[657] Oktik N. : **Muğla İlinde İntihar Nedenleri ve Çözüm Önerileri Araştırma Raporu**, Muğla Üniversitesi Yay., Muğla, 2003, s. 9.
[658] Adler, A. : **Psikolojik Aktivite**, (Çev.: B. Çorakçı), Say Yay., İstanbul, 2002, s. 305-306.

Yaşadıklarına anlam vermekte zorlanan ve kendini değerli hissetmeyen insan, yaşaması için sebep bulmakta güçlük çekmektedir.

Kişinin toplumsal ilgisiyle intihar eğilimli olması arasındaki ilişki, Malatya Rehberlik Araştırma Merkezi tarafından yürütülen "problem tarama" araştırma sonuçlarında da gözlemlenmiştir. Merkez ilköğretim okullarının tamamında yapılan araştırma sonucuna göre %5.18 oranında "kimsenin kendisini sevmediğini", %5.1 oranında "kimseyi sevdiğini" ifade eden gençlerin %7.1'i bazen intihar etmeyi aklında geçirdiği ifade etmektedir.[659] Çevresi tarafından sevilmediğini düşünen ve insanları sevmeyen kişinin, toplumla ilgili bir problemi bulunmaktadır. Kişinin toplumla ilgili problemi olması, onun, toplumsal ilgisinin gelişmesini engelleyerek intihar eğilimini artırmaktadır.

Bununla birlikte toplumsal ilgi, yaşam içinde bir takım fonksiyonlar yerine getiren ahlâk ile de yakından ilişkilidir. Toplumsal ilgisi gelişmemiş kişinin, ahlâk kurallarını dikkate alması veya ahlâk prensiplerinden faydalanması pek rastlanılan bir durum olmamaktadır. Nitekim, insanın kendi yaşama hakkını ortadan kaldırma olarak tanımlanan intihar etme eylemi, sosyal yaşam için en önemli ahlak prensibini çiğneme anlamını taşımaktadır.[660] Zaten, yüksek intihar olayının kaynağını, toplumda giderek hızlanan ahlâki çöküş oluşturmaktadır.[661] İntiharı ortaya çıkaran kişinin toplumsal ilgisinin gelişmemişliği ve ahlak prensiplerini dikkate almama durumu, kişinin toplumla bir bağının olmadığını işaret etmektedir.

Aslında insanı yaşama bağlayan bağın gevşemesi, onu topluma bağlayan bağın da gevşemesi ile aynı anlamı taşımaktadır.[662] Yaşaması için bir nedeni olmayan kişi için ölmek, normal bir durum gibi görünmektedir. Kişi nasıl yaşaması için bir neden bulamamakta ise, ölmemek için de bir sebep bulamamaktadır.[663] "Ben"in yaşama yabancılaşması, intihar olayının ortaya çıkmasının bir nedeni olmaktadır. İntihar, yaşamında "ben"i ilgilendiren hiçbir şeyin kalmadığı durumda beliren sorun giderme yöntemidir. İntihar, "aşkın ben"in yaşama dışardan bakabildiğini gösteren ve bunu ispat eden bir eylemdir.[664] Bu bağlamda, Ekim 1979'da Nobel Barış ödülü sahibi Rahibe Teresa'nın bir sözü konuyu açıklamak adına önemlidir: "En kötü hastalık cüzam ya da verem değil, kimse tarafından sevilmeme, herkes tarafından terk edilmiş olma

---

[659] **Malatya Rehberlik Araştırma Merkezi Problem Tarama Araştırması Sonuçları.**
[660] Güngör, E. : A.g.e., s. 72.
[661] Swingewood, A. : A.g.e., s. 152.
[662] Durkheim, E. : A.g.e., s. 216.
[663] Çekirge, P. : A.g.e., s. 18.
[664] Yakupoğlu , M. : **Ahlâk ve Şiddet**, Göçebe Yay., İstanbul, 1997, s. 93.

duygusudur."[665] Bu duyguya sahip kişi, yaşamak için sebep bulmakta zorlandığı, yaşama yabancılaştığı için ve "ben" i ilgilendiren bir şeyin kalmadığını düşünerek psikolojik bir rahatsızlık ve kaos yaşamakta; intihar etmeyi düşünebilmektedir. Yaşadıkları olaylara anlam vermekte zorlanan, yalnız kaldığını, dışlandığını, sevilmediğini, terk edildiğini ve aldatıldığını düşünen insan, bu düşüncelerin yarattığı baskıdan kurtulmak ve bir şeyleri kanıtlamak veya onlardan hesap sormak için intiharı düşünebilmektedir.

E. Durkheim'a göre, günlük davranışları bazı anlamlı amaçlar dizisine doğru yönelmiş ve bir dizi kural veya norm tarafından yönlendirilmekte olan kişiler, hayatlarından en çok memnun olan insanlardır. Kişilerin yaşadıklarına anlam kazandıran amaçlar, ortadan kaybolduğunda, kişi yolunu şaşırır, yaşamak ile yaşamamak arasındaki sınır belirsizleşir. Bu bağlamda, kişinin tutum ve davranışlarını yönlendirecek normların olmaması, bilinmemesi veya etkisini yitirmesi, bir boşluk ve şaşkınlık psikolojisi yaratarak intihar ihtimalini artırmaktadır. Toplumda ve bireyin yaşamında meydana gelen hızlı değişimler ve ortaya çıkan değişimlere uzun süre uyum gösterilmemesi, Durkheim'in "anomik" (kuralsızlık) olarak nitelendirdiği bir durum yaratmaktadır. Durkheim'a göre, bu koşullarda amaçsızlık, kuralsızlık ve gelecekle ilgili hedeflerin yokluğuna bağlı olarak "anomik intihar" ihtimali artmaktadır. Çünkü, kişinin içinde bulunduğu ruh durumunu ve hissettiği korkuyu sosyal ortam belirlemektedir. Başka bir ifadeyle, sosyal yapı ve yapı özelliği, içinde yaşayan kişinin ruh halini belirlemekte ve ruh hali de tutum ve davranışa dönüşmektedir.[666]

İnsanı kendi canına kıymayı düşündürecek kadar güçlü zorlanmaları, Coleman üç grupta toplamaktadır. Bunlardan birincisi; kişinin ilişkilerinde ortaya çıkan bunalım, ikincisi; yenilgiye uğrayarak kendi gözünde değersizleşmesi ve üçüncüsü yaşamın anlamını ve umudunu kaybetmesi durumlarıdır. Bunlar içinde özellikle üçüncü etmene intihar olaylarının çoğunda rastlanmaktadır. İnsanlar, içinde bulundukları güç ve olumsuz koşulların zamanla sona ereceğini ve birçok şeyin düzeleceğini umut ettiği oranda, yaşamlarını devam ettirmek için çaba göstermektedir.[667] Bu konuda umudun olmaması, yaşamın sürdürülme olasılığını zora sokmaktadır.

İntihar ile kitle iletişim araçlarının da bir ilişkisi bulunmaktadır. Kitle iletişim araçlarında, intihar etme bazen sorunları çözme yöntemi olarak sunulmaktadır. Bu

---

[665] Neumann, E. N. : A.g.e., s. 208.
[666] Cole, S. : **Sosyolojik Düşünme Yöntemleri**, (Çev. B. Demirkol), Vadi Yay., Ankara, 1999, s. 20 ve 28.
[667] Geçtan, E. : A.g.e., s. 155.

bağlamda, intiharın yazılı ve görsel basın yayınlarıyla bir ilişkisi görülmektedir. Bu ilişkiyi ortaya çıkarmak için çeşitli alanlarda ve zamanlarda yapılmış olan uygulamalı araştırmalar bulunmaktadır. Bunlardan 1980-1985 dönemini kapsayan ve Ankara merkez sınırları içindeki adli ve hastane kayıtlarını esas alan çalışma, erişilebilen 681 intihar olaylarından 28 tanesinin sinema, basın ya da televizyonda yayınlanan bir filmden etkilendiğini ve bu etkilenme ile kişinin var olan sıkıntılardan kurtulmak adına intiharı seçtiklerini ortaya koymuştur. Sinema, basın ya da televizyondaki yayınlanan programlar, bunalımda olan insanların intihar etmesi için bir neden olarak değil de; yol gösterici ve teşvik edici olarak sonucu etkilemektedir. Özellikle, bu yayınlarda ve alanlarda, intiharın bir kahramanlık ve büyüklük unsuru olarak gösterilmesi, toplumun genelinde hakim olan "erkek adam", "yiğit insan", "helal olsun" gibi duyguları körüklemekte[668] ve bir anlamda bu eylemin çoğalmasını teşvik etmektedir.

Çok farklı nedenlerle açıklanan intiharı etkileyen faktörler arasında "kayıp" ve "şiddetli kaygılar" önemli bir yer tutmaktadır. Sağlığın, sevilen bir kimsenin, paranın, itibarın, statünün, mekânın, hürriyetin ve başarının kaybı gibi insanda kısa süre içinde olumsuz duyguların ortaya çıkmasına neden olan değişiklikler, değersizlik, umutsuzluk ve terk edilmişlik[669] ve yalnız kalmışlık psikolojisi yaratarak intihara yol açabilmektedir. Rihmer, erken ailevi kayıpları olanları, intihar açısından risk altındakiler içinde değerlendirmektedir.[670] Yapılan kapsamlı araştırmalar, intihar ile ebeveynden birinin kayıp yıldönümü arasında istatistiği yönden anlamlı bir ilişki varlığına işaret etmektedir. Kişinin kendisine olan saygısı ve "benliğinin" bütünleşmesi, kaybolan ve uzaklaşılan objeye bağımlı kaldığında, intihar yeniden birleşmenin veya kavuşmanın tek yolu olarak görülmekte ve algılanmaktadır.[671] Burada, ölüm, boşanma ve ayrı yaşama şeklinde uzaklaşanın, kişi açısından taşıdığı önem, oldukça sonucu etkileyici olmaktadır. Kişinin, hayatını ve geleceğini anlamlandırarak, merkeze aldığı bir kimsenin kaybı, onda telafisi çok güç sarsıntılar yaratmaktadır. Çocuk açısından anne ve baba, yerine başkasının konması imkânsız varlıklardır. Onların herhangi bir şekilde ve nedenle kaybolması, çocukta çok tehlikeli sonuçlar doğuracak ruhsal sıkıntılar yaratmaktadır.

Yüz yüze, örgütlü ve düzenli ilişkiler içinde gerekli ve yeterli sosyal destek sistemlerinden yoksun kalmak, insanı çaresizliğe, kaygıya, sıkıntı ve strese

---

[668] Çekirge, P. : 79.
[669] Ziyalar, A. : A.g.e., s. 162-164.
[670] Alptekin, K. : A.g.e., s. 27.
[671] Geçtan, E. : A.g.e., s. 156.

yöneltmektedir. Yetersiz ve niteliksiz yaşam koşulları içinde kendini gerçekleştiremeyeceğini düşünmek, insanı çelişkilerle dolu, baskı veya kontrolün öne çıktığı ve iletişim çatışmalarının yoğunlaştığı bir sürece sokmaktadır. Hissedilen bu duygu haliyle birlikte karşılaşılan problemler, kişiyi çelişkiler ve çelişkiler üretenlere duyulan tepki, kızgınlık ve nefretin biçimlendiği arayışlara yoğunlaştırmaktadır. Kızgınlık, nefret ve öfke içinde olan kimsenin gerçekle bağlantısı kesilmektedir. Bu nedenle çocuk veya yetişkin kişinin içinde yaşadığı ailenin yapısı, aile içindeki iletişimin niteliği, anne baba ve çocuk ilişkisi oldukça büyük önem taşımaktadır. Baskıcı, kontrol edici, hoş görüsüz, kalıp yargılarıyla hareket eden, fiziksel, duygusal, cinsel ve ekonomik yönden ihmal ve istismar eden, bağımlılığı ve kaderciliği öne çıkaran anne baba davranışları ve bu özellikleri taşıyan aile yapısı, gençlerde ve çocuklarda çaresizlik, umutsuzluk, güvensizlik ve mutsuzluk yaratmaktadır. Yaşadığı baskıcı, engelleyici, ekonomik ve sosyal yönden niteliksiz aile yaşantısı, fiziksel ve ruhsal ihtiyaçların karşılanmasını engelleyerek insanın toplumla olan bağını zayıflatmakta ve onu psikolojik olarak rahatsız ederek, arzu edilmeyen tutum ve davranışlara yöneltmektedir. Kişiye sevildiği, önemli olduğu, kabul edildiği, anlaşıldığı izlenimini verecek yeterli destek ve ilginin verilmeyişi ve güç yaşam koşulları, intihar sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu yargının çıkarılmasında, Batman'da intihar eden genç kızların aile ve sosyal yaşantısına ait bilgiler etkili olmaktadır. Yapılan araştırmalarda, Batman'daki intihar eden kişilerin yaşadığı konutların standartlarının yetersiz, temel kullanma ve yaşam açısından sağlıksız, evlerin kalabalık, aile bireylerinin eğitim düzeyinin düşük, aile içi ilişkilerin paylaşım ve hoş görü açısından zayıf olduğu, çocuğun birçok ihtiyaçlarının karşılanmadığı sonucu çıkarılmıştır. [672] Dolayısıyla, ekonomik, sosyal, psikolojik ve kültürel yönden çocuğa destek olması gereken ailenin, bir takım nedenlerle zafiyete düşerek, üzerine aldığı görev ve sorumlulukları yerine getirmemesi, çocuğu sonu belirsiz psikolojik bunalımlara sürüklemektedir. Çocuk veya yetişkin, içine düştüğü bu psikolojik bunalımdan normal dışı hareketlere yönelerek çıkmayı denemektedir. Yaşanılan sıkıntılara karşı çözümsüz kalmak, intiharı akla getirmektedir. Bu psikolojiye sahip bir kişi için intihar etmek, kendini ispat etmek ve tepkisini dile getirmek anlamını taşıyabilmektedir.

Yüksel ve arkadaşlarının 1986 yılında yaptığı çalışmalardan elde edilen sonuçlardan, intihar girişiminde bulunan 13-25 yaşlarındaki ergenlerin %25'nin

[672] Çılga, İ. : "Batman'da Genç Kız İntiharları", **Toplum ve Sosyal Hizmet**, Cilt: 13, Sayı:1, Nisan 2002, Hacettepe Üniv.Sosyal Hiz. Yük. Ok. Yay., Ankara, 2002, s. 40-52.

parçalanmış aileye sahip olduğu çıkarılmıştır. Yapılan araştırmada, intihar girişiminde bulunan ergenlerin %51'inin uzun ve kısa süreli aile problemleri yaşadığı sonucu çıkarılmıştır. Yine, Dilsiz ve arkadaşlarının 1992 yılında intihar girişiminde bulunan 40 ergen üzerinde yaptığı araştırmada, kızların erkeklerden daha fazla intihar girişiminde bulunduğu, en önemli risk faktörünün aile sorunları, ergenlerin çoğunun çalışmadığı ve düşük sosyo-ekonomik düzeylerden geldikleri görülmektedir.[673]

İntihar ile aile arasında kurulan bir ilişki de medeni durumla ilgilidir. Boşanma oranı yüksek olan gruplarda intihar oranı da yüksek olmaktadır. Hatta, ekonomik durum gibi faktör kontrol altına alındığında veya sabit tutulduğunda dahi, bu ilişki çıkarılabilmektedir. Stack, boşanma intihar ilişkisini çoğunlukla Durkheim'in entegrasyon ve anomi kavramlarıyla bağlantı kurarak açıklamaktadır. Ona göre, boşanma, aile üyeleri arasındaki etkileşimin azalması sonucunu doğurmaktadır. Oysa aileye bağlılık, yaşamın daha anlamlı görülmesi ve bireysel sorunlar yerine başkalarının sorunlarının düşünülmesi nedeniyle intiharı engelleyebilmektedir. Nitekim, Stack, kendi araştırmasında dengeli bir evliliğin ve aile kurumunun intiharı önlemede etkili olduğunu saptamıştır. Stres, geçimsizlik, tartışma ve çatışmanın yoğun olduğu sağlıksız evlilikler ise, boşanmanın yanı sıra intihar girişimlerine yol açmaktadır. Çeşitli ülkelerde yapılan araştırmalar, bu düşünceyi doğrulamaktadır. Birbirinden farklı ülkelerdeki intihar istatistiklerinde, boşanmış erkeklerin büyük oranda yer işgal etmesi, medeni durum intihar arasında kurulan ilişkiyi kuvvetlendirmektedir.[674] Kurulan ilişkinin altında, boşanmanın kişide yarattığı yalnızlık, soyutlanma, terk edilme, başarısız olma ve yenilgi duyguları bulunmaktadır.

Dolayısıyla, intiharın kişinin aile yapısı ve yaşantısıyla anlamlı bir ilişkisi bulunmaktadır. Araştırmada elde edilen sonuç ta bu düşünceyi güçlendirmektedir. Araştırmanın konuya ait sonuçları tablo 66'da verilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi, ailesi parçalanan çocuklarda intihar eğilimi daha fazla olmaktadır. İntiharı düşünme anne ve babasıyla yaşayan çocuklarda %15.4 oranında görülürken, bu oran annesiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %28.8'e, babasıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %55.6'ya, yurtta yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %40'a, akrabalarıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %63.3'e, abla ve ağabeyiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %27.3'e yükselmektedir. İntiharı deneme oranı anne babasıyla yaşayan çocuklarda %3.6 iken bu oran yine parçalanmış

[673] **Türk Ailesi Adolesanların Sorunları**, A.A.K.Yay. Bilim Serisi No: 100, Ankara, 1997, s.15.
[674] Alptekin, K. : A.g.e., s. 19-21.

aile çocuklarında %16.5'e, %8.3'e, %25'e ve %10'a yükselmektedir. Dolayısıyla, ailenin parçalanmasıyla çocuğun intihar eğilimi arasında bir ilişki bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, ailenin parçalanması, çocuğun intihar eğilimini etkilemektedir. Çünkü, 1. ailenin ölüm ve boşanma yoluyla parçalanması; ailenin üzerine almış olduğu ekonomik, sosyal ve psikolojik fonksiyonlarının yerine getirmesini engellemektedir. Bundan çocuk başta olmak üzere, aile üyeleri olumsuz etkilenmektedir. 2. Ailenin parçalanması her şeyden önce başta çocuk olmak üzere aile üyelerinin ekonomik, sosyal ve kültürel değişim yaşamasına neden olmaktadır. Bilindiği üzere her değişim beraberinde uyum sağlama problemi getirmektedir. Bu noktada çocuğun değişime uyum sağlaması biraz zaman almaktadır. 3. Ailenin parçalanması, çocuğun sosyalleşme ve eğitim sürecini aksatmaktadır. Sosyalleşme sürecinin aksaması, çocuğun sosyal ilgi yeteneğinin gelişmemesine neden olurken; eğitim sürecinin aksaması, çocuğun kendini başarısız görmesine ve düşük benlik saygısı kazanmasına neden olmaktadır. 4. Ailenin parçalanması, çocuğun aidiyet duygusunu, başka bir ifadeyle kendini, bir bütünün parçası olarak görme düşüncesini olumsuz etkilemektedir. Bunlar bütün olarak, çocuğun intihara eğilimli olmasını ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 66: Ailenin parçalanması ile çocuğun intihar etme eğilimi arasındaki ilişki

		İntihar etmeyi hiç düşündünüz mü ya da böyle girişiminiz oldu mu?			
		Evet düşündüm	Evet denedim	Hayır	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	43	10	227	280
		15,4%	3,6%	81,1%	100,0%
		28,9%	20,0%	62,9%	50,0%
		7,7%	1,8%	40,5%	50,0%
	Annem ile birlikte	44	27	93	164
		26,8%	16,5%	56,7%	100,0%
		29,5%	54,0%	25,8%	29,3%
		7,9%	4,8%	16,6%	29,3%
	Babam ile birlikte	20	3	13	36
		55,6%	8,3%	36,1%	100,0%
		13,4%	6,0%	3,6%	6,4%
		3,6%	,5%	2,3%	6,4%
	Yurtta	8	5	7	20
		40,0%	25,0%	35,0%	100,0%
		5,4%	10,0%	1,9%	3,6%
		1,4%	,9%	1,3%	3,6%
	Akrabalarımla	31	5	13	49
		63,3%	10,2%	26,5%	100,0%
		20,8%	10,0%	3,6%	8,8%
		5,5%	,9%	2,3%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	3	0	8	11
		27,3%	,0%	72,7%	100,0%
		2,0%	,0%	2,2%	2,0%
		,5%	,0%	1,4%	2,0%
Total		149	50	361	560
		26,6%	8,9%	64,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		26,6%	8,9%	64,5%	100,0%

x^2: 108.805 df: 10 $p < 0.05$

Çocuğun intihara eğilimli olmasında, ailenin parçalanması kadar, parçalanmanın şekli de belirleyici olmaktadır. Araştırmanın konuya ilişkin sonuçları tablo 67'de verilmektedir. Tablodan da görüleceği gibi, anne babası boşanan çocuklar (%45.7), annesi (%23.3) ve babası (%24.1) ölenlerden daha fazla intiharı düşünmektedir. Yine

anne babası boşanmış çocuklar (%18.6), annesi (%16.3) ve babası (%13.9) ölen çocuklardan az farkla da olsa daha fazla intiharı denemişlerdir. Dolayısıyla, çocuğun intihara eğilimi açısından ailenin boşanma yoluyla parçalanması, ölüm yoluyla parçalanmadan daha olumsuz sonuç yaratmaktadır. Anne babasının ölümünü çocuk daha çabuk kabullenmekte veya en azından ölüm ile kendisi arasında bir ilişki kurmamaktadır. Ancak, boşanma için aynı şey söylenilmemektedir. Anne babası boşanan çocuk, kendisinin düşünülmediği, sevilmediği ve bu yüzden terk edildiğini düşünebilmektedir. Bu yüzden de çocuk boşanma ile kendisi arasında bir ilişki kurmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, kişinin intiharı düşünmesi veya denemesi ile kendinin sevilmediği, düşünülmediği ve terk edildiği düşüncesi arasında bir bağ bulunmaktadır. Bu düşünceye sahip insanlar daha çok intiharı zihinlerinde geçirebilmektedirler.

Ayrıca, çocukluk döneminde normal sevgi ilişkisinden mahrum kalmış kişilerin, yaşamlarının ileriki dönemlerinde de kimse tarafından sevilmediği ve istenmedikleri duygusunu sürdürmeleri, intihar olayında önemli bir etmen olmaktadır.[675]

Tablo 67: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun intihar eğilimi arasındaki ilişki

		İntihar etmeyi hiç düşündünüz mü ya da böyle girişiminiz oldu mu?			
		Evet düşündüm	Evet denedim	Hayır	Total
Anneniz	Sağ	80	19	289	388
		20,6%	4,9%	74,5%	100,0%
		53,7%	38,0%	80,1%	69,3%
		14,3%	3,4%	51,6%	69,3%
	Öldü	10	7	26	43
		23,3%	16,3%	60,5%	100,0%
		6,7%	14,0%	7,2%	7,7%
		1,8%	1,3%	4,6%	7,7%
	Boşandı	59	24	46	129
		45,7%	18,6%	35,7%	100,0%
		39,6%	48,0%	12,7%	23,0%
		10,5%	4,3%	8,2%	23,0%
Total		149	50	361	560
		26,6%	8,9%	64,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		26,6%	8,9%	64,5%	100,0%

x

x^2: 69.100 df: 4 p< 0.05

[675] Geçtan, E. :A.g.e., s. 156.

		İntihar etmeyi hiç düşündünüz mü ya da böyle girişiminiz oldu mu?			
		Evet düşündüm	Evet denedim	Hayır	Total
Babanız	Sağ	64	11	248	323
		19,8%	3,4%	76,8%	100,0%
		43,0%	22,0%	68,7%	57,7%
		11,4%	2,0%	44,3%	57,7%
	Öldü	26	15	67	108
		24,1%	13,9%	62,0%	100,0%
		17,4%	30,0%	18,6%	19,3%
		4,6%	2,7%	12,0%	19,3%
	Boşandı	59	24	46	129
		45,7%	18,6%	35,7%	100,0%
		39,6%	48,0%	12,7%	23,0%
		10,5%	4,3%	8,2%	23,0%
Total		149	50	361	560
		26,6%	8,9%	64,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		26,6%	8,9%	64,5%	100,0%

x^2: 75.445 df: 4 $p<0.05$

Potansiyel intiharcı tip çocukların geçmiş yaşantılarında ailesi tarafından şımartılma ve olumlu olmayan aile içi ilişkiler bulunmaktadır. Bu kişilerin kaybetme ve yenilme durumlarında dayanıklı olmadığı görülmektedir. Bu tipteki insanlar, güç yaşam koşullarıyla yüzleştiklerinde, olumsuz durumlarla karşılaştıklarında, psikolojik acı nedeniyle çökme ve yıkılma eğilimleri göstermektedirler. Bunlar, ihtiraslı, gururlu insanlar olup, kendilerinin başkalarının gözünde değerini pek çabuk fark etmektedirler.[676] Elinde her türlü imkanı bulundurmuş, her istediği her an karşılanan şımartılmış çocuk ve kişinin, karşılaştığı güçlüğü yenme ve onunla mücadele etme yeteneğini gelişmemiş olabilmektedir. Düzenli aile ilişkisine sahip olmayan, sürekli olumsuzluklar içinde yaşayan imkanları sınırlı çocuk ve kişi ise, karşılaştığı güçlüğü yenme, onu ortadan kaldırma gücünü kendinde görememektedir. Bu çocuk ve insan için, karşılaştığı her büyük sorun ve engel bardağı taşıran son damla olabilmektedir.

Güvenli bir bağlılık ilişkisinden yoksunluğun, ilerisi için olumsuz sonuçlar doğurabileceği kabul edilmiş olmakla birlikte, güvenli bir bağlılık ilişkisine sahip olmanın, insanı sonraki yaşamında karşılaşabileceği güçlüklere karşı daha dirençli kılabileceği düşüncesi her zaman desteklenmemiştir. Örneğin; çok mutlu bir çocukluk geçirmiş olan insanlar, önemli bir kişinin kaybedilmesi veya başarısızlık sonucu intihara girişebilmektedir. Mutlu çocukluk geçirmiş olmaları, onları yaşamın güçlüklerine karşı koruyamamaktadır. Bu nedenle, ana babaları, çocukların yaşamın güçlükleri karşısında yıkılmasından sorumlu tutmak, bazı durumlarda doğru olmayabilmektedir.[677] Dolayısıyla, böyle bir durumda bir değerlendirme yaparken boşanma, ölüm veya ayrı yaşamaya bağlı olarak çocuklarda ortaya çıkabilecek her olumsuz tutum ve davranışların arkasında başka değişkenleri de dikkate almak zorunluluğu bulunmaktadır. Bu noktada, ailenin varlığı kadar, aile içindeki ortamının niteliği önem

[676] Adler, A. : A.g.e., s. 307.
[677] Hortaçsu, N. : A.g.e., s. 70.

kazanmaktadır. İçinde yaşanılan aile ortamı iyi olan çocuğun, kendine iyi davranılması, değer verilmesi ve kendinle daha çok ilgilenilmesi ihtimali bulunmaktadır. Bu imkana sahip çocuk, kendini şanslı görerek yaşamaktan mutlu olmaktadır. Bu nedenle, çocuğun intihara eğilimli olması ile içinde yaşadığı aile ortamının niteliği arasında bir ilişki bulunmaktadır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar bu düşünceyi güçlendirmektedir. Araştırmanın konuya ilişkin sonuçları tablo 68'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi intiharı düşünme daha çok ailesiyle yaşamayan yurt çocuklarında (%45) ve sürekli tartışmanın olduğu ailede yaşadığını ifade eden çocuklarda (%41.2) görülmektedir. Yine intiharı deneme daha çok sürekli tartışmanın olduğu ailede yaşadığını ifade eden çocuklarda (%18.8) ve yurtta kalan çocuklarda (%15) görülmektedir. İntihar eğiliminin daha çok yurtta ve sürekli tartışmanın olduğu ailelerde yaşayan çocuklarda görülmesi, çocuğun yaşadığı ortamın niteliğinin bu konuda ne kadar etkili olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Sürekli tartışmanın, çatışmanın ve gerginliğin olduğu aile ortamı veya samimi ve sıcak bir aile ortamından yoksunluk, çocuğun yaşamaktan mutlu olmasını engellemektedir. Çocuk bu ortamlarda kendini mutlu ve güvende hissedememektedir.

Tablo 68: İçinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile çocuğun intihar eğilimi arasındaki ilişki

		İntihar etmeyi hiç düşündünüz mü ya da böyle girişiminiz oldu mu?			
		Evet düşündüm	Evet denedim	Hayır	Total
Nasıl bir aile düzeni içinde yaşıyorsunuz?	Ailemle yaşamıyorum	9	3	8	20
		45,0%	15,0%	40,0%	100,0%
		6,0%	6,0%	2,2%	3,6%
		1,6%	,5%	1,4%	3,6%
	Sevgi ve saygının olduğu	72	16	287	375
		19,2%	4,3%	76,5%	100,0%
		48,3%	32,0%	79,5%	67,0%
		12,9%	2,9%	51,3%	67,0%
	Sürekli tartışmanın	68	31	66	165
		41,2%	18,8%	40,0%	100,0%
		45,6%	62,0%	18,3%	29,5%
		12,1%	5,5%	11,8%	29,5%
Total		149	50	361	560
		26,6%	8,9%	64,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		26,6%	8,9%	64,5%	100,0%

x^2: 77.070 df: 4 $p < 0.05$

Çocukların güven duygusunu taşıyabilmeleri için ilk önce kendilerini emniyette hissetmeleri gerekir. Ebeveynin çocuğa yaklaşımı bu noktada belirleyici olmaktadır. Çocuğa dostça, hoşgörülü ve anlayışlı yaklaşan aile büyüğü, onun kendini rahatça ifade etmesini ve buna bağlı olarak güven duygusunu kazanmasına yardımcı olmaktadır.[678] Buna karşılık, sürekli tartışma ve gergin bir ortamda ebeveyn veya onun yerine geçebilen kişi, çocuğa bu imkanı verememektedir. Yaşadıklarına bağlı olarak çocuk,

[678] Black, C. : A.g.e., s. 48.

kendini şansız, mutsuz ve güvensiz hissederek yaşamak için bir neden bulmakta zorlanmakta ve intihara eğilimli olmaktadır.

Çünkü intihara eğilimli olan çocukları daha çok yaşamaktan mutlu olmayan ve bu yüzden de dünyaya geldiğine pişman olanlar oluşturmaktadır. Bu ilişkiyi veren tablo 69'da görüldüğü gibi intiharı daha çok dünyaya geldiğine pişman olanlar (%47.1) düşünmüşler ve (%17.4) denemişlerdir. Dünyaya geldiğine pişman olmayanlar ise hem daha az (%7.4) intiharı düşünmüşler hem de daha az (%3.7) denemişlerdir. Yaşamaktan mutlu olmayan, yaşamaktan arzu ettiği doyumu elde edemeyen kişi, dünyaya geldiğine daha çok pişman olmakta ve bu sebepten dolayı da daha çok intiharı aklından geçirmektedir. Yaşamla ilgili sorunları olan, bunları çözmekte zorlanan ve bu konuda yalnız ve çaresiz kalan çocuk, dünyaya geldiğine pişman olmaktadır.

Tablo 69: Dünyaya geldiğine pişman olmakla intihar eğilimi arasındaki ilişki

		İntihar etmeyi hiç düşündünüz mü ya da böyle girişiminiz oldu mu?			
		Evet düşündüm	Evet denedim	Hayır	Total
Dünyaya geldiğinize pişman mısınız?	Evet	57	21	43	121
		47,1%	17,4%	35,5%	100,0%
		38,3%	42,0%	11,9%	21,6%
		10,2%	3,8%	7,7%	21,6%
	Hayır	20	10	241	271
		7,4%	3,7%	88,9%	100,0%
		13,4%	20,0%	66,8%	48,4%
		3,6%	1,8%	43,0%	48,4%
	Bazen	72	19	77	168
		42,9%	11,3%	45,8%	100,0%
		48,3%	38,0%	21,3%	30,0%
		12,9%	3,4%	13,8%	30,0%
Total		149	50	361	560
		26,6%	8,9%	64,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		26,6%	8,9%	64,5%	100,0%

x^2: 142.373 df: 4 $p < 0.05$

Kişinin intihar eğiliminde sosyal çevrenin de etkisi büyük olmaktadır. İçinde yaşadığı sosyal çevre içinde birçok şeyi öğrenerek yaşamının parçası haline getiren çocuk, çevredeki insanların etkisinde kalmaktadır. Çevresindeki insanların bilinçli ya da bilinçsiz tutum ve davranışları, doğrudan ya da dolaylı, çocuğu yakından etkilemektedir. Konuyla ilintili olarak, çocuğun yakın çevresinde intihar olayların yaşanmış olması veya aile yakınları içinde birilerinin intihar teşebbüsünde bulunmuş olması, çocuğun intihar eğilimini artırmaktadır. Araştırmada elde edilen sonuç bu düşünceyi güçlendirmektedir. Araştırmanın konuya ilişkin sonucu tablo 70'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi, yakın akrabalarında intihar eden veya intihar girişiminde bulunan çocuklar hem daha çok (%32.1) intiharı düşünmekte, hem de daha çok (%20.8) intiharı denediğini ifade etmektedirler. Bu sonucun çıkmasında "sosyal öğrenme" nin etkisi bulunmaktadır. Çocuk etrafında yaşayanlardan etkilenerek büyümektedir. Yakın

çevresinde intiharı, sorun çözme yöntemi olarak gören çocuk, bunu kendi yaşantısında uygulayabilmektedir. Çocuk, bu olayda bir neden sonuç ilişkisini tam olarak kuramamakta ve bazı davranışların nasıl sonuçlanacağını tam anlamıyla kestirememektedir. Dolayısıyla çocuk, yakın çevresindeki intihar girişimini, denenebilecek veya düşünülecek bir şey olarak görmektedir.

Tablo 70: Yakın akrabada intihar görülmesi ile çocuğun intihar eğilimi arasındaki ilişki

		İntihar etmeyi hiç düşündünüz mü ya da böyle girişiminiz oldu mu?			
		Evet düşündüm	Evet denedim	Hayır	Total
Aileniz, yakın akrabalarınızda intihar eden veya girişiminde bulunan var mı?	Evet	33	22	51	106
		31,1%	20,8%	48,1%	100,0%
		22,1%	44,0%	14,1%	18,9%
		5,9%	3,9%	9,1%	18,9%
	Hayır	116	28	310	454
		25,6%	6,2%	68,3%	100,0%
		77,9%	56,0%	85,9%	81,1%
		20,7%	5,0%	55,4%	81,1%
Total		149	50	361	560
		26,6%	8,9%	64,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		26,6%	8,9%	64,5%	100,0%

x^2: 26.909 df: 2 $p < 0.05$

8. Anomi ve Yabancılaşma

İnsan toplumsal bir varlıktır. Bu nedenle insanın, etrafındaki insanlarla işbirliği ve dayanışma içinde olması, bunu yaparken içinde yaşadığı grup, örgüt ve topluma ait kurallara uyması; tutum ve davranışlarında diğer insanların duygu ve düşüncelerine yer vermesi, çevreye ve insanlara uyum sağlaması, farklılıklarla yaşamayı bilmesi, gelecekle ilgili olumlu düşüncelere sahip olarak planlar yapması ve bunları elde etmek için çaba sarf etmesi; planlarını elde etmeye çaba sarf ederken kendine güvenmesi arzu edilen ve beklenilen bir durumdur. Sağlıklı her birey, bunların tamamına veya tamamına yakınına sahip olmaktadır. İnsan yaşamında bunlardan her birinin azalması, kişiyi "anomi ve yabancılaşmaya" yaklaştırmaktadır.

8.1. Anomi

En genel anlamda "anomi", toplum ya da gruptaki değerlerin bozulması veya göreli olarak eksilmesi sürecini ifade etmektedir.[679] Kavram olarak "anomi", toplumsal

[679] Kızılçelik, S. ; Erjem, Y. : A.g.e., s. 30.

yaşamı düzenleyen kültürel değerler ve kuralların kendilerinden beklenen fonksiyonları yerine getirmeme durumu şeklinde tanımlanmaktadır. Daha genel bir ifadeyle, "anomi" toplumda var olan kültürel değer ve amaçlar ile yaşayan bireylerin bu amaç, değer ve kurallara uygun davranma ve yaşama istekleri arasında belirgin bir farkın ortaya çıkması sonucu, toplumsal ilişkileri düzenleyen kural ve değerlerin aşınmasının doğurduğu karmaşa ve kuralsızlık durumudur.[680] Bu bağlamda, "anomi" bir bütün olarak toplumun dokusundaki sosyokültürel kurumlar ve yapılanmalardaki bozulmaya, düzensizliğe ve karmaşaya karşılık gelmektedir.[681]

Kavramın yaygın kullanılmasını sağlayan E. Durkheim, "toplumsal fonksiyonlar arasındaki düzensizlik" ve "bireyler tarafından içselleştirilmiş kuralların olmayışı"nı "anomi" olgusunun en önemli değişkeni olarak görmekte ve göstermektedir.[682] Ancak "anomi" birden bire ve kendiliğinde ortaya çıkan bir durum değildir. "Anomi"nin altında bir yapı ve norm değişikliği bulunmaktadır. "Anomi, hızlı toplumsal dönüşüm dönemlerinde değerler sistemi ve normatif yapının; toplumsal yapı ile ilişki ve uyumun bozulması ve toplumu oluşturan bireylerin davranış, düşünce ve eylemleri üzerindeki belirleyici ve yönlendirici niteliğinin yitirilmesi halidir."[683] Yapı ile ilişkisinden dolayı "anomi", toplumsal yaşamın belirli bir dönemini içermektedir. Nitekim Durkheim, birbiriyle çelişen ve aynı toplumda varolan çok sayıda normatif paradigma olarak kullandığı "anomi" yi, toplumsal hayat ve örgütlenmenin geçici patolojik bir durumu olarak görmektedir.[684] Nesnel bir kuralsızlık durumu olan "anomi", çok sık rastlanmayan geçici bir durumu ifade etmektedir.[685]

Merton, bireyin temel hedefleri ile toplumca sağlanan kurumsallaşmış araçlar arasındaki ayrışmayı veya farkı "anomi" olarak değerlendirilmektedir. Ona göre, kültürel hedefler ve kurumsallaşmış araçlar arasındaki ayrışma veya kopma, hedeflerle ilgili bir tırmanmadan ya da bu hedeflere ulaşmak için bireylerin uygun olarak kabul ederek kullanabilecekleri araçların tanımındaki bir kısıtlamadan ileri gelebilmektedir.[686] Merton'un hedefle ile araçların birbiriyle örtüşmeme durumu olarak gördüğü "anomi",

---

[680] Demir, Ö. ; Acar, M. : **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Ağaç Yay., İstanbul, 1993, s. 30.
[681] Bayhan, V. : **Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma**, Kültür Bakanlığı Yay. Kültür Eserleri Dizisi/ 195, Filiz Matbaası, Ankara, 1997, s. 10.
[682] Avcı, N. : **Kitle Kültürü Enformatik Cehalet**, Rehber Yay., Ankara, 1990, s. 59.
[683] Tolan, B. : **Çağdaş Toplumun Bunalımı- Anomi ve Yabancılaşma**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yay., No: 166, Ankara, 1991, s. 171.
[684] Tiryakian, E. A.: "Emile Durkheim", (Çev.: C. Tokluoğlu), **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, (Der.: T. Bottomore-R. Nisbet), Verso Yayınları, İstanbul, 1990, s. 221.
[685] Moore, W. E.: "İşlevselcilik", (Çev.: Ş. Tekeli), **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, s. 344.
[686] Tolan, B. : A.g.e., s. 61 ve 67.

toplumsal çözülmeye neden olacak sapma durumudur. Merton, sistemin itiraf edilen amaçlar ile kabul edilebilir usuller arasındaki dengesizlik olarak gördüğü, "anomi" yi, toplumsal çözülmeyle ilişkilendirmektedir.[687] Bunun da bazı belirtileri bulunmaktadır: 1. Toplum liderlerinin bireylerin ihtiyaçlarına karşı kayıtsızlıkları hakkındaki anlayış, 2. genellikle kuralların eksik olarak görüldüğü bir toplumda çok az şeyin değişeceği inancı, 3. hayatın hedeflerinin gerçekleşmesi yerine azalan bir şekilde geriliyor olduğuna ilişkin yaygınlaşan duygu, 4. çaresizlik ve hiçlik duygusu, 5. bireylerin psikolojik ve toplumsal destekler için arkadaşlarına,bireysel ilişkilerine kanaat edememesi durumu.[688] Merton'a göre bu koşullar, "anomi"nin birer belirtisi olarak algılanmalıdır.

Parsons ise, "anomi"yi tanımlarken, bireyin toplumsal yapıya uyum sağlayamamasına dikkat çekmektedir. Gerçekten de, "anomi", bireyin kurumsal modeller ile bütünleşememesi ve onları içselleştirememesi olarak anlaşılmaktadır. Bu durumda hem bireyin kişilik yapısındaki denge ve süreklilik ortadan kalmakta, hem de toplumsal sistemin düzenli işleyişi tehlikeye girmektedir. Bu uyum güçlülüğün psikolojik düzeyde beliren başlıca dört göstergesi bulunmaktadır. 1. Hedeflerin belirlenmemiş olması, 2. davranış ölçütlerinin belirsizliği ve kararsızlığı, 3. çatışma beklentilerinin varlığı, 4. açık bir şekilde ortaya konulmuş somut simgelerin kullanılmaması. Farklı başlık altında sıralanan bu dört psikolojik belirti, aslında bireyin davranışlarını yönlendirecek değerlerden yoksunluğu ifade etmektedir. Bu durum, bir taraftan rol beklentilerinin çok belirsiz ve çelişkili bir nitelik taşımasıyla, bireyin hangi kurallara uyması gerektiğini algılamasını zorlaştırarak; bu beklenti sisteminin çökmesine neden olabilmektedir. Diğer taraftan da, bireyi asgari bir toplumsal anlayıştan ve giderek toplumsal ödevlerini gerçekleştirmesi için gereken güdülenmeden alı koyan genel yöneltici etkenlerin, yani değer ölçütlerinin kaybolmasını doğurmaktadır.[689] Bunlar ise hep birlikte, toplumsal kurasızlık ve düzensizliği ortaya çıkararak, insan yaşamını zora sokmaktadır.

8.2. Yabancılaşma

En genel anlamda, insanın toplumuyla, çevresiyle ve dünyasıyla olan ilişkilerindeki olumsuzluk hali olarak kabul edilen[690] yabancılaşmayı Hegel, fiziki anlamda insanın varoluşu ile ruhi anlamda varlığı arasındaki mesafe olarak tanımlamaktadır. Bu açıdan, insanın fiziksel ve ruhsal açıdan birbirinden kopması,

---

[687] Moore, W. E.: A.g.m., s.344-345.
[688] Kızılçelik, S. : **Sosyoloji Teorileri I**, Mimoza Yay., Konya, 1992, s. 309.
[689] Tolan, B. : **Toplum Bilimlerine Giriş**, 4. Baskı, Murat Kitabevi ve Yay., Ankara, 1996, s. 60-61.
[690] Kızılçelik, S.; Erjem,Y. : A.g.e., s. 451

yabancılaşma olarak nitelendirilmektedir.[691] E. Fromm ise, yabancılaşmayı, insanın kendinden uzaklaşması olarak tanımlamaktadır. Ona göre insanın yaptıkları ve yaşadıklarıyla dünyaya ve nesnelere bağımlı olması ve insanın özne olmaktan çıkarak giderek nesne biçimine bürünmesi durumu yabancılaşmaya karşılık gelmektedir.[692]

K. Marx, daha çok emeğin yabancılaşması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ona göre emeğin yabancılaşması, insanın fiziksel varoluş ve maddi üretim dünyasında yer alan ve tüm yaşama alanlarını ilgilendiren bir süreci ifade etmektedir. Ve bu yabancılaşmayı ekonomik sistem üretmektedir.[693] Bu şekilde ortaya çıkan yabancılaşma, toplumsal davranışları biçimlendiren özerkliği ve yaratıcılığı kapsayan insani etkinlikleri olumsuz etkilemektedir. İnsani etkinlikler içerisindeki tüm öğeler, yabancılaşmadan olumsuz şekilde etkilenmektedir. Ülküselin edimsele indirgenmesini sağlayan yabancılaşmayla, tek boyutlu insan ve toplum inşa edilmektedir.[694] İnsani özelliklerini kaybederek insanın kendisinden ve ait olduğu toplumdan uzaklaşmasıyla oluşturulan tek düze hayat ve toplum, insan ihtiyaçlarını karşılamakta yetersizleşmekte ve bunlara bağlı olarak da bir takım sorunları yaratmaktadır.

Sezal, yabancılaşmayı beş farklı başlık altında değerlendirmektedir. Bunlar; 1. Güçsüz olma duygusu: Birey, içinde bulunduğu ve yaşadığı olaylara karşı koyamamanın ezikliğini, suçluluğu duyduğunda, yabancılaşma süreci başlamış olmaktadır. Yaşanılanlar karşısında güçsüz kaldığını düşünen kişi, olayın boyutlarının kendisini aştığı düşünerek harekete geçememektedir. 2. Anlamsızlaşma: Yaşamını, yaşadıklarını ve dünyaya gelişini anlamlandırmakta güçlük çeken kişi, davranışlarını yönlendirecek değerlerden yoksun kalmaktadır. 3. Kuralsızlık-Anarşizm: Yabancılaşan birey, kendisini hiçbir yere ve hiçbir kuruma ait hissetmemektedir. Bu kişinin, içinde yaşadığı topluma karşı bir sorumluluğu bulunmamasına bağlı olarak, onu hata yapmaktan, normal dışı davranmaktan alıkoyacak bir kuralı bulunmamaktadır. Başkalarının kendinden önce koyduğu kurallar, bu kişi için hiçbir anlam ifade etmemektedir. 4. Bireyin Kendisini Marjinalleşmiş Hissetmesi: Topluma karşı bir sorumluluğu olmayan, kendisini ilgilendiren kuralları olmayan kişi, doğal olarak kendisini marjinal hissetmektedir. Bu kişi, kendisine uygun iş bulmak ve gelecekle plan

---

[691] Erkal, M.: "Sanayileşme ve Yabancılaşma İlişkisi", **Sosyoloji Konferansları**, 20.Kitap, İstanbul Üniversitesi Yay.No: 3239, İstanbul, 1984, s. 9.
[692] Fromm, E. : **Erdem ve Mutluluk**, (Çev.: A. Yörükan), Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1990, s. 134.
[693] Bottomore, T. : "Marksizm ve Sosyoloji", (Çev.: M. Tuncay), **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, s. 135.
[694] Dawe, A. : "Toplumsal Eylem Kuramları", (Çev.: F. Akatlı-A. Uykur), **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi,** s. 404.

yapmakta sıkıntı yaşamaktadır. Ve yaptığı iş ve dahil olduğu yaşantıdan memnun olamamaktadır. 5. Hapis Olmuşluk Hissi: Marjinalleşen, toplumdan soyutlandığını, kendisini bir şeylerin parçası olarak hissedemeyen birey, yaşadıklarını sıkıcı olarak değerlendirerek, hapis olmuş duygusuna sahip olmaktadır.[695] Bu bağlamda, yaşadıkları olaylar karşısında güçsüzlük yaşayan, yaşadıklarına anlam vermekte zorlanan, sosyal sorumsuzluk nedeniyle kuralsızlığa sahip olan, kendisini marjinalleşmiş ve hapis olmuş hisseden birey, Etzioni'nin "kişinin dünya karşısındaki tepkisizliği" olarak tanımladığı yabancılaşma olgusunu yaşamaktadır.[696] Bahsedilen yabancılaşma olgusu, bugün en etkin şekilde yaşanılmaktadır. Günümüzde insanlar, yaşadıkları hayatın tüm özelliklerini ve ayrıntılarını televizyon ve gazetelerden öğrenecek kadar toplumdan uzaklaşmakta ve ona yabancılaşmaktadır. Bahsedilen yabancılaşmayla insanlar, tüm eylem ve hayat şeklini medyanın, "bilinç endüstri"sinin ve makinelerin denetimine bırakmakta ve onların emirlerine göre "talim" etmektedir.[697] Bundan da yine insanın ve toplumun kendisi zarar görmektedir.

Dikkat edildiğinde "anomi" ve "yabancılaşma" olguları birbiri içine girmektedir. Birindeki belirti, diğerini işaret etmektedir. Dolayısıyla bunlar aslında birbirini yapılandırmaktadır.

Bir insandan diğerine farklılık gösteren hedefler, istekler ve ihtiyaçlar bazı şartların etkisi altında gelişmektedir. Kişi bunlar arasında bir tercihi; 1. içinde olduğu toplumun kültür normları ve kıymetleri, 2. biyolojik kapasite, 3. kişisel deneyim, 4. fiziki ve sosyal çevreye ait oluşuna bağlı olarak yapmaktadır. Bunlara bağlı olarak kişinin, gelecekle ilgili planları, hedefleri, benimsemek zorunda olduğu kültür normları ve kıymetleri, biyolojik özelikleri, kişisel deneyim ve içinde yaşadığı yakın çevrenin nitelikleri tarafından şekillendirilmektedir.[698] Bu şartlara bağlı kalarak yaşamak ve hareket etmek, toplum tarafından normal kabul edilmekte ve arzu edilmektedir.

İnsanın doğaya yenik düşmemesi için öğrenmek zorunda olduğu tek olgu sosyalleşmek, birlikte yaşamak ve birlikte üretmektir. Bu yaşam savaşındaki en önemli etken, insan gruplarının birlikte ve aynı amaca yönelik hareket etmesi ve herkesin toplumu ilgilendiren sosyal işleyişten sorumlu olduğu bilincine varmasıdır. Birlikte yaşamayla elde edilen sorumluluk duygusu, insanı "doğanın nesnesi" olmaktan çıkarıp "öznesi" durumuna geçirirken içinde yaşanılan birlikten uzaklaşmayı engellemektedir.

---

[695] Sezal, İ. : Şehirleşme, Ağaç Yay., İstanbul, 1992, s. 135-136
[696] Poloma, M. : **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, (Çev.: H. Erbaş), Gündoğan Yay., Ankara, 1999, s. 317.
[697] Oskay, Ü. : A.g.e., s.63.
[698] Krech, D. ; v.d : A.g.e., s. 126-128.

Üretim ve tüketimde sorumluluğu içermeyen davranışların yabancılaşmaya neden olduğu bilinmektedir. Böyle bir ortamda üretilen ve tüketilen şeyler, insanın karşısına bağımsız bir güç olarak belirmektedir. Üretilen ve tüketilen her neyse, kişinin karşısına onunla hiç ilgisi olmayan nesne olarak ortaya çıkmaktadır.[699] Bunu engellemek için insanın, içinde yaşanılan toplumu yöneten kuralları bilmek ve uygulamak, kişinin gizil güçlerini geliştirerek kendi beklentisine uygun bir yaşam felsefesi kurmak, kişilerin hak ve sorumluluklarına karşı saygılı, anlayışlı olmak[700] gibi yükümlülükleri bulunmaktadır. Bunlar, insanın toplum hayatına uyumunu hızlandırırken, diğer taraftan yaşadıklarından doyum sağlamasına neden olarak mutlu olmasını temin etmektedir.

Bir toplum içerisinde birlikte yaşamaya uygun olan birey, yaşadığı ülkedeki yasa, yürütme ve yargı organlarının her noktasındaki insana ve uygulamaya güven duymak istemektedir. Güven duygusu insana huzur ve inanç duygusu kazandırırken, davranış ve tepkilerin ölçülü olmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda, sağlıklı ve düzenli bir toplum yaşamı oluşturmanın temel unsuru olan güven duygusu, kişiyi ve toplumu gelecek kaygısından kurtarmaktadır.[701] Geleceğe umutla bakarak, gelecekteki plan ve hedefine ulaşmak için emek vermek, sağlıklı bir ruh yapısının işaretini taşımaktadır. Gelecekteki hedef ve planlarında umutlu olan ve bunlar için çaba sarf eden birey, sağlıklı bir ruh yapısına sahip olmakla kalmamakta, bununla beraber ait olduğu aile, grup veya toplumun uyumlu ve dengeli bir üyesi olmaktadır.[702] Öylece anomi ve yabancılaşmaktan uzaklaşmış olmaktadır.

İnsanın geleceğe dönük bir takım amaçlarının, planlarının, beklentilerinin olması ve bunların gerçekleşmesi için çaba gösterilmesi yanında yaşamayı, insanları sevmesi ve dünyaya karşı iyimser bir bakış açısına sahip olması, ruh sağlığının önemli bir ölçüsü olarak sayılmaktadır. Bunun karşısında yaşama sevicini kaybederek, amaçsız, hedefsiz bir duruma gelinmesi, dünyaya karamsar bakarak umutsuzluğa düşülmesi ise, ruhsal ve bedensel rahatsızlıkların kaynağını teşkil etmektedir. Bunlar içerisindeki umut, insan için yaşam enerjisi anlamına gelmektedir. Kişinin umutlu olması, hayata, olaylara karşı iyimser olması, olumsuzluklar ve zorluklar karşısında yıkılmadan ayakta kalabilmesini sağlamaktadır. Umutsuzluk ise, hayatın olumsuzlukları karşısında kişinin yaşama

---

[699] Köknel, Ö. : **Kaygıdan Mutluluğa Kişilik**, Altın Kitaplar, İstanbul,1999, s.128-129.
[700] Bilen, M. : A.g.e., s. 7.
[701] Akgüç, Ö. : **Toplumsal Davranışlarda Gerçeği Arayış**, Bağlam Yay., Ankara, 1991, s. 43.
[702] Bilen, M. : A.g.e., s. 37.

katılacak cesareti göstermeyerek, yaşamdan kaçması sonucu oluşan bir olgudur.[703] Kişinin geleceğe umutla bakması, planlar yapması ve hedef belirlemesinde, mevcut yaşantısından memnun olması ve yaşadıklarından mutlu olması etkili olmaktadır. Yaşamdan duyulan tatmin, bireyin kendisine sunulan yaşam koşulları ve yaşadığı olaylardan kazandığı deneyimlerin etkileşiminden doğan sonuçlara göre değişen amaçları ile gerçekleştirdikleri arasındaki farkı ifade etmektedir. Bireyin yaşamı, ailesi, akran grubu, sağlık, eğitim vb. kurumlarla olan ilişkileri gibi her biri kendi içinde benzer yaşam koşullarını ve ilişkilerini içeren parçaların bütünüdür. Bu bakış açısına göre, bireyin söz konusu yaşam alanlarındaki özel değerlendirmelerden duyduğu tatmin, daha genel düzeyde duyduğu tatmini yani yaşam tatminini etkilemesi söz konusu olmaktadır.[704] Bu anlamda elde edilen tatmin, kişinin yaşama uyumunu kuvvetlendirmektedir.

Yabancılaşmış insan davranışlarına, sağlıklı, gerçek insan davranışlarının hastalık biçimine dönüşmüş şekliyle bakılmaktadır. Yabancılaştığını, "hiç"leştiğini hissedip de bu durumdan kurtulma yollarını bulamayanlar, dayanılmaz bir kaygının, korkunun ve güçsüzlüğün içine düşmektedirler. Bu ise, hemen tüm akıl hastalığının bir nedeni olabilmektedir.[705] Birey, kendini varlığından dolayı önemli ve değerli olduğunu hissi uyandıracak kişi, ortam ve uğraşıdan yoksun kaldığında, onun için hayatın anlam ve önemi tartışılır hâle gelmektedir. Böyle bir duygu ve düşüncenin belirmesi, kişide moral bozukluğu, motivasyon eksikliği, yoğunlaşma güçlüğü, kuralsızlık, gelecekten umutsuzluk ve amaçsızlık gibi psikolojik durumlara zemin hazırlamaktadır. Kişiye "hiç"lik duygusu yaşatan bu durumlar, bireyin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel değer ve normlar ile ilgilenmemesi veya bu gibi esasların hayatından çıkarılması ile sonuçlanmaktadır.

Yukarıda anlatılanlara bağlı olarak, çocuğun anomi ve yabancılaşmayı yaşaması ile içinde yaşadığı ailenin niteliği arasında ilişki olduğunu söylemek olanaklıdır. Çocuğun düzenli, uyumlu ve mutlu bir aile ortamında yaşaması, anne babasının üzerine aldığı görev ve sorumlulukları yerine getirmesi, çocuğun gelecekle ilgili olumlu duygular kazanmasını, çevresine karşı sorumlu bir yetişkin olmasını, kendini başarılı ve şanslı görmesini sağlayabilmektedir. Bu noktada sıkıntısı olan bir başka ifadeyle aile, ebeveyn konusunda sorunu olan çocuk, bir çok problemin yanında "anomi ve

---

[703] Kimter, N. : "Dini İnanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi Üzerine", **Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi**, (Haz.:H. Hökelekli), Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002, s. 183 ve 192.
[704] Armağan, Y. : A.g.e., s. 167.
[705] Köknel, Ö. : A.g.e., s. 129.

yabancılaşma"yı yaşayabilmektedir. Kendini beceriksiz, başarısız, umutsuz, şanssız ve değersiz görerek geleceğe karşı olumsuz bir beklentisine girme birçok parçalanmış aile çocuğunun içinde olduğu bir duruma karşılık gelmektedir. Çocukların bu bağlamdaki tepkilerinin şekli, onların yaşları ile yakından ilişkili olmaktadır. Bir eğitim kurumuna başlamış yetişkin çocuk, aile içinde yaşanan olumsuzlukları ve bu olumsuzlukların kaynağı, sebebi ve nereye varacağı konusunda daha yeterli bir bilgiye sahip olabilmektedir. Özellikle çocuğun gelir getiren bir işe sahip oluşu ve yaşının ilerlemiş oluşu bu noktada daha önemli olmaktadır. Yetişkin çocuk yaş ve eğitim gibi iki konudaki avantajıyla ailenin parçalanmasının yarattığı durumları çabuk ve kolay kabullenebilmektedir. Böylece, doğacak olan olumsuzlukları aza indirebilmenin uğraşısına girebilmektedir. Yaşı küçük olan çocuklar için bunları söylemek mümkün olmamaktadır. Nitekim ergenlik öncesi yaşlarda olan çocuklar arasında durumu kabullenmeme, kızgınlık ve kızgınlıktan doğan kendini şansız, yalnız hissetme ve karşılaştıkları sorunlardan dolayı kendilerini yorgun ve bitkin görme eğilimi çok belirgin görülmektedir.[706] Böylece parçalanmış ailenin küçük çocuğunun hayatına, "anomi ve yabancılaşma" daha önce girmektedir.

Bu bağlamda kişinin gelecek korkusu yaşaması, kendine güvenmemesi, kendini başarılı bulmaması, beğenmemesi ve sevmemesi, intihar düşüncesi, yaşadıklarına anlam vermekte güçlük çekmesi, sosyal uyumsuzluk, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı onun "anomi ve yabancılaşma" eğilimi hakkında bilgi vermektedir.[707] Bunlar toplam olarak, kişinin "anomi ve yabancılaşma" derecesini ölçmektedir. Daha genel bir yaklaşımla, kişinin eğitimindeki başarısızlığı, düşük benlik saygısı, içe kapanık kişilik özelliği, depresyon düzeyi, antisosyal davranışları, saldırgan ve şiddet eğilimli olması, intihar eğilimi onun "anomi ve yabancılaşma" oranını açıklamaktadır. Bunlara ait bilgiler, araştırmanın ilgili bölümlerinde verilmiştir. Ailenin parçalanmasıyla çocuk bağlamında ortaya çıkan sosyal problemler ana başlığında incelenen her ilgili bölüm, kendi içinde çocuğun "anomi ve yabancılaşma" oranını ölçmektedir. Bu nedenle bu bölümde çocuğun gelecekten beklentisi, kendisinin, Türkiye'nin ve Dünya'nın geleceği hakkındaki düşüncelerine yer verilmektedir.

[706] Wallerstein, J. S. ; Kelly, J. B. : A.g.m., s. 411-417.
[707] Bayhan, V. : A.g.e., s. 319.

Tablo 71: Ailenin parçalanması ile çocuğun gelecekten beklentisi arasındaki ilişki

		Gelecekten beklentiniz nedir?								
		Bir beklentim yok	Okuyup başarılı bir yetişkin olmak	İyi bir eş olmak	Zengin olmak	Bir mafya örgütü kurmak	İyi bir futbolcu olmak	Televizyon yıldızı olmak	Şarkıcı türkücü olmak	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	12	231	12	12	3	7	0	3	280
		4,3%	82,5%	4,3%	4,3%	1,1%	2,5%	,0%	1,1%	100,0%
		27,9%	57,5%	50,0%	33,3%	11,1%	31,8%	,0%	60,0%	50,0%
		2,1%	41,3%	2,1%	2,1%	,5%	1,3%	,0%	,5%	50,0%
	Annem ile birlikte	23	91	5	15	14	13	1	2	164
		14,0%	55,5%	3,0%	9,1%	8,5%	7,9%	,6%	1,2%	100,0%
		53,5%	22,6%	20,8%	41,7%	51,9%	59,1%	100,0%	40,0%	29,3%
		4,1%	16,3%	,9%	2,7%	2,5%	2,3%	,2%	,4%	29,3%
	Babam ile birlikte	0	28	0	3	4	1	0	0	36
		,0%	77,8%	,0%	8,3%	11,1%	2,8%	,0%	,0%	100,0%
		,0%	7,0%	,0%	8,3%	14,8%	4,5%	,0%	,0%	6,4%
		,0%	5,0%	,0%	,5%	,7%	,2%	,0%	,0%	6,4%
	Yurtta	0	12	0	3	5	0	0	0	20
		,0%	60,0%	,0%	15,0%	25,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%
		,0%	3,0%	,0%	8,3%	18,5%	,0%	,0%	,0%	3,6%
		,0%	2,1%	,0%	,5%	,9%	,0%	,0%	,0%	3,6%
	Akrabalarımla	8	29	7	3	1	1	0	0	49
		16,3%	59,2%	14,3%	6,1%	2,0%	2,0%	,0%	,0%	100,0%
		18,6%	7,2%	29,2%	8,3%	3,7%	4,5%	,0%	,0%	8,8%
		1,4%	5,2%	1,3%	,5%	,2%	,2%	,0%	,0%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	0	11	0	0	0	0	0	0	11
		,0%	100,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%
		,0%								
			2,7%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	2,0%
		,0%	2,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	2,0%
Total		43	402	24	36	27	22	1	5	560
		7,7%	71,8%	4,3%	6,4%	4,8%	3,9%	,2%	,9%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		7,7%	71,8%	4,3%	6,4%	4,8%	3,9%	,2%	,9%	100,0%

x^2: 105.790 df: 35 $p < 0.05$

Araştırmanın konuya ait sonuçları tablo 71'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere anne babasıyla yaşayan çocukların gelecekten beklentisi en büyük oranda (%82.5) okuyup başarılı bir yetişkin olmaktır. Bunu %4.3 oranlarıyla iyi bir eş olmak, zengin olmak ve beklentisizlik takip etmektedir. Ailesiyle birlikte yaşayanlarda %82.5 oranda olan okuyup başarılı bir yetişkin olmak beklentisi, annesiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %55.5'e, babasıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %77.8'e, yurtta yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %60'a, akrabalarıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %59.2'ye gerilirken; abla ve ağabeyiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %100'e yükselmiştir. Dolayısıyla, abla ve ağabeyiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarının dışındakilerinde, çalışıp başarılı bir yetişkin olmak beklentisi, anne babasıyla yaşayan çocuklara nazaran

düşmektedir. Parçalanmış aile çocuklarında, beklentisizlik (annesiyle yaşayanlarda %14, akrabalarıyla yaşayanlarda %16.3), bir mafya örgütü kurmak, (annesiyle yaşayanlarda %8.5, babasıyla yaşayanlarda %11.1, yurtta yaşayanlarda %25, akrabalarıyla yaşayanlarda %2) zengin olmak (annesiyle yaşayanlarda %9.1, babasıyla yaşayanlarda %8.3, yurtta yaşayanlarda %15, akrabalarıyla yaşayanlarda %6.1), ve değişen oranlarda televizyon yıldızı olmak, şarkıcı türkücü olmak ve futbol yıldızı olmak gibi "anomi ve yabancılaşma" ya ait beklentiler görülmektedir. Bu çocuklar çalışmaktan ziyade ya beklentisizlik şeklinde bir tepki vermekteler ya da kolay yoldan bir gelecek elde etmek istemektedirler. Nitekim, başarılı olmanın ölçütlerini belirlemeye yönelik sorulan sorulara verdikleri cevaplar da bu düşünceyle bir paralellik taşımaktadır.

Tablo 72: Ailenin parçalanması ile çocuğun hayatta başarılı olma sırrına ait düşüncesi arasındaki ilişki

		Hayatta başarılı olmanın sırrı nedir?				
		Okumak çalışmak	Şanslı olmak	Seni destekleyecek bir aileye sahip olmak	torpilli olmak	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	202	15	47	16	280
		72,1%	5,4%	16,8%	5,7%	100,0%
		57,9%	36,6%	33,3%	55,2%	50,0%
		36,1%	2,7%	8,4%	2,9%	50,0%
	Annem ile birlikte	102	15	44	3	164
		62,2%	9,1%	26,8%	1,8%	100,0%
		29,2%	36,6%	31,2%	10,3%	29,3%
		18,2%	2,7%	7,9%	,5%	29,3%
	Babam ile birlikte	16	7	10	3	36
		44,4%	19,4%	27,8%	8,3%	100,0%
		4,6%	17,1%	7,1%	10,3%	6,4%
		2,9%	1,3%	1,8%	,5%	6,4%
	Yurtta	7	2	6	5	20
		35,0%	10,0%	30,0%	25,0%	100,0%
		2,0%	4,9%	4,3%	17,2%	3,6%
		1,3%	,4%	1,1%	,9%	3,6%
	Akrabalarımla	17	2	28	2	49
		34,7%	4,1%	57,1%	4,1%	100,0%
		4,9%	4,9%	19,9%	6,9%	8,8%
		3,0%	,4%	5,0%	,4%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	5	0	6	0	11
		45,5%	,0%	54,5%	,0%	100,0%
		1,4%	,0%	4,3%	,0%	2,0%
		,9%	,0%	1,1%	,0%	2,0%
Total		349	41	141	29	560
		62,3%	7,3%	25,2%	5,2%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		62,3%	7,3%	25,2%	5,2%	100,0%

x^2: 78.431 df: 15 $p < 0.05$

Bu konuya ait araştırmanın sonuçlarının verildiği tablo 72'de görüldüğü üzere anne babasıyla yaşayan çocuklar, %72.1 oranında başarılı olmanın sırrı olarak okumak ve çalışmayı görürken; bu oran annesiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %62.2'ye, babasıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %44.4'e, yurtta yaşayanlarda %35'e, akrabalarıyla yaşayanlarda %34.7'ye, abla ve ağabeyiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %45.5'e gerilemektedir. Parçalanmış aile çocukları daha

çok başarılı olmanın sırrı olarak aileyi (annesiyle yaşayanlarda %26.8, babasıyla yaşayanlarda %27.8, yurtta yaşayanlarda %30, akrabalarıyla yaşayanlarda %57.1, abla ve ağabeyleriyle yaşayanlarda %54.5), şanslı olmayı (annesiyle yaşayanlarda %9.1, babasıyla yaşayanlarda %19.4, yurtta yaşayanlarda %10, akrabalarıyla yaşayanlarda %4.1) ve değişen oranlarda torpilli olmayı görmektedirler. Dolayısıyla, anne babasıyla yaşayan çocuklar, daha çok kendi emekleriyle çalışarak, uğraş vererek bir yerlere gelineceğini ve başarılı olacağını düşünmek gibi toplumsal değer ve hedeflere uygun bir beklentiye girmektedir. Zira, küçüklükten itibaren çocuklara aile ve toplum tarafından çalışmanın, emek vermenin ve çaba göstermenin hedefe ulaşmakta en temel unsur olduğu telkin edilmektedir. Böylece hedefe ulaşmak amacına, ancak çalışmak ve çabalamanın araç edilebileceği öğüt edilmektedir. Bundan şu veya bu şekilde yoksun kalan parçalanmış aile çocuğu ise, içinde olduğu problemlerin de etkisiyle daha kolay, kestirme ve beklenti dışı tutum ve davranışlara eğilim göstererek amaçlarla araçları karıştırmaktadır. Bu noktada "anomi ve yabancılaşma" yı yaşamaktadır.

Tablo 73: Ailenin parçalanma şekli ile çocukların hayatta başarılı olmaya ait düşünceleri arasındaki ilişki

		Hayatta başarılı olmanın sırrı nedir?				
		Okumak çalışmak	Şanslı olmak	Seni destekleyecek bir aileye sahip olmak	torpilli olmak	Total
Anneniz	Sağ	264	30	72	22	388
		68,0%	7,7%	18,6%	5,7%	100,0%
		75,6%	73,2%	51,1%	75,9%	69,3%
		47,1%	5,4%	12,9%	3,9%	69,3%
	Öldü	23	7	11	2	43
		53,5%	16,3%	25,6%	4,7%	100,0%
		6,6%	17,1%	7,8%	6,9%	7,7%
		4,1%	1,3%	2,0%	,4%	7,7%
	Boşandı	62	4	58	5	129
		48,1%	3,1%	45,0%	3,9%	100,0%
		17,8%	9,8%	41,1%	17,2%	23,0%
		11,1%	,7%	10,4%	,9%	23,0%
Total		349	41	141	29	560
		62,3%	7,3%	25,2%	5,2%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		62,3%	7,3%	25,2%	5,2%	100,0%

x^2: 42.162 df: 6 $p < 0.05$

		Hayatta başarılı olmanın sırrı nedir?				
		Okumak çalışmak	Şanslı olmak	Seni destekleyecek bir aileye sahip olmak	torpilli olmak	Total
Babanız	Sağ	218	26	58	21	323
		67,5%	8,0%	18,0%	6,5%	100,0%
		62,5%	63,4%	41,1%	72,4%	57,7%
		38,9%	4,6%	10,4%	3,8%	57,7%
	Öldü	69	11	25	3	108
		63,9%	10,2%	23,1%	2,8%	100,0%
		19,8%	26,8%	17,7%	10,3%	19,3%
		12,3%	2,0%	4,5%	,5%	19,3%
	Boşandı	62	4	58	5	129
		48,1%	3,1%	45,0%	3,9%	100,0%
		17,8%	9,8%	41,1%	17,2%	23,0%
		11,1%	,7%	10,4%	,9%	23,0%
Total		349	41	141	29	560
		62,3%	7,3%	25,2%	5,2%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		62,3%	7,3%	25,2%	5,2%	100,0%

x^2: 39.854 df: 6 $p < 0.05$

Çocuğun "anomi ve yabancılaşma"sını belirlemek açısından önemli bir değişken olan hayatta başarılı olma sırrına yönelik düşüncesinde ailenin parçalanması kadar, parçalanma şekli etkili olmaktadır. Konuya ilişkin araştırma sonuçları tablo 73'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere okumak ve çalışmayı hayatta başarılı olmanın ölçüsü olarak kabul etme gibi toplumsal hedef ve beklentilerine uygun düşünce, en çok (%68, %67.5) anne babası sağ olanlarda görülmektedir. Onu ise %63 ile babası ölenler ve %53 ile annesi ölenler takip etmektedir. Anne ve babası boşananlarda ise bu oran %48.1'e gerilemektedir. Anne babası boşananlar konuyu daha çok (%45) aile ile açıklamaktadırlar. Anne babası boşanan çocuklar, içinde oldukları sorunların etkisiyle, başarıyı aileye endekslemektedirler. Böylece sorumluluktan birazcık kaçmaktadırlar. Tabloda dikkati çeken bu konuda anne babası ölenlerin, anne babası olanlara yakın düşünceye sahip olmalarıdır. Anne babanın ölümü, bu çocuklarda daha çok çalışmaya ve çaba sarf etmeye yöneltmiştir. Bu çocuklar, karşılarına çıkan engeli zorlayarak aşmayı düşünmektedirler. Onların hayatta başarılı olmaya ilişkin düşüncelerinin altında bu gerçek yatmaktadır. Dolayısıyla, boşanma yoluyla ailenin parçalanması, çocukların daha yılgınlığa düşmelerine, beklentisizlik ve tepkisizlik göstererek "anomi ve yabancılaşma" larına neden olmaktadır.

Çocuğun "anomi ve yabancılaşma" yaşayıp yaşamadığını belirlemek için bir ölçütte çocuğun kendisi, içinde yaşadığı ülke ve dünyanın geleceği hakkındaki düşünceleridir. Başka bir ifadeyle, çocuğun kendisi, içinde yaşadığı ülke ve dünya hakkındaki düşüncesi, onun "anomi ve yabancılaşma" yaşaması hakkında bilgi vermektedir. Çocuğun kendisi, ülkesi ve dünya bağlamındaki olumsuz düşüncesi, beklenilen ve arzu edilen bir durum değildir. Kişinin kendisi, ülkesi ve dünya hakkındaki olumsuz düşünmesi ve karamsar olması veya onlara karşı duyarsız olması,

“anomi ve yabancılaşma” yaşadığı anlamına gelmektedir. Yaşadıklarından mutlu olmayan, kendisi için bir anlam ifade etmeyen ve arzu ettiği doyumu sağlayamayan kişi gelecek konusunda daha karamsar olmakta ve ilgisizlik şeklinde bir tepkide bulunabilmektedir. Çocuğun veya kişinin kendi geleceği hakkındaki olumsuz ve kötümser düşüncesi “bireysel anomi ve yabancılaşma”, ülke ve dünya açısından olumsuz, kötümser düşüncesi ve onlara karşı duyarsızlığı “sosyal anomi ve yabancılaşma” olarak nitelendirilebilir. Araştırmanın “bireysel anomi ve yabancılaşma” ile ailenin parçalanması arasındaki ilişkiyi ortaya çıkaran sonuçları tablo 74’te verilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi, ailesiyle yaşayan çocuklar kendi gelecekleri konusunda, parçalanmış aile çocuklarından daha iyimser düşünmektedir. Geleceğin şimdikinden daha iyi olacağını düşünme oranı ailesiyle yaşayan çocuklarda %51.8 iken, bu oran annesiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %28’e, babasıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %27.8’e, yurtta yaşayanlarda %30’a, akrabalarıyla yaşayanlarda %36.7’ye, abla ve ağabeyiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında ise %27.3’e gerilemektedir. Parçalanmış aile çocuklarının gelecekleri hakkındaki düşünceleri “bilmiyorum” da yoğunlaşmaktadır. Başka bir ifadeyle parçalanmış aile çocukları, kendi gelecekleri konusunda daha çok “bilmiyorum” seçeneğini işaretlemişlerdir. Dolayısıyla, bu çocuklarda belirsizlik daha çok görülmektedir. Çocuğun kendi geleceği konusunda iyimser tahmin yürütmemesi ve bu konuda belirsizliğin hakim olması, bir takım sorunların varolduğu ve çocuğun “bireysel anomi ve yabancılaşma” yaşadığı anlamına gelmektedir. İçinde yaşadığı koşullardan memnun olan çocuk, kendi geleceği konusunda iyimser bir tahmin yapabilmektedir. Aksi takdirde, çocuk kendi geleceği konusunda pek iyimser olamamaktadır. Nitekim, kişinin geleceğe ait düşüncesi, içinde bulunduğu yaşama koşulları ve inançlarıyla belirlenmektedir. Bu noktada, içinde yaşanılan aile yapısı ve ortamı sonucu oldukça etkileyici olmaktadır. Olumsuz aile yapısı ve yaşantısı, çocuğu kendi geleceği konusunda kötümser ve karamsar olmaya yönelmektedir. Dolayısıyla, ailenin parçalanmasıyla, çocuğun bireysel “anomi ve yabancılaşma” yaşaması arasında bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 74: Ailenin parçalanması ile çocuğun kendi geleceği hakkındaki düşüncesi arasındaki ilişki

		Kendi geleceğinizi nasıl görürsünüz?			
		Daha iyi	Daha kötü	Bilmiyorum	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	145	15	120	280
		51,8%	5,4%	42,9%	100,0%
		63,6%	68,2%	38,7%	50,0%
		25,9%	2,7%	21,4%	50,0%
	Annem ile birlikte	46	2	116	164
		28,0%	1,2%	70,7%	100,0%
		20,2%	9,1%	37,4%	29,3%
		8,2%	,4%	20,7%	29,3%
	Babam ile birlikte	10	0	26	36
		27,8%	,0%	72,2%	100,0%
		4,4%	,0%	8,4%	6,4%
		1,8%	,0%	4,6%	6,4%
	Yurtta	6	5	9	20
		30,0%	25,0%	45,0%	100,0%
		2,6%	22,7%	2,9%	3,6%
		1,1%	,9%	1,6%	3,6%
	Akrabalarımla	18	0	31	49
		36,7%	,0%	63,3%	100,0%
		7,9%	,0%	10,0%	8,8%
		3,2%	,0%	5,5%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	3	0	8	11
		27,3%	,0%	72,7%	100,0%
		1,3%	,0%	2,6%	2,0%
		,5%	,0%	1,4%	2,0%
Total		228	22	310	560
		40,7%	3,9%	55,4%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		40,7%	3,9%	55,4%	100,0%

x^2: 66.804 df: 10 $p<0.05$

Nitekim, çocukta güven veya güvensizlik halinin oluşması, ona sağlanan koşullarla belirlenmektedir. Bu çevre, çocuğun dünyaya bakacağı gözlük olan kişilik kavramının bir parçası haline gelmektedir. Çocuğun doğumunu izleyen yıllar içinde, ona karşı gösterilen ilgi, sevgi yanında ebeveynler arasındaki samimi ve sıcak ilişki, onda iyimserlik duygusunun kazanılmasını sağlamaktadır. Aksi takdirde, çocuk çevredeki varolan her olay ve duruma karşı kötümser, karamsar bir tepki vermektedir. Yetiştirme yurtlarında büyümek zorunda olan çocukların tüm fiziksel koşullarının iyi bir şekilde karşılanmasına rağmen, ruh sağlıklarının bozuk olmasının altında, bu çocukların yeterince ilgi ve şefkattin verildiği bir aile ortamından uzak olunması yatmaktadır.[708] Dolayısıyla parçalanmış ailede yaşamak, maddi ve manevi ihtiyaçları karşılanmayan çocuğun geleceğe karamsar bakmasına ve gelecekten bir beklentisi olmamasına neden olmaktadır.

Çocuğun kendi geleceği hakkındaki düşüncesinden başka, yaşadığı ülkenin geleceği hakkındaki düşüncesi de "anomi ve yabancılaşma" yı belirlemek açısından önemli olmaktadır. Araştırmanın konuya ait sonuçları tablo 75'de verilmektedir. Tablodan da görüleceği gibi, anne ve babasıyla yaşayan çocuklar, Türkiye'nin geleceği

[708] Dodson, F. : **Çocuk Yaşken Eğilir**, (Çev.: S. Selvi), Özgür Yay., İstanbul, 2000, s. 27-38.

konusunda daha iyimser bir tahmin yapmaktadır. Parçalanmış aile çocuklarında ise Türkiye'nin geleceği konusunda daha karamsar ve olumsuz düşünmekte veya konuya ilgisiz kalmaktadırlar. Türkiye'nin geleceğinin daha iyi olacağını düşünme oranı anne babasıyla yaşanlarda %41.1 iken, bu oran annesiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %29.3'e, babasıyla yaşayanlarda %22.2'ye, yurtta yaşayanlarda %30'a, akrabalarıyla yaşayanlarda %30.6'ya, abla ve ağabeyiyle yaşayanlarda %27.3'e gerilemektedir. Tabloda en dikkati çeken şey, parçalanmış aile çocuklarının Türkiye'nin geleceğine ilişkin "beni ilgilendirmiyor" cevabını vermeleri ve bu oranların yüksek olmasıdır. Kendi arasında değişen oranlarda parçalanmış aile çocukları, Türkiye'nin geleceğine ilişkin "beni ilgilendirmiyor" cevabını vermektedir. Bu sonuç da çocuğun içinde yaşadığı ülkeye ne kadar yabancılaştığını göstermektedir. Çocuğun yaşadığı problemler, ülkeye ilişkin olumlu düşünceleri engellerken, ülkeye ait düşünmemeye ve ondan uzaklaşmaya neden olmaktadır. Kendi sorunlarından ve içine düştükleri belirsizlik ve güvensizlikten dolayı çocuk, yaşadığı ülkeye karşı uzak kalmaktadır. Dolayısıyla ailenin parçalanması ile yaşadığı ülkeye ait düşünce arasında bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 75: Ailenin parçalanması ile çocuğun Türkiye'nin geleceği hakkındaki düşüncesi arasındaki ilişki

		Türkiye'nin geleceğinizi nasıl görüyorsunuz?				
		Daha iyi	Daha kötü	Bilmiyorum	beni ilgilendirmiyor	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	115	67	66	32	280
		41,1%	23,9%	23,6%	11,4%	100,0%
		59,0%	49,3%	42,6%	43,2%	50,0%
		20,5%	12,0%	11,8%	5,7%	50,0%
	Annem ile birlikte	48	50	45	21	164
		29,3%	30,5%	27,4%	12,8%	100,0%
		24,6%	36,8%	29,0%	28,4%	29,3%
		8,6%	8,9%	8,0%	3,8%	29,3%
	Babam ile birlikte	8	7	15	6	36
		22,2%	19,4%	41,7%	16,7%	100,0%
		4,1%	5,1%	9,7%	8,1%	6,4%
		1,4%	1,3%	2,7%	1,1%	6,4%
	Yurtta	6	6	2	6	20
		30,0%	30,0%	10,0%	30,0%	100,0%
		3,1%	4,4%	1,3%	8,1%	3,6%
		1,1%	1,1%	,4%	1,1%	3,6%
	Akrabalarımla	15	5	23	6	49
		30,6%	10,2%	46,9%	12,2%	100,0%
		7,7%	3,7%	14,8%	8,1%	8,8%
		2,7%	,9%	4,1%	1,1%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	3	1	4	3	11
		27,3%	9,1%	36,4%	27,3%	100,0%
		1,5%	,7%	2,6%	4,1%	2,0%
		,5%	,2%	,7%	,5%	2,0%
Total		195	136	155	74	560
		34,8%	24,3%	27,7%	13,2%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		34,8%	24,3%	27,7%	13,2%	100,0%

x^2: 35.418 df: 15 $p < 0.05$

Çocuğun Türkiye'nin geleceği konusunda karamsar düşünmesinde, ailenin parçalanması kadar ülkede yaşanılan olumsuzluklar etkili olabilmektedir. Yakın zamanlara kadar etkili olan yüksek enflasyon, hâlâ geçerli olan işsizlik, yolsuzluk ve yoksulluk oranları, her yetişkin kadar çocukların da ülke geleceğine karamsar bakmasına neden olmaktadır.

İçinde yaşanılan ülkenin geleceği hakkındaki düşünce kadar, dünyanın geleceği hakkındaki düşünce de çocuğun "anomi ve yabancılaşma" sını belirlemek açısından önemlidir. Araştırmanın konuya ait sonuçları tablo 76'da verilmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere, ailenin parçalanmasıyla çocuğun dünyanın geleceğine ait düşüncesi arasında çok anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Ancak tablodaki bazı oranlar konu üzerinde fikir yürütmemize yardımcı olmaktadır.

Tablo 76: Ailenin parçalanması ile çocuğun dünyanın geleceğine ait düşüncesi arasındaki ilişki

		Dünyanın geleceğini nasıl görüyorsunuz?				
		Daha iyi	Daha kötü	Bilmiyorum	Beni ilgilendirmiyor	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	49	111	81	39	280
		17,5%	39,6%	28,9%	13,9%	100,0%
		54,4%	48,7%	49,1%	50,6%	50,0%
		8,8%	19,8%	14,5%	7,0%	50,0%
	Annem ile birlikte	31	63	49	21	164
		18,9%	38,4%	29,9%	12,8%	100,0%
		34,4%	27,6%	29,7%	27,3%	29,3%
		5,5%	11,3%	8,8%	3,8%	29,3%
	Babam ile birlikte	1	15	18	2	36
		2,8%	41,7%	50,0%	5,6%	100,0%
		1,1%	6,6%	10,9%	2,6%	6,4%
		,2%	2,7%	3,2%	,4%	6,4%
	Yurtta	6	7	2	5	20
		30,0%	35,0%	10,0%	25,0%	100,0%
		6,7%	3,1%	1,2%	6,5%	3,6%
		1,1%	1,3%	,4%	,9%	3,6%
	Akrabalarımla	3	23	13	10	49
		6,1%	46,9%	26,5%	20,4%	100,0%
		3,3%	10,1%	7,9%	13,0%	8,8%
		,5%	4,1%	2,3%	1,8%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	0	9	2	0	11
		,0%	81,8%	18,2%	,0%	100,0%
		,0%	3,9%	1,2%	,0%	2,0%
		,0%	1,6%	,4%	,0%	2,0%
Total		90	228	165	77	560
		16,1%	40,7%	29,5%	13,8%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		16,1%	40,7%	29,5%	13,8%	100,0%

x^2: 33.007 df: 15 $p < 0.05$

Tablodan da görüldüğü üzere parçalanmış aileye sahip çocuklar, kendi içinde değişen oranlarda dünyanın geleceğini daha kötü görmektedir. (%38.4, %41.7, %35, %46.9 ve %81.8) Ve çocukların bazıları değişen oranlarda dünyanın geleceğine ait beni ilgilendirmiyor, bilmiyorum cevaplarını vermişlerdir. Çocukların dünya geleceğiyle ilgili düşüncelerinde içinde yaşadıkları aile kadar, dünyada yaşanmış ve yaşanmakta olan olaylar etkili olmaktadır. Yaşadığımız yüzyıl veya süreç, artan savaşlardan, katliamlardan, ölümlerden, kazalardan, belirsizlik, güvensizlik, eşitsizlik, işsizlik ve yoksulluklardan dolayı "risk toplumu" olarak isimlendirilmektedir. Bundan dolayı da, çocuklar da dahil olmak üzere her toplum üyesi, dünyanın geleceğine iyimser bakamamaktadır. Bizi burada ilgilendiren, çocukların "bilmiyorum", "beni ilgilendirmiyor" şeklindeki tepkileridir. Bu oranlar, yaşadıkları "sosyal anomi ve yabancılaşma" hakkında bilgi vermektedir.

9. Alkol, Uyuşturucu ve Sigara Bağımlılığı

9.1. Alkol

Alkol ve uyuşturucu madde kullanımı, geçmişi oldukça eskiye dayanan sağlık sorunları arasında yer almaktadır. Alkolizm, antik devirlerden bu yana karşılaşılan ve bilinen bir rahatsızlık türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem bir hastalık, hem de bir sosyal problem olan alkol bağımlılığının tarihi gelişimi incelendiğinde, en eski dini metinlerde bile alkol ile ilgili tanımların ve yargıların olduğu görülmektedir. Bu metinlerin çoğunda, alkol ve benzeri madde kullanımının, insan ve toplum yaşantısının

aleyhine sonuçlar doğuracağı için yasaklanmaktadır. Dini metinlerde, eleştirilen ve yasaklanan alkol ve benzeri madde kullanımına karşı, çeşitli bilim dallarının açıklamaları bulunmakta ve her bilim dalı kendi açısından durumu değerlendirmektedir. Yapılan değerlendirmeler de zaman içinde farklılıklar göstermektedir. 20. yüzyılda ruhbiliminin alkolizme bakışı farklı eğilim ve dönemlere göre değişmektedir. 1930'lu yıllarda psikanalizin etkilerinin egemen olduğu dönemlerde, alkolizm, bilinç altında yatan ruhi bozukluğun bir yansıması olarak kabul edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, sosyal psikiyatri, antropolojinin etkileri ile etnik ve kültürel etkilerin alkolizm üzerindeki rolü ortaya konularak, sorunun sosyal yönüne işaret edilmiştir. 1970'lerden sonra ise, alkolizm, içme davranışı, öğrenme mekanizmaları, psikodinamik etkiler, aile sistemleri ve sosyo-kültürel faktörler devreye sokularak açıklanmaya başlamıştır.[709] Bu faktörlere bağlı olarak yapılan değerlendirmelerle, alkol içme davranışının arkasında aile, sosyal çevre ve kişinin ruhsal yapısı bulunduğu üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda, iş yerinde ve aile içinde problemi olan insanların daha çok alkolik olduğu görülmektedir. Özellikle, ailesinde alkolik olan insanın, sosyal öğrenme faktörünün etkisiyle alkol kullanma eğilimi artmaktadır. Alkolik insanların yaşam öyküsünde, genelde uygun olmayan ortam, aile içindeki olumsuz yaşantı niteliği ve alkol kullanan ebeveyn bulunmaktadır.[710] Çocuğun alkol bağımlılığının arkasında parçalanmış aile, olumsuz aile koşulları, alkol bağımlısı ve alkolün zararına inanmayan ebeveyn, yetersiz anne baba ve çocuk ilişkisi ve çocuğa karşı aşırı baskıcı veya aşırı şımartıcı yaklaşımlar bulunmaktadır.[711]

Annenin veya babanın, alkole karşı fizyolojik ve psikolojik bağımlılığı olması, onların çocuklarına iyi örnek olmamaları yanı sıra, onlara vakit ayırıp ihtiyaçlarını karşılayamamaları ile sonuçlanmaktadır. Ailede bir alkol bağımlısının olması dahi, ailenin sağlıklı yapı ve dinamiğini olumsuz yönde etkilemektedir. Doğaldır ki, bundan en çok yetişme çağındaki çocuklar etkilenmektedir. Bu bağlamda, ailede alkol kullanımının varlığının en yaygın sonucu, bu çocukların alkolik olmaya diğer tanımlanabilir gruplardan daha fazla eğilim taşımlarıdır. Alkoliklerin % 50 ile 60'ının en azından bir ebeveyni alkoliktir. Bu nedenle, alkoliklik, kuşaktan kuşağa aktarılan bir tür sosyal hastalık olarak karşımıza çıkmaktadır.[712] Konu ile ilgili kapsamlı araştırmalar, alkol kullanımın arkasında problemleri inkar etmek, problemleri azaltmak, düzensizlik

[709] İbrahimoğlu, D. : A.g.e., s. 122.
[710] Yukarıda a.g.e., s. 123.
[711] Kasatura, İ. : **Gençlik ve Bağımlılık**, Psikoloji dizisi:3, Evrim Yay., İstanbul, 1998, s. 42.
[712] Black, C. : A.g.e., s. 9-10.

ve yeni düzen oluşturmak gibi dört faktörün olduğunu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla, kişi bu dört faktörün etkisiyle alkol almaktadır. Buradaki önemli nokta, ebeveynlerin alkol kullanımının, problem çözmenin bir aracı olarak çocuk tarafından algılanmasıdır. Özelikle küçük yaşta ebeveynin alkol kullanımıyla karşılaşan çocuk, bunun sebep sonuç ilişkisini tam olarak kavrayamamaktadır. Böylece istemeden olumsuz bir örnek alma durumu ortaya çıkmaktadır.[713] Problem karşısında alkol almak gibi bir savunma şekli, alkolü alan kişide olduğu gibi onun yakın çevresi için de çok olumsuz "kolaycı" bir yolu meşru göstermeyi ortaya çıkarmaktadır. Gerçekliği olmayan alkol almak ile sorun gidermek arasındaki ilişki, karşı taraf için olumsuz bir tutum ve davranış şekli olarak belirmektedir.

Ebeveynin alkol kullanmasının kötü bir örnek oluşturması yanında, alkol alımından sonra aile içinde çıkan kavga ve huzursuzluk da çocuğu yakından rahatsız edebilmektedir. Çocuk, ortadaki olumsuzluktan korunmanın yollarını ararken kenara çekilme, kaçma ve uzaklaşma gibi savunma mekanizmalarının ruhsal karmaşasını yaşamaktadır. Evdeki yaşanan tatsız ve rahatsız edici ortamın etkisiyle çocuk, gece sonu korkuyla biten rüya ve kabuslar görebilmektedir.[714] Alkol alan kimse, kendi üzerindeki denetimi kaybederek, başkalarını umursamadan hareket etmektedir. Nitekim, normal zamanlardaki duygularını ve düşüncelerini saklayabilen kimse, alkol aldığında, bilinç altındakileri gün ışığına çıkarabilmektedir. Alkol alan kimse, aldığı alkolün miktarına bağlı olarak, etrafını rahatsız edecek davranışlarda bulunabilmektedir. Bu nedenle, yaşama uyum sağlayamayan insanların kendilerini içkiye vermeleri rastlantı değildir.[715] Jellinek, alkolik kişiler üzerinde yaptığı psikiyatrik gözlemleri derleyerek çoğunda ortak olan bazı özellik saptamıştır. Bunlar; 1. alkol bağımlısı kişilerde, diğer insanlarla gerçek duygusal ilişki kurma güçlülüğü, ben merkezcilik, olgunlaşmamış düşünce biçimi bulunmaktadır. 2. Alkol bağımlısı kişiler sürekli depresyon içinde bulunmaktadır. Temelde yaşanan umutsuzluk, değersizlik ve keder duygularını yüzeysel neşeyle yadsımaya çalışma sık gözlemlenmektedir.[716]

Alkol kullanma eğilimini, kişinin ait olduğu ailedeki ilişkinin niteliği belirlemektedir. İçinde yaşadığı aile içindeki üyelerle ilişkisinde problemi olmayan kişi, daha az alkol kullanmaya eğilimli olurken, başta ebeveynleri olmak üzere aile

---

[713] Jackson, J. K. : "Alcoholism In The Family", **Marriage And Family In A Changing Society**, Fourt Edition, Edited By James M.Henslin, The Free Pres, U.S.A., 1992, s. 357-361.
[714] Jackson, J. K. : A.g.m., s. 361-362.
[715] Adler, A. : **İnsanı Tanıma Sanatı**, (Çev.: K. Şipal), Say Yay., İstanbul, 2002, s. 277.
[716] Geçtan, E. : **Psikodinamik Psikiyatri ve Normal Dışı Davranışlar**, Metis Yay., İstanbul, 2003, s. 230.

üyeleriyle iletişim problemi olanlar daha fazla alkol kullanmaya eğilimli olmaktadır. Örneğin; annesiyle ilişkisinden memnun olmayan ergenlerin %23.8'i alkol kullanırken, bu oran annesiyle ilişkisinden memnun olanlar arasında %12. 2'ye düşmektedir.[717] Bu bağlamda, 1. kişi, mutsuz ve problemli aile yaşantısına bağlı olarak alkol kullanabilmektedir. 2. Ailede alkol bağımlısı ebeveyni olan çocuk, "sosyal öğrenme" ile alkol içme eğilimi edinebilmektedir. 3. Alkol bağımlısı bir ebeveyn, aldığı alkol sonrasında hareketlerini kontrol etmekte güçlük çekerek, aile içinde huzursuzluk ve tartışma yaratabilmektedir. Bunlardan küçük yaştaki çocuk oldukça çok olumsuz etkilenmektedir. 4. Alkolik anne veya baba, üzerine aldığı görev ve sorumluluklarını yerine getirmeyerek, çocuklarının maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Dolayısıyla, alkol kullanma ile aile yaşantısı arasında bir ilişki bulunmaktadır. Araştırmada, ailenin parçalanmasının, çocuğun alkol kullanma eğilimi arasında bir ilişkisi olup olmadığı sorgulanmıştır. Konuya ait araştırma sonuçları tablo 77'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere, ailenin parçalanması ile çocuğun alkol kullanma eğilimi arasında bir ilişki bulunamamıştır. Bunda, gerçekte alkol kullanan çocukların bunu ifade etmek istemeyerek, saklama veya paylaşmak istememe düşüncesi etkili olabilmektedir. Örneklemi, çocuklar oluşturduğundan, çocuklar toplum tarafından normal kabul edilmeyen tutum ve davranışlarını söylemekten ziyade, gizli tutmayı tercih etmektedirler. Araştırmada ailenin parçalanması ile çocuğun alkol kullanması arasında kurulamayan ilişkiyi değerlendirirken bu gerçeğin dikkate alınması gerekmektedir.

[717] **Türk Ailesinde Adolesanların Sorunları**, A.A.K. Bilim Serisi : 100, Ankara, 1997, s. 297.

Tablo 77: Ailenin parçalanması ile çocuğun alkol kullanması arasındaki ilişki

		Alkollü içecekler içer misiniz?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	10	249	21	280
		3,6%	88,9%	7,5%	100,0%
		45,5%	49,5%	60,0%	50,0%
		1,8%	44,5%	3,8%	50,0%
	Annem ile birlikte	6	151	7	164
		3,7%	92,1%	4,3%	100,0%
		27,3%	30,0%	20,0%	29,3%
		1,1%	27,0%	1,3%	29,3%
	Babam ile birlikte	4	32	0	36
		11,1%	88,9%	,0%	100,0%
		18,2%	6,4%	,0%	6,4%
		,7%	5,7%	,0%	6,4%
	Yurtta	0	15	5	20
		,0%	75,0%	25,0%	100,0%
		,0%	3,0%	14,3%	3,6%
		,0%	2,7%	,9%	3,6%
	Akrabalarımla	2	45	2	49
		4,1%	91,8%	4,1%	100,0%
		9,1%	8,9%	5,7%	8,8%
		,4%	8,0%	,4%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	0	11	0	11
		,0%	100,0%	,0%	100,0%
		,0%	2,2%	,0%	2,0%
		,0%	2,0%	,0%	2,0%
Total		22	503	35	560
		3,9%	89,8%	6,3%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		3,9%	89,8%	6,3%	100,0%

x^2: 23.115 df: 10 p> 0.05

Araştırmada, ailenin parçalanması değil de, olumsuz aile koşulları ile çocuğun alkol kullanması arasında belirgin olmamakla birlikte bir ilişki bulunabilmiştir. Konuya ait bilgiler tablo 78'de verilmektedir. Tablodan da görüleceği gibi, sürekli tartışmanın ailede yaşadığını ifade eden çocuklar çok az farkla (%4.2), sevgi ve saygının olduğu ailede yaşadığını ifade eden çocuklardan (%4) fazla alkol almaktadır. Bazen alkol alma oranı, sevgi ve saygının olduğu ailedeki çocuklarda %4.5 iken bu oran, sürekli tartışmanın olduğu ailedeki çocuklarda %10.9' a çıkmaktadır. Ancak yeri gelmişken ifade etmek gerekir ki, her alkol alan kimse, sıkıntısından ve üzüntüsünden alkol almamaktadır. Başka bir ifadeyle kişinin alkol kullanması ile problemli olması arasında her zaman ve yerde doğrusal bir ilişki kurulamamaktadır. Ekonomik, ailevi ve mesleki problemlerine bağlı olarak alkol kullanan insanlar kadar, sevincinden, bir şeyleri kutlamak, önemli ve özel bir ana renk katmak ve romantik olmak için alkol kullanan insanlar bulunmaktadır. Araştırma konusunu ilgilendiren ebeveynin alkol kullanımının çocuğa nasıl yansıdığıdır. Veya ailesinde alkol kullanılan çocuğun, bu davranışı benimseyip benimsemediğini belirlemektir.

Tablo 78: İçinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile çocuğun alkol kullanması arasındaki ilişki

		Alkollü içecekler içer misiniz?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
Nasıl bir aile düzeni içinde yaşıyorsunuz?	Ailemle yaşamıyorum	0	20	0	20
		,0%	100,0%	,0%	100,0%
		,0%	4,0%	,0%	3,6%
		,0%	3,6%	,0%	3,6%
	Sevgi ve saygının olduğu	15	343	17	375
		4,0%	91,5%	4,5%	100,0%
		68,2%	68,2%	48,6%	67,0%
		2,7%	61,3%	3,0%	67,0%
	Sürekli tartışmanın	7	140	18	165
		4,2%	84,8%	10,9%	100,0%
		31,8%	27,8%	51,4%	29,5%
		1,3%	25,0%	3,2%	29,5%
Total		22	503	35	560
		3,9%	89,8%	6,3%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		3,9%	89,8%	6,3%	100,0%

x^2: 10.379 df: 4 p> 0.05

Bahsedilen ilişki ise araştırmada bulunmuştur. Ailesinde alkol kullanılması ile çocuğun alkol kullanması arasındaki ilişki tablo 79'da verilmektedir. Tabloda görüldüğü gibi, alkol kullandığını ifade eden çocukların %8.9'unun ailesinde bazen ve %5.9'unda da normal olarak alkol kullanılmaktadır. Ailesinde alkol kullanan kimse olmadığını ifade eden çocukların %94.2'si alkol kullanmamaktadır. Ailesinde alkol kullananların olduğunu ifade eden çocukların %15.7'si ve ailesinde bazen alkol kullananların olduğunu ifade eden çocukların %15.6'sı bazen alkol kullandıklarını ifade etmektedirler. Dolayısıyla, ailesinde alkol kullanılmasıyla, çocuğun alkol kullanması arasında bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 79: Ailede alkol kullanılması ile çocuğun alkol kullanması arasındaki ilişki

		Alkollü içecekler içer misiniz?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
Ailenizde içki içen varm/ varmıy dı?	Evet	6	80	16	102
		5,9%	78,4%	15,7%	100,0%
		27,3%	15,9%	45,7%	18,2%
		1,1%	14,3%	2,9%	18,2%
	Hayır	12	389	12	413
		2,9%	94,2%	2,9%	100,0%
		54,5%	77,3%	34,3%	73,8%
		2,1%	69,5%	2,1%	73,8%
	Bazen	4	34	7	45
		8,9%	75,6%	15,6%	100,0%
		18,2%	6,8%	20,0%	8,0%
		,7%	6,1%	1,3%	8,0%
Total		22	503	35	560
		3,9%	89,8%	6,3%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		3,9%	89,8%	6,3%	100,0%

x^2: 36.437 df: 4 p< 0.05

9.2. Uyuşturucu

Son yıllarda başta A.B.D. olmak üzere birçok batı ülkelerinde uyuşturucu kullanımı artmaktadır. Kitle iletişim araçlarının artması, televizyon, sinema ve basın aracılığıyla diğer ülke insanlarını da bu konuda haberdar etmektedir. Böylece, her ülkede uyuşturucu kullanma eğilimi artmaktadır. Kullanan kişiye geçici bir sakinleşme, rahatlama ve zevk verdiği düşünülen uyuşturucu maddelerini sakinleştirici haplar, uyarıcılar, esrar, kokain benzeri tozlar ve uçucular oluşturmaktadır. Bunların her birinin kullanımı ve içen kişideki etkisi farklı olmaktadır. Bunlar içinde tiner, benzin, gazolin ve bali gibi uçucular ulaşımı veya elde edilmesi en kolay olandır.[718] Elde edilmesinin kolaylı nedeniyle uçucu kullanıcı çocukların sayısı sürekli artmaktadır. Böylece zaman zaman yazılı ve görsel basınının gündemini oluşturan "balici veya tinerci çocuk" olgusu ortaya çıkmaktadır.

Uyuşturucu madde kullanımı üzerinde yapılan araştırmalar, madde kullanan bağımlıların her geçen süre arttığını ve kullanıcı yaşının düştüğünü göstermektedir. Okulların rehber öğretmenleri tarafından İstanbul'da yapılan gözlemler sonucunda, uyuşturucu kullanımının ilkokul yaşına kadar indiğini göstermektedir.[719]

Uyuşturucu maddelerin kullanımında ise, aile yapısının birey üzerindeki etkileri kadar, hatta bazen daha fazla sosyal güçler, arkadaş grubu ve kişinin kendi arzusu rol oynamaktadır. Uyuşturucu kullanımını etkileyen risk faktörleri arasında, sosyal faktörler ilk sırayı almaktadır. Sosyal güç ve faktörlerin, bu tür maddelerin bulunabilirliği ve kabul edilebilirliliği konusundaki güçlü etkileri nedeniyle bu maddelerin kullanımı, zamana ve mekana göre farklılık gösterebilmektedir. Mesela batı ülkelerinde, uyuşturucu kullanmanın en sık rastlanıldığı yaş grubu, 18 ile 24 yaş arasındaki gençlerdir. Bu yaştaki gençlerin bir ortak özellikleri ise, aile desteğinden mahrum olmalarıdır.[720] Bu nedenle, çocuğun veya gencin uyuşturucu kullanmasında aile yapısı ve aile içi ilişki etkili olmaktadır.

Gençler arasındaki uyuşturucu madde kullanımı veya intiharlarla ilgili 1980 ile 1990 yılları arasındaki araştırmaların çoğu, en önemli suçlunun aile olarak gösterildiğine işaret etmektedir. Çocuklar, sorunları ile baş etme yol ve yöntemlerini kendi ailelerinden ve öncelikle ebeveynlerinden öğrenmektedirler. Araştırmalar ve

---

[718] Kasatura, İ. : A.g.e., s. 100-107.
[719] Denizhan, S. : "Uyuşturucu İlkokulda", **Nokta**, Yıl: 23, Sayı: 1090, İstanbul, 24-30 Mayıs 2004, s. 44-48.
[720] İbrahimoğlu, D. : A.g.e., s. 123-124.

gözlemler, çocuk ve gençlerin ruhsal sağlıkları, problemleri ile ailenin durum ve tutumu arasında büyük bir ilişki bulunduğunu desteklemektedir. Aile yaşantısıyla, çocuğun ileriki yaşantısını olumsuz biçimde etkileyen davranışları arasındaki ilişkiyi ortaya koyan araştırma sonuçlarını şu şekilde özetlenebilmektedir: Çok ciddi bozukluk içeren, çok mutsuz evlerde büyümüş olan çocukların ileride kendilerinin de mutsuz evlilik yapması, boşanması, alkol ve uyuşturucu bağımlısı olma ihtimali yüksek olmaktadır. Yapılan araştırmalar, mutsuz, tartışmalı ve problemli ailedeki ebeveynlerin çocuklarına iyi örnek olamadıklarını, onlarla yeterince ilgilenmediklerini ve sorunlarını paylaşarak onlara destek olmadıklarını ortaya çıkarmaktadır. Problemli evliliği olan anne babalar, içinde oldukları olumsuzlukları çocuklara doğrudan yansıtmaktadır. Çocuklarının ruhsal ihtiyacını karşılayamamakta ve onların tutum ve davranışlarını etkin bir şekilde kontrol edemeyerek, onları normal dışı eğilimlerden koruyamamaktadırlar. Fonksiyonel ve mutlu bir aileden yoksunluk, çocukta ruhsal problemlerle birlikte, alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığı ortaya çıkarabilmektedir.[721] Aile içindeki iletişim güçlülüğü, ebeveynler arasındaki tartışma ve geçimsizlik çocukta uyumsuzluğu beraberinde getirmektedir. Olumsuz aile yaşantısı, çocuğun çevresine ve yaşadıklarına uyumu zorlaştırmaktadır. Çocukla yeterince ilgilenilmeyen, onu dinlemeyen ve ihtiyaçlarını karşılamayan aile, çocuğa uygun tutum ve davranış modelleri kazandıramamaktadır. İhtiyaçları karşılanmayan, amaç edinemeyen, tutarlı tutum ve davranışları kazanmayan çocuk ise, alkol başta olmak üzere her türlü uyuşturucu bağımlılığına yönelebilmektedir.[722] Ailenin üzerine aldığı görev ve sorumlulukları yeterince getirmeyişi, çocuklar üzerinde arkadaş ve dış çevre faktörünün etkisinin artmasına neden olmaktadır. Ailenin çocuğun tutum ve davranışlarını belirleme ve onları denetleme fonksiyonundaki boşluğu, arkadaş ve dış çevre doldurmaktadır. Çocuk ailesinden çok, içine girdiği arkadaş çevresinden etkilenmektedir. Ailesinden uzaklaşan çocuğun, yanlış sosyalleşmesi veya sağlıksız sosyalleşme ihtimali bulunmaktadır.

Araştırmalar, uyuşturucu kullanan gençlerin mutsuz bir çocukluk dönemi yaşayan, güven duyguları gelişmemiş ve aileleriyle problemleri olan kişilerde olduğunu göstermektedir.[723] Babasıyla ilişkisinden memnun olmayanlar arasında uyuşturucu kullanma eğilimi, %3.7 iken, babasıyla ilişkisinden memnu olanlarda bu oran %0.8'e

[721] Aslıhan, M. N. : A.g.e., s. 8.
[722] Kasatura, İ. : A.g.e., s. 117-119.
[723] Saygılı, S. ; Çankırılı, A. : A.g.e., s.155.

düşmektedir.[724] Bu oranlar da göstermektedir ki, kişinin uyuşturucu madde kullanma eğilimi üzerinde, aile yapısı ve aile içi ilişkilerin niteliği etkili olmaktadır. Araştırmada bu ilişkiyi belirlemek istenmiştir. Araştırmanın konuya ait sonuçları tablo 80'de verilmektedir.

Tablo 80: Ailenin parçalanması ile çocuğun uyuşturucu madde kullanması arasındaki ilişki

		Bali, tiner veya harhangi bir uyuşturucu madde kullanır mısınız?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	0	280	0	280
		,0%	100,0%	,0%	100,0%
		,0%	50,5%	,0%	50,0%
		,0%	50,0%	,0%	50,0%
	Annem ile birlikte	1	163	0	164
		,6%	99,4%	,0%	100,0%
		100,0%	29,4%	,0%	29,3%
		,2%	29,1%	,0%	29,3%
	Babam ile birlikte	0	36	0	36
		,0%	100,0%	,0%	100,0%
		,0%	6,5%	,0%	6,4%
		,0%	6,4%	,0%	6,4%
	Yurtta	0	15	5	20
		,0%	75,0%	25,0%	100,0%
		,0%	2,7%	100,0%	3,6%
		,0%	2,7%	,9%	3,6%
	Akrabalarımla	0	49	0	49
		,0%	100,0%	,0%	100,0%
		,0%	8,8%	,0%	8,8%
		,0%	8,8%	,0%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	0	11	0	11
		,0%	100,0%	,0%	100,0%
		,0%	2,0%	,0%	2,0%
		,0%	2,0%	,0%	2,0%
Total		1	554	5	560
		,2%	98,9%	,9%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		,2%	98,9%	,9%	100,0%

x^2: 138.619 df: 10 $p < 0.05$

Tablodan da görüleceği gibi, ailenin parçalanması ile çocuğun uyuşturucu madde kullanması arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Örneklem içindeki çocuklardan bir tanesi normal olarak bali, tiner veya başka uyuşturucu madde kullandığını, dört tanesi de bazen kullandığını ifade etmiştir. Bunlardan bir tanesi annesiyle, bazen kullandığını ifade eden dört tanesi de yurtta yaşamaktadır. Aslında az da olsa, çocuğun uyuşturucu kullanması ile aile yaşantısı arasında bir ilişki bulunmaktadır. Bu yargımızı, çocukların bu davranışlarını bizden saklayarak ifade etmemeleri güçlendirmektedir. Bali, tiner veya herhangi uyuşturucu kullanıcısına suçlu ve kötü gözle bakılmaktadır. Bu olumsuz yargı, çocukların bu davranışı varsa da, söyleyip "damgalanmak" istememelerine neden olmaktadır. Çocuk damgalanmaktan korktuğu için bunu ifade etmek istememiş olabilir. Nitekim, okul rehber öğretmenleriyle ve sınıf öğretmenleriyle yapılan görüşmelerde, bazı parçalanmış aile ve problemli aile çocuklarının, okul yakınlarındaki boş ve eski evlerde bali ve tiner içerken

[724] **Türk Ailesinde Adolesanların Sorunları**, A.A.K. Bilim Serisi : 100, Ankara, 1997, s. 302.

göründüğüne dair bilgilerin olduğunu ifade etmişlerdir. Aile yapısının ve aile içi ilişkilerin çocuğun veya kişinin uyuşturucu bağımlılığı üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak için, uyuşturucu kullandığı resmi kurum ve kuruluşlar tarafından belirlenmiş kişiler ve bağımlılığından dolayı tedavi almış veya ceza almış kişiler üzerinde bir araştırma yapmak gerekmektedir. Ancak bu kişiler, durumlarını saklamayarak, araştırılan konu üzerinde objektif cevaplar verebilmektedir.

Ailenin yanı sıra arkadaş ilişkilerinin de çocuk ve ergenin ya da çocuğun sosyalleşmesinde, kişiliğinin şu veya bu yönde gelişmesinde önemli yeri bulunmaktadır. Çocuk, özellikle okul çağında geldiğinde, çoğu zaman evden kopmakta veya ailenin denetiminden çıkmaktadır. Bu aşamadan sonra okul ve sokak arkadaşlığı ortaya çıkmakta ve etkileşim bu alana kaymaktadır. Bu aşamadan sonra, arkadaşlık yakın çevreyi oluşturmaktadır. Dolayısıyla, belirli bir süreden sonra, çocuk ve ergenin düşünce, tutum, davranış ve kişiliğinde ailenin etkisi azalırken, okul ve sokak arkadaşlığının etkisi artmaktadır. Çocuğun yaşı ilerledikçe, arkadaş ile geçirilen süre çoğalmakta, boş zamanlar daha çok arkadaşlar ile geçirilmektedir. 2400 ergen üzerinde yapılan araştırmada, ergenlerin tüm yaş grubunda boş zamanlarının en çok paylaşıldığı kişilerin arkadaşları olduğu sonucu çıkmıştır. Ergenlerin %33.6'sı boş zamanlarını erkek arkadaşlarıyla, %28.8'i kız arkadaşlarıyla, % 10'u anne, %1.3'ü baba, %10.1'i kız kardeş, %4'ü erkek kardeş, %3.5'i akraba, %0.2'si öğretmeni ile geçirdiğini ifade etmektedirler. Ergenlerin sorunlarını en çok paylaştıkları kişiler yine kız ve erkek arkadaşlarıdır. Ergenlerin %24.8'i sorunlarını en çok erkek arkadaşlarıyla, %23'ü kız arkadaşı, %22.8'i anneleriyle, %3.4'ü babaları, %9.8'i kız kardeş, %3.3'ü erkek kardeş, %3.6'sı akraba, %0.4'ü öğretmen ile paylaştığını ifade etmişlerdir.[725] Bu nedenle, çocuğun bazı tutum ve davranışları kazanmasında arkadaş grubunun niteliği etkileyici olmaktadır.

Bu etkiyi belirlemek için araştırmada, çocuklara arkadaşları arasında bu tür uyuşturucu madde kullanan olup olmadığı sorulmuştur. Elde edilen sonuç tablo 81'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere, çocuğun aile yapısı ile uyuşturucu kullanan arkadaş çevresi arasında bir ilişki bulunmaktadır. Anne babasıyla yaşayan çocukların %7.9'u uyuşturucu kullanan arkadaşa sahip iken bu oran, annesiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %9.8'e, babasıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %13.9'a, yurtta yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %30'a, akrabalarıyla yaşayanlar

[725] Yukarıda a.g.e., s. 316, 317 ve 322.

parçalanmış aile çocuklarında %22.4'e yükselmektedir. Çünkü ailenin parçalanmasıyla, ebeveynin çocuklarını koruyarak ve kontrol ederek zararlı alışkanlıklardan ve kötü koşullardan uzaklaştırma fonksiyonu ortadan kalkmaktadır. Ailenin parçalanması ile çocuk, daha çok arkadaş çevresinden etkilenmekte veya olumsuz koşullara yönelebilmektedir. Ebeveyn kontrolünden çıkan yaşı küçük çocuğun normal dışı davranması, toplum tarafından arzu edilmeyen tutum ve davranışlar geliştirmesi beklenebilmektedir.

Tablo 81: Ailenin parçalanması ile çocuğun uyuşturucu kullanan arkadaşa sahip olması arasındaki ilişki

		Arkadaşlarınız arasında bu tür uyuşturucu kullanan var mı?		
		Evet	Hayır	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	22	258	280
		7,9%	92,1%	100,0%
		36,7%	51,6%	50,0%
		3,9%	46,1%	50,0%
	Annem ile birlikte	16	148	164
		9,8%	90,2%	100,0%
		26,7%	29,6%	29,3%
		2,9%	26,4%	29,3%
	Babam ile birlikte	5	31	36
		13,9%	86,1%	100,0%
		8,3%	6,2%	6,4%
		,9%	5,5%	6,4%
	Yurtta	6	14	20
		30,0%	70,0%	100,0%
		10,0%	2,8%	3,6%
		1,1%	2,5%	3,6%
	Akrabalarımla	11	38	49
		22,4%	77,6%	100,0%
		18,3%	7,6%	8,8%
		2,0%	6,8%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	0	11	11
		,0%	100,0%	100,0%
		,0%	2,2%	2,0%
		,0%	2,0%	2,0%
Total		60	500	560
		10,7%	89,3%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%
		10,7%	89,3%	100,0%

k

x^2: 19.075 df: 5 $p < 0.05$

Alkol, kumar, uyuşturucu bağımlılığına bağlı geçimsizlik nedeniyle ailede yaşanan tartışma ve şiddet gibi olumsuzluklar, çocukların kendilerine dönük düşünmelerini, kendini dinleme ve tanıma gibi durumlarını ortadan kaldırabilmektedir. Çocuk ailede iyi gitmeyen, yolunda seyretmeyen durumlardan, aile ilişkilerinde ortaya çıkan çatışma ve olumsuzluklardan kendini sorumlu tutabilmektedir. Özellikle küçük yaştaki çocuk, tartışma ve geçimsizliğin nedeni olarak kendini görmektedir. Bu konuda yaşanılmış olayların kaleme alındığı Black'in çalışması, önemli bilgiler vermektedir.[726]

9.3 Sigara

[726] Black, C. : A.g.e.

Sigara, içen insanda bir takım sağlık problemleri ortaya çıkaran zararlı bir tüketim maddesi olarak kabul edilmektedir. Yazılı ve görsel basın, sigaranın zararlarını ortaya çıkaran araştırma sonuçlarına yer vermektedir. Zararı bilimsel olarak kanıtlanmasından dolayı, ürünün üzerine "sigara sağlığa zararlıdır" uyarısının yapılması, resmi kurumlarca şart koşulmaktadır. Kullanımının yaygınlığından ve zararlı etkilerinden dolayı, sigara veya sigara kullanımı sosyal problemler arasında nitelendirilmekte ve sigara kullanımı zararlı ve kötü alışkanlıklar içinde değerlendirilmektedir. Zararlarının bilinmesine rağmen, çoğu insanın kullandığı sigaranın birçok nedeni bulunmaktadır. Stres, özenti, can sıkıntısı gibi nedenler bunların en başta gelenlerini oluşturmaktadır. İçinde yaşanılan ailenin yapısı ve aile içi ilişkiler ile sigara içme arasındaki ilişkiyi ortaya çıkaran araştırmalar bulunmaktadır. Veya bazı araştırmanın sonuçları sigara içme ile aile içi ilişkiler arasında bir ilişki ortaya çıkarmıştır.

Aile bireyleriyle ilişkilerin niteliği, sigara kullanıp kullanmaması üzerinde önemli bir etkiye sahip olmaktadır. Örneğin; anneleriyle ilişkilerinden memnun olduklarını belirtenlerin sadece %28.8'i sigara kullanırken, bu oran annesi ölmüş olan ergenlerde %32.3'e, annesiyle ilişkilerinden memnun olmayan ergenlerde ise, %49.2'ye yükselmektedir.[727] Dolayısıyla aile içi problemleri olan çocuğun sigara içme davranışı daha fazla olmaktadır. Araştırmada da bu düşünceyi güçlendirecek sonuçlar çıkmıştır. Araştırmanın konuya ilişkin sonuçları tablo 82'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere, sevgi ve saygının olduğu aile yaşayan çocuklarda sigara kullanma oranı %9.1 iken, bu oran sürekli tartışma ve geçimsizliğin olduğu aileye sahip çocuklarda %19.4'e yükselmektedir. Sigarayı bazen içme oranı, sevgi ve saygının hakim olduğu çocuklarda %3.5 iken, bu oran sürekli tartışma ve geçimsizliğin olduğu ailede yaşayan çocuklarda %6.7'ye çıkmaktadır. Dolayısıyla, çocuğun sigara içme alışkanlığıyla içinde yaşadığı aile ortamının niteliği arasında bir ilişki bulunmaktadır. Düzensiz aile içi ilişkiler, çocuğun rahatsız olmasına neden olmaktadır. İhtiyaçları gözden kaçırılan, iyi davranış örneklerinden yoksun kalan, davranışları denetlenmeyen ve rahatsız olan çocuk, diğerlerinden daha fazla uygun olmayan ve kendine zarar verebilecek davranışlara eğilim göstermektedir. Sigara da bunlardan bir tanesidir.

[727] **Türk Ailesinde Adolesanların Sorunları**, s. 293.

Tablo 82: İçinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile çocuğun sigara alışkanlığı arasındaki ilişki

		Sigara içiyor musunuz?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
Nasıl bir aile düzeni içinde yaşıyorsunuz?	Ailemle yaşamıyorum	0	20	0	20
		,0%	100,0%	,0%	100,0%
		,0%	4,3%	,0%	3,6%
		,0%	3,6%	,0%	3,6%
	Sevgi ve saygının olduğu	34	328	13	375
		9,1%	87,5%	3,5%	100,0%
		51,5%	69,8%	54,2%	67,0%
		6,1%	58,6%	2,3%	67,0%
	Sürekli tartışmanın	32	122	11	165
		19,4%	73,9%	6,7%	100,0%
		48,5%	26,0%	45,8%	29,5%
		5,7%	21,8%	2,0%	29,5%
Total		66	470	24	560
		11,8%	83,9%	4,3%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		11,8%	83,9%	4,3%	100,0%

x^2: 19.577 df: 4 $p< 0.05$

Çocuğun sigara içmesini en çok etkileyen unsur, ailede sigara içen birilerinin olmasıdır. Araştırma, çocuğun sigara içmesi ile ailede sigara içenlerin olması arasında bir ilişki olduğu ortaya çıkarmıştır. Konuya ait araştırma sonuçları, tablo 83'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere, ailesinde sigara içen kişi olmayan çocukta sigara içme oranı %8.3 iken bu oran ailesinde sigara içen çocuklarda %13.5'e çıkmaktadır. Sigarayı bazen içen çocukların %1.4'nün ailesinde sigara içen hiç yok iken, %3.1'inin ailesinde bazen içenler ve %5.5'inde düzenli sigara içenler bulunmaktadır. Dolayısıyla, içinde sigara içenlerin olduğu ailede yaşamak, çocuğun sigara içme alışkanlığı edinmesini etkilemektedir. Çocuk, kendine ait birçok tutum ve davranışı aile çevresinden öğrenmektedir. Aile içindeki kişilerin hareketlerini tekrar ve taklit etme özelliğine sahip çocuk, bazen de sigara içme gibi zararlı alışanlıklarını aile büyüklerinden sigara içenleri görerek kazanmaktadır. Sosyal öğrenme olarak açıklanan bu süreçle, çocuk ailesinde sigara içenlere bazen özenerek, bazen de sırf taklit ederek sigara içmektedir.

Tablo 83: Ailede sigara içenlerin varlığı ile çocuğun sigara içmesi arasındaki ilişki

		Sigara içiyor musunuz?			
		Evet	Hayır	Bazen	Total
Ailenizde sigara içen var mı/ varmıydı?	Evet	52	311	21	384
		13,5%	81,0%	5,5%	100,0%
		78,8%	66,2%	87,5%	68,6%
		9,3%	55,5%	3,8%	68,6%
	Hayır	12	130	2	144
		8,3%	90,3%	1,4%	100,0%
		18,2%	27,7%	8,3%	25,7%
		2,1%	23,2%	,4%	25,7%
	Bazen	2	29	1	32
		6,3%	90,6%	3,1%	100,0%
		3,0%	6,2%	4,2%	5,7%
		,4%	5,2%	,2%	5,7%
Total		66	470	24	560
		11,8%	83,9%	4,3%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		11,8%	83,9%	4,3%	100,0%

x^2: 8.725 df: 4 p> 0.05

10. Çalışan Çocuk veya Çocuk İşçiliği

"Çalışmak", son derece geniş bir kavramdır. Yelpazenin bir ucunda ana babasına yardım amacıyla küçük kardeşin başında duran, onu oyalayan çocuklar bulunurken, diğer ucunda, gün boyu ağır işlerde çalışan, makine tamir eden, ağır yükler taşıyan ve emek yoğun işlerden hayatını kazanan çocuklar bulunmaktadır.[728] Daha farklı bir ifadeyle "çalışan çocuk" veya "çocuk işçiliği" kavramları, fabrikada ya da maden ocaklarında çalışan küçük yaştaki çocuklardan, sokakta kendi hesabına çalışan çocuklara kadar çok geniş bir kesime karşılık gelmektedir.[729] Sokakta simit, sakız, kağıt mendil, otobüs bileti, su veya meyve suyu satıcılığı ve ayakkabı boyacılığı yaparak çalışan çocuklar[730], çalışan çocuk olgusunda önemli bir yer tutmaktadır.

Çocuk işgücü arzını, gelir umudunu çocuk sahibi olmaya bağlamış yoksul aileler sağlamaktadır.[731] Çalışan çocuklar genellikle, geçim sıkıntısı yaşayan, eğitim seviyesi düşük, alt yapı ve çeşitli hizmet eksikliği bulunan yerlerde oturan, birden fazla çocuğu olan ve bu çocukları çalıştırarak geçimini sağlamaya çalışan ailelerin çocuklarıdır. Bu çocuklar, sağlık ve sosyal güvencesi olan iş yerlerinden ziyade, kolay girilip çıkılan, hiçbir eğitim ve uzmanlık gerektirmeyen, geçici işler olarak isimlendirilen yerlerde çalıştırılmaktadır. Küçük yaşta çalışmaya başlayan bu çocukları, iş yerinde ve çevresinde bir çok risk beklemektedir. Onları, bu koşullardan koruyacak hiçbir

[728] Duyar, İ. ; Özener, B. : **Çocuk İşçiler Çarpık Gelişen Bedenler**, Ütopya Yay., Ankara, 2003, s. 62.
[729] Bequele, A. ; Boyden, J. : "Çocuk İstihdamı: Sorunlar, Politikalar ve Programlar", (Çev.: Ş. Tayşi), **Çocuk İstihdamıyla Mücadele**, ILO-T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara, 1995, s. 1.
[730] Akşit, B. ; Karancı, N. ; Hoşgör, A. G. : **Working Street Children In Three Metropolitan Cities: A Rapid Assessmen**t , International Labour Orgazination, Geneva, November 2001, s. 41-42.
[731] Abdalla, A. : "Mısır'da Çocuk İstihdamı: Kahire Deri Tabaklama Sektörü", (Çev.: Ş. Tayşi), **Çocuk İstihdamıyla Mücadele**, s. 27.

düzenleme ve uygulama henüz gerçekleştirilmiş değildir. Çocukların daha çok çalıştığı iş dallarında, hiçbir deneyim ve eğitimin zorunlu olmaması, çocuğun eğitimden kolay uzaklaşmasına neden olmaktadır. Bu koşullar, en fazla gereksinim duyduğu gelişim döneminde çocuğun sağlık hizmeti desteğinden, psikolojik ve sosyal korumalardan yoksun kalmasına ve en üretken çağına geldiğinde tükenerek, üretimden dışlanmasına neden olmaktadır. Sağlığını ve üretme yeteneğini kaybeden bu çocuklar, ileriki yaşamlarında, çocukluk döneminde yaşadığı ağır koşulların olumsuzluklarını yaşamaktadırlar.[732]

Çocuklarını çalıştıran aileler açısından çocuğun çalışmak yerine okula gitmesi, dolaylı maliyetlerin artması anlamını taşımaktadır. Her ne kadar, eğitim hizmetini devlet karşılasa da, okul, bu aileler için büyük masraflar oluşturmaktadır. Ailelerin çalışmasıyla ilgili düşünceleri de çocuğun çalışmasıyla yakından ilişkilidir. Bu aileler, okula gitmenin çocukların iş bulma imkânlarını etkileyemeyeceğine inandıklarından, çocuklarını iş piyasasına sokmayı tercih etmektedirler. Çocuğun büyük masraflarla okula gitmesiyle daha yüksek bir gelir ve iyi bir gelecek arasında doğrusal bir ilişki kurmayan bu aileler için, çocuğun erken yaşta çalışmaya başlaması daha akılcı olmaktadır.[733]

Aile, ekonomik sıkıntı içine girince, akla ilk kadının ve çocuğun çalışması gelmektedir. Özellikle erkek çocuk, bu konuda en şanssızı olmaktadır. Çocuk okumak, okula gitmek ve oynamak yerine, çalışmak ve para kazanarak aile bütçesine katkıda bulunmak zorunda kalmaktadır. Çocuk, ailesine fayda sağlamak için, ilkokuldan sonra bazen ilkokul bitmeden, basit, basit olduğu kadar kötü ve ağır işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır. Olumsuz çalışma koşulları yanında çocuk, hem çok çalışmakta hem de en az parayı almakta[734], bu da yetmiyormuş gibi kazandığı para, üzerinde hiçbir hakkı olmadan doğrudan anne babasına gitmektedir.

Çocuğun çalışması, sadece ailesinin gelir düzeyinin düşük olmasıyla ilişki değildir. Bunun yanında ailenin ölüm, boşanma ve ayrı yaşama şeklinde parçalanması da, çocuğun çalışmasına neden olmaktadır. Ebeveynlerden özellikle babanın ölmesi veya boşanması sonucunda ailenin yegane gelir kaynağı ortadan kalmaktadır. Baba gelirinden başka bir yan geliri olmayan aile, geçim sıkıntısı yaşamakta ve çocuğun

---

[732] Piyal, B. ; Bildik, T. : "Çalışan Çocukların Psikososyal Sorunlarının Çözümünde Sosyal Hizmetlerin İşlevleri", **Sosyal Hizmetler Sempozyumu 1998**, Kentleşme Sürecinde Sosyal Hizmetler 5-7 Kasım 1998, Hacettepe Üniv. Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yay. No: 10, Ankara, 2002, s. 119.
[733] Bequele, A. ; Boyden, J. : A.g.m., s.5.
[734] Portakal, H. : A.g.e., s. 60.

çalıştırılmasıyla da bu sıkıntı aşılmaya çalışılmaktadır. Bu nokta da, ailenin erkek çocuğuna önemli sorumluluklar düşmektedir. Babadan sonra ailenin ekonomik sorumlulukları erkek çocuklarına devredilmektedir. Ailenin parçalanmasıyla çocuğun çalışması arasındaki ilişkiye ait araştırma sonuçları tablo 84'de verilmektedir.

Tablo 84: Ailenin parçalanması ile çocuğun çalışması arasındaki ilişki

		İhtiyacınızı karşılamak için okul dışında çalışıyor musunuz?		
		Evet	Hayır	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	29	251	280
		10,4%	89,6%	100,0%
		43,9%	50,8%	50,0%
		5,2%	44,8%	50,0%
	Annem ile birlikte	33	131	164
		20,1%	79,9%	100,0%
		50,0%	26,5%	29,3%
		5,9%	23,4%	29,3%
	Babam ile birlikte	1	35	36
		2,8%	97,2%	100,0%
		1,5%	7,1%	6,4%
		,2%	6,3%	6,4%
	Yurtta	0	20	20
		,0%	100,0%	100,0%
		,0%	4,0%	3,6%
		,0%	3,6%	3,6%
	Akrabalarımla	2	47	49
		4,1%	95,9%	100,0%
		3,0%	9,5%	8,8%
		,4%	8,4%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	1	10	11
		9,1%	90,9%	100,0%
		1,5%	2,0%	2,0%
		,2%	1,8%	2,0%
Total		66	494	560
		11,8%	88,2%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%
		11,8%	88,2%	100,0%

x^2: 19.868 df: 5 $p < 0.05$

Tablodan da görüldüğü üzere, anne babasıyla yaşayan çocukların %10.4'ü ihtiyacını karşılamak için çalışmaktayken bu oran annesiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %20.1'e yükselmektedir. Bu oran babasıyla yaşayanlarda %2.8'e, akrabalarıyla yaşayanlarda %4.1'e gerilemektedir. Yurtta yaşayan çocuklar ise hiç çalışmamaktadır. Yurtta çalışanların çalışmaması, bu çocukların bakımlarının devlet tarafından karşılanıyor olmasıyla açıklanmaktadır. Devlet, kimsesizler yurdunda yaşamasına karar verdiği çocukların her ihtiyacını karşıladığı gibi, her çocuğa harcama yapması için belli bir miktar para yardımı yapmaktadır. Anne babasıyla yaşayan çocukların çalışması, ekonomik düzeylerinin düşük olmasıyla açıklanmaktadır. En

yüksek oranda çalışan çocukların annesiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında en düşük çalışma oranın da babasıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında görülmesi, tabloda en dikkat çeken ve anlamlı görülen nokta olmaktadır. Biraz önce de değinildiği gibi babanın ölüm ve boşanmayla evden uzaklaşması aileyi ekonomik sıkıntıya sokmaktadır. Ölüm ve boşanma nedeniyle babasız kalarak annesiyle yaşamak durumunda olan çocuk, çalışmak zorunda kalmaktadır. Annenin ölüm ve boşanma nedeniyle evden uzaklaşmasında çocuğun çalışması gibi bir durum pek söz konusu olmamaktadır. Annesi ölen veya boşanan çocuğun imkân ölçüsünde ihtiyacı, yanında kaldığı babası tarafından karşılanmaktadır. Dolayısıyla ailenin parçalanması ile çocuğun çalışması arasında bir ilişki bulunmaktadır.

Babanın ölüm, boşanma ve evi terk etme şeklinde aileden uzaklaşmasından sonra, ailenin ekonomik sorumluluğu erkek çocuğa devredilmektedir. Ailenin parçalanmasından sonra yaşı uygun erkek çocuk, kendini çalışarak evin ihtiyaçlarını karşılamakla sorumlu tutmaktadır. Bu bağlamda, cinsiyet ile çocuğun çalışması arasında bir ilişki bulunmaktadır. Araştırmada elde edilen sonuç da bu düşünceyi güçlendirmektedir. Konuya ait araştırmanın sonuçları tablo 85'de verilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi, kız çocuklarının %5.5'i ihtiyacını karşılamak için çalıştığını ifade ederken, bu oran erkek çocuklarında %17.8'e çıkmaktadır. Yani erkek çocuklar, kendilerini daha çok çalışmak zorunda hissetmektedir. Odak grup görüşmelerinde, çalışan kız çocuklarının kayısı kurutma fabrikalarında çalıştıkları ve yakınlarındaki çalışan annelerin çocuklarına baktıkları bilgilerine ulaşılmıştır. Bu görüşmelerde erkeklerin ise sokakta ayakkabı boyacılığı, simit ve kağıt mendil satıcılığı yaptıkları, akraba veya tanıdıkları kimselerin dükkanlarında çalıştıklarına dair bilgiler edinilmiştir. Dolayısıyla, kültürel olarak, erkek çocuğunun çalışması daha uygun görülmektedir.

Tablo 85: Cinsiyet ile çocuğun çalışması arasında ilişki

		İhtiyacınızı karşılamak için okul dışında çalışıyor musunuz?		
		Evet	Hayır	Total
cinsiyet	Kız	15	258	273
		5,5%	94,5%	100,0%
		22,7%	52,2%	48,8%
		2,7%	46,1%	48,8%
	Erkek	51	236	287
		17,8%	82,2%	100,0%
		77,3%	47,8%	51,3%
		9,1%	42,1%	51,3%
Total		66	494	560
		11,8%	88,2%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%
		11,8%	88,2%	100,0%

x^2: 20.279 df: 1 $p < 0.05$

Küçük yaşta çocuğun çalışması, onu fiziksel ve ruhsal yönden yıpratmaktadır. Dikkatsizlik, yorgunluk, yetersiz muhakeme yeteneği ve bilgi yetersizliği bu çocukların en belirgin niteliği olmaktadır. Yetersiz ve sağlıksız beslendikleri, kötü koşullara karşı korumasız oldukları için çok küçük yaşta sağlık problemleri yaşayarak fiziksel ve ruhsal gelişimleri duraklamaktadır. Uzun çalışma saatleri ve olumsuz koşullar, çocuğun eğitimini engellemekte ve geleceğe yönelik beklentilerinin kaybolmasına neden olmaktadır.[735] Çalışan çocuk ve ergenlerin zihinsel ve ruhsal sağlığını etkileyebilecek şartlar, çalışma yaşamında hareket özgürlüğünün eksikliği, yıldırıcı aşırı çalışma, ustaya veya patrona tam itaat, çalışan çocuk ve ergen üzerinde dayak ve hakaret yoluyla sağlanan denetim, duygusal sıcaklığın yokluğu, bir yetişkin gibi davranmamanın beklenmesi, çalışan ergenlerin gelişimsel gereksinimlerinin patron veya usta tarafından itaatsizlik olarak değerlendirilmesi, düşük ücret alma şeklinde özetlenebilmektedir. Bu şartlar altında çocuğun çalıştırılması geri çekilme, direnç, aşağı sınıf kimliği, çekingen davranış ve çocuğun erken yaşlanması şeklinde psikolojik etki yaratmaktadır.[736] Dolayısıyla çalışan çocuğun psikolojik ve sosyal özellikleri, gereksinimleri dikkatten kaçırılmaktadır. Para kazanmak ve evin bütçesine katkı sağlamak nedeniyle çalışan çocuğun sosyalleşme süreci kesintiye uğramakta ve buna bağlı olarak da sağlıklı bir yetişkin olma ihtimali zayıflamaktadır.

Küçük yaşta çalışmaya zorlanmanın, çocuğun bedensel, ruhsal ve ahlaki yönden gelişimini riske sokacağını Çocuk Hakları Bildirge'sinde çok açık bir şekilde ifade edilmektedir. Nitekim çalışan çocukların, çalışmadan nasıl etkilendiklerini araştıran çalışmalar da bu tezi güçlendirmektedir. Konu üzerinde yapılan tüm araştırmalarda elde edilen sonuçlar toplandığında, çalışan çocukların çalışmayan yaşıtlarına oranla gerek boy, gerekse ağırlık bakımından büyümelerinin geri kaldığı ortaya çıkmaktadır. Bu noktada çocuğun çalışmaya başladığındaki yaş oldukça önemli olmaktadır. Çünkü, çalışmaya başlama yaşı fiziksel ve ruhsal gelişimi doğrudan etkileyen önemli faktörler arasındadır. Çalışmaya başlama yaşı düştükçe, çocukların bundan etkilenme düzeyleri de artacağı bilinmektedir. [737] Çocuğun çalışması, çocuk gelişiminde en temel ilke olan, "her çocuk, o yaşın rolünü yaşamalıdır" ilkesi ile çelişmektedir.[738] Yaşadığı

[735] Bequele, A. ; Boyden, J. : A.g.e., s.3.

[736] Piyal, B. ; Bildik, T. : A.g.m., s. 124.
[737] Duyar, İ. ; Özener, B. :A.g.e., s. 20, 53 ve 93.
[738] Balcıoğlu, İ. : A.g.e., s. 178.

olumsuzluklar sonucunda, bir çok görev ve sorumluluğu üzerine almak zorunda kalan çocuk, her ne kadar kontrolü elinde bulundurup başarılı olmaya, sorumlu, uyumlu ve yatıştırıcı olmaya çalışıp, başarırsa da, çocukluğunu tam anlamıyla yaşayamadığı; oynayamadığı, şımartılmadığı, güvenemediği için sürekli tedirginliği ve belirsizliği yaşadığı için sağlıklı bir yetişkin olmak noktasında zorluk yaşayarak, ruhsal ve sosyal yönden rahatsızlıklar yaşamaktadır.

Uzun ve düzensiz çalışma saatleri ve yemek düzensizliği bu çocukların en sık yaşadıkları şeyler arasındadır. Sıcak, soğuk, yağmurlu veya karlı her mevsimde çalışmaya zorlanan çocuklar yemek öğünlerini geçiştirmekte ve besin değeri düşük yiyecekler tüketmektedirler.[739] Bunlar da çocuğun fiziksel gelişimi için yeterli olmamaktadır.

Gootfredson, hem okuyup (6.-12sınıflarda) hem de çalışan yaklaşık 2000 ergen üzerinde, işin etkisini araştırmıştır. Araştırmadan çıkan sonuç, işin suçu engellediği, fakat çocuğun okula devamı azalttığı ve dolayısıyla eğitimini olumsuz etkilediği şeklindedir.[740] Geç vakte kadar çalışma zorunluluğu, ders çalışma ve ödev yapma imkanını ortadan kaldırmaktadır. Bundan dolayı, eğitimdeki başarı düşmektedir. Bununla birlikte, çalışma sonucunda elde edilen gelir üzerindeki çocuğun hakkı elinden alındığı durumlarda da çocuk bu çelişikliği ortadan kaldırmak için evden ayrılma, bağımsız davranma yoluna yönelmektedir.[741] Bu davranış ve durumlar da doğrudan eğitimi engellemektedir.

Çocuk, çalışma hayatına girince, ailenin onu denetleme, kontrol etme fonksiyonu ortadan kalmaktadır. Ağır koşullarda, günün geç vakitlerine kadar evden uzakta vakit geçirme, çocuğu, pek arzu edilmeyen ortamlara sürüklemektedir. Çocuk, denetimden uzak, bağımsız davranma alışkanlığı kazanmakta, bunlara ağır koşullarda çalışma eklenince, normal davranma imkânlarından giderek uzaklaşmakta,; onun üzerinde ailenin etkisinden çok, iş arkadaşları, usta veya patronun etkisi görülmeye başlamaktadır. Çalışan çocuk, okulu zamanla bırakmak zorunda kaldığından, okulda kazanacağı bilgi ve beceriden yoksun kalmaktadır. Yaşamını ileriki aşamasında, çalışmayıp okuyan akranları ile aralarındaki ekonomik, sosyal ve kültürel farkı hissederek durumdan daha çok rahatsızlık duymaktadır.

---

[739] Akşit, B. ; Karancı, N. ; Hoşgör, A. G. : A.g.e., s. 53-55.
[740] **Türk Ailesinde Adolesanların Sorunları**, s. 14.
[741] Sula, H. : "Yoksulluk Güç ve Kentleşmenin Sonucu: Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar", **IV. Aile Şurası,**18-20 Mayıs 2004, A.A.K.B.Yay., Ankara, 2005, s. 554.

İstanbul, Adana ve Diyarbakır'da yapılan saha araştırmasında sokakta çalışan çocukların büyük bir bölümünün okula devam ettiğini, anne baba eğitiminin düşük, gelir düzeyinin oldukça düşük olduğu sonucu ortaya çıkarmıştır. İstanbul'da çalışan çocukların %63.6'sı, Adana'da çalışan çocukların %31.3'ü ve Diyarbakır'da çalışan çocukların %38.6'sı halen bir okula devam etmektedir.[742] Dünya genelinde yapılan çalışmalar da çalışan çocukların büyük bir bölümünün okula devam ettiğini ortaya koymaktadır.[743] Örneklemdeki hem çalışan hem de çalışmayan çocuklar, hâlâ bir okula kayıtlıdır ve öğrenimlerine devam etmektedir. Dolayısıyla, çalışan çocukların bir diğer yandan da okula devam etmektedir düşüncesi, araştırma sonuçlarıyla da güçlenmektedir.

11. Gelecek Tasarımı: İdeal Eş ve Ebeveyn

İnsan yaşamında seçme özgürlüne sahip olunmayacak şeylerin başında kişinin ailesi gelmektedir. Kişi, içine doğduğu ailesini belirleme yetkisi olmadan dünyaya gelmektedir. Elinde aileyi seçme yetkisi olmayan insanoğlunun, ailesi tarafından paradoksal olarak etkilenme durumları bulunmaktadır. İçine doğulan aile ve ailede yaşanılanlar, çocuğun yaşamını doğrudan etkilemektedir. Kişinin ait olduğu aile ve ailesinde yaşanılanların niteliği daha birçok şeyi önceden belirlediği gibi, evlilik ve aile kurmak işlemlerini, evlilik ve aile kurumuna ait düşünceleri önceden etkilemektedir.

Eşler arasındaki anlaşmazlık ve tartışma, çocukların uyumlu, mutlu ve düzenli aile ortamına yabancı ve uzak olmasına neden olmaktadır. Mutlu olmayan bir çiftin, çocuklarına en büyük zararı, genellikle kendi sorunlarına saplanıp kalmaları nedeniyle, yerine getirmeleri gereken görev ve sorumlulukları karşılanmamalarıdır. Çocuk hem ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmakta, hem de kendisine evlilik ve aile yaşantısı noktasında rehber olacak ve ona yol gösterecek yetişkinlerden mahrum kalmaktadır.[744] Denilebilir ki, evli bireylerin iyi bir eş olup olmamasını belirleyen ilk çevre, çocuğun içine doğduğu ailesidir. Anne babası arasında sevgi ve saygıya dayalı uyumlu bir ilişkisi bulunan, mutlu bir yuvada büyüyen, etrafında iyi davranışları gören çocuklar veya gençler, büyük bir olasılıkla, ileride mutlu bir aile kurabilmektedir. Anne babası arasında sürekli tartışma ve geçimsizliğe bağlı olarak uyumsuz ilişkileri bulunan, mutsuz bir yuvada yetişen çocuk ya da gençler büyük bir olasılıkla mutsuz bir evliliğin

[742] Akşit, B. ; Karancı, N. ; Hoşgör, A. G. : A.g.e., s. 39.
[743] Bequele, A. ; Boden, J. : A.g.m., s. 5.
[744] Salk, L. : A.g.e., s. 223.

mutsuz eşleri olmaya aday olmaktadır.[745] Bu durum, "mutsuz evlilikler, gelecekteki mutsuz evlilikleri yaratır" şeklinde formüle edilmektedir. Evlilikle ilgili olumsuz duygular ve korkular, mutsuz çiftlerin çocuklarına geçmekte ve başarısız evliliklerin zincirleme şeklinde sürmesine neden olmaktadır.[746] Boşanma sonucuna kadar uzanan geçimsizlik ve tartışmanın hakim olduğu sağlıksız aile içi ilişkisine sahip çocuklar, yaşadıkları bu olumsuzları gelecekteki evlilik ve normal yaşantısına taşımaktadırlar. Wallerstein ve arkadaşları, boşanmış ailelerin çocuklarıyla yirmi beş yıl sonra görüşmeler yapmış ve boşanmanın yetişkinliğine kadar miras kalan etkilerini bulmuşlardır. Bu araştırmada, araştırmaya katılan ve çatışmanın az olduğu ailelerin çocukları dahi, yetişkinlik dönemlerindeki evlilik ilişkilerinde boşanmanın eşine geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Parçalanmış aile ve geçimsizlik, iletişimsizlik dolu aileye sahip çocuklar kaybetmeye karşı oldukça hassas olduklarından, diğer çocuklara nazaran daha şüpheci olmakta ve ilişkilere karşı daha güvensiz yaklaşarak diyalog kurmakta güçlük çekmektedirler.[747] Bunlar ise, ilişkilerin arzu edildiği şekilde yürütülmesi ihtimalini düşürmektedir.

Uyumsuz ve mutsuz bir evlilik, yine uyumsuz ve mutsuz evliliklerin oluşmasına eden olmaktadır. Çünkü, evlilikle ilgili olumsuz duygu ve yargılar uyumsuz çiftlerin çocuklarına da geçmekte; uyumsuz, mutsuz ve başarısız evliliklerin zincirleme devam etmesine neden olmakta, bu da, toplumu olumsuz yönde etkilemektedir.[748] Sert baba, ezilmiş ve dertli anne, ilgilenilmeyen çocuk üçgeninde büyüyen çocuk, içinde yaşadığı bu üçgendeki üç rolü de öğrenmeye zorlanmaktadır. Böyle bir çocuk, ilerde ezici bir baba ve koca veya kocasının kendisini itip kalkmasını bekleyen bir eş olma ihtimaliyle yüzleşmektedir. Bu nedenle, kişilerin içinde yaşadıkları aile düzeninin, ileride kurulacak ailenin niteliğini etkileyeceği gerçeği dikkatten kaçırılmamalıdır.[749] Nitekim, aile içinde eşler arasında yaşanan problemler, çocuklara doğrudan ve dolaylı olarak aktarılmaktadır. Doğrudan aktarımı, çocuğun model alması veya sosyal öğrenme yoluyla gerçekleşmektedir. Dolaylı yoldan meydana gelen aktarım ise, yaşanılan problemlerden dolayı eşinden uzaklaşan veya ölüm nedeniyle eşinden yoksun kalan diğer eşin tüm beklentilerini çocuklarına yönlendirmiş olmasıdır. Eş, karşılanmayan psikolojik ve sosyal ihtiyacını çocuklarının üzerine daha çok kapanmakla gidermeye

---

[745] Bilen, M. : A.g.e., s. 4.
[746] Bilen, M. : A.g.e., s.143; Yörükoğlu, A.: A.g.e., s. 104.
[747] Thayer, E. S.; Zimmerman, J. : **Ayrılanlar İçin Çocuk Bakımı**, (Çev.: Ü. Türkoğulları), Arkadaş Yay., Ankara, 2003, s.38 ve 51.
[748] Şener, A. ; Terzioğlu, G. : A.g.e., s.9.
[749] Hortaçsu, N. : A.g.e., s. 68 .

çalışmaktadır. Onları bir çocuktan ziyade birer yetişkin olarak görüp davranmaktadır. Çocuk da, bu duruma çabuk alışmakta, yaşının üzerindeki görev ve sorumlulukları erken yaşta üstlenmektedir. Böylece çocukluk denilen kısa süre birden bire geçip gitmektedir. Erken yaşta üstlenilen görev ve sorumluluklar nedeniyle çocukluğun yaşanılamamasıyla karşılaşan çocuk, daha sonraki kendi aile yaşamında pek mutlu olamamaktadır. Çocukluğunun yeterince yaşanılmamasına bağlı olarak, erken yaşta tanışılan yetişkinliğe ait tutum ve davranış, ilerideki aile yaşamını olumsuz etkileyebilmektedir. Bu boşluk, bir şekilde kendini hissettirmektedir. Bunu Portakal, kendi eserinde örnek olaylara yer vererek açıklamaktadır.[750]

Eşlerin ebeveynlerinin evlilik dengesinin boşanmalarda etkili olduğunu ileri süren Pope ve Muller, boşanmış ebeveynin çocuklarının da boşanma eğiliminde olduğunu savunmaktadırlar. Ebeveynin boşanmış olmasıyla, çocuklarının boşanma eğilimi arasındaki ilişki üzerinde yoğunlaşan dört görüş bulunmaktadır: Psikopatolojik görüş, ebeveynin kişilik özelliklerinin ve uyum becerilerinin çocuklara geçmesi; onların da evliliklerinde benzer sorunlar üretmesine neden olacağı şeklinde açıklamasını yapmaktadır. Ekonomik görüş, boşanmayla özellikle kadınlar açısından aile gelirinin azalacağı ve aşağı doğru hareketlilik meydana geleceğini ve bunların ise çocuklarının eş seçme ve iyi evlilik yapma şansını sınırladığını ileri sürerek, ebeveyn çocuk ilişkisini açıklamaktadır. Konuyu sosyal öğrenme ile açıklayan görüş; boşanma öncesinde, evdeki çatışma nedeniyle evlilik için yeterince sosyalleşememe, cinsiyet rollerinin yeterince öğrenilememesi, boşandıktan sonra da cinsiyet rol modeli olarak bir ebeveynin yokluğu, ileride evlilik dengesizliğine neden olacağını savunmaktadır. Sosyal kontrol görüş ise, velayeti üstlenen ebeveynin, çocuğun yetiştirilmesiyle yeterince ilgilenilmemesi yüzünden boşanmış aile çocuklarının, küçük yaşta evlenmek, evlilik öncesi hamile kalmak ve işsiz kocalarla evlenmek gibi boşanma riskini artırıcı hareketlerde bulunulabileceğini ileri sürmektedir.[751] Dolayısıyla, parçalanmış, geçimsizlik ve çatışmanın hâkim olduğu aileye sahip olmak veya bu ailelerde yaşamak, çocuğun ilerideki aile ve evlilik ilişkisini olumsuz etkilemektedir. Ancak, çocukların şu anki aile yapı ve niteliklerine bakarak, ilerisi için bir tahmin yürütmek sosyolojik öğretiye uymamaktadır. Böyle bir çıkarım yapabilmek için boylamsal bir araştırma yapmak gerekmektedir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar da, çocukların mevcut aile yapı ve nitelikleriyle gelecekteki evlilik yaşantıları arasında bir ilişkinin

[750] Portakal, H. : **Boşanma ve Kadın**, Cem Yay., İstanbul, 1997, s. 13-59.
[751] Arıkan, Ç. : A.g.e., s. 33.

kurulamayacağını göstermektedir. Eğer böyle bir ilişki kurulabilseydi, ailesi parçalanan çocukların gelecekte iyi bir eş olacak mısınız veya evlenecek misiniz sorusuna daha farklı cevap vermeleri gerekirdi. Tablodan 86'da görülebileceği gibi, bu soruya örneklemdeki çocukların büyük bir bölümü evet cevabını vermişlerdir.

Tablodan da görüldüğü üzere hem ailesiyle birlikte yaşayan çocuklar, hem de parçalanmış aileye sahip çocukların tamamına yakını gelecekte iyi bir eş olacaklarını doğrudan, evleneceklerini de dolaylı olarak ifade etmektedirler. Çocukların, aile ve evlilik konusundaki düşüncelerinin arkasında kültürel etkiler bulunmaktadır. Bütün olumsuz değişmelere rağmen Türk toplumunda ailenin ve evliliğin kutsiyetine inanılmakta ve bu kurumlara büyük değer verilmektedir. Her anne baba, çocukların evlenmesi ve aile kurmasını "murat" olarak görmektedir. Büyüklerin "çocuklarımın muradını göreyim," ve "çocuklarımın mürüvvetini göreyim" şeklindeki yaygın ifadeler, toplumumuzdaki aile ve evliliğe verilen değeri açıklamaktadır. İster aile parçalanmış olsun, isterse sürekli tartışma ve geçimsizliğin hakim olduğu aile olsun ailenin genelinde ebeveynler şu veya bu şekilde aile ve evliliğe ilişkin olumlu düşüncelerini çocuklara aktarmaktadırlar. Çocuklar da bu durumdan etkilenerek, gelecekte iyi bir eş olabileceğini düşünmekte veya bunu temenni etmektedir. Biraz önce de değinildiği gibi, olumsuz aile yaşantısının ve ailenin parçalanmasının çocukların evlilik ve aile yaşantısına etkisini belirleyebilmek için boylamsal araştırma yapmak gerekmektedir.

Tablo 86: Ailenin parçalanma ile eş olma hakkındaki düşüncesi arasındaki ilişki

		Gelecekte iyi bir eş olacağınızı düşünüyor musunuz?		
		Evet	Hayır	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	254	26	280
		90,7%	9,3%	100,0%
		49,3%	57,8%	50,0%
		45,4%	4,6%	50,0%
	Annem ile birlikte	152	12	164
		92,7%	7,3%	100,0%
		29,5%	26,7%	29,3%
		27,1%	2,1%	29,3%
	Babam ile birlikte	33	3	36
		91,7%	8,3%	100,0%
		6,4%	6,7%	6,4%
		5,9%	,5%	6,4%
	Yurtta	20	0	20
		100,0%	,0%	100,0%
		3,9%	,0%	3,6%
		3,6%	,0%	3,6%
	Akrabalarımla	47	2	49
		95,9%	4,1%	100,0%
		9,1%	4,4%	8,8%
		8,4%	,4%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	9	2	11
		81,8%	18,2%	100,0%
		1,7%	4,4%	2,0%
		1,6%	,4%	2,0%
Total		515	45	560
		92,0%	8,0%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%
		92,0%	8,0%	100,0%

x^2: 5.028 df: 5 p> 0.05

Sonucun bu şekilde çıkmasında kullanılan teknik de etkili olmaktadır. Anket tekniğinin veya uygulamalı araştırmanın bazı noktalardaki açmazı, bu tür konularda etkili olmaktadır. Nitekim, araştırmaya katılan kişi, hem o anki fikrini ifade etmekte hem de bazı fikirlerini gizleyerek cevap vermektedir. Dolayısıyla, bu tür konularda bir değerlendirme yaparken bunları dikkate almak gerekmektedir.

İnsanın birlikte yaşaması sonucu oluşturdukları deneyimlerin ürünü olan değerler aracılığıyla, bireyler toplumda sosyal ilişki ağı kurmaktadırlar. Birey, sosyal yaşantısında herhangi bir durum veya olayla karşılaştığında, o zamana kadarki kazandığı ve kişiliğine yerleştirdiği değerlere göre, davranış ve tutumlarını ayarlamaktadır. Her bireyin bir olay karşısında aldığı farklı tavırlar, o bireylerin değerlerinin değişikliğine göre çeşitlilik göstermektedir. Dolayısıyla davranışlar, o bireyin dünyaya hangi değer açısından baktığına göre şekil almaktadır. Etkileşim ve iletişim sonucu kişinin kazandığı değerler yine etkileşim ve iletişim sonucu sınıflandırılmakta, öncelik sırasına göre sıraya konulmakta ve değerler hiyerarşisi oluşturulmaktadır. Böylece zamanla değişen, dönüşen, olgunlaşan bir süreç geçiren değerler var olmaktadır. Buna bağlı olarak, içinde yaşanılan sosyal yapı, süreçle yakından alâkalı olarak, insanların bazı şeylere verdiği değerlerde bir değişiklik durumu ortaya çıkmaktadır. Bahsedilen değer değişiminin arkasında, yaşanılmakta olan süreç kadar, kişinin içine doğduğu sosyal yapı özelliği bulunmaktadır. Burada, aile kurumu oldukça etkili olmaktadır. Aile, çocuğun grupla, toplumla ve onlarla ilgili düzenleme, kural ve kültürel değerlerle karşılaştığı ilk ortamdır. Bu nedenle, aile yapısı ve özellikleri önemli olmaktadır. Kişinin hayata ait bakış açısı, aile içinde aldıklarıyla şekillenmektedir. Ailenin neye ne kadar değer vermesi ve onlara sosyal yaşam içinde ne kadar yer vermesi, çocuğun değer oluşturma süreciyle ilintili olmaktadır. Örneğin kişinin aile kurumuna ait düşüncesi, yaşamını uzun süre içinde geçirdiği ortama bağlı olarak değişmektedir. Bu konuda 2001 yılında Artvin ilinde yapılan araştırma, oldukça çarpıcı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Lisedeki ergenler ile yetiştirme yurdundaki ergenlerden oluşturulan iki grupla yapılan çalışmada aile ile ilgili farklı değerlendirme çıkmıştır. Örneklem içindeki aileleriyle yaşayan ergenler arasında aile güvenliği değer sıralaması içinde ikinci sırayı işgal ederken, yetiştirme yurdunda yaşayan ergenler arasında aile güvenliği değer sıralaması on beşinci sıraya gerilemiştir. Bu sonuç, araştırmacı tarafından yetiştirme yurtlarında yaşayan ergenlerin aile kavramlarının

gelişmediği veya onlar için az öneme sahip olduğu şeklinde yorumlanmıştır.[752] Nitekim değerler, yaşantı sonucunda kazanılmakta ve öğrenilmektedir. Yaşamın içinden üretilmeyen değerin uzun soluklu olması mümkün olmaktadır. Ancak, araştırma da bu yönde bir sonuç elde edilmemiştir. Başka bir ifadeyle, araştırmada hem annesi, babası, akrabasıyla ayrı olarak yaşayan parçalanmış aile çocukları hem de yurtta kalan parçalanmış aile çocukları, aile konusunda olumlu düşüncelere sahiptir. Hem tabloda görüldüğü şekliyle hem de yapılan görüşmelerde elde edilen bilgiler, anne babasıyla birlikte yaşayan çocuklar yanında parçalanmış aile çocuklarının da aile ve evlilik kurumuna büyük değer verdiğini ortaya çıkarmıştır. Bu da, daha önce belirtildiği gibi, kültürel özeliklerle açıklanmaktadır.

Çocuk veya yetişkinin aile ve evlilik konusundaki düşüncelerinde "ideal eş" tanımı önemli yer etmektedir. Ergen, bir yandan yetişkin erkek veya kadının bedensel özelliklerini kazanırken öte yandan toplumun kendisinden beklediği kadın veya erkek rolünü benimsemekle yükümlü olmaktadır.[753] Bunlar bir yandan da, ergen için ideal eş tanımlamalarını ve evlilik hakkındaki düşüncelerine tesir etmektedir.

İdeal bir eş, gencin evleneceği kimsede olmasını istediği fiziksel, zihinsel ve ruhsal özellikler olarak tanımlanmaktadır.[754] Başka bir ifadeyle gençler, evleneceği eşte ne gibi özellikler olmasını istedikleri konusunda bir standart belirlemektedirler. Gençlerin evlilik önceliklerini oluşturan bu standartlar, onların "ideal eş" tanımlamalarını oluşturmaktadır. Oluşturulan standartlar veya "ideal eş" tanımı zamandan zamana, toplumdan topluma olduğu kadar kişiden kişiye de değişiklik göstermektedir. Ancak, bu noktada da aile merkezi rol oynamaktadır. Evlilik bölümünde de belirtildiği gibi, evlilik bireysel değil toplumsal bir olgudur. Toplumsal olmasından dolayı, evlilikte bireysel tercihler kadar, toplumsal özellikler etkili olmaktadır. Hatta bazı yer ve zamanlarda toplumsal etkiler daha sert ve belirgin olabilmektedir. Toplumsal etkiler içinde, aile büyük önem kazanmaktadır. Çocuğun veya gencin yaşamlarının büyük bir bölümünü içinde geçirdikleri, sosyalleştikleri, yeni bilgi ve deneyimleri kazandıkları aile, doğal olarak çocuğun veya yetişkinin tutum ve davranışlarını kodlamaktadır. Evlilik, evlenilecek eş konusunda da aynı şey geçerli olmaktadır. Çocuk içinde yaşadığı aile ortamında yaşanılanların, anne babasının

---

[752] Şengül, N. : "Aileleriyle Birlikte ve Yetiştirme Yurdunda Kalan Ergenlerin Değer Tercihlerinin Karşılaştırılması", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Atatürk Üniv.ersitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Erzurum, 2001, s. 51.
[753] Geçtan, E. : **Psikanaliz ve Sonrası**, Metis Yay., İstanbul, 2004, s. 41.
[754] İbrahimoğlu, D. : A.g.e., s. 63.

birbirlerine karşı takındıkları tutum ve davranışlarının etkisinde kalmaktadır. Bu konuda olumlu geri bildirim alan çocuk, annesi gibi bir kadını veya babası gibi bir erkeği eş olarak model edinmektedir. Çocuk, memnun olduğu, beğendiği ve özendiği anne baba ilişkisini kendi hayatında uygulamak istemektedir. Aile içi ilişkilerinde problemi olan, anne babası arasında sorun olan çocuk ise, "var olanı" değil de "olması gerekeni" kafasında canlandırarak kendi "ideal eş" tanımını yapmaktadır. Dolayısıyla, çocuk içinde olduğu aile yapı ve ortamına bağlı olarak, "ideal eş" tanımını yapmaktadır. Araştırmanın konu ile ilgili sonuçları tablo 87'de verilmektedir.

Tablo 87: Ailenin parçalanması ile çocuğun ideal eş tanımı arasındaki ilişki

		Sizce ideal bir eş nasıl olmalıdır?					
		Eşine karşı sevgi ve saygı duyan	Eşine dürüst davranan	Eşine değerli olduğunu hissettiren	Sorumlulukl arını yerine getiren	Romantik	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	140	35	29	42	34	280
		50,0%	12,5%	10,4%	15,0%	12,1%	100,0%
		56,0%	33,7%	33,3%	63,6%	64,2%	50,0%
		25,0%	6,3%	5,2%	7,5%	6,1%	50,0%
	Annem ile birlikte	67	42	31	13	11	164
		40,9%	25,6%	18,9%	7,9%	6,7%	100,0%
		26,8%	40,4%	35,6%	19,7%	20,8%	29,3%
		12,0%	7,5%	5,5%	2,3%	2,0%	29,3%
	Babam ile birlikte	17	1	11	0	7	36
		47,2%	2,8%	30,6%	,0%	19,4%	100,0%
		6,8%	1,0%	12,6%	,0%	13,2%	6,4%
		3,0%	,2%	2,0%	,0%	1,3%	6,4%
	Yurtta	7	7	0	5	1	20
		35,0%	35,0%	,0%	25,0%	5,0%	100,0%
		2,8%	6,7%	,0%	7,6%	1,9%	3,6%
		1,3%	1,3%	,0%	,9%	,2%	3,6%
	Akrabalarımla	16	17	10	6	0	49
		32,7%	34,7%	20,4%	12,2%	,0%	100,0%
		6,4%	16,3%	11,5%	9,1%	,0%	8,8%
		2,9%	3,0%	1,8%	1,1%	,0%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	3	2	6	0	0	11
		27,3%	18,2%	54,5%	,0%	,0%	100,0%
		1,2%	1,9%	6,9%	,0%	,0%	2,0%
		,5%	,4%	1,1%	,0%	,0%	2,0%
Total		250	104	87	66	53	560
		44,6%	18,6%	15,5%	11,8%	9,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		44,6%	18,6%	15,5%	11,8%	9,5%	100,0%

x^2: 81.907 df: 20 $p< 0.05$

Tablodan da görüldüğü gibi, anne babasıyla yaşayan çocukların % 50'si evleneceği eşte "eşine sevgi ve saygıyı" aramakta iken, bu oran annesiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %40.9'a, babasıyla yaşayan ocuklarda %47.2'a, yurtta yaşayanlarda %35'e, akrabalarıyla yaşayanlarda %32.7'ye, abla ve ağabeyiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında da %27.3'e gerilemektedir. Parçalanmış aile çocuklarının "ideal eş" tanımında "eşine karşı sevgi ve saygı duymalı" kriteri, diğer çocuklardan düşük çıkmaktadır. Parçalanmış aile çocuklarının "ideal eş" tanımında "eşine dürüst davranma" ve "eşine değerli olduğu hissettirme" kriteri daha öne çıkmaktadır. (% 25.6,

%35, %34.7, %18.2 ve %18.9, %30, %20.4, %54) Araştırmada bu soru açık uçlu sorulmuş ve verilen cevaplar, bu beş seçenek şeklinde ortaya çıkmıştır. Dikkat edilirse, şıklar birbirinden çok farklı şeyleri değil de birbirine yakın şeyleri anlatmaktadır. Eşine karşı sevgi ve saygı duyan bir kişi, eşine hem dürüst olmak hem de ona değerli olduğu hissettirmek durumundadır. Eşine dürüst olmayan veya eşine değerli olduğunu hissettirmeyen bir kişinin eşine sevgi ve saygı duyması ne kadar düşünülebilir veya ne kadar anlamlı olabilir? Dolayısıyla bu cevaplar birbirini tamamlamaktadır.

Tablo 88: Ailenin parçalanma şekli ile çocuğun ideal eş tanımı arasındaki ilişki

		Sizce ideal bir eş nasıl olmalıdır?					
		Eşine karşı sevgi ve saygı duyan	Eşine dürüst davranan	Eşine değerli olduğunu hissettiren	Sorumlulukl arını yerine getiren	Romantik	Total
Anneniz	Sağ	181	67	49	52	39	388
		46,6%	17,3%	12,6%	13,4%	10,1%	100,0%
		72,4%	64,4%	56,3%	78,8%	73,6%	69,3%
		32,3%	12,0%	8,8%	9,3%	7,0%	69,3%
	Öldü	22	12	8	0	1	43
		51,2%	27,9%	18,6%	,0%	2,3%	100,0%
		8,8%	11,5%	9,2%	,0%	1,9%	7,7%
		3,9%	2,1%	1,4%	,0%	,2%	7,7%
	Boşandı	47	25	30	14	13	129
		36,4%	19,4%	23,3%	10,9%	10,1%	100,0%
		18,8%	24,0%	34,5%	21,2%	24,5%	23,0%
		8,4%	4,5%	5,4%	2,5%	2,3%	23,0%
Total		250	104	87	66	53	560
		44,6%	18,6%	15,5%	11,8%	9,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		44,6%	18,6%	15,5%	11,8%	9,5%	100,0%

x^2: 20.978 df: 8 $p< 0.05$

		Sizce ideal bir eş nasıl olmalıdır?					
		Eşine karşı sevgi ve saygı duyan	Eşine dürüst davranan	Eşine değerli olduğunu hissettiren	Sorumlulukl arını yerine getiren	Romantik	Total
Babanız	Sağ	156	45	44	43	35	323
		48,3%	13,9%	13,6%	13,3%	10,8%	100,0%
		62,4%	43,3%	50,6%	65,2%	66,0%	57,7%
		27,9%	8,0%	7,9%	7,7%	6,3%	57,7%
	Öldü	47	34	13	9	5	108
		43,5%	31,5%	12,0%	8,3%	4,6%	100,0%
		18,8%	32,7%	14,9%	13,6%	9,4%	19,3%
		8,4%	6,1%	2,3%	1,6%	,9%	19,3%
	Boşandı	47	25	30	14	13	129
		36,4%	19,4%	23,3%	10,9%	10,1%	100,0%
		18,8%	24,0%	34,5%	21,2%	24,5%	23,0%
		8,4%	4,5%	5,4%	2,5%	2,3%	23,0%
Total		250	104	87	66	53	560
		44,6%	18,6%	15,5%	11,8%	9,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		44,6%	18,6%	15,5%	11,8%	9,5%	100,0%

x^2: 28.174 df: 8 $p< 0.05$

Bütün ve sağlıklı aile yaşantısına sahip çocuklar "var olan" dan, parçalanmış ve sağlıksız aile yaşantısına sahip çocuklar da "olması gereken" den hareketle "ideal eş" tanımı yaparak birbirlerine yaklaşmaktadırlar. Araştırmanın ailenin parçalanma şekline

ve içinde yaşanılan aile ortamının niteliğine ait tablolarında (Tablo: 88, 89) verilen sonuçlar da bu düşünceyi doğrulamaktadır. Bu tablolarda görüldüğü gibi, ailenin parçalanma şeklinde ve içinde yaşanılan aile ortamının niteliği diğer değişkenlere göre çok bir fark yaratmamaktadır. Benzer sonuçlar çıkmasında farklı nedenler etkili olmaktadır. Anne babasıyla sevgi ve saygının hakim olduğu bir ailede yaşayan çocuk gördüğü, yaşadığı ve benimsediği ilişki düzenini ve modelini evleneceği eşinde aramaktadır. Parçalanmış aile ve sürekli tartışma ve geçimsizliğin olduğu ailede yaşayan çocuk ise, olmasını istediği, eksikliğini hissettiği ve öykündüğü ilişki düzeni ve modelini evleneceği eşinde aramaktadır. "Olan" ve "olması gereken" şeklinde özetlenecek farklı nedenler, aynı noktada buluşarak "ideal eş" tanımını oluşturmaktadır. Nitekim, çocukların yazdıkları komposizyonlar da bu düşünceyi doğrulamaktadır. Aile ve gelecek ile ilgili düşüncelerin ifade edildiği komposizyon çalışmalarında ailesinde parçalanmaya, geçimsizlik ve çatışmaya bağlı olarak sorun yaşayan çocuklar, kesinlikle kendi anne babaları gibi bir eş olmak istemediklerini, ailesinde problem olmayan ve sevgi ve saygının süreklilik özelliği gösterdiği ailelerde yaşayan çocuklar ise kendi anne babası gibi birer eş olmayı düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 89: İçinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile çocuğun ideal eş tanımı arasındaki ilişki

		Sizce ideal bir eş nasıl olmalıdır?					
		Eşine karşı sevgi ve saygı duyan	Eşine dürüst davranan	Eşine değerli olduğunu hissettiren	Sorumlulukl arını yerine getiren	Romantik	Total
Nasıl bir aile düzeni içinde yaşıyorsunuz?	Ailemle yaşamıyorum	5	4	2	8	1	20
		25,0%	20,0%	10,0%	40,0%	5,0%	100,0%
		2,0%	3,8%	2,3%	12,1%	1,9%	3,6%
		,9%	,7%	,4%	1,4%	,2%	3,6%
	Sevgi ve saygının olduğu	170	76	51	46	32	375
		45,3%	20,3%	13,6%	12,3%	8,5%	100,0%
		68,0%	73,1%	58,6%	69,7%	60,4%	67,0%
		30,4%	13,6%	9,1%	8,2%	5,7%	67,0%
	Sürekli tartışmanın	75	24	34	12	20	165
		45,5%	14,5%	20,6%	7,3%	12,1%	100,0%
		30,0%	23,1%	39,1%	18,2%	37,7%	29,5%
		13,4%	4,3%	6,1%	2,1%	3,6%	29,5%
Total		250	104	87	66	53	560
		44,6%	18,6%	15,5%	11,8%	9,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		44,6%	18,6%	15,5%	11,8%	9,5%	100,0%

x^2: 26.294 df: 8 $p < 0.05$

Çocuk veya yetişkinin gelecekteki aile ve evlilik ilişkisi belirlemek açısından "ideal eş" tanımı kadar, "ideal anne" ve "ideal baba" tanımları da önemli olmaktadır. Aile içinde eşlerin kendi aralarında birbirlerine karşı görev ve sorumlulukları kadar, çocuklarına karşı da görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Anne baba ve çocuk arasındaki ilişkilerin çerçevesini belirleyen bu karşılıklı görev ve sorumluluklar, bütün olarak aile ve evlilik kurumunu oluşturmaktadır. Çocuğun "ideal ebeveyn" tanımı, bir taraftan şimdiye kadar kendisine uygulanan ebeveyn tutum ve davranışlarını, öbür

taraftan da olması gereken ebeveyn tutum ve davranışlarını kapsamaktadır. Bu ikisinin kesişimi, çocuğun "ideal ebeveyn" tanımını oluşturmaktadır.

Ergenler üzerinde yapılan araştırmada, sizce iyi bir anne nasıl olmalıdır? sorusu sorulmuş, ergenlerin %52'si hoşgörülü, %43.2'si arkadaş gibi, %38.6'sı sabırlı, %27.9'u şefkatli, %23.3'ü güler yüzlü, %16.4'ü ilgilenen, %15.3'ü dinleyen, %14.10'u karşılaştırma yapmayan, %7.2'si hesap sormayan, %7'si eleştirmeyen, %6.8'si zorlamayan, %3.5'i dövmeyen cevabını vermiştir. Ergenlere aynı şekilde ideal baba nasıl olmalıdır? sorusu sorulmuş; ergenlerin %43.1'i hoşgörülü, %40.9'u sabırlı, %38'i arkadaş gibi, %23.2'si şefkatli, %22.5'i güler yüzlü, %18.3'ü ilgilenen, %17.7'si dinleyen, %9.3'si hesap sormayan, %8.7'si karşılaştırma yapmayan, %7.7'si zorlamayan, %7.5'si dövmeyen cevabını vermişlerdir.[755]

Araştırmada bu konuya ilişkin soru açık uçlu olarak sorulmuştur. Örneklemin verdiği cevaplar baz alınarak aşağıdaki seçenekler belirlenmiştir. Çocukların "ideal anne" ve "ideal baba" tanımları aslında içinde oldukları ailede, kendilerine yönelik ebeveyn tutum ve davranışları hakkında bilgi vermektedir. Dolayısıyla, yapılan tanımlamalar bir taraftan da, çocuğun yaşadığı sorunlar ve bu sorunların kendi üzerlerindeki etkilerini anlatmaktadır. Aşağıdaki tablo 90 ve tablo 91 sonuçlarının bu doğrultuda değerlendirilmesinin daha anlamlı olacağı düşünülmektedir. Tablo 90 araştırmanın ailenin parçalanma değişkenine göre, çocukların "ideal anne" tanımlarını, tablo 91 de "ideal baba" tanımlarını vermektedir.

Tablo 90: Ailenin parçalanması ile çocuğun "ideal anne" tanımı arasındaki ilişki

[755] **Türk Ailesinde Adolesanların Sorunları**, s. 356 ve 366.

		Sizce iyi bir anne nasıl olmalıdır?				
		Çocuklarına iyi davranan	Çocuklarına gerektiği ilgiyi gös	Arkadaş gibi	Sabırlı	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	109	64	105	2	280
		38,9%	22,9%	37,5%	,7%	100,0%
		39,2%	55,2%	65,2%	40,0%	50,0%
		19,5%	11,4%	18,8%	,4%	50,0%
	Annem ile birlikte	100	31	30	3	164
		61,0%	18,9%	18,3%	1,8%	100,0%
		36,0%	26,7%	18,6%	60,0%	29,3%
		17,9%	5,5%	5,4%	,5%	29,3%
	Babam ile birlikte	15	9	12	0	36
		41,7%	25,0%	33,3%	,0%	100,0%
		5,4%	7,8%	7,5%	,0%	6,4%
		2,7%	1,6%	2,1%	,0%	6,4%
	Yurtta	20	0	0	0	20
		100,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%
		7,2%	,0%	,0%	,0%	3,6%
		3,6%	,0%	,0%	,0%	3,6%
	Akrabalarımla	30	10	9	0	49
		61,2%	20,4%	18,4%	,0%	100,0%
		10,8%	8,6%	5,6%	,0%	8,8%
		5,4%	1,8%	1,6%	,0%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	4	2	5	0	11
		36,4%	18,2%	45,5%	,0%	100,0%
		1,4%	1,7%	3,1%	,0%	2,0%
		,7%	,4%	,9%	,0%	2,0%
Total		278	116	161	5	560
		49,6%	20,7%	28,8%	,9%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		49,6%	20,7%	28,8%	,9%	100,0%

x^2: 53.848 df: 15 $p < 0.05$

Tablo 90'da görüldüğü gibi anne babasıyla yaşayan çocukların %38.9'u "ideal anne" için çocuklarına iyi davranan cevabını verirken, bu oran annesiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %61'e, babasıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %41.7'ye, yurtta yaşayanlarda % 100'e, akrabalarıyla yaşayanlar parçalanmış aile çocuklarında %61.2'ye yükselmektedir. Abla ve ağabeyiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında ise bu oran %36.4 olmuştur. "İdeal anne"ye yönelik diğer tanımlamalarda anlamlı bir ilişki kurmak güç olmaktadır. Tablodan da görüldüğü gibi, oranlar parçalanmış aile çocukları içinde farklılık göstermektedir. Belirgin fark çocuklarına iyi davranma seçeneğinde görülmektedir. Bu sonuç da, parçalanmış aile çocuklarının anneleriyle aralarındaki sorunu işaret etmektedir. Çocuklarına iyi davranacak bir anne özlemi, parçalanmış aile çocuklarında gözlemlenmektedir. Gerek boşanma gerekse ölüm nedeniyle sorunlarla yalnız kalan anne aşırı rol yükünden dolayı, zaman zaman çocuklarına iyi davranamamaktadır. Sorunlar karşısında yalnız kalan ve zorlanan anne, çocuklarına gerektiği şekilde davranmaktan ziyade, onlara gerektiğinden fazla baskı uygulayabilmektedir. Bundan dolayı da, çocukların "ideal anne" tanımında çocuklarına iyi davranma kriteri daha çok öne çıkmaktadır.

Tablo 91: Ailenin parçalanması ile çocuğun ideal baba tanımı arasındaki ilişki

		Sizce iyi bir baba nasıl olmalıdır?					
		Çocuklarına adil davranan	Dayak atmayan	Çocukarına destek olan	Çocuklarının maddi ve manevi ihtiyacını kar	Eğitimli ve para kazanan	Total
Kiminle yaşıyorsunuz?	Anne, baba ve Kardeşlerimle	103	28	104	38	7	280
		36,8%	10,0%	37,1%	13,6%	2,5%	100,0%
		49,0%	43,8%	54,7%	45,2%	58,3%	50,0%
		18,4%	5,0%	18,6%	6,8%	1,3%	50,0%
	Annem ile birlikte	63	16	42	40	3	164
		38,4%	9,8%	25,6%	24,4%	1,8%	100,0%
		30,0%	25,0%	22,1%	47,6%	25,0%	29,3%
		11,3%	2,9%	7,5%	7,1%	,5%	29,3%
	Babam ile birlikte	6	5	19	4	2	36
		16,7%	13,9%	52,8%	11,1%	5,6%	100,0%
		2,9%	7,8%	10,0%	4,8%	16,7%	6,4%
		1,1%	,9%	3,4%	,7%	,4%	6,4%
	Yurtta	13	2	5	0	0	20
		65,0%	10,0%	25,0%	,0%	,0%	100,0%
		6,2%	3,1%	2,6%	,0%	,0%	3,6%
		2,3%	,4%	,9%	,0%	,0%	3,6%
	Akrabalarımla	18	11	19	1	0	49
		36,7%	22,4%	38,8%	2,0%	,0%	100,0%
		8,6%	17,2%	10,0%	1,2%	,0%	8,8%
		3,2%	2,0%	3,4%	,2%	,0%	8,8%
	Abla ve Ağabeğimle	7	2	1	1	0	11
		63,6%	18,2%	9,1%	9,1%	,0%	100,0%
		3,3%	3,1%	,5%	1,2%	,0%	2,0%
		1,3%	,4%	,2%	,2%	,0%	2,0%
Total		210	64	190	84	12	560
		37,5%	11,4%	33,9%	15,0%	2,1%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		37,5%	11,4%	33,9%	15,0%	2,1%	100,0%

x^2: 50.876 df: 20 $p < 0.05$

Çocukların ideal baba tanımları tablo 91'te verilmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere, ailenin parçalanması, çocukların "ideal baba" tanımlamasında önemli bir fark yaratmamıştır. Ancak, "çocuklarına adil davranma" yı ideal baba için öne sürenler içinde parçalanmış aile çocukları daha fazla olmaktadır. Tabloda görüldüğü gibi, çocuklarına adil davranmayı %65 ile yurtta yaşayan parçalanmış aile çocukları ve %63 ile abla ve ağabeyiyle yaşayan parçalanmış aile çocukları ifade etmişlerdir. Bu oranlar, çocukların babalarıyla yaşadıkları sorunları açıklamaktadır.

SONUÇ

Genel anlamda anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan bir birim olarak ifade edilen aile, tarihin en eski kurumudur. En ilkelinden en modernine kadar toplumlar, çeşitli zaman ve mekânlarda yapı ve işleyişi birbirinden farklı aile tiplerini

oluşturarak hayatlarını sürdürmüşlerdir. Her sosyal kurum gibi aileyi de, insanların ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel ihtiyaçları ortaya çıkarmıştır. Yapısı, şekli ve işleyişi birbirinden farklılık gösteren her ailenin arkasında, bu insan ihtiyaçları vardır. Tarih sahnesine çıkan her toplum, sahip olduğu tarih, coğrafya, kültür ve hâkim üretim şekli gibi bir çok esasa uygun aile türü oluşturmuştur. Geniş, çekirdek, geçiş, kır, kent, gecekondu, ataerkil, babaerkil, sorarat, levirant… gibi sıralanabilecek değişik aile türlerini, meydana geldiği toplumun farklılık gösteren toplumsal yapısı belirlemiştir.

Toplumsal yapının temel unsurlarından olan aile, meydana gelen tüm değişim ve dönüşümlerden etkilenmiş, onlara kendini uyarlayabilmiş ve yerine getirmiş olduğu fonksiyonlarla kendini koruyabilmiştir. Ait olduğu toplumun en küçük örneğini temsil etme özelliğini taşıyan aile, her şeyden önce ekonomik ve sosyal bir birimdir. Ekonomik ve sosyal birim olma özelliğini, üzerine almış olduğu görev ve sorumluluklardan kazanan ailenin, diğer kurumlar içinde yaşamsal niteliği ilk sırayı almaktadır. Zira dünyaya gelen her çocuk, hem her türlü varlıkla teması ilk burada gerçekleştirerek onları tanımakta; hem de yaşamakta olduğu toplumla bağı ilk burada kurmaktadır. Toplumsal yapı unsurlarının, birlikte meydana getirdiği ve yaşattığı sistem içindeki diğer yapı unsurlarına karşı bazı sorumlulukları vardır. Yapı unsurlarından her kurumun üzerine almış olduğu görev ve sorumlulukları, yani fonksiyonları yerine getirmesi, bir taraftan diğer yapı unsurlarına karşı sorumluluklarını yerine getirirken, diğer taraftan da parçası olduğu yapının bütünlüğüne ve devamlılığına katkı sağlar. Bu nedenle, kurumların üzerinde olan fonksiyonlarını eksiksiz yerine getirmesi arzulanır. Kurumun sorumlu olduğu fonksiyonlarındaki herhangi bir aksama veya yetersizlik, yapının düzenli işleyişini ve devamlılığını tehlikeye sokar.

Ailenin, bir yapı unsuru olmaktan doğan ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik fonksiyonları vardır. Aile en genel hatlarıyla nüfusu yenileme, milli kültürü aktarma, çocukları sosyalleştirme, üyelerine biyolojik ve psikolojik tatmin sağlama gibi fonksiyonlara sahiptir. Normal koşullarda her aile, bu fonksiyonların tamamına yakınını düzenli bir şekilde yerine getirir. Aileyi kuran ve sürdüren farklı cinsiyetteki eşler, biyolojik birçok ihtiyaçları yanı sıra cinsel ihtiyaçlarını, toplumun kabul edebileceği bir şekilde ancak aile içinde giderirler. Evlenip aile kuran erkek ve kadın, üreme ile karşıladıkları bu biyolojik ihtiyaçla birlikte toplumun devamını sağlarlar. Nitekim, toplumun devamlılığı, aile içinde meydana gelecek ve yaşayacak çocuğa bağlıdır.

Doğada bakım, ilgi, sevgi ve desteğe en çok ve uzun süre ihtiyaç hisseden tek canlı varlık insan yavrusudur. Dünyaya gelen çocuk, doğduğu andan başlamak üzere

çok uzun bir süre, anne babasının yakın ilgi, sevgi ve desteğine muhtaç olarak yaşar. Aile içinde anne baba, çocuğun biyolojik ve psikolojik tüm ihtiyaçlarını karşılıksız olarak büyük bir özveri ve sabırla karşılar. Yeme, içme ve temizlik başta olmak üzere çocuğun günlük her türlü ihtiyaç ve bakımı, kendi aile büyükleri tarafından giderilir. Çocuğun fiziksel, zihinsel ve ruhsal gelişimin arzu edildiği şekilde tamamlanması bu tür ihtiyaçlarının zamanında, düzenli ve yeterli karşılanmasına bağlıdır. Ancak, çocuğun beslenme ve temizlenme gibi biyolojik; sevilme ve ilgilenilme gibi psikolojik ihtiyaçlarından farklı olarak içinde yaşadığı toplumsal hayata hazırlanma gibi eğitsel ve sosyal ihtiyaçları da mevcuttur. Çocuk, konuşmaya, yürümeye kısaca kendi kendini idare etmeye başladığı andan itibaren, ilişkiye girdiği yakın çevre, grup ve toplumu tanıma ve onlarla diyaloga girmeye yönelir. Bahsedilen ortamlarda istenen ve beklenen başarının elde edilmesi için, çocuğun toplumsal hayata hazırlanması gerekir. Çocuğun, toplumsal hayata iyi bir şekilde hazırlanması, onun içinde yaşadığı topluma ait hukuk, din, ahlâk, gelenek, görenek ve âdetlere ilişkin kuralları öğrenmesi anlamını taşır. Bahsedilen kuralların öğrenilmesi ve uygulanılması, çocuğun yaşamında ona kolaylıklar sağlar. Yaşadığı toplumu tanıyan ve onun gereklerine göre hareket eden çocuk, hayatın geri kalan kısmını uyumlu ve düzenli geçirerek yaşamaktan arzu ettiği doyumu elde eder. Çocuklara bu konularda, rehber olarak yardımcı edecek kişi, hiç kuşkusuz anne babalardır. Her anne baba, daha önce kendi anne babalarından öğrendikleri yaşama dönük tüm bilgi ve deneyimleri, çocuklarına aktararak onlara karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirirler. Çocuklarına bu konularda yardımcı olan her anne baba, bir taraftan ebeveyn olma, bir bütünün parçası olma duygusunu kazanarak sorumluluk alma, yalnızlıktan ve bireysellikten kurtulma gibi psiko-sosyal ihtiyaçlarını karşılarken; diğer taraftan bir aile olarak kültür nakletme, çocuğu sosyalleştirme ve eğitme fonksiyonlarını yerine getirirler. İçine doğduğu ailesi tarafından sosyalleşen ve eğitilen çocuk, kendine ait tutum ve davranışlar anlamına gelen kişiliğini kazanır. Kişilik, psikolojik anlamda “id”, “ego” ve “süperego” nun birlikteliğiyle şekillenir. “İd” ve “ego” canlı varlığın biyolojik ve fizyolojik yanlarına, “süper ego” ise sosyal yanına karşılık gelir. Kişiliğin sosyal yanını oluşturan “süperego” nun oluşumu ve gelişimi noktasında anne babanın varlığı ve yakın ilgisi belirleyici olur. Onların varlığı ve yakın ilgisiyle çocuk, her tutum ve davranışında ona sosyal kuralları hatırlatan, gerçeklerle bağ kurmasını sağlayan ve engellemelerle karşılaştığında ona doğru yolu gösteren doğal bir mekanizma edinir. Bu doğal mekanizma, kişiliğin ayrılmaz bir parçası olduğunda, bireyin sosyal yaşantısı daha uyumlu, mutlu ve düzenli olur.

Ailenin karşılayarak toplumsal yapı ve unsurlarına karşı sorumluluklarını yerine getirdiği insan yaşamındaki bu önemli fonksiyonlar, onun sağlıklı işleyişine bağlıdır. Daha açık bir ifadeyle, ancak üzerine almış olduğu görev ve sorumlulukları yeterince yerine getiren anne babanın varlığı ve onlar arasında sevgi ve saygıya dayalı bir ilişki düzeni, aileden beklenen fonksiyonları yerine getirmesine imkân tanır. Anne babaların ölüm, boşanma ve ayrı yaşamaları sonucu ailenin parçalanması ve aile içi ilişkilere hâkim olan geçimsizlik, tartışma ve çatışma, ondan beklenen fonksiyonların yerine getirmesini engeller. Ailede bu anlamda bir fonksiyon kaybı çıkaran boşanma ve aile içi ilişkinin sağlıksız olmasına neden olan geçimsizlik ve çatışma, bir anda ve kendiliğinden meydana gelen bir durum değildir. Sonu boşanmaya vararak aileyi parçalayan geçimsizlik ve tartışmanın birbiri içine geçmiş ancak birbirinden farklı birçok nedeni bulunur. Ailenin yapı ve işleyişinde bir bozulma olarak başlayarak onun fonksiyonlarını olumsuz etkileyen aile içi geçimsizlik ve boşanmanın arkasında, yaşanan değişim ve dönüşümler yatar. Bunlar, kabaca yaşanılmakta olan sosyal süreçler olarak tanımlanır. Modernleşme, sanayileşme, kentleşme süreçleri ve bu süreçlerin beraberinde getirdikleri kadının çalışma hayatına katılımı, insan hayatı üzerinde her an etkisi artan kitle iletişim araçları, hayatın her alanında kendini hissettiren şiddet ve ekonomik krizler tek başlarına veya birlikte ilk başta aile içinde geçimsizlik ve tartışma ve daha sonra boşanmaya neden olarak aileyi parçalamaktadır.

Hızlı değişimi ortaya çıkaran, bireyselleşme adına insanları rekabete sokan, kişi hak ve özgürlüğü adına yalnız hareket etme ve yaşamayı artıran, rasyonelleşme adına sosyal yaşam üzerinde çok önemli fonksiyonlar yerine getiren kurumları bilime indirgeyerek sosyal bozulmalara neden olan, makine bağımlı insan yaşamını yapılandırarak "yabancılaşma"yı, hızı ve etkisi kesilmeyen değişmelerle "anomi"yi doğuran, kişisel gelişme adına insanları daha az üretip daha çok tüketmeye sevk ederek ekonomik darboğazlar oluşturan, tekdüze yaşam koşulları ve uygun olmayan yayın programlarıyla şiddeti yaşatan veya çoğaltan, kadının aile içindeki pozisyonlarına ait itirazlarla ona karşı tavır almayı teşvik eden, "ne olursa uyar" anlayışıyla sosyal ahlâkı ortadan kaldıran bu süreçler toplamı bazen tek, bazen de hep birlikte aile içinde geçimsizlik ve çatışma yaratarak boşanmaları artırmaktadır. Yaşanan bu değişimler ve ortaya çıkan bu oluşumlara bağlı olarak dünyada, Türkiye'de ve Malatya'da boşanma her geçen gün artmakta ve aileler parçalanmaktadır.

Küresel bir olgu olarak artış gösteren aile içi geçimsizlik ve boşanma, hem birey hem de toplum yaşamını tehdit etmektedir. Ölüm, boşanma ve ayrı yaşama şeklinde

beliren ailedeki parçalanma ve geçimsizlik, tartışma ve çatışma şeklinde meydana gelen olumsuz aile yaşantısı, başta çocuklar olmak üzere eşlerin geri kalan yaşamlarını olumsuz olarak etkilemektedir. Ailedeki parçalanmadan ve olumsuz koşullardan bakım, ilgi, sevgi ve desteğe daha çok ve uzun süre ihtiyacı olan çocuk en çok olumsuz etkilenir. Ailenin parçalanması sonucu doğan ekonomik, sosyal ve kültürel her türlü problemler, doğrudan çocuğa yansır. Ortaya çıkan ve her an etkisini artıran aile problemleri, çocuğun fiziksel, zihinsel ve ruhsal gelişimini sağlayacak ihtiyaçlarının karşılanmasını engelleyebildiği gibi, ileriki yaşantısında ona çok farklı faydalar sağlayacak olan sosyalleşme sürecini kesintiye uğratır. Dolayısıyla, ailenin parçalanması ve olumsuz koşullar taşıması, içinde yaşamak durumunda olan çocuğun ihtiyaçlarının karşılanmasını engelleyerek; eğitim ve toplumsal hayata hazırlanma anlamına karşılık gelen sosyalleşme sürecini aksatarak onun bir takım sosyal problemler yaşamasına neden olur.

Birkaç "araştırma tekniği"nin bir arada kullanılmasına çalışılan araştırma, bahsedilen konular üzerine geliştirilmiştir. Parçalanmış aile çocuk ilişkisinin ortaya çıkardığı sosyal problemlerin tartışıldığı araştırma üç ana varsayıma sahiptir. Bunlardan birincisi; ailenin parçalanması, çocuğun bazı sosyal problemler yaşamasına olur varsayımıdır. İkincisi; ailedeki parçalanma şekli, çocuğun yaşayacağı sosyal problemleri etkiler varsayımıdır. Üçüncüsü de, içinde yaşanılan aile ortamının niteliğinin çocuğun bazı sosyal problemler yaşamasına neden olur varsayımıdır. Bu üç ana varsayımı destekleyen veya onu tamamlayan on tane de alt varsayım vardır. Araştırmanın bu üç ana ve on alt varsayımı, doğrulanmış bulunmaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgular, ailenin parçalanmasının ve içinde yaşanılan olumsuz aile koşullarının, çocuğun eğitimdeki başarısız olmasına neden olduğu, içe kapanıklık, düşük benlik saygısı, depresyon ve sadist tutum ve davranışlar şeklinde görülen ruh sağlığı problemleri yaşaması sonucunu ortaya çıkardığı, saldırganlık, şiddet, suç işleme ve intihar etme eğilimleri olarak antisosyal davranışlar göstermesine etki ettiği, "anomi ve yabancılaşma" yaşama ve sigara, alkol ve uyuşturucu bağımlığına yönelttiği, çocuk işçiliği veya çalışan çocuk durumunu ortaya çıkararak çocuğun gelecek yaşantısını olumsuz etkilediği sonuçlarını doğrulamıştır. Daha açık bir ifadeyle, araştırma sonuçları ailenin parçalanması ve içinde yaşanılan aile ortamının olumsuzluğu ile çocuğun bahsedilen sosyal problemler yaşaması arasında bir ilişki olabileceğini ortaya çıkarmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular, şunlardır:

Çocuğun eğitimdeki başarısı en net karne sonuçlarıyla belirlenir. Derslerdeki performansı yansıtan karne, çocuğun eğitimdeki başarısı hakkında en genel bilgiyi verir. Konuya bu açıdan bakıldığında araştırmadan elde edilen sonuç, ailenin parçalanmasının ve içinde yaşanılan olumsuz aile koşullarının çocuğun eğitimdeki başarısını düşürdüğünü ortaya çıkarmıştır. Araştırmanın konuya ilişkin sonucuna göre en son aldığı karnede iki, üç ve daha fazla zayıf olduğunu söyleyenler, daha çok ölüm ve boşanma sonucu parçalanmış aile çocuklarıdır. Karnesinde hiç zayıf olmayanların %42.5'i annesi sağ, %16.3'ünün ölü iken %31'inin annesi boşanmıştır. Karnesinde hiç zayıf olmayanların %42.4'ünün babası sağ, % 32.4'ünün ölü iken, %31'inin babası boşanmıştır. Dolayısıyla, anne babası sağ olanların dersteki başarısı yüksektir. Buna karşın, anne babası olmayan veya boşanmış olanların karnedeki zayıfları üç ve daha fazladır. Araştırma sonucuna göre, üçten fazla başarısız dersi olanların %21.1'inin annesi sağ, %46.5'inin ölü iken, %32.6'sının annesi boşanmıştır. Karnesinde üç ve daha fazla zayıfı olanların %22.3'ünün babası sağ, %27.8'inin ölü iken, %32.6'sının babası boşanmıştır. Anne babası sağ olanların okuldaki başarısı yüksek olmasına rağmen, anne babası ölü ve boşanmış olanların okuldaki başarıları düşüktür. Dolayısıyla ailenin parçalanması, çocuğun eğitimdeki başarısını olumsuz etkilemektedir. Ailenin parçalanması, çocuğun sevgi, ilgi ve destek görme ihtiyacının karşılanmasını engelleyerek onun eğitimdeki başarısını düşürmektedir.

Araştırmada içinde yaşanılan aile ortamının niteliği ile çocuğun okuldaki başarısı arasındaki bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuca göre, ailesiyle yaşamayan ve sürekli tartışma ve geçimsizliğin olduğu bir aile ortamında yaşayan çocukların eğitimdeki başarıları düşüktür. Araştırma örnekleminde karnesinde fazla zayıfı olanları %60 ile ailesiyle yaşamayan yurt çocukları ve %35 ile sürekli tartışmanın olduğu aile içinde yaşayan çocuklar oluşturmaktadır. Buna karşın sürekli sevgi ve saygının olduğu mutlu aileye sahip olma, çocuğun başarısını olumlu yönde etkilemektedir. Karnesinde hiç zayıf olmayan ve tek zayıfı olanları %42.9 ve %20.3 ile daha çok mutlu aileye sahip çocuklar meydana getirmektedir. Dolayısıyla, ailenin varlığı ve olumlu niteliğe sahip olması, çocuğun okuldaki başarısına olumlu yönde etkilemekte iken; ailenin yokluğu ve olumsuz aile koşulları, çocuğun okuldaki başarısını olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü ebeveyn destek, sevgi ve ilgisinden mahrum kalmak, çocuğun öğrenme motivasyonunu düşürmektedir. Anne babanın yakın ilgisiyle oluşabilecek teşvikin olmaması, çocuğun potansiyeli ile performansı arasındaki açığı büyültmektedir. Çocuğun tutum ve davranışlarının ödül ve ceza ile değerlendirme

eksikliği, her türlü yeteneğinin gelişmesini engellediği gibi, onun okul başarısını ve öğrenme yeteneğini geriletmektedir. Olumsuz aile yaşantısı, anne baba eksikliği veya anne baba ilgisizliği, çocuğun içinde var olan yeteneğinin ortaya çıkmasını engelletmektedir. Çocuk, ailenin parçalanması ve ailedeki sorunlar sebebiyle, çeşitli konulardaki yeteneğini ortaya çıkarabilecek uygun ortamı bulamamaktadır.

Kendine özgü tutum ve davranışlar olarak tanımlanan kişiliğin özellikleri, içinde doğup büyüdüğü aile tarafından belirlenmektedir. Çocuğun içine doğduğu ve uzun süre yaşayarak her türlü ihtiyaçlarının karşılandığı ailesi, onun kişilik özelliklerinin belirleyicisi olmaktadır. Bu gerçekten hareketle, çocuğun içine kapanık, yardım sever, güçlü, sözü geçen ve lider kişilik özellikleri göstermesi veya kendini kişilik olarak bu şekilde tanımlamasıyla içinde yaşadığı aile arasında bir ilişki vardır. Araştırmadan elde edilen sonuç, anne babasıyla yaşayan çocukların yardım sever, güçlü, sözü geçen ve lider kişilik; ailesi parçalanan çocuğun ise daha çok içe kapanık kişilik özelliği taşıdığını ortaya çıkarmıştır. Elde edilen sonuca göre, anne babalarıyla yaşayan dolayısıyla tam aileye sahip çocuklar kendilerini daha çok yardımsever (%38.9), güçlü, sözü geçen ve lider (%25.7) olarak tanımlamaktadırlar. Tam aileye sahip çocuklarda kendini kişilik olarak içe kapanık olarak tanımlama oranı %20.4'tür. Ancak kendini içe kapanık olarak görme veya tanımlama annesi ile yaşayanlarda %25'e, babası ile yaşayanlarda %33.3'e, yurtta yaşayanlarda %65'e ve akrabalarında yaşayanlarda %55.1'e yükselmektedir. Kendini yardım sever olarak görme tam aileye sahip olanlarda %38.9 iken bu oran parçalanmış aile çocuklarında % 25'e kadar gerilemektedir. Kendini beş para etmez olarak görme ve tanıma tam aileye sahip olanlarda % 1.8 iken bu oran, annesi ile yaşayanlarda %10.4'e, babası ile yaşayanlarda %5.6'ya, abla ve ağabeyi ile yaşayanlarda %27.3'e yükselmektedir. Dolayısıyla, parçalanmış aile çocukları kendilerini daha çok içe kapanık ve beş para etmez olarak tanımlarken, tam aileye sahip çocuklar kendilerini güçlü, sözü geçen, lider, kuralcı, otoriter ve yardım sever olarak tanımlamaktadır. Ailenin parçalanması, çocuğun içine kapanmasına ve kendini değersiz bulmasına ya da bunlara bağlı kişilik kazanmasına neden olmaktadır. Buna karşın, tam aileye sahip olma, çocuğun kendine güvenmesine, güçlü ve lider ruhlu bir kişilik kazanmasına ve daha çok yardımsever olmasına imkân vermektedir. Çocuk ailenin parçalanmasına içe kapanarak, tepkisizlik ve iletişimde azalma şeklinde bir tepki vermektedir. Duygularını gizleme, olayları kabullenmeme, saklama ve kimseyle paylaşmama, kendini ifade etmede güçlük şeklindeki davranış özellikleri bütün olarak içe kapanık kişilik durumunu oluşturmaktadır. Egosantrik özelliğinden dolayı çocuk,

yaşadığı ve içinde olduğu olayları kendi açısından değerlendirmektedir. Çocuk bu özelliğine bağlı olarak, aile içindeki tartışma ve geçimsizliğe sebep olarak kendini görmektedir. Bundan dolayı suçluluk psikolojisine giren çocuk, içine kapanmakta ve çevre ile olan ilişkilerini azaltmaktadır. Çocuğun içe kapanık bir kişilik özelliği kazanması, onun çevresinde yaşayan insanlardan uzaklaşmasına bağlı olarak yalnızlaşmasına neden olmaktadır. Yalnızlaşan ve çevresiyle ilişkisi azalan, çocuğun ruh sağlığı bozulmakta ve problemli bir yaşam standardı belirmektedir.

Çocuğun içe kapanık kişiliğine bağlı olarak içine düştüğü yalnızlık psikolojisi, onun kendini beğenmemesi veya başarısız bulması anlamına gelen "düşük benlik saygısı" kazanmasına neden olmaktadır. Araştırmada, ailenin parçalanmasıyla çocuğun "düşük benlik saygısı" kazanması arasında bir ilişki kurulabilmiştir. Konuya ilişkin araştırma sonucuna göre, anne babası ile yaşayan tam aileye sahip çocuklar, kendilerini %36.8 oranında sık olarak başarılı görürken, annesiyle birlikte yaşayan parçalanmış aile çocukları %24.4, akrabalarıyla yaşayan parçalanmış aile çocuğu %12.2 oranında kendisini sık olarak başarılı görmektedir. Babası, abla ve ağabeyi ile yaşayanlar ile yurtta kalan parçalanmış aile çocukları, kendilerini hiç sık olarak başarılı görmemektedirler. Parçalanmış aile çocukları, kendilerini daha çok "bazen" başarılı görmekte veya başarılı görmemektedirler. Tam aileye sahip olanların, kendilerini başarılı görmeleri ailenin üyelerine sağladığı aidiyet duygusuyla açıklanabilir. Ailenin varlığı, çocuğa aidiyet duygusu vererek kendisi hakkında olumlu düşünceler kazanmasına neden olmaktadır. Bu duyguyu kazanmakta problemi olan çocuk, kendisi hakkında olumlu düşünmemekte ve kendisini başarılı bulmamaktadır.

Ailesel kaygı olarak tanımlanan anne babanın ölümü veya boşanmaları, çocuklarda görülen depresyonun en büyük nedeni olabilmektedir. Ebeveynini ölüm ve boşanma sonucu kaybeden veya onlardan uzaklaşan çocuk, çok derin bir kaygı içine düşmektedir. Kendini yalnızlığa terk edilmiş ve kenara itilmiş hisseden çocuk, yoğun bir mutsuzluk ve umutsuzluk yaşamaktadır. Boşanma ve ölüme bağlı olarak parçalanan ailenin çocukları, ekonomik, sosyal ve psikolojik bir çok değişiklik ve bunlara uyum sağlama problemleriyle karşılaşmaktadır. Değişiklileri hızlı yaşayan çocuklar, yeni rol ve ilişkileri; konum ve durumları çabucak kabullenip benimsemeleri kolay olmamaktadır. Duygusal anlamlardaki sorunları bir kenara atılsa bile bu durum değişiklilerine alışmak, kişiyi belirli bir noktadan sonra zora sokmaktadır. Uyumda karşılaşılan güçlük, sürekli bir nitelik kazandığında ise, depresyon kendini daha çok

hissettirmektedir. Depresyon, çocukta en çok kendini mutsuz hissetme ve kendini bütün zevk ve eğlenceden mahrum bırakma şeklinde göstermektedir.

Çocuğun depresyon düzeyini gösteren kendini mutsuz hissetme ve kendini tüm zevk ve eğlencelerden mahrum bırakma davranışlarıyla, ailenin parçalanması ve olumsuz aile yaşantısı arasında bir ilişki araştırmada elde edilmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuca göre, anne babası ile birlikte yaşayan çocuklar mutludurlar. Anne babası ile yaşayan çocukların yaşamakta kendilerini mutlu hissetme oranı %60.4 iken bu oran annesi ile birlikte yaşayanlarda %47'e, babası ile birlikte yaşayanlarda % 19.4'e, yurtta kalanlarda %20'ye, akrabalarıyla kalanlarda %24.5'e, abla ve ağabeyleriyle yaşayanlarda %18.2'ye düşmüştür. Dolayısıyla anne babasından ölüm, boşanma ile ayrı yaşamaya zorlanan parçalanmış aile çocukları, kendilerini daha mutsuz olarak görmektedirler. Çocuğun mutsuzluğuna paralel olarak kendini toplumdan dışlaması, kendini tüm zevk ve eğlencelerden mahrum ederek cezalandırması ve bunlara bağlı olarak bir davranış bozukluğu geliştirmesi daha çok parçalanmış ailelerde gözlemlenmektedir. Kendini tüm zevk ve eğlencelerden mahrum bırakma davranışı, anne babası ile birlikte yaşayan çocuklarda %5 gibi çok az oranda görülmesine karşın bu oran, annesi ile birlikte yaşayanlarda %10.4'e, babası ile birlikte yaşayanlarda %22.2'ye, akrabalarıyla birlikte yaşayanlarda %8.2'ye, abla ve ağabeyleriyle yaşayanlarda %18.2'ye yükselmiştir. Parçalanmış aile çocuğu, yaşamaktan mutlu olmamasına bağlı olarak kendini tüm zevk ve eğlenceden mahrum bırakmakta ve mutsuzluğu bu şekilde somutlaştırmaktadır. İçinde olduğu ruh halini, yaşadığı ruhsal problemleri kendi içine daha çok kapanarak, insan ve ilişkilerden daha çok uzaklaşarak ve insani özelliklere sınırlamalar getirerek bir yansıtma yoluna yönelmektedir.

Çocukların depresyon düzeyini belirleyen yaşamaktan mutlu olamama ve kendini tüm zevk ve eğlencelerden mahrum bırakma davranışları, ailenin parçalanması kadar, içinde yaşanılan aile ortamının niteliğine göre de farklılık göstermektedir. Araştırmadan çıkan sonuca göre, sevgi ve saygının hâkim olduğu bir ailede yaşayan çocukların %63.7'si yaşamaktan mutlu olduklarını ifade ederken bu oran sürekli tartışmanın hâkim olduğu aile içinde yaşayan çocuklarda %15.8'e ve yurtta yaşayanlarda %30'a gerilemektedir. Farklı sebepler sonucunda ortaya çıkan geçimsizlik, çatışma ve tartışmalardan en çok çocuklar etkilenmektedir. Tartışma ve geçimsizlik anne babanın kötü örnek olması, üzerine almış olduğu görev ve sorumlulukları yerine getirememesi ve çocuğun fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılayamaması şeklinde çocuğu etkilemektedir. Ortaya çıkan bu olumsuzlukla çocuk,

yaşadıklarından mutlu olamamaktadır. İçine girdiği üzüntüyle çocuk, kendini zevk ve eğlencelerden uzaklaştırmaktadır. Sevgi ve saygının süreklilik gösterdiği ailede yaşayan çocukların %59.2'si zevk ve eğlencelerden kendinizi mahrum etmeyi düşünür müsünüz? soruna hayır cevabını verirken, sürekli tartışmanın hâkim olduğu bir aile ortamına sahip çocukların %30.9'u ve yurtta yaşayan çocukların %10'u hayır cevabını vermiştir. Çocuk aile problemlerine bağlı olarak yaşadığı mutsuzlukla, kendini her türlü zevk ve eğlenceden uzaklaştırmaktadır. Bu davranışını, kendine eziyet etmek, küfretmek ve kendini aç bırakmak gibi çok ileri düzeye götürerek içinde olduğu ruh sağlığı problemlerini çevresine yansıtmaktadır. Ki bu, mazoşist davranış olarak değerlendirilir ve ileri düzeydeki bir ruh sağlığı problemini işaret etmektedir. Araştırmada, ileri düzeyde bir ruh sağlığı problemini işaret eden kendine eziyet etmek, küfretmek ve aç bırakmak gibi mazoşist davranışla ailenin parçalanması arasında bir ilişki bulunmuştur. Elde edilen sonuca göre ailesi ile birlikte yaşayan veya tam aileye sahip olan çocukların %13.6'sı "içinizden kendinize eziyet etmek, aç bırakmak veya küfür etmek gelir mi?" sorusuna evet cevabı verirken, bu oran annesi ile birlikte yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %17.1'e, babası ile birlikte yaşanlarda %22.2'ye, yurtta yaşayanlarda %25'e, akrabalarında yaşayanlarda %26.5'e ve abla ve ağabeyiyle birlikte yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %36.4'e yükselmektedir. Dolayısıyla, parçalanmış aile çocuğu, yaşadığı ekonomik, sosyal ve ruhsal problemlerle normal olmayan davranışlara yönelmekte; sebebi olmadığı sorunların mağduru olmaktan dolayı arzu edilmeyen bir takım davranışlara yönelmektedir. Başka bir ifadeyle, ailenin parçalanması ile azalan sevgi, ilgi ve destek; karşılanmayan fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlar; onaylanmayan, takdir ve teşvik edilmeyen davranışlar, çocukta bazı davranış bozuklukları ortaya çıkarmaktadır.

Çocuğun içinde yaşadığı aile ortamının niteliği de bu noktada oldukça belirleyicidir. Konuya ilişkin araştırma sonucuna göre sevgi ve saygının hâkim olduğu aileye sahip çocuklar, "kendinize eziyet etmek, aç bırakmak veya küfür etmek içinizden geçer mi?" sorusuna %10.4 oranında evet cevabını verirken, bu oran sürekli geçimsizlik ve kavganın olduğu bir aile ortamına sahip çocuklarda %33.9'a yükselmektedir. Dolayısıyla, ailenin parçalanması ve olumsuz aile yaşantısı, çocukta kendine eziyet etme, aç bırakma veya küfür etme şeklinde bir davranış bozukluğu veya sosyal olmayan davranışlar ortaya çıkarmaktadır.

Aile, çocuk yetiştirmek ve onu sosyal hayata hazırlamak için en ideal ortamdır. Aile içinde yaşama, çocuğa, ilerde onu yaşamının sorumluluklarına hazırlayacak sayısız

tecrübeler sağlamaktadır. Bu nedenle aile, ebeveynden çok, çocuk için çok gerekli fonksiyonlar yerine getirmektedir. Sosyalleşme, sorumluluk alma ve güven duygusunu kazanma süreçleri, en iyi aile içinde şekillenmektedir. Ailesi içindeki ilişkilerden olumlu etkilenen çocukların, başta büyükler ve yaşıtlarıyla iyi ilişkiler kurmakta öteki çocuklara kıyasla daha başarılı oldukları ve çevredekilerle daha iyi ilişkiler kurdukları düşünülmektedir. Çocuk, evde yakından tecrübe ettiği iyi ilişki ve iletişimi hayata geçirme fırsatı bulmakta ve bunu benimsemektedir. Çocuğun sosyal ve psikolojik gelişimini düzenleyen sosyalleşme, aile içinde yaşanan aktivite ve süreçlere karşılık gelmektedir. Çocuk aile içindeki aktivite ve süreçleri yakından gözlemleyerek toplumun ve sosyal yaşamın doğruları, yanlışları, suçları ve ayıpları hakkında bilgi kazanmaktadır. Böylece ilerde uyması gereken tutum ve davranışları kavramaktadır. Çocuğun veya kişinin sosyalleşme sürecinde kazandığı deneyimlerden ilk akla gelenleri, içinde olduğu insanlar ile iyi ilişkiler kurmak ve tutum ve davranışlarda etraftaki insanların düşüncelerine yer vermektir. İçinde yaşadığı aile ortamında, anne babası tarafından sosyal hayata hazırlanan çocuğun, sosyal ilgi düzeyi yükselmektedir. Sosyal ilgi düzeyi yükselen çocuk, kendi dışında yaşayan varlıklardan oluşan bir dünyanın mevcudiyetini kavrayabilir. Çevresinde başka insanların varlığı kabullenerek onlarla birlikte yaşamanın formüllerini büyükleri tarafından edinen çocuk, hızla bireyselden çok toplumsal davranmaya yönelir. İçinde yaşadığı topluma uyum sağlayan, toplum gerçekleriyle tanışan, bir arada olmanın esaslarını edinen çocuğun, içgüdülerine engel olma, isteklerini frenleyebilme ve bir engelleme durumunda sorunu toplumun kabul edebileceği şekilde giderme yöntemini kavraması mümkün olur.

Ailesi parçalanan çocuğun bu noktada bir problemi vardır. Parçalanma nedeniyle, sosyalleşme süreci aksayan çocuğun, engelleme durumunda veya bir problemle karşılaşma halinde, toplumun kabul edebileceği şekilde davranma ihtimali azalır. Bu gerçeklerden hareketle, çocuğun saldırgan bir kişilik kazanması veya herhangi bir engelleme karşısında kaba kuvvete başvurması ile ailenin parçalanması arasında bir ilişki kurulabilmektedir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, anne babalarıyla yaşayan çocukların %31.4'ü hakkını elde etmek veya haksızlığa uğradığı durumunda kaba kuvvetin gerekli olduğunu düşünürken bu oran, annesi ile birlikte yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %43.3'e, babası ile birlikte yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %36.1'e, yurtta yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %35'e, akrabalarıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %44.9'a, abla ve ağabeyiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %36.4'e yükselmektedir. Anne babasıyla

yaşayan çocuklar, haklarını elde etmek ve bir haksızlığa uğradığında, kaba kuvvetin kullanılmasını onaylamamakta; işi zamana bırakılmasını ve başka şekilde uygulamaların denenmesi gerektiğini düşünmektedirler. Parçalanmış aile çocukları ise bu durumda, daha çok kaba kuvvetin gerekliliğini düşünmektedir. Çocukların bir engelleme durumunda veya hak elde etme yöntemi olarak kaba kuvveti kullanmasının altında, karşılanmayan ruhsal ve fiziksel ihtiyaçlar bulunmaktadır. Ailenin parçalanması çocuğun ruhsal ve fiziksel ihtiyaçlarının yeterince karşılanmasını engellediği gibi, sosyalleşme sürecini de olumsuz etkilemektedir. Sosyalleşme sürecinin kesintiye uğramasıyla, çocuğun sosyal davranışlar kazanma ihtimali azalmaktadır. Bu bağlamda sosyalleşemeyen veya sosyal davranışlar edinemeyen çocuk, daha çok saldırgan davranmakta ve kaba kuvvet kullanmayı sorun çözmekte bir yöntem olarak kullanmaktadır.

Araştırmanın bu konudaki sonuçlarında dikkati çeken bir nokta, kaba kuvveti kullanmanın gerekliliğini en çok annesi ile birlikte (%43.3) yaşayan parçalanmış aile çocukları düşünmesidir. Çocuğun annesi ile birlikte yaşaması, çocuk için bir üst otorite, güç ve kontrol mekanizması anlamına gelen babanın olmaması anlamını taşımaktadır. Annesi ile birlikte yaşamak zorunda kalan çocuk, baba otorite ve kontrolünden uzak olarak yetişmektedir. Annenin çocuk üzerinde otorite sağlayarak onu kontrol etme imkânı babanınki kadar mümkün olmamaktadır. Babasız yaşamak zorunda kalan çocuk, hem güven sorunu yaşamakta hem de ev dışı etkilere daha çok bağımlı kalmaktadır. Kontrolü güçleşen çocuk, aileden ziyade arkadaş çevresi ile daha çok iletişime geçmektedir. Böylece, aile içinde normal kabul edilmeyen tutum ve davranışların benimsenme durumu ortaya çıkmaktadır.

İçinde yaşadığı ailede problemi olan, başka bir ifadeyle sağlıklı ilişkilerin hâkim olmadığı ve sürekli tartışmanın olduğu ailede yaşamak zorunda kalan çocuk, hem uygun davranış modelleri edinemediği, hem de yaşanılanlardan rahatsız olduğundan dolayı saldırgan tutum ve davranışlara daha fazla eğilimli olabilmektedir. Aile yaşantısından dolayı saldırgan tutum ve davranışlara eğilimli çocuğun kaba kuvvete başvurması ve kaba kuvvetin fonksiyonelliğine inanması beklenmektedir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, bu düşünceyi güçlendirmektedir. Konuya ait araştırma sonuçlarına göre olumsuz aile yaşantısına sahip çocuklar, haklarını elde etmek veya haksızlığa uğradığı durumlarda kaba kuvveti kullanmayı uygun bulmaktadır. Haklarını elde etmek veya haksızlığa uğradığında kaba kuvvet kullanma sevgi ve saygının hâkim olduğu bir ailede yaşayan çocuklarda %32.5 iken bu oran, sürekli tartışmanın olduğu ailede yaşayan

çocuklarda %46.1'e ve ailesi olmayıp yurtta yaşayan çocuklarda %60'a yükselmiştir. Kaba kuvvetin gerekliliğine inanma veya kaba kuvvet kullanmaya eğilim en fazla yurt çocuklarında çıkmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, bu konulardaki araştırmalar, yurt çocuklarının daha saldırgan tutum ve davranışlara eğilimli olduğunu ortaya çıkarmıştır. İçinde yaşanılan ortamın sağlıklı olmayışı, sevgi ve saygıya dayalı ilişkilerden mahrum olma, kişiye sevgi, ilgi ve desteğin sınırlı olması, uygun olmayan davranış modellerin varlığı ve kötü muamele, hem yurt çocuklarının hem de düzensiz aile ortamına sahip çocukların saldırgan davranışlarını ve kaba kuvvete eğilimli olmalarını açıklamaktadır.

Aslında boşanma sürecindeki olumsuzlukları yaşamış olan veya geçimsizlik ve tartışmanın süreklilik gösterdiği ailede yaşayan çocuk, kaba kuvvet kullanmayı ve şiddeti, yakından gözlemleyerek onu öğrenmektedir. Konuyla ilgili uygulamalı araştırmalar, şiddetin daha çok boşanma sürecine giren parçalanmış ailelerde ve geçimsizlik ve tartışmanın yoğun yaşandığı aile ortamlarında daha çok görüldüğü sonucunu ortaya çıkarmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar da bu yöndedir. Yani, ailenin parçalanmasıyla, çocuğun şiddet görme ve gözlemleme arasında bir ilişki vardır. Elde edilen sonuca göre, çocuğa en fazla şiddet, parçalanmış ailede uygulanmaktadır. Anne babasıyla yaşayan dolayısıyla tam aileye sahip çocukların anne babasının sık kendisini dövme oranı %2.5 ve hiç dayak atmama oranı %55.7 iken, bu oranlar annesi ile yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %18.3 ve %36.6, babası ile yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %27.8 ve %25, yurtta yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %20 ve %35, akrabalarıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında % 36.7 ve % 42.9, abla ve ağabeyleriyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında % 18.2 ve % 27.3 şeklindedir. Yani, parçalanmış ailede çocuğa dayak atma ihtimali artarken; dayat atmama ihtimali azalmaktadır. Parçalanmış ailelerin ekonomik ve sosyal açıdan birçok problemler yaşaması, iletişim ve paylaşımı azaltmakta; tartışma ve geçimsizliği artırmaktadır. Üyeler arasında kopan ilişkiler, yoğunlaşan gerilim, çocuğa şiddet ve dayak olarak yansımaktadır. Çocuğa şiddet, daha çok boşanma yoluyla parçalanmış ailelerde uygulanmaktadır. Araştırmada elde edilen sonuca göre, anne babası boşanmış çocuklar anne babaları tarafından %31.1 oranında sık dövüldüklerini ifade ederken, annesi ölenler %16.3 ve babası ölenler %16.7 oranında sık dövüldüklerini ifade etmişlerdir. Boşanma yoluyla parçalanmış ailedeki çocukların daha fazla dövülmesi veya şiddete maruz kalması, boşanma sürecindeki ailelerdeki problemlerin çeşitliliği, anne baba ve ebeveyn çocuk arasındaki tartışma ve çatışmanın fazlalığıyla

açıklanabilmektedir. Boşanma sürecinin gergin ve uzun olması, bu kararın eşler ve çocuklar arasında kolay kabul edilmemesi, yakın akrabaların aile içine fazla müdahale etmesi ve tartışmaların her geçen süre artması, çocuklara daha fazla şiddet olarak yansımaktadır.

Bunun yanında araştırmada, kocanın eşini dövmesi ile, anne babanın çocuğunu dövmesi arasında da bir ilişki bulunmuştur. Araştırmada annesinin babası tarafından sık olarak dövüldüğünü ifade eden çocuklar, aynı sıklıkta da kendilerinin anne babalarından dayak yediğini ifade etmişlerdir. Aynı şekilde annelerine babaları tarafından hiç dayak atılmadığını söyleyen çocuklar, kendilerinin de ebeveynleri tarafından hiç dayak atılmadığını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla, 1. aile içinde dayak veya şiddet, kocadan kadına ve anne babadan çocuğa doğru gerçekleşmektedir. 2. Eşine şiddet uygulayan baba, çocuğuna da uygulamaktadır. 3. Eşinden şiddet gören anne, çocuğuna şiddet göstermektedir. 4. Aile içinde şiddet öğrenilmekte ve üretilmektedir. 5. Bu maddelerin bir sonucu olarak şiddet uygulanan çocuk, ilerde kendisi de şiddet uygulayacaktır.

Ailenin parçalanması, onun en çok çocuğu sosyal hazırlama veya çocuğu sosyalleştirme fonksiyonunu olumsuz etkilemektedir. Ölüm ve boşanma sonucu çocuk, kendisine toplum hakkında bilgi verecek, yerinde ve doğru davranarak daha uyumlu yaşama konusunda rehber olacak ebeveyninden mahrum kalmaktadır. Ailesi parçalanan çocuğun sosyalleşme süreci kesintiye uğramamaktadır. Çocuğun sağlıklı beslenme ve temizlik gibi fiziksel ihtiyaçları yanında sevilme, ilgilenme ve destek olunma gibi ruhsal ihtiyaçları yeterince karşılanılmamaktadır. Çocuğu denetleyerek normal dışı davranışlardan uzaklaştırma imkânı ortadan kalmaktadır. Aile içinde yaşanan problemlere dayalı olarak toplum tarafından arzu edilen davranışların çocuklara aktarılması engellenmekte, dolayısıyla çocuğa uygun yaşam ortamı yaratılmamaktadır. Yaşanan problemlere dayalı olarak çocuğa uygun ortamın oluşturulamaması, onu suç işlemeye karşı korumasız bırakmaktadır. Bu nedenle suç işleyen çocuktan ziyade, suç işleme ihtimali olan veya suç işlemeye yöneltilen çocuktan söz etmek daha isabetli olmaktadır. Bunun da ailenin parçalanmasıyla doğrudan ilişkisi bulunmaktadır.

İlerde suç işlemesi tahmin edilen çocuk, okuldaki bir takım tutum ve davranışları ile bu noktada bazı ip uçları vermektedir. Okuldan nefret etmek, sık sık okuldan kaçmak, ödevlerini düzenli yapmamak, sınıfta kalmak, okulda çok az kişiyle arkadaşlık etmek ve gelecekle ilgi hedefler edinmemek, ilerde suç işleme ihtimali olan çocukların yaptıkları bazı davranış örnekleridir. Bu davranış örneklerine ise genellikle parçalanmış aile çocuklarında rastlanılmaktadır. Bu nedenle, okul öğrenimindeki çocuğun, okul

yönetimiyle olan ilişkisinin niteliği, çocuğun suça yönelimini hakkında bilgiler vermektedir. Okuldaki yerleşik düzen ve disipline karşı olmak, mevcut kuralları hiçe alarak karşı tutum ve davranışlara yönelmek, çocuğun toplumsal ilgi düzeyi yanında, suça yatkınlığı hakkında bir fikir vermektedir. Araştırmada çocuğun suça eğilimli olduğu tespit etmek ve bunu ailedeki parçalanmayla ilişkilendirmek için çocuklara okul yönetiminden ceza alıp almadıkları sorulmuş ve çıkan sonuçlar bağımsız değişkenler ile karşılaştırılmıştır. Okul yetkilileri ve öğretmenlerle yapılan görüşmelerde ceza alınacak veya uyarılacak öğrenci hareketlerinin, okula bıçak vb. kesici alet, sigara ve çakmak getirilmesi, öğretmene karşı kaba kuvvet kullanma girişimi ve arkadaşlar arasında kavga olduğu öğrenilmiştir. Bu tutum ve davranışlarda bulunan öğrenci, okul idaresinden uyarı veya disiplin cezası almıştır.

Konuya ilişkin araştırma sonucuna göre, okul idaresinden uyarı ve ceza alma oranı anne babası ile yaşayan çocuklarda %10 iken bu oran, annesiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %24.4'e, yurtta yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %50'ye, akrabalarıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %20.4'e, abla ve ağabeyiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %18.2'ye yükselmektedir. Babası ile yaşayan parçalanmış aile çocuklarında ise bu oran %8'dir. Baba ile yaşayan çocuklarda bu oranın az çıkması, baba korku ve otoritesinin çocuk üzerindeki etkisi ile açıklanmaktadır. Parçalanmasına bağlı olarak ailenin fonksiyonlarında baş gösteren aksamalar, çocuğu olumsuz etkilemektedir. Karşılanmayan ihtiyaçlar yanında denetimden uzaklaşma, çocuğun, uygun olmayan davranışları gösterme riskini doğurabilmektedir.

Çocuğun suça eğilimini belirleyen ölçütlerden çocuğun okul yönetiminden uyarı ve ceza almasında ailenin parçalanması kadar, parçalanmanın şekli de etkili olmaktadır. Elde edilen sonuca göre, çocuğun okul idaresinden uyarı ve ceza almasında ailenin boşanma yoluyla parçalanması daha belirleyici olmaktadır. Çocuğun ceza alma durumu, en fazla %25.6 oranında anne babası boşanmışlarda gözlenmektedir. Bunu, %22.2 ile babası ölen parçalanmış aile çocuğu izlemektedir. Boşanmanın bu noktada daha olumsuz sonuç çıkarması, babanın aileden uzaklaşması ve boşanma sürecinde yaşanan problemlerin fazlalığıyla açıklanabilir. Aile içinde korku, güç ve otoriteyi temsil eden baba, çocuğun davranışlarını en etkin şekilde denetleyen kişidir. Boşanma sonucu çocuğun daha çok anneye verilmesi, çocuğun baba tarafından denetlenme imkânını ortadan kaldırmaktadır. Boşanmayla çocuk, davranışlarında örnek alacağı model eksikliği yaşamaktadır. Bununla birlikte boşanan ebeveynler kendilerini haklı çıkarmak

için birbiri hakkında çocuğa olumsuz şeyler söylemektedir. Çocuk bunlardan rahatsız olmaktadır. Boşanmaya yönelik çevrenin olumsuz yargıları, çocuğu çok yakından etkilemektedir. Genellikle boşanma, aile içindeki geçimsizlik ve tartışmanın sonucunda hukuksal olarak gerçekleşmektedir. Dolayısıyla her boşanmanın çatışmalı ve tartışmalı bir geçmişi bulunmaktadır. Bunlar ise, eşlerden çok çocukları yakından etkilemektedir.

Ailenin parçalanması ve parçalanma şekli kadar, içinde yaşanılan aile ortamının niteliği de, çocuğun suça eğilimini ortaya çıkaran okul idaresinden uyarı ve ceza alma durumu üzerinde etkili olmaktadır. Araştırmanın konuya ait sonucuna göre çocuğun okul idaresinde uyarı ve ceza alma oranı en fazla sürekli tartışmanın hâkim olduğu (%26.1) ve ailesi olmadığından dolayı yurtta yaşayan çocuklarda (%25) görülmektedir. Olumsuz aile koşulları veya sağlıklı çocuk yetiştirme imkânı olmayan aile ortamı, çocuğu daha çok normal dışı hareket etmeye zorlamaktadır. Aile içinde normal yaşama koşullarını öğrenmekte zorlanan ve aile içinde yaşanılanlardan mutsuz olan çocuk, diğerlerine nazaran daha fazla suç işlemeye yatkın olmaktadır. Dolayısıyla, olumsuz aile içi ilişkiler, çocuğun suça eğilimini artırmaktadır.

Kendi içinde birçok nedeni bulunan evden kaçma davranışı, çocuğun suça eğilimini ortaya çıkaran bir başka değişken olmaktadır. Toplum tarafından normal kabul edilmeyen çocuğun evden kaçma davranışı, sorumluluktan kaçma, kural ihlal etme veya kuralları dikkate almama, sosyal ilgisizlik ve bir şeyleri ispat etme anlamlarını ifade etmektedir. Bunlar ise, suçla örtüşen ortak düşüncelerdir. Her suçun arkasında kuraları dikkate almama, sosyal ilgisizlik ve bir şeyleri ispat etme ve kolay yoldan çözüm arama düşüncesi bulunmaktadır. Bu nedenle, çocuğun evden veya kaldığı yurttan kaçması, onun ilerde suç işleyebileceği veya suça eğilimli olacağına dair işaretler vermektedir. Konunun ailenin parçalanması ile bir ilişkisi bulunmaktadır. Genelde ihtiyacının büyük bir kısmının karşılandığı ve düzenli ilişkilerin olduğu mutlu bir aile ortamında yaşayan çocuk, evden kaçma gibi bir davranış düşünmemektedir. Fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarının karşılanmadığı; kendisine sevildiğini, ilgilenildiğini ve önemli olduğunu düşündürecek tutum ve davranışların uygulanmadığı ve olumsuz aile yaşantılarına sahip çocuk, evden kaçmaktadır. Çocuk evden kaçarak, o zamana kadar elde edemediği mutluluk, sevgi, ilgi ve desteği başka yerlerde aramaktadır. Araştırma, ailenin parçalanmasıyla çocuğun evden kaçma davranışı arasında bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır. Konuya ilişkin sonuca göre, evden kaçma davranışı, anne babası ile yaşayan çocuklarda %8.2 oranında görülürken bu oran, annesi ile yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %20.7'ye, babası ile yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %33.3'e,

yurtta yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %55'e, akrabalarıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %24.5'e yükselmektedir. Dolayısıyla evden ve yurttan kaçma, parçalanmış aile çocuklarında daha çok görülen bir davranıştır. Çocuğun evden kaçma ile ailenin parçalanması arasındaki ilişkinin arkasında; parçalanmaya bağlı olarak aile içinde ortaya çıkan ekonomik, sosyal ve psikolojik problemler bulunmaktadır ve çocuk evden kaçarak buna karşı tepki vermektedir. Ailenin parçalanmasıyla, çocuğun fiziksel ve ruhsal ihtiyaçları karşılanmamakta, çocuğa sevildiği, ilgilenildiği ve önemli olduğu duygu ve düşüncesi verilmemektedir. Yine ailenin parçalanmasıyla, ebeveynlerin çocuklara iyi örnek olma ve onların davranışlarını kontrol etme özellikleri ortadan kalkmaktadır. Böylece çocuk, daha rahat davranmakta ve davranışlarına bir takım sınırlar koymamaktadır.

Çocuğun evden kaçma davranışı ölüm nedeniyle parçalanmış aile çocuklarından ziyade boşanma sonucu parçalanmış aile çocuklarında görülmektedir. Evden kaçma davranışı annesi ölen çocuklarda %25.6 oranında ve babası ölen çocuklarda %15.7 oranında görülürken, bu oran anne babası boşanmışlarda %34.1'e yükselmektedir. Bu sonuç, boşanmanın çocuk üzerinde ölümden daha olumsuz sonuçlandığını ortaya çıkarmaktadır. Anne babasının boşanmasıyla çocuk, içine düştüğü ekonomik, sosyal ve psikolojik problemlere karşı daha savunmasız kalmaktadır. Anne babası boşanan çocuğun evinde, daha çok şiddetli tartışma ve geçimsizlik yaşanmaktadır. Boşanma ile anne babanın çocuklarına iyi örnek olma ve onların davranışlarını kontrol etme imkânı ortadan kalkmaktadır. Toplumun boşanmaya ve boşanmışlara karşı tavrı olumsuz olmaktadır. Bunu bilen çocuk, daha çok rahatsız olmaktadır. Bu ve benzeri nedenler anne babası boşanmış çocukların suça eğilimini gösteren evden kaçma davranışını daha çok göstermelerine neden olmaktadır.

Çocuğun suça eğilimini belirleyen evden kaçmasında ailenin parçalanması ve parçalanmanın şekli kadar, içinde yaşanılan aile ortamının niteliği de belirleyici olmaktadır. Araştırmanın bu konudaki sonucuna göre, evden kaçma davranışı daha çok sürekli tartışmanın olduğu ailelerde yaşayan (%27.3) ve yurtta yaşayan çocuklarda (%20) görülmektedir. Evden kaçmanın daha çok aile problemleri olan çocuklarda görülmesi, ailenin ve aile içi olumlu ilişkilerin çocuk üzerindeki etkinin önemi ve fonksiyonelliği ile açıklanmaktadır. Ailenin olmaması veya problemli olması, çocuğun suça eğilimini artırmaktadır.

Kişinin intihar etmesi veya intihar girişiminde bulunmasının arkasında, içinde yaşadığı sosyal koşullar bulunur. Bireyin tutum ve davranışlarını etkileyen ve

şekillendiren onun yakın çevresidir. Birey sosyalleşme süreciyle, içinde yaşadığı sosyal çevredeki hâkim kuralları ve değer yargılarını benimseyerek kendine mal edinmektedir. Bunlar, kişinin tutum ve davranışlarında yol gösterici olarak etkili olmaktadır. İntiharı ve intihar girişiminde bulunmayı, bu nedenle ekonomik, sosyal ve kültürel gibi farklı değişkenler ile bağlantılı olarak değerlendirmek gerekmektedir İntihar, intiharı gerçekleştiren kişinin toplumsal ilgisinin gelişip gelişmemesiyle ilişkilidir. Bu duygunun kazanılması veya kazanılmaması yine intihar ile toplum arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Kişinin içinde yaşadığı toplumun üyeleriyle ilişkisi azaldığında, kendini ait hissedecek bir bağ bulamadığında, tutum ve davranışlarında dikkate alacak şeyleri bilemediğinde onun toplum ve yaşamla olan ilişkisi çıkmaza girmektedir. Toplumla problemi olan kişinin de sosyal ilgisi gelişememektedir. Ölüm ve boşanma nedeniyle ailesi parçalanan çocuğun bu noktada sorunları bulunmaktadır. Ailenin parçalanmasıyla ebeveynlerinden uzaklaşan çocuk, kendini yalnız, çaresiz, güçsüz ve korumasız hisseder. Yaşadığı problemlerin yoğunluğuna bağlı olarak çocuk, kendi yaşamının olumlu yönde gelişmesini sağlayacak psiko-sosyal desteği elde etme olasılığını yitirir. Bunlara ilave olarak, sosyalleşme süreci kesintiye uğrayan çocuğun sosyal ilgi düzeyi arzu edildiği şekilde gelişemez. Olumsuz bu durumları taşıyan çocuğun, toplum tarafından hoş karşılanmayan, toplumun onaylamadığı ve kabul etmediği davranışlara yönelme ihtimali yüksek olmaktadır. Yaşadıklarına anlam vermekte zorlanan ve kendini değerli hissetmeyen çocuk, yaşaması için sebep bulmakta güçlük çekerek intiharı düşünebilmektedir. Bu bağlamda, çocuğun intihar eğilimiyle içinde yaşadığı aile yapısı arasında bir ilişki vardır. Araştırmada elde edilen sonuç, bu düşünceyi güçlendirmektedir. Araştırmanın konuya ait sonuçlarına göre, ailesi parçalanan çocuklarda intihar eğilimi daha fazla olmaktadır. İntiharı düşünme anne ve babasıyla yaşayan çocuklarda %15.4 oranında görülürken, bu oran annesiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %28.8'e, babasıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %55.6'ya, yurtta yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %40'a, akrabalarıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %63.3'e, abla ve ağabeyiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %27.3'e yükselmektedir. İntiharı deneme oranı anne babasıyla yaşayan çocuklarda %3.6 iken bu oran yine parçalanmış aile çocuklarında %16.5'e, %8.3'e, %25'e ve %10'a yükselmektedir. Dolayısıyla, ailenin parçalanmasıyla çocuğun intihar eğilimi arasında bir ilişki bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, ailenin parçalanması, çocuğun intihar eğilimini etkilemektedir. Çünkü, 1. ailenin ölüm ve boşanma yoluyla parçalanması; ailenin üzerine almış olduğu ekonomik,

sosyal ve psikolojik fonksiyonlarının yerine getirmesini engellemektedir. Bundan çocuk başta olmak üzere, aile üyeleri olumsuz etkilenmektedir. 2. Ailenin parçalanması her şeyden önce başta çocuk olmak üzere aile üyelerinin ekonomik, sosyal ve kültürel değişim yaşamasına neden olmaktadır. Bilindiği üzere her değişim beraberinde uyum sağlama problemi getirmektedir. Bu noktada çocuğun değişime uyum sağlaması biraz zaman almaktadır. 3. Ailenin parçalanması, çocuğun sosyalleşme ve eğitim sürecini aksatmaktadır. Sosyalleşme sürecinin aksaması, çocuğun sosyal ilgi yeteneğinin gelişmemesine neden olurken; eğitim sürecinin aksaması, çocuğun kendini başarısız görmesine ve düşük benlik saygısı kazanmasına neden olmaktadır. 4. Ailenin parçalanması, çocuğun aidiyet duygusunu, başka bir ifadeyle kendini, bir bütünün parçası olarak görme düşüncesini olumsuz etkilemektedir. Bunlar bütün olarak, çocuğun intihara eğilimli olmasını ortaya çıkarmaktadır.

Çocuğun intihara eğilimli olmasında, ailenin parçalanması kadar, parçalanmanın şekli de belirleyici olmaktadır. Araştırmanın konuya ilişkin sonuçlarına göre, anne babası boşanan çocuklar (%45.7), annesi (%23.3) ve babası (%24.1) ölenlerden daha fazla intiharı düşünmektedir. Yine anne babası boşanmış çocuklar (%18.6), annesi (%16.3) ve babası (%13.9) ölen çocuklardan az farkla da olsa daha fazla intiharı denemişlerdir. Dolayısıyla, çocuğun intihara eğilimi açısından ailenin boşanma yoluyla parçalanması, ölüm yoluyla parçalanmadan daha olumsuz sonuç yaratmaktadır. Anne babasının ölümünü çocuk daha çabuk kabullenmekte veya en azından ölüm ile kendisi arasında bir ilişki kurmamaktadır. Ancak, boşanma için aynı şey söylenilmemektedir. Anne babası boşanan çocuk, kendisinin düşünülmediği, sevilmediği ve bu yüzden terk edildiğini düşünebilmektedir. Bu yüzden de çocuk boşanma ile kendisi arasında bir ilişki kurmaktadır. Çocuğun intiharı düşünmesi veya denemesi ile kendinin sevilmediği, düşünülmediği ve terk edildiği düşüncesi arasında bir bağ bulunmaktadır. Bu düşünceye sahip çocuk, diğerlerinden daha çok intiharı düşünebilmektedir.

Çocuğun intihar eğilimi taşımasında içinde yaşadığı aile ortamının da etkisi büyüktür. İçinde yaşanılan aile ortamı iyi olan çocuğun, kendine iyi davranılması, değer verilmesi ve kendinle daha çok ilgilenilmesi mümkün olmaktadır. Bu imkâna sahip çocuk, kendini şanslı görerek yaşamaktan mutlu olmaktadır. Bu nedenle, çocuğun intihara eğilimli olması ile içinde yaşadığı aile ortamının niteliği arasında bir ilişki bulunmaktadır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar bu düşünceyi güçlendirmektedir. Araştırmanın konuya ilişkin sonuçlarına göre, intiharı düşünme daha çok ailesiyle yaşamayan yurt çocuklarında (%45) ve sürekli tartışmanın olduğu ailede yaşadığını

ifade eden çocuklarda (%41.2) görülmektedir. Yine intiharı deneme daha çok sürekli tartışmanın olduğu ailede yaşadığını ifade eden çocuklarda (%18.8) ve yurtta kalan çocuklarda (%15) görülmektedir. İntihar eğiliminin daha çok yurtta ve sürekli tartışmanın olduğu ailelerde yaşayan çocuklarda görülmesi, çocuğun yaşadığı ortamın niteliğinin bu konuda ne kadar etkili olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Sürekli tartışmanın, çatışmanın ve gerginliğin olduğu aile ortamı veya samimi ve sıcak bir aile ortamından yoksunluk, çocuğun yaşamaktan mutlu olmasını engellemektedir. Çocuk bu ortamlarda kendini mutlu ve güvende hissedememektedir. Yaşamında mutlu olmayan çocuksa, içinde bulunduğu durumdan yaşamını sonlandırarak çıkmak isteyebilir. Zira intihara eğilimli olan çocukları daha çok yaşamaktan mutlu olmayan ve bu yüzden de dünyaya geldiğine pişman olanlar oluşturmaktadır. Araştırmadan elde edilen sonuca göre, intiharı daha çok dünyaya geldiğine pişman olanlar (%47.1) düşünmüşler ve (%17.4) denemişlerdir. Dünyaya geldiğine pişman olmayanlar ise hem daha az (%7.4) intiharı düşünmüşler hem de daha az (%3.7) denemişlerdir. Yaşamaktan mutlu olmayan, yaşamaktan arzu ettiği doyumu elde edemeyen kişi, dünyaya geldiğine daha çok pişman olmakta ve bu sebepten dolayı da daha çok intiharı aklından geçirmektedir. Yaşamla ilgili sorunları olan, bunları çözmekte zorlanan ve bu konuda yalnız ve çaresiz kalan çocuk, dünyaya geldiğine pişman olmaktadır.

İnsanın geleceğe dönük bir takım amaçlarının, planlarının, beklentilerinin olması ve bunların gerçekleşmesi için çaba gösterilmesi yanında yaşamayı, insanları sevmesi ve dünyaya karşı iyimser bir bakış açısına sahip olması, ruh sağlığının önemli bir ölçüsü olarak sayılmaktadır. Bunun karşısında yaşama sevicini kaybederek, amaçsız, hedefsiz bir duruma gelinmesi, dünyaya karamsar bakarak umutsuzluğa düşülmesi ise, ruhsal ve bedensel rahatsızlıkların kaynağını teşkil etmektedir. Bunlar içerisindeki umut, insan için yaşam enerjisi anlamına gelmektedir. Kişinin umutlu olması, hayata, olaylara karşı iyimser olması, olumsuzluklar ve zorluklar karşısında yıkılmadan ayakta kalabilmesini sağlamaktadır. Umutsuzluk ise, hayatın olumsuzlukları karşısında kişinin yaşama katılacak cesareti göstermeyerek, yaşamdan kaçması sonucu oluşan bir olgudur. Kişinin geleceğe umutla bakması, planlar yapması ve hedef belirlemesinde, mevcut yaşantısından memnun olması ve yaşadıklarından mutlu olması etkili olmaktadır. Yaşamdan duyulan tatmin, bireyin kendisine sunulan yaşam koşulları ve yaşadığı olaylardan kazandığı deneyimlerin etkileşiminden doğan sonuçlara göre değişen amaçları ile gerçekleştirdikleri arasındaki farkı ifade etmektedir. Bireyin yaşamı, ailesi, akran grubu, sağlık, eğitim vb. kurumlarla olan ilişkileri gibi her biri kendi içinde

benzer yaşam koşullarını ve ilişkilerini içeren parçaların bütünüdür. Bu bakış açısına göre, bireyin söz konusu yaşam alanlarındaki özel değerlendirmelerden duyduğu tatmin, daha genel düzeyde duyduğu tatmini yani yaşam tatminini etkilemesi söz konusu olmaktadır. Bu anlamda elde edilen tatmin, kişinin yaşama uyumunu kuvvetlendirmektedir. Yaşama uyum sağlayarak tatmin olmuş kişinin ise, geleceğe umutla bakması ve planları olması mümkündür. Buna karşın, kişinin gelecek korkusu yaşaması, kendine güvenmemesi, kendini başarılı bulmaması, beğenmemesi ve sevmemesi, intihar düşüncesi, yaşadıklarına anlam vermekte güçlük çekmesi, sosyal uyumsuzluk, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı onun "anomi ve yabancılaşma" eğilimi hakkında bilgi vermektedir. Bunlar toplam olarak, kişinin "anomi ve yabancılaşma" derecesini ölçmektedir. Daha genel bir yaklaşımla, kişinin eğitimindeki başarısızlığı, düşük benlik saygısı, içe kapanık kişilik özelliği, depresyon düzeyi, antisosyal davranışları, saldırgan ve şiddet eğilimli olması, intihar eğilimi onun "anomi ve yabancılaşma" oranını açıklamaktadır. Bunlara ait bilgiler, araştırmanın ilgili bölümlerinde verilmiştir. Ailenin parçalanmasıyla çocuk bağlamında ortaya çıkan sosyal problemler ana başlığında incelenen her ilgili bölüm, kendi içinde çocuğun "anomi ve yabancılaşma" oranını ölçmektedir.

Ancak, çocuğun "anomi ve yabancılaşma" yaşamasını belirleyecek başka ölçüler de bulunmaktadır. Bunlar geleceğe yönelik beklentiler, içinde yaşanılan ülke ve dünya hakkındaki düşüncelerdir. Bu noktada olumlu beklenti ve düşüncelerin çocukta bulunması, onun "anomi ve yabancılaşma" yaşamadığını, aksi halde yaşadığını işaret eder. Bu noktada çocuğun "anomi ve yabancılaşma" yaşamasıyla parçalanmış aileye sahip olma arasında bir ilişki vardır. Araştırmadan elde edilen sonuç bu ilişkiyi doğrulamaktadır. Konuya ilişkin araştırma sonucuna göre, anne babasıyla yaşayan çocukların gelecekten beklentisi en büyük oranda (%82.5) okuyup başarılı bir yetişkin olmaktır. Bunu %4.3 oranlarıyla iyi bir eş olmak, zengin olmak ve beklentisizlik takip etmektedir. Ailesiyle birlikte yaşayanlarda %82.5 oranda olan okuyup başarılı bir yetişkin olmak beklentisi, annesiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %55.5'e, babasıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %77.8'e, yurtta yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %60'a, akrabalarıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %59.2'ye gerilirken; abla ve ağabeyiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %100'e yükselmiştir. Dolayısıyla, abla ve ağabeyiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarının dışındakilerinde, çalışıp başarılı bir yetişkin olmak beklentisi, anne babasıyla yaşayan çocuklara nazaran düşmektedir. Parçalanmış aile çocuklarında, beklentisizlik (annesiyle

yaşayanlarda %14, akrabalarıyla yaşayanlarda %16.3), bir mafya örgütü kurmak, (annesiyle yaşayanlarda %8.5, babasıyla yaşayanlarda %11.1, yurtta yaşayanlarda %25, akrabalarıyla yaşayanlarda %2) zengin olmak (annesiyle yaşayanlarda %9.1, babasıyla yaşayanlarda %8.3, yurtta yaşayanlarda %15, akrabalarıyla yaşayanlarda %6.1), ve değişen oranlarda televizyon yıldızı olmak, şarkıcı türkücü olmak ve futbol yıldızı olmak gibi "anomi ve yabancılaşma" a ait beklentiler görülmektedir. Bu çocuklar çalışmaktan ziyade ya beklentisizlik şeklinde bir tepki vermekteler ya da kolay yoldan bir gelecek elde etmek istemektedirler. Nitekim, başarılı olmanın ölçütlerini belirlemeye yönelik sorulan sorulara verdikleri cevaplar da bu düşünceyle bir paralellik taşımaktadır.

Bu konuya ait araştırmanın sonuçlarına göre, anne babasıyla yaşayan çocuklar, %72.1 oranında başarılı olmanın sırrı olarak okumak ve çalışmayı görürken; bu oran annesiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %62.2'ye, babasıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %44.4'e, yurtta yaşayanlarda %35'e, akrabalarıyla yaşayanlarda %34.7'ye, abla ve ağabeyiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %45.5'e gerilemektedir. Parçalanmış aile çocukları daha çok başarılı olmanın sırrı olarak aileyi (annesiyle yaşayanlarda %26.8, babasıyla yaşayanlarda %27.8, yurtta yaşayanlarda %30, akrabalarıyla yaşayanlarda %57.1, abla ve ağabeyleriyle yaşayanlarda %54.5), şanslı olmayı (annesiyle yaşayanlarda %9.1, babasıyla yaşayanlarda %19.4, yurtta yaşayanlarda %10, akrabalarıyla yaşayanlarda %4.1) ve değişen oranlarda torpilli olmayı görmektedirler. Dolayısıyla, anne babasıyla yaşayan çocuklar, daha çok kendi emekleriyle çalışarak, uğraş vererek bir yerlere gelineceğini ve başarılı olacağını düşünmek gibi toplumsal değer ve hedeflere uygun bir beklentiye girmektedir. Zira, küçüklükten itibaren çocuklara aile ve toplum tarafından çalışmanın, emek vermenin ve çaba göstermenin hedefe ulaşmakta en temel unsur olduğu telkin edilmektedir. Böylece hedefe ulaşmak amacına, ancak çalışmak ve çabalamanın araç edilebileceği öğüt edilmektedir. Bundan şu veya bu şekilde yoksun kalan parçalanmış aile çocuğu ise, içinde olduğu problemlerin de etkisiyle daha kolay, kestirme ve beklenti dışı tutum ve davranışlara eğilim göstererek amaçlarla araçları karıştırmaktadır. Bu noktada "anomi ve yabancılaşma" yı yaşamaktadır.

Çocuğun "anomi ve yabancılaşma" sını belirlemek açısından önemli bir değişken olan hayatta başarılı olma sırrına yönelik düşüncesinde ailenin parçalanması kadar, parçalanma şekli etkili olmaktadır. Araştırmadan elde edilen sonuca göre,

okumak ve çalışmayı hayatta başarılı olmanın ölçüsü olarak kabul etme gibi toplumsal hedef ve beklentilerine uygun düşünce, en çok (%68, %67.5) anne babası sağ olanlarda görülmektedir. Onu ise %63 ile babası ölenler ve %53 ile annesi ölenler takip etmektedir. Anne ve babası boşananlarda ise bu oran %48.1'e gerilemektedir. Anne babası boşananlar konuyu daha çok (%45) aile ile açıklamaktadırlar. Anne babası boşanan çocuklar, içinde oldukları sorunların etkisiyle, başarıyı aileye endekslemektedirler. Böylece sorumluluktan birazcık kaçmaktadırlar. Araştırma sonuçlarında dikkati çeken, bu konuda anne babası ölenlerin, anne babası olanlara yakın düşünceye sahip olmalarıdır. Anne babanın ölümü, bu çocuklarda daha çok çalışmaya ve çaba sarf etmeye yöneltmiştir. Bu çocuklar, karşılarına çıkan engeli zorlayarak aşmayı düşünmektedirler. Onların hayatta başarılı olmaya ilişkin düşüncelerinin altında bu gerçek yatmaktadır. Dolayısıyla, boşanma yoluyla ailenin parçalanması, çocukların daha yılgınlığa düşmelerine, beklentisizlik ve tepkisizlik göstererek "anomi ve yabancılaşma" larına neden olmaktadır.

Çocuğun "anomi ve yabancılaşma" yaşayıp yaşamadığını belirlemek için bir ölçütte çocuğun kendisi, içinde yaşadığı ülke ve dünyanın geleceği hakkındaki düşünceleridir. Başka bir ifadeyle, çocuğun kendisi, içinde yaşadığı ülke ve dünya hakkındaki düşüncesi, onun "anomi ve yabancılaşma" yaşaması hakkında bilgi vermektedir. Çocuğun kendisi, ülkesi ve dünya bağlamındaki olumsuz düşüncesi, beklenilen ve arzu edilen bir durum değildir. Kişinin kendisi, ülkesi ve dünya hakkındaki olumsuz düşünmesi ve karamsar olması veya onlara karşı duyarsız olması, onun "anomi ve yabancılaşma" yaşadığı anlamına gelmektedir. Yaşadıklarından mutlu olmayan, kendisi için bir anlam ifade etmeyen ve arzu ettiği doyumu sağlayamayan kişi gelecek konusunda daha karamsar olmakta ve ilgisizlik şeklinde bir tepkide bulunabilmektedir. Çocuğun veya kişinin kendi geleceği hakkındaki olumsuz ve kötümser düşüncesi "bireysel anomi ve yabancılaşma", ülke ve dünya açısından olumsuz, kötümser düşüncesi ve onlara karşı duyarsızlığı "sosyal anomi ve yabancılaşma" olarak nitelendirilebilir. Araştırmanın "bireysel anomi ve yabancılaşma" ile ailenin parçalanması arasındaki ilişkiyi ortaya çıkaran araştırma sonucuna göre, ailesiyle yaşayan çocuklar kendi gelecekleri konusunda, parçalanmış aile çocuklarından daha iyimser düşünmektedir. Geleceğin şimdikinden daha iyi olacağını düşünme oranı ailesiyle yaşayan çocuklarda %51.8 iken, bu oran annesiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %28'e, babasıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %27.8'e, yurtta yaşayanlarda %30'a, akrabalarıyla yaşayanlarda %36.7'ye, abla ve ağabeyiyle yaşayan

parçalanmış aile çocuklarında ise %27.3'e gerilemektedir. Parçalanmış aile çocuklarının gelecekleri hakkındaki düşünceleri "bilmiyorum" da yoğunlaşmaktadır. Başka bir ifadeyle parçalanmış aile çocukları, kendi gelecekleri konusunda daha çok "bilmiyorum" seçeneğini işaretlemişlerdir. Dolayısıyla, bu çocuklarda belirsizlik daha çok görülmektedir. Çocuğun kendi geleceği konusunda iyimser tahmin yürütmemesi ve bu konuda belirsizliğin hâkim olması, bir takım sorunların varolduğu ve çocuğun "bireysel anomi ve yabancılaşma" yaşadığı anlamına gelmektedir. İçinde yaşadığı koşullardan memnun olan çocuk, kendi geleceği konusunda iyimser bir tahmin yapabilmektedir. Aksi takdirde, çocuk kendi geleceği konusunda pek iyimser olamamaktadır. Nitekim, kişinin geleceğe ait düşüncesi, içinde bulunduğu yaşama koşulları ve inançlarıyla belirlenmektedir. Bu noktada, içinde yaşanılan aile yapısı ve ortamı sonucu oldukça etkileyici olmaktadır. Olumsuz aile yapısı ve yaşantısı, çocuğu kendi geleceği konusunda kötümser ve karamsar olmaya yönelmektedir. Dolayısıyla, ailenin parçalanmasıyla, çocuğun bireysel "anomi ve yabancılaşma" yaşaması arasında bir ilişki bulunmaktadır.

Çocuğun içinde yaşadığı ülke ve dünyanın geleceği konusundaki düşüncesi, onun sosyal "anomive yabancılaşması"nı işaret eder. Bu noktada, çocuğun içinde yaşadığı aile yapısı belirleyici olmaktadır. ailesi parçalan çocuk, yaşadığı problemlere bağlı olarak Türkiye ve dünyanın geleceğine daha karamsar bakmakta ya da bunlar beni ilgilendirmiyor cevabı vermektedirler. Parçalanmış aileye sahip çocuklar, kendi içinde değişen oranlarda Türkiye ve dünyanın geleceğini daha kötü görmektedir. (%38.4, %41.7, %35, %46.9 ve %81.8) Çocukların Türkiye ve dünyanın geleceğiyle ilgili düşüncelerinde içinde yaşadıkları aile kadar, küresel olarak yaşanan olaylar, etkili olmaktadır. Yaşadığımız yüzyıl veya süreç, artan savaşlardan, katliamlardan, ölümlerden, kazalardan, belirsizlik, güvensizlik, eşitsizlik, işsizlik ve yoksulluklardan dolayı "risk toplumu" olarak isimlendirilmektedir. Bundan dolayı da, çocuklar da dahil olmak üzere her toplum üyesi, gelecek konusunda iyimser olamamaktadır.

Çocuğun alkol kullanmasıyla parçalanmış aile arasındaki ilişki araştırmadan elde edilememiştir. Bunda, gerçekte alkol kullanan çocukların bunu ifade etmek istemeyerek, saklama veya paylaşmak istememe düşüncesi etkili olabilmektedir. Örneklemi, çocuklar oluşturduğundan, çocuklar toplum tarafından normal kabul edilmeyen tutum ve davranışlarını söylemekten ziyade, gizli tutmayı tercih etmektedirler. Araştırmada ailenin parçalanması ile çocuğun alkol kullanması arasında kurulamayan ilişkiyi değerlendirirken bu gerçeğin dikkate alınması gerekmektedir.

Araştırmada, çocuğun alkol kullanmasında, ailenin parçalanmasından ziyade, ailede alkol kullanan kişilerin varlığı etkili olduğu sonucu elde edilmiştir. Nitekim, araştırmada alkol kullandığını ifade eden çocukların %8.9'unun ailesinde bazen ve %5.9'unda da normal olarak alkol kullandığı sonucu elde edilmiştir. Ailesinde alkol kullanan kimse olmadığını ifade eden çocukların %94.2'si alkol kullanmamaktadır. Ailesinde alkol kullananların olduğunu ifade eden çocukların %15.7'si ve ailesinde bazen alkol kullananların olduğunu ifade eden çocukların %15.6'sı bazen alkol kullandıklarını ifade etmektedirler. Dolayısıyla, ailesinde alkol kullanılmasıyla, çocuğun alkol kullanması arasında bir ilişki bulunmaktadır. Çocuk model alma veya sosyal öğrenme yoluyla alkol kullanma alışkanlığını ailesinde alkol kullanan kişi/kişilerin varlığıyla kazanmaktadır.

Aynı şekilde, çocuğun uyuşturucu madde kullanma alışkanlığıyla aile yapısı arasında bir ilişki araştırmada bulunamamıştır. Uyuşturucu kullanma alışkanlığını ifade etmek, toplum ve yakın çevre tarafından damgalanma ve suçlanma tehlikesi taşıdığı için çocuk bu alışkanlığını ifade etmeyip gizlemek düşüncesi taşımış olabilir. Araştırmada uyuşturucu madde kullanma alışkanlığıyla ilgili soruya hayır cevabını vermeleri, onların kullanmadığı gerçeğini çıkarmamaktadır. Nitekim, okul idarecileri ve rehber öğretmenlerinin bu konudaki ifadeleri, bu çocukların okul yakınlarındaki boş alan, yıkık eski ev ve inşaat halindeki binalarda tiner ve bali gibi uçucu madde kullandıkları yönündedir. Bununla birlikte, çocuğun tutum ve davranışları hakkında bir çıkarım yapabilmek için çocuğun arkadaş çevresi hakkında bilgi sahibi olmak önemlidir. Konu uyuşturucu kullanma alışkanlığı olduğunda, çocukların uyuşturucu kullanan arkadaşlara sahip olması, onun hakkında bilgi oluşmasını kolaylaştırır. Bu etkiyi belirlemek için araştırmada, çocuklara arkadaşları arasında bu tür uyuşturucu madde kullanan olup olmadığı sorulmuştur. Araştırmada elde edilen sonuca göre, çocuğun aile yapısı ile uyuşturucu kullanan arkadaş çevresi arasında bir ilişki bulunmaktadır. Anne babasıyla yaşayan çocukların %7.9'u uyuşturucu kullanan arkadaşa sahip iken bu oran, annesiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %9.8'e, babasıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %13.9'a, yurtta yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %30'a, akrabalarıyla yaşayanlar parçalanmış aile çocuklarında %22.4'e yükselmektedir. Çünkü ailenin parçalanmasıyla, ebeveynin çocuklarını koruyarak ve kontrol ederek onları zararlı alışkanlıklardan ve kötü koşullardan uzaklaştırma fonksiyonu ortadan kalkmaktadır. Ailenin parçalanması ile çocuk, daha çok arkadaş çevresinden etkilenmekte veya olumsuz koşullara yönelebilmektedir. Ebeveyn kontrolünden çıkan

yaşı küçük çocuğun normal dışı davranması, toplum tarafından arzu edilmeyen tutum ve davranışlar geliştirmesi beklenebilmektedir.

Araştırmada, sağlığa zararlı olduğu düşünülen ve gençler arasında kullanma oranı sürekli artan sigara içme alışkanlığıyla parçalanmış aile arasındaki ilişkiden ziyade, çocuğun içinde yaşadığı aile ortamının niteliği etkili olduğu sonucu elde edilmiştir. Araştırmada, aile içi problemleri olan çocuğun sigara içme davranışı daha fazla gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonucuna göre, sevgi ve saygının olduğu aile yaşayan çocuklarda sigara kullanma oranı %9.1 iken, bu oran sürekli tartışma ve geçimsizliğin olduğu aileye sahip çocuklarda %19.4'e yükselmektedir. Sigarayı bazen içme oranı, sevgi ve saygının hâkim olduğu çocuklarda %3.5 iken, bu oran sürekli tartışma ve geçimsizliğin olduğu ailede yaşayan çocuklarda %6.7'ye çıkmaktadır. Dolayısıyla, çocuğun sigara içme alışkanlığıyla içinde yaşadığı aile ortamının niteliği arasında bir ilişki bulunmaktadır. Düzensiz aile içi ilişkiler, çocuğun rahatsız olmasına neden olmaktadır. İhtiyaçları gözden kaçırılan, iyi davranış örneklerinden yoksun kalan, davranışları denetlenmeyen çocuk, diğerlerinden daha fazla uygun olmayan ve kendine zarar verebilecek davranışlara eğilim göstermektedir. Sigara da bunlardan bir tanesidir.

Çocuğun sigara içmesini en çok etkileyen unsur, ailede sigara içen birilerinin olmasıdır. Araştırma, çocuğun sigara içmesi ile ailede sigara içenlerin olması arasında bir ilişki olduğu ortaya çıkarmıştır. Konuya ait araştırma sonuçlarına göre, ailesinde sigara içen kişi olmayan çocukta sigara içme oranı %8.3 iken bu oran ailesinde sigara içen çocuklarda %13.5'e çıkmaktadır. Sigarayı bazen içen çocukların %1.4'nün ailesinde sigara içen hiç yok iken, %3.1'inin ailesinde bazen içenler ve %5.5'inde düzenli sigara içenler bulunmaktadır. Dolayısıyla, içinde sigara içenlerin olduğu ailede yaşamak, çocuğun sigara içme alışkanlığı edinmesini etkilemektedir. Çocuk, kendine ait birçok tutum ve davranışı aile çevresinden öğrenmektedir. Aile içindeki kişilerin hareketlerini tekrar ve taklit etme özelliğine sahip çocuk, bazen de sigara içme gibi zararlı alışanlıklarını aile büyüklerinden sigara içenleri görerek kazanmaktadır. Sosyal öğrenme olarak açıklanan bu süreçle, çocuk ailesinde sigara içenlere bazen özenerek, bazen de sırf taklit ederek sigara içmektedir.

Çocuğun küçük yaşta çalışması, tarihin her döneminde sık rastlanan bir durum olmuştur. Sanayi devriminden önce toplumsal aşamada çocuk, ailesiyle birlikte tarlada çalışmıştır. Sanayileşmenin ilk ortaya çıktığı ve yoğunlaştığı ülkelerde, çocukların çalıştırıldığı bilinmektedir. Ancak daha sonraki ekonomik ve sosyal hayattaki olumlu

gelişmeler, çocuğun çalıştırılmasının onun yaşantısını olumsuz etkileyeceği gerçeğini ortaya çıkararak durumun engellemeye çalışmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak günümüzde, çocuğun küçük yaşta çalıştırılması yasak kabul edilmektedir. Ancak çocuk bazı nedenlerle çalışmaya ve çalışıp aile bütçesine katkı sağlamaya zorlanmaktadır. Bu nedenlerin başında, ölüm ve boşanma nedeniyle ailenin parçalanması gelmektedir. Ölüm ve boşanma nedeniyle babanın evden uzaklaşması, çocuğa çalışma konusunda sorumluluk yüklemektedir. Babası ailesinden ölüm ve boşanma nedeniyle uzaklaşan özellikle erkek çocuk, evin geçimini sağlamak için çalışmak durumunda kalmaktadır. bu nedenle çocuğun çalışmasıyla parçalanmış aile arasında bir ilişki vardır. Araştırma bu ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır. araştırmanın konuya ilişkin sonucuna göre, anne babasıyla yaşayan çocukların %10.4'ü ihtiyacını karşılamak için çalışmaktayken bu oran annesiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında %20.1'e yükselmektedir. Bu oran babasıyla yaşayanlarda %2.8'e, akrabalarıyla yaşayanlarda %4.1'e gerilemektedir. Yurtta yaşayan çocuklar ise hiç çalışmamaktadır. Yurtta çalışanların çalışmaması, bu çocukların bakımlarının devlet tarafından karşılanıyor olmasıyla açıklanmaktadır. Devlet, kimsesizler yurdunda yaşamasına karar verdiği çocukların her ihtiyacını karşıladığı gibi, her çocuğa harcama yapması için belli bir miktar para yardımı yapmaktadır. Anne babasıyla yaşayan çocukların çalışması, ekonomik düzeylerinin düşük olmasıyla açıklanmaktadır. Araştırmada en yüksek oranda çalışan çocukların annesiyle yaşayan parçalanmış aile çocuklarında, en düşük çalışma oranın da babasıyla yaşayan parçalanmış aile çocuklarında görülmesi, en dikkat çeken ve anlamlı görülen nokta olmaktadır.

Babanın ölüm, boşanma ve evi terk etme şeklinde aileden uzaklaşmasından sonra, ailenin ekonomik sorumluluğu erkek çocuğa devredilmektedir. Ailenin parçalanmasından sonra yaşı uygun erkek çocuk, kendini çalışarak evin ihtiyaçlarını karşılamakla sorumlu tutmaktadır. Bu bağlamda, cinsiyet ile çocuğun çalışması arasında bir ilişki bulunmaktadır. Araştırmada elde edilen sonuç da bu düşünceyi güçlendirmektedir. Konuya ait araştırma sonucuna göre, kız çocuklarının %5.5'i ihtiyacını karşılamak için çalıştığını ifade ederken, bu oran erkek çocuklarında %17.8'e çıkmaktadır. Yani erkek çocuklar, kendilerini daha çok çalışmak zorunda hissetmektedir. Odak grup görüşmelerinde, çalışan kız çocuklarının kayısı kurutma fabrikalarında çalıştıkları ve yakınlarındaki çalışan annelerin çocuklarına baktıkları bilgilerine ulaşılmıştır. Bu görüşmelerde erkeklerin ise sokakta ayakkabı boyacılığı, simit ve kağıt mendil satıcılığı yaptıkları, akraba veya tanıdıkları kimselerin

dükkanlarında çalıştıklarına dair bilgiler edinilmiştir. Dolayısıyla, kültürel olarak, erkek çocuğunun çalışması daha uygun görülmektedir.

Boşanma yoluyla parçalanmış aile çocukların, gelecekte iyi bir eş olamayacağı, bunların da evliliklerinde problemlerin olacağı ve bunlara bağlı olarak bu çocukların da evliliklerinin boşanmayla sonuçlanacağına ilişkin uygulamalı araştırmalar bulunmaktadır. Ancak, araştırmada böyle bir sonuç elde edilmemiştir. Çocukların şimdiki düşünce ve tutumlarına bakarak gelecekle ilgili bir çıkarım yapmak, sosyolojik gerçekle örtüşmemektedir. Böyle bir genelleme yapabilmek için boylamsal araştırmaların yapılması gerekmektedir. Araştırmada, hem parçalanmış aile çocukları hem de anne babasıyla yaşayan çocukların büyük bir bölümü, evlilik, eş konusuna büyük önem verdiği sonucu elde edilmiştir. Parçalanmış aile ve olumsuz aile ortamına sahip çocuklar, "olması gereken" den hareket ederek, anne babasıyla yaşayan ve mutlu bir aile ortamına sahip olanlarsa, "olan" dan hareketle evlilik ve eş konusunda daha iyimser tahmin yapmakta ve bunlara dayalı ideal eş ve ebeveyn tanımı yapmaktadırlar. Örneklemdeki çocukların büyük bir bölümünün aile, eş ve evlilik konusundaki olumlu düşüncelerinin arkasında, ailenin toplumumuzda hâlâ önemli bir değer olmayı sürdürmesiyle açıklanabilir. Türk toplumunda, aile kişi için büyük önem taşımaktadır. Anne babaların, çocuklarını evlendirmelerinin "murat" olarak değerlendirilmesi bunu en net şekilde açıklamaktadır.

Anlatılanlar çerçevesinde, ailenin ölüm ve boşanma şeklinde parçalanması ve geçimsizlik, çatışma ve tartışmaya dayalı olarak olumsuz nitelik taşıması, ailenin fonksiyon zafiyetine düşmesine neden olmaktadır. Parçalanma ve olumsuzluklar sonucu aile, üyelerine psiko-sosyal tatmin sağlama, çocuğu sosyal hayata hazırlama ve çocuğa toplumun arzu ettiği şekilde bir kişilik kazandırma fonksiyonlarını kaybetmektedir. Ailenin bu fonksiyonlarında meydana gelen aksama, sevgi, ilgi, destek ve bakıma daha çok ihtiyaç hisseden çocuğu olumsuz olarak etkilemekte ve onun sosyal problemler yaşamasına neden olmaktadır.

Bahsedilen olumsuzluklardan başta çocuk olmak üzere, eşlerin ve toplumun az zarar görmesi için araştırma sonuçlarına bağlı olarak şu öneriler ileri sürülebilir:

1. Olumsuz sonuçlar yarattığı araştırmada elde edilen bulgularla da tespit edilen ve ortadan kaldırılması mümkün olmayan boşanmaların azaltılması için, ilk başta evlenecek kişilerin kendilerini evliliğe, aile kurmaya, ebeveyn olmaya ve sorumluluk almaya hazır olmaları gerekir. Evlenecek kişilerin biyolojik ve psikolojik yaşlarının

belirli bir seviyeye gelmesi ve evliliği yürütecek geliri garanti edecek bir işe sahip olması, bu bağlamda önemlidir.

2. Evlenmek ve aile kurmak isteyen kişiler, evlilik ve aile kurmaktaki amaçlarını iyi belirlemelidirler. Başka bir ifadeyle evlilik beklenti ve önceliklerini, evlenmeye aday kişiler hem kendilerine hem de karşısındakine iyi tanıtmalıdırlar.

3. Evlilik kararı veren kişi, birlikte yaşayacağı kişiyi iyi tanımalıdır. Bu noktada kişiliğini, kültürünü, yaşam alışkanlığını ve felsefesini bilmediği bir kişiyle bir maceraya girmektense, çiftler evlenmeden önce kendilerine bir tanışma evresi koymalıdırlar.

4. Evlenen kişiler, aile içi iletişimi en kısa zamanda geliştirmeli ve bunu korumalıdırlar. Ortaya çıkarılan ve sürdürülen iyi bir aile içi iletişim, eşlerin evlilikteki uyumunu artırarak mutlu bir yuvanın meydana gelmesini mümkün kılmaktadır. İçinde yaşanılan ekonomik ve sosyal süreçlerin olumsuz etkilerini, ancak aile içinde kurulan iletişim, dayanışma ve paylaşma ortadan kaldırabilmektedir.

5. Kitle iletişim araçlarının, her geçen süre hayatın tüm alanlarını etkilediği bir süreç yaşanmaktadır. Televizyon, bu araçlar içerisinde etkisi en büyük olandır. Bu nedenle, televizyon programlarının, aile ve evlilik kurumunun toplumsal yapı içerisindeki yeri ve önemini ortaya çıkaracak tarzda olması oldukça büyük önem taşımaktadır.

6. Evlilikte karşılaşılacak sorunları ortadan kaldırmak veya en aza indirebilmek için “aile danışma merkezleri” nin sayıları artırılmalı ve var olanlar etkinleştirilmelidir.

7. Çocuk yapmak, var olan evlilik problemlerini ortadan kaldırmak için baş vurulacak yeğane yöntem olarak görülmemelidir. Evlilik ilişkisi tam anlamıyla oturmadan çocuk sahibi olmak, eşler açısından düşünülmemelidir. Bu konuda beliren aile büyüklerinin ısrarlarının her evlilik için doğru olamayacağı, onlara uygun bir dille anlatılmalıdır.

8. Tüm çabalara rağmen sürdürülme ihtimali olmayan evlilikler, çocuk ve eşler üzerindeki olumsuz etkileri düşünülerek bitirilmelidir. Bu noktada, çocuklar bilgilendirilmelidir. Boşanma aşamasına gelen çiftler, çocuk karşısında birbirlerini suçlamak ve kendilerini aklamak yerine, ona evlilik ilişkileri hakkında doğru bilgileri vererek onun düşüncelerini almalıdırlar.

EK

SORULAR

1- Yaşınız?
1( ) 13-14 2( ) 15-16 3( ) 17-18 4( ) 18+

2- Cinsiyetiniz ?
1( ) Kız 2( ) Erkek

3-Kaçıncı sınıftasınız ?
1( ) İlköğretim son sınıf (8.sınıf) 2( ) Ortaöğretim son sınıf (Lise son sınıf)

4-Sınıfta kaldığınız oldu mu?
1( ) Evet 2( ) Hayır

5-En son aldığınız karnede kaç dersiniz zayıftı ?
1( ) Hiç yoktu 2( ) Bir 3( ) İki 4( ) Üç ve daha fazla

6-Kaç gün devamsızlığınız var? (Raporlu ve izinli günleriniz hariç)
1( ) 1-5 2( ) 6- 10 3( ) 11 +

7-Okul eğitimini desteklemek amacıyla dershaneye gidiyor musunuz?

1( ) Gitmek istiyorum ancak maddi imkanımız sınırlı
2( ) Okulda verilen dersin yeterli olduğunu düşünüyorum
3( ) Dershanenin bana faydalı olacağını düşünmüyorum
4( ) Dershaneye gidiyorum

8-Anadolu Lisesi, Fen Lisesi, Askeri Lise veya Üniversiteye girmek gibi bir idealiniz
var mı?
1( ) Hayır
2( ) Kazanacağımı sanmıyorum
3( ) Anadolu veya Fen Lisesi
4( )Askeri Lise veya Polis Akademisi
5( ) Üniversite

9-Ödevlerinizi düzenli olarak yapar mısınız?
1( ) Evet 2 ( ) Hayır 3( ) Bazen

10- İhtiyaçlarınızı karşılamak ve para kazanmak için okul dışında çalışıyor musunuz?
1( ) Evet 2( ) Hayır

11-Para kazanmak için çalışmak zorunda kalan ve okulu bırakan ağabey veya ablanız
var mı?
1( ) Evet var 2( ) Hayır yok

12-Herhangi bir nedenle okul idaresinden uyarı veya bir ceza aldınız mı?
1( ) Evet 2( ) Hayır

13-Okulunuz rehber öğretmenine herhangi bir konuda yardım almak için gittiniz mi?

1( ) Evet sık olarak 2 ( ) Bazen 3( ) Hayır

14-Kiminle yaşıyorsunuz?

1( ) Anne, baba ve kardeşlerimle
2( ) Annem ile birlikte
3( ) Babam ile birlikte
4( ) Yurtta
5( ) Akrabalarımla
6( ) Başka belirtiniz.....

-Aile büyükleriniz sağ mı?

15- Anne 1( ) Sağ 2( ) Öldü 3( ) Boşanmış

16- Baba 1( ) Sağ 2( ) Öldü 3( ) Boşanmış

17- Anne-babanızdan biri öldüğü veya ayrı yaşamaya başladığında siz kaç yaşındaydınız?

1( ) Annem ve babam ile yaşıyorum
2( ) 1-5
3( ) 6-10
4( ) 11+

-Anne veya babanızın öz ve üveylik durumu

18- Anne 1( )Öz 2( ) Üvey

19- Baba 1( )Öz 2( )Üvey

20-Üvey anne ya da babanızdan baskı, kötü muamele görür müsünüz?

1( ) Üvey anne ve babam yok
2( ) Evet
3( ) Hayır
4( ) Bazen

21-Anne- babanızın ölümü, boşanması durumundan sonra akraba ve çevrenizin tepkisi nasıl oldu?

1( ) Ailem ile yaşıyorum
2( ) Akrabam ve yakınlarımdan maddi ve manevi yardım gördük
3( ) Sadece ara sıra maddi yardım gördük
4( ) Hepsi zaman içinde bizden uzaklaştı
5( ) Acımaktan başka bir şey yapmadılar
7( ) Başka belirtiniz.....

22- Nasıl bir aile düzeni içinde yaşıyorsunuz?

1( ) Ailem ile yaşamıyorum
2( ) Sevgi ve saygının olduğu bir ailede

3( ) Sürekli bir tartışmanın ve geçimsizliğin olduğu ailede
4( ) Başka belirtiniz.....

23- Babanızın mesleği nedir ya da ne idi?

1( ) Memur (2) İşçi (3) Emekli 4( ) Gündelik işçi
5( )İşsiz 6( )Öğretmen 7( )Polis veya Astsubay 8( ) Doktor
9( )Seyyar satıcı 10( )Esnaf 11( )Başka.....

24- Annenizin mesleği nedir ya da ne idi?

1( ) Ev Hanımı 2( )Öğretmen 3( ) Memur 4( )İşçi
5( ) Başka.....

25-Annenizin eğitim durumu nedir ya da ne idi?

1( ) Okur yazar değil
2( ) Okur yazar
3( ) İlkokul
4( ) Orta okul
5( ) Lise
7( ) Üniversite

26- Babanızın eğitim durumu nedir ya da ne idi?

1( ) Okur yazar değil
2( ) Okur yazar
3( ) İlkokul
4( ) Ortaokul
5( ) Lise
6( ) Üniversite

27-Anne babanız arasında akrabalık var mı?
1( ) Evet 2( ) Hayır

28- Babanız, annenizi hiç döver mi/ dövermiydi?
1( ) Sık sık 2( ) Bazen 3( ) Hiç

29- Babanız veya anneniz, sizi döver mi/ döver miydi?
1( ) Sık sık 2( ) Bazen 3( ) Hiç

30- Anne, baba veya yurttaki öğretmenleriniz; saçınız, giyim tarzınız ve dinlediğiniz müzik konusunda eleştiride bulunur mu?
1( ) Sık sık 2 ( ) Bazen 3( ) Hiç

31-Gelecekte iyi bir eş olacağınızı düşünüyor musunuz?
1( ) Evet 2( ) Hayır

32-Sizce ideal bir eş nasıl olmalıdır?

……..

33-Gelecekte iyi bir anne yada baba olacağınızı düşünüyor musunuz?
1( ) Evet 2( ) Hayır

34-Ahlak, din, kültür gibi konularda kim tarafından bilgilendirilirsiniz?
1( ) Anne 2( ) Baba 3( )Anne ve baba 4( ) Televizyon 5( ) Okul-
öğretmen 6( ) Akraba 7( ) Hiç kimse

35-Günlük yaşamda uymak zorunda olduğunuz (büyüğe karşı saygılı olmak, yardım sever olmak, misafire ilgi göstermek vb. gibi) rol ve kuralları nereden öğrenirsiniz?
1( ) Anne ve babamdan
2( ) Televizyondan
3( ) Öğretmenimden
4( ) Akrabalarımdan
5( ) Arkadaşlarımdan
6( ) Başka belirtiniz.....

36-Davranış ve tutumlarınız sonucunda aileniz tarafından ödüllendirilir ya da cezalandırılır mısınız / cezalandırılır mıydınız?
1( ) Sık sık 2( ) Bazen 3( ) Hiç

37-Aile büyükleriniz, yakın çevreniz ya da öğretmenleriniz tarafından aşağılanır mısınız?
1( ) Sık sık 2( ) Bazen 3( ) Hiç

38-Anne ve babanız sizinle yeterince ilgileniyor mu / ilgilenir miydi?
1( ) Anne babam yok 2( ) Evet 3( ) Hayır

39-Annenizi seviyor musunuz / sever miydiniz ?
1( ) Evet 2( ) Hayır

40- Anneniz sizi seviyor mu / sever miydi?
1( ) Evet 2( ) Hayır

41- Babanızı seviyor musunuz / sever miydiniz?
1( ) Evet 2( ) Hayır

42- Babanız sizi seviyor mu / sever miydi?
1( )Evet 2( ) Hayır

43- Babanız iş veya başka sebeplerle eve geç gelir mi / gelir miydi?
1( ) Sık sık 2( ) Bazen 3( ) Hiç

44-Anne ve babanız arasında tartışma en çok hangi konuda olur veya olurdu?
…….

45-Sizce iyi bir anne nasıl olmalıdır?

……..

46-Sizce iyi bir baba nasıl olmalıdır?

……..

47-Kaç kardeşsiniz?

1( ) Bir 2( ) İki 3( )Üç 4( ) Dört ve Altı 5( ) Yedi ve daha fazla

48-Evin kaçıncı çocuğusunuz?

1( ) İlk 2( ) İkinci 3( ) Üçüncü 4( ) Dördüncü 5( ) beşinci 6( ) Son

49-Oturduğunuz ev kendi malınız mı?

1( ) Yurtta Kalıyorum
2( ) Akrabalarımla Kalıyorum
3( ) Evet kendimizin
4( ) Kira
5( ) Lojman

50-Ailenizin aylık geliri ne kadardır?

1( ) Ailem ile yaşamadığım için bilmiyorum
2( ) Bilmiyorum
3( ) 300 Milyon
4( ) 300- 500 Milyon
5( ) 500 milyon – 1 milyar
6( ) 1 milyardan fazla

51-Ekonomik ve sosyal durumunuzu dikkate aldığınızda kendinizi hangi tabakada görürsünüz?

1( ) Alt 2 ( ) Orta 3 ( ) Yüksek

52- En çok kimi seversiniz?

1( ) Kendimi
2( ) Anne ve babamı
3( ) Annemi
4( ) Babamı
5( ) Akrabalarımı
6( ) Öğretmenimi
7( ) Yurt görevlilerini
8( ) Başka belirtiniz.....

53- Bir sorun ile karşılaştığınızda en çok kimden yardım görürsünüz?

1( ) Ailemden
2( ) Annemden
3( ) Babamdan
4( ) Akrabalarımdan
5( )Öğretmenlerimden
6( ) Arkadaşlarımdan
7( ) Yurt görevlilerinden
8( ) Hiç kimseden

54-Kendinize kimi örnek alırsınız?
1( ) Örnek alacağım kimse yok
2( ) Annemi
3( ) Babamı
4( ) Ağabey / abla
5( ) Öğretmenimi
6( ) Arkadaşlarımı
7( ) Başka belirtiniz….....

55- Kendinizi başarılı görür müsünüz?
1( ) Sık sık 2( ) Bazen 3( ) Hiç

56- Kendinizi nasıl tanımlarsınız?
1( ) Güçlü, sözü geçen, lider
2( ) Kuralcı, otoriter
3( ) İçe kapanık
4( ) Yardım sever
5( ) Beş para etmez biri
6( ) Başka belirtiniz….....

57- Kendinizi seviyor musunuz?
1( ) Evet 2( ) Bazen 3( ) Hayır

58- Hatalarınızı ve eksikliklerinizi biriyle paylaşır mısınız?
1( ) Sık sık 2( ) Bazen 3( ) Hiç

59- Haksız ve hatalı davrandığınızı düşündünüz kişiden özür diler misiniz?
1( ) Evet 2( ) Bazen 3( ) Hayır

60- Dünyaya geldiğinize pişman mısınız?
1( ) Evet 2( ) Hayır 3( ) Bazen

61- Yaşamaktan sıkıldığınız zaman ve durumlar var mıdır?
1( ) Hayır yok
2( ) Ailedeki geçimsizlik ve kavga zamanlarında
3( ) Ekonomik sıkıntılar
4( ) Sorunlarla sürekli tek başına kalmak
5( ) Ailemin yanımda olmaması
6( ) Okul başarısızlığı
7( ) Başka belirtiniz….. .....

62- Gelecekten beklentiniz nedir?
1( ) Bir beklentim yok
2( ) Okuyup başarılı bir yetişkin olmak
3( ) İyi bir eş olmak
4( ) Zengin olmak
5( ) Bir mafya örgütü kurmak yada üye olmak
6( ) İyi bir futbolcu olmak
7( ) Televizyon yıldızı olmak

8( ) Şarkıcı-türkücü olmak
9( ) Başka belirtiniz…….....

63- Hayatta başarılı olmanın sırrı nedir?
1( ) Okumak, Çalışmak
2( ) Şanslı olmak
3( ) Seni destekleyecek bir aileye sahip olmak
4( ) Torpilli olmak

64- Yaşamaktan mutlu musunuz?
1( ) Evet 2( ) Hayır 3( )Bazen

65- Sizi hayata bağlayan nedir?
1( ) Ailem 2( ) İdeallerim 3( ) Akrabalarım 4( )İnancım
5 ( )Başka belirtiniz…..

66-Ailenizde, yakın akrabalarınızda ruh hastası (deli) var mı?
1( ) Evet 2( ) Hayır

67- Ailenizde, yakın akrabalarınızda intihar eden veya intihar girişiminde bulunan var mı?
1( ) Evet 2( ) Hayır

68- İntihar etmeyi hiç düşündünüz mü yada böyle bir girişiminiz oldu mu?
1( ) Evet, düşündüm 2( ) Evet, denedim 3( )Hayır

69- Bu zamana kadar en çok neyin eksikliğini hissettiniz?
1( ) Para
2( ) Aile
3( ) Mutlu bir ev ortamı
4( ) Sevgi
5( )Yardımlaşma
6( ) Mutluluk
7( ) Güven
8( ) Hepsi
9( ) Hiçbiri

70- Herhangi bir nedenle evden yada yurttan kaçtığınız oldu mu?
1( ) Evet 2( ) Hayır

71- Sizce bir insanın başına gelebilecek en kötü şey nedir?
1 ( ) Anne babadan ayrı kalmak 2 ( ) Yoksulluk 3 ( ) Hastalık
4 ( ) Çevredekiler tarafından aşağılanmak

72- Haklarını elde etmek için yada haksızlığa uğradığını düşündüğünde kaba kuvvete başvurur musun?
1( ) Evet çünkü bazen bu gerekli olabilir
2( ) Hayır çünkü kaba kuvvetle hiçbir iş halledilmez
3( ) Başka yollarla bu sorunumu gideririm
4( ) Her şeyi zamana bırakırım

73- Kendi geleceğinizi nasıl görürsünüz?
1( ) Daha iyi 2( ) Daha kötü 3( ) Bilmiyorum

74- Türkiye'nin geleceğini nasıl görüyorsunuz?
1( ) Daha iyi 2( ) Daha kötü 3( ) Bilmiyorum 4( ) Beni ilgilendirmiyor

75- Dünyanın geleceğini nasıl görüyorsunuz?
1( ) Daha iyi 2( ) Daha kötü 3( ) Bilmiyorum 4( ) Beni ilgilendirmiyor

76- Hayatınızdaki olumsuzlukların sorumlusu olarak kimi, neyi görürsünüz?
1( ) Hayatımdan memnunum
2( ) Kendimi
3( )Anne ve babamı
4( ) Şanssızlığımı
5( ) Başka belirtiniz……..

77- Sigara içiyor musunuz?
1( ) Evet 2( ) Hayır 3( ) Bazen

78- Alkollü içecekler içer misiniz?
1( ) Evet 2( ) Hayır 3( ) Bazen

79- Ailenizde sigara içen var mı veya var mıydı?
1( ) Evet 2( ) Hayır 3( ) Bazen

80- Ailenizde içki içen var mı veya var mıydı?
1( ) Evet 2( ) Hayır 3( ) Bazen

81- Babanız kumar oynar mı veya oynar mıydı?
1( ) Evet 2( ) Hayır 3( ) Bazen

82- Bali, tiner veya herhangi bir uyuşturucu madde kullanır mısınız?
1( ) Evet 2( ) Hayır 3( ) Bazen

83- Ailenizde bunları kullanan var mı veya var mıydı?
1( ) Evet 2( ) Hayır

84- Arkadaşlarınız arasında bu tür uyuşturucu madde kullanan var mı?
1( ) Evet 2( ) Hayır

85- Uyuşturucu madde kullanan arkadaşlarınızı uyarır mısınız?
1( ) Böyle bir arkadaşım yok 2( ) Evet uyarırım 3( ) Hayır uyarmam

86- Kendinizin sebep olduğu bir nedenle hiç karakola gittiniz mi?
1( ) Evet 2( ) Hayır

87- Aile üyelerinden herhangi biri hapishaneye girdi mi?
1( ) Evet 2( ) Hayır

88- Arkadaşlarınız arasında yaptığı herhangi bir davranış nedeniyle karakola düşen veya hapishaneye giren var mı?
1 ( ) Evet 2 ( ) Hayır

89-İçinizden bazen kendinize eziyet etmek, aç bırakmak veya küfür etmek gelir mi?
1( ) Evet 2( ) Hayır 3( ) Bazen

90- Kendinizi bütün zevk ve eğlencelerden mahrum etmeyi düşünür müsünüz?
1( ) Evet 2( ) Hayır 3( ) Bazen

91- Sık olarak korkunç, zarar verici ve ölümle biten rüyalar görür müsünüz?
1( ) Evet 2( ) Hayır 3( ) Bazen

92- Davranışlarınızda diğer insanların duygu ve düşüncelerini dikkate alır mısınız?
1( ) Evet 2( ) Hayır 3( ) Bazen

93- En çok izlediğiniz televizyon dizisi hangisidir?
…….

94- Beğenerek dinlediğiniz müzik türü aşağıdakilerden hangisidir?
1( ) Türk halk müziği
2( ) Türk sanat müziği
3( ) Türk pop müziği
4( ) Yabancı müzik
5( ) Arabesk müzik
6( ) Rock müzik
7( ) Rap müzik

95- Beğenerek dinlediğiniz ses sanatçısı kimdir?
……

BİBLİYOĞRAFYA

KİTAPLAR

Adıgüzel, Yusuf : **Kitle Toplumunun Açmazları**, Kültür endüstrisi, Şehir Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Adler, Alfred : **Yaşama Sanatı**, (Çeviren: Kamuran Şipal), Say Yayınları, İstanbul, 2001.

Adler, Alfred : **İnsanı Tanıma Sanatı**, (Çeviren: Kamuran Şipal), Say Yayınları, İstanbul, 2002.

Adler, Alfred : **Psikolojik Aktivite Üstünlük Duygusu ve Toplumsal İlgi**, (Çeviren: Belkıs Çorakçı), Say Yayınları, İstanbul, 2002.

Adler, Alfred : **Sosyal Duygunun Gelişiminde Bireysel Psikoloji**, (Çeviren: Halis Özgü), Hayat Yayınları, İstanbul, 2002.

Aile Araştırma Kurumu : **Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları**, Aile Araştırma Kurumu Yayını, No: 86, Ankara, 1995.

Akgüç, Öztin : **Toplumsal Davranışlarda Gerçeği Arayış**, Bağlam Yayınları, Ankara, 1991.

Akşit, Bahattin; Karancı, Nuray; Hoşgör, Ayşe Gündüz: **Working Street Children In Three Metropolitan Cities: A Rapid Assessment**, International Labour Orgazination, Geneva, November 2001.

Aktan, Coşkun Can : **Toplam Ahlak Temiz Topluma Doğru**, Zaman Kitap Yayınları, İstanbul, 2004.

Aktaş, Cihan : **Modernizmin Evsizliği ve Ailenin Gerekliliği**, Beyan Yayınları, İstanbul, Tarihsiz.

Alptekin, Kamil : **1974-1999 Yılları Arası Türkiye'de Tamamlanmış İntiharların Coğrafi Yerleşim Birimleri ve Cinsiyetlere Göre Dağılımı,** Aile Araştırma Kurumu Yayını Bilim Serisi : 119, Ankara, 2002.

Alkan, Türker : **Kadın Erkek Eşitsizliği Sorunu**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, No: 475, Ankara, 1981.

Arıkan, Çiğdem : **Yoksulluk Evlilikte Geçimsizlik ve Boşanma**, Şafak Matbaası, Ankara, 1992.

Arıkan, Çiğdem : **Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması**, Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 1996.

Arkonaç, Sibel A. : **Sosyal Psikoloji**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.

Avcı, Nabi : **Kitle Kültürü Enformatik Cehalet**, Rehber Yayınları, Ankara, 1990.

Aydın, Mustafa : **Eğitim Yönetimi**, Hatipoğlu Yayınevi, Ankara, 1991.

Aziz, Aysel : **Araştırma Yöntemleri- Teknikleri ve İletişim**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1994.

Bailey, Kenneth D. : **Methods of Social Research**, The Free Press, New York, 1982.

Bakırcıoğlu, Rasim : **İlköğretim, Ortaöğretim ve Yükseköğretimde Rehberlik ve Psikolojik Danışma**, Anı Yayınları, Ankara, 2003.

Bal, Hüseyin : **Çocuk Suçluluğu Kavramlar Kuramlar Alan Çalışmaları**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2004.

Balcıoğlu; İbrahim : **Şiddet ve Toplum**, Bilge Yayınları, İstanbul, 2001.

Barbarasoğlu, Fatma Karabıyık : **Modernleşme Sürecinde Moda ve Zihniyet**, İz Yayınları, İstanbul, 1998.

Baudrillard, Jean : **Tam Ekran**, (Çeviren: Bahadır Gülmez), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

Bauman, Zygmunt : **Posmodern Etik**, (Çeviren: Alev Türker), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.

Bauman, Zygmunt : **Postmodernlik ve Hoşnutsuzları**, (Çeviren: İsmail Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.

Bauman, Zygmunt : **Parçalanmış Hayat Postmodern Hayat Denemeleri**, (Çeviren: İsmail Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.

Bauman, Zygmunt : **Modernlik ve Müphemlik**, (Çeviren: İsmail Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.

Bayhan, Vehbi: **Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma**, Kültür Bakanlığı Yayınları Kültür Eserleri Dizisi/ 195, Filiz Matbaası, Ankara, 1997.

Berman, Marshall : **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor**, (Çeviren: Ümit Altuğ, Bülent Peker), İletişim Yayınları, İstanbul.

Bilen, Mürüvvet: **Sağlıklı İnsan İlişkileri**, Armoni Ltd., Ankara, Tarihsiz.

Bilgiseven, Amirân Kurtkan : **Genel Sosyoloji**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986.

Bilgiseven, Amirân Kurtkan : **Köy Sosyolojisi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1988.

Bilgiseven, Amirân Kurtkan : **Sosyal Bilimler Metodolojisi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989.

Bilgiseven, Amirân Kurtkan : **Din Sosyolojisi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.

Bilgiseven, Amirân Kurtkan : **Türk İslam Kültüründe Fert Cemiyet İlişkisi ve İslâmi Kavramlar**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.

Black, Claudia : **Çocuk Ergen Yetişkin Olarak Alkolik Çocukları Sorunlar ve Çözümleri**, (Çeviren: Hilal Arısoy), Kural Dışı Yayınları, İstanbul, 2001.

Black, Evan Imber : **Aile Sırları, Sınırsız Açık Toplumda Doğru Sözlülük, Özel Yaşam ve Barışıklık,** (Çeviren: Elif Özsayar), Boyner Holding Yayınları, İstanbul, 1999.

Bottomore, T.B. : **Toplum Bilim**, (Çeviren: Ünsal Oskay), Beta Yayınları, İstanbul, 1984.

Bozkurt, Veysel : **Püritanizmden Hedonizme Yeni Çalışma Etiği**, Alfa Yayıncılık, Bursa, 2000.

Bozkurt, Veysel : **Değişen Dünya'da Sosyoloji : Temeller Kavramlar Kurumlar**, Alfa Yayıncılık, Bursa, 2004.

Bulut, Işıl : **Ruh Sağlığının Aile İşlevlerine Etkisi**, Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayını, Ankara, 1993.

Cole, Stephen : **Sosyolojik Düşünme Yöntemleri**, (Çeviren: Bekir Demirkol), Vadi Yayınları, Ankara, 1999.

Collange, Christiane : **Boşanma Salgını**, (Çeviren: Sevim Aktan), Doruk Yayınları, Ankara.

Cüceloğlu, Doğan **: İçimizdeki Biz**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1996.

Cüceloğlu, Doğan : **Yeniden İnsan İnsana**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997.

Çaha, Ömer : **Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın**, Vadi Yayınları, Ankara, 1996.

Çekirge, Pınar : **Niçin İntihar?,** Altın Kitaplar, İstanbul, 1996.

David, Popenoe : **Sociology,** The State University Of New Jersy, 1982.

Deacon, R.E.; Firebaugh, F.M. : **Family Resource Management Principles And Applications**, Division Of Simons&Scustes, U.S.A., 1988.

Demir, Ömer; Acar, Mustafa : **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1993.

Demir, Zekiye : **Modern ve Postmodern Feminizm**, İz Yayınları, İstanbul, 1997.

Dodson, Fitzhungh : **Çocuk Yaşken Eğilir**, (Çeviren: Özgür Selvi), Özgür Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Dönmezer, Sulhi : **Kriminoloji**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1984.

Devlet Planlama Teşkilatı: **Türk Aile Yapısı Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, Ankara, 1989.

Devlet Planlama Teşkilatı : **Türk Aile Yapısı Araştırması**, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını Ankara, 1993.

Duben, Alan : **Kent, Aile, Tarih**, (Çeviren: Leyla Şimşek), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Durkheim, Emile : **İntihar,** (Çeviren: Özer Ozankaya), İmge Kitabevi, Ankara, 1992.

Durkheim, Emile : **Sosyolojik Metodun Kuralları**, (Çeviren: Enver Aytekin), Sosyal Yayınları, İstanbul, 1994.

Duyar, İzzet; Özener, Barış : **Çocuk İşçiler Çarpık Gelişen Bedenler**, Ütopya Yayınları, Ankara, 2003.

Elkin, Frederick : **Çocuk ve Toplum Çocuğun Toplumsallaşması**, (Çeviren: Nazife Güngör), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1995.

Erkal, Mustafa: **Sosyoloji (Toplumbilimi)**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1983.

Eröz, Mehmet : **İktisat Sosyolojisine Başlangıç**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1982.

Eröz, Mehmet : **Milli kültürümüz ve Müesseselerimiz**, Doğuş Yayınları, İstanbul, 1983.

Ersanlı, Kurtman : **Ben Olmak İstiyorum**, Eser Ofset, Samsun, 1997.

Ersin, Mefharat : **Eğitimde Psikolojinin Rolü**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1981.

Ficher, J. : **Sosyoloji Nedir?,** (Çeviren: Nilgün Çelebi), Anı Yayıncılık, Ankara, 1996.

Fordham, Frieda : **Jung Psikolojisinin Ana Hatları**, (Çeviren: Aslan Yalçıner), Say Yayınları, İstanbul, 2001.

Fromm, Erich : **Sevginin ve Şiddetin Kaynağı**, (Çeviren: Yurdanur Salman, Nalan İçten), Payel Yayınları, İstanbul, 1984.

Fromm, Erich: **Erdem ve Mutluluk**, (Çeviren: Ayda Yörükan), Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara, 1990.

Fromm; Erich : **Çağdaş Toplumların Geleceği**, (Çeviren: Gülnur Kaya, Kaan H.Ökten), Arıtan Yayınları, İstanbul, 1996.

Fromm, Erich : **Sağlıklı Toplum**, (Çeviren: Yurdanur Salman, Zeynep Tanrısever), Payel Yayınları, İstanbul, 1996.

Fromm, Erich : **Cinsellik ve Cinsel Sapmalar**, (Çeviren: Aydın Arıtan), Arıtan Yayınları, İstanbul, 1998.

Fromm, Erich : **Yeni Bir İnsan- Yeni Bir Toplum**, (Çeviren: Necla Arat), Say Yayınları, İstanbul, 2002.

Furedi, Frank : **Korku Kültürü Risk Almanın Riskleri,** (Çeviren: Barış Yıldırım), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.

Geçtan, Engin : **Psikodinamik Psikiyatri ve Normal Dışı Davranışlar**, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

Geçtan, Engin : **İnsan Olmak**, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.

Geçtan, Engin : **Psikanaliz ve Sonrası**, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.

Gore, M. S.: **Urbanization And Family Change**, Popular Prakashan, Bombay-India, 1990.

Gökçe Birsen : **Toplumsal Bilimlerde Araştırma**, Savaş Yayınları, 1992.

Gökçe, Birsen : **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar**, Savaş Yayınları, Ankara, 1996.

Gönen, Emine; Hablemitoğlu, Şengül; Özmete, Emine : **İş ve Aile Yaşamının Dengelenmesi Akademisyen Kadınlar Üzerine Araştırma**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004.

Gruen, Arno: **Normalliğin Deliliği Hastalık Olarak Gerçekçilik: İnsandaki Yıkıcılık Üzerine Bir Kuram,** (Çeviren: İlknur İgan), Çitlembik Yayınları, İstanbul, 2003.

Günay, Cahide : **Çocuk da Yaparım Kariyer de Kadınlar Ne İster?**, Beda Yayınları, İstanbul, 2004.

Güngör, Erol : **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998.

Hareven, Tamara K. : **Families, History And Social Change Life Course And Cross- Cultural Prespective,** Westviev Pres, Newyork, 2000.

Harris, C.C. : **The Family An Introduction, Fourt Edition**, George Allen And Unwin Ltd., London, 1972.

Harvey, David : **Postmodernliğin Durumu**, (Çeviren: Sungur Savran), Metis Yayınları, İstanbul, 1999.

Hortaçsu, Nuran : **İnsan İlişkileri**, İmge Yayınları, Ankara, 2003.

İbrahimoğlu, Davut : **Evlilikte Doğru Seçim ve Ailede Mutluluk**, Hayat Yayınları, İstanbul, 2004.

İçli, Gönül : **Sosyolojiye Giriş,** Anı Yayınları, Ankara, 2002.

İsen, Galip; Batmaz, Veysel : **Sosyal Psikoloji Ben ve Toplum**, Om Yayınları, İstanbul, 2002.

Jameson, Fredric **: Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı**, (Çeviren: Nuri Plümer), Verso Yayınları, İstanbul, 1994.

Jersild, Arthur T. : **Çocuk Psikolojisi**, (Çeviren: Gülseren Günçe), "S" Yayınları, Ankara, 1987.

Jones, Charles; Teppermann, Lorne; Wilson, Susannah j. **: The Futures Of Family**, New Jersy, U.S.A., 1995.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem : **İnsan-Aile-Kültür**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem **: Yeni İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş**, Evrim Yayınları, İstanbul, 1999.

Kahraman, Hasan Bülent : **Postmodernite ile Modernite Arasında Türkiye**, Everest Yayınları, İstanbul, 2002.

Kaplan, Harold I.; Sadock, Benjamin J.: **Klinik Psikiyatri El Kitabı**, (Çeviren: Okan Çalıyurt, Cengiz Tuğlu), (Editör: Ercan Abay), Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul, 1999.

Kasatura, İlkay: **Gençlik ve Bağımlılık,** Psikoloji Dizisi:3, Evrim Yayınları, İstanbul, 1998.

Keleş, Ruşen : **Kentleşme Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 1990.

Kephart, William M. : **The Family, Society and Individual**, Fourth Edition, University Of Pennsylvania, Boston, 1977.

Kıray, Mübeccel: **Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999.

Kırkıncıoğlu, Meliha: **Çocuk Ruh Sağlığı**, Esin Yayınları, İstanbul, 1999.

Kızılçelik, Sezgin: **Sosyoloji Teorileri I,** Mimoza Yayınları, Konya, 1992.

Kızılçelik, Sezgin; Erjem, Yaşar : **Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü**, Emre Matbaacılık& Yayıncılık, Konya, 1992.

Kızılçelik, Sezgin : **Postmodernizm Dedikleri**, Saray Kitabevi, İzmir, 1996.

Kocacık, Faruk : **Aile İçi İlişkilerde Kadına Yönelik Şiddet Türkiye'den Örnekler,** Cumhuriyet Üniversitesi Yayını, No: 93, Sivas, 2004.

Kolakowski, Leszek : **Modernliğin Sonsuz Duruşması**, (Çeviren: Selahattin Ayaz), Pınar Yayınları, İstanbul, 1999.

Kongar, Emre: **İzmir'de Kentsel Aile**, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, A-3, Ankara, 1972.

Kongar, Emre : **21. Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı,** Remzi Kitabevi, İstanbul,1999.

Korkmaz, Abdullah : **Değişme ve Farklılaşma**, Doğukütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2006.

Korkmaz, Abdullah; Kocadaş, Bekir : **Toplumsal Sapma**, Doğukütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2006.

Köknel, Özcan : **Davranış Bilimleri(Ruhbilim)**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1989.

Köknel, Özcan : **İnsanı Anlamak**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1986.

Köknel, Özcan : **Zorlanan İnsan**, Altın kitaplar, İstanbul, 1998.

Köknel, Özcan : **Kaygıdan Mutluluğa Kişilik**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1999.

Krech, David; Cruchfield, S.; Ballachey, Egerton : **Cemiyet İçinde Fert**, II (Çeviren: Mümtaz Turhan), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.

Kurtulmuş, Numan : **Sanayi Sonrası Dönüşüm**, İz Yayınları, İstanbul, 2001.

Kut, Sema, Koşar, Nesrin, Aydıngil, Seyhan, Çitçi, Oya, Danışoğlu, Emel, Erdoğdu, Seyhan, Lokmanoğlu, Özcan, Özdemir, Musa : **1994 Uluslar Arası Aile Yılı Özel İhtisas Raporları**, Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müdürlüğü, Ankara, 1994.

Lipson, Leslie : **Uygarlığın Ahlaki Bunalımları** (Manevi Bir Erime mi? Yoksa İlerleme mi?), (Çeviren: Jale Çam Yeşiltaş), İş Bankası Yayını, No: 461, İstanbul, 2003.

Lungber, George A.; Schrag, Clarence C.; Larsen, Otto N.: **Sosyoloji,** Cilt I, (Çeviren: Özer Ozankaya), Feryal Matbaacılık, Ankara, 1985.

Manilowski, Bronislaw : **Yabanıl Toplumda Suç ve Gelenek**, (Çeviren: Şemsa Yeğin), Eplison Yayınları, İstanbul, 2003.

Mannheim, Karl : **İdeoloji ve Ütopya**, (Çeviren: Mehmet Okyayuz), Epos Yayınları, Ankara, 2002.

Mayring, Philipp : **Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş**, (Çeviren: Adnan Gümüş, M. Sezai Durgun), Baki Kitabevi, Adana, 2000.

Mills, C.W. : **Toplumbilimsel Düşün**, (Çeviren: Ünsal Oskay), Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1979.

Morgan, Clifford T. : **Psikolojiye Giriş Ders Kitabı**, (Çeviren: Komisyon), (Hazırlayan: Sibel Karakaş), Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayını, Ankara, 1988.

Morin, Edgar ; NAIR, Sami : **Bir Siyaset Uygarlığı**, (Çeviren: Sinan Köm), Om Yayınları, İstanbul, 2000.

Mutluer, Ferhan Gündüz : **Toplumsal Sapma Fonksiyonalist ve Sembolik Etkileşimci Yaklaşım,** Zirve Yayınları, Ankara, 2000.

Neumann, Elisabeth Noelle : **Kamuoyu Suskunluk Sarmalının Keşfi**, (Çeviren: Murat Özkök), Dost Kitabevi, Ankara, 1998.

Nirun, Nihat : **Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı: 73, Ankara, 1994.

Oktik, Nurgün : **Muğla İlinde İntihar Nedenleri ve Çözüm Önerileri Araştırma Raporu,** Muğla Üniversitesi Yayını, Muğla, 2003.

Oskay, Ünsal : **Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

Ozankaya, Özer: **Toplumbilim**, Tekin Yayıncılık, İstanbul, 1986.

Özen, Sevinç : **Kentlileşme Sürecinde Ailede Kuşaklar Arası İlişkiler**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, No: 86, İzmir, 1996.

Öztürk, M. Orhan: **Ruh Sağlığı ve Bozuklukları**, Hekimler Yayın Birliği, Ankara, 1997.

Pelzer, Dave : **Yitik Çocuk**, (Çeviren: Gülden Tümer), Hyl Yayınları, Ankara, 2001

Poloma, Margaret : **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, (Çeviren: Hayriye Erbaş), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1999.

Popper, Karl : **Daha İyi Bir Dünya Arayışı**, (Çeviren: İlknur Aka), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

Portakal, Hüseyin : **Boşanma ve Kadın**, Cem Yayınları, İstanbul, 1997.

Pringle, Mia Kellmer : **The Needs Of Children**, National Children's Bureau, U.S.A.,1975

Richards, Graham : **Psikolojiyi Yerli Yerine Oturtmak**, (Çeviren: Süleyman Topal, Ali Yılmaz), Say Yayınları, İstanbul, 2003.

Richarhson, Henry : **İktisadi ve Mali Yönleriyle Sosyal Güvenlik**, (Çeviren: Turan Yazgan), İstanbul, 1970.

Ritzer, George : **Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek**, (Çeviren: Şen Süer Kaya), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.

Roth, Priscilla : **Süperego**, (Çeviren: Pınar Padar), Epilson Yayınları, İstanbul, 2004.

Russell, Bertnard : **Evlilik ve Ahlâk**, (Çeviren: Sultan Neval Şimşek), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1998.

Salk, Lee : **Çocuğun Duygusal Sorunları**, (Çeviren: Erzem Onur), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998.

Saran, Nephan : **Antropoloji,** İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1993.

Satir, Virginia : **İnsan Yaratmak**, (Çeviren: Selim Yeniçeri), Beyaz Yayınları, İstanbul, 2001.

Sayın, Önal : **Aile Sosyolojisi**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay. No: 57, İzmir, 1990.

Sayın, Önal : **Sosyolojiye Giriş**, Üniversite Kitapları, İzmir, 1994.

Sencer, Muzaffer: **Toplumbilimlerinde Yöntem**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 1989.

Seyyar, Ali : **Sosyal Siyaset Açısından Kadın ve Aile**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Sezal, İhsan : **Şehirleşme**, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1992.

Simmel, George : **Modern Kültürde Çatışma**, (Çeviren: Tanıl Bora, Nazile Kalayoz, Elçin Gen), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Saygılı, Sefa; Çankırılı, Ali : **Babacım Nerdesin?** Çocuk Eğitiminde Babanın Rolü, Elit Yayınları, İstanbul, 2004.

Sombart, Werner : **Aşk, Lüks ve Kapitalizm**, (Çeviren: Necati Ara), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998.

Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yönleriyle Malatya, Malatya Valiliği Yayını, Aralık 2004.

Soyer, Serap : **Endüstri Sosyolojisine Giriş**, Saray Kitabevi, İzmir, 1996.

Stark, Rodney : **Social Problems**, Random Hourse, U.S.A., 1975.

Stuart, A. Quenn; Habestein, Robert W.; Quadagro, Jill S. : **The Family Variour Culture,** Fifth Edition, New York, 1985.

Stuber, Robert; Bradley, Jeff : **Çocukları Kötülükten Korumak**, (Çeviren: Yonca Karakılçık), Beyaz Yayınları, İstanbul, 1998.

Sürekli, Derya : **Kadın ve Toplum**, Evrim Yay., İstanbul, 2002.

Swingewood, Alan : **Sosyolojik Düşüncenin Tarihi**, (Çeviren: Osman Akınay), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998.

Şener, Arzu; Terzioğlu, Günsel : **Ailede Eşler Arası Uyuma Etki Eden Faktörlerin Araştırılması**, Aile Araştırma Kurumu Yayını, No:118, Ankara, 2002.

Tan, Hasan : **Psikolojik Danışma ve Rehberlik**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1992.

Tatlıdil, Ercan : **Kentleşme ve Gecekondu**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, No: 47, İzmir, 1989.

Teber, Serol : **Davranışlarımızın Kökeni**, Say Yayınları, İstanbul, 2003.

Tezcan, Mahmut : **Sosyolojik Açıdan Boş Zamanların Değerlendirilmesi**, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayını No: 116, Ankara, 1992.

Tezcan, Mahmut : **Sosyolojiye Giriş**, Feryal Matbaası, Ankara, 1995.

Thayer, Elizabeth S.; Zimmerman, Jeffrey : **Ayrılanlar İçin Çocuk Bakımı**, (Çeviren: Ümit Türkoğulları), Arkadaş Yayınları, Ankara, 2003.

Toffler, Alvin: Üçüncü Dalga, (Çeviren: Ali Seden), **Altın Kitaplar**, İstanbul, 1981.

Tolan, Barlas: **Çağdaş Toplumun Bunalımı- Anomi ve Yabancılaşma**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, No: 166, Ankara, 1991.

Tolan, Barlas: **Toplum Bilimlerine Giriş**, Murat Yayıncılık, Ankara, 1996.

Turan, Kadir : **Almanya'da Türk Olmak**, Sümer Yayınları, İstanbul, 1992.

Turinay, Necmettin : **Değişen Toplum ve Aile**, Akdağ Yayınları, Ankara, 1996.

Vatandaş, Celalettin : **Aile ve Şiddet Türkiye'de Eşler Arası Şiddet**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, No: 58, Afyon, 2003.

Walczak, Yuette; BURNS, Sheila : **Boşanma ve Çocuklar Üzerine Etkileri**, (Çeviren: İsmail Ersevim), Özgür Yayınları, İstanbul, 1999.

Wallace, Ruth A. ; WOLF, Alison : **Çağdaş Sosyoloji Kuramları Klasik Geleneğin Genişletilmesi,** (Çeviren: Leyla Elburuz, M. Rahmi Ayas), Punto Yayınları, İzmir, 2004.

Wittgenstein, Ludwig : **Tractatus Logico-philosophicus**, (Çeviren: Oruç Aruoba), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

Yağmurlu, Mustafa : **Çağımızda Kadın Sorunu,** Beyan Yayınları, İstanbul, 1984.

Yakupoğlu, Mukadder : **Ahlak ve Şiddet**, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997.

Yalvaç, Mehmet: **Aile Sosyolojisi İlkel Toplumdan Modern Topluma Aile**, Evin Matbaası, Malatya, 2000.

Yavuzer, Haluk : **Ana Baba Çocuk**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.

Yavuzer, Haluk : **Çocuk Psikolojisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995.

Yıldırım, Ali; Şimşek, Hasan : **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1999.

Yıldırım, Aysel : **Sıradan Şiddet Kadına ve Çocuğa Yönelik Şiddetin Toplumsal Kaynakları,** Boyut Yayınları, İstanbul, 1998.

Yörükoğlu, Atalay : **Gençlik Çağı**, Tisa Yayınları, Ankara, 1985.

Yörükoğlu, Atalay : **Çocuk Ruh Sağlığı**, İş Bankası Yayını, İstanbul, 1988.

Yörükoğlu, Atalay : **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, Özgür Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Yüksel, Şermin : **Kadınların Kendilerini Şiddetten Koruması Neden Zor? Evdeki Terör Kadına Yönelik Şiddet**, Mor Çatı Yayınları, İstanbul, 1996.

Ziyalar, Adnan : **Sosyal Psikiyatri**, Yüce Yayınları, İstanbul, 1999.

Zullinger, Hans : **Suçlu Çocuklar ve Çocuk Mahkemeleri**, (Çeviren: Kâmuran Şipal), Cem Yayınevi, İstanbul, 2000.

MAKALELER

Abacı, Ramazan : "Futbol Fanatizminin Psikodinamiğine Bir Bakış: Ölmeye Ölmeye Geldik", **I.Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu**, Aile Araştırma Kurumu Yayını No: 117, Ankara, 2001.

Abdalla, Ahmed: "Mısır'da Çocuk İstihdamı: Kahire Deri Tabaklama Sektörü", (Çeviren: Şanar Tayşi), **Çocuk İstihdamıyla Mücadele**, I.L.O.-T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara, 1995.

Akman, Berrin : "Korumaya Muhtaç Çocuklarla Ailesi İle Yaşayan Çocukların Kavram Gelişimlerinin ve Okula Hazırbulunuşluk Düzeylerinin Karşılaştırılması", **Toplum ve Sosyal Hizmet**, Cilt: 13, Sayı: 1, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayını, Ankara, Nisan 2002.

Aksoy, Fevzi : "Kadın Erkek İlişkilerinde Davranış Problemleri", **Kadın Gerçeklikleri,** (Hazırlayan: Necla Arat), Say Yayınları, İstanbul, 1996.

Aktan, Çoşkun Can : "Değişim ve Yeni Global Değerler", **Moderniteden Postmodernite'ye Değişim**, (Editör: Çoşkun C. AKTAN), Çizgi Kitabevi, Konya, 2003.

Aktaş, Aliye Mavili : "Evlilik Danışmanı", **Toplum ve Sosyal Hizmet**, Sayı:1, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayını, Ankara, Ekim 2000.

Akyüz, Nurhan : "Değişim Sürecinde Aile: Toplumsal Katılım ve Değerler", **Aile Kurultayı** 16-18 Kasım 1994, I. Kitap, Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 1995.

Aral, Neriman: "Boşanmış ve Boşanmamış Ebeveynlerin Çocuklarının Depresyon Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma", **Toplum ve Sosyal Hizmetler**, Sayı:1, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayını, Ankara, Ekim, 2000.

Arat, Necla : "Dördüncü Dünya Kadın Konferansı ve Dünya Kız Çocuklarının Durumu", **Kadın Gerçeklikleri**, (Hazırlayan: Necla Arat), Say Yayınları, İstanbul, 1996.

Archer, Dane; GARTNER, Rosemary : "Barış Dönemi Kayıpları", **Cogito**, Sayı: 6-7, Kış Bahar 96, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

Arıkan, Çiğdem : "Yoksulluğun Kadınlar Üzerindeki Etkileri", **Toplum ve Sosyal Hizmet,** Cilt:13, Sayı: 2, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayını, Ankara, 2002.

Arın, Canan : "Kadına Yönelik Şiddet", **Cogito,** Sayı: 6-7, Kış Bahar 96, 4. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

Armağan, Yıldız : "Evlilikte Yaşanan Sorunlar ve Başa Çıkma Yolları", **Evlilik Okulu,** (Editör: Haluk Yavuzer), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.

Atakan, Semiha Arsoy: "Boşanma Sürecinde Yaşana Evreler", **Aile Yazıları 4**, (Derleyen: Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem), Aile Araştırma Kurumu Yayını, 5/4, Ankara, 1991.

Atav, Nephan : "Şahsiyetin Gelişiminde Aile Çevresinin ve Ailedeki Gerginliklerin Etkileri", **Aile Yazıları 3**, (Derleyen:Beylü Dikeçligil,Ahmet Çiğdem), Aile Araştırma Kurumu Yayını, 5/3, Ankara, 1991.

Ateş, Reyhan : "Evlilikte İlk Yıllar, Çatışmalar ve "Güç" Kavramı", **Evlilik Okulu,** (Editör: Haluk Yavuzer), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.

Ayalp, Buket : "Öğretmenler", **Değişen Toplumsal Yapıda Karakter**, (Aytül Kasapoğlu, Buket Ayalp, Canan Ö. Gözcü, İnan Keser, Mehmet Kul, Erdinç Tekbaş, Yaprak Yurtseven), Ütopya Yayınları, Ankara, 2005.

Ayan, Dursun : "İslam Tasavvuf Zihniyetinin Yoksulluğu Teşvik İşlevi Var mıdır? Edebi Metinlerden Bazı İzlenimler", **IV. Aile Şurası** 18-20 Mayıs 2004, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları No : 122, Ankara, 2005.

Ayata, Sencer : "Yeni Orta Sınıf ve Uydu Kent Yaşamı", **Kültür Fragmanları Türkiye'de Gündelik Hayat,** (Hazırlayan: Deniz Kandiyoti, Ayşe Saktanber), Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

Aydoğan, Feramuz : "Van'da Kırsal Kesimden Kente Gelen Ailelerin Evlenmeye İlişkin Tutum ve Davranışlarındaki Değişmeler", **Aile Kurultayı** 16-18 Kasım 1994, I.Kitap, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

Bağlı, Mahzar; Sev'er, Aysan : "Tabulaştırılan/Tabulaşan Kurumun(Ailenin) Kurbanlık Edilme Pratiği: Levirat ve Sorarat", **Aile ve Toplum**, Yıl:7, Cilt:2, Sayı:8, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, Ocak-Mart 2005.

Başbuğu, Ayşegül Yaraman : "Metropoliten Aile İlişkilerinde Değişen Cinsel Roller", **Aile Kurultayı** 16-18 Kasım 1994, I. Kitap, Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 1995.

Bayhan, Vehbi : "Sevgi, Metalaşmıştır; Mahremiyet Tükenmiştir", **Nokta**, Yıl:25, Sayı: 1155-5, İstanbul, 2006.

Bequele, Assefa; Boyden, Jo: "Çocuk İstihdamı: Sorunlar, Politikalar ve Programlar", (Çeviren: Şanar Tayşi), **Çocuk İstihdamıyla Mücadele**, ILO-T.C. Sosyal Güvenlik ve Çalışma Bakanlığı, Ankara, 1995.

Ber, Barbara : "The Guilt That Drives Working Mothers Crazy", **Marriage And Family In A Chaning Society**, Fourt Edition, Edited By James M.HENSLIN,The Free Pres, U.S.A., 1992.

Berkay, Fügen : "Sosyal Değişme ve Türk Ailesi", **I. Aile Şurası**, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.

Bener, Özgün : "Yoksulluğun Ailede Kadın Üzerine Etkileri", **IV. Aile Şurası** 18-20 Mayıs 2004, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, No:122, Ankara, 2005.

Bernard, Jessie : "The Good-Provider Role", **Marriage And Family In A Changing Society**, Fourt Edition, (Edited By James M. Henslin), The Free Pres, U.S.A., 1992.

Bilgiseven, Amirân Kurtkan : "Kadının Ülke Ekonomisindeki Yeri", **Türk Sosoyoloji Dergisi,** Genç Sosyologlar Derneği Yayınları Yayın No: 3, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1998.

Bolay, Süleyman Hayri : "Postmodernizm", **Modernite'den Postmodernite'ye Değişim**, (Editör: Coşkun Can Aktan), Çizgi Kitabevi, Konya, 2003.

Bottomore, Tom: "Marksizm ve Sosyoloji", (Çeviren: Mete Tuncay), **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi,** (Derleyen: Tom Bottomore, Robert Nisbet), Verso Yayınları, İstanbul, 1990.

Browder, Sue : "Is Living Together Such A Good Idea?", **Marriage And Family In A Chaning Society,** Fourt Edition, (Edited By James Henslin) The Free Pres, U.S.A., 1992.

Budak, Gönül : "Endüstrileşme Süreci İçinde Ailenin Yeri ve Önemi", **I. Aile Şurası,** Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 1990.

Bulut, Işıl : "Parçalanmış Aileden Gelen Çocukların Davranış Özellikleri Hakkında Bir Araştırma", **Aile Yazıları 3**, (Derleyen: Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem), Aile Araştırma Kurumu Yayını, 5/3, Ankara, 1991.

Celkan, Hikmet Yıldırım : "Beşeri Kültürün Temel Öğesi Aile", **I. Aile Şurası**, Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 1990.

Cillov, Haluk : "Türkiye'de Evlenme ve Boşanmaların Seyri", **Aile Yazıları 4**, (Derleyen: Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem), Aile Araştırma Kurumu Yayını, 5/4, Ankara, 1991.

Cömertler, Necmiye : "Kadının Penceresinden Yoksulluk", **IV. Aile Şurası** (Aile ve Yoksulluk), 18-20 Mayıs 2004, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayını, Ankara, 2005.

Çağlar, Ünal . "Tüketim Harcamaları ve Aile", **Ekonomik Hesaplamalarda Bir Birim Olarak Aile,** Aile Araştırma Kurumu Yayını, No: 112, Ankara, 1998.

Çılga, İbrahim : "Ekonomik Kriz ve Aile", **I. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu,** (2000'li Yıllarda Aile Hizmetleri), Aile Araştırma Kurumu Yayınları, No: 117, Ankara, 2001.

Çılga, İbrahim : "Toplumsal Katılım Açısından Ailesiz Yetişen Gençlerin Yaşam Niteliği", **Aile Kurultayı** 16-18 Kasım 1994, 1.Kitap, Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 1995.

Çılga, İbrahim : "Batman'da Genç Kız İntiharları", **Toplum ve Sosyal Hizmet**, Cilt: 13, Sayı:1, Nisan 2002, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayını, Ankara, 2002.

Çopur, Zeynep; Şafak, Şükran : "Aile Yaşamında Değerler ve Önemi", I. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu (2000'li Yıllarda Aile Hizmetleri), Aile Araştırma Kurumu Yayını No: 117, Ankara, 2001.

Çöklü, Ece; Erol, Ebru Özgen : "Halkla İlişkilerde Sosyal Sorumluluk Kavramının Aile İçi İletişime Uyarlanışı", **I. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu** (2000'li Yıllarda Aile Hizmetleri), Aile Araştırma Kurumu Yayını, No:117, Ankara, 2001.

Danık, Şükran : "Aile İçinde Kadına Yönelen Şiddet", **Toplum ve Sosyal Hizmet**, Sayı : 1, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayını, Ankara, Ekim 2000.

Danişmend, Melis : "Bir Yastıkta Kocamadan", **Radikal Gazetesi**, 27 Aralık 2003.

Dawe, Alan: "Toplumsal Eylem Kuramları", (Çeviren: Füsun Akatlı, Arda Uykur), **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, (Derleyen: Tom Bottomore, Robert Nisbet), Verso Yayınları, İstanbul, 1990.

Dedeoğlu, Necati : "Sağlık Açısından Kentlere Uyum veya Uyumsuzluğun Sağlık Sonuçları", **Sosyal Hizmetler Sempozyumu** 1998, Kentleşme Sürecinde Sosyal Hizmet, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayını No: 10, Ankara, 2002.

Delican, Mustafa : "Aile, Ekonomi ve Sosyal Politika", **Ekonomik Bir Birim Olarak Aile**, Aile Araştırma Kurumu Yayını No: 112, Ankara, 1998.

Denizhan, Senem : "Uyuşturucu İlkokulda", **Nokta**, Yıl: 23, Sayı: 1090, İstanbul, 24-30 Mayıs 2004.

Dönmezer, Sulhi : "Çağdaş Toplumda Şiddet ve Mafya Şuçları", Sayı: 6-7, Kış Bahar 96, 4. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

Durakbaşa, Ayşe; Cindoğlu, Dilek : "Tezgah Üstü Karşılaşmalar Toplumsal Cinsiyet ve Alış Veriş Deneyimi", **Kültür Fragmanları Türkiye'de Gündelik Hayat**, (Hazırlayan: Deniz Kandiyoti, Ayşe Saktanber), Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

Durdubaş, Ayşe : "Suçlu Çocuklara Yönelik İyileştirme Yaklaşımları ve Aile Merkezli Çalışma Önerileri", **I. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu** (2000'li Yıllarda Aile Hizmetleri) Aile Araştırma Kurumu Yayınları No: 117, Ankara, 2001.

Dürü, Çağatay: "Kaygı ve Depresyon: Psikopatolojik Bir Bakış", **Doğu Batı**, Yıl:2, Sayı: 6, Ankara, Şubat Mart 1999.

Erdoğan, Nihat : "Toplum ve Toplumsal Yapı Kavramları Üzerine", **Sosyoloji Dergisi,** Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Sayı: 1, İzmir, 1987.

Eren, Altay : "Korku Kültürü, Değerler Kültürü ve Şiddet", **Aile ve Toplum**, Yıl: 7, Cilt: 2, Sayı: 8, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayını, Ankara, Ocak Mart 2005.

Ergil, Doğu : "Şiddetin Kültürel Kökenleri", **Bilim ve Teknik**, Sayı: 399, İstanbul, 2001.

Ergüden, Işık : "Örnek Bir Şiddet Mekânı: Hapishane", **Cogito**, Sayı: 6-7, Kış Bahar 96, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

Erkal, Mustafa: "Sanayileşme ve Yabancılaşma İlişkisi", **Sosyoloji Konferansları**, 20.Kitap, İstanbul Üniversitesi Yayını, No: 3239, İstanbul, 1984.

Ersöz, Aysel : "Dünya Konferansı Belgelerinde Aile ve Yoksulluk: Saptamalar ve Öneriler", **Aile ve Toplum**, Sayı: 6, Cilt: 2, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayını, Ankara, 2003.

Erten, Yavuz; Ardalı, Cahit : "Saldırganlık, Şiddet ve Terörün Psikososyal Yapıları", **Cogito**, Sayı: 6-7, Kış Bahar 96, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

Fındıkoğlu, Z. Fahri : "Evlenmede Güçlük", **Aile Yazıları 4**, (Derleyen: Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem), Aile Araştırma Kurumu Yayını, 5/4, Ankara, 1991.

Gecas, Viktor : "The Socialization And Child Care Roles", **Role Structure And Analysis Of The Family**, Volume: 24, Sage Library Of Social Research, Sage Publications, London, 1976.

Gerson Kathleen : "Hard Choices", **Marriage And Family In A Chaning Society**, Fourt Edition, (Edited By James M.Henslin), The Free Pres, U.S.A., 1992.

Gökçe, Birsen : "Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım", **Aile Yazıları 4**, (Derleyen: Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem), Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 5/4, Ankara, 1991.

Gökçe, Birsen : "Toplumsal Değişim Sürecinde "Gecekondu Ailesi"", **Aile Kurultayı** 16-18 Kasım 1994, Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 1995.

Gray, Wallace : "Postmodern Çağ : Bir Bakmışsınız Var; Bir Bakmışsınız Yok; (ve) Niçin Önemlidir?", (Çeviren: Bülent Nuri), **İslâmi Araştırmalar**, C.7, Bahar, İstanbul, 1994.

Gül, Gülbahar: "Aile ve Evlilik Kurumu", **Evlilik Okulu**, (Editör: Haluk Yavuzer), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.

Günay, Umay : "Edebi Eserlerden Hareketle Tarihi Gelişimi İçinde Türk Ailesine Bakış", **I. Aile Şurası**, Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 1990.

Hanser, P.M. : "Şehirsel Bölgelerin Toplu Olarak İncelenmesi", (Çeviren: Aydın Nacarlıoğlu), **Şehirsel Bölgelerde Sosyal Araştırma El Kitabı**, (Derleyen: P.M. Hanser), İmar İskan Bakanlığı Yayını, Ankara, 1986.

Henslin, James M. : "Why So Much Divorce", **Marriage And Family In A Changing Society,** Fourt Edition, (Edited By James M. Henslin), The free Pres,U.S.A., 1992.

Işınsu, Emine : "Aile Birliğinde Erkeğin Rolü", **I. Aile Şurası**, Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 1990.

İçmen, Esra : "Aile Yaşam Döngüsü", **Evlilik Okulu**, (Edititör: Haluk Yavuzer), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.

İl, Sunay : "Polisin Aile Yaşamı", **Toplum ve Sosyal Hizmet**, Cilt: 12, Sayı: 4, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayını, Ankara, Ekim 2001.

İlgar, Şengül : "Evlilik Birlikteliğinin Bozulması-Boşanma", **Evlilik Okulu**, (Editör: Haluk Yavuzer), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.

Jackson, Joan K. : "Alcoholism In The Family", **Marriage And Family In A Changing Society**, Fourt Edition, (Edited By James M.Henslin), The Free Pres, U.S.A., 1992.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem : "Aileye Yaklaşımda Bir Kuramsal Çerçeve ve Aile Değişim Modeli", **Aile Kurultayı**, I. Kitap, Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 1995.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem : "Türkiye'de Ailenin Sürekliliği ve Değişimi", **I. Aile Şurası**, Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 1990.

Kandiyoti, Deniz : "Parçaları Yorumlamak", **Kültür Fragmanları Türkiye'de Gündelik Hayat**, (Hazırlayan: Deniz Kandiyoti, Ayşe Saktanber), Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

Karataş, Kasım: "Toplumsal Değişme ve Aile**", Toplum ve Sosyal Hizmet**, Sayı: 2, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayını, Ankara, Nisan 2001.

Karmış, Orhan : "Türk Ailesinin Temel Karakteristiği", **I. Aile Şurası**, Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 1990.

Kasapoğlu, Aytül : "Aile-Birey -Toplum", **I. Aile Şurası**, Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 1990.

Kasapoğlu, Aytül : "Başlarken", **Değişen Toplumsal Yapıda Karakter**, (Aytül Kasapoğlu,Buket Ayalp, Canan Ö. Gözcü, İnan Keser, Mehmet Kul, Erdinç Tekbaş, Yaprak Yurtseven), Ütopya Yayınları, Ankara, 2005.

Kaya, Yaşar: "İşbirliği ve Çatışma", **Toplumsal Yapı**, (Editör: Yaşar Kaya), Turan Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Kellner, Douglas : "Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar", (Çeviren: Mehmet Küçük), **Modernite Versus Postmodernite**, (Derleyen: Mehmet Küçük), Vadi Yayınları, İstanbul, 1993.

Kılavuz, M. Akif : "Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi", **Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi**, (Hazırlayan: Hayati Hökelekli), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002.

Kılışaslan, Ayşegül : "Ebeveynliğe Geçiş", **Evlilik Okulu**, (Editör: Haluk Yavuzer), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.

Kimter, Nurten : "Dini İnanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi Üzerine", **Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi**, (Hazırlayan: Hayati Hökelekli), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002.

Kleinman, Arthur : "Tehlike, Sinirlilik ve Etnografi", (Çeviren: Sabir Yücesoy), **Kültür ve Ruh Sağlığı Küreselleşme Karşısında Kültürel Psikiyatri**, (Hazırlayan: Kemal Sayar), Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

Kleinman, Joan : "Çin'de İntihar ve Toplumsal Acılar", (Çeviren: Sabir Yücesoy), **Kültür ve Ruh Sağlığı Küreselleşme Koşullarında Kültürel Psikiyatri**, (Hazırlayan: Kemal Sayar), Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

Kul, Mehmet : "Polisler", **Değişen Toplumsal Yapıda Karakter**, (Aytül Kasapoğlu, Buket Ayalp, Canan Ö. Gözcü, İnan Keser, Mehmet Kul, Erdinç Tekbaş, Yaprak Yurtseven), Ütopya Yayınları, Ankara, 2005.

Kula, Naci : "Gençlik Döneminde Kimlik ve Din", **Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi**, (Hazırlayan: Hayati Kömelekli), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002.

Külahçı, Şadiye : "Kadının Ev Dışında Çalışmasının Aile Yaşamına Etkisi", **I. Aile Şurası,** Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 1990.

Lauer, Jeanette; Lauer, Robert : "Marriages Made To Last", **Marriage And Family In A Chaning Society**, Fourt Edition, (Edited By James M.Henslin), The Free Pres, U.S.A., 1992.

Lorenz, Konrad : "Saldırganlığın Spontanlığı", (Çeviren: Müjgan Şahinoğlu), **Cogito**, Sayı: 6-7, Kış Bahar 96, Yapı Kredi yayınları, İstanbul, 2001.

Mace, David R. : "Issues In Marrige", **Marriage And Family In A Chaning Society**, Fourth Edition, (Edited By James M. Henslin), The Free Pres, U.S.A., 1992.

Mcgoldrick, Monica; Carter, Elizabeth A. : "The Family Cycle-Its Stage And Dislocations", **Marriage And Family In A Changing Society**, (Edited By James M. Henslin), The Free Press, U.S.A., 1992.

Minibaş, Türkel : "Siyasal Partiler Yelpazesinde Kadının Konumu", **Kadın Gerçeklikleri,** (Hazırlayan: Necla Arat), Say Yayınları, İstanbul, 1996.

Moore, Wilbert E.: "İşlevselcilik", (Çeviren: Şirin Tekeli), **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi,** (Derleyen: Tom Bottomore, Robert Nisbet), Verso Yayınları, İstanbul, 1990.

Moses, Rafael : "Şiddet Nerede Başlıyor?", (Çeviren: Ayşe Kul), **Cogito,** Sayı: 6-7 Kış Bahar 96, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

Nye, F. Ivan; Gecas, Viktor : " The Role Consept: Review And Delineation", **Role Structure And Analysis Of Family**, Volume : 24, Sage Library Of Social Research, Sage Publication, London, 1976.

Oktay, Ayla : "Aile ve Eğitim", **I. Aile Şurası**, Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 1990.

Oskay, Ünsal : "Efendi/Köle İlişkisi Açısından Şiddet ve Görünümleri Üzerine", **Cogito,** 4. Baskı, Sayı: 6-7, Kış Bahar 96, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

Özabacı, Nilüfer: "Evlilik Öncesi İlişkiler", **Evlilik Okulu**, (Editör: Haluk Yavuzer), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.

Özaltın, Gülten : "Aile İçi Şiddetin Önlenmesinde ve Ruh Sağlığının Korunmasında Aileye Yönelik Hizmetlerin Önemi", **I. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu** (2000'li Yıllarda Aile Hizmetleri), Aile Araştırma Kurumu Yayını, No: 117, Ankara, 2001.

Özbay, Ferhunde : "Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişmelerinin Aile İşletmelerine Yansıması", Türkiye'de Ailenin Değişmesi, **Toplumbilimsel İncelemeler**, Ankara, 1984.

Özbay, Haluk : " Evlilik Kurumunda Kadın Erkek İlişkisi", **I. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu** (2000'li Yıllarda Aile Hizmetleri), Aile Araştırma Kurumu Yayını, No: 117, Ankara, 2001.

Özcan, Yusuf Ziya; ÖZBAY, Özden : "Sosyolojide Yöntem", **Sosyolojiye Giriş**, (Editör: İhsan Sezal), Martı Yayınları, Ankara, 2002.

Özen, Sevinç : "Sosyal Hareketlilikte Aile ve Eğitim İlişkileri", **Sosyoloji Dergisi,** Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Sayı: 1, İzmir, 1987.

Özsan, Muharrem : "Çocuk Suçlarında Aile ve Anne Baba İlişkilerinin Rolü", **Aile Yazıları 3**, (Derleyen: Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem), Aile Araştırma Kurumu Yayını, 5/3, Ankara, 1991.

Peker, Hüseyin : "Ailenin Korunmasının Esasları", **I. Aile Şurası**, Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 1990.

Piyal, Bülent; Bildik, Tezan : "Çalışan Çocukların Psikososyal Sorunlarının Çözümünde Sosyal Hizmetlerin İşlevleri", **Sosyal Hizmetler Sempozyumu** 1998, Kentleşme Sürecinde Sosyal Hizmetler 5-7 Kasım 1998, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayını, No: 10, Ankara, 2002.

Riches, David : "Şiddet Olgusu", (Çeviren: Dilek Hattatoğlu), **Antropolojik Açıdan Şiddet,** (Hazırlayan: David Riches), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1986.

Rougrier, Elisabeth Copet : "Le Mal Court: Başsız Bir Toplumda Görünen ve Görünmeyen Şiddet-Kamerun'daki Mkakolar", (Çeviren: Dilek Hatatoğlu), **Antropolojik Açıdan Şiddet**, (Hazırlayan: David Richer), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1986.

Saran, Nephan : "Aile Hayatı ve Toplum", **Aile Yazıları 3**, (Derleyen: Beylü Dikeçligil, Ahmet, Çiğdem), Aile Araştırma Kurumu Yayını, 5/3, Ankara, 1991.

Sarıbay, Ali, Yaşar : "İslâmi Sosyoloji" Postmodern Bir Sosyoloji mi?", **İslâmi Araştırmalar**, Cilt:7, Sayı:2, Bahar Dönemi, Ankara, 1994.

Savaşır, Yusuf : "Suçlu Çocuklarda Atipik Aile Faktörü", **Aile Yazıları 3,** (Derleyen: Beylü Dikeçliğil, Ahmet Çiğdem), Aile Araştırma Kurumu Yayını, 5/3, Ankara, 1991.

Sayar, Kemal : "Hangi Terapi? Çağımızda Benliğin Dönüşümü", **Kültür ve Ruh Sağlığı Küreselleşme Koşullarında Kültürel Psikiyatri,** (Hazırlayan: Kemal Sayar), Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

Sayın, Önal : "Aile İçi İlişkilerin Toplum ve Birey Boyutunda Çözümlenmesi", **Sosyoloji Dergisi**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Sayı:1, İzmir, 1987.

Sayın,Önal : "Değişen Toplumumuz ve Aile Yapımız", **Aile Kurultayı** 16-18 Kasım 1994, Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 1995.

Saylan, Türkan : "Çağdaş Aile Hizmetleri Nasıl Olmalıdır?", **1. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu** (2000'li Yıllarda Aile Hizmetleri), Aile Araştırma Kurumu Yayını, No: 117, Ankara, 2001.

Sayres, William : "What Is A Family Anyway?", **Marriage And Family In A Changing Society**, (Edited By James M. Henslin), The Free Press, U.S.A., 1992.

Sen, Amarlya : "Demokrasi: Yoksulluktan Çıkış İçin Tek Yol", **New Perspectives Quarterly**, Cilt: 2, Sayı: 4, İstanbul, 2000.

Sezal, İhsan : "Toplum ve Aile", **Sosyolojiye Giriş**, (Editör: İhsan Sezal), Martı Yayınları, Ankara, 2002.

Solzheitsyn, Aleksandr : "Yirmi Birinci Yüzyıl Şafağından Önceki Gecenin Düşleri", (Çeviren: Belkıs Çorakçı), **Yüzyılın Sonu (Büyük Düşünürler Çağımızı Yorumluyor)**, 3. Baskı, (Editör: Nathan Gardels), İş Bankası Kültür Yayınları No: 411, İstanbul, 2003.

Stein, Peter J. : "The Divorce World Of Single Adults", **Marriage And Family In Chaning Society,** (Edited By James M.Henslin), The Free Pres, U.S.A., 1992.

Subaşı, Necdet : "Türkiye'de Yoksulluğun Sosyo-kültürel Zemini", **IV. Aile Şurası** 18-20 Mayıs 2004, Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 2005.

Sula, Havva : "Yoksulluk Güç ve Kentleşmenin Sonucu: Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar", **IV. Aile Şurası**, 18-20 Mayıs 2004, Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 2005.

Şaşmaz, Abdülkadir : "Milli Manevi Tarihi Kültürel Değerler İçerisinde Ailenin Yeri", **I. Aile Şurası**, Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 1990.

Şen, Rahime Beder : "Yoksulluğun Çocuklar Üzerindeki Etkileri", **IV. Aile Şurası** 18-20 Mayıs 2004, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayını, No: 122, Ankara, 2005.

Şenel, Günayer, Hatice : "Eş Seçimi Kararı", **Evlilik Okulu**, (Editör: Haluk Yavuzer), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.

Tan, Mine : "Bir Kadın Mesleği : Öğretmenlik", **Kadın Gerçeklikleri**, (Hazırlayan: Necla Arat), Say Yayınları, İstanbul, 1996.

Tatar, Taner: "Kurum ve Kurumsal Yapı", **Toplumsal Yapı**, (Editör: Yaşar Kaya), Turan Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Tatlıdil, Ercan : "Kentle Bütünleşmenin Bir Yolu: Gecekondulaşma", **Sosyoloji Dergisi,** Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Sayı: 1, İzmir, 1987.

Tatlıdil, Ercan : "Hızlı Kentleşme Sürecinde Değişen Aile", **I. Aile Şurası**, Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 1990.

Tezcan, Mahmut : "Bir Şiddet Ortamı Olarak Okul", **Cogito,** Sayı :6-7, Kış Bahar 96, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

Tiryakian, Edward A.: "Emile Durkheim", (Çeviren: Ceylan Tokluoğlu), **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, (Derleyen: Tom Bottomore, Robert Nisbet), Verso Yayınları, İstanbul, 1990.

Topçuoğlu, Hamide : "Çeşitli Toplum ve Kültür Tipleri ve Boşanma Nedenleri", **Aile Yazıları 4**, (Derleyen: Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem), Aile Araştırma Kurumu Yayını, 5/4, Ankara, 1991.

Tunaoğlu, Ahmet Refik : "Aile Hukukumuza Ait Sosyolojik Bir Anket Neticelerinin Tahlili", **Aile Yazıları 4**, (Derleyen: Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem), Aile Araştırma Kurumu Yayını, 5/4, Ankara, 1991.

Turam, Emir : "TV'deki Şiddetin Çocuklara Etkileri Üzerine Farklı Bir Bakış", **Cogito**, Sayı: 6-7, Kış Bahar 96, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996.

Tutarel, Şennur Kışlak; ÇABUKÇA, Fazlı : "Empati ve Doğurganlık Değişkenlerinin Evlilik İle İlişkisi", **Aile ve Toplum**, Sayı:5, Cilt: 2, Yıl:5, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayını, Ankara, Nisan Haziran 2002.

Üçüncü, Yusuf : "Aile İçi İlişkiler", **I. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu**(2000'li Yıllarda Aile Hizmetleri), Aile Araştırma Kurumu Yayını, No: 117, Ankara, 2001.

Ünsal, Artun : "Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi", **Cogito**, Sayı: 6-7, Kış Bahar 96, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

Wallerstein, Judith S.; Kelly Joan B. : "How Children React To Divorce", **Marriage And Family In A Changing Society**, (Edited by James M. Henslin), The Free Pres, U.S.A., 1992.

Yavuzer, Haluk : "Aile İlişkileri ve Çocuk", **Evlilik Okulu**, (Editör: Haluk Yavuzer), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.

Yazan, Ümit Meriç : "Ondokuzuncu Yüzyıldan Günümüze Kadar Avrupa Aile Sosyolojisindeki Değişmeler Üzerine Bir Çalışma", **I. Aile Şurası**, Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 1990.

Yeşilyaprak, Binnur: "Kişilik Gelişiminde Ailesel Faktörlerin Etkisine İlişkin Bir Araştırma", **Aile ve Toplum**, Sayı: 3, Cilt: 1, Yıl: 3, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayını, Ankara, Eylül-Aralık 1993.

Yurtseven, Yaprak : "Avukatlar", **Değişen Toplumsal Yapıda Karakter**, (Aytül Kasapoğlu, Buket Ayalp, Canan Ö. Gözcü, İnan Keser, Mehmet Kul, Erdinç Tekbaş, Yaprak Yurtseven), Ütopya Yayınları, Ankara, 2005.

Yıldız, Armağan : "Evlilikte Yaşanan Sorunlar ve Başa Çıkma Yolları", **Evlilik Okulu,** (Editör: Haluk Yavuzer), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.

TEZLER VE DİĞER BELGELER

Aslıhan, Meryem Neslihan: "Parçalanmış veya Tam Aileye Sahip Çocukların Özkavramı Depresyon Düzeyleri ve Akademik Başarılarının Yaş ve Cinsiyet Yönünden

Karşılaştırılması", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Adana, 1998.

Çelikoğlu, Ceyhan: "Boşanmanın Çocukların Benlik Saygısına Etkisinin İncelenmesi"**,** (Yayınlanmamış Doktora tezi), **Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü**, Ankara, 1997.

Emniyet Genel Müdürlüğü Kaynakları (4892 Sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu Gereği Elde Edilmiştir.)

Korkmaz, Abdullah : "Şehirleşme ve Suç Malatya Araştırması" (1981-1985)**,** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Yapı-Sosyal Değişme Anabilim Dalı,** İstanbul, 1988.

Malatya Asliye Hukuk Mahkemesi İstatistiği Formları, 2004.

Malatya Milli Eğitim Müdürlüğü Kaynakları.

Malatya Rehberlik Araştırma Merkezi Problem Tarama Araştırma Sonuçları.

Önür, Huriye Tekin : "Türk Toplumunda Cinsiyet Dayalı İşbölümünü Etkileyen Sosyolojik Faktörler", (Malatya Uygulaması)**,** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,** Malatya, 2004.

Özen, Dilek Şirvanlı : "Eşler Arası Çatışma ve Boşanmanın Farklı Yaş ve Cinsiyetteki Çocukların Davranış ve Uyum Problemleri İle Algıladıkları Sosyal Destek Rolü", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,** Ankara, 1998.

Özkan, Zülfikar : "Türkiye'de Boşanmaların Sebepleri ve Sonuçları", (Basılmamış Doktora Tezi), **İstanbul Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 1989.

Şengül, Necdet : "Aileleriyle Birlikte ve Yetiştirme Yurdunda Kalan Ergenlerin Değer Tercihlerinin Karşılaştırılması", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Erzurum, 2001.

www.atonet.org.tr.

www. die.gov.tr/istatistikler

www. divorcereform.org/rates.html

www. nationmaster.com/graph-T/peo-div-at

www.tik.gov.tr.

www.vifamily.ca /library.